

NEVELÉSTAN

A PHILOSOPHIA PERENNIS ALAPJÁN

ELSŐ KÖTET:

ÁLTALÁNOS NEVELÉSTAN

IRTA:

HUSZÁR GYÖZŐ

SZERZŐ KIADÁSA.

KORDA R. T. BIZOMÁNYA, BUDAPEST, VIII., MIKSZÁTH-TÉR 3.

NEVELÉSTAN

A PHILOSOPHIA PERENNIS ALAPJÁN

ELSŐ KÖTET:

ÁLTALÁNOS NEVELÉSTAN.

IRTA:

HUSZÁR GYŐZŐ

SZERZŐ KIADÁSA.

KORDA R. T. BIZOMÁNYA, BUDAPEST, VIII., MIKSZÁTH K.-TÉR 3.

Nihil obstat.

Ad 4715—1932.

Martinus Bécsy
censor dioecesanus.

Imprimatur.

Wesprimii, die 23. Novembris 1932.

Ferdinandus
episcopus.

Előszó.

A természettudományok bámulatos fejlődése átalakította a föld színét, az anyagi kultúra terén roppant változást idézett elő. Ez nem is csodálatos, mert az emberiség itt pontosítja össze minden erejét, ennek szenteli minden idejét. De ez még nem hiba, sőt dicsősége az embernek, csak következtetéseiben ne hagyja el a szilárd talajt és ne befolyásoltassa magát szívének gonosz indulatai által.

E változás elkábította az embereket s a szellemi és erkölcsi téren is szerettek volna változást látni. Ebben az óhajban sincs hiba, ha a minél nagyobb erkölcsi tökéletesedésre törekszik és ezt igazi alapokon keresi. Csakhogy az anyagi kultúra káprázata elszédítette az emberiséget, az óhaj hamis prófétákat támasztott, akik lázas igyekezettel, de kontár kezekkel is fogtak a szellemi és erkölcsi rend átalakításához. E munkának már megvan az eredménye: a szellemi és erkölcsi téren is van már változás, de ez nem haladás, hanem hanyatlás. Míg az anyagi kultúra terén való (reális) alapokból indult ki az emberiség és mindegyik kutató elődeinek elért eredményére támaszkodott, addig a szellemi és erkölcsi téren úgy gondolta előidézni a változást, hogy a régi erkölcsi rend kipróbált és bevált alapjait elvetette s helyettük üres, semmitmondó és soha be nem bizonyított tételeket állított fel és rájuk építette egész társadalmát. Így az elődök hosszú százados munkája veszendőbe megy, a szív gonosz indulatai zsarnokoskodnak az ész fölött és kényszerítik, hogy jobb meggyőződése ellenére a szenvedélyek tobzódását és a bűnt jogosnak tüntesse fel.

Alap nélkül nincs szilárd épület; már pedig az alapok, amelyeken a régi erkölcs ellenségei a társadalmat fölépíteni szeretnék, teljesen ingatagok. Fokozza a bajt, hogy már tanszékekről és a sajtóban is büntetlenül tagadják a társadalmi együttélés alapjait, mint: az Isten létét, a másvilágot, a tekintély elvét s ezzel együtt a jogos felsőbbségnek való engedelmességet, a házasság felbonthatatlanságát, a magántulajdont stb. Az elvek, amelyekre társadalmunkat átcsempészni akarják, rögeszmék, szappanbuborékok, amelyek rögtön szétpattannak, amint a hideg és józan ész vizsgálja tartalmukat, hogy megítélje értéküket. Az új elvek nem lehetnek valamely társadalom alapjai, mert nem elvek, hanem többnyire tagadások és amelyeknél mégis találkozunk állításokkal, az állítások többnyire hamisak. Tagadásokon és hamis állításokon pedig nem állhat fenn társadalom.

Hogy mennyire ellenkeznek az új elvek mind az egyes ember, mind az összesség érdekeivel, legcsattanósabban bizonyítja a mai züllöttség, pedig társadalmunk még nem áll egészen a téves elveken. És még inkább bizonyítja a kommunizmusnak nevezett rabló világ gyászos szerepe Magyarországon, midőn teljesen az új elvekre akarták építeni a társadalmat. A kommunizmus teljes meztelenségében megmutatta, hogy az új elvek hová viszik az egyes embert s az országot. A kommunizmus alatt a társadalom söpredéke terpeszkedett a hatalmi polcokon, míg az ész és kiválóság, a tisztesség és becsület börtönökben sínylődött, bitófán lógott, a Duna fenekére került vagy kénytelen volt kibujdosni.¹

Az új elvek hívei elvetették a társadalom igazi és kipróbált alapjait s hamis eszméiket igyekeznek becsempészni a nép közé. Ez részben sikerült is nekik és mi a következmény? Most mindenütt nagy kérdőjelek merednek felénk, mindenütt problémával találkozunk. Az nem egészen igaz, hogy a sok problémát a gazdasági viszonyok megváltozása okozta. A gazdasági viszonyok megváltozása idézhet elő társadalmi problémákat (pl. a rabszolgaság megszüntetése, a terménygazdaságról a pénzgazdaságra való áttérés, nálunk a jobbágyság felszabadítása stb.), de azt már az új elvek okozták, hogy a gazdasági viszonyok megváltozása társadalmi problémákkal járt és jár.²

A társadalom orvosai nagyon jól tudják, legalább is tudniok kellene, hogy itt egyes szociális intézkedések egymagukban nem segítenek, mert a baj gyökere nem a felszínen van, hanem sokkal mélyebben, nagyon mélyen — az emberek világnézetében. Társadalmunk beteg, mert az emberek világnézete ferde. Ez okozta, hogy a gazdasági viszonyok megváltozása társadalmi megrázkódtatásokat vont maga után.³

Tehát mindenekelőtt az emberek világnézetét kell megváltoztatnunk s a helyes irányba terelnünk és akkor szociális problémáinkat is megoldhatjuk mostani gazdasági viszonyainkkal. Ide pedig az szükséges, hogy legyen olyan nyugvó pontunk, amelyről a kérdések tömkelegét áttekinthessük; legyen olyan vezérfonalunk, amelynek segítségével a kérdésekre megfelelőhessünk. De nincs, nincs ily nyugvó pont, nincs ily vezérfonal. Azaz van. Ott evez a megoldatlan kérdések tengerén Péter hajója, annak iránytűje biztosan mutatja az utat. Galambösz férfi a kormányos benne s bár gyöngye a szeme és reszket a keze a kormányrúdon, hajója

¹ A kommunizmus pusztításairól lásd pl. a következő műveket: a) Huszár Károly: A proletárdiktatura Magyarországon 1920; b) Huszár Károly: Az égő Oroszország 1926; c) Breij József: A magyarországi 1918/19 évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története 1925. — Nagyon tanulságos Quadelepe mexikói regény elolvasása is.

² a) Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység 1920; b) Jehlicska Ferenc: Társadalmi kérdés és etika 1908; c) Giesswein Sándor: Társadalmi problémák és keresztény világnézet 1907.

³ „A szociális kérdés elsősorban nem gazdasági, hanem világnézeti probléma.” (Tóth Tihamér: A művelt ifjú. 1926, 215 oldal.)

mégis biztosan siklik el a szirtek és zátonyok között. Mintha valamely láthatatlan kéz is segédkeznék a kormányzásban, annyira biztosan lebeg a hullámokon. Oh hányszor akarták elsüllyeszteni e hajót a századok folyamán, mily sokszor hangzott fel a vad ordítás: „pusztítsátok el a gyalázatosat”¹ és a hajó mégis nyugodtan megy tovább, a láthatatlan kéz biztosan védi Péter hajóját.

Az új erkölcsi rend hívei a régi fogalmakat mind kivették eredeti és igazi jelentésükből. Ilyen kiforgatott fogalom a nevelés fogalma is, amelyben a szó megmaradt ugyan, de más értelmet adtak neki, sőt talán már százféleképpen is magyarázzák.²

A nevelés nagy kérdése korunknak, egyike a legégetőbb kérdéseknek, sőt fontosságában minden más kérdést messze felülmul, mert nem lennének társadalmi megrázkódtatást előidéző problémák, ha a nevelés mindenütt s az egész vonalon valóban nevelés lenne, legfőleg az egyes emberek életében lennének kisebb-nagyobb kilengések, amelyek azonban a társadalmi együttélést nem zavarnák meg.

A nevelést problémává tette az Isten létének a tagadása, a durva materializmus, a csődbe került marxizmus, a pozitívizmus, a pantheizmus stb. Röviden: a nevelést problémává tették amaz irányzatok, amelyek az ember természetének a lerontásán fáradoznak. A nevelés az ember természete után igazodik; ha tehát tagadjuk az ember természetét, akkor lerontjuk a nevelést is.

E mű teljesen bölcséleti alapon áll. Az írók a neveléstudományt négyféleképpen fogják fel. a) Az egyik irány azt mondja, hogy a neveléstudomány tulajdonképpen bölcsélet. Ez irány szerint neveléstudománnyal foglalkozni annyit tesz, mint bölcsellel foglalkozni.³ b) A másik irány elismeri ugyan, hogy a neveléstan bölcséleti jellegű, de önállóságát is hangoztatja.⁴ Ez irány szerint a neveléstan nem része a bölcseletnek, hanem neki csak alárendelt tudomány. c) A harmadik irány nem ismeri el a neveléstannak még bölcséleti jellegét sem, hanem valami természettudomány-félének mondja.⁵ Végül a negyedik irány azt mondja, hogy a neve-

¹ „Ecrasez l' infâme.” Ez volt Voltaire-nak, a nagy gúnyolódónak, dühös kifakadása.

² Hogy mennyi meghatározását adják a nevelésnek, arra lásd pl. Wessely Ödönnek „Bevezetés a neveléstudományba” (1923) című könyvét, amelyben a 119—126 oldalakon 32 különböző meghatározást közöl.

³ Így fogja fel a nevelést pl. Stadler (Philosophische Pädagogik 1911), Göttler (System der Pädagogik⁴. 1927), Kessler (Pädagogik auf philosophischer Grundlage 1921), Höningwald (Über die Grundlagen der Pädagogik 1921), Kriek (Philosophie der Erziehung 1922) stb.

⁴ Emez irány megindítójának Herbart János Frigvest mondják, a königsbergi egyetemen Kant utódját. Őt először csak protestánsok követték (Ziller, Rein), de később katolikusok is lettek követői. Herbart fő műve: Allgemeine Pädagogik von dem Zwecke der Erziehung abgeleitet, mely először 1806-ban jelent meg. E művet a németek a neveléstudomány egyik legklasszikusabb művének tartják.

⁵ Ez iránynak a fő képviselője talán Kretschmer. (Das Ende der philosophischen Pädagogik. 1921.)

léstan nem is tudomány, hanem innen is, onnan is összeszedett szabályok gyűjteménye.¹

Mivel a harmadik és negyedik irány is, bár akaratlanul, bölcséleti elvekből indul ki, azért a nevelést mi is a bölcsleltre alapozzuk. Azt azonban csak későbbi tárgyalásunk fogja eldönteni, vajjon álláspontunk helyes-e. És hogy a neveléstan a bölcsletnek része-e, avagy neki csak alárendelt tudomány, arról is csak későbbi tárgyalásunkban lesz szó.

Minden nevelési elmélet alapja valamely világnézet,² amelyet valamely bölcséleti rendszer foglal magában. E bölcséleti rendszert vagy mástól vesszük át, vagy magunk csinálunk egyet.³ E bölcséleti rendszerben főképpen a metafysika tükrözteti vissza világnézetünket, mert ez mondja meg, hogy miképpen vélekedünk a világegyetemről és benne az emberről. Mivel neveléstanunkat a bölcsleltre alapozzuk, azért meg kell neveznünk a bölcséleti rendszert is, amelyen neveléstanunk áll. Melyik ez?

Mindenesetre az ú. n. modern rendszerek nem lehetnek, mert mind csödbe kerültek.⁴ Mi csak azt a bölcsletet fogadhatjuk el alapnak, amelyben e kérdésekre: mi az ember? mi a világ? honnét vagyunk? hová megyünk? mit ér az emberi megismerés? természetünket teljesen kielégítő feleletet kapunk, mert nem foglalkozhatunk neveléstannal, ha e kérdésekre nem tudunk vagy nem akarunk megfelelni. Ez a bölcséleti rendszer pogány talajon született, de a scholastica megkeresztelte: Sokrates kezdte tanítani, Platon tovább fejlesztette, Aristoteles megalapozta és a scholastikusok a helytelentől megtisztították és szerkezetét fölépítették. Tehát mi az aristotelesi-scholasticus bölcséleti rendszer alapján állunk,⁵ amelynek váza teljesen szilárd és mindaz elér benne,

¹ Ide tartoznak mindazok, kik a neveléstudománnyal nem akarnak behatóan foglalkozni.

² Weszely Ödön: Korszerű nevelési problémák. 1927, 9 oldal. Weszely e kérdést még „Bevezetés a neveléstudományba“ (1923) című művében is fejtegeti a 127 és következő oldalakon.

³ A legtöbb neveléstani író mástól átvett bölcséleti rendszeren építi föl neveléstanát és csak kevesen vannak, kik előbb bölcséleti rendszert állítanak fel, hogy erre építsék nevelési rendszerüket. Ez utóbbiak közé tartozik pl. Comte és Herbart. Igaz, hogy mind a kettőnek a bölcséleti rendszere rossz, tehát a rajtuk épülő nevelési rendszer is rossz.

⁴ Ezt Wahle Richárd, a csernovitzai egyetem bölcsleltanára kifejezetten is megírta egyik vaskos kötetében. (Die Tragikomödie der Weisheit. 1915.)

⁵ Imre Sándor határozott ellenkezéssel fogad minden olyan neveléstant, amelyik valamely meghatározott bölcséleti rendszeren épül föl, vagy valamely világnézetből származott. Így fejezi ki magát: „Különösen határozott az ellenkezés olyan neveléstannal szemben, amelyik valamely határozott filozófiai rendszeren épül föl, avagy valamely világnézetből származott.“ (Neveléstan. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába. 1928, 53. oldal.) Pedig hiábavaló minden erőlködés, ha nem állunk a philosophia perennis alapján és nem az igazi világnézetből indulunk ki. Ezt bizonyítja maga Imre Sándor is említett művével. E mű csak a felszínen való úszkálás, mert elveti az igazi bölcsletet és világnézetet, amelyekkel kérdéseit megalapozhatná és az igazi nevelésnek megfelelően kifejlthetné.

ami a többi bölcseleti rendszerben jó. E bölcselet a philosophia perennis képviselője.¹

Végül megemlítjük, hogy mindenben a kath. egyház tanításához alkalmazkodunk.² Ezzel azonban nem azt mondjuk, hogy mi előítéletektől hajtva minden ok nélkül a kath. álláspontra helyezkedünk; de valljuk, amit majd be is fogunk bizonyítani, hogy a természetes ész által lehozott igazságoknak nem szabad ellenmondásban lenniök a természetfölötti kinyilatkoztatással és következményeivel. Ha pedig ellenmondásban vannak, akkor az emberi ész tévedett.

Van e könyvnek egy sajátja. Ez az, hogy a fontosabb igazságoknak még egyszer megvizsgáljuk, vajjon biztos ismeret-e a lehozott igazság. Ezzel nem akarjuk az ész megbízhatóságát az észszel igazolni. Ez ellenmondás lenne s ebbe esett bele Kant. Az, hogy értelmünk képes megismerni az igazságot, megismerésünknek első feltétele. Mielőtt valamely dolog megismeréséhez fognánk, már előre feltételezzük, hogy értelmünk képes az igazság megismerésére. Tehát eljárásunk nem akar lenni az értelem által az értelem megbízhatóságának az ellenőrzése. Eljárásunkkal csupán még egyszer átmegyünk ama logikai mozzanatokon, amelyekkel az igazságot kaptuk; hosszabb fejtegetéseinket valamely rövidebb következtetési alakba foglaljuk csak azért, hogy áttekinthetőbbé tegyük az alapokat, amelyeken amaz igazság megismerésének a biztossága nyugszik. Eljárásunkkal az epicheremákat rövid következtetési alakba foglaljuk.

Még megjegyezzük, hogy művünket egyházi cenzura alá bocsátottuk, mert ez kath. nevelőnél kötelesség is. U. i. a nevelés-

¹ Említsük meg e rendszer képviselői közül a következőket: a) Gonzales Zefirin (Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsezetéről. Fordította: Michalek Manó. 3 kötet 1883—1885); b) Horváth Sándor (Aquinói szent Tamás világnézete 1924); c) Schütz Antal (A bölcselet elemei szent Tamás alapján 1927); d) Gutberlet (Lehrbuch der Philosophie, 5 kötet 1909, 1906, 1909, 1913, 1901); e) Lehmen: (Lehrbuch der Philosophie, 4 kötet 1917, 1911, 1912, 1909); f) Stöckl-Wohlmüt (Lehrbuch der Philosophie, 2 kötet 1905, 1912); g) Vogt (Philosophische Propedeutik, 2 kötet 1909); h) Cathrein (Moralphilosophie, 2 kötet 1911); j) a Kösel kiadásában a „Philosophische Handbibliothek“ kötetei; k) Habrich (Pädagogische Psychologie, 3 kötet 1921, 1921, 1922); l) Mercier (Logique 1922, Métaphysique générale 1923, Psychologie 2 kötet 1923, Critériologie 1923); m) Eymieu (Le gouvernement de soi-même 3 kötet 1925, 1924, 1927); n) J. Gredt (Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae, 2 kötet, 1909, 1912); o) Ph. Meyer (Institutiones iuris naturalis, 2 kötet 1906); p) J. Donat (Summa Philosophiae Christianae, 5 kötet 1922, 1921, 1924, 1923); r) J. Fröbes (Psychologia speculativa, 2 kötet 1927); s) Aquinói szent Tamás (Summa theologiae, 6 kötet Marietti-féle turini kiadás 1927. Ez szent Tamásnak legbámulatosabb és utólrhetetlen műve. Szent Tamás a Summa egyes részeit részletesebben fejtegeti a következő művekben: De potentia Dei, De malo, De spiritualibus creaturis, De anima, De virtutibus in communi, De caritate, De spe, De virtutibus cardinalibus, De veritate).

² Itt a következő művek a vezérfonalak: a) Schütz Antal (Dogmatik- 2 kötet 1923); b) Mihályfi Ákos (Az emberek megszentelése 1921); c) Scheeben (Handbuch der katholischen Dogmatik, 4 kötet 1927); d) Aquinói szent Tamás (Summa theologiae).

tan szoros viszonyban van a bölcselettel. Már pedig az egyházi hatóságnak joga van megítélni, hogy valamely bölcseleti vagy neveléstani vélemény nincs-e ellenmondásban a természetfölötti ki nyilatkoztatással, vagy következményeiben nem vezet-e ellenmondáshoz. Az egyház a hit és erkölcs legfőbb őre, azonkívül mindenkinek tanítója, nevelője és megszentelője s ezért kell, hogy e tekintetben meglegyen az ellenőrzői joga.¹ Mi elismerjük e jogot és készségesen alávetjük magunkat az egyház intézkedéseinek.

Menjen már útjára a könyv egyházunk dicsőségére és hazánk javára. Fogadják az érdeklődők oly szeretettel, amilyen szeretettel és lelkesedéssel megírtuk.

¹ „ . . . die Philosophie in ihrer Weise christlich und katholisch sein kann und soll, und zwar sowohl in ihrem Betriebe, wie in ihren Principien und Resultaten. Sie wird christlich und katholisch in ihrem Betriebe, wenn der Philosoph bei demselben den christlich-katholischen Glauben zur äussern Regel und zum Leitstern nimmt, und zugleich die Absicht hat, dadurch den natürlichen Inhalt des Glaubens sich vollkommen anzueignen und zu bestätigen, und die theologische Entwicklung seines übernatürlichen Inhaltes vorzubereiten und zu vermitteln. Sie ist christlich und katholisch in ihren Principien und Resultaten, . . . wenn sie selbst eine wahre und gediegene Philosophie ist.“ (M. J. Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik. I. kötet, 1927, 409 oldal.)

Bevezetés.

A világ ura az ember. Igaz ugyan, hogy testét tekintve mind méretre, mind anyagi erőre nagyon is eltörpül a világ többi hatalmas-sága előtt, mégis uralkodik az anyagon, erőin és igájába hajtja azokat. Az ember szelleme által uralkodik az anyagon; az embernek minden ereje és méltósága, nagysága és felsőbb-sége szellemében van,¹ amit már teste is kifejezésre juttat.

a) Az embert szelleme, vagyis lelke teszi a világ urává.²
A lelket tagadni és mégis nevelni akarni ellenmondás. U. i. értelmes lélek nélkül nem ember az ember, hanem oktalan állat s amint az állatot nem neveljük, de még az állat sem neveli kölykeit, úgy az ember sem lenne nevelhető, ha nem volna lelke. A nevelés egész eljárása azt árulja el, hogy az emberben értelmes lelket tételezünk föl. Ezt árulja el a nevelésnek nevezett olyan eljárás is, amely nem akar tudni a lélekről. A lelket lehet ugyan tagadnunk szájunkkal, de eltüntetni már nem tudjuk az emberből. A nevelés gyakorlati keresztülvitelénél kénytelenek vagyunk elismerni az ember értelmes lelkét cselekedeteink által. És éppen abban van az ellenmondás, hogy azt, amit szájunkkal tagadunk, ugyanabban az időben cselekedeteinkkel állítjuk.

b) Az embernek szabad akarata is van. **Az ember akarata-nak a szabadságát tagadni és mégis nevelni akarni ismét ellenmondás,** mert nevelnünk csak azt lehet, ami így is, meg úgy is cselekedhet, ami erre is, meg arra is határozhatja magát.³ És csodálatos, hogy azok, kik a szabad akaratot tagadják,

¹ Gonzales Zefirin: Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsészetről. Fordította: Michalek Manó. 1885, III. kötet 40–42 oldal.

² A lelket csak mint a test életőjét nevezzük léleknek és midőn sajátos tevékenységében van, t. i. ért és akar, akkor szellemnek mondjuk. Tehát lélek és szellem ugyanaz a valóság, csak két különböző megnyilatkozásában nevezzük léleknek vagy szellemnek.

³ „Alle Hoffnung der Erziehung, alle Arbeit der Belehrung gründet sich auf die Überzeugung von der Lenkbarkeit des Willens durch Zunahme wichtiger Einsicht und Veredlung der verschiedenen Neigungen.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie III.² 1922, 47 oldal.) — „Nem lehetne szó nevelésről, ha az embernek nem volna szabad akarata; mert a nevelésnek az a feladata, hogy erőt adjon az embernek, melynek segítségével a külső és belső behatások ellen a jobb elvek értelmében tud cselekedni; ez pedig lehetetlen, ha az emberben nincs készség arra, hogy külső és belső kényszer ellenére, pusztán az erkölcsi elvek és értékelések alapján foglaljon állást.“ (Schütz Antal: A bölcsélet elemei szent Tamás alapján. 1927, 164 oldal.)

nevelésükben mégis úgy járnak el, mintha az akarat szabad volna.¹ Az akarat szabadságát tagadhatjuk százunkkal, de ugyanakkor cselekedeteink cáfolnak ránk. És ebben van az ellenmondás.

c) Minden lénynek megvan a célja. Mi az ember célja? Az ember az egyetemes jó, t. i. a boldogság hatalma alatt áll, bármibe is helyezze boldogsága tárgyát. Az ember boldog akar lenni, még pedig örökre és tökéletesen boldog. Itt a földön az örök és tökéletes boldogság nem található fel, mert a földi javak csak ideig-óráig tartanak, mulandók s ezért mindig attól kell félnünk, hogy amint birjuk azokat, el is veszíthetjük. A földi javak egyenként nem boldogítanak, tehát felhalmozásuk sem boldogít, mert amint egyenként lényegük a mulandóság, úgy felhalmozásukban is.² De nem is éri el e javakat minden ember, hanem csak néhányan a szerencsésebbek közül és bizony kevesen a nagy tömeghez képest. Az ember végső célját csak halála után a másvilágon találja meg az Istenben.

Ha az embernek nincs másvilági célja, hanem az a rendeltetése, hogy arasznyi létét itt lepörgesse s azután megsemmisüljön, akkor a nevelés teljesen fölösleges, mert az ember nevelés nélkül is elérné célját, t. i. a megsemmisülést, még pedig oly tökéletesen, mint neveléssel. Másvilági cél nélkül érthetetlen talány az ember, sőt a világ legszerencsétlenebbje és legnyomorultabbja is, mert oly vágyat hord keblében, melyet sohasem képes kielégíteni. Így az emberben oly lényünk volna, ki a természetének megfelelőt sohasem érhetné el. Ez pedig ellenmondás. Sőt másvilági cél nélkül a nevelés még jobban felföldi az ember nyomorúságos helyzetét és vigasztalan állapotát, ami által a kétségbeesésbe kergeti őt. Tehát **más világi cél nélkül a nevelés esztelenség lenne.**³

d) Tehát lélek, szabad akarat és másvilági cél nélkül nincs nevelés. De **Isten létét tagadni és nevelni akarni szintén lehetetlenség,**⁴ mert lélek, szabad akarat és másvilági cél föl-

¹ Így pl. Payot nem fogadja el az akarat szabadságát és mégis az akarat nevelésére úgy ad utasításokat, mintha szabad volna. (Az akarat nevelése. Fordította: Weszely Ödön. 2 kötet, 1912.)

² V. Cathrein: Moralphilosophie, 1911, I. kötet 120—124 oldal. — Aquinói szent Tamás: Summa theologiae, 1^a az egész 2-ik questio.

³ „Eine Willenspsychologie, welche für die Aufgabe der Willensbildung in der Pädagogik . . . als Grundlage brauchbar sein soll, muss zunächst an der Willensfreiheit festhalten, weil nur unter ihrer Voraussetzung eine Tugend möglich ist; . . . sie muss auch an der Unsterblichkeit der Seele, an ihrer Hinordnung auf ein ewiges Ziel festhalten, weil nur hier ausreichende Beweggründe für das menschliche Tugendstreben zu finden sind.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie, III.³, 1922. Előszó az első kiadáshoz.)

⁴ Némelyek azt mondják, hogy nevelést lehet elgondolni másvilági cél és Isten léte nélkül is és ilyen volna pl. a hazafias nevelés, amelyben csak a hazaszeretet a motivum. Azt mondják, hogy míg a lélek és szabad akarat tagadása mellett nem lehet nevelnünk sem elméletben, sem gyakorlatban, addig elméletben legalább is másvilági cél kitűzése nélkül nevelték és nevelnek, bár ez a nevelés nem helyes, nem elegendő és nem tökéletes. Tehát a másvilági cél és Isten léte csak a helyes és igazán értékes nevelés föltételei,

tételezi az Isten létét, hiszen a lélek az Isten után eped, az akarat minden erejével az Isten felé tör és a másvilági cél az Istenben van.

Isten, lélek, szabad akarat és másvilág cél valóság s azért az ember nevelhető, vagyis nevelés lehetséges, sőt van is. E négy a nevelés alapja¹ úgyannyira, hogy tagadjuk a nevelést, amint e négyet tagadjuk, vagy csak az egyiket nem fogadjuk el.

E négy dolgot bebizonyíthatjuk csupán a természetes észre támaszkodva anélkül, hogy valahol is segítségül hívnók a természetfölötti kinyilatkoztatást, még pedig bebizonyíthatjuk a teljes bizonyosságig. Ezért a természetes ész világa mellett is beszélhetünk nevelésről. **Mi a továbbiakban a természetes ész világa mellett fogjuk tárgyalni a nevelést,** vagyis úgy, mintha a kereszténységről nem is tudnánk; **a természetfölötti kinyilatkoztatáshoz, illetőleg a kath. egyház tanításához csak akkor fordulunk, amikor valamely igazság betetőzéséről lesz szó, vagy oly kérdésről, amelyre a természetes ész nem tud megfelelni.** Amikor a természetfölötti kinyilatkoztatáshoz fordulunk, ezt azzal jelezzük, hogy apróbb betűkkel van nyomtatva.

Az előbb említett négy dolognak a bebizonyítása nem a neveléstan feladata, hanem a bölcseleté s ezért a neveléstan alapjai a bölcseletben vannak. A neveléstan e négy dolgot bebizonyítotttnak veszi, amint a bölcselet tényleg ki is mutatja igaz voltukat a bizonyosságig és a neveléstan belőlük vezeti le a maga igazságait szintén a bizonyosságig.

A neveléstan fogalma.

Minden tudomány tárgyától veszi elnevezését úgy, hogy a tárgy megnevezése a tudomány elnevezésében is benne van. Tehát *a neveléstan az a tudomány, mely a nevelést tárgyalja.*

a) *A neveléstan tudomány,* mert a nevelésre vonatkozó összes ismereteinket egységes egészbe fűzi, a részeket szakadatlan következtetésekkel szervesen összeköti, rendszerbe foglalja, mindent egy összefoglaló fő gondolat, vagyis középpont köré csoportosít és mindent alapjaiban magyaráz.

Hogy a neveléstan tudomány, azt valószínűvé teszi az a körülmény, hogy nevelés van, tehát észszerű dolog s ezért a tudományos tárgyalás által elvben már hozzáférhető. És hogy valóban tudomány, vagyis igazságait logikai nyilvánvalósággal állítja elének, azt a neveléstan fölépítése fogja bizonyítani.

nem pedig általában a nevelésé. — E vélemény követőinek a tárgyalásnál adjuk meg a feleletet.

¹ Mondhatnók, hogy a nevelés alapja az Isten léte s az eszes lélek, mert e kettőből kikövetkeztethető az akarat szabadsága s a másvilági cél.

Némelyek azt mondják, hogy a neveléstan nem tudomány, mert a tudomány feladata általános törvények felállítása, míg a neveléstan nem ilyen rendszerek összege, hanem csupán a gyakorlati tevékenységre ad útmutatást. Azt mondják, hogy a neveléstan nem képes általános törvényeket felállítani, mert a nevelés tárgya az ember, az emberek közül pedig mindegyik más és más természetű.

Felelet. Bár a nevelésnek különböző egyes emberekkel van dolga, mégis mindnyájan ugyanolyan lényegűek, tehát ugyanaz a céljuk is van, következésképp nevelésükben bizonyos törvényszerűségnek is kell lennie, vagyis a neveléstan általános törvényeket meghatározhat. Ha a neveléstan nem képes fölemelkedni általános igazságokhoz, akkor tömeges nevelés (pl. az iskolában) lehetetlen. Tehát *a neveléstan tudomány.*

b) A neveléstan tudomány; de nem tartozik a legfelsőbb elméleti és gyakorlati tudományokhoz. Alapja: Isten léte, lélek, szabad akarat, másvilági cél és mindez a bölcseletnek a tárgya. Ezért *a neveléstannak a tárgyi megismerési elvei a bölcsélet igazságai.* Hogy a neveléstan fölkereshesse mindamaz állítmányokat, amelyek a nevelésre vonatkoznak, azért nagyon gyakran kénytelen a bölcselethez fordulni, hogy tőle kérje kölcsön az igazságokat. Ez azt mondja, hogy *a neveléstan a bölcseletnek alárendelt tudomány.*

A neveléstannak a bölcselettel való szoros viszonya némelyeket megtévesztett és a neveléstant nem tartják önálló tudománynak, hanem bölcseletnek mondják.¹ E felfogásnak az az oka, hogy nem akarnak különbséget tenni az erkölcsbölcsélet és a neveléstan tárgya között. De erről később.

c) Lehet-e a neveléstant művészetnek mondanunk? Nem lehet, mert művészet és tudomány kölcsönösen kizárja egymást. A tudomány az általános igazságokkal foglalkozik, míg a művészetnek a tárgya az egyes dolog, a konkrét dolog. Igaz, hogy a nevelés tárgya az egyes ember, a nevelés teljesen meghatározott egyes emberekkel foglalkozik; de nem a neveléstan foglalkozik velük. A neveléstan tárgya nem Péter vagy Pál, hanem minden ember vagy bizonyos embercsoportok nevelésére az általános igazságokat határozza meg, amelyeket azután a nevelés a gyakorlatban az egyes emberekre alkalmaz. Tehát *a neveléstan nem művészet, hanem tudomány.*²

¹ Pl. Hönigswald idézett könyvének 34. oldalán a következőképpen határozza meg azt, hogy a neveléstan bölcsélet: „So heisst eben wissenschaftliche Pädagogik treiben nicht mehr und nicht weniger als . . . wissenschaftliche Philosophie treiben.“ — Hasonlóképpen nyilatkozik E. Kriek is, ki „Philosophie der Erziehung“ (1925) című művében az 53. oldalon ezt mondja: „Diese Erziehungswissenschaft gründet sich nicht auf Philosophie, sondern sie ist selbst Philosophie.“

² Általában nem szokták a neveléstant művészetnek mondani. Igaz, hogy találkozunk meghatározásokkal, melyek a nevelést a művészet nemfogalmába

d) A tudományok királynője a metafysika, mert tárgya a változhatatlan, ítéletei tárgyilag a legnagyobb szükségszerűséggel bírnak és ő adja ama legáltalánosabb elveket, amelyekre minden más tudomány épít. Ha a tudományok célját vesszük tekintetbe, akkor valamennyit felülmulja az erkölcsbölcselet, mert az embert az Istenhez emeli. Mivel a neveléstan az erkölcsbölcseletnek alárendelt tudomány, azért *az erkölcsbölcselet fönségében a neveléstan is osztozkodik*. Sőt még azt is mondhatjuk, hogy *a célt tekintve a neveléstan, még az erkölcsbölcseletet is felülmulja*, mert az erkölcsbölcselet csak megismerteti velünk az Istenhez való emelkedés módját, míg a neveléstan arra tanít bennünket, hogy miképen képesíthető a még tehetetlen és önállótlan ember az Istenhez való emelkedésre.

A logika megtanít minket gondolkodni, a metafysika a gondolkodás törvényeinek a helyes alkalmazásával a lénynek és tulajdonságainak a megismertetése által az Isten megismeréséhez vezet minket, az erkölcsbölcselet megmutatja az Istenhez való emelkedés útját, végül a neveléstan azt mondja meg, hogy a még tehetetlen és önállótlan embert miképen emeljük az Istenhez.

e) A neveléstudomány nem egyedül álló tudomány, hanem más tudományokkal is érintkezésben van. És melyek ezek?

^{a)} A neveléstan mindenekelőtt a bölcselettel van érintkezésben, hiszen alárendelt tudománya s ezért *a neveléstan alkalmazott tudománya a bölcseletnek*.¹

^{β)} A nevelés nagyon fontos a társadalom szempontjából s ezért *a neveléstan érintkezésben van a társadalomtudománnyal, sőt ennek révén a művelődéstörténelemmel, tehát a történelemmel is*. A művelődéstörténelemnek a legértékesebb része a nevelésre vonatkozó rész.

^{γ)} A nevelés az embert végső céljának az elérésére képesíti s ezért *a neveléstan érintkezésben van a természetes theológiával is*. Ezt bizonyítja az is, hogy a természetes theológia egészen benne van a bölcseletben, a neveléstan pedig a bölcseletnek alkalmazott tudománya.

De az emberiség ténylegesen sohasem élt a természetes rend-

helyezik, de ezzel a nevelést inkább gyakorlati keresztülvitelében mondják művészetnek, vagy pedig a nevelés fontosságának a szónoki kiemelése akar lenni.

¹ A magyarok közül a bölcselet alkalmazott tudományának mondja a neveléstant pl. Kornis Gyula (Bevezetés a tudományos gondolkodásba 1922), Weszely Ödön (Bevezetés a neveléstudományba 1923), Szelényi Ödön (A neveléstan alapvonalai 1922) stb. — Várkonyi Hildebrand pedig azt mondja, hogy „minden pedagógiai tudományát a pedagógiai lélektan segéd tudományának tekinthetünk.” (A pszichológia alapvetése 1926, 65—66 oldal.)

A külföldiek is nagy többségben a bölcselet alkalmazott tudományának mondják a neveléstant. Ugyanígy vannak a bölcselelők is. Pl. J. Fröbes ezt mondja: „Die Pädagogik ist zum grossen Teil geradezu angewandte empirische Psychologie.” (Lehrbuch, der experimentellen Psychologie. 1927. I. kötet, Vorwort.)

ben és hogy végső célunkat elérhessük (az Isten boldog színelátását), szükségünk van pl. az Isten kegyelmére; a kegyelem pedig a természetfölötti teológiának a tárgya. Tehát *a neveléstan érintkezésben van a természetfölötti teológiával (dogmatika) is.*

Mégis megjegyezzük, hogy neveléstanunk a természetes ész világa mellett hozza le igazságait s a természetfölötti kinyilatkoztatáshoz csak akkor folyamodik, amikor a természetes ész által a bizonyosságig megismert igazságok betetőzéséről lesz szó, vagy oly kérdésre kell feleletet adnunk, amelyet a természetes ész nem képes megfejtetni.

^{d.)} A nevelés emberrel foglalkozik s az embernek teste is van. Tehát *a neveléstan a testtan révén az orvosi tudománnyal is érintkezésben van.*

Általában *a neveléstan mindama tudományokkal érintkezésben van, amelyeknek tárgya az ember* és mindegyikből kisebb-nagyobb terjedelemben előismeretekre van szükségünk, hogy neveléstannal foglalkozhassunk.

^{e.)} *A neveléstan nemcsak néhány tudománnyal van viszonyban, hanem az összesekkel is, mind valamennyivel egyenként és összesen.* U. i. a neveléstan nemcsak azt mondja meg, hogy mi a nevelés, hanem végrehajtását is tárgyalja. Ezért az összes tudományokat szolgálatába állítja, mindegyiket eszközként használja fel. *Mindegyik tudomány eszköz a neveléstan kezében midőn a nevelés végrehajtásáról van szó.* Azonban van néhány tudomány, mely nem csak eszköz a nevelés tényének a végrehajtásánál, hanem a nevelést mint tudományt fölépíteni is segíti. Pl. a bölcelet alapja és kiinduló pontja a neveléstannak, de már a nevelés tényének a végrehajtásánál eszközként szerepel azoknál, kiknél az életforma bölceleti ismereteket is követel.

A neveléstan ismeretforrásai.

A neveléstannak mint tudománynak ismeretforrásai is vannak. Melyek ezek?

a) *A neveléstannak egyik ismeretforrása a tapasztalat,* mert a neveléstannak sok olyan kérdése van, (pl. mely életévben kezdhethjük iskoláztatni a gyermeket), amelyet csak megfigyelés által tudunk megfejtetni.

b) *A neveléstannak fő megismerési forrása az értelem,* amelynek szolgálatában áll a tapasztalat, mert bármennyi tapasztalati tényt is állítsunk egymás mellé, ha az értelem nem ítéli meg azokat és nem von belőlük következtetéseket, tudományt sohasem kapunk. Mindazáltal a neveléstan, bár fölemelkedik az értelem legmagasabb és legutolsó igazságaihoz, ezeket mégsem ő alapozza meg, hanem készen veszi át a bölcelettől, igazságait a bölcelet által már felállított igazságokból vezeti le. A neveléstannak is szüksége van a jó és rossz, az erény és bűn, a tör-

vény és tekintély, az Isten stb. fogalmára, de ezeket a bölcselet alkotja meg; a neveléstan csak a következtetéseket vonja le belőlük a nevelésre.

c) *Van a neveléstanak még egy ismeretforrása s ez a természetfölötti kinyilatkoztatás*, mert pl. a kath. egyházat és a szentségeket csak a természetfölötti kinyilatkoztatás által ismerjük meg. A neveléstan róluk is beszél, mert ténylegesen természetfölötti rendben élünk, a természetes rend sohasem volt állapota az embernek. Ha a nevelés tényét végrehajtani akarjuk a keresztény embernél, akkor a természetfölötti rend kötelességeit is meg kell ismertetnünk vele, következőleg a természetfölötti kinyilatkoztatás is ismeretforrása lesz a neveléstanak. Ezt követeli a mostani rendben a neveléstanak teljes fölépítése is, de még inkább a nevelésnek a gyakorlatban való helyes keresztülvitele. Tehát *főképpen a helyes gyakorlat követeli, hogy a neveléstan a természetfölötti kinyilatkoztatást is használja ismeretforrásul.*

Még más is kívánja ezt. Ez a következő. Hogy mi az ember célja és miképen érhető el, azt az erkölcsbölcselet tárgyalja. És hogy a keresztény embernek a mostani természetfölötti rendben mi a kötelessége célja elérésénél azon kívül, amit természetes eszünkkel megismerhetünk, azt egy másik tudomány tárgyalja, t. i. a dogmatika. Már most azt, hogy mi a nevelőnek kötelessége a nevelés terén, a neveléstan fejtegeti; de arra, hogy mi a keresztény nevelőnek a kötelessége keresztény neveltjeivel szemben azon kívül, amit természetes eszünkkel megismerhetünk, nincs külön tudományunk s ezért a neveléstan kénytelen használni ismeretforrásul a természetfölötti kinyilatkoztatást is.

Tehát *a természetfölötti kinyilatkoztatásnak, mint ismeretforrásnak elvi jogosultsága van a neveléstanban.* És azért is, mert a természetes neveléstan tökéletlen, nem tud megfelelni minden kérdésre, következőleg a nevelőt sem tudja tökéletesen kormányozni. Ha a keresztény nevelő eltekint tőle, ez pótolhatatlan hiány s ezért *a természetfölötti kinyilatkoztatásnak mint ismeretforrásnak gyakorlati jogosultsága is van a neveléstanban.*

Hogy a neveléstan nem lehet ellenmondásban a természetfölötti kinyilatkoztatással, az természetes. A neveléstanban az igazságot keressük. Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy gondolkodásunkban a logikai törvényeket meg kell tartanunk, hanem azt is, hogy a megismert igazságot komolyan vegyük, mert kötelez minket kutatásainkban. Mivel pedig a természetfölötti kinyilatkoztatás igazságai a legperdöntőbbek, hiszen azokat az abszolút Igazság abszolút igazságokként jelentette ki, azért nincs természetesebb, mint az, hogy a természetfölötti kinyilatkoztatást is elfogadjuk ismeretforrásnak. Ha egyszer megismertük, hogy van Isten, ki végtelen szentség és végtelenül igazmondó; továbbá megismertük, hogy ez a végtelenül szent és igazmondó Isten egyszer kijelentéseket tett nekünk, bár az így nyert igazságok ter-

mészetes eszünk felfogó erejét felülmulják, akkor a következetesség is parancsolja, hogy gyöngé eszünk, de még inkább gyöngé akaratumk a porig alázódjék az isteni tekintély előtt.¹

De tovább megyünk. A neveléstani író mint bölcselő kénytelen megvallani, hogy az emberi értelem nem magából meríti az igazságokat s ezért a következtetések láncolatán át tévedhet; kénytelen beismerni, hogy a végtelenül szent és igazmondó Isten léte minden kétségen felül áll, vagyis az Isten léte ellen logikailag megalapozott ellenvetés nem tehető és lehetetlen, hogy valaki észszerű alapokon állandóan meggyőződéses istentagadó legyen. Tehát a neveléstani írot mint bölcselőt, éppen mint neveléstani írot és bölcselőt, a logikai következetesség kényszeríti, hogy következtetéseitől tagadja meg a hozzájárulást, ha azok a beszélő Istennel összeütközésben vannak. És ez még inkább kötelezi a neveléstani írot, ha keresztény.² Ezért *a természetes ész okoskodásait és következtetéseit csak akkor fogadjuk el igazságnak, ha a természetfölötti kinyilatkoztatás igazságaival és következményeivel nem ellenkeznek.*

Tehát *a természetfölötti kinyilatkoztatás ismeretforrás is a keresztény neveléstani írónál, mégis leginkább vezetőnk és útmutatónk*, hogy a helyes útról ne térjünk le. *A természetfölötti kinyilatkoztatás pozitív és negatív zsinórmértéke a neveléstannak:* a) pozitív, amennyiben előírja, hogy mit tanítson és b) negatív, amennyiben megmondja, hogy mit ne tanítson. A természetfölötti kinyilatkoztatásnak főképen a negatív zsinórmértékvolta, domborodik ki a neveléstannál.

Mivel a természetfölötti kinyilatkoztatást is elfogadjuk ismeretforrásnak, azért, hogy megkülönböztessük, mely igazságokat vezetünk le a természetes ész által és melyeket a természetfölötti kinyilatkoztatásból, *a természetfölötti kinyilatkoztatásból nyert igazságokat apróbb betűkkel és sűrűbb sorokban nyomatjuk.* E kétféle nyomás nem azt jelenti, hogy az egyik fontosabb igazságokat tartalmaz, mint a másik, hanem ez csupán a kétféle ismeretforrásból nyert igazságoknak a megkülönböztetése. Ha tehát következtetéseinkben vagy a föltétel, vagy középtétel, vagy mind a kettő a természetfölötti kinyilatkoztatásból vett igazság lesz, okoskodásunk az apró betűbe kerül.

Tapasztaljuk, hogy a természetfölötti kinyilatkoztatást különböző terjedelemben és különböző magyarázatban fogadják el.³

¹ „Nulla potest esse oppositio inter doctrinas philosophicas certo demonstratas et veritates, quas fides seu fidei infallibile magisterium, Ecclesia, proponunt. Veritas enim veritati nunquam contradicit.“ (J. Donat: Logica^{4,5}, 1922, 10 oldal.) E szavak a neveléstannra is vonatkoznak. — Lásd erre még Aquinói szent Tamás Summa theologicá-jának Appendix-ét 1^a -ban 755. oldalt.

² Vessd össze pl. Stöckl-Wohlmuith: Lehrbuch der Philosophie (1905) I. kötet 248—250 oldalával.

³ Pl. a kath. egyház más terjedelemben és más magyarázatban fogadja el, mint a több száz protestáns felekezet.

Ezért még az a kérdés, hogy milyen terjedelemben és magyarázatban fogadjuk el mi.

A természetfölötti kinyilatkoztatásnak két része van: a) a szentírás és b) a szenthagyomány.

Hogy mely könyvek tartoznak a szentíráshoz, azt nem lehet kétséget kizáró módon meghatároznunk az észből vagy a szentírás tartalmából. Csak a kath. egyház tanúsága alapján tudhatjuk, hogy mi tartozik a szentíráshoz. Éppen így azt, hogy mi tartozik a szenthagyományhoz, ismét csak a kath. egyház tanúsága alapján tudhatjuk.¹ Tehát *a természetfölötti kinyilatkoztatást, amikor ismeretforrásnak elfogadjuk, ama terjedelemben és magyarázatban fogadjuk el és használjuk, amelyben a tévedhetetlen kath. egyház élénk adja.*

A neveléstan felosztása.

A neveléstan tárgya a nevelés, és a nevelés csak a gyakorlatban él. Mindannál, amit a gyakorlatban meg kell valósítanunk, előbb tudnunk kell, hogy mi az a dolog és csak azután gondolhatunk megvalósítására. Így azután annak, ki nevelni akar, mindenekelőtt azt kell tudnia, hogy mi a nevelés és csak azután mondhatja meg, hogy miképpen fog eljárni működésében, vagyis csak azután nevelhet.

Tehát a nevelésben két dolgot különböztetünk meg: a) a nevelés mivoltát és b) a nevelés tényének a végrehajtását. Így a nevelést két fő részre, két könyvre osztjuk: a) *általános neveléstanra*, mely a nevelést általában tárgyalja s a maga egészében tekinti; b) *különös neveléstanra*, mely a részeket s a részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonyát fejtegeti. Természetes, hogy e részeket ismét oszthatjuk.

Helyes-e ez a felosztás?

Minden tudomány fő részeit úgy válogatjuk ki, hogy azt keressük, mi viszonylik a tudomány tárgyához úgy, mint a faj a nemhez (genus). Már most az általános neveléstan a nevelést mivoltában fejtegeti, a különös neveléstan gyakorlati keresztülvitelében. Valaminek a mivolta és ugyanannak a dolognak a gyakorlati keresztülvitele úgy fogható fel, mint a nem és faj viszonya.

Továbbá a tudományok fő részeit úgy is lehet kiválogatnunk, hogy ugyanazt a dolgot a maga egészében és részeiben más és más szempontokból vizsgáljuk. E szempontok a tudomány részei. Már most az általános neveléstan ugyanazt a nevelést fejtegeti, melyet a különös neveléstan, csak hogy az első mintegy a lehetőségesség állapotában, a második pedig gyakorlati keresztülvitelé-

¹ Lásd erre Schütz Antal: Dogmatika (1923) I. kötet 22—24, valamint 43 és következő oldalait, vagy Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik (1927) I. kötetét.

ben, vagyis ténylegességében. És mert a lehetségesség és ténylegesség között középtag nincs, azért a neveléstannak adott felosztása helyes.

De mondhatná valaki, hogy a felosztás csonka, mert a neveléstannak több fő része van.

Felelet. Annál, ami a gyakorlatban él, mint a nevelés, csak két fő lehetőség van a vizsgálatra: a) vizsgálni a dolgot, hogy mit zár magába és b) vizsgálni a dolgot gyakorlati keresztülvitelében. Mivel harmadik fő lehetőség nincs, azért *a neveléstannak általános és különös neveléstanra való felosztása teljesen helyes.* Ha még vannak részek, azok a fő részeknek már csak alosztásai.

A neveléstani írók általában nem így osztják fel a neveléstant.¹

¹ Legközelebb áll felosztásunkhoz Barth, ki a neveléstant a) általános neveléstanra és tanítástanra, b) különös neveléstanra és tanítástanra osztja. — Lubrich négy részre osztja a neveléstant: a) általános neveléstanra, b) általános tanítástanra, c) különös neveléstanra, d) különös tanítástanra. Ha tehát Lubrich felosztásában az első és második részt, valamint a harmadik és negyedik részt egynek vesszük, akkor Lubrich fő részei beleolvadnak Barth felosztásába.

Herbart három részre osztja a neveléstant: a) kormányzásra (Regierung), b) tanításra, c) vezetésre (Zucht). Valamennyi felosztás között ez a legrosszabbik és annyira mesterkél, hogy ezt Herbartnak még legnagyobb hívei is elismerik.

Helytelenek ama felosztások is, amelyek az embert osztják, hogy a neveléstan fő részeit kiválogathassák. E felosztások azért helytelenek, mert a neveléstan felosztásánál az alap csak a nevelés lehet, nem pedig az ember mint ilyen. Így helytelen a nevelésnek testi, szellemi és erkölcsi nevelésre való felosztása (Herbert Spencer), vagy a nevelésnek testi és szellemi nevelésre való felosztása (Fináczy Ernő).

Végül nem szerencsés Weszely felosztása sem: a) elméleti (philosophiai) pedagogia (alapvetés), b) neveléstan (hodegetica), c) tanítástan (didactica), d) módszertan (methodica), e) szervezettan.

Még megemlíti, hogy Th. Waitz lehetségesnek tartja a neveléstannak általános és különös neveléstanra való felosztását (ő alkalmazott — angewandte — neveléstannak mondja a különös neveléstant), de nem tartja sem szükségesnek, sem kívánatosnak. (Allgemeine Pädagogik. Kiadta: O. Willmann. 4 kiadás, 1898, 23. oldal.)

ELSŐ KÖNYV.

Általános neveléstan.

Az általános neveléstan fogalma.

1. *Az általános neveléstan a neveléstannak az a része, mely a nevelést általánosságban tárgyalja lényeges meghatározottsága és tulajdonságai szerint.* Az általános neveléstan semmit sem mond arról, hogy a nevelés tényének a gyakorlatban való megvalósítása miképpen történjék. Erről hallgat; mégis meghatározza mindamaz igazságokat, amelyekből a gyakorlat körülírható. Az általános neveléstan eltekint a nevelés tényének a végrehajtásától, bár nem teljesen, hiszen ez lehetetlen is lenne, mert a nevelés csak a gyakorlatban él; azonban a gyakorlatot csak annyiban veszi tekintetbe, amennyiben a nevelésnek valami gyakorlat megfelel.

Az általános neveléstan a nevelést mindig a maga egészében tekinti, a részeknek tárgyalását a különös neveléstanra bízta.

2. Az általános neveléstan a nevelést tartalma szerint és a maga egészében fejtegeti. Midőn így fejtegetjük a nevelést, akkor több szempontból vehetjük vizsgálat alá. A lehetséges esetek a következők.

a) Mindenekelőtt szemügyre vehetjük úgy, amint előttünk megjelenik, amint az értelem felfogja, tehát fogalmában. Ez a legelső lépés.

b) Azután a fogalom mélyére tekinthetünk, hogy mit zár magába, vagyis a nevelést vizsgálhatjuk alapjában lényeges jegyein kívül, amelyek a fogalmat fölépítik, lényegéből folyó következményeiben. Így teljesen kifejtjük a nevelést.

c) A nevelés nem egymagában álló valami, hanem viszonyban van más dolgokkal is. A nevelésnek a más dolgokhoz való viszonyát nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha róla teljes képet akarunk magunknak alkotni.

d) Végül a nevelés elvonatkoztatva azoktól, akik keresztülvezetik, nem nevelés és ezért beszélnünk kell a nevelőkről is.

Tehát az általános neveléstan négy részre oszlik: a) a nevelés fogalmára, b) a nevelés lényegéből folyó következményekre, c) a nevelés viszonyaira és d) a nevelőkre.

ELSŐ KÖTET.

A nevelés fogalma.

3. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ember tehetetlenül jelenik meg a földön s ebben az állapotában sokáig meg is marad. De a tapasztalat azt is bizonyítja, hogy az ember, amikor tehetetlenségét leküzdi, még hosszú éveken át önállótlan és önállótlanágát csak lassan küzdi le. Végül a tapasztalat azt is bizonyítja, hogy egy másik embernek kell az ember mellé állania s vele születésétől kezdve hosszú-hosszú éveken át nagyon is behatóan foglalkoznia, hogy tehetetlenségét legyőzhesse és önállóságát megszerezhesse. Azt, amit a másik ember a még tehetetlen és később is sokáig önállótlan emberrel tesz önállóságáig, *nevelésnek* mondjuk.

A továbbiakban azt fogjuk kutatni, hogy mi a nevelésnek nevezett valaminek a lényege s melyek az eme lénnyéből folyó általános következmények.

4. A mondottakból egyúttal azt is tudjuk, hogy *nevelés csak emberek között lehetséges*. Ezt vallja az emberiség, de ez a pedagógusoknak is általános meggyőződése, amit hallgatagon vagy kifejezetten vallanak.¹ Amit az ember a növénytől vagy állattól tesz, az állat pedig kicsinyeivel, az nem nevelés és ezért mindegyik más szavaink vannak, mint: *termesztés, tenyésztés, idomítás, szaporítás, védelmezés, etetés*.²

Még megjegyezzük, hogy a mondottakkal nem korlátoztuk a nevelést csupán az emberre, mert nem is korlátozhattuk, hiszen neveléssel csak emberek között találkozunk. És ha valaki ezt korlátozásnak minősíti,³ e minősítés a nevelésre lehozott igazságainkat legkevésbé sem fogja befolyásolni,⁴ mert mi csak azt fogjuk kutatni, hogy mi az a nevelésnek mondott valami, amit az egyik ember a másikkal tesz önállóságáig.⁵

¹ „Das Erziehungsgeschäft ist keine allgemeine Aufgabe aller Lebewesen, sondern erstreckt sich nur auf den Menschen.“ (A. Stösser: Erziehungslehre. 4. 1927, 4 oldal.) — E. Kriek pedig ezt mondja: „Das Objekt der Erziehung ist stets der Mensch.“ (Philosophie der Erziehung. 3 és 4 ezer. 1925, 175. oldal.)

² Szelényi Ödön: A neveléstan alapvonalai. 1922, 8 oldal.

³ Peres Sándor „Neveléstan“ című könyvében (1904) azt mondja, hogy „a magyar ember neveli a halmot, a fát, az állatot és a gyermeket (1 oldal), mert „nyelvünk szellemében minden nevelhető (1 oldal) és csak később (a 3. oldalon) korlátozza a nevelést az emberre.

⁴ Ez a tájékoztatás szükséges volt, mert, mielőtt valamit keresnénk, tudnunk kell, hogy mit keresünk. („Avant de chercher, il faut évidemment savoir ce que l' [on] cherche.“ Mercier: Logique. 7. 1922, 268. oldal.)

⁵ Sailer így határozza meg a nevelést: „Die Führung, die das Menschenkind erhält von dem Momente seines Eintrittes in dieses Leben bis zum Momente, wo es sein Selbstführer werden und fremder Führung entbehren kann.“ (Über Erziehung für Erzieher. 2. Kiadta: F. X. Kunz. 1910, 97. oldal.) Észrevevessük, hogy ez még nem nevelés, hanem csak az, aminek a meghatározását kell megadnunk.

5. Ha a nevelést ismerni akarjuk, akkor mindenképp (logikai) fogalmát kell ismernünk, mert csak így ismerhetjük meg lényegét, amely hallgatagon mindazt magában foglalja, ami a következtetések sorozatában határozottan és kifejezetten elénk áll.

Minden fogalomban két alaptulajdonságot különböztetünk meg: a) a tartalmat, amit magába zár, vagyis a dolog reális alkotó részeit, amennyiben azokat felfogjuk és b) a terjedelmet, vagyis az alanyok számát, amelyekre a fogalom vonatkozik. Így van ez a nevelés fogalmánál is. Ezért e kötetet két részre osztjuk: a) a nevelés fogalmára tartalma szerint és b) a nevelés fogalmára terjedelme szerint.

ELSŐ RÉSZ.

A nevelés fogalma tartalma szerint.

Lény-e a nevelés?

6. Mindennél, amit fejtegetni akarunk, az a legelső kérdés: van-e, azaz mondhatjuk-e róla ezt az állítmányt: van.¹ Más szavakkal: lény-e vagy sem. U. i. „lény az, ami valami és aminek akár az anyagi, akár a szellemi világban helye, szerepe és működése van.”² Ha a nevelés valami, azaz lény, akkor beszélhetünk róla s ha nincs és nem is lehetséges, akkor még nem is említhetjük. Tehát lény-e a nevelés? Avagy a nevelés olyan „fából vaskarika”-féle, aminek semmiféle létformája nincs, tehát tartalma sincs?

7. Minden, amit az ember csak valamiképpen is képes felfogni, valamilyen lény. Ha most a nevelésre tekintünk, azt vesszük észre, hogy felfogni képesek vagyunk, hiszen tudományunk is van róla, sőt a gyakorlatban meg is valósítjuk. Még azok is, kik a nevelésnek rossz meghatározását adják, lénynek mondják a nevelést, különben nem akarnák meghatározni, csak-hogy helytelenül fogják fel. Mindenesetre a nevelés valami pozitív dolog, nem pedig hiány vagy fogyatkozás, mint pl. a vakság és ezért *a nevelés valamilyen lény*.

Mindennek, ami lény, van értelme, tehát a nevelésnek is. És mi éppen azt keressük: mit kell értenünk nevelés alatt?

8. Hogy feleletet adhassunk e kérdésre: mi a nevelés, oda nem elég csak azt tudnunk, hogy a nevelés valamilyen lény, hanem azt is kell tudnunk: milyen lény.

A lény a) vagy való (reális) lény, „mely nem mint tudattalom van (bár lehet azzá), hanem a tudattól függetlenül s ennyi-

¹ „Primum enim quod oportet intelligi de aliquo, est an sit.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a qu. 2, a. 2.)

² Trikál József: A jelenségekből a valóságha. 1929, 74 oldal.

ben rajta kívül van"¹; b) vagy gondolati (ideális) lény (éslény), mely csakis gondolkodásunkban létezik tekintet nélkül arra, vajjon van-e magában is lénye. És milyen lény a nevelés?

a) Lássuk mindenekelőtt, hogy lehet-e a nevelést gondolati lénynek mondanunk?

A gondolati lénynek több fajtát különböztetjük meg.

α) Gondolati lények a gondolkodás tevékenységei: a fogalom, ítélet, következtetés. A nevelés nem fogalom, de lehet róla fogalmunk; nem ítélet, de a nevelésre érvényes állítmányokat fölkereshetjük; nem következtetés, de a róla alkotott ítéletekből következtethetünk, amikor újabb érvényes állítmányokat kapunk. A nevelés nem működése az észnek, midőn megismer.

β) Továbbá gondolati lénynek azt is nevezzük, ami magában és tárgyilag véve a tudatalanyon kívül létező lény, de mi nem ama módon gondoljuk, amint van. Ilyenek a tudományos fictiók, pl. fizikusok merev teste, anyagi pontja. Ezek csak ama módon éslények, ahogyan gondoljuk azokat, különben való lények. A nevelés e módon sem éslény, mert ide meg az kellene, hogy magában és tárgyilag a tudatalanyon kívül való lény legyen. De a nevelés nem ilyen való lény. (Alább lesz róla szó.)

γ) Az éslényekhez tartoznak még a logikai vonatkozások és ama megkülönböztetések, amelyek valami módon a dolgokban bírják alapjukat, de dolgoknak csak az értelem mondja. Ilyen pl. az ítéletben az „est” (van) kapocs (copula), szám, erő, törvény. A nevelés ilyen éslény sem.

δ) Végül az éslényekhez tartoznak ama gondolattartalmak is, amelyeknek az elgondolástól függetlenül semmi módon sem jár ki a „van” állítmány, míg pl. a fogalomnak az elgondolástól függetlenül is van fennállása és érvényessége. Ilyen éslény pl. a nem-fa, nem-ember, négyszögű kör. A nevelés ilyen éslény sem, mert ezek az éslények lehetetlenségek és tagadások.

Tehát *a nevelés az éslénynek semmi formájában sem éslény.*

b) A való lény kétféle: a) lehet a tudatalanyon kívül létező lény, pl. Isten, ember, fű, fa és lehet b) a tudatalannak, a gondolkodó „én”-nek a meghatározottsága, pl. az én szándékom, az én bánatom, az én lelkes hangulatom, vagy más lelki állapotom. Ez az immanens, bennmaradó való lény.

α) A nevelés a tapasztalat szerint mindenkor két meghatározott személynek meghatározott viszonyában jelentkezik. Nevezzük e viszonyt *nevelési viszonynak*. A viszony nem való lény, mert nem valamely lelki állapota az embernek, hogy immanens, bennmaradó lény legyen, de nem is a tudatalanyon kívül létező lény. A viszony két lénynek egymáshoz rendelése s ez az egymáshoz rendelés még valós viszonyokban sem valós lény. *A nevelési*

¹ Schütz Antal: A bölcsélet elemei szent Tamás alapján 1927. 91. oldal.

viszony való lények között jön létre, de maga a viszony nem való lény.

Cél nélkül nincs viszony, tehát a nevelésnek is van célja. **A nevelési viszonynak a célja a nevelés,** mert a tapasztalat azt mondja, hogy ott, ahol nevelési viszony van, nevelés is van és valahányszor a nevelési viszony elmarad, mindannyiszor a nevelés is elmarad. A nevelés viszonyban jelentkezik, de a nevelés tényének a megvalósítása cselekedetek által történik. E cselekedetek, mint minden cselekedet, valamely szándékból származnak s ezért *a nevelési viszony célja oly szándék, illetőleg elhatározás, amelyet nevelésnek mondunk.* Mivel a szándék nem a tudatalanyon kívül lévő való lény, azért a nevelés sem oly való lény, mely a tudatalanyon kívül volna.

Bár a nevelési viszony nem valós lény, még sem semmi, hanem a lénynek valami lényisége, mint minden viszony. Tehát *a nevelési viszonynak van valamilyen realitása.*

β) A nevelés nincs az értelemben, nincs a tudatalanyon kívül. Hát hol van, hiszen tudunk róla, tehát valahol kell lennie. És tényleg van bennünk még valami, ahol a nevelés lehet. Ez az akarat. És mert nevelés van, azért **a nevelés az akaratban van, tehát erkölcsi lény.**

9. Ezt az igazságot: a nevelés az akaratban van, tehát erkölcsi lény, teljes inductióval kaptuk.¹ A teljes inductió által megismerjük ugyan az igazságot, de nem az igazság alapjait. Hogy tehát a lehozott igazságot logikailag minél nyilvánvalóbbá tegyük, lássuk még pozitív megalapozását is.

A tapasztalat azt mondja, hogy a nevelés két személy között bizonyos viszonyban jelentkezik. És mert embereknek egymáshoz való viszonya cselekedetekben nyilatkozik meg, azért *a nevelési viszony is cselekedetekben nyilatkozik meg.* De a nevelési viszony célja a nevelés (8 b «) s ezért a nevelési viszonyból származó cselekedetek a nevelést célozzák, vagyis *a nevelés cselekedetéből áll.* A cselekedetek az akarat tényei s ezért **a nevelés az akaratban van.** És mert az akarat minden tényét erkölcsi lénynek mondjuk, azért **a nevelés erkölcsi lény.**

10. Lássuk a következő következtetést: az akarat tényei erkölcsi lények; a cselekedetek az akarat tényei; a nevelés cselekedetéből áll, tehát a nevelés az akaratban van s ezért erkölcsi lény.

E következtetés alakilag, anyagilag és tartalmilag teljesen helyes, következésképp a zárotétel biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy a nevelés az akaratban van s ezért erkölcsi lény.**

A mondottakból következik, hogy **a nevelés az erkölcs birodalmába tartozik.** De a nevelést kitevő cselekedetek egy-

¹ A teljes inductiót jól meg kell különböztetnünk a tulajdonképeni inductiótól.

úttal a nevelési viszonyoknak is cselekedetei s ezért **a nevelési viszony is az erkölcs birodalmába tartozik és ez is biztos ismeret.**

11. Ha most végig tekintünk a nevelés történetén, azt vesszük észre, hogy az emberiség minden időben valami erkölcsi dolognak tartotta a nevelést. Ennek megfelelően a pedagógusok is az erkölcs alapjára helyezkednek nevelési rendszerük fölépítésében. Sőt ama pedagógusok, kik az erkölcsöt elszakítják éltető forrásától, a vallástól, a legáradozóbb szavakkal követelik az erkölcsös nevelést. Az azonban más kérdés, hogy a rosszul értelmezett erkölcs alapján lehet-e erkölcsösen nevelniök; a tény mégis az, hogy minden időben elválaszthatatlannak tartották az erkölcsöt a nevelést. Rousseau (1712—1778), ki tulajdonképpen nem nevelte Emiljét, csak az emberi befolyásoktól akarta távol tartani, eme negatív nevelésében az erkölcs alapjára helyezkedett, mert azt gondolta, hogy Emiljét így teszi erkölcsössé. Még a durva materializmus is, amelynek rendszerében tulajdonképpen nincs helye az erkölcsnek, erkölcsös nevelést sürget. Herbart, akit általában az önálló neveléstan megalapítójának tekintenek, az erkölcs alapján állt, hasonlóképpen követői is, mint Ziller, Rein stb. nálunk pedig pl. Kármán Mór, sőt legtehetségesebb követője egyenesen a kath. erkölcs alapjára helyezkedett. Ez Willmann Ottó. Általában a neveléstani írók nevelési rendszerük kifejtésében mindnyájan az erkölcs alapján állanak. Így a magyarok is.¹ Egyedül a marxi szocializmus tagadja a nevelésnek erkölcsi természetű fogalmát, mert azt materialista alapon a kor gazdasági fejlődéséből akarja levezetni.

12. A nevelés cselekedetekből áll. A cselekedetek a cselekvő alany hatásait jelentik más, tőle különböző lényre s e cselekedeteket mindig az akarat hozza létre valamely szándék, illetőleg elhatározás alapján. Más szavakkal: **a nevelés a szándékban van** s az akarat e szándékát cselekedetek által valósítja meg. És mert a szándék való, de immanens, bennmaradó lény, azért **a nevelés is való, de immanens lény.**

A nevelési viszony.

13. A nevelés az aristotelesi kategóriák közül viszony által jelentkezik, de maga a nevelés nem viszony. A nevelési viszony a viszony-kategóriának meghatározott faja.

Minden viszonyban hármat különböztetünk meg: a két viszonytagot és az alapot.

a) Az egyik viszonytag az alany, a viszony hordozója, amit

¹ Pl. a régebbiek közül Szilassy János, Lubrich Ágost, Pauer Imre, az újabbak közül pedig Weszely Ödön, Fináczy Ernő, Mázy Engelbert, Kármán Mór, Felméri Lajos, Szelényi Ödön, Barankay Lajos, Tóth Tihamér, Marcell Mihály, Gockler Lajos stb. stb.

egy másik dologra vonatkoztatunk. Ez a nevelési viszonynál az, ki a nevelés tényét végrehajtja és *nevelőnek* mondjuk. Tehát *nevelő az, ki a nevelés tényét végrehajtja.*

A nevelőnek ez a meghatározása nem teljes, mert az alapjában lényeges jegyek közül csak az egyiket foglalja magában. Mindazáltal egyelőre megelégedhetünk vele, mert mindamaz igazságokat, amelyeket a nevelőre felállítunk a nevelőség teljes meghatározásáig, a nevelő meghatározásának amaz alapjában lényeges jegyéből vezetjük le, hogy a nevelés tényét végrehajtja.

b) A viszony másik tagja az, amire az alanyt vonatkoztatjuk. A nevelési viszonynál e tagot *neveltnek* mondjuk. Amit az alany a neveltben létesít, illetőleg létesítenie kell, az a cél. Tehát *a nevelési viszonynál a viszony közelebbi célja az, amit a neveltben létesítenünk kell és végső célja, ami végett azt létesítenünk kell.*

c) Végül a viszony alapja az alanyban az, ami miatt az alanyt a másik tagra vonatkoztatjuk. Ez a nevelési viszonynál a nevelőnek nevelői tevékenysége. *E nevelői tevékenység célja a nevelési viszony célja, vagyis a nevelés.*

14. Milyen viszony a nevelési viszony?

a) *A nevelési viszony reális viszony*, mert a két viszonytag (nevelő és nevelt) között magában áll fenn gondolkodásunk előtt, vagyis nem gondolkodásunk létesíti, mint a logikai viszonyokat. Az értelem a nevelési viszonyt készen találja és csak megismerni a kötelessége.

b) *A nevelési viszony*, mint minden viszony, *kettősvizony (correlativum)*, t. i. a nevelő viszonyban van a nevelttel és a nevelt viszonyban van a nevelővel.

c) *A nevelési viszony nem egyjelentésű.* A nevelő mint ok hat s a nevelt e hatásokat felfogja. Ezért a nevelési viszony az ok és hatás viszonyában jelentkezik s az ok és hatás viszonya nem egyjelentésű.

d) A kettősvizonyok kölcsönösen kívánják egymást s ezért megismerésük egyidejű. Tehát a nevelőt mint nevelőt nem gondolhatjuk a nevelt gondolása nélkül s a neveltet mint neveltet nem ismerhetjük meg ama viszony nélkül, amelyben a nevelőhöz áll. Ebből következik, hogy, *ha ismerjük a nevelő kötelességeit, ismerjük a nevelt kötelességeit is.*

e) A kettősvizonyok, ha viszonytagjaik reálisak, egymástól reálisan különböznek. Mivel pedig nevelő és nevelt reálisan különböznek egymástól, azért *más a viszony a nevelő és nevelt között, mint a nevelt és nevelő között.*¹ E két viszony kölcsönös-

¹ Vannak egyesek, kik e kétféle viszony között nem tesznek különbséget. Ilyen pl. E. Kriek, ki ezt mondja: „Wenn es um Erziehung geht, so erziehen die Jungen die Erwachsenen ebensosehr, als diese die Jungen. Wer Familienleben kennt, weiss, dass die Eltern ebensosehr von den Kindern erzogen werden, wie dann überhaupt Ehe und Familienstand auf alle Familienmitglieder erziehend wirken. So erziehen auch Schüler die Lehrer, Lehrlinge die Meister.“ (Philosophie der Erziehung. 1922, 17. oldal.)

sen kívánja egymást (d. pont) s ezért a neveléstan mind a kettőt tárgyalja.

Egyelőre csak azt a viszonyt vizsgáljuk, mely a nevelő és nevelt között van s ez a *tulajdonképeni nevelési viszony*. Az általános neveléstan főképen ezt a viszonyt vizsgálja, míg a nevelt és nevelő viszonyát csak annyiban veszi tekintetbe, amennyiben ez utóbbi viszony nélkül az előbbi nem gondolható. A különös neveléstan pedig már a nevelt és nevelő viszonyára is kiterjeszkedik.

f) A *nevelési viszony járulékos (praedicamentalis)*, mert nem lényegesen járul a nevelőhöz és nevelthez, amennyiben e viszony fennállhat, de hiányozhat is. Pl. a gyermek már születésekor meghalhat, tehát nevelésben nem részesül és nem föltétlenül szükséges, hogy mindenki nevelő legyen akár a családi állapot révén (szülő), akár hivatásnál fogva (tanító).

g) A viszony a hordozó számára nem jelent új valóságot, vagyis nem közöl vele új tökéletességet. Ezért az ember nem lesz tökéletesebb azzal, hogy nevelő lesz. A nevelési viszony mint hozzárendelés nem való lény, hogy tökéletesség lehessen; mégis e viszonyból bizonyos tökéletességekre kell törekednie a nevelőnek. A nevelési viszony magában véve nem tökéletesít, de kötelességgé teszi a bizonyos irányban való tökéletesedést. (Erről később.)

Éppen így a nevelt és nevelő közötti viszony nem tökéletesíti a neveltet. De ha a nevelő lelkiismeretesen teljesíti kötelességét és a nevelt a nevelő hatásainak engedelmeskedik, akkor a nevelt tökéletesedik.

h) Végül minden viszony célát követel, cél nélkül nincs viszony. Tehát **a nevelési viszonnak is van célja s ez a cél a nevelés.** (8 b. ^a)

15. A nevelés két személynek meghatározott viszonyában jelentkezik, de maga a nevelés még sem viszony. A nevelés a szándékban van és cselekedetekben bontakozik ki. Ezért a nevelés egy másik aristotelesi kategóriába tartozik, t. i. a cselekvésbe. A nevelés cselekvés, mely viszonytagok között fejt ki működését.

A nevelés székhelye.

16. Az akarat vágyó tehetség s ezért vak, csak az után törekedhet, amit a megismerés eléje állított, mint kíváncsiságot és eléréndőt. Amikor megismerjük a nevelést, az ész az akarat elé állítja, ami által felébred benne a szándék, hogy megvalósítsa. Tehát **a nevelés a szándékban van**, mely cselekedetek által valósul meg. És mert a szándék az akaratban van,¹ azért **a nevelés székhelye az akarat.**

17. A szándék akaratilag állásfoglalás, amellyel meghatáro-

¹ „Intentio primo et principaliter pertinet ad id quod movet ad finem . . . Voluntas autem movet omnes alias vires animae ad finem. Unde manifestum est quod intentio proprie est actus voluntatis.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae 1^a 2^{ae}, qu. 12, a 1.) — Lásd még: De veritate qu. 22, a. 13.

zott eszközöket alkamazunk, hogy meghatározott célokat elérhessünk. A szándék külső és belső. A szándék külső, ha csak a külső cselekedeteket akarjuk; belső pedig akkor, ha a külső cselekedeteknek a célját is akarjuk. Ez utóbbi az igazi szándék, mert az eszközöket ténylegesen a megfelelő célra való tekintettel alkalmazza.

A nevelésnél a külső szándéknak a belsővel kell egyesülnie. U. i. az ész a nevelést mint célt állítja az akarat elé, amelyet az akaratnak bizonyos cselekedetekkel meg kell valósítania. Ha tehát az akarat a neveléshez szükséges cselekedeteket ténylegesíti, észszerűen csakis a nevelés végéig ténylegesítheti, vagyis a külső szándékot a belső fogja mozgatni. *A nevelésnél a külső és belső szándék mint egységesen egy lép föl.*

A nevelést célzó szándék mindegyik nevelői akaratban számszerint egy, egységes; tehát annyi ilyen szándék van, ahány nevelő komolyan törekszik a nevelés megvalósítására. A nevelést kitevő és folytonosan ismétlődő cselekedeteket ez a szándék fogja át és köti szerves egészbe, midőn a cselekedeteknek folytonosan ismétlődő összességét is nevelésnek mondjuk.

18. A neveléshez két személy szükséges: nevelő és nevelt. E kettő közül kiből van meg a nevelés szándéka?

Mindenesetre a nevelőben, mert neki kötelessége egy másik embert nevelni. Ezt mondja a nevelési viszony is. A viszony alapja az alanyban a működő tevékenység, amely egy másik dologra irányul. A nevelésnél ez az alap a nevelőben az akarat cselekvései, amelyeket a szándék előz meg és hoz létre. Tehát *a nevelés szándéka a nevelőben van, vagyis a nevelés alanya és hordozója a nevelő.*

19. Mondhatjuk-e, hogy a nevelt önmagát neveli. Nem mondhatjuk a következő okokból.

a) Nem mondhatjuk, hogy a 4—6—8 éves gyermek önmagát neveli, hiszen halvány sejtelve sincs a nevelésről.

b) A neveléshez két személy szükséges, mi az önnevelésnél nincs meg.¹

c) Minden viszonynak van célja. E cél nem tartozik a viszony tulajdonképeni lényegéhez, bár viszony nem gondolható el cél nélkül, hanem csak lényeges föltétele a viszonynak. Így megtörténhetik, hogy valamely cél azért, hogy megvalósulhasson, több különböző viszonyt létesít. Ha tehát a cél, amelyért a nevelt önmagát nevelné, azonos is lenne azzal a céllal, amelyért a nevelő vesződik a nevelttel, akkor is a nevelőnek neveltjéhez való viszonya más, mint a neveltnak önmagához való viszonya. Így ha a nevelőnek neveltjéhez való viszonya a nevelési viszony, akkor a

¹ Az önnevelés hívei Imre Sándorral azt mondják, hogy az alany és tárgy kettőssége az önnevelésnél egy személyben egyesül, mert az önnevelésben én hatok magamra. (Neveléstan, 1928, 14 oldal.) Imre Sándornak nincs igaza, mert a hatás a ható elvtől kifelé irányul s így a ható elv és hatás végpontja nem esik össze. Tehát a nevelésnél az alany és tárgy nem lehet egy személy.

neveltnek önmagához való viszonya különbözik a nevelési viszonytól, vagyis ez utóbbi nem nevelési viszony, tehát nem is önnevelési viszony, vagyis *önnevelés nincs*.

d) A nevelési viszony reális viszonytagokkal bíró viszony. Ha lenne önnevelés is, akkor önnevelési viszonynak is kellene lennie. Az önnevelési viszonyban a két viszonytag azonosul s ezért az önnevelési viszony azonosságí viszony. Az azonosságí viszony logikai viszony. Tehát a nevelési viszonyban oly viszonyunk lenne, amely egyszerre reális és logikai viszony, ami lehetetlen. Tehát *önnevelés nincs*.

20. Mégis azt tapasztaljuk, hogy nemcsak a nem-pedagógusok, hanem pedagógusok¹ is önnevelésről beszélnek. Mi ennek az oka? Ha figyelmesen vizsgáljuk, hogy mit értenek önnevelés alatt, azt vesszük észre, hogy a tökéletesedést,² csakhogy a tökéletesedés fogalmát az önnevelés szóval jelölik. Mivel a tökéletesedés fogalmára már van szavunk, t. i. a tökéletesedés, azért fölösleges e fogalomra új szót alkotnunk. Tehát *ha az önnevelés fogalmát a tökéletesedés értelmében vesszük, akkor van önnevelés és ha más értelemben, akkor nincs*. Mindazáltal leghelyesebb, ha az önnevelés szót töröljük szótárunkból s helyette csak a tökéletesedés szót használjuk.

21. A nevelés alanya és hordozója a nevelő. A nevelő működésének minden cselekedete egy másik személyre irányul, t. i. a neveltre. Ezt másképen úgy fejezzük ki, hogy *a nevelt a nevelés tárgya*. Tehát *a nevelésnek van alanya s ez a nevelő és van tárgya s ez a nevelt*.

A neveléshez szükséges megismerés.

22. Bizonyos cselekedeteket a szándék tesz neveléssé, a szándék pedig az akaratban van. Az akarat csak akkor képes működni, ha az ész már valamit megismert s azt az akarat elé állította mint kívánatosat és elérendőt. Tehát hogy a szándék, mely bizonyos cselekedeteket neveléssé tesz, fölébredhessen, szükséges, hogy az ész már előbb ismerje a nevelést. *E megismerés a nevelő feladata*, mert az ő kötelessége a nevelést keresztülvézteni.

Midőn az ész már megismerte, hogy mi a nevelés és végrehajtását kívánatosnak, sőt szükségesnek mondotta, akkor az akaratban fölébred a szándék, hogy a nevelést végrehajtsa. Azután következik az elhatározás, hogy a nevelést kitevő cselekedeteket valóban keresztülvéze. Hogy ezt az akarat megtehesse, ismét

¹ Pl. F. W. Foerster: Erziehung und Selbsterziehung. 1918. Általában Foerster művei tele vannak az önnevelésre vonatkozó utasításokkal. — A legtöbb írónál önneveléssel is találkozunk.

² Ez minden neveléstani írónál, ki önnevelésről beszél, határozottan kicsillámlik, de leghatározottabban Foersternél és a magyarok közül Tóth Tihamérnál.

az észhez kénytelen fordulni, hogy mutassa meg neki a szükséges eszközöket és alkalmazásmódjukat. *Az eszközöknek és alkalmazásmódjuknak a megismerése ismét a nevelő feladata*, mert neki kell a nevelést a gyakorlatban megvalósítania.

23. Tehát a neveléshez megismerés is szükséges és ez részint megelőzi, részint követi a szándékot. Ez azonban nem azt mondja, hogy a nevelés a megismerésben van. A megismerés csak szükséges föltétele a nevelésnek, de nem maga a nevelés, mert a szándék és cselekedetek föltételezik a megismerést.

A nevelésben az akarat hat s e hatás a hatóoktól, t. i. az akarattól belsőleg függ. De az akarat működéséhez föltétlenül szükséges a megismerés, mert az akaratnak az a természete, hogy az ész után működjék. Ez a föltétel csak előszükségesség a nevelés létesítéséhez, de a nevelés létesítésében nem vesz részt. Tehát a megismerés és az akarat tevékenysége között a nevelésnél a különbség nem abban áll, hogy a nevelés létesítéséhez az egyik szükséges, míg a másik nem, hanem abban, hogy a nevelés az akaratnál belső függőségben van, míg a megismeréssel csak külső függőségben. Ezért **a nevelés székhelye az akarat.**

24. Midőn az akarat elfogadja a célt és előtte állanak a szükséges eszközök, akkor választ közöttük és alkalmazásba veszi azokat, tehát cselekszik, azaz nevel. Mielőtt az akarat alkalmazná az eszközöket, alkalmazásukat kell megtanulnia. A nevelés csak a gyakorlatban él s ezért az eszközök gyakorlati alkalmazásában nagy ügyességre kell szert tennünk, hogy célt érjünk. Gyakorlat nélkül csak kontármunkát végezhet a nevelő. *A neveléshez tudás és gyakorlat szükséges*, mégis **a nevelésnél a hangsúly a gyakorlaton van.**

25. Mivel a nevelés megvalósításánál a hangsúly a gyakorlaton van, azért némelyek a nevelés elméletét fölöslegesnek mondják, legalább is kevésre becsülik. Paedagogus non fit, sed nascitur. Állításukat a következőképen okolják meg: a) a legtöbb szülő nem ért a nevelés elméletéhez, mégis társadalmi állásának megfelelően jól nevel; b) az emberiség sokáig semmit sem tudott az elméletről és mégis nevelt; c) a nagy neveléstudósok a gyakorlatban rossz nevelők.

Felelet. Még a természetnépeknél is szükséges, hogy a gyakorlatot megelőzze az ismeret, bár e népeknél a nevelés keresztülviteléhez nem szükséges különösebb intézkedés, csak kevés irányítás, mert azt, amire a gyermeknek szüksége lesz, utánzás által is elsajátíthatja környezetétől. De kultúrált népeknél már nagyon is szükséges az elmélet és minél műveltebb a nép, annál inkább, amit az bizonyít, hogy a nevelés elmélete csak kultúrált népeknél fejlődött ki. Kezdetben ez az elmélet nem volt más, mint a gyakorlatból leszűrt igazságok összefoglalása; de később már az elmélet vezetett s adta a gyakorlatnak a célokat és megmutatta e célok megvalósításának útját-módját, amint ezt ma tapasztaljuk is.

Továbbá azt sem mondhatjuk, hogy a szülő minden ismeret nélkül kezd meg nevelői tevékenységét. A szülő, mielőtt szülő lenne, már szülőitől sokat elsajátít abban, hogy miképpen kell bánnia az apró gyermekkel. Azután a társas együttélés folytán a másokon szerzett tapasztalat által is sokat tanul a szülő, amihez még hozzájárul a rokonok, jóbarátok, ismerősök tanácsa és útbaigazítása is. Tehát a szülőt nevelői tevékenységében nagyon is segíti az ismeret. Igaz, hogy ez a tudás nem annyira rendszeres, mint amilyen rendszerességgel tárgyalja a neveléstan, de mégis ismeret. Valószínű, hogy a szülők nevelési tudásának nem szigorú rendszeressége tévesztette meg az elmélet ócsárlóit. És ha észreveszik a szülők, hogy a mai változott viszonyok között már nem képesek megadni gyermeküknek a további nevelést, vagy a nevelés teljes bevégeztségét, akkor más nevelőre bizzák gyermeküket (pl. az iskolára) és nevelői működésükben a másik nevelőhöz iparkodnak alkalmazkodni. Ezt teszik a nevelés elméletének ócsárlói is, ami által magukat cáfolják.

Végül az nem érv, hogy a nagy neveléstudósok a gyakorlatban rossz nevelők, mert ez nem az elmélet fölösleges voltát bizonyítja, hanem részükről a gyakorlat vagy helyes gyakorlat hiányát.

A nevelés meghatározója.

26. Minden emberi cselekedet elgondolás és végrehajtás. Előbb van az elgondolás, ami az értelemhez tartozik s ezt követi a végrehajtás, ami az akarat dolga. Minden akarat megmozdulás valamely gondolatra irányul és ha valamely gondolatot megvalósítani akarunk, az akaratnak kell megvalósítania.¹

Tehát minden akarat megmozdulás a megismerés után ébred föl. Ha valamit megismerek s azt az ész az akarat elé állítja mint kíváncsiságot, akaratomban fölébred a szándék s azután az elhatározás, hogy azt a dolgot birjam vagy megvalósítsam. És ha egy másik dolgot is megismerek s ezt is az ész kíváncsisággal állítja akaratom elé, akkor egy másik szándék és elhatározás ébred föl bennem, hogy a másik kíváncsiságot birjam és megvalósítsam és így tovább. Tehát az akarat mindaddig határozatlan, míg nem áll eléje egy meghatározott valami, mint kíváncsiság. És ha ez az akarat elé áll, akkor megszűnik az akarat határozatlansága: azt a meghatározott valamit szándékozik elérni és szándéka az elhatározáson át cselekedetekben bontakozik ki.

Ez a meghatározott valami célja az akaratnak, mert a működés nem önmagáért van, hanem valamely cél megvalósítására

¹ „Quod autem est in intellectu, non producitur nisi mediante voluntate; voluntas enim est executrix intellectus.“ (Aquinói szent Tamás: De potentia Dei. qu. 3, a. 15.)

szolgál.¹ És mert az akaratot ez a cél emeli ki határozatlanságából és teszi meghatározottá, vagyis meghatározza működésének az irányát, azért minden akaratú ténynek a meghatározója az ő célja.² Ebből következik, hogy, mivel a nevelés az akarat ténye, azért **a nevelésnek is a meghatározója az ő célja**, vagyis hogy bizonyos cselekedetek összessége nevelés-e, azt ama cél mondja meg, amelyre a cselekedetek irányulnak. E cél megismerése az értelem dolga, megvalósítása az akaraté. Ezzel már azt is tudjuk, hogy **a nevelés meghatározásában a cél határozottan és kifejezetten benne lesz**, mert az, ami valaminek a meghatározója, a meghatározásban benne lesz.

Ami valamit meghatároz, e meghatározás által megmondja, hogy mi az a dolog, vagyis minden más dologtól megkülönbözteti. Azt, ami valamit minden mástól megkülönbözteti, azaz a dolgot mássá teszi, mint ami a többi dolog, lénységnek nevezzük. Tehát **a nevelés lényege céljában van.**

27. A pedagógusok is céllal határozzák meg a nevelést, bár e cél megjelölésében eltérnek egymástól. Szinte keresve kell keresnünk oly neveléstani írókat, kik nem a cél megjelölésével adják a nevelés meghatározását; de ők is a meghatározás után célt olvasnak bele a meghatározásba.³ A magyar pedagógusok is céllal adják a nevelés meghatározását.⁴

Ha a nevelés meghatározása céllal történik, akkor természetes, hogy a cél felkutatása a neveléstan feladata még akkor is, ha kutatásában más tudományokat hív segítségül, vagy más tudományokból készen veszi át a célt.⁵

28. És hány célja van a nevelésnek?

¹ „Manifestum est autem quod omnes actiones quae procedunt ab aliqua potentia, causantur ab ea secundum rationem sui objecti. Objectum autem voluntatis est finis et bonum. Unde oportet quod omnes actiones humanae propter finem sint.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologia 1^a 2^{ae} qu. 1, a. 1.).

² „Actus voluntarii speciem recipiunt a fine, qui est voluntatis objectum.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologia 2^a 2^{ae} qu. 4, a. 3.)

³ Így van pl. Th. Ziegler, ki a nevelés meghatározását cél nélkül adja, midőn ezt mondja: „Was erziehen heisst, ist klar: es ist die planmäßige Einwirkung der Erwachsenen auf die Entwicklung der Heranwachsenden.“ (Allgemeine Pädagogik.⁴ 1914, 6 oldal.) És azután kezdi magyarázni, hogy a felnőtteknek mi célból kell hatniok a növekedőkre. — Ugyanezt teszi Linus Bopp is ki, „Die erzieherischen Eigenwerte der katholischen Kirche“ (1928) című művében a 19–20 oldalon adja a nevelés meghatározását és a következő fejezetben magyarázza, hogy miért van az érett emberek hatása a fejlődő nemzedékre.

⁴ Pl. Weszely nyíltan mondja: „a lényeges az, hogy a pedagógia egész strukturájá teleologikus.“ (Bevezetés a neveléstudományba. 1923, 25. oldal.) — E. Kriek ezt így fejezi ki: Der Angelpunkt aller Systeme der Pädagogik ist die bewusste Zielstellung.“ (Philosophie der Erziehung. 3–4 ezer, 1925, 8. oldal.)

⁵ Tehát nincs igaza Peres Sándornak, ki „Neveléstan“ (1904) című művében a 9. oldalon azt mondja, hogy „a neveléstudománynak nem lehet célja a nevelés céljának a megszabása.“ Nincs igaza, hiszen önmagát cáfolja, amikor a nevelés meghatározását mégis céllal adja. (3. oldal.)

A neveléssel hosszú-hosszú éveken át és nagyon is behatóan kell foglalkoznunk. Ez azt mondja, hogy a nevelésben a célok egész rendszerével találkozunk. Csakhogy e célok nem mind fő célok. Minden dolognak csak egy fő célja van, a többi pedig a fő céllal szemben csupán közbeeső cél s mint ilyen eszköz jellegű. Így van ez a nevelésnél is. Tehát **a nevelésnek csak egyetlen egy fő célja van, amelyet sok közbeeső célon át mint eszközzel érünk el.**¹

De nem mondhatjuk-e, hogy a nevelésnek több fő célja van, amelyek mind kifejezetten benne vannak a meghatározásban?

Felelet. Nem mondhatjuk. A nevelés meghatározója az ő célja. Ha a nevelésnek több fő célja lenne, akkor több lényege is lenne; már pedig minden dolognak csak egy lényege van. Ha a nevelésnek több célja van, akkor közülük csak az egyik a fő cél, míg a többi ennek alá van rendelve, vagyis ez az egy cél fogja át az összes célokat. Tehát **a nevelésnek csak egyetlen egy fő célja van.**

29. Ha valamely célt több közbeeső célon át kell megvalósítanunk, akkor a közbeeső céloknak szabálya és mértéke a fő cél, mert a közbeeső célok csupán eszközök a fő célhoz s az eszköznek a meghatározója az ő célja. Tehát **a nevelésnek összes közbeeső céljait levezethetjük a fő célból vagy deductív vagy inductív következtetéssel.** Így a nevelés fő célja hallgatagon magában foglalja az összes közbeeső célokat, mert az, ki a célt akarja, az eszközöket is akarnia kell. Ezért **a nevelés meghatározásában csak egy cél, t. i. a fő cél lesz kifejezetten megadva, míg a többi célt a nevelés további fejtegetésében nyerjük.**²

30. A nevelés lényege céljában van, a nevelés célratörékvés. Ez a cél nem a nevelés kezdetén, hanem a végén valósul meg, még pedig sok közbeeső célon, sok mozzanaton át. Mindazáltal a fő cél a nevelés mindegyik mozzanatát irányítja úgy, hogy a végén megvalósuljon. Tehát a nevelés egész folyamatában minden egyes mozzanatról meg tudjuk mondani, hogy az korábbi a fő célnál; sőt minden egyes mozzanatról azt is meg tudjuk mondani, hogy az utána következő mozzanatokon át miképpen függ össze a fő céllal. Ezért **a nevelést kitevő cselekedetek összessége célirányos.**

31. Hogyan lehet a nevelés meghatározója a cél? Közvetlen tapasztalati tény az, hogy a cselekvés mindig céljától függ. A megismerési rendben a cél előbbi, mint a cselekvés, de a valóság rendjében a cél utóbbi a cselekvésnél³, hiszen cselekedetek által

¹ Némelyek Imre Sándorral a közbeeső célokat feladatoknak mondják. (Neveléstan. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába. 1928, 56. oldal.)

² Ennek megállapítása szükséges volt, mert a nevelésről adott meghatározások nagy része több célt foglal magában.

³ „Finis, etsi sit postremus in executione, est tamen primus in intentione agentis.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 1, a. 1, ad 1.)

valósítjuk meg a célt. Már most az ember mint eszes lény mindig célra való tekintettel cselekszik és a célnak megfelelően válogatja meg az eszközöket. Ha tehát az ember a nevelést kitevő cselekedeteket keresztülvezetni akarja, azt csak célra való tekintettel teheti és e célért fogja megválogatni az eszközöket. Így a nevelés célja nemcsak a nevelői tevékenység irányára mértékadó, hanem a nevelői tevékenység létesítésére is, vagyis **a cél nemcsak meghatározza a nevelést, hanem az akaraton át létre is hozza.**

32. A nevelés arra fog törekedni, hogy az ember sok célja közül az egyiket elérhesse. Hogy melyik ez a cél, arról később lesz szó. Most azt fogjuk keresni, hogy milyen ez a cél.

a) A metaphysika a célt különbözőképpen osztályozza. Miniket még csak az egyik osztályozás érdekel s ez a következő.

α) Törekedhetünk valami után anélkül, hogy azt használnók, élveznők. Ilyen pl. a pénz a fősvénynél. Ilyen cél a nevelés kigúnyolása és lealacsonyítása lenne, mert mellette gyötrődik az ember, mint ahogyan a fősvény pénze mellett éhenhal. És tényleg még nem akadt neveléstani író, ki ilyen célt tűzött volna a nevelés elé; legföllebb Nietzsche bölcséleti rendszerében lehetne ilyen célja a nevelésnek, hogy a nagy tömegek egy-két Übermenschet termeljenek ki.

β) Törekedhetünk valami után, hogy használhassuk, élvezhesük. Ilyen cél pl. az embernek a végső célja, a társadalomban való elhelyezkedés stb. A nevelés csak ilyen célra törekedhet. *Ha már a tehetetlen és sokáig önállótlan emberhez állunk, akkor csak oly cél birtokába kell őt juttatnunk, amelyet használhat, élvezhet.*

b) A cél, amelyért nevelünk, a) világos legyen, vagyis olyan, α) amelyet mindegyik nevelő megért és β) amelyből kiindulva a nevelő saját eljárását és neveltjének viselkedésmódját meghatározhatja. Homályos és csak félig ismert célok habozóvá és ingadozóvá teszik az embert. b) A cél biztos legyen. Bizonytalan és kétes célok nem határozhatják meg az ember cselekvésmódját. c) Végül a cél fölemelő legyen, vagyis az akarat méltóságának megfelelő.

33. A nevelés lényege céljában van. A lényeg egyesítője mindannak, ami a dolgot azzá teszi, ami és megmondja, hogy mi tartozik a dologhoz. Tehát a nevelésben mindent a cél egységesít, minden közvetlenül vagy közvetve a fő célra vonatkozik. Így a nevelés egységes egészet alkot, vagyis *a nevelés tulajdonsága az egység.* Ez természetes. Ha a nevelés valamilyen lény, akkor tulajdonsága az egység, mert minden lény csak addig lény, míg egy. Ens et unum convertuntur.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a nevelésnek nincsenek részei. Vannak, hiszen a nevelési szándék számtalan cselekedetben bontakozik ki. Azonban e cselekedetek egymástól elválasztva vagy elkülönítve egyenkint nem adják a nevelést, hanem csak

összességükben, összetettségükben, mert csak összességükben célozzák a nevelési szándékot.¹

A nevelésben található egység erkölcsi egység és ez abban áll, hogy a nevelést kitevő sok cselekedet mind egy meghatározott egységes cél felé irányul.

34. Ha már a nevelés célját kifejezetten ismerjük, akkor összes következtetéseink föltétele a nevelés meghatározása, amelyet a középtétel (vagy középtételek) követ és ezt tapasztalati vagy speculatív úton nyerjük, végül a zárótétel van. Tehát okoskodásunk útja mindig ez:

föltétel: a nevelés meghatározása; valamely középtétel vagy középtételek, végül a zárótétel.

Mindazáltal nem szabad gondolnunk, hogy mindegyik okoskodásunk e merev következtetési alakban fog történni. Nem; de mindegyik okoskodásunkat e merev következtetési alakra felbonthatjuk.

35. Mivel összes következtetéseink föltétele a nevelés meghatározása, amely céllal történik, azért a nevelésben magasabb cél nem lehet annál, amelyet a nevelés meghatározása kifejezetten magában foglal. *A nevelés legmagasabb célja a meghatározásban kifejezetten lévő cél.* Ha tehát egyesek a tárgyalás további menetében a nevelésnek olyan célt is tulajdonítanak, mely a meghatározásban kifejezetten lévő célnál magasabb, akkor a nevelés meghatározása rossz, tehát következtetéseik sorozatában valahol hibát követtek el. Így vannak pl. mindazok, kik a nevelés meghatározásába valamely földi célt vettek és mégis azt követelik későbbi fejtegetéseik folyamán, hogy a nevelés vallásos legyen. Az ilyen okoskodásban ellenmondás is van, de erről később. Egyelőre elégedjünk meg amaz igazsággal, hogy *a nevelés további fejtegetésében magasabb célt nem kaphatunk, mint amilyen a nevelés meghatározását adjuk.*

36. A nevelésről állítmányokat is mondhatunk, vagyis a sok ítéletben, melyek a nevelésben mondat alakjában fordulnak elő, az alany mindig a nevelés. Tehát a nevelés egyezik értelmünkkel, vagyis *a nevelésnek az igazság is tulajdonsága.*

Miképen történhet tehát az, hogy sokan mégis hamis állítmányokat mondanak a nevelésről, sőt sokszor meghatározását is rosszul adják.

A nevelés igaz ontologikailag és logikailag. Igaz ontologikailag, mert van; minden, ami van, igaz ontologikailag, mert egyezik az isteni értelemmel. Igaz logikailag, mert az általunk róla mondható állítmányok megegyezhetnek a nevelés ontológiai igazságának a

¹ „Quod autem est compositum, non habet esse, quamdiu partes eius sunt divisae, sed postquam constituunt et componunt ipsum compositum. Unde manifestum est, quod esse cuiuslibet rei consistit in indivisione. Et inde est, quod unumquodque sicut custodit suum esse, ita custodit suam unitatem.“ (Aquinói szent Tamás. Summa theologiae 1^a qu, 11, a. 1.)

követelményeivel. Ha tehát hamis állítmányt mondunk a nevelésről, ennek oka nem a nevelésben van, hiszen a nevelés egyezik az isteni értelemmel, csak mi nem vesszük észre ezt az egyezőséget, vagy talán nem is akarjuk észrevenni. A nevelés nem maga által (per se) hoz minket tévedésbe, hanem csak esetlegesen, amennyiben alkalmat ad a tévedésre az által, hogy hasonlóly oly dolgokhoz, melyeknek más létük van.¹ Tehát a tévedés oka bennünk van, mert nera vigyáztunk s a látszat után ítéltünk. Így nem a nevelés csalt meg minket, hanem mi magunkat.²

A *nevelés ontológiai és logikai igazság*, mert az igazságnak más osztályozása nincs. Amikor a nevelést végrehajtjuk, a cselekedetek igazsága a nevelés ontológiai igazsága; és midőn a nevelésről állítmányokat mondunk, ezek az ítéletek a megismerés, tehát az értelem igazságai (logikai igazságok).³

37. A nevelés székhelye az akaratban van, következésképpen az akaratnál megegyezésésgben van. Ez azt mondja, hogy a nevelés valami jó, vagyis *a nevelésnek a jóság is tulajdonsága*.

A nevelés valami erkölcsi jó, mert az ész által vezetett szabad akaratból jön létre. És mert mindama logikai igazságokat, amelyek erkölcsi jóra vonatkoznak, erkölcsi igazságoknak nevezük, azért *a nevelés logikai igazsága erkölcsi igazság*.

38. A nevelés igaz és jó; de igazsága előbbi jóságánál, mert a jóság többet zár magába, mint az igazság. U. i. a nevelés igazságához, vagyis megismeréséhez csak a nevelés egysége szükséges, míg jóságához, vagyis hogy az emberben fölébredjen a nevelési szándék s azután a nevelés megvalósulhasson, az egységen kívül a megismerés is szükséges. Tehát *a nevelés mindenekelőtt lény, azután egy, azután igaz és végül jó*.⁴

39. Tehát a nevelés tulajdonságai az egység, igazság és jóság. De e tulajdonságok nem úgy illetik meg a nevelést, mint nevelést, vagyis mint minden más lénytől különbözőt, hanem mint lényt. A lény transcendens tulajdonságai az egység, igazság és jóság.

¹ „Res per se non fallunt, sed per accidens. Dant enim occasionem falsitatis, eo quod similitudinem eorum gerunt, quorum non habent existentiam.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a qu. 17, a 1, ad 2.) — Lásd még: De veritate, qu. 1, a. 10.

² D. J. Mercier: Métaphysique générale ou ontologie. 7. 1923, 215. oldal.

³ „Veritas in creatis invenitur in duobus: in rebus ipsis, et in intellectu: veritas enim actionis sub veritate rei comprehenditur, et veritas enuntiationis sub veritate intellectus quam significat.“ (Aquinói szent Tamás. De veritate, qu. 1, a. 6.)

⁴ „Unde istorum nominum transcendentium talis est ordo, si secundum se considerentur, quod post ens est unum, deinde verum, denique post verum bonum.“ Aquinói szent Tamás: De veritate, qu. 21, a. 3.) — „Secundum hoc est prius ratione, quod prius cadit in intellectu. Intellectus autem prius apprehendit ipsum ens, et secundario apprehendit se intelligere ens, et tertio apprehendit se appetere ens. Unde primo est ratio entis, secundo ratio veri, tertio ratio boni.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a qu. 16, a. 4, ad 2.)

Mivel a nevelés is lény s az előbb említett három tulajdonság minden lénynak a tulajdonsága, azért *a nevelés egy, igaz és jó.*

E három tulajdonságon kívül van a nevelésnek még külön tulajdonsága is, mely a nevelést már mint nevelést illeti meg, tehát mint minden más lénytől különbözött. Erről később lesz szó.

Hogyan keletkezik a nevelés?

40. A cél nem tartozik a viszony tulajdonképeni lényegéhez, bár cél nélkül nincs viszony. Ezért a bölcselők a viszony különleges (specificus) különbségeit nem a célból vezetik le, hanem az alapnak a másik viszonytaghoz való vonatkozásából.

Ha tehát a cél nem tartozik a viszony tulajdonképeni lényegéhez, akkor a cél okozója, létrehozója a viszonyoknak, mert cél nélkül nincs viszony. Alkalmazzuk a mondottakat a nevelési viszonyra.

A tapasztalat szerint a nevelés mindig két személynek meghatározott viszonyában jelentkezik. E viszony nem meghatározója a nevelésnek, hanem inkább a nevelés teszi szükségessé az ilyen viszonyok keletkezését. E viszony által csak nevelnie kell valakinek és jogává teszi e valakinek a nevelést. A nevelés lényege céljában van, a cél pedig nem ama viszonyban van, amelynél fogva egyeseknek joguk és kötelességük nevelni, hanem a viszonyon kívül fekszik. Tehát **a nevelés meghatározója az ő célja, míg a viszony, amelyet a nevelés megkövetel két személy között, csupán joggá és kötelességgé teszi a nevelést a két személy közül az egyiknek. A nevelési viszonyokat a nevelés teszi szükségessé és létrehozójuk is a nevelés.**

41. Hogyan lehetséges az, hogy a cél, mely későbbi a viszohnál, hozza létre a viszonyt, hiszen előbb kell lennie a viszohnak, hogy a cél megvalósulhasson.

A nevelés az által lesz oka a hozzá szükséges viszohnak, hogy a ható okot, t. i. az emberi akaratot tevékenységre meghatározza, hogy a nevelési viszonyokat létrehozza, de nem fizikai, hanem erkölcsi befolyása által, midőn a nevelés mint ismert és akart jó az emberi akaratot arra bírja, hogy a nevelési viszonyokat létrehozza a nevelés megvalósítása végett.¹ Az ember valamilyen megismeri a nevelés kívánatos és szükséges voltát s a megismert cél befolyása alatt az emberi akarat akarja is a nevelést és hogy akarhassa, azért az ész által már megismert nevelési viszonyokat létesíti, hogy megvalósíthassa a nevelést.²

Itt két ellenvetés lehetséges.

¹ Sicut influere causae efficientis est agere, ita influere causae finalis est appeti et desiderari. (Aquinoi szent Tamás: De veritate, qu. 22, a 2.)

² A mondottakat vesd össze azzal, amit Mercier „Métaphysique générale ou ontologie“ (7. kiadás 1923) című művében mond a célról a 239–240 §§-ban.

a) A nevelés nem lehet a tulajdonképeni értelemben vett ok. Ha ok is volna, akkor egyszerre korábban és későbbben is lenne; korábban, mert ok és későbbben, mert az ok után létesül. Ez pedig ellenmondás.

Felelet. A nevelés mindenesetre ok, amelynek befolyása abban áll, hogy az emberi akaratot meghatározza a nevelési viszonyokon át a nevelésért való tevékenységre. A nevelés, mely az emberi akarat által a nevelési viszonyokon át megvalósul, mindenesetre előbbi, mint az akarat tevékenysége, de nem erkölcsi, hanem csak ideális lénye szerint, vagyis előbbi megismerésünkben és későbbi az akarat által való megvalósítása szerint, tehát későbbi, mint az akarat tevékenysége. Így itt nincs ellenmondás, mert a korábbi és későbbi különböző rendekhez tartozik, t. i. a megismerés és a valóság rendjéhez (erkölcsi rend).

b) Ha a nevelés ok, akkor a hozzá szükséges viszonyokon át maga-magát okozza; ez pedig lehetetlen.

Felelet. A nevelés nem lehet hatóoka önmagának. De cél-okság szerint sem okozhatja magát egy másik ok közbejötté nélkül; azonban az által, hogy az emberi akaratot befolyásolja, lehet erkölcsi oka saját megvalósulásának a hozzá szükséges viszonyokon át. Ez értelemben valóban mondhatjuk, hogy a nevelés maga-magát hozza létre, de mégis csak közvetve.

Tehát a nevelés hozza létre a viszonyokat, hogy ő maga megvalósulhasson. A mondottakból következik: a) **a nevelés úgy keletkezik, hogy az ember valami úton-módon megismeri a nevelés szükséges voltát s e megismerés mint cél erkölcsi befolyása alatt fölébred az emberben a nevelési szándék s azután ugyancsak a megismerés mint cél erkölcsi befolyása alatt az emberi akarat létesíti a nevelési viszonyokat, hogy a nevelést megvalósíthassa;** b) **a nevelési viszonyokat az akarat létesíti.**

42. Más kérdés az, hogy az emberek miképen ismerik meg a nevelés szükségességét.

Az emberek tapasztalat s azután tanítás által ismerik meg a nevelés szükséges voltát, mert tapasztalják, hogy kivétel nélkül minden ember tehetetlenül jelenik meg a földön s ebből okoskodással megkapják a nevelés szükségességének az igazságát.

43. A nevelési viszony, mint minden néven nevezendő lény, egységes egész. Ebből két nevezetes következményt kapunk.

a) Mivel a nevelés cselekedetekből áll s a nevelő és nevelt viszonya egységes egész, azért kell, hogy a nevelőből kiinduló s a neveléshez tartozó cselekedetek valamiképen folytatódjanak a neveltben, mert a köztük lévő viszony csak így alkot egységes egészet. A cselekedeteknek e folytatódása nem történhet meg akkor, ha a nevelő és nevelt mellérendelt viszonyban állanak egymáshoz, mert ekkor a két fél egymástól független lenne, tehát nem lenne ahhoz elégséges alap, hogy a nevelő fáradozása

valamiképpen folytatódják a neveltben. És ha mégis folytatódnék, vagyis a nevelt felfogná a nevelő hatását, ez csak esetlegesség lenne. Már pedig a tapasztalat nyilvánvalóvá teszi, hogy a nevelés szükséges; tehát e szükségességnél fogva legalább is erkölcsi szükségességgel kell folytatódniuk a nevelő cselekedeteinek a neveltben. Hogy tehát a nevelő működése a neveltben valamilyen módon folytatódjék, vagyis a nevelt köteles legyen a nevelő hatása alatt állani, azért **a nevelő és nevelt közötti viszony főlé- és alárendeltségi viszony**, még pedig a dolog természete szerint **a nevelt van alárendelve a nevelőnek**. Más szavakkal: **a nevelő és nevelt közötti viszonynak alárendelve van a nevelt és nevelő közötti viszony**.¹

b) A tapasztalat azt mondja, hogy sokan vannak, kik neveléssel foglalkoznak, pl. szülők, tanítók stb. Tehát a nevelési viszony sokasodhat, vagyis a nevelés nemcsak két személy között létesíthet nevelési viszonyokat, hanem sok két személy között. De a nevelési viszony egységes és ezért a szám szerint sok nevelési viszony mind egy nemhez (genus) tartozik, midőn a nem a szám szerint sok nevelési viszonyban mintegy egyediesíttetik. És ha e szám szerint sok nevelési viszony között találunk oly viszonyokat is, amelyek szintén nevelési viszonyok, de más nevelési viszonyoktól valamely lényeges jegyben különböznek, akkor e lényegesen különböző nevelési viszonyok nem alkotnak újabb nemet (genus), hanem az egységes nevelési viszonyon belül csak fajokat alkotnak.

A nevelési viszonyok között tényleg vannak egymástól lényegesen különbözők, mert pl. a szülő és gyermeke között lévő viszony lényegesen különbözik ama viszonytól, mely a tanító és tanítványa között van, bár a szülő is neveli gyermekét, a tanító is neveli tanítványát. E viszonyok mind egyetlen egy nemhez tartoznak, amelyen belül csak fajok vannak. Ezért e több egymástól lényegesen különböző nevelési viszony között egynek olyannak is kell lennie, amely a többinek alapja, eredete és nemzője. Tehát **a nevelési viszonyok között van egy olyan nevelési viszony is, amely a többinek alapja úgy, hogy nem volna lehetséges a többi viszony, ha az első nem volna meg**.

44. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy minden ember, midőn a

¹ Ennek az alárendeltségnek a legnagyobb ellensége Rousseau (1712–1778) volt, ki a nevelésben nem akart ismerni engedelmességet. Ennek az alárendeltségnek az ellenségei azok is, kik a nevelésben a nevelt teljes szabadságát követelik. Ilyen pl. Ellen Key (Das Jahrhundert des Kindes 1902), L. Gurlitt (Erziehungslehre 1909). És hogy mire vezet a nevelésben az alárendeltségnek teljes megszüntetése, annak gyönyörű példáját adta Tolstoj jasznája-polyanai népiskolájával. Tolstoj teljes szabadságot adott a gyermekeknek, de az iskolája pusztulását is vonta maga után. Még a gyermekek helye sem volt kijelölve. Mindenki ott ült ahol akart: a pad tetején vagy az ablak párkányán is. A gyermekek állhattak vagy ülhettek; akkor jöttek az iskolába, amikor akartak s az iskolában is akkor tanultak, amikor kedvük tartotta. Röviden: a gyermekek szabadon eresztett csikók voltak minden korlát nélkül. (Rolloff: Lexikon der Pädagogik. 1917. V. kötet 138. oldal).

világra jön, családban jelenik meg. Mikor a gyermek megszületik, a szülők nevelési viszonyba lépnek vele s nevelik őt. Ha van a szülők és gyermekük között lévő nevelési viszonyon kívül még más nevelési viszony is, akkor a többi viszony csak az első után keletkezik s mind az elsőből kapja neveltjét. Ha nincs szülő és gyermeke, akkor más nevelési viszony sincs. Tehát *minden nevelési viszonynak az alapja a szülő és gyermeke között lévő viszony*. Azonban ez a családban birja alapját s ezért **minden nevelési viszony alapja a család**.

45. Ez természetes ma, amikor annyi millió ember él a világon s ezért az emberek tapasztalat és gondolkodás vagy tanítás által megismerhetik a család szerkezetét és célját. De hogyan ismerhette meg ezt az első emberpár, amikor rajtuk kívül még nem volt ember a világon? Tapasztalat által nem ismerhette meg, mert előtte nem voltak emberek, tehát e tapasztalatot sem szerezhette meg. De magától sem ismerhette meg; mert emez ismeret megszerzéséhez tapasztalatra van szükség, amint most is tapasztalat által tudjuk s azután tanítással tovább adjuk, hogy a férfi és nő testi különbözősége a családalapításért van. Tehát valaki kitanította az első emberpárt. És ki ez a valaki?

Mivel itt a földön az ember a legkiválóbb lény és ég-magaságban emelkedik ki minden lény közül, azért az első emberpárt a családalapításról nem taníthatta ki sem az élettelen dolgok, sem a növény, sem az állat, de a véletlenség sem, mert ilyesmi nincs is. Kénytelenek vagyunk kilépni a világból és ott keresni a tanítót. És mert a világon kívül csak az Isten van, azért az első emberpárt a családalapításról maga az Isten oktatta ki. Tehát **a család megszervezője és belső szerkezetének a meghatározója az Isten**.

Fejtegetésünk megegyezik a szentírással. „Isten Ádámot szimbolikus vizióban — álomban — felvilágosítja az emberi nemnek földi életéről, a férfiúnak az asszonyhoz való viszonyáról, annál is inkább, mert Ádám már tudja, hogy az emberi nemnek szaporodnia s a földet elfoglalnia kell.”¹ Így magyarázzák a hittudósok Prohászkaival a szentírásnak Éva megteremtéséről szóló részét.

46. A mondottakból nevezetes következtetést kapunk.

Mivel a családnak a létrehozója és törvényeinek a megalkotója az Isten, továbbá a családban van alapja a szülők és gyermekük között lévő viszonynak, ez pedig alapja minden más nevelési viszonynak, azért **végeredményben minden nevelési viszonynak az alapja az Isten**.

Az Isten kitanította az első emberpárt a családalapításról és midőn megjelent első gyermekük, megismerték a nevelést, valamint azt, hogy nekik kötelességük gyermekeik nevelése. Tehát **az első nevelési viszonynak a megindítója az Isten a család megszervezésével s ez által a többi nevelési viszonynak is az alapja végeredményben az Isten; de**

¹ Prohászka Ottokár: Föld és ég. 3. 1906, 321. oldal. — M. J. Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik. 1927. II. kötet 160. oldal.

a többi nevelési viszonynak a létrehozója már csak a másodokok láncolatán át az Isten, még pedig a nevelés által az emberi akarat közvetítésével.

47. Biztos ismeret-e az, hogy minden nevelési viszonynak az alapja végeredményben az Isten? E kérdésre adandó felelet biztossága attól függ, vajjon biztos ismeret-e az, hogy az egész emberiség egy emberpártól származott, mert előző fejtegetéseinkben ezt hallgatagon föltételeztük.

Hogy az egész emberiség egy emberpártól származott, azt a természetfölötti kinyilatkoztatás mint teljesen biztos igazságot állítja elénk. Azonban a neveléstan mindenekelőtt a természetes ész által akarja megismerni igazságait. Tehát biztos ismeret-e a természetes ész világánál az, hogy az emberiség csak egyetlen egy pártól származott?

E kérdés fejtegetése nem a neveléstan feladata, hanem a bölceleté s ezért mi is a bölcelethez fordulunk. A bölcelet pedig azt feleli, hogy az emberiségnek egy emberpártól való származása teljesen biztos ismeret.¹ Tehát **az is teljesen biztos ismeret, hogy minden nevelési viszonynak az alapja végeredményben az Isten.**

48. Minden élőlény itt a földön fajának fenntartására törekszik. Az ember is. Azonban az emberi fajnak a fenntartásához több szükséges, mint pl. az állatok fajának a fenntartásához. Ez a több valami a nevelés. (Ezt később bővebben fogjuk kifejteni.) Minden embernek bizonyos korban föltétlenül szüksége van a nevelésre és e szükségességnél fogva oly viszonyok is keletkeznek egyes emberek között, amelyek az egyik félnek kötelességévé teszik a nevelést. Amint valaki ily viszonyba lép a nevelésre szorulóval, akkor annak kötelessége is nevelni.

De kérdés: kötelesség-e az is, hogy olyan viszonyba lépjen az ember egy másikkal, amely kötelességgé teszi neki a nevelést?

¹ Lásd e kérdésre vonatkozólag pl. a következő műveket: a) Platz Bonifác: Az ember eredése, faji egysége és kora. 1905; b) E. Cauly: Christliche Apologetik. Németre fordította: Alexandrine Freiin von Landsberg-Veben 1914; c) Schütz Antal: Dogmatika. I. kötet 1923, 324 és következő oldalak; d) Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik. II. kötet. 1927, 192 és következő oldalak; e) J. Donat: Psychologia⁴. 5. 1923, 425—474 oldal.

Mercier „Psychologie“ (11. kiadás II. kötet 1923) művében a 345. oldalon Guttler-től (Les Études naturelles et la Bible) idézve ezt mondja: L'anatomie et la physiologie comparées, si on les consultait exclusivement, ne sauraient même établir que l'unité d'espèce, qui équivaut à la possibilité, mais non à la nécessité d'une origine unique. En y joignant les considérations géographiques, historiques, philologiques; en profitant du jour qu'elles jettent sur les migrations des races ou conçoit qu'on puisse arriver jusqu'à démontrer scientifiquement l'unité locale d'origine, et à déterminer avec plus ou moins d'approximation le berceau primitif du genre humain. Mais à quelle science appartiendrait-il, d'établir qu'en ce berceau le genre humain n'a été créé qu'en la personne d'un seul père et d'une seule mère? Toujours est-il que la science est fort loin de démontrer le contrairee.“

E viszony elfogadása már nem kötelesség, különben azt kellene mondanunk, hogy minden ember nevelő, vagy legalább is nevelő lesz. Már pedig a tapasztalat azt bizonyítja, hogy, bár az emberiség zöme neveléssel is foglalkozik (a családban), mégis vannak egyesek, kik jogosan nem nevelnek. Tehát a nevelési viszony elfogadása nem kötelesség; de akkor, ha valaki elfogadja e viszonyt, már kötelessége a nevelés. Pl. senki sem köteles családot alapítani; de akkor, ha valaki házasságra lépett és az Isten megáldotta őt gyermekkel, már kötelessége a nevelés. A nevelési viszony szükséges az emberiség fennmaradásához; de e szükségesség nem arra vonatkozik, hogy minden ember köteles is elfogadni e viszonyt. E szükségesség az emberiségre általában vonatkozik s ezért mindig lesznek elegendően olyanok, kik e viszonyt elfogadják.

49. A nevelési viszony létesítése szabad elhatározásunktól függ. Hát e viszony meghatározása is szabad elhatározásunktól függ? A nevelési viszony mibenléte tőlünk függ-e, avagy kívülünk álló tényező határozta meg?

A nevelési viszonyt az akarat hozza létre. Az akarat minden ténye és cselekedete szigorúan van meghatározva. E meghatározottság nem önkényunktől függ, hanem értelmes természetunktől, mert az akaratnak mindig úgy kell cselekednie, amint az az értelmes természetnek megfelel minden viszonyában: Istenhez, önmagunkhoz, embertársainkhoz és más dolgokhoz. Tehát *a nevelési viszony mibenléte tőlünk független: e viszonynak a szigorú és pontos meghatározottságot nem mi adjuk meg, hanem értelmes természetünkkel már adva van.* Mi e viszonyt vizsgálhatjuk, de rajta szemernyit sem változtathatunk.

Tehát **a nevelési viszony zsinórmértéke értelmes emberi természetünk.** Ha a nevelési viszony az erkölcs birodalmába tartozik, akkor nem is lehet más zsinórmértéke, mint az erkölcsösség zsinórmértéke, t. i. az értelmes emberi természet.

Azonban ez a természet csak eszköz, amelynek okos felhasználásával megismerhetjük Annak az akaratát, ki ezt az értelmes természetet létrehozta és e természet létrehozásával akarja is, hogy ennek a természetnek megfelelően cselekedjünk minden viszonyában.¹ Tehát **a nevelési viszonynak közelebbi zsinórmértéke értelmes emberi természetünk, amellyel mint eszközzel megismerhetjük e viszony távolabbi és végső zsinórmértékét, t. i. az Isten akaratát.**

Az összes nevelési viszonyoknak a megindítója az Isten az által, hogy a legelső nevelési viszonyhoz szükséges családot megszervezte. Az Isten a családot az ember természete szerint szervezte meg. Tehát az összes nevelési viszonyok az ember értelmes

¹ „Manifestum est autem quod actus humani regulari possunt ex regula rationis humanae, quae sumitur ex rebus creatis, quas naturaliter homo cognoscit; et ulterius ex regula legis divinae.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologica, 1^a 2^{ae} qu. 74, a. 7. Lásd még qu. 19, a. 4.)

természete után igazodnak s ezen át az Isten akaratához alkalmazkodnak.

50. A nevelési viszony célja a nevelés, vagyis a nevelés a maga egészében és minden részében átfogja a hozzá szükséges viszonyt, hiszen a nevelés az akaraton át a maga erkölcsi befolyásával azért létesítette a hozzá szükséges viszonyt, hogy ő maga valósuljon meg. Így **a nevelési viszony eszköz jellegével bír a neveléshez viszonyítva** s ezért e viszony minden kötelességét a nevelés határozza meg. **Ha tehát ismerjük a nevelés kötelességeit akkor ismerjük a nevelési viszony kötelességeit is.** Ezért további célunk a nevelés megismerése lesz.

51. A nevelési viszony a nevelésért van. Ha tehát a nevelési viszony célja a nevelés és e viszony mivolta tőlünk független; továbbá a nevelés létesíti e viszonyokat a maga megvalósítása végett, akkor a nevelésre is mindaz érvényes, amit előbb a nevelési viszonyról mondtunk. Tehát a) **a nevelés mibenléte tőlünk teljesen független;** b) **a nevelésnek a pontos és szigorú meghatározottságot nem mi adjuk meg, hanem az ember értelmes természetével már adva van,**¹ amelyet nekünk belőle csak ki kell olvasnunk; c) **a nevelés közelebbi zsinórmértéke értelmes emberi természetünk s rajta keresztül távolabbi s végső zsinórmértéke az Isten akara.**²

Mivel a nevelésnek a végső zsinórmértéke az Isten akara, azért, ha valamiképen megismerjük, hogy az Isten nemcsak a természet által nyilvánította akaratát, hanem más úton is, pl. a természetfölötti kinyilatkoztatás által, ha mindjárt az így nyert igazság természetes eszünk felfogó erejét felülmulja, mi kötelesek vagyunk a természetfölötti kinyilatkoztatás által megismert isteni akarához alkalmazkodni, vagyis **kötelesek vagyunk a nevelésben a természetfölötti kinyilatkoztatást pozitív és negatív zsinórmértékül elfogadni.**

Észnélküli lények és nevelés.

52. Ezek után már áttérhetnénk a nevelés meghatározására. Hogy ezt teljes pontossággal megadhassuk, azért még ki kell térnünk arra a kérdésre is, hogy a látható világ lényei közül kikre vonatkozik a nevelés. Igaz, hogy már megfeleltünk e kérdésre, midőn azt állítottuk, hogy az emberiség a nevelést kitevő cselekedeteket csak emberre vonatkoztatta és vonatkoztatja. Mégis még egyszer

¹ „Le grand principe qui domine tout ici et qui eclaire tout, c'est que l'education doit suivre la nature et l'aider.“ (Dupanloup: De l'education¹⁶, 1923. I. kötet 185. oldal.)

„Es bedarf keinen näheren Nachweises, dass die Erziehung sich nach der Natur des menschlichen Geistes richten muss.“ (W. Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung. III.2. 1912, 3. oldal.)

² „Res naturales, ex quibus intellectus noster scientiam accipit, mensurant intellectum nostrum, sed sunt mensuratae ab intellectu divino.“ (Aquinoi szent Tamás: De veritate qu. 1, a. 2.)

szólunk róla. U. i. a nevelés viszonyban jelentkezik, amelynek célja a nevelés. Ha tehát a nevelési viszony ember és ember között, ember és észnélküli lény között vagy két észnélküli lény között is lehetséges, akkor a nevelésnek több meghatározását kaphatnók, mert a nevelési viszony tagjai lényegesen különböznek egymástól. Így a „nevelés” szó többjelentésű lenne, mint pl. az „ár” szó, t. i. ár = áradás, ár = érték, ár = a csizmadiának a szerszáma.

53. Lássuk, hogy mely lényekre illik a nevelés.

a) Észnélküli lények között a nevelésnek semmi nyoma.

b) Hát lehet-e ember nevelője állatnak? Az állatnak nincs szüksége nevelésre, mert nála mindent a természet végez idegen segítség nélkül.¹ Nem így van ez az embernél. Ha az embert pusztán a saját természetére bizzuk, a legjobb esetben, ha t. i. nem pusztul el, állat lesz belőle.²

c) Végül észnélküli lény nem lehet nevelője az embernek, mert az ember sokkal magasabban áll, mint az észnélküli lények.

Tehát **nevelés csak emberek között lehetséges**. Ebből következik, hogy a **„nevelés” szónak csak egyetlen egy értelme van**. Itt ne tévesszen meg bennünket az, hogy a nevelésnek sok meghatározásával találkozunk, mintha ténylegesen is annyi jelentése volna a „nevelés” szónak. E sok meghatározás csak azt mondja, hogy a nevelés célját, ami lényege is, nem abban keresik, amiben keresniök kellene s így a különböző célok miatt a nevelésnek különböző meghatározásait halljuk. Itt mindenesetre téved az ész.

54. A köznapi élet a „nevelés” szót átvitt értelemben is használja, t. i. a nevelés fogalmát más fogalmakkal cseréli föl. Mondhatjuk-e ezért, hogy a „nevelés” szó hasonló értelmű szó is?

Mivel az átvitt értelmű hasonlóság (az ember neveli az állatot, az állat pedig kicsinyeit) nem a tulajdonképeni értelemben vett hasonlóság, azért a **„nevelés” szó nem hasonló értelmű szó**.

A „nevelés” szót csak akkor mondhatnók hasonló szónak, ha függőségi vagy vonatkozásbéli hasonlóság szerint volna hasonló szó, vagyis ha az, amit a növénnel vagy állattal teszünk, az állat pedig kicsinyeivel, valami függőségben vagy vonatkozásban lenne a nevelésre szoruló emberrel mint ilyennel, mert a nevelés tulajdonképen az emberre illik, másra nem. Így pl. az ételt egészségesnek mondjuk, mert vonatkozásban van a testtel, amelyre az „egészséges” elnevezés tulajdonképen illik, hiszen az étel a test egészségének a fenntartásához szükséges. De az, amit a

¹ „Les hommes parfaits sont rares. Chez les animaux la perfection est la règle. Leurs instincts pourvoient à l'essentiel, d'un déclin tranquille et sûr; la sensibilité suffit au reste de leur apprentissage et, sauf obstacles accidentels venu de dehors, tous, très vite, s'adoptent à leur rôle et poussent à son comble la perfection de leur espèce, dans le plein épanouissement de leurs facultés. Bref, la nature achève l'animal.” (Antonin Eymieu: Le Gouvernement de soi-même.²⁰ 1927, III. kötet 98–99. oldal.)

² „Elle (la nature) n'achève pas l'homme; elle l'ébauche. Quand elle veut produire un homme, elle fait un animal.” (Ugyanott 99. oldal.)

növénnyel és állattal teszünk, nincs függőségben vagy vonatkozásban a nevelésre szoruló emberrel mint ilyennel. A „nevelés” szó nem hasonló szó. A „nevelés” szó egyjelentésű szó.

Van-e és milyen meghatározása van a nevelésnek?

55. A nevelés lélektani fogalmát minden ember nagyon könnyen megalkothatja, mert e fogalom nem más, mint értelmi felfogás és a nevelésről mindenkinek lehet valami értelmi felfogása. Tehát a nevelés megismerhető a nem tudományos gondolkodás színvonalán is. Azonban a tudomány nem foglalkozik ilyen fogalmakkal, hanem logikai fogalmakra van szüksége, amelyek több dolgot foglalnak össze s belőlük csak a lényegeset emelik ki, amiből a dolog felépül s ami hallgatagon mindazt magában foglalja, ami a dologhoz tartozik. A logikai fogalom szavakban kifejezve meghatározás. Hát van-e a nevelésnek meghatározása?

Azt vesszük észre, hogy a nevelés olyan valami, amit több dologról állíthatunk, hiszen sokan vannak, akik nevelnek és a nevelésben különbségeket is veszünk észre nem, kor és társadalmi állás szerint. Tehát e sokból kihámozható az a lényeg, ami hallgatagon magában foglalja mindazt, ami a különböző nevelésekben benne van.

Továbbá a meghatározásnak két határa van: fenn és lenn. Fenn nem vagyunk képesek meghatározni a legmagasabb nemfogalmakat és transcendentális fogalmakat, lenn pedig az egyedet és az egyes tapasztalati tényeket. A nevelés nem tartozik a legmagasabb nemfogalmakhoz, hiszen a célok egész rendszerével találkozunk benne, tehát összetett valami. A nevelés az aristoteli kategóriák közül a cselekvésbe tartozik, de e kategóriának egyik faja. Továbbá a nevelés nem is egyed. Egyed számba jöhet az, hogy pl. Péter neveli Pált és mi éppen sok ilyen egyedből akarjuk kiemelni a lényegét, ami azután mindegyik egyedre illik.

Tehát a nevelésnek valamilyen meghatározása van, mert van logikai fogalma. E logikai fogalom megalkotása nagyon fontos, mert csak olyan fogalmakkal lehet logikai műveleteket végeznünk, melyeknek tartalma minden más fogalomtól szabatosan el van választva.

56. Milyen meghatározása van a nevelésnek? A nevelés valami létező. A létezőt tekinthetjük ontológiai mivoltában és céljában, mert minden való tevékenysége által hívja fel figyelmünket, amely tevékenység célra mutat. Tehát a nevelésnél is vagy ontológiai mivoltát vagy célját fogjuk kutatni a szerint, hogy eszünkkel mijét tudjuk megközelíteni. És midőn így a nevelés logikai lényegét meghatározás által akarjuk megadni, akkor a fogalmat legalább is oly két fogalomra kell bontanunk, amelyek együttvéve a nevelés lényegét adják.

a) E fogalmak nem fejezhetik ki a nevelés physikai részeit, mert a nevelés az akaratban van és lényege céljában van; már

pedig az akarat és cél nem physikai részek, de maguk sem állanak physikai részekből. Tehát *a nevelésnek physikai meghatározása nincs.*

b) *A nevelésnek metaphysikai meghatározása sincs.* A metaphysikai részek volnának a legközelebbi nem (genus) és a fajkülönbség. Mivel a nevelés lényege céljában van, amely cél, mert cél, az akaraton kívül van, azért nem alkot fajkülönbséget.

A nevelésnek azért sem lehet metaphysikai meghatározása, mert fajkülönbségben van, t. i. az akaraton át az emberi szellemben s az emberi szellem az ember meghatározásában fajkülönbség. (Az ember eszes állat.) Már pedig a fajkülönbség és minden, ami a fajkülönbségben van, csak céllal határozható meg és a céllal adott meghatározások nem metaphysikaiak.

c) *A nevelésnek származtató meghatározása sem lehet,* mert a nevelés gondolkodásunktól függetlenül van, tehát nem gondolhatjuk így vagy úgy származottnak, mint pl. a matematikusok a vonalat, kört. A neveléstani igazságok nemcsak érvényesek, mint a matematikaiak, hanem nekik valami tárgyi valóság is megfelel, t. i. az akaratban.

d) A nevelés lényege céljában van, tehát meghatározója is az ő célja. A nevelés logikai lényegét, mert akaratú lény, eszünkkel csak célja által tudjuk megközelíteni. Így azután a cél kifejezetten benne lesz a nevelés meghatározásában. Mivel pedig a céllal adott meghatározások leíróak, azért *a nevelésnek csak leíró meghatározása van.*

E leíró meghatározásban megjelöljük a nemet (genus), amelybe a nevelés, mint valóság, tartozik, de a fajkülönbséget már nem magában adjuk, hanem mással, t. i. a céllal helyettesítjük.

57. „*A cél akart jó, amely, mert akart, meghatározza az akaratot bizonyos cselekvés megtevésére vagy bizonyos cselekvéssorozat végrehajtására.*”¹ Amikor az ember cselekszik, minden cselekvésének vagy cselekvéssorozatának két célja van: egy közelebbi s egy távolabbi. A közelebbi cél az, amit cselekvésünkkel létesítünk s ez a *cselekvés célja*; a távolabbi cél pedig az, amit a cselekvés által létesített valamivel elérni akarunk s ez a *cselekvő célja*. Ez természetes. U. i. minden emberi cselekvés elgondolás és végrehajtás. Tehát minden emberi cselekvéshez kettő szükséges: a) mit tesz (cselekvés célja) és b) miért teszem (cselekvő célja). Pl. aki tanul, annál a tudás megszerzése a cselekvés célja s hogy tudásával magának és másoknak hasznára legyen, az a cselekvő célja. — Mi lesz a nevelés célja: a cselekvés vagy a cselekvő célja-e?

A nevelésben a nevelő cselekszik. Mivel a nevelő értelmes lény, azért akarja a cselekvés célját is, a cselekvő célját is. Továbbá

¹ „Le but est un bien voulu qui, parce qu’il est voulu, détermine la volonté à vouloir un acte ou une série d’actes jugés nécessaires ou utiles à l’obtention du but.” (Mercier: Métaphysique générale ou ontologie.⁷ 1923, 485. oldal.)

az emberi cselekvés elgondolás és végrehajtás, amiben a végrehajtás (cselekvés célja) az elgondolásért (cselekvő célja) van, mert nem azért cselekszünk, hogy valamit csináljunk, hanem azért, hogy e valamivel valamit elérjünk. Ezért *a nevelés célja a cselekvő célja lesz*. Azonban a cselekvő célja elválaszthatatlan a cselekvés céljától, vagyis ha nincs cselekvés, a cselekvő célja sem valósítható meg. Ha tehát a cselekvő célját megjelöljük, akkor a cselekvés célját is meg kell jelölnünk. És mert a nevelés cselekedetéből áll, azért *a nevelés meghatározásában kifejezetten benne lesz a cselekvés célja is, de a cselekvő célja is*.

Igen ám, csak hogy a céllal adott meghatározásokban csak egy cél lehet kifejezetten megmondva és még akkor is, ha a fő célt a közbeeső célok egész rendszerével kell elérnünk, mert ekkor a közbeeső célokat a fogalom további kifejtésében a fő célból kapjuk deductiv vagy inductiv következtetéssel. Ezért a nevelés meghatározásában is csak, egy cél, t. i. a cselekvő célja lesz kifejezetten megmondva, mint cél. De a nevelés meghatározásában benne kell lennie kifejezetten a cselekvés céljának is. Ezért a cselekvés célja a nevelés meghatározásában nem fog birni a fajkülönbséget helyettesítő cél jellegével, hanem a legközelebbi nemfogalmat fogja adni. Tehát *a nevelés meghatározásában a cselekvés célja adja a legközelebbi nemfogalmat, a cselekvő célja pedig a fajkülönbséget helyettesítő célt*.¹

Melyik nembe tartozik a nevelés?

58. A nevelés nemének meghatározásánál azt keressük, hogy mi lehet a nevelésnél a cselekvés célja.

Mondottuk már, hogy a nevelés az aristotelesi kategóriák

¹ Egyes neveléstani írók összetévesztik a nevelésnél a cselekvés és cselekvő célját, egyiket a másiktól elválasztják s mindegyik szerint külön-külön adják a nevelés meghatározását, midőn az egyiket a nevelésnek tágabb értelemben vett, a másikat pedig a szűkebb értelemben vett meghatározásának mondják. Így tesz pl. Stössner, midőn ezt mondja: „In weiterem Sinne versteht man unter Erziehung die Vertrautmachung der jüngeren Generation mit den Erkenntniswerten und der Lebensauffassung der älteren Generation unter Ausbildung aller menschlichen Fähigkeiten.“ (Erziehungslehre. 4. 1927, 3. oldal.) Észrevesszük, hogy ez nem más, mint a cselekvés célja. Ez a meghatározás csak akkor lehetne teljes meghatározás, ha még megmondaná, hogy mi végett közli az idősebb nemzedék ismeretértékeit és élettelfogását a fiatalabb nemzedékkel és mi végett fejlesszük az ember összes tehetségeit. E meghatározás, nem jelöli meg a cselekvő célját, tehát nem is lehet a nevelés meghatározása. — Néhány sorral lejjebb ezt mondja Stössner: „In engerem Sinne ist Erziehung die Beeinflussung fremden Seelenlebens zum Zwecke der Ausbildung sittlich wertvoller Gefühls- und Willensdispositionen.“ E meghatározás nem más, mint a cselekvő célja. Maga Stössner is úgy fogja fel e második meghatározást, mint az előbbi meghatározásnak a kiegészítését, midőn ezt mondja: „In dieser Bedeutung ist sie (die Erziehung) die nothwendige Ergänzung des Unterrichtes. (Ugyanott 3. oldal.)

E meghatározások mind helytelenek egyrészt, mert nem tudjuk, hogy a két meghatározás közül melyik az igazi, másrészt pedig, mert a nevelésnek mint egységes egésznek csak egy meghatározása lehet.

közül a cselekvésbe tartozik. Most azt fogjuk keresni, hogy e kategóriának melyik fajába tartozik. Tehát melyik nembe tartozik a nevelés?

Ha figyeljük az egyes emberek nevelését, vagy megkérdezzük a történelemtől, hogy egyes népek és korok, egyes kimagasló férfiak és pedagógusok mit értettek nevelés alatt, tapasztalatunk és a történelem azt feleli, hogy mind a múlt, mind a jelen arra törekedett és törekszik, hogy *azt, amit az ember tehetségeinél fogva megtehet, szabad elhatározásból tegye is*. Még az akarat szabadságának a tagadói is ezt vallják, mert nevelésükben úgy járnak el, mintha az akarat szabad volna. És mert valakinek arra törekedni, hogy azt, amit egy másik ember tehetségeinél fogva megtehet, önelhatározásból tegye is, *képesítésnek* nevezzük, azért *a nevelés a képesítés nemébe tartozik*.¹

Ezt az igazságot más úton is lehozhatjuk. Az ember értelmes lény s ezért célokat tűzhet maga elé és ezeket megvalósíthatja, de más is állíthat eléje célokat, hogy azokat megvalósítsa. Az ember célkitűző és célmegvalósító természetének megfelelően oly tehetségekkel is bir, amelyekkel céljait megismerheti és megvalósíthatja. A gyermek, amikor a világra jön, értelmes lény, tehát megvannak célkitűző és célmegvalósító tehetségei és mégis, ha magára hagyjuk, nemcsak hogy nem ismeri meg céljait és nem valósítja meg azokat, hanem inkább elpusztul. És ha a gyermek meg is kapja azt, amit testi fejlődése megkövetel, de nélküli mindazt, amit szellemi fejlődése megkíván, akkor felnő ugyan, de az ember sajátos tevékenységét (a gondolkodást és szabad elhatározást) nem nyilvánítja.² Ezért szükséges, hogy a tehetetlen és fejlődő emberke mellé egy másik ember álljon s célkitűző és célmegvalósító tehetségeit oly állapotba hozza, hogy a célokat megismerhesse és szabad akaratú lényhez illően azokat önelhatározásból elérni törekedjék. Más szavakkal: a másik embernek arra kell törekednie, hogy a még fejlődő ember önelhatározásból tegye azt, amit tehetségeinél fogva megtehet. Ez a törekvés pedig *képesítés*. Tehát *a nevelés a képesítés nemfogalmába tartozik*.

59. A mondottakból következik, hogy mindazok a meghatározások, melyek a nevelést hatással magyarázzák, tehát a hatás nemébe mint legközelebbi nemfogalomba helyezik, a tudomány szempontjából helytelenek. Igaz, hogy a nevelő hat; de e

¹ „Erziehung untersteht dem Oberbegriff der Bildung“ (képesítés). (E. Kriek: Philosophie der Erziehung. 3 és 4 ezer, 1925, 175. oldal.)

² Az egyik tatár kán a következő módon akarta megtudni, hogy melyik a természetes vallás. Néhány gyermeket a szoptatás után ketrecekbe zárt, ahol csak élelmezésükről gondoskodott, különben teljesen magukra hagyta őket, hogy minden emberi befolyástól mentesek legyenek. A kán ezt tartotta a legbiztosabb útnak avégett, hogy megtudja, melyik a természetes vallás. És mi történt? A ketrecekbe zárt gyermekek felnőttek, de még beszélni sem tudtak, sőt egészen állatok módjára viselkedtek, mert ahhoz, hogy a lélek mint szellem is megnyilatkozzék, nem elégséges csupán az etetés, hanem más emberi befolyásra is szükség van.

hatás erkölcsi vagy physikai s a meghatározásnak világosan kell jeleznie, hogy a nevelés milyen hatás lehet. Ez ellen nem ellenvetés az, hogy a nevelésnél a hatás csak erkölcsi lehet, mert azt, hogy a nevelés az erkölcs birodalmába tartozik, már a nemfogalomnak is ki kell fejeznie, amidőn a cél csak határozottan megmondja, hogy a nevelés az erkölcs birodalmának mely részébe tartozik. Már pedig a hatás nem mondja meg, hogy a nevelés erkölcsi dolog-e vagy sem, míg a képesítés igen, mert fogalma az önelhatározást is magába zárja. Mindenesetre a hatás a nevelésnek nem a legközelebbi memfogalma; már pedig a tudományos meghatározás a legközelebbi nemfogalommal történik. A nemfogalmak lefelé így következnek egymás után: hatás, tökéletesítés, képesítés. De erről később.

A nevelésről adott meghatározások legnagyobb része a nevelést a hatás nemébe helyezi, vagy valami hasonló szóval él. És ha figyelmesen olvassuk ama neveléstani írók munkáit, kik hatással magyarázzák a nevelést, azt vesszük észre, hogy alatta a képesítést értik.¹

Mi a nevelés célja?

60. Az ember zárt egységet alkot, t. i. személy, de egyúttal a társadalomnak is tagja. Mindenekelőtt az a kérdés tehát, hogy a nevelés célja az emberre mint személyre vonatkozik-e avagy mint társadalmi lényre.

Az ember elsősorban személy és csak azután társadalmi lény és nem csak a megismerési rendben, hanem a valóság rendjében is, mert ha a valóság rendjében az első eset nem következik be, akkor a második sem. Ebből következik, hogy az ember természetének berendezettségénél fogva csak azért lép összeköttetésbe másokkal és alkot társadalmakat, hogy az emberek egymást kölcsönösen segítve minden egyes ember külön-külön megvalósíthassa ama célokat, amelyek az embert mint személyt

¹ Jellegzetes példa erre Barankay Lajos, ki a nevelői hatásról könyvet is írt. (A nevelő hatás elmélete. 1924.) Ő a nevelői hatást így határozza meg: „A nevelő hatás olyan cselekvési és történeti folyamat, amely a nevelő munkának egymást követő s egymással oki és okozati viszonyban álló mozzanataiban — a cél felé haladó útja közben egyre gyarapodó s a célban kifejezett eseményhez alkalmazkodó energia mennyiségét jelöl.” (16 oldal.) Az egyre gyarapodó s a célban kifejezett eseményhez alkalmazkodó energia mennyiség mást nem jelenthet, mint azt, hogy az ember tehetségeit állandóan nagyobb és nagyobb készségekre hozzuk a nevelés céljára való tekintettel. Már pedig az ember tehetségeit a nekik megfelelő készségekre hozni nem más, mint képesítés. És tényleg így érti ezt maga Barankay is, mert a nevelés meghatározását a „kiképzés” nemfogalmával adja (61. oldal); a kiképzés pedig nem más, mint a képesítés fogalmának újabbkori elnevezése.

illetik meg.¹ Ezért a nevelésnek a célja csak olyan valami lehet, ami az emberre mint személyre vonatkozik, de e célnak hallgatógón magában kell foglalnia az embernek mint társadalmi lénynek a céljait is.

Továbbá az ember csak tehetségei révén alkot társadalmakat. Miért? Azért, hogy erőit kifejtthesse, tehetségeit érvényesíthesse. E tehetségek az emberhez mint személyhez tartoznak s nem mint társadalmi lényhez, mert az ember csakis a személyéhez tartozó tehetségek működtetésével mutatja meg, hogy társadalmi lény is. Tehát mindaz a jó, amelyet az ember tehetségeivel megszerez vagy végrehajt, valami módon elsősorban az emberre mint személyre vonatkozik és csak másodsorban mint társadalmi lényre. Ennek megfelelően a nevelés is oly valamire fogja képesíteni az embert, ami az emberhez mint személyhez tartozik, de e képesítéssel társadalmi kötelességeit is teljesíthesse. Más szavakkal: **a nevelés valami személyi célra fogja képesíteni az embert, ami által ő társadalmi céljait is megvalósíthatja.** *A személyi cél kifejezetten lesz benne a nevelés meghatározásában, míg a társadalmi célokat a fogalom további taglalásában kapjuk.*

Az embert bizonyos, a természettel adott hiányok és szükségletek kényszerítik társadalmi életre. Tehát az ember azért alkot társadalmakat, hogy a természettel adott hiányai dacára is személyi céljait megvalósíthassa. „Az embernek vannak veleszületett, elidegeníthetlen jogai, önálló, minden társadalomtól független és tisztán önrendelkezésére bízott célja és éppen ezért önálló léte és állása a világegyetemben. Ezt a célt azonban magára hagyva nem érheti el és létét meg nem tarthatja: az ember természeténél fogva rá van utalva a társadalomra s így abszolút, független léte alapozza meg relatív, vagyis embertársaihoz való viszonyából származó létformáját.”² Más szavakkal: a társadalomalkotás az ember személyi céljaiért van; az ember mint társadalmi lény teljesíti kötelességeit, hogy személyi céljait elérhesse. Ezért az embernek mint társadalmi lénynek tevékenységében a zsinórmérték az lesz, hogy az ember mint személy elérhesse céljait. Így azután **a nevelés is akarva nem akarva az embert személyi céljának elérésére fogja képesíteni, hogy képesíthesse őt társadalmi céljainak megvalósítására.**

61. Tehát a nevelés fő célját nem kereshetjük a társadalomban. Aszerint, hogy a nevelés fő célját az embernek mint személy-

¹ „Az ember természeténél fogva elsősorban egyén, és mint ilyen föladatoknak, tevékenységeknek és felelősségeknek önálló alanya; de lényegesen a közösség számára is van alkotva; sem léte, sem fennmaradása, sem emberhez méltó kifejtőzése nem lehetséges, ha nem kapcsolódik bele szervesen a közösségbe.” (Schütz Antal: A bölcsélet elemei szent Tamás alapján. 1927, 207 oldal.)

² Horváth Sándor: Állameszme és a népek önrendelkezési joga. 1918. 26. oldal.

nek vagy mint társadalmi lénynek a céljai közül veszik, megkülönböztetnek *individuais* és *szociális neveléstant*. Az individuális neveléstan az volna, amelynek középpontjában az ember mint személy áll; a szociális neveléstan pedig az volna, amelyben a hangsúly azon van, hogy az embert beleállítsuk a társadalomba.¹

Vajjon helyes-e a neveléstannak ilyen rendszerekre való felosztása, arról most nem szólunk, mert annak bizonyítása, hogy nevelésünk individuális vagy szociális legyen-e, avagy mind a kettő egyszerre, rendszeres neveléstanban csak az egész nevelési rendszer fölépítésével lehetséges. Mégis erre vonatkozólag már az eddigiek alapján is tehetünk megjegyzést.

Mindenesetre a nevelés célja az ember, még pedig a) az ember mint személy, amennyiben a nevelés fő célja az ember mint személy után fog igazodni; b) az ember mint társadalmi lény, amennyiben az embert társadalmi kötelességeire is kell képe-sítenünk, hogy személyi céljait elérhesse. Tehát a nevelésben a fő cél az ember személyi célja, míg a társadalmi célok csak közbeeső célok, vagyis eszközök a fő célhoz viszonyítva. Ha van-nak különböző nevelési rendszerek, akkor szükséges, hogy egy-más mellé rendelve legyenek. Már pedig a cél és eszköze nem egymás mellé rendelt dolgok, hanem az eszköz a célnak alá van rendelve. Ezért a fő cél és közbeeső célok után igazodó indivi-duális és szociális nevelési rendszer nem lehet egymás mellé rendelve, tehát e kettő nem is rendszere a nevelésnek. A neve-lésnek vannak rendszerei, mint később lesz is róluk szó, de *individuais és szociális nevelés mint egymás mellett álló egyen-jogú rendszer nincs*.

A gyakorlatban e két rendszer nem áll annyira élesen el-különítve, mint elméletben. A gyakorlati individuális nevelés szociális is és a gyakorlati szociális nevelés individuális is. A neveléstani írók nagy része is, kik nem tévesztik szem elől az egyes ember és a gyakorlati élet követelményeit, mindnyájan ezen az állásponton vannak.²

62. Lássuk most azt a kérdést történeti oldaláról, hogy milyen célra képesít a nevelés, vagyis keressük azt, hogy mit mondott s mit mond ma is az emberiség a nevelés céljának. Ez jó kiinduló pont, mert minden ember nevelésre szorul s ezért az emberiség kezdettől fogva nevel, következőleg valamely célra való tekintettel nevelt és nevel.

Még az a kérdés, hogy jogos-e az az eljárás, hogy mi az

¹ A szociális neveléstan főbb képviselői pl. P. Bergemann (Sociale Pädagogik.⁶ 1900) és P. Natorp (Socialpädagogik. 1922).

² Pl. a hazaiak közül Weszely (A modern pedagógia útjain. 1909) nyíltan hangoztatja, hogy a nevelésben egyik irányt sem szabad kizárólagossá ten-nünk. Imre Sándor (Kőrösi-Szabó: Az elemi népoktatás enciklopédiája. III. kötet. 1915, 289. oldal) pedig, ki nálunk a szociális nevelésnek talán a legtelke-sebb híve, azt mondja, hogy a szociális nevelésnek nem szabad elnyomnia az egyént, sőt alkalmat kell adnia neki a teljes érvényesülésre.

emberiség közmegegyezését, tehát eleveneket és holtakat kérde-zünk meg, hogy mi a nevelés legáltalánosabb formájában.

Ha minden ember a követ keménynek mondja, akkor senki sem kételkedik abban, hogy itt nem önkényes ítélettel van dol-gunk, hanem olyannal, mely a dolog természetében van meg-alapozva. Miért volna ez alól kivétel a nevelés? Továbbá az emberiség közmegegyezése csak olyan igazságoknál lehetséges, amelyek az összes emberek közös javát alkotják, tehát minden ember által, még a nem tanult ember által is felfoghatók. Már pedig a nevelés az összes emberek közös java, hiszen kezdettől fogva nevel az emberiség, tanult és nem tanult emberek egyaránt. „Minden embernek természetes élethivatása a nevelés, amelyet más foglalkozása mellett is igyekszik ellátni.” Ha tehát minden ember legáltalánosabb formában ugyanazt mondja a nevelésről, akkor ez nem lehet önkényes ítélet, hanem a dolog természetében megalapozott igaz ítélet, amelyből jogosan következtetünk. Az lehetséges, hogy egyes embereknél bizonyos okoknál fogva a neveléshez járulható sok állítmány közül egyik-másik téves lesz; de az lehetetlen, hogy legáltalánosabb állítmánya, mely az emberiség nevelői működésében folytonosan vissza-visszatér, hamis legyen. Tehát eljárásunk jogos és ezért helyes is.

Midőn így akarjuk megismerni a nevelés célját, ezt nem úgy tesszük, hogy több-kevesebb tanulatlan embert kérde-zünk meg, hanem azt keressük, hogy az egész emberiség erkölcsi általános-ságban miként ítél és ítél a nevelésről.

a) Mit mond az emberiség közmegegyezése?

63. Az emberiség mindenkor a képesítés nemfogalmába helyezte a nevelést és célját abban látta, hogy az ember valame-lyik céljának elérésére képesíttessék. És melyik ez a cél: az embernek személyi vagy társadalmi célja-e? Legcélszerűbb lesz, ha csak a pogány ókor felfogását vizsgáljuk, mert az így kapott eredmény a többi kornak is eredménye.

Mindenesetre a pogány ókor az embert mint személyt na-gyon félreismerte, mert benne csak társadalmi lényt látott, ki az államnak születik és él. Ez a pogány ókor közjogának oly alap-vető tétele volt, amelyet még a legértelmesebbek is magától érte-tődőnek tartottak. E tételt még Plato is elfogadta „Köztársaság” című művében, amelyben a családot kellemetlen intézménynek mondja, a nem szívesen látott gyermekre halált mond és hirdeti a vagyonszűkösséget. És mindezt azért, mert az államot tartja az ember céljának.² Aristotelesnek is hasonló volt a véleménye. Ő a

¹ Weszely Ödön: Bevezetés a neveléstudományba. 1923, 89. oldal.

² Godefroid Kurth: A modern civilizáció kezdetei. Fordította: Michel Károly. 1928, 14—15. oldal. — K. Prächter: Die Philosophie des Altertums.¹² 1926. (F. Ueberweg: Grundriss der Geschichte der Philosophie.) 339. oldal. — Nagy József: A filozofia története. 1921, 55. oldal.

rabszolgaságot igazságos intézménynek mondta; megengedte a magzatelhajtást, a gyermekgyilkosságot és a házi tűzhely nevelő hatását az államra ruházta, mert nála is az állam volt az ember istene.¹

Igaz, hogy vannak ókori írók, kik az egyént önmagában is fontosnak tekintették s az egyén rendeltetését és kiművelését a szociális szempont nélkül is nagyra értékelték. Egyes bölcséleti irányok „rejtetten élj” elve (*bene qui latuit, bene vixit*) az állami élettől való teljes visszavonulást s az embernek önmagával foglalkozó életét tekintette a boldogság egyik forrásának s az ember céljának. Mindazáltal a pogány ókor felfogásának jellegzetessége: minden az állam s ennek alárendelte az embert mint egyént minden tekintetben.

Tehát a pogány ókor az államnak nevelt, az államot tartotta az ember céljának.² A pogány ókor az embert mint személyt teljesen alárendelte az embernek mint társadalmi lénynak, a személy célját az államban látta megtestesítve. Tehát a pogány ókor személyi célt tűzött a nevelés elé, de e személyi cél, bár nem helyesen, az ember mint társadalmi lény volt. Így kimondhatjuk, hogy az ókor és vele együtt az egész emberiség mostanáig az embernek valamely személyi célját tartotta a nevelés céljának.

Ezek után a nevelésnek (még nem tökéletes) meghatározását így kell megadnunk: *nevelni annyit tesz, mint arra képesíteni az embert, hogy valamelyik személyi célját elérhesse.*

64. Az embernek sok célja van, melyek egész rendszert alkotnak. E sok cél közül melyik a nevelés fő célja?

A régi népeknél határozottan kicsillámlik a nevelésből, hogy az embert végső céljának az elérésére is képesítették, bárminek is gondolták a végső célt. E nevelésekben mindig találkozunk oly mozzanattal, de mozzanatokkal is, melyek a neveltet a másvilági életére is figyelmeztették, bár ezt az életet a különböző népek különbözőképpen értelmezték.³ A másvilági élet pedig az embernek a végső célja. És ha a régi népek nevelésében az embernek végső céljára való képesítésén kívül más célok voltak, amelyeket az előbbi céllal egyenrangúnak tartottak, vagy talán fölébe is helyezték, akkor is a végső célra való képesítés benne volt a nevelésben. És az, hogy a többi célra való képesítést egyenrangúnak tartották a végső célra való képesítéssel, vagy talán fölébe is helyezték, a régi népeknél logikai hiba volt, mert a dolog természete

¹ Godefroid Kurt: A modern civilizáció kezdetei. Fordította: Michel Károly, 1928, 15–16. oldal. — Ezt mondja J. Donat is Aristotelesről, midőn így szól: „*Servitutum atque bella ad servos capiendos suscepta approbat et commendat infantes miseros interficere.*” (Logica⁴, 5. 1922, 17. oldal.) — Pauler Akos: Aristoteles. 1922, 116, 123, 124. oldal.

² „Plato und Aristoteles haben die Erziehung wesentlich als staatsbürgerliche Erziehung aufgefasst.” (A. Messer: Das Problem der staatsbürgerlichen Erziehung. 1912.)

³ Lásd erre vonatkozólag pl. O. Willmann „Didaktik als Bildungslehre” (4. kiadás. 1909.) című művét és Fináczy Ernőnek „Az ókori nevelés története” (2. kiadás. 1922.) című művét.

szerint a végső cél a fő cél, a többi cél pedig annak alá van rendelve. Ezért ha valamit céljával kell meghatároznunk, akkor fő céljával határozzuk meg. Tehát a régi népek nevelésén tett megfigyelés arra a következtetésre kényszerít minket, hogy a nevelés az embernek végső céljára való képesítése.

Ugyanerre az eredményre jutunk akkor is, ha a középkort vagy a mai kort figyeljük. A neveléstörténelem arra tanít minket, hogy bárminek is gondolták az emberek az ember végső célját, e felfogásuknak nevelői működésükben is kifejezést adtak és adnak ma is. Tehát a gondolkodás törvényei szerint a nevelés az embernek végső céljára való képesítése, mert a nevelésnek a fő célja az embernek csak későbbi célja lehet s a nevelésben található célok közül a legkésőbbi cél az embernek a végső célja. Így kimondhatjuk, hogy az emberiség közmegegyezése szerint *nevelni annyit tesz, mint az embert arra képesíteni, hogy végső célját elérhesse.*

b) Az ész szerepe a nevelés meghatározásában.

65. Az ész tulajdonképpen még nem segített fölépíteni a nevelés fogalmát, csak az emberiség által nyújtott tapasztalati tényeket ítéletté formálta. Igaz, hogy az emberiség közmegegyezésének igazságai vagy közvetlenül világos ítéletek, vagy következtetések következményei. Ez igaz; azonban csak annál, akit figyelünk. De annál, aki keresi, hogy bizonyos dologban mi az emberiség közmegegyezése, az így kapott ítélet tapasztalati tényekből vont ítélet, mert csak megfigyelés által tudja meg, hogy az emberiség erkölcsi általánosságban mit mondott erről vagy arról a dologról, amit azután az ész egy ítéletbe foglal.

Az ész azzal kezdi működését a nevelés meghatározásánál, hogy az emberiség közmegegyezésének a szavát elfogadja. Azonban vannak egyesek, kik az emberiség közmegegyezését nem tartják ismeretforrásnak¹ s ezért észérvekkel is be fogjuk bizonyítani, mert lehet is, hogy a nevelésnek az emberiség közmegegyezése által adott meghatározása teljesen helyes, bár itt is tapasztalati elemből indulunk ki. Lássuk!

A tapasztalat azt mondja, hogy kivétel nélkül minden embernek szüksége van nevelésre. Ez biztos ismeret. Továbbá az is teljesen biztos ismeret, hogy a nevelés az embernek valamely céljáért van. Ha tehát kivétel nélkül minden ember nevelésre szorul s a nevelés az embernek valamely céljáért van, akkor a nevelés csak olyan célra való képesítés lehet, amely cél szintén kivétel nélkül minden embernek a célja. Ha a nevelés célja az egyik ember-

¹ Nálunk az emberiség közmegegyezését pl. Pauler nem fogadja el ismeretforrásnak, midőn ezt mondja: „Ezért mit sem bizonyít valamely meggyőződés igazsága mellett a „consensus gentium“, vagyis az a körülmény, hogy minden nép minden korban valamit igaznak tartott.” (Bevezetés a filozófiába. (1920, 295. oldal.)

nél ez, a másíknál pedig az lehetne, akkor a nevelésben oly fogalmunk lenne, amelynek több lényege van. Ekkor a nevelés megszűnnék egy (egységes) lenni, következőleg felfoghatatlan is lenne. Tehát a nevelésnek csak egy lényege van, vagyis célja csak olyan célra való képesítés, amely kivétel nélkül minden embernek a célja. Ez pedig az embernek a végső célja. Tehát *a nevelés az embernek a végső cél elérésére való képesítése*.¹

66. De tételezzük föl, hogy az embernek végső célján kívül még más olyan célja is van, amely kivétel nélkül minden embernek a célja. Ekkor ez a cél, mert nem végső cél, csak közbeeső cél, tehát csak eszköz jellegével bír a végső célhoz viszonyítva. Mondhatjuk-e, hogy a nevelés nem a végső cél elérésére képesíti az embert, hanem ama cél elérésére, amely a végső célon kívül szintén kivétel nélkül minden embernek a célja?

a) A közbeeső cél a célok rendszerében a végső céllal szemben csak eszköz jellegével bír. Ha tehát valamely céllal mint eszközzel észszerűen akarunk élni, akkor e célnak a végső célhoz való viszonyát legalább is homályosan ismernünk kell. Éppen így van ez a nevelésnél is. Ha a nevelés csak valamely közbeeső célra képesít, akkor az ember e képesítéssel csak akkor fog tudni élni, ha megismeri végső céljához való viszonyát. De a nevelés nem ismertette meg vele. És mert a végső célnak valami homályos ismerete szükséges ahhoz, hogy a közbeeső céllal mint eszközzel élhessünk,² azért a nevelt még nevelése előtt ismerte meg végső célját. De az ember tehetetlenül jelenik meg a földön s ezért nevelését születése után mindjárt megkezdjük. (Erről később

¹ „Föbenjáró fontosságú, hogy ne tévedjünk a nevelésben, akárcsak az is, hogy ne tévedjünk a végső cél felé irányuló törekvésünkben, amellyel bensőleg és szükségképen összefügg a nevelés egész munkája.“ (XI. Pius körlevele 1923 év december 31-én. Szent-István-Társulat kiadása 5. oldal.)

² Aquinói szent Tamás: Summa theologica, 1^a 2^{ae} qu. 1, a. 6 és qu. 3, a. 3.—Gonzalez Zefirin „Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsészetről“ című művének III. kötetében a 318—319. oldalon így szól (fordította: Michalek Manó 1885): „Nem fölösleges, vagy jobban mondva, nem lehetetlen és fonák dolog-e, kutatni és kijelölni akarni az emberi tények szabályát, mielőtt kutatók és meghatározók e tények célját, vagyis azt, ami az ember legfőbb boldogságát képezi? Innét van, hogy szent Tamás az erkölcsan első alapjául ama viszonyt állítja fel, melyben az emberi tények Istennel, mint az ember végcéljával és legfőbb javával vannak. Ő nem elégszik meg azzal, hogy miként a mostani bölcsélet teszi, kutatja a szabályt, amelyhez az emberi tényeknek alkalmazkodniok kell; mert e szabály föltételezi a különbséget a jó és rossz között, mit az embernek művelnie és kerülnie kell; az erkölcsi jó és rossz meghatározása pedig eredetileg az ember végcéljának a meghatározásától függ... Miként a tisztán értelmi és tudományos rendben az igazat a hamistól úgy különböztetjük meg és választjuk el, hogy mintegy összemérjük azokat az értelem eredeti igazságaival s az ész apriori elveivel, szintazon módon az erkölcsi és gyakorlati téren az ember végcélja, mely annak legfőbb javát teszi, . . . fő-fő alapját képezi a különbségnek az erkölcsi jó és rossz között. Tüntessék el az Istent, mint az ember végcélját s az ő birását, mint rendeltetésének véghatárát s lehetetlen lesz apriori okát adni a jó és rossz között létező különbségnek az emberi cselekvényekben és lehetetlen kimutatni, honnan erednek az ember viszonyos kötelességei s az erkölceit irányzó szabályok.“

szólunk.) Tehát az ember végső célját már születése előtt ismerte. *Ez pedig lehetetlen.*

b) És ha azt mondanák, hogy az ember a közbeeső cél mint eszköz megnyerésére való képesítés állapotában munkálkodik úgy, amint azt a nevelés alatt tanulta, akkor a nevelt nevelése befejezése után, de már előbb is, semmit sem fog tenni végső céljáért s ezért nem is éri el. Már pedig minden értelmes lényre nézve a végső cél elvesztése örök szerencsétlenség.¹ Tehát a nevelés tudatosan dolgozna az ember örök szerencsétlenségén, *ami erkölcsi lehetetlenség.*

c) És ha azt mondanák, hogy a nevelés befejezése után maga a nevelt keresse végső célját, akkor a nevelés olyan valamire képesítette az embert, amivel nem tud mit csinálni, ha csak nem keresi ennek a valaminek a célját és nem gyakorolja magát abban, hogy e célra való tekintettel éljen vele.² Tehát az ember a nevelésben kapott egy gombot, hogy keressen hozzá kabátot. Ez pedig nemcsak lelkiismeretlenség, hanem a nevelésnek kiűsölgése is.

Tehát a nevelés az embert végső céljára képesíti, vagyis *nevelni annyit tesz, mint az embert arra képesíteni, hogy végső célját elérje.*

67. Ezt az igazságot más úton is bebizonyíthatjuk. Ha van az embernek a végső célon kívül más oly célja is, mely szintén kivétel nélkül minden embernek a célja, akkor ez nem lehet más, mint a földi életben való boldogulás. Így az a kérdés, vajjon lehet-e a nevelést úgy meghatároznunk, mint a földi boldogulásra való képesítést.

A földi boldogulás az egyes életformákban testesedik meg, elvonatkoztatva az életformáktól nincs. Ha most az egyes emberek a maguk életformájában kötelességeiket híven teljesítik, akkor vagy munkájuk következményeként, vagy másoktól, akiknek a munkát végezték, általában megkapják mindazt, ami társadalmi állásuknak megfelelően életük és hozzátartozóik fenntartásához szükséges és méltányos és jogos igényeiket kielégíthetik. Midőn így minden ember megkapja azt, ami őt társadalmi állásának megfelelően

¹ Mercier: Psychologie.¹¹ II. kötet 1923, 360—370. oldal.

² „Der Wille ist geistige Strebekraft; wie die Seele nach Gottes Ebenbild geschaffen ist, so ist auch ihr Wollen im tiefsten Grunde auf die unendliche Wahrheit und Vollkommenheit gerichtet; nur die Sonne der göttlichen Güte besitzt die Anziehungskraft, die ganze Energie des Willens zu binden und an sich zu fesseln. Solange wir Gott nicht schauen, äussert sich dieser Zug des Willens nach Gott in bezwingender Weise nur in der Macht, welche das bonum universale als Idee des Guten, die „beatitudo“ als Inbegriff alles Guten auf ihn ausübt. Alle andern Güter sind nicht imstande, den Willen zu determinieren; an jener Idee des höchsten Gutes gemessen, erscheinen sie alle der prüfenden Vernunft ärmlich, einseitig und schwach, ihrem Wesen nach unfähig, die ganze Potentialität, die wohlwollende Neutralität des Willens zu überwinden.“ (J. Mausbach: Grundlage und Ausbildung des Charakters nach dem hl. Thomas von Aquin.^{2. 3.} 1920, 66. oldal.)

munkája után megilleti, ezt *földi boldogulásnak* mondjuk. Ennek pedig szükséges föltétele az, hogy az ember életformájának a kötelességeit tudja teljesíteni s azután tényleg is teljesítse. Tehát a nevelés, midőn a földi boldogulásra képesít, tulajdonképen arra képesít, hogy az emberek a választott életformának a kötelességeit híven teljesíthessék. Így a nevelés az egyik embernél a tanítói életformára való képesítés lenne, a másíknál a mérnöki életformára való képesítés, a harmadíknál az asztalosí életformára való képesítés stb. Vagyis a nevelésnek több mellérendelt fő célja lenne, ami lehetetlen, mert minden dolognak csak egy fő célja van. Ha tehát pl. a tanítói életformára való képesítés lenne nevelés, akkor a többi életformára való képesítés nem lenne nevelés, mert ez életformák lényegesen különböznek a tanítói életformától, következéskéleg a többi életformára való képesítés lényegesen különbözik a tanítói életformára való képesítéstől. Így csak azok részesülnének nevelésben, kik tanítók lesznek, pedig minden ember nevelésre szorul. Hasonlóképen ha pl. a földműves életformára való képesítés a nevelés, akkor a többi életformára való képesítés nem nevelés. Ez azt mondja, hogy pusztán a földi boldogulásra való képesítés nem nevelés. Azonban tagadhatatlan, hogy a különböző életformákra való képesítés benne van a nevelésben. Ha tehát a különböző életformákra való képesítések benne vannak a nevelésben, de e képesítések magukban nem nevelések, akkor kell, hogy e különböző képesítéseket oly cél fogja át, amely tényleg minden embernek a célja nemcsak általánosságban, hanem in concreto is és melyhez viszonyítva a különböző életformák csupán eszközök. Ez az átfogó cél nem lehet más, mint az embernek a végső célja. Tehát *nevelni annyit tesz, mint az embert végső célja elérésére képesíteni.*

68. Vizsgáljuk meg a következő következtetést:

Minden embert kell nevelnünk;

minden embernek a nevelése az embernek valamely céljáért történik;

ez a cél minden ember nevelésében csak egységesen egy és ugyanaz lehet;

minden ember nevelésében ez az egységesen egy cél az embernek a végső célja,

tehát minden embernél a nevelés az embert végső céljának az elérésére képesíti.

E következtetés alakilag, anyagilag és tartalmilag teljesen helyes. Ezért ez az állítmány: képesíti az embert végső céljának az elérésére — összekötve a „neveléssel” mint alannyal minden időtől, minden helytől és minden embertől független, következőleg a zárotételben a nevelésnek megadott meghatározása mint ítélet a dolog természetében bírja alapját. Tehát **az biztos ismeret, hogy a nevelés az embernek a végső célra való képe-**

sítése, amely ellen logikailag megalapozott ellenvetés nem tehető.¹

69. Mielőtt áttérnénk az ember végső céljának a meghatározására, lássunk a mondottakból néhány következtetést.

a) **A nevelés az ember végső céljához eszköz jelle gével bír.**

b) **Ez az eszközvált és alárendeltség a nevelés lényegéhez tartozik.**

c) **A nevelés meghatározásában és minden következményével az ember céljával, tehát magával az emberrel már meg van adva.**

d) **A nevelés közelebbi zsinórmértéke értelmes emberi természetünk;² távolabbi és végső zsinórmértéke pedig az Isten.**

e) Mivel az ember természete változhatatlan, azért **a nevelés is lényegében változhatatlan.** Azonban a nevelés lényegéből az összes állítmányokat nem ismerjük meg rögtön, hanem csak lassan-lassan idők folyamán. Tehát a *neveléstudomány fejlődhet és fejlődik.* E fejlődést nem szabad úgy értenünk, mint ha a nevelés igazságainak birtokállománya a maga egészében vagy részeiben megváltozhatna. E fejlődést úgy kell értenünk, hogy a nevelés lényegében hallgatógon lévő igazságok csak lassan lesznek ismeretesek az emberiség előtt. A tudomány fejlődése nem változása az igazságnak.

70. Lássuk ez után, hogy mi az ember végső célja. Az ember végső célját különbözőképpen határozzák meg s ezért különböző következtetéseket vonnak le a nevelésre. Ez az oka annak, hogy a neveléstudomány nem szervesen fejlődik, hanem különböző elméletek és rendszerek össze-vissza hevernek egymás mellett. Ennek pedig csak az az oka, hogy a pedagógusok különbözőképpen vélekednek az ember végső céljáról, nincs egységes világnézetük.³ Ez a magyarázata annak, hogy némelyik nevelési rendszerben már nincs is szó jóhíszemű tévedésről, hanem a szenvedélyek tobzódásáról.⁴

¹ „Das Suchen nach dem allgemeingültigen Ziel der Erziehung ist die Frage nach dem Sinn des Lebens.“ (F. X. Eggersdorfer: Das Ziel der Erziehung, 1925, 18. oldal.)

² „Kurz: von der Anschauung hinsichtlich der menschlichen Natur, ihrer tiefsten Beschaffenheit, ihrer Grundbedürfnisse und Grundstrebungen hängt die ganze Erziehung ab.“ (Linus Bopp: Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928, 127. oldal.)

³ „Erziehungsfragen sind viel zu enge verknüpft mit Fragen der Welt- und Lebensanschauung . . . Darin hat die Pädagogik eine gewisse Ähnlichkeit mit der Philosophie, . . . deren wissenschaftlicher Charakter ebenso oft bestritten wird, wie der wissenschaftliche Charakter der Pädagogik.“ (G. Grunwald: Die Pädagogik des zwanzigsten Jahrhunderts. 1927, 14. oldal.) — S. Behn: Philosophie der Werte als Grundwissenschaft der pädagogischen Zieltheorie. 1930. 261. oldal.

⁴ Gondoljunk csak Rousseau rendszerére.

*A neveléstannál az igazi és szerves fejlődés fő-fő föltétele az, hogy a világnézet igaz legyen.*¹

Az ember céljának a meghatározásánál abból az igazságból indulunk ki, hogy az ember, mint minden lény, az Istennek a teremtménye. Ez az igazság a természetes ész világánál csupán bölceleti úton is a teljes bizonyossáig kimutatható.² Azonban ennek kimutatása nem célunk, mert nem is tárgya a neveléstannak, hanem a bölceletnek. Ezért mi a bölcelettől vesszük át ezeket az igazságokat: Isten van, aki végtelenül tökéletes szellemi lény s az ember az Istennek a teremtménye.³

Továbbá az sem célunk, hogy az ember végső céljának a fejtegetésébe mélyedjünk, mert ez sem feladata a neveléstannak, hanem a bölceletnek, mely e kérdést szintén a teljes bizonyossáig mutatja ki.⁴

A bölcelet azt mondja az ember céljának, hogy az Istent dicsőítse, azaz Őt megismerje, szeresse és imádjá, Neki hódoljon és Neki szolgáljon. Minden teremtmény képességeinek mértéke szerint köteles dicsőíteni az Istent, tehát az ember is. Azonban az ember értelmes lény, következőleg értelmességének mértéke szerint köteles dicsőíteni az Istent, vagyis szeretettel és imádással, hódolattal és szolgálattal tartozik Neki. Ez az ember legfőbb és legmagasabb célja, ezért él itt a földön.

¹ „Auch die Begründung der das pädagogische Denken tragenden Weltanschauung ist eine vorpädagogische Angelegenheit.“ (Göttler: System der Pädagogik im Umriß.⁴ 1927, 5. oldal.) — Lásd e tárgyban még Linus Bopp „Weltanschauung und Pädagogik“ (1921) című művét.

² Ezt szent Pál apostol a rómaiakhoz írt levelében (1, 20) így fejezi ki: „Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus et divinitas: ita ut sint (t. i. a pogányok) inexcusabiles“.

³ Az Isten létének a bizonyítására lásd pl. a következő műveket: a) Schütz Antal: Dogmatika I. kötet 1923 és az Isten bizonyítás logikája 1913. és A bölcelet elemei szent Tamás alapján 1927; b) Prohászka Ö.: Isten és a világ 1908; c) L. Hammerstein: Isten létének érvei. Fordította: a budapesti növendékpapság 1893; d) Kiss János: Isten megismerése a látható világból 1909; e) Csák Antal: A világrend csodás művészete 1923; f) Walter János: Isten képe a természetben 1924; g) Hudyma Emil: Az élet problémája 1912; h) Bangha Béla: Istenhit és istentagadás 1923; i) Felber Gyula: Theodicea 1927; j) C. Gutberlet: Lehrbuch der Philosophie IV. kötet 1909; k) A. Lehmen: Lehrbuch der Philosophie III. kötet 1912; l) T. Pesch: Die grossen Welträtsel 1912; m) Garrigou-Lagrange: Dieu, son Existence et sa Nature 1928; n) Faragó János: De demonstratione metaphysica Dei existentiae 1927; o) J. Gredt: Elementa Philosophiae Aristotelico-Thomisticae. p) A legklasszikusabban Aquinói szent Tamás bizonyította be Isten létét. (Summa theologiae. I a. qu. 2. a. 3). Szent Tamás öt érve metaphysikai érv, a legáltalánosabb, amelyre visszavezethető minden más érv. Az említett articulusnak magyar fordítása megtalálható Schütz Antal „A bölcelet elemei szent Tamás alapján“ művének 269—271. oldalain.

⁴ Lásd erre vonatkozólag Schütz, Scheeben, Gutberlet, Lehman művein kívül még: a.) V. Cathrein: Moralphilosophie I. kötet 1911 és Katholikus világnézet. Fordította: a budapesti növendékpapság 1911; b) Gonzalez Zefirin: Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölceletéről. Fordította: Michalek Manó. II. kötet 1885.

De tetszett az isteni bölcseségnek, hogy saját dicsőítését teremtményeinek a javával kösse össze. És a teremtmények java nemcsak eszköz az Isten dicsőítésében, hanem különösen az embernél cél természetével is bir. Így kívánja ezt az Isten végtelen jósága és szeretete. Az ember java az embernél ugyan cél természetével is bir, mégis a legfőbb és legmagasabb célnak, az Isten dicsőítésének van alárendelve. Az ember az Isten dicsőítésére van teremtve, de ennek a haszna az embernek marad meg. És mi az a jó, amit az ember az Isten dicsőítésével magának megszerez? Ez a jó az Isten boldogságában való részvétel, a tökéletes boldogság, amelyet *örök boldogságnak, örök vagy égi üdvösségnek* nevezünk s ezt az ember csak halála után érheti el.¹

Tehát az ember végső célja az, hogy az Istent dicsőítse, aminek alá van rendelve az örök boldogság szintén mint cél, de melyet az ember jutalomként nyer meg az Istentől, ha legfőbb és legmagasabb céljának megfelel.

Ezek után a nevelés meghatározása ez: *nevelni tesz, mint arra képesíteni az embert, hogy az Istent dicsőítse és örök boldogságát megnyerhesse.*

É meghatározásban még némi kis hiba van. A meghatározás, ha céllal adjuk, csak egy célt foglalhat magában; már pedig meghatározásunk az „és” kötőszó miatt két célt tüntet fel. Mivel az Isten dicsőítése is célunk, de az örök boldogság megnyerése is; továbbá legfőbb célunk mégis az Isten dicsőítése, de az örök boldogság mint jutalom tekintve a földi életet későbbi az Isten dicsőítésénél; végül halálunk után az Isten dicsőítésében van örök boldogságunk, tehát e kettő egyidejű, azért a meghatározásban a két célt nem szabad „és” kötőszóval elválasztanunk, hanem úgy kell megfogalmaznunk, hogy egyszerű ítélet által egységes egész alkosson. Tehát **nevelni tesz, mint az embert arra képesíteni, hogy az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse.**

¹ „Az ember a földön is érezhet ugyan gyönyöröket, ringatja magát édes érzelmekben, lehetnek reményei, melyek valósulnak, vágyai, melyek ki-elégítettnek, de mindezen gyönyörökhöz, kellemes érzelmekhez vegyül valami keserűség, van azokban valami hiányos, egészen ki nem elégíthető; öntudatában mindig ott motoz valami meghatározhatatlan, megfejthetetlen rosszullet leverő érzete, magasan járó gondolatainak közepette titokzatos izgatottság fogja el szellemét, mely megállapodás nélkül röpköd a tárgyak között; mert sokban ezek közül látja ugyan mintegy képét, visszfényét annak, mit keres, de egyikben sem talál olyast, mi betölthetné tevékenységének körét s arányban és összhangban állana törekvéseinek nagyságával. Az ember minden gondolatában és tényében uralma alatt áll rendeltetése érzetének s egy vég-cél utáni vágyának; s minthogy e cél, tekintve az ember természetének nagyságát és tehetségeinek emelkedettségét, csupán a végtelen lényben található fel, innen van, hogy a végtelenség érzete s a vágy az után, minden gondolatába, ténvébe, vágyaiba, érzelmeibe, egész életébe beleszövődik.” (Gonzalez Zefirin: Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcséletéről. Fordította: Michalek Manó. III. kötet, 1885. 332—333. oldal.)

Csak lénynek a meghatározását adhatjuk s a lényt nyelvtanilag főnévvel fejezzük ki. Ezért *a nevelésnek logikailag és nyelvtanilag leghelyesebb meghatározása ez: a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése.*¹

71. *A nevelés fogalma a neveléstan középpontja s ezért helyes meghatározásától függ egész nevelői eljárásunk.*² Hogy a nevelés meghatározását megadhassuk, így következtettünk:

Az ember végső célja az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerése;

a nevelés a végső cél elérésére képesít,
tehát a nevelés az embernek az Isten dicsőítése
által az örök boldogság megnyerésére való képesítése.

E következtetésben a föltétel és középtétel biztos ismeret; de következtetésünk anyagilag és alakilag is teljesen helyes, következésképpen a zárótétel is biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése.**

A nevelés helyes meghatározásával biztosítva van a neveléstan tárgyi egysége. A neveléstan igazságai nem úgy jelennek meg, mint oldott kéve, hanem a nevelés fogalmával szervesen összefüggő részek.

72. *A nevelésnek megismert célja természetes cél, mert az ember természetének szükséglete, hogy az Istent dicsőítve örökre boldog legyen.*

Azonban tetszett az Isten végtelen bölcseségének, hogy az embert magasabb boldogságra hívja meg, mint amilyen őt természete szerint megilleti. E magasabb boldogság az Istennek színről-szinre való látása, a boldog istenlátás. Erre az ember természetes erőivel már nem képes, mert a boldog istenlátás minden teremtmény természetes erőit végtelenül felülmulja.³ E magasabb boldogság szintén örök boldogság, bár a természetes örök boldogságtól különbözik és szintén az Isten dicsőítése által érjük el, bár ez a dicsőítés a pusztán természetünk által lehetséges dicsőítéstől különbözik. Így azután *a nevelésnek megismert célja természetfölötti cél is.*

73. Lássuk ez után, hogy kik vallják meghatározásunkat.

a) Mindenekelőtt a kath. egyház vallja. A kath. egyháznak a nevelésről hivatalosan felállított meghatározása nincs, mégis

¹ A meghatározásban a fajkülönbséget jelzővel fejezzük ki. De a jelzőt jelzői mellékmondatná is alakíthatjuk s ezért a nevelés meghatározását így is adhatjuk: **a nevelés az embernek képesítése, hogy az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse.**

² „Die Pädagogik steht und fällt mit der Fähigkeit, das richtige Erziehungsziel und Erziehungsideal aufzustellen.“ (Linus Bopp: Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928, 104. oldal.)

³ „Beatitudo hominis perfecta consistit in visione divinae essentiae. Videre autem Deum per essentiam est supra naturam non solum hominis, sed etiam omnis creaturae. Naturalis enim cognitio cuiuslibet creaturae est secundum modum substantiae eius . . . Omnis autem cognitio quae est secundum modum substantiae creatae, deficit a visione divinae essentiae, quae in infinitum excedit omnem substantiam creatam. Unde nec homo nec aliqua creatura potest consequi beatitudinem ultimam per sua naturalia.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a 2^{ac} qu. 5, a. 5.)

nevelési gyakorlatában mindig hangoztatta és hangoztatja, hogy legfőbb célunk az Isten s az örök boldogság megnyerése és mindaz, amire még szükségünk van, végső célunkért van. Ezért a kath. egyház nevelői működésében minden az ember végső célját szolgálja.¹ A kath. egyház célja szent embereket nevelni, vagyis hogy mindenki megnyerhesse örök boldogságát. Kít nevezünk szentnek? „Szent az olyan ember, ki hősiessen és szeretetből szolgál Istennek.”² Erre pedig mindnyájan kötelezve vagyunk és nemcsak a természetfölötti rendben, hanem a természetes ész világa mellett is. Ezért egészen természetes, hogy a kath. egyház minden cselekedete végső célunkat szolgálja. És amikor tevékenységének az útjában nem állanak akadályozó erők, amint ez a középkorban volt, akkor az egész nevelést — a családtól föl az egyetemig — annak szolgálatába állítja, hogy szenteket neveljen, ami által az egyesek földi boldogságát s a közjólétet is alapozza és emeli.³

b) Ha most a kath. pedagógusoknak a nevelésről adott meghatározásait vizsgáljuk tudományos oldalról, akkor már némi eltéréseket tapasztalunk meghatározásunktól, amelyek vagy a nemfogalomra, vagy a fajkülönbséget helyettesítő célnak más szavakkal való kifejezésére vonatkoznak, vagy a fő célon kívül más célt is vesznek föl a meghatározásba. Mivel a nevelés minden kötelességét célja határozza meg s e meghatározásokban a cél az embernek valódi végső céljára való képesítése, tehát e meghatározásokból ugyanama következtetések vonhatók, mint a miénkből, azért e meghatározásokat nem bolygatjuk, hanem az eltéréseknél csupán fejtegetéseinkre hívjuk fel a figyelmet.⁴

¹ Maga Comte Ágoston (1797—1858), a pozitivizmus atyja, is bámulattal adózott a kath. nevelés rendszerességének.

² „Le saint est un homme, qui sert Dieu héroïquement et par amour.” (Henri Joli: Psychologie des Saints.²⁰ 1924, 1. oldal.)

³ Ezért mondja Fináczy, hogy a középkor pedagógiai eszménye a szent ember volt (Filozófiai Könyvtár. Szerkeszti: Kornis Gyula. Fináczy Ernő. Világnézet és nevelés. 1925, 6. oldal.)

⁴ A kath. pedagógusok által adott meghatározások közül csak két jellegzetest írunk ide, hogy lássuk a megegyezéseket és eltéréseket.

a) Dupanloup (1802—1878), francia püspök, így határozza meg a nevelést: „(L'éducation est): préparer la vie éternelle, en élevant la vie présente.” (De l'Education.¹⁶ 1923, I. kötet 2. oldal). Itt az első eltérés, hogy a képesítés helyett az előkészítés nemfogalmában van a nevelés. (E két fogalom nem fűdi egymást, mert a képesítés csak emberre vonatkozik, míg az előkészítés másra is.) A második eltérés az, hogy „en élevant la vie présente = tökéletesítvén a jelen életet”, fölösleges a meghatározásban, hanem helyette a mi célunkat kellene helyére tenni.

b) Jól indul Stöckel meghatározása, ki „Lehrbuch der Pädagogik“ (1873) művében szintén az embernek a végső célra való képesítését mondja a nevelés céljának, midőn így szól: „Die Erziehung hat in erster Linie den Zweck, den annoch unmündigen Menschen für sein ewiges Heil zu erziehen“, (18. oldal). Kár, hogy a 20. oldalon még egy célt vesz föl a nevelés meghatározásába, t. i. az ideiglenes hivatást és a 22. oldalon már így adja a nevelés meghatározását: „Die Erziehung ist nämlich in dieser Richtung nicht anders, als die Heranbildung des annoch unmündigen Menschen für seine ewige Bestimmung und für seinen zeitlichen Beruf.“

c) Vannak kath. pedagógusok, kik ugyan nem a mi meghatározásunkkal adják a nevelés meghatározását, mégis fejtegetéseik további folyamán a nevelés célját abba helyezik, hogy az ember az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse.¹ E meghatározásokban az a hiba, hogy későbbi fejtegetéseik során magasabb célt tűznek a nevelés elé, mint amilyennek meghatározzák.

d) Vannak még kath. pedagógusok, kik nevelési rendszerük fölépítésében teljesen a mi meghatározásunk keretében mozognak, bár a nevelés meghatározását másképen adják, mint mi.²

e) Vannak olyan kath. pedagógusok is, kik a természetfölötti rend talaján állanak, mert az, ki kifejezetten a keresztény nevelést tárgyalja,³ már eleve a természetfölötti rend alapjára helyezkedett, miután a kereszténység a természetfölötti rendhez tartozik. Ide kell soroznunk azokat is, akik u. n. *bölcséleti és theologiai nevelést* különböztetnek meg, midőn theologiai neveléstan alatt azt a nevelést értik, mely azt mutatja meg, hogy miképen kell nevelnünk a természetfölötti életre. Természetes, hogy ők mindnyájan meghatározásunkat fogadják el a nevelés meghatározásának.⁴

Ide kell számítanunk a keleti és nyugati egyházatyákat is, kik, bár rendszeres neveléstanal nem foglalkoztak, irataikban nevelési kérdéseket is érintettek.⁵

Végül a természetfölötti rend talaján áll az is, ki a meghatározásba keresztény jelzőt vesz föl.⁶

Mindezekről nem szólunk, mert mi más alapon állunk, t. i. még csak a természetes ész világa mellett vizsgáljuk a nevelést.

¹ Ilyen pl. Linus Bopp (Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928); J. Bessmer Das menschliche Wollen. 1915) stb.

² Ilyen pl. O Willmann (Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909)

³ Pl. Tóth Tihamér (Az ifjúság lelki gondozása.² 1925), Marcell Mihály (A kath. nevelés szelleme. 1925), Dursch-Kahl (Pädagogik oder Wissenschaft, der christlichen Erziehung auf dem Standpunkte des kath. Glaubens. 1916), Alban Stolz: Erziehungskunst.^{9. 10.} 1921). Ide tartozik F. Krus is (Pädagogische Grundfragen.^{2.} 1920), ki ezt mondja: „Die Aufgabe der Erziehung, ihr höchstes Ziel kann nur sein, aus dem Schwachen, ganz auf Hilfe und Führung angewiesenen Kinde einen selbstständigen, überzeugungstreuen Christen zu bilden.“ (48 oldal). És néhány sorral lejjebb: „Die Erziehung hat die erst Heranwachsenden zu lebendigen Gliedern am mystischen Leibe Jesu Christi zu bilden.“

⁴ Ilyen pl. Cornelius Krieg (Katechetik oder Wissenschaft vom kirchlichen Katechumenate. 1907.)

⁵ Az egyházatyák nevelési elveit lásd röviden Fináczy Ernőnek „A középkori nevelés története“ (1914) művében, vagy Roloffnak „Lexikon der Pädagogik“ művében (II. kötet 1913, 1272—1278. oldal). — Az egyházatyák közül legnevezetesebb szent Ágoston pedagógiája. Szent Ágoston nevelési rendszerét művei alapján R. Gerg állította össze: Die Erziehung des Menschen. Nach den Schriften des heiligen Aurelius Augustinus dargestellt. 1909.

⁶ Ilyen pl. Lubrich Ágost (Neveléstan 1868). J. Göttler pedig a kereszténység szemszögéből nézi a nevelést. (System der Pädagogik im Umriss. 1927, 20. és következő oldalak.)

Mindazáltal megjegyezzük, hogy ők is meghatározásunk alapján állanak, ami magától értetődik a természetfölötti alap miatt.

f) Talán mondhatjuk, hogy meghatározásunk alapján áll a szigorúbb protestantizmus is, mert ez többnyire a „keresztyén” nevelést tárgyalja.¹

g) Meghatározásunk felé hajlanak még mindazok, kik a személyes Isten létét komolyan vallják és elfogadják az embernek másvilági célját. Ők, bár nem meghatározásunkkal adják a nevelés meghatározását, mégis nevelési rendszerükben az ember végső céljára való képesítés is szerepel. Ők csak következtelnek, mert valamely közbeeső célra való képesítést egyenrangúnak tartják a végső célra való képesítéssel. Ebbe a csoportba tartoznak mindazok, kik a vallásos nevelést szükségesnek mondják. Ide tartozik a neveléstani írók tekintélyes része, a gyakorlati nevelők nagyobb hányada és az emberiség zöme.

h) Vannak egyesek, kik a nevelés meghatározásánál az utolsóelőtti lépésig eljutnak; még csak egyetlen egy lépést kellene tenniük, hogy a mi meghatározásunkat kapják, de e lépést nem teszik meg, hanem vagy visszalépnek egyet, vagy az utolsóelőtti lépésnél megállapodnak.²

j) Vannak még néhányan, kik a boldogságba helyezik a nevelés célját, de nem mondják meg, hogy mi ennek a tárgya s ezért e meghatározások mind helytelenek. Igaz, hogy a meghatározást megelőző fejtegetéseikben ezt megmondják; de ezt a meghatározásnak is kellene visszatükröztetnie, hogy megérthessük a nevelést, mert a meghatározás nem más, mint a gondolatban összefoglalt alapján lényeges jegyeknek a kimondása vagy leírása.³

k) Még megemlékezhetünk olyan pedagógusokról is, kik meghatározásunkat szóról-szóra elfogadják, mégis az általuk adott

¹ Így pl. Palmer (Evangelische Pädagogik.⁵ 1882.).

² Így pl. Wessely, ki ezt mondja: „A nevelés célja az, hogy az élet céljának elérésére képessé tegyen, erre előkészítsen, fölfegyverezzen. (Bevezetés a neveléstudományba. 1923. 167. oldal). Tehát azt kellene még megmondania, hogy mi az élet célja, t. i. az Isten dicsőítése. Ehelyett Wessely egyet visszafelé lép s a nevelés céljának a műveltséget mondja. (Ugyanott 168. oldal). — Hasonlóképen van Pauler Ákos is, ki ezeket mondja: „Végeredményben helyesen, intenzíven és mindenoldalúlag nevelni nem tesz egyebet, mint az általunk elérhető legigazibb világnézetet kialakítani az új nemzedék tudatában.” (A világnézet tanítása. Magyar pedagógia. 1909. 278. oldal.). Azonban csak egy igazi világnézet van. Ha tehát Pauler következetes, amit bölcselőről föl kell tételeznünk, akkor a mi meghatározásunkat kapja.

³ Így pl. James Mill (1773—1836), angol bölcselő ezt mondja: „Képessé teszi az egyént, hogy tőle telhetőleg megszerezhesse első sorban a saját boldogságát, azután a másokét.” (A Bain: Neveléstudomány. Fordította: Szemere Samu. 1912. I. kötet, 41. oldal.) E meghatározásból magából nem tudjuk kiokoskodni, hogy benne milyen boldogságról van szó: a földi vagy a másvilági boldogságról, mert mindkettő érthető alatta.

meghatározás nem meghatározás, hanem csak szónoki kiemelése a nevelésnek.¹

74. Lássunk még néhány következtetést!

a) **A nevelés minden kötelességét célja, vagyis az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítés határozza meg.**

b) Eddigi fejtegetéseinkből nyilvánvaló és teljesen biztos ismeret az, hogy az igazi nevelés megismerhetősége az igaz Isten megismerhetőségén alapszik. Az Isten léte tárgyilag nyilvánvaló igazság, bár alanyilag nem minden esetben lehet nyilvánvalóvá tennünk (pl. a ma született gyermeknek hiába bizonyítjuk az Isten létét.). Ezért **az, hogy a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése, tárgyilag nyilvánvaló igazság, tehát teljesen biztos ismeret,** amely ellen logikailag megalapozott ellenvetés nem tehető.

Ezek után még egy megjegyzést kell tennünk. Az lehetséges, hogy valaki egész életén át nem jut el az igaz Isten ismeretére (pl. ha a gyermek csecsemő korában hal meg), tehát az igazi nevelést sem ismeri meg; lehetséges az is, hogy valaki nevelői működésével tagadja azt, amit eszével kénytelen elismerni (pl. a lelkiismeretlen nevelő); sőt lehetséges az is, hogy valaki tudományos komolysággal kételkedjék rövid ideig a nevelés adott meghatározásában, mert rövid ideig tudományos komolysággal kételkedett az Isten létében, **de az már lehetetlen, hogy valakinek logikailag megalapozott állandó meggyőződése az legyen, hogy a nevelés az embernek nem az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése,** mert a logikailag megalapozott és állandó meggyőződéssé érlelt istentagadás lehetetlen.

Hát mi az oka annak, hogy mégis sokan vannak, kik nem fogadják el a nevelésről adott meghatározásunkat, sőt azt sem fogadják el, hogy a nevelésben benne van az Isten dicsőítésére való képesítés.

Ennek oka a következő: „Isten léte nemcsak elméleti, hanem kiváltképp gyakorlati kérdés is; elismerése a legmélyebb életbevágó következményekkel jár. Ezért nem csoda, hogy akiknek bármi okon érdekük a föltétlenül szent és igazságos Istennek nem-

¹ Ilyen pl. I. I. Sachse, ki elfogadva Kantnak a nevelésről adott meghatározását (der Mensch zum Menschen werden), ezt úgy magyarázza, hogy az ember magas rendeltetését elérje és néhány sorral lejjebb így fejezi ki magát: „Gott im Menschen — der Mensch in Gott, das allein das Ziel.“ (Geschichte und Theorie der Erziehungsstrafe.³ 1913, 3. oldal.) — Ide kell sorolnunk Sailert is, ki a nevelés célját így adja meg: „Du, Mensch, steh bei der sich entwickelnden Menschenpflanze, dass sie Mensch werde. Dadurch ist das Wesen und der Zweck der Erziehung bestimmt.“ (Sailer: Über Erziehung für Erzieher.² Kiadta: F. X. Kunz. 1910, 99. oldal.) Sailer ember alatt a valódi végső cél felé törekvő embert érti.

létezése, könnyen elzárkóznak az Isten-bizonyító szempontok elől. Annyival inkább, mert Isten léte csak közvetve nyilvánvaló igazság; a közvetett nyilvánvalóság pedig nem fekszik rá a lélekre mechanikai ellenállhatatlan súllyal, hanem csak erkölcsi hatékonysággal szólít elfogadásra . . . A bizonyítás az észhez szól, de azért készséges akaratot és szívet is kíván, mely a kérdéses igazság gyakorlati velejáróit hajlandó vállalni¹, pl. a nevelésről adott meghatározásunkat. Tehát *az ember csak az akarat befolyása alatt nem fogadja el, ha már nem fogadja el a nevelésről adott meghatározásunkat, nem pedig az ész érvei következtében.*

Ellenvetések.

75. Meghatározásunk ellen az ellenvetéseket öt csoportba oszthatjuk, melyek a következők:

a) Az első csoport helyteleníti, hogy a nevelést céllal határozzuk meg, mert — szerinte — a célt a nevelés meghatározásából kell levezetnünk.²

Felelet. Az ellenvetésnek ellene mond mindenekelőtt az emberiség közmegegyezése, mely mindig valamely céllal magyarázta a nevelést és ha ezt nem foglalta szavakba, cselekedetei tükröztették vissza azt.

A dolgokat csak kétféleképpen ismerhetjük meg: fogalmukkal és céljukkal. Ha a dolgot fogalmával ismerjük meg, akkor nála fizikai vagy metafizikai meghatározás adható és a dolog célját fogalmából vezetjük le. De — amint tudjuk — ilyen meghatározása nem lehet a nevelésnek. — Ha pedig céllal ismerjük meg a dolgot, akkor meghatározása leíró lesz, mert a cél kifejezetten benne lesz a meghatározásban. Már most a nevelés cselekedeteiből áll. Minden meghatározott cselekedet természete szerint

¹ Schütz Antal: Dogmatika, I. kötet, 1923, 129. oldal.

² Vannak egyes pedagógusok, kik, miután megadták a nevelés meghatározását, csak azután kezdik fejtegetni a nevelés célját, vagy pedig a nevelés célját meghatározásukban csak határozatlanul adják meg, pedig a meghatározás a cél határozott és kifejezett megjelölését kívánja. Pl. Göttler így határozza meg a nevelést: „Erziehung ist die geistpflegende (gewöhnende, inspirierende und belehrende) Einwirkung der Erwachsenen Generation auf die nachwachsende, um diese auf selbständige Lebensführung innerhalb der sie umschliessenden Lebensgemeinschaften und damit auch auf Wahrung und Mehrung der die letzteren begründeten Werte einzustellen.“ (System der Erziehung im Umriss.⁴ 1927, 27. oldal.) A meghatározásnak kifejezetten meg kellene mondania, hogy melyek az utolsó értékek. — E. Spranger így határozza meg a nevelést: Erziehung ist der von einer hingebenden Liebe zu der Seele des andern getragene Wille, ihre totale Wertempfänglichkeit und Wertgestaltungsfähigkeit von innen heraus zu entfalten.“ (Lebensformen.³ 1922, 338. oldal.) Itt nincs a cél kifejezetten megmondva. — G. A. Rayneri így határozza meg a nevelést: „Die Erziehung ist die Kunst, durch welche ein mit Autorität ausgerüsteter Mensch einen andern dazu anleitet, mittels fortgesetzter Akte sein Vermögen in Gewohnheiten umzubilden, welche ihn zu seinem Ziele führen.“ (Pädagogik in fünf Büchern. Olaszból németre fordították: A. Keel és F. X. Kunz. 1909, 142. oldal.) E meghatározás célbahelyezi a nevelés lényegét, de nem mondja meg a célt.

eszköz jellegű, az eszköz pedig csak céljával együtt érthető. Ha tehát a nevelést meghatározás által akarjuk az emberi értelem elé állítani, akkor kénytelenek vagyunk célját is kifejezetten megmondani. Tehát *a nevelést csak céllal adhatjuk meghatározásában és ez biztos ismeret.*

b) A második csoport azt ellenzi, hogy a nevelés meghatározása magában foglalja az Isten dicsőítésére való képesítést. E csoport elismeri, hogy a nevelés az embert végső céljára képesíti, csak azt tagadja, hogy az Isten dicsőítése volna az ember végső célja.

Felelet. Lásd előbbi fejtegetésünket!

Hogy a nevelés az Isten dicsőítésére való képesítés, azt többen tagadják. Közülük a szocialista-kommunista irányzaton kívül csak néhányan tagadják nyíltan, míg a többiek óvatosan kerülnek a kérdést, nem akarnak nyíltan színt vallani, bár a fejtegetéseikből levont következtetések azt mondják, hogy ők hallgatóan a tagadók között vannak.¹

c) A harmadik csoport elismeri, hogy az ember végső célja az Isten dicsőítése, de — mondja — az erre való képesítés nem a nevelés feladata, hanem valami másé. És ha a cél mégis benne van a nevelésben, nem mint fő cél, hanem mint közbeeső cél szerepel.

Felelet. E csoportnak már megfeleltünk fejtegetéseinkben.

d) A negyedik csoport elismeri, hogy a nevelés fő célja az Isten dicsőítésére való képesítés, de hozzáfűzi, hogy a meghatározásban a földi boldogulásnak is benne kell lennie kifejezetten, mint másodcélnak. Állítása védelmére a következő kérdéseket teszi föl: a) fűzött-e az Isten földi célt is az ember elé? b) akarja-e az Isten, hogy — amennyire ez lehetséges — az ember itt a földön is boldog legyen? c) kell-e képesítenünk az embert a földi boldogulásra is? d) ez a képesítés nem nevelés? e) a földi boldogulásnak az Isten akarata szerinti betöltése föltétele az üdvözülésnek; erre nem kell képesítenünk? e képesítés nem nevelés?

Felelet. Hogy fölösleges ismétlésekbe ne essünk és tárgyalásunk elé ne vágjunk, azért erre az ellenvetésre ott adjuk meg a feleletet, ahol a földi boldogságról fogunk majd beszélni.

¹ Így van pl. Herbart. Herbart a nevelés célját az erkölcsi jellemzsilárd-ságba helyezi, de azt, hogy mi ennek a végső alapja, tőle nem tudjuk meg, mert metafizikájában nincs hely az Isten számára, és erkölcsstanát Isten nélkül akarja fölépíteni. — Kereken tagadja a nevelésben a másvilági célt Th. Ziegler, ki ezt mondja: „Wir erziehen jedenfalls in erster Linie für dieses Leben.“ (Allgemeine Pädagogik.⁴ 1914. 114. oldal.) És itt az a csodálatos, hogy Ziegler ugyanazon könyvében vallásoktatást is követel, bár igaz, hogy különös felfogása van a vallásról. Ezt az egy példát is csak azért hoztuk fel, hogy lássuk a következtetlenséget és ellenmondást, amelybe meghatározásunk tagadói önkénytelenül is kerülnek. Ha a neveléstan nem fogadja el a bölcsélet által megalapozott abszolút értékeket, amelyek felé az embert vezetnünk kell, tagadja a legfőbb jót, az ember célját, akkor akaratlanul is ellenmondásban van önmagával.

e) Az ötödik csoport azt mondja, hogy a nevelés nagyon viszonylagos fogalom, mert a tapasztalat szerint az egyik embert erre, a másikat pedig arra készítjük nevelés által.

Felelet. Az lehetetlen, hogy a megismerő tehetség ugyanazt a dolgot a különböző emberek szerint különbözőképpen fogja fel igaznak. Ha a felfogások különbözők, akkor közülük csak egy igaz, míg a többi hamis, vagy valamennyi hamis. Tertium non datur.

Ez az ellenvetés a helyes tapasztalatból helytelen következtetést von le. Igaz, hogy a nevelés az egyik embert erre, a másikat meg arra a jóra készíti, mert az emberek végső céljuk elérése végett különbözőképpen akarnak elhelyezkedni a társadalomban. Az embernek csak egyetlen egy végső célja van, amelynek eléréséhez számtalan sok közbeeső jó vezet. Már most a közbeeső javak közül mindegyik, mert nagyon sokfélék, nem lehet minden embernél eszköz a végső cél elérésénél, hanem az egyik ember ezekkel a közbeeső javakkal, a másik azokkal igyekszik elérni végső célját. Így azután a nevelés is az egyik embert ezeknek a közbeeső javaknak elérésére készíti, hogy képesítse a végső célra, a másik embert pedig azoknak a közbeeső javaknak elérésére készíti, hogy képesítse a végső célra és így tovább. A nevelés a különböző egyes embereket különböző közbeeső javak elérésére készíti, hogy a közös végső cél elérésére képesítse őket. Tehát **a nevelés fogalma nem viszonylagos fogalom, hanem lényegében egységes minden embernél.**

76. A nevelésnek megadott meghatározása teljesen biztos ismeret. Ez a természetfölötti kinyilatkoztatás alapján az egyház tanításából is következik. U. i. az egyház azt tanítja, hogy Jézus Krisztus az emberi nemnek föltétlen tekintélyű tanítója (hittétel). Már pedig minden emberre nézve az első és legfontosabb kérdés: miért él és erre Jézus megföllebbezhetetlen feleletet adott. De az egyház azt is tanítja, hogy Jézus az emberiség és a világ királya (hittétel). Ezért Krisztusnak az összes személyek fölött föltétlen és közvetlen joghatósága van, tehát a nevelők fölött is. Így a nevelők azért kötelesek nevelni neveltjeiket, amiért Jézus megváltotta az emberiséget. Igaz, hogy Jézus messiási küldetése nem arra szült, hogy ezt a föltétlen és közvetlen joghatóságot igénybe is vegye, mégis joghatósága megvan és mi kötelesek vagyunk Neki engedelmeskedni.

A nevelésről adott és a mienktől eltérő meghatározásokat most nem bolygatjuk, hanem ezt a könyv ama helyein tesszük, ahol arról lesz szó, amit a meghatározások magukban foglalnak.¹

A nevelt és nevelő viszonya.

77. Eddig csak a nevelő és nevelt viszonyáról volt szó. Lássuk most a nevelt és nevelő viszonyát, de csak annyiban,

¹ A nevelésről adott meghatározások összegyűjtését lásd H. Gräfenél (Allgemeine Pädagogik. 2. kötet 1855.) és Weszely Ödönnél (Bevezetés a neveléstudományba. 1923.) Azonkívül mindegyik nagyobb rendszeres neveléstani munka több ilyen meghatározást közöl.

amennyiben ezt az általános neveléstan s az eddig mondottak megengedik.

Bizonyos cselekedeteket a szándék tesz neveléssé s e szándék a nevelőben van és nem a neveltben. De azért a neveltben is van bizonyos szándék. U. i. midőn valakit valamire képesítünk, akkor arra törekszünk, hogy azt a valamit, amire tehetségeinél fogva képes, önelhatározásból tegye is. Más szavakkal: mikor az embert valamire képesítjük, akkor olyan valaminek a birtokába juttatjuk őt, ami lényegénél fogva lényegéhez járulhat. Mikor az ember olyan valamire lesz képes, ami lényegénél fogva lényegéhez járulhat, akkor a *járulékos és megszerezhető tökéletességeket* sajátítja el. Tehát **a neveltben a tökéletesedés után való vágy vagy szándék van meg.** A nevelés természete szerint **a nevelő arra törekszik, hogy a neveltben a tökéletesedés után való vágy arra irányuljon, hogy az Istent dicsőítve örök boldogságot megnyerhesse.**

E szándékot a neveltben a nevelő igyekszik állandóan ébren tartani. A nevelő tökéletesíti azt, akit nevel és a nevelt a nevelő hatása alatt tökéletesedik, még pedig önelhatározásból. Ezért **a nevelt is cselekvőleg vesz részt a nevelésben, illetőleg tökéletesedésében.** (Erről később is lesz szó.)

78. Mindaddig nem ébred föl bennem a szándék, míg az ész valamit nem állít az akarat elé, mint kíváncsiságot és elérendőt. Ha a neveltben a tökéletesedés után való vágy van meg, akkor ez csak valamire irányulhat. Az akarat nem megismerő hanem vágyó tehetség és működését természet szerint megelőzi a megismerés. Tehát *a neveltnek is bizonyos megismerésre van szüksége.*

A mondottakból következik, hogy **a nevelésnél is a nevelés székhelye az akaratban van.** Így azután **a nevelés székhelye a nevelés mindkét tényezőjénél, a nevelőnél és neveltél, az akaratban van.** A nevelésben akarat beszél akarattal, és ebben a közvetítő szerepet az ész játssza.

79. Ha a nevelés tökéletesíti az embert, adhatnók-e meghatározását így: a nevelés tökéletesítése az embernek, hogy az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse? Mivel ebben a meghatározásban is a fajkülönbséget helyettesítő cél ugyanaz, azért csak a tökéletesítés és képesítés nemfogalmát kell megvizsgálnunk.

Tökéletesíteni annyit tesz, mint valamely dolog lényegéhez olyasmint adni, ami a dolog lényege szerint a dologhoz járulhat. Így különböző dolgokat tökéletesíthetünk: növényeket, ha arra törekszünk, hogy szebbek, erősebbek s az ember által való felhasználásukban megfelelőbbek legyenek; állatokat, ha hasznunkra alkalmasabbá tesszük azokat; embert, ha ismeretek és erények birtokába juttatjuk őt stb. *Képesíteni pedig annyit tesz, mint arra törekedni, hogy azt, amit az ember tehetségeinél fogva megtehet, önelhatározásból tegye is.* A képesítés fogalma az önelhatározást is magában foglalja, tehát csak emberre vonatkozik, más lényre

nem. Mivel a meghatározásnak olyannak kell lennie, hogy a fogalmat egészen földje s a nevelés csak emberre vonatkozik, azért ezt már a nemfogalomnak is ki kell fejeznie, amelybe a nevelés tartozik és nemcsak a fajkülönbséget helyettesítő célnak. Tehát *a nevelés meghatározását a tökéletesítés nemfogalmával mint a legközelebbi nemfogalommal nem adhatjuk.*

Mégis megjegyezzük, hogy e meghatározás ellen: a nevelés az ember tökéletesítése az Isten dicsőítésére, — nem a gyakorlati élet emel kifogást, mert a fajkülönbséget helyettesítő cél ugyanaz és a nevelés minden kötelességét célja határozza meg. A kifogást csak a tudomány teszi, mert ugrás van benne.

80. Mindazáltal a tökéletesítés nemfogalmával is visszaadhatjuk a nevelés meghatározását, amikor benne a fajkülönbséget helyettesítő több cél lesz. A meghatározás az alapján lényeges jegyeket tartalmazza, amelyeket a legközelebbi nemfogalommal s a megfelelő fajkülönbséggel adunk meg. Ha pedig nem a legközelebbi nemfogalmat vesszük, hanem egy magasabbat, akkor a közbeeső és megfelelő fajkülönbségeket is hozzáfűzzük.

Már most képesíteni annyit tesz, mint arra törekedni, hogy azt, amit az ember tehetségeinél fogva megtehet, önelhatározásból tegye is. Tehát a képesítéssel tökéletesítjük az embert s ezért meghatározását a tökéletesítés nemfogalmával s az önelhatározásból való cselekvéssel mint fajkülönbséggel is megadhatjuk. E szerint a *képesítés az ember tökéletesítése, hogy önelhatározásból tegye azt, amit megtehet.* Ebből következik, hogy a képesítés nemfogalma a nevelésnek, de fajfogalma a tökéletesítésnek és fajkülönbsége a tökéletesítés nemfogalmában az önelhatározásból való cselekvés. Ha tehát a nevelés meghatározását a tökéletesítés nemfogalmával akarjuk megadni, akkor a meghatározásban két fajkülönbség lesz, t. i. az önelhatározásból való cselekvés, mely a képesítésnek a fajkülönbsége a tökéletesítés nemfogalmában és az Isten dicsőítésére való képesítés a fajkülönbsége a nevelésnek a képesítés nemfogalmában. Így tudományos szempontból helyes ez a meghatározás: **a nevelés tökéletesítése az embernek, hogy önelhatározásból az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse.**

Bár ez a meghatározás teljesen jó, mégis az előbbivel fogunk élni, mert a szokásos eljárás az, hogy a legközelebbi nemfogalommal fejezzük ki a meghatározásokat.

81. A mondottakból következik, hogy mindazok a meghatározások, melyekben a tökéletesítés célként szerepel, helytelenek, mert a meghatározás nemfogalma nem lehet a fajkülönbséget helyettesítő cél.¹

¹ Ilyen pl. Szilassy János meghatározása: A nevelés bizonyos meghatározott rendszabások szerint való kifejtése és tökéletesítése az ember erejének kivált az életkor első esztendeiben. (A nevelés tudománya. 1827). — Ilyen Lubrich Ágost meghatározása is: „Nevelés alatt a nagykorúaknak a kiskorúakra való tudatos, szándékos hatását értjük, hogy ezek keresztény tökéletesedésüket önállóan eszközölhessék. (Neveléstudomány, 1868.).

Hasonlóképen helytelenek ama meghatározások is, melyekben a cél erkölcsösség, erény, jellemzilárdság és más hasonló, mert ezek az ember tökéletességei, tehát a tökéletesítésben (tökéletesedésben) benne vannak s ezért még célt követelnek.¹

Mi az oka annak, hogy a nevelés meghatározása ez: a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése?

82. Már ismerjük a nevelés meghatározását. Ez azért mondja a nevelést a végső célra való képesítésnek, mert a nevelésnek minden embernél csak egy fő célja lehet s ez nem lehet más, mint az embernek a végső célja. Most pedig azt a legutolsó alapot fogjuk keresni, amiért a nevelés az embernek a végső célra való képesítése. A kérdés eldöntése még szembeszökőbbé teszi adott meghatározásunk igaz voltát és tárgyi nyilvánvalóságát.

Mondottuk már, hogy annak oka, amiért a nevelés az embert végső céljának az elérésére képesíti, az ember természetében van. De a természet nem más, mint a lényeg, midőn célja felé törekszik s ezért *annak oka, amiért a nevelés az embernek végső céljára való képesítése, az ember lényegében van.* Így azután fölvetett kérdésünk eldöntésénél azt fogjuk keresni, hogy mi az az ember lényegében, ami parancsolóan követeli, hogy az embert az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére képesítsük.

A nevelés a nevelt részéről mindenesetre az akaratban van. Már most az akarat nemcsak tehetség, t. i. vágyó tehetség, hanem természet is. Minden természet valami jóra van rendelve, amely után természetszerűleg törekszik. Így az akaratban mint természetben természetes vágy van, hogy a természetének megfelelő jó után törekedjék. Az akaratnak mint természetnek a természetének megfelelő jó a boldogság. Így az akarat mint természet a boldogság hatalma alatt áll, az erre irányuló tényei szükségszerűek és nem szabad önelhatározásból folynak, vagyis az akarat nem teheti, hogy ne akarjon boldog lenni.² — Bár az akarat a boldogság hatalma

¹ Így adja meg a nevelés meghatározását pl. Fináczy: „A nevelés nagykoruaknak kiskorúakra való egyetemes és tervszerű ráhatása avégből, hogy a fiatal nemzedék majdan egyéni és társadalmi feladatának az erkölcsiség mértéke szerint tudatossággal és szabadsággal megfelelhessen.” (Filozófiai Könyvtár: Fináczy Ernő. Világnézet és nevelés. 1925.) — Így adja a nevelés meghatározását Willmann is: „Somit stellt sich das Erziehungswesen dar als die homologe Tätigkeit der Erwachsenen Generation, durch welche dieselbe fürsorgend und stellvertretend die Strebungen der jugendlichen Natur regelt und sittlicher Gestaltung entgegenführt, in dem sie dem Nachwuchs die Grundlagen ihres eigenen geistig-sittlichen Lebensinhaltes zu eigen gibt.” (Didaktik als Bildungslehre. 1909, 14. oldal.) — Herbert és az ő követői pedig az erkölcsi jellemzilárdságba helyezik a nevelés célját.

² „Natura autem et voluntas hoc modo ordinata sunt, ut ipsa voluntas quaedam natura sit; quia omne, quod in rebus invenitur, natura quaedam dicitur. Et ideo in voluntate oportet invenire non solum id, quod voluntatis est, sed etiam quod naturae est . . . Unde et voluntati ipsi inest naturalis

alatt áll, mégis minden cselekedetében, amelyek a részleges javakra irányulnak és amelyekkel mint eszközökkel boldogsága felé törekszik, szabad. Az akarat mint természet szükségszerűen, mert természeti hajlamból óhajtja boldogságát; de mint vágyó tehetség, amellyel a részleges javakat kívánja, hogy velük boldogságát elérhesse, szabad.¹ Így azután az akarat minden cselekedetének, amelyekkel a részleges javak után törekszik, alapja és oka az az egyetemes jó, amely az akaratnak mint természetnek természete szerint végső célja, t. i. a boldogság.²

Lássuk most a nevelést! A nevelés tehetetlenül és gyámoltalanul kapja az embert és midőn tehetetlenségét legyőzi, még sokáig van az önállóság híján. E tehetetlenség, gyámoltalanság és önállótlanóság nem vonatkozik az akaratra mint természetre, hiszen az szükségszerűen óhajtja végső célját, a boldogságot, hanem vonatkozik az akaratra mint vágyó tehetségre, amely nem ismeri tárgyi végső célját, a részleges javakat mint eszközöket és felhasználásmódjukat. Mivel a részleges javak kellő felhasználására csak akkor

quidam appetitus sibi conveniens boni . . . Quod voluntas de necessitate vult quasi naturali inclinatione in ipsum determinata, est finis ultimus ut beatitudo.“ (Aquinói szent Tamás: De veritate qu. 22, a. 5.) — „Si proponatur aliquod objectum voluntati quod sit universaliter bonum et secundum omnem considerationem, ex necessitate voluntas in illud tendit, si aliquid velit; non enim poterit velle oppositum. Si autem proponatur ei aliquod objectum quod non secundum quamlibet considerationem sit bonum, non ex necessitate voluntas fertur in illud. Et quia defectus cuiuscumque boni habet rationem non boni, ideo illud solum bonum quod est perfectum et cui nihil deficit, est tale bonum quod voluntas non potest non velle, quod est beatitudo. Alia autem quaelibet particularia bona, inquantum deficient ab aliquo bono, possunt accipi ut non bona; et secundum hanc considerationem possunt repudiari vel approbari a voluntate, quae potest in idem ferri secundum diversas considerationes.“ (Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 10, a. 2.)

¹ „Intellectum sequitur, non praecedit, voluntas, quae necessario appetit id quod sibi praesentatur tamquam bonum ex omni parte explens appetitum, sed inter plura, quae iudicio mutabili appetenda proponuntur, libere eligit.“ (X. Pius pápának 1914 év június 27-én „Motu proprio“ körlevelében Aquinói szent Tamásnak 24 megerősített tétele közül a 21-dik. E 24 tétel megtalálható Schütz Antal: „A bölcsélet elemei szent Tamás alapján“ című művének 262–264 oldalain). — „Si apprehendatur aliquod ut bonum conveniens secundum omnia particularia quae considerari possunt, ex necessitate movebit voluntatem; et propter hoc homo ex necessitate appetit beatitudinem . . . Si autem sit tale bonum quod non inveniatur esse bonum secundum omnia particularia quae considerari possunt, non ex necessitate movebit etiam quantum ad determinationem actus; poterit enim aliquis velle eius oppositum, etiam de eo cogitans, quia forte est bonum vel conveniens secundum aliquod aliud particulare consideratum.“ (De malo, qu. 6, articulus unicus.) — Lásd még az előbbi megjegyzést.

² „Sicut natura est voluntatis fundamentum, ita appetibile quod naturaliter appetitur, est aliorum appetibilium principium et fundamentum.“ (De veritate, qu. 22, a. 5.) — Lásd a mondottakra szent Tamás művein kívül még a következő műveket: a) Gonzalez Zefirin: Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsészetről. Fordította: Michalek Manó. III. kötet 1885; b) A. Lehmen: Lehrbuch der Philosophie. II. kötet: Kosmologie und Psychologie.³ 1911; c) Mercier: Psychologie II. kötet 1923; d) Donat: Psychologie⁴ 1923; e) J. Fröbes: Psychologia speculativa. II. kötet 1927.

vagyunk képesek, ha ismerjük alapjukat és okukat, t. i. a boldogság tárgyát, vagyis az egyetemes jót tárgyi valóságában, azért a nevelés kénytelen mindent közvetlenül vagy közvetve az akarat végső céljára való tekintettel tenni, azaz az embert végső céljának elérésére képesíteni. Tehát **hogyan a nevelés az embernek végső céljára való képesítése, annak végső alapja és oka az akaratban mint természetben van.**

83. Az ész bizonyossága szerint az akaratnak, következőleg az embernek is végső célja az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerése. Ezért **annak végső alapja és oka, hogy a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése, szintén az akaratban van, de már nem mint természetben, hanem mint vágyó tehetségben,** mert az akaratban csak az szükségyszerű, hogy akarja végső célját t. i. a boldogságot, míg az, hogy mibe helyezze végső célját: a legfőbb jóba-e, t. i. az Istenbe vagy a közbeeső javak valamelyikébe, az az akarat választása alá esik, tehát az akarathoz mint vágyó tehetséghez tartozik.

Az akaratban a szükségyszerűség a végső célra, t. i. a boldogságra mint ilyenre vonatkozik, vagyis az akarat e tekintetben még határozatlan: boldog akar lenni, de nem tudja, hogy mibe helyezze boldogságát és miképen törekedjék utána. *Az akaratnak e határozatlanságát a nevelés szünteti meg az által,* hogy az akaratnak mint természetnek megfelelő jót tárgyi valóságában állítja az akarat mint vágyó tehetség elé legfőbb jó gyanánt mindama közbeeső javakkal és felhasználásukkal, amelyekkel a legfőbb jó elérhető.

84. A mondottakból nevezetes következtetéseket kapunk.

a) *A nevelés az akarat végső céljának a hatalma alatt áll.* És mert ez a cél azonosul az ember végső céljával, azért *a nevelés az ember végső céljának a hatalma alatt áll.*

b) **Az, aki valóban nevelni akar, szükségyszerűen az Isten dicsőítésére képesít.** E szükségyszerűség nem arra vonatkozik, hogy pl. nekem föltétlenül az Isten dicsőítésére kell képesítenem azt, aki rám van bízva, hanem arra, hogy akkor, ha valóban nevelni akarok, már föltétlenül az Isten dicsőítésére kell képesítenem, különben működésem nem nevelés, hanem valami más.

c) A részleges javak, amelyekkel a végső cél felé törekedhetünk, oly sokfélék, hogy — mint a tapasztalat bizonyítja — az egyes emberek a részleges javaknak csak bizonyos hányadával élhetnek. Így azután más részleges javak felhasználására képesítjük az egyik embert és másokra a másik embert, de mindegyiket csak azért, hogy végső célját elérhesse. Így a nevelésben nem szükségszerűt is kell megkülönböztetnünk, amennyiben nem minden embert képesítünk ugyanazon részleges javak felhasználására. Tehát **a nevelésben van szükségyszerű és van nem szükségyszerű, van állandó és nem állandó. Az állandó az, hogy kivétel nélkül minden embert az Isten dicsőíté-**

sére képesítünk, a nem állandó pedig az, hogy a különböző egyes embereket különböző részleges javak felhasználására képesítjük.

85. Tehát a nevelésben nagy változatosság van, mely azonban az egységgel párosul. A változatosságot a különböző embereknek különböző részleges javak felhasználására való képesítés adja, az egységet pedig az, hogy kivétel nélkül minden embert a részleges javak okos felhasználására való képesítésen át az Isten dicsőítésére képesítünk. És mert azt, hogy az egyes embereket különböző részleges javak felhasználására képesítjük, a társadalom tagozódása és fejlődése követeli, a társadalom, valamint tagozódása és fejlődése pedig természetünk szükséglete, tehát észszerű, azért az is észszerű, hogy az egyes embereket különböző részleges javak felhasználására képesítjük. Ebből következik, hogy **a nevelés szép tekintve azt összesen minden embernél és az egész vonalon. A nevelésnek a szépséget az Isten dicsőítésére való képesítés adja meg,** mert csak ez létesítheti az egyes változatok között az észnek megfelelő arányt és köti egy-ségbe a különböző változatokat.

De a nevelés nemcsak általánosságban szép, hanem akkor is, amikor az egyes ember neveléséről van szó, mert nem lehetne szép általánosságban, ha az egyes ember nevelése nem volna szép. Tehát **az egyes ember nevelése is szép és szépségét az Isten dicsőítésére való képesítéstől kapja.**

86. Mondhatjuk-e ezután, hogy e változatok a nevelés fajai, vagyis mondhatjuk-e, hogy a nevelés pusztán lényegében tekintve a nem (genus), a változatok pedig a nevelés nemfogalmának a fajai?

Nem mondhatjuk, mert a nevelés változatai között a különbségek nem fajkülönbségfélék, hanem egyedifélék: a nevelés lényege az egyes változatok által sokasodik, mintegy egyediesítettik. Az egyes emberek nevelése között lényeges különbség nincs. A szántóvető nevelése csak egyes esetleges jegyekben különbözik annak nevelésétől, aki pl. tanárnak készül. **A nevelés egységes fajt alkot,** amelyben az egyes változatok szakadatlan átmenetekkel összeköthetők úgy, hogy az egyik ember nevelése csak bizonyos külsőségekben különbözik egy másik ember nevelésétől.

A nevelésben nincs nem és faj, de a nevelési viszonyban már van. Erről később.

A nevelés meghatározása és az akarat.

87. Midőn arra törekszünk, hogy az akarat a részleges javakat végső céljára való tekintettel használja, akkor azt mondjuk, hogy az *akaratot fejlesztjük*. Ebből következik, hogy **a nevelés az akarat fejlesztése az Isten dicsőítésén át**

az örök boldogság megnyerésére való tekintettel.¹ Így a nevelésnek újabb meghatározását kaptuk. Melyik az igazi?

Midőn azt mondjuk, hogy a nevelés az akarat fejlesztése az Isten dicsőítésére való tekintettel, ez a nevelésnek nem a tudományos meghatározása, mert értelmünk nem így fogja fel a nevelést. Értelmünk úgy fogja fel a nevelést, mint az embernek képesítését az Isten dicsőítésére s ebből, miután keresi, hogy mi a nevelés igazi meghatározásának a végső alapja, következtetésekkel levezeti, hogy a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel. Tehát az akarat fejlesztése csak levezetett lényeges jegy a nevelés fogalmában, következésképpen a nevelés meghatározásában nem kell kifejezetten benne lennie. A nevelés tudományos meghatározása ez: **a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése.**

Mindazáltal igaz az, hogy a nevelés az akarat fejlesztése, mert tényleg, midőn a nevelést megvalósítani akarom, mindent annak rendelék alá, hogy az akaratot az Isten felé irányítsam és ez irányban megtartsam, csak így nem adhatom a nevelés meghatározását. Tehát **az Isten dicsőítésére való képesítés a valóságban, vagyis a nevelés tényének gyakorlati keresztülvitelében teljesen azonosul az akarat fejlesztésével az Isten dicsőítésére való tekintettel.** Az Isten dicsőítésére való képesítéssel értelmünk mintegy a lehetséges állapotában tekinti a nevelést, szabatosabban: még eltekint a nevelés tényének a megvalósításától, illetőleg a gyakorlatot csak annyiban veszi tekintetbe, amennyiben a nevelésnek valami gyakorlat megfelel, míg az akarat fejlesztésével értelmünk a nevelést ténylegességében, vagyis gyakorlati megvalósításában tekinti. És mert a lehetségesnek nem lehet más lényege, mint van akkor, ha ténylegesül és megvalósul, azért a kétféle meghatározás által adott nevelés a gyakorlatban azonosul, csak értelmünk az első szerint fogja fel meghatározásában.

¹ Ez az igazság Aquinói szent Tamás tanításából is kikövetkeztethető. U. i. az akarat az egyetemes jó hatalma alatt áll, amely egyetemes jó tárgyilag az Isten. Továbbá az akarat mint vágyó tehetség csak azért akarja a részleges javakat és azért mozgatja az ember többi tehetségét, hogy az egyetemes jót elérje. Így azután minden más cél és a többi tehetség minden célja az akarat tárgyában benne van, mint részleges cél. („Bonum autem in comuni, quod habet rationem finis, est objectum voluntatis; et ideo ex hac parte voluntas movet alias potentias animae ad suos actus. Utinam enim aliis potentiis, cum volumus. Nam fines et perfectiones omnium aliarum potentialium comprehenduntur sub objecto voluntatis, sicut quaedam particularia bona.“ Summa theologiae 1^a 2^{ae} qu. 9, a. 1.) Már most bárminek is tekintsük egyelőre a nevelést, mindenesetre az akarat fejlesztésében fog állani. De az akarat minden jó után csakis az egyetemes jó végett törekszik. Ezért a nevelés minden jót csak az egyetemes jóra való tekintettel fog az akarat elé állítani, vagyis a nevelés minden törekvése oda irányul, hogy a nevelt az egyetemes jót elérhesse. És, mert az egyetemes jó a tárgyi rendben az Isten, azért a nevelés az akarat fejlesztése az Isten dicsőítésére való tekintettel.

88. Hogy a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése, azt mindnyájan elismerik, kik a nevelés mélyére tekintenek. Így pl. a kath. egyház. A nevelés nagy reformatorai, mint De la Salle szent János, Don Bosco, koruk nevelésének elégtelenségét abban látták, hogy elhanyagolták az akaratot. Payot, látva hazája dekadenciáját, a fölemelkedés reményét az akarat nevelésében látja.¹ Korunk egyik legnagyobb pedagógusa, Foerster, számos könyvében erősen hangsúlyozza az akarat nevelését. Általában a dolog mélyére tekintők az akarat helyes fejlesztésében látják a nevelés súlypontját.²

Még megjegyezzük, hogy az ellen, ha a nevelés meghatározását az akarat fejlesztésével adják igazi végső céljára való tekintettel, nem a gyakorlati élet emel kifogást, mert a fajkülönbséget helyettesítő cél ugyanaz lévén a nevelés kötelességei is ugyanazok lesznek. Ez ellen csak a tudomány emel kifogást.

89. A mondottakból következik, hogy helytelen a nevelés meghatározása, ha ezt mondják: nevelni annyit tesz, mint az akaratot fejleszteni. Helytelen, mert még csak a nemfogalom van megadva, míg a cél hiányzik. Ha pedig a célt is megjelölik, amiért az akaratot fejlesztik, akkor két lehetőség van: a) ha az igazi célt jelölik meg, erre előbb feleltünk meg; b) ha pedig más célt, akkor a meghatározás rossz.

Ide tartoznak ama meghatározások is, amelyek csak burkoltan mondják a nevelést az akarat fejlesztésének. Ilyen pl. ez: nevelni annyit tesz, mint szoktatni, mert a szoktatás az akaratra vonatkozik.

90. A nevelés a gyakorlatban az akarat fejlesztése. Ez ellen az az ellenvetés tehető, hogy a nevelés az ész fejlesztése is, mert az akarat csak akkor működhet, ha az ész már ismer.

Felelet. Az igaz, hogy az ész fejlesztése is benne van a nevelésben és igaz az is, hogy az ész fejlesztése nélkül az akarat fejlesztéséről beszélnünk nem lehet. Azonban az ész fejlesztése csak szükséges föltétele az akarat fejlesztésének, vagyis a *nevelésben az ész fejlesztésének a célja az akarat fejlesztése.*³

¹ Az akarat nevelése. Fordította: Weszely Ödön. 2. kiadás 1912.

² Göttler ezt mondja: „Jedenfalls als zentrale Sphäre der Erziehung ist anzusehen der auf sittlich normierte Selbstbestimmung (Persönlichkeit) angelegte Wille, oder die sittliche Persönlichkeit.“ (System der Pädagogik im Umriss.⁴ 1927, 12. oldal.) — Bessmer ezt mondja: „Alle Erziehung lässt sich . . . in Willenserziehung zusammenfassen.“ (Das menschliche Wollen. 1915, 160. oldal.) — Habrich így nyilatkozik: „Die Willensbildung ist das grosse Hauptziel der Erziehung, dem mittelbar oder unmittelbar alle Massregeln derselben zu dienen haben.“ (Pädagogische Psychologie. II. kötet 5. kiadás, 1921, 292. oldal.) — H. Fischer így fejezi ki magát: „Beugung der Sinnlichkeit und Kräftigung des Willens bis zur vollen, siegreichen Herrschaft nennen wir Erziehung.“ (Ich will. 1920, 19. oldal.)

³ „L'Éducation de l'intelligence ne peut avoir de valeur éducative que si elle est faite en vue de l'éducation de la volonté.“ (Gillet: L'Éducation du Cœur. 10 ezer, 1910, 126. oldal.)

Ha tehát azt mondjuk, hogy a nevelés az akarat fejlesztése, ebben hallgatólagosan benne van az ész fejlesztése is, amelyet csak későbbi következtetéseink folyamán kapunk.

91. Sokan a tehetségek fejlesztésével és még valami céllal magyarázzák a nevelést. Szerintük a nevelés a tehetségek fejlesztésének a nemfogalmába tartozik.¹

Felelet. Bár a képesítés és a tehetségek fejlesztésének a fogalma közel esik egymáshoz, mégis helyesebb a nevelést a képesítés nemfogalmába helyezni, mert a tehetségek fejlesztése többet fejez ki, mint a képesítés, amennyiben kell tudnunk, hogy mit értsünk a tehetségek fejlesztése alatt, míg a képesítésnél elégséges csak azt tudnunk, hogy az ember önelhatározásból tegye azt, amit tehetségeinél fogva megtehet. (Lásd a különös nevelés-tant.)

92. A nevelés az akarat fejlesztése. Csakhogy az akaratra mint természetre nem vonatkozhat, mert ez végső célja hatalma alatt áll s ezért szükségképen tör a boldogság felé. A nevelés szabad elhatározást, következőleg szabad akaratot követel s ezért a nevelés ott kezdődik, ahol az akarat mint természet végződik s az akarat mint vágyó tehetség kezdődik, mert a szabadság az akaratot mint vágyó tehetséget illeti meg. **Tehát a nevelés mint az akaratnak a fejlesztése az akaratnak mint vágyó tehetségnek a fejlesztése.** Ebből következik, hogy a neveléshez mindaz tartozik, amire az akarat szabadsága kiterjed s ami által az akarat célját elérheti. Így **a nevelésnek hármas feladata van:** a) megismerteti az Istent és az örök boldogságot; b) megismerteti a részleges javakat és felhasználásukat, c) arra törekszik, hogy az akarat minden cselekedetében mindig az Isten dicsőítését s az örök boldogság megnyerését tartsa szeme előtt.

93. Az embernek a két legfőbb tehetsége az értelem és az akarat. E kettő közül melyiknek van elsőbbsége a nevelésben?²

¹ Hogy a nevelés a tehetségek fejlesztésében áll, ennek talán fő képviselője Bain, angol pedagógus. Ezt vallja Kant is (1724—1804), midőn ezt mondja: „A nevelés kifejtése mindama tökéletességeknek, amelyekre az ember képes.” Hasonló ehhez Kármán Mór meghatározása is: „A nevelés feladata: a serdülő fiatalságnak oly irányú fejlesztése, hogy a társadalmi és nemzeti élet erkölcsi követelményeinek teljesítésére hajlandó is, képes is legyen.” (A nevelés feladatai. 1914.) Hasonlót mond Pauler Imre is: „A nevelés nem egyéb, mint az ember összes tehetségeinek összhangzó természetszerű kifejtése.” (Pedagógiai tanulmányok. 1869.) Bain szerint a porosz nemzeti rendszer megalapítóitól felállított nevelési eszmény ezt mondja: „A nevelés az emberi képességek harmonikus és egyenletes kifejtése.” (Neveléstudomány. Fordította: Szemere Samu. 1912. I. kötet 39. oldal.) Felméri Lajos szintén a tehetségek fejlesztésében látja a nevelés lényegét, mert a meghatározásban az értelmi és erkölcsi diszpozíciók működésre serkentéséről beszél. (A neveléstudomány kézikönyve. 1890.) Dreisziger Ferenc pedig már ismét kifejezetten a tehetségek fejlesztésébe helyezi a nevelés lényegét. (Tanítók könyve. 1907.)

² Fejlesztéseinket vedd össze J. Bessmer „Das menschliche Wollen” (1915.) művének 107—110. oldalaival. Lásd erre vonatkozólag még a következő

Ha a két tehetség anyagi tárgyát tekintjük, vagyis azt a dolgot, amire működésük vonatkozik, akkor az mindkettőnél ugyanaz. U. i. mindaz, ami van vagy lehet, az értelem tárgya. Az értelem tevékenysége oly messzire terjed, amilyen tág a lény fogalma. De ily messzire terjed az akarat tevékenysége is, mert az, ami van vagy lehet, jó, tehát az akarat vágyódása arra kiterjedhet.

Ha most a két tehetség alaki tárgyát tekintjük, vagyis azt a szemszöveget, amely alatt az értelem és akarat tárgyát felfogja, itt sincs különbség a két tehetség méltósága között, mert az értelem az igazság, az akarat pedig a jóság szemszögéből nézi a dolgokat. Azonban minden jó lény s így igaz és minden igaz lény s így jó.

Lássuk még a módot, ahogyan az értelem és akarat tárgyát felfogja. Itt már nagy különbség van a két tehetség között. U. i. az értelem az egyes meghatározottságoktól eltekint, sőt eltekint az anyagtól is és mintegy a megtestesített eszmét fogja meg. Ez bizonyítja, hogy a lélek teljesen anyagtalan és ez különbözteti meg az embert az állattól. Az akarat pedig tulajdonképpen az egyes dolgok felé törekszik és még akkor is, amikor az egyetemes jó után vágyódik, mert az egyetemes jó a tárgyi rendben az Isten, az Isten pedig egyes és konkrét lény. Továbbá igaz, hogy az akaratból is következtethetünk a lélek anyagtalanságára, t. i. a magasabb javak után való vágyódásából és szabadságából, de ez az út mindig a megismeréshez vezet. Így tehát a módot tekintve, ahogyan az értelem és akarat tárgyát felfogja, az értelemnek van felsőbbisége, illetőleg elsőbbsége.

Továbbá mindaz a jó és szép, fölemelő és fönséges, amit az akarat véghezvihet, az értelemből származik, mert az akarat csak akkor cselekedhet, ha az értelem mindezt megismeri. Mindazáltal ez nem vonja le az akarat méltóságát, mert akarat nélkül nincs szellemi élet; a szellemi élet koronája a szabad akaratból leélt szent és önfeláldozó élet.

Lássuk most e kérdést neveléstani szempontból, mert eddig csak bölcséletileg tárgyaltuk.

A nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése. A nevelésben arra törekszünk, hogy a nevelt a dolgok valódi értékének mérlegelése és méltatása alapján foglaljon állást és cselekedjék. A dolgok valódi értékének a megismerése az értelem dolga, az állásfoglalás és cselekvés az akaraté. Tehát a nevelésben benne van az ész fejlesztése is, az akarat fejlesztése is. Azonban a nevelés meghatározásában az akarat fejlesztése, aminek csak szükséges előfeltétele az ész fejlesztése. Tehát a nevelésben az ész fejlesztése csak azért van, hogy az akarat fejleszthető legyen, vagyis *a nevelésben az ész fejlesztésének a célja az, hogy az akarat a megfelelő módon cseleked-*

műveket: a) L. Habrich: Pädagogische Psychologie II. kötet 5. kiadás, 1921. 10 és következő oldalak; b) J. Donat: Psychologie,^{4. 5.} 1923, 233. oldal; c) Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a qu 82, a. 3 és De veritate qu. 22, a. 11.

jék. És mert a cél több eszközénél, azért ily értelemben a nevelésben az akaratnak van elsőbbsége.¹

Miért önálló tudomány a neveléstan?

94. A nevelés az akarat ténye s mint ilyen az erkölcs birodalmába tartozik. De a nevelés egyúttal a nevelt akaratának a fejlesztése is és így a nevelés kétszeresen tartozik az erkölcs birodalmába. Hát mi az oka annak, hogy az erkölccsel az erkölcsbölcselet foglalkozik, de a neveléssel már a neveléstan és nem az erkölcsbölcselet?

Az erkölcsbölcselet a szabad cselekedetekkel foglalkozik s azt vizsgálja, hogy milyeneknek kell lenniök a zsinórmérték szerint. A neveléstan szintén a szabad cselekedetekkel foglalkozik és ugyanazokkal, melyekkel az erkölcsbölcselet, de már nem azt keresi, hogy milyeneknek kell lenniök a zsinórmérték szerint, hanem azt kutatja, vajjon mit kell tennünk, hogy a nevelt szabad cselekedetei olyanok legyenek, amilyeneknek azokat az erkölcsbölcselet mondja. Tehát a neveléstan formai elve, vagyis a szemzőg, amelyből a tárgya körébe eső igazságokat nézi, különbözik az erkölcsbölcselet formai elvétől. De tárgya is különbözik az erkölcsbölcselet tárgyától, mert az erkölcsbölcselet az összes szabad cselekedeteket vizsgálja minden viszonyukban, de csak általánosságban, míg a neveléstan az összes szabad cselekedetek közül kiragadja a nevelő és nevelt cselekedeteit s ezeket vizsgálja nemcsak általánosságban, hanem meghatározottságukban is. Tehát **a neveléstan önálló tudomány.**

95. Bár a neveléstan önálló tudomány, még sem független a bölcselettől, mert a szabad cselekedetek erkölcsi jóságának a vizsgálatával nem foglalkozik, pedig neki is tárgya a szabad cselekedetek, hanem az erre vonatkozó igazságokat mind készen veszi át a bölcselettől s csak azt kutatja, vajjon mit kell tennünk, hogy egy másik ember jól cselekedjék. Sőt a neveléstan még e kutatásában is sokszor a bölcselethez fordul, tőle kéri kölcsön az igazságokat. Tehát *a neveléstan tárgyi megismerési elveit a bölcselettől veszi át.* Ebből pedig következik, hogy **a neveléstan önálló tudomány, de a bölcseletnek alá van rendelve.**

Mit mond ez? Azt, hogy annak, ki neveléstannal akar foglalkozni, előbb a bölcseletet kell tudnia. Aki a nevelés részére örökre érvényes célt akar meghatározni, annak meghatározott világnézetből kell kiindulnia;² a világnézetet pedig a metafizika

¹ „Velle est eminentius quam intelligere, sicut velle Deum et amare quam cognoscere.” (Aquinói szent Tamás: De veritate. qu. 22, a. 11.)

² Linus Bopp nagyon helyesen a világnézeti különbözőségeken látja azt, hogy a nevelésnek nincs egységes célja. (Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928, 105. oldal). — Schütz Antal is azt mondja, hogy „a világnézet határozza meg a nevelés végső célját.” (Az Ige szolgálatában.

alapozza meg s az erkölcsbölcselet mondja meg megvalósításának az útját-módját.¹

96. A mondottakból következik a következő igazság. A mostani természetfölötti rendben a hit és erkölcs legfőbb öre a kath. egyház s ezért joga van megítélni, hogy valamely bölcseleti vélemény nincs-e ellenmondásban a természetfölötti kinyilatkoztatással, vagy következményeiben nem vezet-e ellenmondáshoz. És mert a neveléstan a bölcseletnek alá van rendelve, azért a kath. egyháznak joga van ellenőrizni azt is, hogy valamely neveléstani vélemény nincs-e ellenmondásban a természetfölötti kinyilatkoztatással, vagy nincs-e ellenmondásban a természetfölötti kinyilatkoztatásból nyerhető következményekkel. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy *mindegyik kath. neveléstani író művének kiadásához köteles kikérni az egyház jóváhagyását és az egyház elfilthatja hiveit bizonyos neveléstani munkák olvasásától*. Ezt más szavakkal így is lehet kifejeznünk: **a kath. egyháznak felügyeleti joga van a neveléstan fölött**. E felügyeleti jog nem gyámkodás vagy talán zsarnokoskodás. E felügyeleti jog nem akadályozza a nevelést vizsgáldásaiban, csak arra ügyel, hogy az emberi ész előtt igazolt isteni tekintély által megadott és szentesített igazságokkal ne kerüljön ellenmondásba. Sőt e felügyelet segíti a nevelést emelkedésében és szárnyalásában, mert a tévedésektől megvédi.

97. A neveléstan csak bölcseleti neveléstan lehet. Érdekes, hogy mai nap kath. oldalon különbséget akarnak tenni bölcseleti és theologiai neveléstan között. *Bölcseleti neveléstannak* azt a neveléstant nevezik, amely pusztán a tapasztalatból és a természetes észből vezeti le igazságait és ezzel szemben *theologiai neveléstannak* azt a neveléstant mondják, amely a természetfölötti kinyilatkoztatáson épül. Az előbbi *neveléstannak* is nevezik, az utóbbit *katekizmusnak* is mondják.² Helyes-e ez a felfogás?

Nem helyes. Igaz, hogy kath. nevelő csak természetfölötti célra képesíthet. Azonban a nevelés célja az Isten dicsőítésére való képesítés és ez a célja a bölcseleti, de a theologiai neveléstannak is. Tehát mind a két neveléstannak a célja ugyanaz. De akkor mind a két neveléstannak a fölépítése is ugyanaz, legfőleg a theologiai neveléstan a természetfölötti alap miatt egyes helyeken tökéletesebben építi föl nevelési rendszerét. Ez azonban nem ok arra, hogy külön theologiai neveléstant fogadjunk el, mert ez által a theologiai neveléstannak sem tárgya, sem formai elve nem

1928, 143 oldal.) — Litt is hasonló véleményen van, mert azt mondja, hogy a nevelést legközvetlenebbül a világnézet befolyásolja. (Die Philosophie der Gegenwart und ihr Einfluss auf das Bildungsideal. 1925, 9. oldal.)

¹ Nagyon jól mondja Eggersdorfer: Das Erziehungsdenken kann nur dort ein ewig gültiges Ziel jeder Erziehung erfassen, wo es von einem Weltbild ausgeht, das in seinem Ethos zu den ewig gültigen Werten vorgedrungen ist. Es würde unangebracht sein, innerhalb der Pädagogik eine Weltanschauung erst begründen zu wollen. Die Darlegung eines Erziehungsideals setzt eine bestimmte Weltanschauung schon immer als wahr und erwiesen voraus. (Das Ziel der Erziehung. 1925, 23. oldal.) — „In wirklichkeit ist eine weltanschaulich neutrale Erziehung wesensgesetzlich eine Unmöglichkeit.“ (Ugyanott 18. oldal.)

² Ez a felfogása pl. Cornelius Kriegnek (Katechetik oder Wissenschaft vom kirchlichen Katechumenate. 1907.) A neveléstannak ugyanezt a felosztását fogadja el F. W. Bürgel is, midőn azt mondja, hogy a katekizmus tanítása a pasztorációs theológiához tartozik és nem része a neveléstannak. (Rolloff: Lexikon der Pädagogik. 1913, II. kötet. 1126 oldal.)

lett külön jellegű. Tehát *theologiai neveléstan nincs¹, hanem csak neveléstan, amelynek egyik ismeretforrása a tévedhetetlen kath. egyház által élénk állított természetfölötti kinyilatkoztatás.²*

Erény-e a nevelés?

98. Az erény tartós készség és hajlam, hogy a jót állandóan tegyünk. Midőn valakit nevelünk, tagadhatatlan, hogy jót teszünk vele. Továbbá a nevelő munkája nem néhány napig tart, hanem éveken át kell vesződnünk az emberrel és nagyon is behatóan. Sőt a nevelő egész életét a mások boldogításának szenteli. E hosszú ideig tartó állandó fáradozás³ azt mondja, hogy a neveléshez állandó készség és hajlam szükséges, mert eddigi fáradozásunk haszontalan erőlködés volt, ha lankadunk. Tehát **a nevelés erény.**

99. És milyen erény a nevelés?

a) Az Isten dicsőítése s az örök boldogság megnyerése az embernek legmagasabb java s ezért a nevelés arra törekszik, hogy az ember legmagasabb javának a birtokába jusson. Valakivel javakat közölni, vagy arra törekedni, hogy egy másik javakat szerezhesen, a felebaráti szeretethez tartozik. Tehát **a nevelés a felebaráti szeretethez tartozik.** És mert a nevelés viszonyban jelentkezik és e szabadon választott viszony kötelességgé teszi a nevelést, azért **a nevelés a szeretet kötelessége az egyes emberrel, a fejlődő és növekedő nemzedékkel szemben.⁴**

A nevelésben a legmagasabb jó elérésére akarjuk képesíteni az embert s ezért **a nevelés a felebaráti szeretetnek egyik legszebb megnyilatkozása.** És mert nevelésre kivétel nélkül minden embernek szüksége van s ha az ember örök boldogságát nem éri el, menthetetlenül örökre szerencsétlen lesz, azért **az ember életében a legfontosabb személyiségek az ő**

¹ Hogy a neveléstan nem osztható fel bölcséleti és theologia neveléstanra, mint mellérendelt rendszerekre, azt J. Hoffmann így fejezi ki: „Es soll nicht zuerst eine natürlich und dann eine übernatürlich sittliche Erziehung erstrebt werden, nein, die natürlichen Mittel müssen sogleich in die übernatürliche Sphäre erhoben und mit christlichem Geiste durchdrungen werden. Das übernatürliche darf nach den Grundsetzen der christlichen Religion kein „zweites Stockwerk“ sein, das sich rein äusserlich der Natur ansetzt, kein fremdes zauberrisches Element, das sich ins Seelische und Sittliche eindrängt. (Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung.^{2, 3.} 1922, 331. oldal.)

² Lásd erre vonatkozólag még azt, amit a természetfölötti kinyilatkoztatásról mint ismeretforrásról mondtunk.

³ L'Éducation est une oeuvre de force: je me sers à dessein de cette expression. En effet, je ne sais si parmi les oeuvres humaines, il en est une qui demande plus de force, plus de courage, plus de patience, plus d'énergie en celui qui se dévoue à l'accomplir“. (Dupanloup: De l'Éducation.^{16.} 1923, I. kötet 15. oldal.)

⁴ „Die Erziehung ist selber Liebe und bildet als Liebe.“ (Sailer: Über Erziehung für Erzieher.^{2.} Kiadta: F. X. Kunz. 1910, 117. oldal.)

nevelői, akikkel szemben sohasem tud eléggé hálás lenni.¹ Ebből egyúttal következik, hogy **a legfontosabb és felelősséggel legteljesebb állás vagy állapot a nevelőség.²**

b) A nevelés nemcsak a felebaráti szeretethez tartozik, hanem az Isten szeretetéhez is. Mert mit teszünk a nevelésben? Egy másik embert az Isten dicsőítésére képesítünk és a dolog természete szerint mi is dicsőítjük az Istent munkánk közben és nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is. Tehát *a nevelés az Istent dicsőítve képesít az Isten dicsőítésére.*

Volt-e az ókorban nevelés?

100. Hogy mit tesz nevelni, már tudjuk. Az ember a természetfölötti kinyilatkoztatás nélkül csupán természetes eszére támaszkodva is képes megadni a nevelés meghatározását és levonni belőle a következményeket, tehát képes nevelni is, mert a nevelés megismerhetősége az Isten megismerhetőségén alapszik s az ember az Istent megismerheti természetes eszével is. Igen, az ember milderre képes, de csak a bölcsészetiileg vett ember. Az emberben természeténél fogva van erő, hogy megismerje az Istent, még pedig nem akárhogyan, talán sejtésszerűen vagy valószínűséggel, hanem biztos ismerettel, amellyel szemben nincs helye a kétségnek. Az ember megismerheti az Istent és nem akármilyen Istent, hanem abszolút valót, szellemet, aki egészen és mindenestül más, mint a világ, akit ő imádni köteles, akinek hódolni tartozik s aki az ő örök boldogsága.³ Így azután az ember pusztán természetes eszével a nevelést is képes megismerni. A történelem pedig azt mondja, hogy ez nem így volt a valóságban, mert a Jézus Krisztus előtti kor nem ismerte az igaz Istent (kivéve a zsidókat, akikről nemsokára lesz szó), tehát a nevelés igazi fogalmát sem ismerte, következésképp nem is nevelt jól. A történelem azt tanítja, hogy — bár az ember képes megadni a nevelés igazi fogalmát természetes eszével is — mégis hosszú-hosszú évezredek teltek el, amelyekben nem csak hogy nem valósította meg, amire természetes eszével rájöhet a nevelésben, hanem mindig jobban és jobban súlyodt. Sőt a történelem azt is tanítja, hogy minél jobban közeledünk az emberiség kezdetéhez, annál tisztább erkölcsi fogalmakkal találkozunk s ez arra enged következtetni, hogy volt idő, amikor az emberiség teljes tisztaságában birta a nevelést, tehát neve-

¹ „Parmi les fonctions sociales, il n' est pas de plus grande, de plus importante au bonheur des hommes, et par consequant de plus digne du respect de la reconnaissance universelle, que celle des instituteurs de la jeunesse.“ (Dupanloup: De l' Éducation.¹⁶ 1923, II. kötet 303. oldal.)

² „Kein Amt ist erhabener als das der Erziehung, an welches Himmel und Erde die Hände legen.“ (G. A. Rayneri: Pädagogik in fünf Büchern. Olaszból németre fordították: A. Kell és F. X. Kunz. 1909, 156. oldal.) — „Die edelste Beschäftigung des Menschen ist der Mensch.“ (Lessing)

³ Schütz Antal: Dogmatika. 1923, I. kötet 123. oldal.

lése jó volt. E következtetés jogosságát a természetfölötti kinyilatkoztatás megerősíti.

Az ókor nem ismerte az igaz nevelést, mert nem ismerte az igaz Istent. És mert nem tudott jól nevelni, a következmény sem maradt el: erkölcsi téren folytonosan súlyodt. A nevelők közül a legfontosabbat, t. i. az anyát nem becsülte s a gyermek, akít nevelnie kellett volna, a társadalom kitagadottjai között foglalt helyet.¹ Az anya tárgy s a gyermek még ennél is kevesebb — a gyilok áldozata. És ez így volt nemcsak a kultúra alacsony fokán álló népeknél, hanem a legműveltebb nemzeteknél: a görögöknél és rómaiaknál is. Az ókor hosszú évezredeiben tévelyt tévelyre halmozott a nevelésben és talán mondhatjuk, hogy a tévedések minden lehetőségét kimerítette. A mai kor is onnan veszi tévedéseit, oda jár iskolába. **Az ókor nem ismerte az igazi nevelést.**²

Ki az igazi nevelés meglendítője?

101. Mégis volt az ókorban egy kicsinyke nép, a zsidó nép, amely egyedül ismerte az igaz Istent, tehát egyedül birta a nevelés helyes fogalmát is, tehát egyedül nevelt jól. Azonban a zsidó nép is mily gyakran tért le a helyes útról s az igaz Isten helyett kőbe-fába vetette hitét és bizodalmát. A zsidóság is a bálványozásba merült volna, mint a többi nép, ha nem lett volna vele az Isten különös gondviselése, a természetfölötti vezetés és e nélkül elvesztette volna a nevelés igazi fogalmát is. *A zsidó nép ismerte az igazi nevelést, de csakis az Isten különös kegyelméből.*

Hogy az ókorban rossz volt a nevelés, azt mintegy kézzel-foghatóan bizonyítja a folytonos erkölcsi súlyedés és eltévelyedés, mely később oly roppant mérveket öltött és oly gyalázatosságokká

¹ Dupanloup „A mi Urunk Jézus Krisztus élete“ (fordította: Ruschek Antal 1895) művében a 66 és következő oldalakon meghatóan festi az ókori gyermek sorsát.

² „Dass in dem Heidentum keine wahre Pädagogik zu finden sei, erhellt aus dem über dasselbe Gesagten.“ Dursch-Kahl: Pädagogik oder Wissenschaft der christlichen Erziehung auf dem Standpunkte des katholischen Glaubens. 1916, 78. oldal.) — Ugyanígy nyilatkozik Rayneri is: „Im Heidentum war die Erziehung unmöglich“ (Pädagogik in fünf Büchern. Olaszból németre fordították: A. Keel és F. X. Kunz 1909, 684. oldal.)

Az ókorban nem volt igazi nevelés, mégis a neveléstörténelem tárgyalhatja az ókori nevelést is, mert az ókor a nevelés egyes részletkérdéseit ismerte s iparkodott azokat megvalósítani. Az ókor a nevelésnek csak igazi eszméjére nem tudott fölemelkedni. Az ókori és a keresztény nevelés között ugyanaz a különbség van, mint amilyen különbséget talál Willmann Ottó az antik és keresztény bölcsélet között: „Antike und christliche Philosophie unterscheiden sich nicht wie Vernunft und Glaube oder Freiheit und Gebundenheit, sondern wie Ahnung und Vollendung, Anbahnung und Durchführung, Vorzeit und Vollzeit.“ (Geschichte des Idealismus. II. kötet, 2. kiadás, 1907, 3. oldal.) Így az ókor és keresztény nevelés között az a különbség, mint a sejtés és beteljesülés között.

fajult, hogy még a legjobbak is lemondtak a reményről, hogy ez állapotokon ember segíthessen. Mindenki égre fordított szemekkel fohászkodott: harmatozzatok egek onnan felül . . . Mindenki felülről várta a segítséget.

Ez volt az idők telje. Ekkor a jóságos Isten megkönyörült az emberen, elküldötte egyszülött Fiát, Jézus Krisztust, hogy Ő kiengesztelje a megbántott istenséget, megszabadítsa az embert a bűntől és kiemelje tévelyeből.

Jézus Krisztus nem tanított nevelést, hanem lehozta az égből az igaz tanítást, a legszabatosabban és megföllebbezhetetlenül adta meg az ember célját s ezzel rávezette az emberiséget az igazi nevelésre is. Az emberiség mindenkor a legbensőbb összefüggést látta a nevelés és az ember célja között úgyannyira, hogy amint homályosodott és később téves lett az ember céljáról való ismerete, úgy homályosodott és téves lett a nevelésről való ismerete is. És amint Jézus Krisztus megtanított arra, hogy mi a mi tulajdonképeni célunk, az emberiség rögtön föleszmélt s az igazi nevelés fogalmát is megismerte. És mert a neveléstanban a leglényegesebb a nevelés fogalma, hiszen e tudomány nem más, mint a nevelés fogalma s a belőle folyó következmények, azért **az igazi nevelésnek s ezzel együtt az igazi neveléstudománynak is a meg-lendítője Jézus Krisztus, a mi Urunk és Istenünk.** Megismerhetjük a nevelést természetes eszünkkel is; mégis csupán Jézus Krisztus tanítása folytán ismerjük és tudunk jól nevelni. **Egy Istennek kellett az égből a földre szállania s az embert kézen fogva vezetnie a gondolkodás útján, hogy képesek legyünk jól nevelni.**¹

102. A mondottakból nevezetes következtetéseket kapunk.

a) Az ember célja az Isten dicsőítése, amihez a legelső föltétel az Isten megismerése. A nevelés az Isten dicsőítésére való képesítés és hogy ténylegesen is így járjunk fel a nevelést, ahhoz ismét a legelső föltétel az Isten megismerése. Az ókorban csak a zsidó nép ismerte az igaz Istent, de csakis az Isten különös kegyelméből. És hogy most mi is ismerjük, az nem a zsidóság érdeme, hanem Jézus Krisztusé,² bár természetes eszünkkel is megismerhetjük. Más szavakkal: az igaz Isten ismerete a megváltás gyümölcse, a megváltás következménye. És mert a nevelés igazi eszméjéhez és azután a valódi nevelés tényének a megvalósításához föltétlenül szükséges az Isten ismerete s ez a megváltás gyümölcse, azért **hogy mi ismerjük a nevelést, az a megváltás gyümölcse. A megváltás tényében benne van a nevelés megismerhetősége is.**

b) „A legalább forma szerint természetfölötti kinyilatkoztatás szükséges a természeti vallás teljes gyakorlására. Vagyis az embernek természettől ugyan megvan a képessége a természeti vallás gyakorlására, azonban kinyilatkoztatás nélkül még sem tudná a természeti vallást a maga teljességében, a kívánt tisztaságban gyakorolni, részint képességeinek fogyatékossága, részint a vallási feladat tényleges nehézségei miatt. Ez hittétel a naturalizmussal szemben.”³ De a nevelés arra törekszik, hogy az ember képességei szerint dicsőítse az Istent, tehát a természeti vallást a maga teljességében gyakorolja s ezért **hogy a nevelés arra képesítse az embert, hogy az Istent képességeinek**

¹ Amint volt az ókor, hasonlóképen van a mai kor is. U. n. felvilágosultjaink tagadva az Isten létét, tehát tagadva az ember igazi célját is, a legkülönbözőbb dolgokat mondják a nevelés céljának s ezért a legkülönbözőbb módokon is alkotják meg a nevelés fogalmát. És mert ezek mind tarthatatlanok, azért eljárásuk következménye a mai siralmas állapotok. Ismétlődik az ókor minden bűnével, tévelyével és minden gyalázatoságával. Az ember fel-felvakondottságában az ókor botlásait követi el. — Ha pedig a természet-népeket tekintjük, amelyekhez még nem jutott el a kereszténység, ugyanama hibákat vesszük észre, amelyeket az ókor követett el.

² „Das Gottwissen der christlich gewordenen Menschheit stammt in gerader Linie ab von Jesus“ (P. Lippert: Gott. 3. 4. 1916, 53. oldal.)

³ Schütz Antal: Dogmatika 1923, I. kötet 13. oldal — M. J. Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik. 1927, I. kötet 18. oldal.

teljes mértéke szerint dicsőítse, oda a legalább forma szerint természetfölötti kinyilatkoztatás szükséges.

c) Az igazi nevelésnek a legelső föltétele az, hogy ismerjük az Istent. Az Isten megismerése a tudás tárgya; de szent Pál apostol tanítása szerint az Isten nemcsak a tudás, hanem a hit tárgya is és ezért **a nevelés nemcsak a tudás, hanem a hit tárgya is.** És mert a hit kegyelem, azért **a nevelés valamilyen képen a kegyelmi rendbe is tartozik,** vagyis **nevelőnek lenni és igazi nevelésben részesülni nagy kegyelem.**

103. Bár az igazi nevelést csak Jézus után ismerjük, mégis helytelen a nevelés meghatározása, ha célját a keresztény tökéletesedésbe helyezzük.¹ Helytelen, mert a tökéletesedésnek a „keresztény” jelzővel való ellátása nem mond valami újat, hiszen a lélek természeténél fogva keresztény. (Tertullian.) Ha pedig a „keresztény” jelzőt nem a Tertullian-féle értelemben vesszük,² akkor megtéveszt, mert azt hiteti el, hogy természetes eszünkkel nem ismerhető meg a nevelés, mert azt a tartalmat, amit a „keresztény” jelző takar, csak a természetfölötti kinyilatkoztatás által ismertük meg.

A keresztény tökéletesedéssel adott meghatározás nem helyes, de ellene nem a gyakorlati élet emel kifogást, hanem a tudomány.

MÁSODIK RÉSZ.

A nevelés fogalma terjedelme szerint.

104. Midőn a nevelés fogalmának a terjedelméről van szó, akkor tulajdonképpen azt keressük, hogy mely lényekre illik a nevelés. De itt nemcsak ez a cél, hanem annak a meghatározása is, hogy mely korában kell nevelnünk az embert. Az teljesen kivihetetlen, hogy minden embert holta napjáig neveljünk. Tehát az embert bizonyos életévében nevelni kezdjük és bizonyos életévében a nevelést abbahagyjuk. Így e részt két szakaszra osztjuk. Az elsőben a nevelés tárgyáról és alanyáról lesz szó, a másodikban pedig a nevelés kezdetéről és végéről.

ELSŐ SZAKASZ.

A nevelés tárgya és alanya.

Mi lehet a nevelés tárgya?

105. A nevelés tárgyáról már volt szó. Azt mondtunk, hogy **a nevelés tárgya csak ember lehet.** Ezt meg kellett határozunk még a nevelés meghatározása előtt, hogy a meghatározást teljes pontossággal megadhassuk.

¹ Keresztény tökéletesedéssel magyarázza a nevelést pl. Lubrich Ágost. (Neveléstudomány 1868.)

² Lubrich sem veszi abban.

106. Mondottuk már, hogy a nevelés egyjelentésű szó. De azt is mondottuk, hogy hasonló szó nem lehet, mert a függőségi vagy vonatkozásbeli hasonlóság nem illik rá. Némelyek még egy hasonlóságot különböztetnek meg s ezt *physikai* vagy *fokozati hasonlóságnak* mondják. Pl. az ember is, az állat is érzéki lény s bár az érzékiség fogalma egységes, mégis az érzéki élet tökéletesebb az emberben, mint az állatban s ezért ugyanaz a dolog különböző fokban van meg a kettőben. Lehet-e tehát a nevelés fokozatilag hasonló szó?

a) A fokozati hasonlóság nem a tulajdonképeni hasonlóság, mert pl. az állat és ember érzékisége semmi függőségben vagy vonatkozásban nincs egymással, legföllebb az érzékiség az ember meghatározásában nemfogalom lehet: az ember eszes állat az ember eszes érzéki lény. Ez azonban logikai vonatkozás és nem fizikai.

b) A nevelés célját az ember szellemi tehetségeiből vezettük le, mert az ember célját is szellemi tehetségeiből vezeti le a bölcsélet. Már pedig az állatnak nincsenek szellemi tehetségei és a nevelés céljának semmi köze az érzékiséghez mint ilyenhez. Tehát a nevelés egyedüli és kizárólagos tárgya az ember, következőleg a „nevelés” szó a *fokozati hasonlóság szerint sem hasonló* szó. Az állatot semmi hasonlóság szerint sem neveljük.

A nevelés alanya.

107. A nevelés egyedüli és kizárólagos tárgya az ember. De **a nevelésnek egyedüli és kizárólagos alanya is az ember**, mert az embert nála sokkal alacsonyabb rendű lény nem képes nevelni.

108. Némelyek azt mondják, hogy a társadalom is nevel.

A nevelést meghatározott személyek viszik keresztül s akit nevelnek, az is meghatározott személy, pl. Péter nevelője Pálnak. Már pedig a társadalom nevelésénél legalább is a nevelő meghatározott személyisége hiányzik. Tehát a társadalom nem nevelő. Mindazáltal a társadalmat is mondhatjuk bizonyos értelemben nevelőnek, mert hatásai némi vonatkozásban vannak vagy lehetnek a neveléssel, amennyiben azt elősegíthetik, de le is ronthatják. Szorosan véve csak akkor mondhatjuk a társadalmat bizonyos értelemben nevelőnek, ha hatásai elősegítik a nevelést, mert csak ekkor vannak vonatkozásban a neveléssel. De még ekkor is e hatások célnélküliek, tervszerűtlenek és nagyon sokszor nem is tudatosak. Ehatásokat csak vonatkozásbeli hasonlóság szerint mondhatjuk nevelésnek, ha elősegítik a nevelést. Tehát *a társadalom a tulajdonképeni értelemben nem alanya, nem hordozója a nevelésnek, de hatása vonatkozásbeli hasonlóság szerint mondható nevelésnek.*

Eddig a társadalmat úgy vettük, mint emberek összességét minden szervezethez nélkül. Ha azonban a társadalom szervezve

van (mint pl. az egyház), már lehet nevelő, mert e szervezettség-nél fogva a társadalom minden tagja a legmagasabb főnek, tehát konkrét személynek engedelmeskedik s ez a konkrét személy esetleg adhat megbízást a nevelésre. Hogy van-e ilyen szervezett társadalom és melyik az, arról később lesz szó.

Még megjegyezzük, hogy, bár a társadalom hatása a neveltre elfogadható vonatkozásbeli hasonlóság szerint nevelésnek, mi e nevelést, mint eddig is, a továbbiakban teljesen figyelmen kívül hagyjuk. Mi csupán a tulajdonképeni értelemben vett nevelést vizsgáljuk.

A nevelés tényezői.

109. A nevelésben mind a két személy szabadakaratú lény s ezért *a nevelésnek két tényezője van: a nevelő és a nevelt.*

A nevelés két tényezője összeesik az alannyal és a tárggyal és mégis külön is beszélünk a nevelés tényezőiről. Ennek az az oka, hogy a nevelés alanyának és tárgyának a meghatározásánál csak azt kerestük, hogy mekkora a nevelés fogalmának a terjedelme. Itt pedig, midőn a nevelés tényezőiről van szó, már azt kutatjuk, hogy az alany és tárgy miképpen viselkedik a nevelésben: cselekvőleg-e, avagy szenvedőlegesen.

A már eddig mondottakból következik, hogy a nevelés mindkét tényezője cselekvőleg vesz részt a nevelésben. Szabatosabban: *a nevelő cselekvőleg vesz részt a nevelésben és a nevelt a nevelő hatása alatt cselekvőleg vesz részt a saját tökéletesedésében.*¹

110. Mondottuk már, hogy a nevelés két tényezője között alárendeltségi viszony van, még pedig a nevelt van alárendelve nevelőjének. Most az a kérdés, hogy ez az alárendeltség nem fosztja-e meg a neveltet szabadságától? Nem a következő okokból.

a) A nevelés nem köti meg az ember akaratát, csupán befolyásolja, ami még nem rontja le az akarat szabadságát. Mert miben áll a befolyásolás? *A befolyásolás abban áll, hogy segítségével sietünk valakinek, hogy így vagy úgy fogja fel a dolgot, emez vagy amaz irányban gondolkodjék s ez által így vagy úgy, emez vagy amaz irányban cselekedjék az akarat.* A befolyásolás érveket állít az ész elé szavakkal vagy cselekedetekkel, hogy így bírja rá valamire az akaratot. **A nevelés pedig éppen erre törekszik: befolyásolni az akaratot.** Tehát *a nevelt hatás alatt ugyan, de önelhatározásból cselekszik és így cselekvőleg vesz részt a saját tökéletesedésében.*

¹ „L'enfant doit travailler lui-même à la grande oeuvre de son éducation . . . Ce concours de l'enfant est si nécessaire, qu' aucune éducation ne peut s'en passer et que nul secours, nulle puissance étrangère, nul instituteur, si habile et si dévoué qu'il fût, n'y suppléa à jamais. Quoi qu'on fasse, n'élèvera jamais un enfant sans lui ou malgré lui.” (Dupanloup De l'Éducation¹⁶. 1923, I. kötet 177. oldal.)

Nem szabad azt gondolnunk, hogy a nevelés mint befolyásolás megzavarja a neveltet ítéleteiben úgy, hogy ez káros hatással van az önelhatározásra. A nevelés érveket állít az ember elé; az érvek pedig nemcsak hogy nem zavarják meg az ítélkezést, hanem inkább segítik az önelhatározást, mert az ész természete az, hogy érvek alapján ismerje meg a kívánatosat és elerendőt s így állítsa az akarat elé. A nevelés nem ijesztgetés.

A nevelés befolyásolás. Mindazáltal nem tagadható, hogy a nevelésben van bizonyos megkötöttség is, azaz a nevelt bizonyos megkötöttséget érez. U. i. az akarat szabadságának a lényege nem abban áll, hogy a céllal szembe fordulhat (libertas contrarietatis.) Ez csak velejárója az akarat szabadságának. Az akarat szabadságának a lényege abban áll, hogy igazi értékelés alapján a célt tudatosan és önkéntesen elfogadja s az erre vezető eszközöket kiválogassa (libertas electionis). Ez azonban azt kívánja, hogy a célratörekvés rendezett legyen, amiből az irányítás szüksége következik. És mert a nevelt célratörekvését még nem tudja rendezni, azért másnak az irányítását fogadja el. Így tehát a nevelésben van bizonyos megkötöttség, de ez nem fizikai, hanem erkölcsi, mely az akarat szabadságát nem köti gúzsba, sőt elősegíti. És ez a megkötöttség teljesen jogos, mert — mint később lesz róla szó — a nevelt önként veti alá magát nevelőjének.

b) A szenvedőleges viselkedés ellenmondással jár. Ha a nevelt szenvedőleges volna, akkor fölösleges fáradozás jó és rossz között különbséget tenni, amint ezt a nevelés teszi. E különbségtetés megköveteli, hogy választani is tudjunk jó és rossz között, mert nem volna jó és rossz, de különbség sem volna közöttük, ha nem tudnánk választani. Tehát a nevelő választ, önelhatározásból cselekszik s ezért *cselekvőleg vesz részt a nevelésben.*

111. A nevelés befolyásolás; de a nevelés képesítés is. Mi a viszony a befolyásolás és képesítés között?

A befolyásolás szóval vagy cselekedettel érveket állít a nevelt elé, hogy valamely cselekvésre rábírja. A képesítés pedig arra törekszik, hogy a nevelt önelhatározásból tegye azt, amit tehetőségeinél fogva megtehet. Tehát a befolyásolás csak egyes akarat tényekre vonatkozik, míg a képesítés az akarat tények egész rendszerére. Így a befolyásolás benne van a nevelésben, mert benne van a képesítésben, vagyis *a képesítés egyes mozzanatait befolyásolásnak mondjuk.*

Melyik a befolyásosabbik tényező?

112. Hogy melyik a befolyásosabbik tényező, ez a kérdés jogos, mert, bár mind a két tényező önelhatározásból cselekszik, tehát cselekvőleg vesz részt a nevelésben, mégis az egyiknek nagyobb befolyása lehet. Hogy az ember végső célját elérje, az egészen és teljesen tőle függ, de egy másik ember segítheti benne, amint ezt a

nevelés teszi is. Midőn tehát azt kérdezzük, hogy melyik a befolyásosabbik tényező a nevelés két tényezője közül, akkor csak azt kutatjuk, vajjon képes-e a nevelő annyira hatni, hogy a nevelt valóban is törekedjék végső célját elérni. Ez nagyon fontos kérdés, mert, ha erre nem képes, fölösleges fáradozás a nevelés. Tehát melyik a befolyásosabbik tényező?

a) Mivel a nevelő vezet, azért a nevelőnek nagyobb befolyása van. Ezt mondja a vezetés fogalma.

b) A nevelő nagyobb befolyását bizonyítja még a két tényező között lévő alárendeltségi viszony is. Az alárendeltségi viszony nem következménye a nevelő nagyobbik befolyásának, hanem megfordítva: *a nevelő nagyobbik befolyása következménye az alárendeltségi viszonynak*. Erről még lesz szó.

c) A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a nevelőnek általában nagyobb a befolyása. E megdönthetetlen tapasztalati tény a magyarázata annak a mondásnak, hogy akié a fiatalság, vagyis akié a nevelés, azé a jövő.

Tehát *a nevelés két tényező közül a nevelő a nagyobbik befolyású tényező*.

113. Mondhatja valaki, hogy mégis a nevelt a nagyobbik befolyású tényező, mert ténylegesen a nevelő igazodik a nevelt után, amidőn pl. értelmi színvonalához ereszkedik le, hogy neki valamit megmagyarázzon.

Felelet. A leereszkedés nem a nevelt után való igazodás. Midőn a nevelt értelmi színvonalához leereszkedünk, hogy neki valamit megmagyarázzunk, ezzel csak ismeretkörében mozgunk, mert megismerésünk természete olyan, hogy az ismertből kell kiindulnunk, ha az ismeretlent ismerni vagy megismertetni akarjuk. Ez nem a nevelt után való igazodás, hanem a logika törvényeihez való alkalmazkodás. A nevelésben a nevelt igazodik a nevelő után, mert a nevelt megy a nevelő parancsai és utasításai után és sokszor akkor is, amikor a parancs okát ésszel még nem éri föl.

114. Eddig a nevelő nagyobb befolyásának a tényét állapítottuk meg, most pedig az okát fogjuk keresni. Ez a következő.

Tudjuk, hogy a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel s az akaratot mint vágyó tehetséget fejleszti. Az akarat végső céljának hatalma alatt áll. Az akarat minden áron boldog akar lenni, teljes erejével a boldogság után tör. Az akarat mint természet ellenállhatatlanul vágyik a boldogság után és mint vágyó képességnek megvan a képessége, hogy a megfelelő módon igazi boldogságát megnyerhesse. Azonban az akarat nem tudja, hogy miben áll igazi boldogsága s az eszközöket sem ismeri, amelyekkel elérhető. És mert e tekintetben eszéhez is hiába fordul, mert ez sem tudja, ha csak egy más valaki nem világosítja fel, azért az akarat, ha észreveszi, hogy egy más valaki az annyira óhajtott boldogság megnyerésére akarja őt képesíteni, akkor a másik előtt készségesen meghajlik és utána indul. És midőn a nevelt már ismeri örök boldogságát, a szükséges eszközö-

ket és alkalmazásmódjukat, még akkor is akarata támaszt keres a nevelésben, illetőleg a nevelőben, hogy gyöngeségében segítségére legyen. Az akaratnak e gyöngesége azt eszközli, hogy aláveti magát a nevelőnek. Tehát **a nevelő nagyobbik befolyásának alapját az akaratban mint vágyó tehetségben kell keresnünk.**

115. Már tudjuk, hogy hol van az alapja a nevelő nagyobbik befolyásának; de még nem tudjuk, hogy tulajdonképen mi készíteti a nevelt akaratát arra, hogy nevelőjének alávesse magát.

Ha a nevelt alárendeltsége teljesen akaratának önkényétől függne minden következmény nélkül, akkor a nevelt az alárendeltségi viszonyt bármikor megszakíthatná büntetlenül. Így a nevelő minden fáradozása kétséges lenne. Ezért kell, hogy a nevelt bizonyos kötelezettséget érezzen, illetőleg fogjon fel, amelynél fogva magát nevelőjének alávetni tartozik. E kötelezettség nem szünteti meg a nevelt önelhatározását, csak felelőssé teszi magával szemben s e felelősség hatása alatt nevelőjének aláveti magát önelhatározásból. Ha a neveltben nem volna meg e kötelezettség, akkor a nevelő semmire sem szoríthatná jogosan neveltjét, sőt a szó szoros értelmében zsarnoka lenne neki. Hogy miben áll e kötelezettség és mikor és hogyan ébred föl a neveltben, arról később lesz szó.

Tehát **a fő ok, amiért a nevelő a nagyobbik befolyású tényező, az, hogy a nevelt bizonyos kötelezettséget érez arra, hogy nevelőjének alávesse magát. A nevelt kötelezve van magát alávetni nevelőjének és ennek tudatában is van.**

116. A mondottakból két nevezetes következményt kapunk; a) **a nevelő nagyobb befolyása az akaratra vonatkozik,** ami természetes, hiszen a nevelés az akarat fejlesztése; b) **a neveléshez a kiinduló pontot a nevelt szolgáltatja.** Mindkettőről később részletesebben szólnunk.

MÁSODIK SZAKASZ.

Mely életévében kell nevelnünk az embert?

A nevelés kezdete.

117. Az ész a tapasztalattal karöltve azt mondja, hogy az embert föltétlenül nevelnünk kell, csak nevelés által tud emberi módon élni. Ha a nevelés ennyire fontos, akkor jogos e kérdés: mikor kezdődjék a nevelés?

a) Az ember hosszú ideig teljesen alkalmatlan minden szellemi és testi munka önálló végzésére; de alkalmatlan arra is, hogy életét okosan használja fel és rendezze be. E minden tekintetben való alkalmatlanság azt parancsolja, hogy az embert alkalmassá tegyünk önálló munkálkodásra és életének okos felhasználására, vagyis

neveljük őt. És mert ez az alkalmatlanság a gyermek megszületésével kezdődik, azért *a nevelés is a gyermek megszületésével kezdődik.*

b) Az embernek az erkölcsi téren a legelső fogalmai a jó és rossz fogalma, amelyeken az erkölcsi rend áll. Az ember e fogalmakat 2—3 éves korában már biztosan megalkotta, amint ezt a tapasztalat bizonyítja. A nevelés lényegében nem más, mint az erkölcsi rend megtartására való képesítés. Az erkölcsi rend megismerése és azután megtartása azzal veszi kezdetét, hogy az ember megalkotja a jó és rossz fogalmát s azután minden más ítélet közvetítése nélkül megalkotja az erkölcsi rend legáltalánosabb elvét, t. i. a jót tennünk, a rosszat pedig kerülnünk kell, amiből a kevésbé általános és konkrét esetekre vonatkozó igazságok következnek. És mert a nevelésben mindent akkor kell kezdenünk, amikor a nevelt valaminek a megértésére képes és a gyermek az erkölcsi rend legáltalánosabb fogalmait és legáltalánosabb elvét két éves korában már megalkotta, azért *a nevelést rögtön a gyermek születése után kell kezdenünk.*

c) Midőn a lélek a test tehetetlenségét leküzdeni kezdi s mint szellem is jelentkezik, már nevelés alá kell fogunk a gyermeket. Sőt a nevelést a gyermek megszületése után kell kezdenünk.¹ A gyermek megszületése után nem kezdetünk mindjárt az Isten dicsőítésére való képesítésbe, hanem mindenelőtt ennek előfeltételét teremtyük meg, t. i. a gyermeket a test gondozásával az életnek megtartjuk és ugyancsak a test gondozásával segítjük őt, hogy a lélek a test tehetetlenségét leküzdhesse s mint szellem is megnyilatkozzék. Tehát *a test gondozása benne van a nevelésben.* Ebből következik, hogy *a nevelést a gyermek megszületése után rögtön meg kell kezdenünk.*

118. A Rousseau-féle elmélet szerint² a gyermeket 16 éves koráig magára kell hagynunk és szorgosan ügyelnünk, hogy minden külső hatást távol tartsunk tőle. Tehát Rousseau az ember nevelését csak 16 éves korában kezdené. Igaz, hogy ez a nézet teljesen tarthatatlan s Rousseau és néhány kései követőjén kívül senki sem vallotta, mégis megemlítyük, mert így még jobban kiviláglik, hogy a nevelést a gyermek megszületése után rögtön meg kell kezdenünk.

Az ember vezetésre szorul. Ha az embert nem vezetyük, akkor tetteinek erkölcsi értékét sohasem lesz képes megítélni,

¹ „L'Éducation commence à la naissance même de l'enfant. Tous les sages, tous les hommes d'expérience, tous les maîtres de la morale, les païens eux-même, l'ont proclamé: le jour où cet enfant ouvre son premier regard à la vie et fait entendre ses premiers cris, toute une série de devoirs relatifs à son éducation est imposée à tous ceux qui l'entourent.“ (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁶ 1923. I. kötet 75. oldal.)

² Rousseau fő műve: Emil, mely 1762-ben jelent meg s ebben rakta le nevelési gondolatait. Rousseau fő gondolatát „Emil“-jének kezdő soraival fejezi ki: Minden jó, ami a dolgok szerzőjének kezéből kerül ki; minden megromlik az emberek kezei között.

mert eddig még senki sem volt, aki megmondotta volna neki, hogy tettei erkölcsi értékének mi a zsinórmértéke. Igaz, hogy a jó és rossz fogalma az erkölcs terén az első értelmi fogalmak, amelyeket a gyermek megalkot s amelyekből minden további okoskodás nélkül megalkotja a következő erkölcsi ítéletet: a jót tennünk s a rosszat kerülnünk kell. De ez még messze van a cselekedetek erkölcsi értékének a megítélésétől. Hogy a gyermek tettei erkölcsi értékének a tudatára jusson, oda az alapítéletekből a következtetések hosszú sorára van szükség s ezt nem alkothatja meg a gyermek egymaga, de a tapasztalat sem vezeti rá, hanem idegen segítségre van szüksége. Tetteink erkölcsi értékének a tudatára sohasem jutunk el teljesen magunkra hagyatva. Ezt a tapasztalat fényesen bizonyítja. Nézzük meg azokat a szerencsétleneket, akiknek a nevelésével senki nem törődik, hanem az utca lármájában vagy az út porában nőnek fel! Még nem 16 évesek és már is rémei a társadalomnak.

Ha már tetteink erkölcsi értékének a megítélése tervszerű és tudatos hatást igényel, akkor mennyivel inkább az erkölcsi zsinórmértékhez való állandó alkalmazkodás.¹

119. A gyermek megszületése után a legtehetetlenebb lény s ezért kell, hogy legyen gondviselője. E gondviselés először csak a test gondozására szorítkozik. És mert ez a főtebb mondtak szerint benne van a nevelésben, azért *ez a gondviselő a gyermek első nevelője.*

E gondviselés nem szívesség a tehetetlen gyermekkel szemben, hanem a szeretet kötelessége. Tehát a gyermek első nevelője kötelezettséget érez arra, hogy a nevelést a gyermek megszületése után rögtön megkezdje. Hogy ki ez az első nevelő és miképpen jut nevelői kötelességének a tudatára, arról később lesz szó.

A nevelés vége.

120. A nevelés képesít s ezért kell lennie olyan időnek, amikor az ember már segítség nélkül is képes igazi célja felé törekedni. Midőn ez az idő bekövetkezik, akkor a nevelő munkája véget ér, a nevelés befejeződik s az ember magára hagyatva törhet célja felé. Ugyan összeköttetésbe léphet és társulhat másokkal, azonban oly vezetője már nem lesz, amilyen a nevelő volt.

121. Ha a nevelés képesít, természetes, hogy csak akkor teszi képessé az embert célja elérésére, ha benne önállóvá teszi

¹ Nagyon megszívlelendők itt Bossuet szavai: „Si de très bonne heure on s'occupe avec soin des enfants, alors l'action paternelle et de bons enseignements peuvent beaucoup. Au contraire, si on laisse de mauvaises et funestes maximes entrer une fois dans leur esprit, alors la tyrannie de l'habitude se rend invincible en eux, et il n'y a plus de remède qui puisse guérir le mal. Pour empêcher qu'il ne devienne incurable il faut le prévenir.” (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁶ 1923, I. kötet 75—76. oldal.)

őt. **Az önállóságra való képesítés elemi követelménye a nevelésnek.**¹ E nélkül a nevelés sikertelen, vagy holta napjáig kellene nevelnünk az embert, ami kivihetetlen.

A mondottakból következik, hogy *az önállóságra való képesítés csak levezetett lényeges jegye a nevelés fogalmának* s ezért nem kell kifejezetten benne lennie a nevelés meghatározásában. Tehát mindama meghatározások, amelyekben az önállóságra való képesítés kifejezetten benne van, tudományos szempontból nem egészen helyesek, mert legalább is több van bennük, mint amennyinek lennie kellene.

122. A nevelés egyszer véget ér minden embernél. Mégis különbséget kell tennünk a nevelés befejezésénél a férfi és nő között s erre a tapasztalat kényszerít minket. Midőn a tapasztalatra támaszkodva határozunk meg bizonyos különbséget a nevelés befejezésére a férfi és nő között, ezt nem a nevelésből mint nevelésből vezetjük le, hiszen a nevelés csak embert ismer és nem osztályozza nemekre. E különbségtevést a férfi és nő különböző természetű hivatása is teszi szükségessé.

Midőn a nevelés befejeződik, a férfit teljesen magára hagyhatjuk, mert Istentől rendelt hivatása az, hogy másokért és pedig sokakért fáradjon, nagy körnek legyen javára s mindezt teljesen önállóan végezze. A férfi vezetésre van teremtve, amit bizonyít az emberiség általános közmeggyőződése, de általában nagyobb szellemi és testi ereje is, sőt a nő egész viselkedése is. A nőnél ez másképen van. A nő hivatása nagyon kis körre terjed ki, a család határait nem lépi át s a tapasztalat bizonyossága szerint e körben is folytonosan támasztékra van szüksége, hogy hivatásának megfelelően. A mai korban, midőn a nőemancipációt annyira hirdetik, s a nők ténylegesen annyira tódulnak a férfipályákra, hogy lassan-lassan előzőnlük azokat, még inkább kitérnek, hogy a nőnek nem hivatása a kenyérkereset, a nyílt porondon való küzdelem.² A nő támasztékra szorul s ha ezt nem találja meg, többnyire elbukik és elvész. A tapasztalat szerint a nő mindig nagy veszedelmek között forog, ha egymagában áll s ez a férfira is veszedelem, mert reá nézve kísértés. A nevelés befejezésével a nőnek még mindig oltalomra van szüksége, hogy megóvassék a veszedelmektől s egyúttal megszűnjék veszedelem lenni a férfira is. A nőnek természeténél fogva és hivatásánál fogva másra kell támaszkodnia; azonban ez a támasz az önálló nőnél hiányzik. Azt mondják, hogy felülkerekedés a férfi célja és alulmaradás a nő keresett sorsa. A nő önkéntelenül is érzi, hogy neki mindig oltalomra van szüksége, ha azt akarja, hogy helyét biztosan meg-

¹ Hogy a nevelés az önállóságra is képesít, azt Vida Imre így fejezi ki: „A nevelő célja, hogy magát neveltjénél feleslegessé tegye.” (A neveléstudomány történelembölcseleti vonatkozásai. 1928, 37. oldal.)

² Vessd össze: Müller Lajos: A házasság (Keresztény Kis Könyvtár) 1928, 21. oldal.

állhassa. Vissza tehát a régi és egyedül helyes gyakorlathoz: legyen a nő mindig oltalom alatt; ne adjunk neki alkalmat, módot és teret, hogy teljesen önálló lehessen.

A nőnél is befejeződik a nevelés; de míg a férfi nevelésének befejezése után teljesen önálló lesz, addig **a nőnek még a nevelés befejezése után is oltalomra és támasztékra van szüksége, amit vagy a családban kell megtalálnia, vagy férjének oldala mellett.** Ezzel nem azt mondjuk, hogy a nő ne fejtse ki tevékenységét a társadalomban. Ezzel csak azt mondjuk, hogy a kenyérkereset és a nyílt porondon való küzdés, mi a teljes önállósághoz tartozik, nem a nő hivatása.

A nőnek csak akkor nincs szüksége férfitámaszra, ha több nő szüzességet fogad s együtt él bizonyos szabályok szerint, amint ez a kath. nőszervezetknél van. Ekkor a közös együttélés és a szabályok helyettesítik a férfit.

123. Az embernek mely életévében fejeződik be a nevelés? E kérdésre határozott feleletet adni nem lehet, mert nagyon sok függ attól, hogy a nevelt miképpen viselkedett nevelés alatt. A nevelés az egyik embernél hamarabb, a másiknál később fejeződhet be. Erre a neveléstől nem kapunk feleletet. Tehát kénytelenek vagyunk a tapasztalathoz fordulni. És tényleg a tapasztalat, ha nem is egészen pontos, de eléggé határozott életkort állapít meg. A tapasztalat azt mondja, hogy *általában a 24—25 éves korral befejezhetjük a nevelést.*

Itt egy megjegyzést kell tennünk. A férfi nevelése a 24—25 éves korral befejezhető; de csak akkor lesz teljesen önálló, ha a nevelt elhagyja nevelőit, pl. szülőit s tőlük különálló életet folytat. Míg a gyermek a családban van, ha nős is és szülőitől különálló életet nem folytat, addig a családfőnek a felügyelete alatt van és a családfő köteles is gyakorolni a felügyeletet.¹

124. A nevelés befejezésének 24—25 éves kora ellen három ellenvetést szokás tenni.

a) Némelyek azt mondják, hogy a nevelést akkor kell befejeznünk, amikor a test teljes kifejlődéséhez jut.

Felelet. Ez nem helyes vélemény, sőt a nevelés valódi céljának a félreismerésén alapszik, mert a nevelés befejezésének a meghatározásánál annak ad irányító szerepet, ami a nevelésnél semmiesetre sem játszik irányító szerepet. A test teljes kifejlődése semmi biztosíték arra nézve, hogy az ember önálló-e célja eléré-

¹ A nevelés és önállóság csodálatos keverékével találkozunk a kath. egyházban a szerzetes rendeknél. Itt, midőn az ember nevelése befejeződött, önálló lesz ugyan, amennyiben bizonyos működési kört biztosítanak neki, de azért továbbra is nevelés alatt marad, amennyiben minden cselekedetében valóságos nevelői felügyelet alatt áll. Itt a nevelés az önállósággal a legszebben párosul s ezért ama szerzetesrendek tagjai, akik megtartják szabályaikat, a tökéletesedés csodálatos magaslatára emelkednek. — Valami hasonló tapasztalunk a mi parasztságunknál is, mert a fiúgyermek még a házasság után sem hagyják el a szülői házat, hanem szülőikkel egy kenyéren élnek.

sében. Sőt a test kifejlődése a nevelés befejezése előtt inkább hátrány, mint előny s az ilyen ember, míg nevelése tart, a leg-erősebb korlátok közé szorítandó, hogy a kifejlődött test ne tévessze meg és ne vezesse félre a neveltet. Az önállóság nem abban áll, hogy mennyire fejlett a test, hanem abban, hogy az ember magára hagyatva mennyire képes szellemi tehetségeivel élni célja érdekében. A test fejlesztése benne van a nevelésben, mégis *a nevelés befejezésének kimondásánál a testnek nincs szava*. Itt a szellemi tehetségek beszélnek.

Azokat, akik azt mondják, hogy a nevelést akkor kell befejeznünk, amikor a test teljes kifejlődéséhez jut, bizonyára megtevesztette az a körülmény, hogy a test is általában az embernek körülbelül 24—25 éves korában jut teljes kifejlődéséhez.

b) Mások azt mondják, hogy a nevelést a 18—19 éves korról befejezhetjük, ami után a tulajdonképeni nevelés véget ér s csak a tanítás marad meg belőle. — E vélemény cáfolatát később adjuk.

c) Néhányan azt mondják, hogy a nevelés akkor fejeződik be, amikor valaki tanulmányait befejezi, ha ez 24 éves kora előtt is történik. — Erre is a feleletet később adjuk meg.

125. A nevelés befejezése egyúttal a *nagykorúság* kezdete. Tehát *a nagykorúság ama kor, amelyben az ember nevelői segítség nélkül törekszik végső célja felé*. Ezzel szemben a nevelés befejezése előtt való kor a *kiskorúság*. Amíg az ember nevelésre szorul, addig kiskorú, tehát önálló sem lehet.

Lehet-e nő nagykorú? Amennyiben a nőnél is befejeződik a nevelés, annyiban a nő is nagykorú; amennyiben pedig a nő még a nevelés befejezése után is oltalomra és támaszra szorul, annyiban a nagykorúság sem illeti meg őt úgy, mint a férfit. A nevelés befejezése után a férfi is, a nő is nagykorú; azonban a nagykorúság fogalma kissé kiterjedtebb a férfínál, mint a nőnél. Ennek oka a férfi és női hivatás különbözőségében rejlik.

126. Mondottuk előbb, hogy a nevelés a 24—25 éves korról befejeződik; azonban e kor nem mértéke a nagykorúság kezdetének. E kor csak azt mondja, hogy a tapasztalat szerint általában e korban éri el az ember azt a mértéket, hogy nevelése befejezhető, tehát ő nagykorúnak nyilvánítható. A nagykorúság mértéke valami más, amiről később lesz szó.

127. A nevelőnél fontos kellék, hogy akkor, amikor működését megkezdí, nevelése már befejezett legyen, azaz ő már ne szoruljon nevelésre. Akit valamiben vezetnünk kell, az ugyanabban a dologban nem vezethet másokat, hiszen maga is vezetésre szorul. És ez még inkább érvényes a nevelőnél, ki az embert legmagasabb javának az elérésére akarja képesíteni. **Nevelő csak az lehet, kinél a nevelés már befejeződött**, más szavakkal: **nevelő csak nagykorú lehet**. Vakra nem bízhatunk világtalant.

Mivel nevelő csak nagykorú lehet, azért határozottan elítél-

lendő az, hogy kiskorúak is nevelői állást töltsenek be. Tehát elítélendő az, hogy a népiskolában 19—20 éves gyerekek nevelősködjének. Továbbá elítélendő az is, hogy a törvény megengedi a férfinak 24 éves kora előtt, esetleg 18 éves korában is a nősülést. Eppen így elítélendő, hogy a leányok már 15—16 éves korukban férjhez menjenek. A legfontosabb nevelők az apa és anya. Már most micsoda nevelők lesznek gyerekekből, kik még maguk is a legteljesebb nevelésre szorúlnak. És micsoda nemzedék származhat oly szülőktől, kik testi fejletlenséggel lesznek apák, anyák?!

128. Mivel nevelő csak nagykorú lehet és aki nevelésre szorul az kiskorú, azért némelyek azt mondják, hogy a nevelés a nagykorúak hatása a kiskorúakra s ehhez még valami célt is fűznek. Az ilyen meghatározások különböző változatokban fordulnak elő.¹ Ezt a meghatározást vallja a legtöbb magyar és német kézikönyv is.

Ha e meghatározásokban a cél jól is volna megadva, még akkor is van főbenjáró hibájuk. U. i. e meghatározások olyasmivel magyaráznak, t. i. nagykorúsággal és kiskorúsággal, amit a nevelés fogalmából kell lehoznunk. Előbb kell tudnunk, hogy mi a nevelés és csak azután mondhatjuk meg, hogy ki nagykorú és ki kiskorú. Tehát e meghatározások körben forognak² és már ezért is helytelenek.

¹ E meghatározást vallók közül néhányat megemlítünk: a) Posch Jenő: „A nevelés azoknak a benyomásoknak az összege, amiket szülők és tanítók szándékosan nevelési szándékkal bocsátanak rá a gyermek lelkére.” (Lelki jelenségeink és természetük. 1915, II. rész 806. oldal.) b) Dreisziger Ferenc: „A nevelés az érettebb korúaknak a gyermekekre való szándékos, rendeltetésnek megfelelő, tervszerű, erkölcsös hatása azon célból . . . (Tanítók könyve. 1907, I. kötet 179. oldal.) c) H. Bawinck: „(A nevelés) az a tevékenység, melynek célja formálása az embernek mint embernek és mely azt a kiskorúság és durvaság állapotából lelki nagykorúságra erkölcsi szabadságra és önállóságra vezeti.” (A keresztyén pedagógia alapelvei. Fordította: Marton János 1923, 8—9 oldal.) d) J. Bessmer: „Die Erziehung im strengen Sinne des Wortes ist die systematische Hilfe, die der geistig reife Mensch einem andern geistig noch unreifen angedeihen lässt, um dessen Fähigkeiten zu entfalten und auszubilden.” (Das menschliche Wollen. 1915, 159. oldal.) e) Linus Bopp: „Erziehung ist also wesentlich ein planmäßiges, bewusstes Einwirken reifer Personen und des reifen Geschlechtes auf das nachreifende Geschlecht, unterstützt, getragen von dem ungewollten, vielleicht auch unbewussten Einfluss der Umgebung, vielleicht auch gehemmt und gestört durch ihn.” (Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928, 19—20 oldal.) f) A nagykorúak hatásával, illetőleg valami hasonlóval magyarázzák a nevelést még: Fináczy Ernő, O. Willmann, Th. Ziegler, Lubrich Ágost, akiknek a meghatározását már közöltük.

² A körben forgó meghatározás iskolai példája pl. Imre Sándor meghatározása: „A nevelés a közösség életéből fakadó s arra ható, az egyén kifejlődését tudatosan elősegítő, huzamos ideig tartó szellemi tevékenység, mellyel a fejlettség magasabb fokán lévők céltudatosan és tervszerűen alakítják a kevésbbé fejletteket, amíg az alakítást az önállóság ki nem zárja.” (Neveléstan. 1928, 22. oldal.) E meghatározásban semmi sincs a nevelés tulajdonképeni meghatározásából, hanem mind olyannal magyarázza a nevelést, amit a fogalomnak csak további fejtegetésében kaphatunk.

E meghatározásoknak más hibájuk is van. Ha a nevelést a nagykorúak hatásával kellene magyaráznunk, akkor nem tudnók megadni a nevelő fogalmát, mert a neveltire nem csak nevelői hatnak, hanem ugyanazon célból, amelyet a meghatározás megjelöl, a környezet nagykorú tagjai is hathatnak. Már pedig a környezetnek nem mindegyik tagja egyúttal nevelője is az embernek.

MÁSODIK KÖTET.

A nevelés lényege szerint.

129. Tulajdonképen már tudjuk, hogy mi a nevelés lényege, mert akkor, amikor valaminek a (logikai) fogalmát ismerjük, már ismerjük a lényegét is. De itt nem is a lényeget keressük, hanem azt, hogy a lényeg mit zár magába, milyen levezetett lényeges jegyei vannak.

Eddig is következtettünk a nevelés lényegéből; de a következtetések inkább a nevelés alanyára és tárgyára vonatkoztak s magát a nevelést csak kevésbé magyarázták úgy, hogy a nevelés végrehajtására alig vetettek valami fényt. Most azonban a következtetések mind magára a nevelésre fognak vonatkozni és csak másodsorban a nevelés alanyára és tárgyára, hogy a nevelésnek általánosságban teljes magyarázatát adhassuk.

Hogy tárgyalásunkban rendet tartsunk, először beszélünk a földi boldogságról, mert rajta keresztül törekszünk végső célunk felé és mert a földi boldogság zárja magába ama részleges javakat, amelyeken át az örök és legmagasabb jót elérhetjük. Azután beszélünk a nevelés eszközeiről, harmadszor a nevelés lehetségeségéről, szükségességéről, a tudatosságról és tervszerűségről, végül pedig a nevelés tulajdonságairól.

ELSŐ RÉSZ.

A földi boldogság.

A földi boldogság fogalma.

130. Az ember élő valami, öntudatos lény és mert valami, valamiért él itt a földön. Az ember öntudatos lény, természetének jellegzetessége a célkitűzés és az eléje állított célok megvalósítására való törekvés. Tehát az ember előtt a célok egész rendszere áll. E célok közül az egyik az utolsó vagy végső cél, míg a többi mind közbeeső cél és mint ilyen csak eszközszámba megy a végső célhoz viszonyítva. Az ember végső célját csak halála után érheti el, míg közbeeső céljait földi életében kell megvalósítania úgy, hogy végső célját elérhesse. Ha közbeeső céljainkat végső célunkra

való tekintettel valósítjuk meg, akkor földi életünket észszerűen és célszerűen használjuk fel. És ha az ember életét észszerűen és célszerűen használja fel, akkor azt mondjuk, hogy boldog itt a földön. Tehát **a földi boldogság a földi életnek észszerű és célszerű felhasználása.**

131. A földi boldogságban kettőt kell megkülönböztetnünk.

a) Az első a foglalkozási kör: (földműves, tanító, mérnök, asztalos, szolga stb.), amelyben valaki földi boldogságát elérni akarja, vagyis életét észszerűen és célszerűen felhasználni. E kör csak keret, amelyben úgy kell kifejtenuk erőnket a választott körnek megfelelően, hogy ez a földi élet észszerű és célszerű felhasználását eredményezze. Tehát a foglalkozási kör, amelyben érvényesülni akarunk, még nem a tulajdonképeni földi boldogság, mert nem mondhatjuk, hogy az, ki lakatos, miniszter stb. lesz, már boldog is itt a földön, hiszen ennek az ellenkezőjét naponkint tapasztaljuk. E kör csak alkalom, amelyben mindazokat a külső, de szükséges föltételeket, mint: a társadalomban való elhelyezkedést, munkaalkalmat, elfoglaltságot, az emelkedés lehetőségét stb. megtalálhatjuk, amelyeknek helyes felhasználása által tulajdonképeni földi boldogságunkat is megtalálhatjuk. E kört *földi boldogulásnak* nevezzük.

b) A második, amit a földi boldogságban meg kell különböztetnünk, az, amivel a kört, amelyet földi érvényesülésünknek választottunk, ki kell töltenünk. Ez pedig bizonyos javak, mert a boldogság mindig bizonyos javak birtoka, még pedig szellemi javak birtoka. E bizonyos javak mind részleges javak, mert a tárgyilag egyetemes jót csak halálunk után nyerhetjük meg. E részleges javakat a *tulajdonképeni földi boldogságnak* nevezzük, mert mindegyik józan ember csakis e javakat tartja földi boldogságának, vagyis az élet észszerű felhasználásának.

A kört, vagyis a földi boldogulást és a részleges javakat, amelyekkel a kört ki kell töltenünk, tehát a tulajdonképeni földi boldogságot együttesen csak *földi boldogságnak* nevezzük.

Mivel a tulajdonképeni földi boldogság a valóságban nem választható el a földi boldogulástól, azért e kettő mindig együtt jár. Emiatt a következőkben csak földi boldogságról beszélünk, amely kifejezés alatt a földi boldogulást és a tulajdonképeni földi boldogságot együttesen értjük. Ha pedig tárgyalásunk majd szükségessé fogja tenni, hogy e kettőt elválasszuk egymástól, ezt jelezni fogjuk úgy, hogy a földi boldogság helyett vagy földi boldogulásról vagy a tulajdonképeni értelemben vett földi boldogságról fogunk beszélni.

132. A földi boldogulás abban áll, hogy valamely pályán vagy foglalkozási ágban érvényesüljünk, vagyis a társadalomban valahol elhelyezkedjünk. De ez nem lényege a földi boldogulásnak, mert nem a társadalomban való elhelyezkedésért akarunk a társadalomban elhelyezkedni, hanem azért, hogy ez által más

és magasabb javakat szerezhessünk meg. E magasabb jó a tulajdonképeni földi boldogság. Tehát **a földi boldogulás lényege céljában van és ez a tulajdonképeni földi boldogság.**

A földi boldogulás megvalósítása az akarathoz tartozik. Az akarat minden tényét célja határozza meg s ezt a cselekvés és cselekvő céljával érjük el, amely két cél értelmes lényeknél együtt jár. A földi boldogulásnál a cselekvés célja a társadalomban való elhelyezkedés, a cselekvő célja pedig az, ami végett a társadalomban elhelyezkedünk s ez a földi boldogság. Tehát a földi boldogulás meghatározásában a nemfogalom a cselekvés célja, a fajkülönbséget helyettesítő cél pedig a cselekvő célja. E szerint **a földi boldogulás valamely társadalmi kör betöltése azért, hogy tulajdonképeni földi boldogságunkat elérhessük.**

És mi a célja a tulajdonképeni földi boldogságnak?

A tulajdonképeni földi boldogsággal az a célunk, hogy földi életünk elérje célját. Tehát a tulajdonképeni földi boldogságnak is a lényege céljában van. És mert e cél földi életünk célja, tehát az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerése, azért **a tulajdonképeni földi boldogság az Isten dicsőítésén át az örök boldogság megnyerésére való törekvés.¹**

133. Bárhogy is tekintjük a földi boldogságot, akár mint a tulajdonképeni földi boldogságot, akár a földi boldogulással együttesen, a földi boldogság csak részleges javakat zár magába, mert a földi életben más javak nincsenek. Azonban a részleges javak mind az egyetemes és örök jót célozzák; a részleges javakkal az akarat mint vágyó tehetség arra törekszik, hogy az akarat mint természet elérje célját, t. i. az egyetemes jót. Mivel pedig ez az egyetemes jó tárgyilag az Isten, azért **a földi boldogság bizonyos részleges javak birtoka, amelyekkel az Isten dicsőítésén át az örök boldogság megnyerésére törekszünk.**

Az akarat az egyetemes jó hatalma alatt áll. Ha az akarat ezt az egyetemes jót eléri, akkor eléri boldogságát. Ez az egyetemes jó mint valóság az Isten. Azonban az ember nem úgy ismeri meg az Istent, amint van, hanem nagyon tökéletlenül. Ha teljes tökéletességgel ismernék az Istent, akkor föltétlen szükségességgel törekednénk utána, mert föltétlen szükségességgel törekszünk az egyetemes jó után. Mivel pedig az Istent csak tökéletlenül ismerjük, azért az akarat törekedhet ugyan az Isten után, de teljes megnyugvást e földi életben Benne nem talál, mert nem egyesülhet Vele. Ezért szükséges, hogy legyen másvilági élet is, amelyben az akarat teljesen megnyugodhat, mert az akaratnak az egyetemes jó után való föltétlen törekvése kívánja is, hogy e vágya teljesedjék. Más szavakkal: mivel a földi élet csak részle-

¹ „Totum quod homo est, et, quod potest et habet, ordinandum est ad Deum.“ (Aquinoi szent Tamás: Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 24, a 4, ad 3.)

ges javakat foglal magában, azért a földi élet, tehát a földi boldogság célja is az egyetemes jó elérése. Tehát **a földi boldogság részleges javak birtoka, amelyekkel az örök boldogság megnyerésére törekszünk.**

Földi boldogság és nevelés.

134. A nevelés az Isten dicsőítésén át az örök boldogságra képesít, a földi boldogsággal pedig az Isten dicsőítésén át az örök üdvösség megnyerésére törekszünk. Ebből következik, hogy *a nevelés és a földi boldogság között valamilyen viszony van.* És milyen ez a viszony?

Ha a földi boldogságot úgy vesszük, mint bizonyos részleges javak összegét, akár a földi boldogulással együttesen, tehát ismét csak mint bizonyos részleges javak összegét, mert a társadalomban való elhelyezkedés is részleges jó, akkor a tapasztalat azt mondja, hogy az ember idegen segítség nélkül nem képes elérni földi boldogságát. Tehát *az embert mások képesítik mindkét boldogságának elérésére.* És kik ezek a mások? A nevelők-e, avagy más személyek? Ha Péter nevelője Pálnak, akkor Péter az Isten dicsőítésén át az örök boldogság megnyerésére képesíti Pált. Hát ki képesíti Pált a földi boldogság megnyerésére: Péter-e vagy más valaki, pl. János?

Az ember végső célja egyúttal földi életének is végső célja. Ha tehát az embert végső céljának az elérésére akarjuk képesíteni, akkor mindenekelőtt arra kell őt képesítenünk, hogy földi életét a végső célnak megfelelően használja fel. Így azután **a földi élet helyes felhasználására való képesítés benne van a nevelésben.** Azonban a földi boldogság minden tartozékával együtt benne van a földi életben s ezért a földi élet helyes felhasználására való képesítésben teljesen benne van a földi boldogságra való képesítés. Ebből következik, hogy a földi élet helyes felhasználására csak akkor képesíthetünk, ha egyúttal a földi boldogságra is képesítünk. Így a földi boldogságra való képesítés föltétlenül szükséges a végső célunk elérésére való képesítéshez. Tehát **a földi boldogságra való képesítés benne van a nevelésben.**

A nevelés mindenesetre arra képesít, hogy az életet okosan használjuk fel. De hogyan lenne ez lehetséges, ha az ész, amelynek célja az élet vezetése, nem ismerné az élet célját, vagy bizonytalanságban volna felőle?! De az akaratnak is kötelessége az életet okosan keresztülvezetni. És hogyan tegye ezt, ha nem törekszik az élet célja után, vagy az ész tévedése miatt nem törekedhet az élet célja után?! Az embernek az élet okos felhasználását gyakorlatilag kell megvalósítania s ezért életét végső célja elérésére kell felhasználnia. Tehát így kell eljárnia a nevelésnek is. A gyakorlati élet igényei nem tűnnek folyton változó

ingatag és kétséges elméleteket. A kétségeknek és merő föltevéseknek lehet helyük az elméleti tudományokban, de az emberi fejlődés elvei és a cselekvés alapjai nem lehetnek.¹

A mondottakból következik, hogy *erkölcsileg és a tudomány szempontjából lehetetlen az, hogy valaki egy meghatározott személyt neveljen és más valaki ugyanazt a személyt csak a földi boldogságra képesítse. Mind a két boldogságra: a földi és örök boldogságra való képesítést ugyanaz a személy végzi.*

135. **A földi boldogságra való képesítés a nevelésnek lényeges kelléke,** mert szükséges ahhoz, hogy az embert végső célja elérésére képesíthessük; *de még sem alapjában, hanem csak levezetett lényeges jegye a nevelés fogalmának,* tehát nem segíti fölépíteni a nevelés fogalmát, hiszen a fogalomnak csak további fejtegetésében kapjuk.

136. És hogyan van a földi boldogságra való képesítés a nevelésben? Az embernek úgy kell berendeznie földi életét, hogy az végső céljának megfelelően. A földi életnek, tehát a földi boldogságnak is a célja az ember végső célja. Tehát a földi boldogság nem áll végső célunk mellett, hanem alatta, a közöttük lévő viszony nem mellérendelt, hanem alárendelt, még pedig a földi boldogság van alárendelve végső célunknak. Ezért a nevelés a földi boldogságra való képesítésen át képesít a végső célra. Tehát **a földi boldogságra való képesítés szükséges és nélkülözhetetlen eszköze a nevelésnek,** vagyis **a földi boldogságra való képesítés úgy van benne a nevelésben, mint az eszköz céljában.**

137. Lássuk a következő következtetést:

A nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése;
az Isten dicsőítése s az örök üdvösség megnyerése földi életünk okos felhasználása által történik;
földi életünket csak akkor használhatjuk fel okosan, ha a társadalomban valahol elhelyezkedünk s e választott körnek megfelelően kifejtjük tehetségeinket végső célunkra való tekintettel;
de ez nem más, mint földi boldogságunkat az Isten dicsőítésének s az örök üdvösség megnyerésének megfelelően felhasználni,
tehát így kell eljárunk a nevelésben is.

E következtetés mindegyik előzménye biztos ismeret. Továbbá a következtetés alakilag és anyagilag is teljesen helyes, következésképp a zárótétel biztos ismeret. Tehát **biztos ez az ismeret: a földi boldogságra való képesítés eszköz az Isten dicsőítésén át az örök boldogság megnyerésére való képesítésben, vagyis a nevelésben.**

¹ Sévol: Le Besoin et le Devoir Religieux. 1908, 27. oldal.

Lássuk még a következő következtetést:

Ki valamely célt akar, annak a hozzá szükséges eszközöket is akarnia kell és megfordítva: ki valamely eszközzel okosan akar élni, kell, hogy vele céljára való tekintettel éljen;

a földi boldogságnak csak úgy van értelme, ha az Isten dicsőítésére s az örök boldogságra vonatkoztatjuk, mert a földi életnek is csak ekkor van értelme és értéke;

tehát a földi boldogságra való képesítésnek is csak úgy van értelme és értéke, ha azt arra való tekintettel tesszük, hogy az ember az Istent dicsőítve örök boldogságát megnyerhesse.

E következtetés anyagilag, alakilag és tartalmilag teljesen helyes, következésképpen a zárótétel biztos ismeret. Ebből pedig következik, hogy **biztos ez az ismeret: a földi boldogságra való képesítés észszerűen nem választható el az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítéstől, vagyis ameddig tart a földi boldogságra való képesítés, addig kell tartania az Isten dicsőítésére való képesítésnek is.**¹

138. A mondottakból következik, hogy *a nevelésnek két eleme van: a) a földi boldogságra és b) az örök boldogságra való képesítés. Az örök boldogságra való képesítés a fő elem és ennek alá van rendelve a földi boldogságra való képesítés.*

E két boldogság szétválasztó vonala a halál; a halálon innen van a földi, túl pedig az örök boldogság. E két boldogság lényegesen különbözik egymástól, amint ezt a bölcselet ki is mutatja. Tehát nem alkotnak egységes egészet. Egymásután következnek ugyan, de ebben az egymásutánban az örök boldogság nem folytatása vagy természetes következménye a földi boldogságnak. És mert ténylegesen a földi boldogságon át érjük el örök boldogságunkat, azért kell, hogy valami összekösse a kétféle boldogságot, hogy emez összekötő kapcsón át egységes egészet alkossanak. Mi lehet ez az összekötő kapocs?

¹ Hogy a földi boldogságra való képesítés nem választható el az igazi végső célra való képesítéstől, ezt a biztos ismeretet már sokan vallják a pedagógusok közül és különösen azok, kik nem szürke elméletek után indulnak, hanem az életet tanulmányozzák, bár nem e szavakkal fejezik ki magukat. Ezt vallja pl. a mai kor egyik legnagyobb pedagógusa, Foerster is, midőn ezt mondja: „Erziehung besteht nicht darin, dem Menschen diese oder jene Gewohnheit beizubringen, sondern vor allem darin, ihn zur richtigen Rangordnung der Lebenszwecke zu erziehen, so dass er das Allerwichtigste als solches behandeln und der Vordringlichkeit der Sonderzwecke und Seitenzwecke rechtzeitig widerstehen lernt. Er muss von früh an daran gewöhnt werden, dass es eine unbedingte Wahrheit, ein unverrückbares höchstes Ziel gibt, dem alles geopfert werden muss, auch das Liebste und Beste, weil ja alle Güter des Lebens erst von dort her ihren Wert und ihren Segen gewinnen.“ (Erziehung und Selbsterziehung. 1918. 73. oldal.)

Az örök boldogság jutalom s ezért csak valamiért kaphatjuk. Az örök boldogságot földi boldogságunkon át érjük el s ezért a földi boldogságnak vonatkozásban kell lennie azzal, aminek jutalma az örök boldogság. És mert a földi boldogság a halállal véget ér s azután következik az örök boldogság, azért az, amivel a földi boldogság vonatkozásban van és aminek jutalma az örök boldogság, nem lehet más, mint a földi élet célja. E cél pedig az Isten dicsőítése. Tehát a földi boldogság és az örök boldogság összekötő kapcsa az Isten dicsőítése.

Ebből következik, hogy *a nevelésben is a földi boldogságra s az örök boldogságra való képesítésnek az összekötő kapcsa az Isten dicsőítésére való képesítés.*

139. Itt most az a kérdés, hogy hová tartozik az Isten dicsőítésére való képesítés: a fő elemhez-e avagy az alárendelt elemhez-e?

Mind a kettőhöz. A fő elemhez azért, mert az örök boldogság az Isten dicsőítésének a jutalma és az alárendelt elemhez azért, mert a földi életnek s így a földi boldogságnak is a célja az Isten dicsőítése. Így azután **a nevelés középpontjában az Isten dicsőítésére való képesítés áll**, vagyis *a nevelés a földi boldogságra képesít, hogy az Isten dicsőítésére képesíthessen s az ember ez által megnyerhesse örök boldogságát.*

140. Az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére való képesítés a nevelés anyaga, mert ez a nevelés végső célja. A földi boldogságra való képesítést is mondhatjuk a nevelés anyagának, ha ezt másodcélnak tekintjük, mert ténylegesen ezen át képesítünk az Isten dicsőítésére. Tehát *a nevelés anyaga elsősorban és mindenekelőtt az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés, másodsorban pedig a földi boldogságra való képesítés.*

A nevelésnek alakja is van, t. i. ami által a fő és másodcél megvalósítani akarjuk. A nevelés alakjáról a második könyvben fogunk beszélni.

A neveléstan deductív elve.

141. **A nevelés logikai fogalma a neveléstannak legfelsőbb és legmagasabb deductív elve**, amelyből a nevelésre vonatkozó minden dolgot levezethetünk. De **a nevelés fogalma a neveléstannak legfelsőbb és legmagasabb reductív elve is**, mert a nevelésre vonatkozó minden dolgot erre visszavezethetünk.

Mivel a nevelés fogalmát mindjárt a neveléstan elején kapjuk, hiszen az volt a legelső dolgunk, hogy a nevelést meghatározzuk, tehát a neveléstan legfelsőbb és legmagasabb deductív elvét eléggé korán vagyunk képesek meghatározni, azért *a neveléstan tárgyalási módja csak deductív lehet.*

142. Tehát a bölcséleti jellegű tudományok közül nemcsak

az erkölcsbölcséletnek van deductiv elve, t. i. értelmes természetünknek megfelelő cselekvésmód, hanem a neveléstannak is. E két deductiv elv között különbség van, mely a következő:

a) Az erkölcsbölcsélet az értelem legmagasabb alaptételeiből kiindulva maga alkotja meg deductiv elvét, míg a neveléstan, miután megismerte, hogy a nevelés az embert végső céljának az elérésére képesíti, az ember végső céljának a megismerése végett már az erkölcsbölcsülethez folyamodik, mert annak meghatározása nem tartozik hozzá és így alkotja meg deductiv elvét. Tehát a neveléstan maga alkotja meg deductiv elvét, de hozzá a lényeget az erkölcsbölcsületről készen veszi át. Így a neveléstan legmagasabb tárgyi megismerési elvét a bölcsletről veszi át s azért *a neveléstan a bölcsületnek alárendelt tudomány*.

b) Van nevezetesebb különbség is a két deductiv elv között, mert az előbbi csak azt mondja, hogy a két tudomány miképpen kapja deductiv elvét.

Az erkölcsbölcsület az ember minden kötelességét deductiv elvéből vezeti le,¹ amely minden emberre vonatkozik, tehát a nevelőre is. És mégis a neveléstan, bár a nevelés cselekedetekből áll és a megfelelő cselekvésmódra képesít, a cselekedetek deductiv elve pedig az erkölcsbölcsület deductiv elve, még sem indul ki az erkölcsbölcsület deductiv elvéből, hanem ennek céljából. Mi ennek az oka?

Ennek az az oka, hogy a nevelés lényege a cselekedetek végső céljában van s ezért *a neveléstan az erkölcsbölcsület deductiv elvének a célját veszi deductiv elvnek*. Az erkölcsbölcsület tárgya a szabad cselekedetek és annak meghatározása, hogy milyeneknek kell lenniök, miközben az ember célját is meghatározza. A neveléstan pedig, mint a bölcsületnek alárendelt tudomány, amely tehát a bölcsület minden ágának kész igazságaival él, már nem azt keresi, hogy milyeneknek kell lennie a szabad cselekedetnek, hanem azt kutatja, vajjon mit kell tennie a nevelőnek, hogy a reá bízott gyámoltalan és önállótlan ember célját elérhesse s ezért az emberi cselekedetek végső célját veszi deductiv elvnek, miközben az emberi cselekedetek zsinórmértékét, tehát az erkölcsbölcsület deductiv elvét is felhasználja, mert ez vezet a cél megvalósításához. Tehát *a neveléstan deductiv elve a nevelés fogalma; de akkor, midőn a nevelést tényének a megvalósításában tekintjük és neveltjeinknek magyarázzuk a cselekedetek erkölcsi jóságát, már az erkölcsbölcsület deductiv elvéből indulunk ki*.

¹ Lásd ezt bebizonyítva pl. V. Cathrein „Moralphilosophie“ (2. kötet 5. kiadás 1911) című művében. — Lásd erre vonatkozólag még Aquinói szent Tamás műveit, melyekben az erényekről tárgyalva a cselekedetek erkölcsi zsinórmértékének az ember értelmes természetét mondja. Pl. „Quod est contra ordinem rationis, est contra naturam hominis, in quantum est homo, quod autem est secundum rationem, est secundum naturam hominis.“ (Summa theologiae, 1^a 2^{ae} qu. 71, a. 2).

A nagykorúság mértéke.

143. Már mondtuk, hogy a nagykorúság kezdete a nevelés befejezése. Mivel már azt is tudjuk, hogy a nevelés a földi boldogságra is képesít, azért eldönthetjük ezt a kérdést is: mi a nagykorúság mértéke. Ha e kérdésre megfeleltünk, egyúttal megfeleltünk ama kérdésre is, hogy mikor szabad befejeznünk a nevelést, mert — mint mondtuk — a 24—25 éves kor nem mértéke a nagykorúságnak, de a nevelés befejezésének sem.

Mondottuk, hogy ameddig tart a földi boldogságra való képesítés, addig kell tartania a végső célra való képesítésnek is. E két képesítés elválaszthatatlan egymástól mindaddig, míg a nevelés tart s így, — úgy látszik — a nagykorúság kimondásánál nem vagyunk tekintettel külön-külön a földi és örök boldogság megnyerésére való képesítésre, hanem mind a kettőre egyszerre. Azonban ez csak látszat, mert behatóbb vizsgálat után más eredményre jutunk. U. i. jó nevelés mellett mindig törekszünk igazi végső célunk felé, ha a nevelés már befejeződött. Az igazi földi boldogság megkívánja a végső cél felé való komoly törekvést s ezért az, ki földi boldogságára való törekvésében önálló, önálló végső célja felé való törekvésében is. Minden célt bizonyos eszközökkel érünk el. Ha az eszközök helyes alkalmazásában önállók vagyunk, akkor a célt megvalósítjuk, vagyis önállók vagyunk célunk elérésében. Már most a földi boldogság eszköz végső célunkhoz, még pedig egyedüli, mert földi életünkön át érjük el végső célunkat, hiszen csak egyszer élünk. Ha tehát földi boldogságunk után úgy törekszünk, hogy ez mint eszköz megfelelően végső célunknak, akkor célunkat elérjük. Hogy valamely cél elérésében önállók vagyunk-e, annak az a mértéke, vajjon képesek vagyunk-e a cél elérésére szolgáló eszközökkel a cél érdekében önállóan élni. Tehát a végső célunk elérésére való önálló törekvésnek a mértéke a földi boldogságra való önálló törekvés. Ugyanígy van ez a nevelésnél is. Így kimondhatjuk, hogy *a nagykorúság kimondásánál a földi boldogságra való képesítés az irányadó.* Más szavakkal: *a nagykorúság mértéke a földi boldogságra, vagyis a földi élet okos felhasználására való önálló törekvés.*

A nagykorúságnak s így a nevelés befejezésének is a kimondásánál az embernek végső céljára való képesítése szintén játszik szerepet, amennyiben a földi boldogságra való képesítés észszerűen csakis végső célunkra való tekintettel történhet. Ezt így fejezzük ki: *a nagykorúságnak s így a nevelés befejezésének is a közelebbi zsinórmértéke a földi boldogságra való képesítés, távolabbi zsinórmértéke pedig a végső célra való képesítés.*

144. Midőn az ember földi boldogságának elérésében önálló lesz tekintettel végső céljára, akkor a nevelés befejeződik. Ez a tapasztalat szerint körülbelül a 24—25 éves korral következik be. 24 éves kora előtt általában senkinél sem fejezhetjük be a nevelést, mert hiányzik nála a teljes önállóság. Itt ne tévesszen meg

bennünket az, hogy némelyeknél a 18—22 éves korral a földi boldogságra való képesítés befejeződöttnek látszik. Ez bizony csak látszat, mert a valóságban nem így van. Náluk a szükséges ismeretek talán már megvannak, mégis hiányzik náluk a szükséges *biztosság*, mely abban áll, hogy az ember földi életében és választott körében mindent úgy rendezzen és intézzen, hogy ez megfeleljen választott körének és végső céljának. E biztosságot már az életben fogja megszerezni valamelyik nevelőnek felügyelete alatt. A biztosság megszerzése még a neveléshez tartozik, mert ez az önállóságnak lényeges kelléke.

A tapasztalat szerint ez a biztosság nincs meg a 18—24 éves fiataloknál s ezért nekik valóságos nevelői felügyelet alatt kell lenniök. Ilyenek általában mindazok, kik 24 éves koruk előtt lesznek kenyérkeresők. Náluk a föllebbvaló, a kenyér- és munkaadó egyúttal nevelő is, míg az előbb említett biztosságot megszerzik. Tehát ők kötelesek engedelmeskedni föllebbvalójuknak, kenyér- és munkaadójuknak nemcsak munkakörükben, hanem mindenben, ami földi és örök boldogságukkal közvetlenül vagy közvetve összefüggésben van s viszont a föllebbvaló és munkaadó köteles a nevelői felügyeletet gyakorolni.

A mondottakban egyúttal feleletet adtunk arra is, hogy nem helyes az a felfogás, amely szerint a 18—19 éves korral befejezhető a nevelés, vagy amely szerint a nevelés akkor fejezendő be, amikor valaki tanulmányait befejezi, ha ez 24 éves kora előtt is következik be.

145. Még egy kérdés van hátra s ez az, hogy kik mondják ki az emberről a nagykorúságot?

A nagykorúság mértéke nem a 24 éves kor s ezért minden egyes emberről külön-külön kell kimondanunk, hogy mikor nagykorú. És kik legyenek azok, kik ezt kimondják? Nem lehetnek mások, mint a nevelők, illetőleg az ember utolsó nevelője, mert ő legilletékesebb ennek megítélésére. Hogy azután ezt a nevelő egymagában teszi-e vagy hatóságok előtt, az itt mellékes kérdés. Tehát *az ember nagykorúságát utolsó nevelője mondja ki.*

MÁSODIK RÉSZ.

A nevelés eszközei.

A nevelés eszközeiről általában.

146. Minden célt valaminek az igénybevételével érünk el. Ezt a valamit *eszköznek* mondjuk. A nevelésnek is van célja, tehát *a nevelésnek eszközei is vannak.*

Az eddigiekben már többször volt szó a nevelés eszközeiről. Pl. azt mondtuk, hogy a földi boldogságra való képesítés

eszköz a nevelés kezében. Ez igaz és ezeket az eszközöket a második könyvben részletezni is fogjuk. Most azonban olyan eszközökről lesz szó, amelyekkel nemcsak a fő célt, hanem a közbeeső célokat is mind elérhetjük. *Ezek a nevelés tulajdonképeni eszközei.*

147. Ha vizsgáljuk az embert, azt vesszük észre, hogy lényegénél fogva képes ugyan az Isten dicsőítésére, de e pusztá lényeg még sem teszi őt istendicsőítővé képességeinek mértéke szerint, de boldoggá sem teszi őt, hanem még valamire van szüksége. Szükséges, hogy az ember olyan valaminek is a birtokában legyen, ami lényegében bírja alapját, ami lényegénél fogva lényegéhez járulhat, hogy ez által az Isten dicsőítésére képes legyen tehetőségeinek mértéke szerint s így mindkét boldogságát megnyerhesse. E valamit *járáulékos (accidentalis)* vagy *megszerezhető tökéletességnek* nevezzük. Tehát a nevelés a járáulékos tökéletességeknek a birtokába juttatja az embert (erény, tudás) s így az embert *tökéletesíti*, az ember pedig *tökéletesedik*. A nevelés mindezt a most tárgyalandó eszközökkel éri el. Ezért **a nevelés eszközei azok, amelyekkel úgy tökéletesíthető az ember, hogy földi életét végső céljának megfelelően használja fel.**

148. Kérdés most az, vajjon helyénvaló-e, hogy már most beszélünk a nevelés tulajdonképeni eszközeiről, amikor a nevelésnek összes közbeeső céljait még nem ismerjük.

A tulajdonképeni eszközök tárgyalásánál nem is szükséges az összes közbeeső célokat ismernünk név szerint, hanem elégséges, ha tudjuk, hogy e közbeeső célok miben foglaltatnak. Már pedig e közbeeső célok mind részleges javak s ezért a földi életben s általa a földi boldogságban vannak, amelyről tudjuk, hogy eszköz végső célunkhoz.

A nevelésnek két tényezője van, akik cselekvőleg vesznek részt a nevelésben. Ezért kell, hogy mindegyiknek a részére legyenek eszközök, amelyekkel az alany nevel és a tárgy önelhatározásból tökéletesedik. E miatt e részt más két részre osztjuk.

ELSŐ SZAKASZ.

A nevelés eszközei a nevelő részéről.

Hogyan határozhatók meg a nevelés eszközei?

149. A nevelés eszközeinek a meghatározása végett egyenesen a nevelés fogalmához fordulunk, mert azt, hogy mi által valósítható meg valamely dolog, maga a dolog mondja meg. Lássuk tehát, hogy föltett kérdéseinkre mit felel a nevelés?

Az ember célját fajkülönbsége határozza meg. És mert a nevelés e cél elérésére képesít, azért a nevelést is az ember faj-

különbsége után határozzuk meg. Ebből következik, hogy az ember célját csupán fajkülönbsége által érheti el, következésképp a nevelésnek is az ember fajkülönbségéhez kell fordulnia, hogy az embert célja elérésére képesíthesse. Az ember fajkülönbsége az észesség, mi a lélek tulajdonsága s ezért *a nevelés eszközei a lélek után igazodnak*.

Hogy a nevelés eszközei a lélek után igazodnak, az még inkább kitűnik, ha meggondoljuk, hogy ténylegesen természetfölötti rendben élünk. A kinyilatkoztatás szerint az ember magasabb boldogságra van hivatva, mint amilyen őt természete szerint megilleti és magától értetődik, hogy e magasabb boldogság a természetes boldogságot is magában foglalja. Ha tehát a nevelés eszközei már a természetes boldogságnál is a lélek után igazodnak, akkor még inkább a természetfölötti boldogságnál.

150. Az ember érzéki és szellemi lény s ezért érzéki és szellemi tehetségei vannak. E tehetségek nem függetlenek egymástól, különben oda lenne az emberi természet egysége. Ahol egy természet van, ott a tehetségek is csak egységesen működnek. Mert mi a természet? Nem más, mint a dolog lényege, amennyiben mint cselekvéseinek az elvét fogjuk fel. A természet tehát összefoglaló elve mindama cselekvéseknek, tevékenységeknek, működéseknek és mozgásoknak, melyek a lény céljának megfelelnek. Ahol egy cél van, ott a természet is egy és ahol egy természet van, ott a végső cél is egységes.

Az emberi természet egységes egész, tehát tehetségei csak egységesen és összehangzatosan működhetnek. E harmonikus és egységes működés nem egymásmellettségben nyilvánkozik meg, mert ez lehetetlen is rangban és lényegben annyira különböző tehetségeknél, mint a szellemi és érzéki tehetségek. E harmonikus és egységes működés alárendeltségben nyilvánkozik meg, még pedig — amint ez az egész természetben van, azonképpen az embernél is — az alacsonyabb rendű a magasabb rendűnek van alárendelve. És mert az embernek legmagasabb tehetségei értelme és akarata, azért az ember összes tehetségei az értelemnek és akaratnak vannak alárendelve. Ez az alárendeltség azt mondja, hogy az ember érzéki tehetségeinek a célja a szellemi tehetségek, a szellemi tehetségek célja pedig az Isten dicsőítése. Ha tehát az Isten dicsőítése a szellemi tehetségek célja és az erre való képesítés nevelés, akkor a nevelés eszközei nem az után fognak igazodni, aminek célja a szellemi tehetségek, hanem az után, aminek célja az Isten dicsőítése. Tehát *a nevelés eszközei kizárólagosan a szellemi tehetségek, vagyis a lélek után igazodnak*.¹

151. Az emberi lélek és szellem ugyanaz a valóság csak más és más megnyilatkozásában mondjuk léleknek vagy szellemnek. E valóságot léleknek nevezzük, mint a test éltetőjét és szellemnek mondjuk, amikor sajátos tevékenységében van, t. i. ért és

¹ „Beatitudo hominis consistit essentialiter in conjunctione ipsius ad bonum increatum, quod est ultimus finis, . . . cui homo conjungi non potest per sensus operationem.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae, 1^a 2^{ae} qu. 3, a. 3.)

akar. Most az a kérdés, hogy a nevelés eszközei mi után igazodnak: a lélek vagy a szellem után-e?

A képesítés azt követeli, hogy bizonyos tökéletességek birtokába juttassuk azt, akit képesítünk. A tökéletesség megszerzése tevékenykedést követel, még pedig a természetnek megfelelő sajátos tevékenységet. Mivel pedig a lélek nem mint lélek, hanem mint szellem fejt ki sajátos tevékenységét, azért *a nevelés eszközei a lélek mint szellem után igazodnak.*

A szellem sajátos tevékenységét értelme és szabad akaratával fejt ki.¹ Tehát *a nevelés eszközei az értelem és szabad akarat után igazodnak.*

Ebből nevezetes következtetést vonhatunk le. U. i. az értelemhez csak egyféleképpen szólhatunk, t. i. megismertetjük vele a dolgokat. Az akarathoz is csak egyféleképpen szólhatunk, t. i. példákban eléje állítjuk a cselekvéseket és cselekvésmódokat. És mert mind az értelemhez, mind az akarathoz csak egyféleképpen szólhatunk, azért **a nevelésnek csak két eszköze van.**

152. Szokásban van kettőnél több eszközről is beszélni s ezt oly értelemben állítják, amilyen értelemben mi most beszélünk a nevelés eszközeiről. A nevelésnek csak két eszköze van; a többi mind visszavezethető ama kettőre, amelyekről alább lesz szó, vagy e kettőnek eredményei; de e kettő közül egyik sem vezethető vissza a másikra, bár szorosan összetartoznak. — Hogy e többi eszköz miképpen vezethető vissza e kettőre, arról csak a második könyvben lesz szó.

A nevelés eszközeinek jellemző tulajdonsága.

153. Bármik is legyenek a nevelés eszközei, mindenesetre a lélek tehetségeihez alkalmazkodnak. A lélek tehetségei egyszerre s egyidőben működnek; a működésben csak gondolkodásunk mond egymásutánt, illetőleg egymásrakövetkezőséget, hogy könnyebben és jobban felfoghassa azokat. Ezért a nevelésben mind-egyik eszköznek külön-külön egyszerre s egyidőben kell hatnia az ember mindkét szellemi tehetségére. Tehát *a nevelés eszközeinek a jellemző tulajdonsága az, hogy mindegyik külön-külön egyszerre hat az ember mindkét szellemi tehetségére.*

Melyek a nevelés eszközei?

154. Az örök és földi boldogság megnyerése az akarat dolga. De az akarat csak azután törekedhet, amit az ész már megismert. Ezért első a megismerés, vagyis előbb az észhez kell fordulnunk, hogy ismerjen. Midőn valakivel valamit megismerte-

¹ Az emlékezet nem különálló tehetség, mint némelyek mondják, hanem az értelemhez tartozik. (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae, 1^a qu. 79, a 7.)

tünk, ezt *tanításnak* nevezzük. Tehát **a nevelés egyik eszköze a tanítás.**

A megismertetés után következik a második és nehezebbik lépés, t. i. az akaratot arra bírni, hogy földi boldogságán át ténylegesen is törekedjék végső célja felé. Erre a tanítás által is törekszünk, de van erre egy másik eszközünk is és ez a *példa*. Tehát **a nevelés másik eszköze a példa.**

Lássuk ezeket az eszközöket egyenkint!

ELSŐ FEJEZET.

Tanítás.

A tanítás fogalma.

155. A tanítás az értelemmel, az ésszel¹ van viszonyban. Az értelemnek az a természete, hogy értsen és innen van elnevezése is. Érteni pedig annyit tesz, mint valamely dolgot alapjaiban ismerni, tehát lényegében, okaiban, céljában, viszonyaiban. Mivel a tanítás az értelemmel van viszonyban, azért az értelem természetéhez kell alkalmazkodnia, vagyis a lényegét, célt, okot, viszonyt fogja megmutatni; más szavakkal: szellemi tartalmat fog közölni. Tehát *a tanítás szellemi tartalmat közöl.*

Továbbá a tanítás közlésből áll. Ember emberrel csak akkor közölhet valamit, ha bizonyos külső eszközöket vesz igénybe (szó, írás, jel), különben semmit sem közölhet vele. Tehát *a tanításnak külső eszközöket is alkalmazásba kell vennie.*

Igy a tanítás meghatározása ez: **a tanítás szellemi tartalom közlése külső eszközökkel.**² E meghatározásban a külső eszközök alkalmazása a cselekvés célja, a szellemi tartalom közlése a cselekvő célja.

156. A tanítás szellemi tartalmat közöl s ez a tanítás lényege. De tanításnak nevezzük azt is, hogy megismertetünk valamit

¹ Ész és értelem ugyanaz a megismerő tehetség, csak más és más megnyilatkozása szerint nevezzük észnek vagy értelemnek. Értelemnek mondjuk a szellemi megismerő tehetséget, midőn rögtönösen, minden erőfeszítés nélkül ismer, amint ez a bizonyításra nem szoruló alapigazságoknál történik és ugyanazt a szellemi megismerő tehetséget észnek mondjuk, midőn erőfeszítéseket tesz, hogy az igazságot megismerje, tehát következtetés és bizonyítás által ért.

² A tanításnak ugyanezt a meghatározását adja Aquinói szent Tamás is, midőn ezt mondja: „Docere nihil aliud est quam scientiam in alio aliquo causare.” (De veritate. qu. 11, a 1, 4. ellenvetés), mert hozzáteszi (a corpusban), hogy a tanító külső eszközökkel meg segítségére a természetes megismerő erőnek (quando rationi naturalis aliquis exterius adminiculatur). — Ugyanezt a meghatározást adja a tanításról Willmann is: „Jemand lehren heisst: ihm die Aneignung eines geistigen Inhalt direkt vermitteln.” (Didaktik als Bildungslehre. 4 1909, 415. oldal.)

egy másikkal, bár szellemi tartalmat nem közlünk vele, mint pl. midőn a földműves szántani tanítja fiát. Ez is tanítás, de nem a tulajdonképeni tanítás, hanem csak *vonatkozásbeli hasonlóság szerint vett tanítás*, mert az így nyert ismeretek vonatkozásban vannak a szellemi megismerő tehetséggel, mint amelyre a tanítás tulajdonképen vonatkozik és vonatkozásban vannak amaz ismeretekkel, amelyek a lényegre, okra, célra, viszonyra vonatkoznak, amennyiben ez utóbbi ismereteinket sokszor úgy szerezjük, hogy a vonatkozásbeli hasonlóság szerint vett tanításból indulunk ki (szemléltetés, megfigyelés, tapasztalat). *A nevelés ezt a tanítást is felhasználja és eszközként alkalmazza a tulajdonképeni tanításnál.* Az eszköz és célja összetartozó dolgok. Ezért a következőkben tanítás alatt a tulajdonképeni és a vonatkozásbeli hasonlóság szerint vett tanítást együttesen értjük ama megjegyzéssel, hogy a tanítás célja valami szellemi tartalom közlése, ha e tartalmat nem is közöljük rögtön, hanem csak később.

157. A tanításhoz tartozik az is, hogy valakivel szellemi tartalmat közlünk, de azt megmagyarázni nem tudjuk. A tulajdonképeni tanításnál az igazságokat nemcsak ismerjük, hanem azokat megmagyarázni is tudjuk, mert más igazságokra, amelyeket szintén ismerünk, visszavezetni tudjuk. De a most említett tanításnál megismerjük az igazságot, azonban azt más megértett igazságra visszavezetni már nem tudjuk. Ezért ezt a tanítást más néven nevezzük és *kinyilatkoztatásnak* mondjuk. Rendesen mégis csak tanításnak mondják.

Ha Isten közül velünk valamit, azt *természettőlötti kinyilatkoztatásnak* mondjuk.

158. Még az a kérdés, hogy a tanítás valóban eszköze-e a nevelésnek. Ha igen, akkor egyszerre és egyidőben hat az ember mindkét tehetségére.

Az akaratra közvetlenül nem hathatunk, mert mindaddig képtelen cselekedni, míg az ész valamit nem ismer meg. Tehát tanítással nem hathatunk közvetlenül az akaratra s ezért, ha a tanítás valóban eszköze a nevelésnek, akkor az akaratra való hatása csak közvetett lehet, de egyidőben kell történnie az észre való hatással.

Midőn oly igazságokat közlünk a nevelttel, melyek kötelezettségeket rónak ránk, akkor, amint a nevelt ezeket az igazságokat felfogja, az ész természete szerint rögtön az akarat elé állítja azokat, ami által mozgásba hozza az akaratot. Tehát a tanítás az akaratra is hat; nem ugyan közvetlenül, hanem közvetve, t. i. az észen át. Az ész természete okozza azt, hogy a tanítás az ember mindkét tehetségére hat. De okozza ezt az akarat természete is, mert az akarat természete az, hogy az ész által megismert igazságokat elfogadja és szerintük cselekedjék. Tehát **a tanítás valószínű eszköze a nevelésnek.**

Továbbá az emberi élet tengelye az akarat. Ha tehát az igazságokat keressük, ide is akarat kell. Így a tanításnak az akaratra

is kell hatnia, hogy az ész az akarat befolyása alatt keresse az igazságokat. Tehát a tanítás az ember mindkét szellemi tehetségére hat s ezért **a tanítás valóságos eszköze a nevelésnek.**

159. A nevelés eszközei közül a tanítás jobban látható és gyakoribb, mint a példa. Innen magyarázható az, hogy némelyek a nevelést fölcserélik a tanítással, e kettőt azonosnak mondják. Ez pedig nagy hiba, mert az eszköz nem lehet egyenlő céljával.

Ki a fő tényező a tanításnál: a nevelő-e avagy a nevelt?

160. Lássuk ezután, hogy ki a fő tényező a tanításnál: a nevelő-e, avagy a nevelt?

Midőn tanítunk, a szó a külső jel, amelynek segítségével közöljük az ismereteket. Még az írásnál is a szó a külső jel, mert az írás tulajdonképpen nem egyéb, mint írott szó. A szó pedig nem nemzője az ismeretnek s ezért a tanításban nem is lehet a nevelő a fő tényező.

Midőn tanítunk, akkor a tanítványt előtte még ismeretlen igazság megismerésére vezetjük úgy, hogy maga a tanítvány keresi az igazságot. Amikor tanítunk, ugyanazt az eljárást nyilvánítjuk külső eszközökkel, amelyet magunkban követünk természetes eszünkkel és így módon a tanítvány természetes esze a külső szavak által eddig előtte ismeretlen igazság birtokába jut. Tehát a tanítás ismeretet hoz létre ugyan másokban, de nem a szó által, hanem a tanítvány természetes esze által, amiben a szó csak külsőleg segíti őt.¹ Ezt neveléstani nyelvre lefordítva így mondjuk: **a tanításnál a fő tényező a nevelt.**

Mi az oka annak, hogy a nevelésben mégis a nevelő a nagyobbik befolyású tényező, arról később lesz szó.

161. A mondottakból nevezetes következtetést kapunk. U. i. Az ember megismerő tehetsége oly természetű, hogy csak haladó mozgással ismer, azaz igazságról igazságra megy át; az ismereteket nem egyszerre, hanem egymásból és egymásután szerzi meg. Ha tehát mi egy másik mellé állunk, hogy segítsük őt az ismeretek megszerzésében, éppen azért, mert csak segítjük őt, valamibe kapaszkodnunk kell, hogy valóban segíthessük őt. De mi csak kívülről és külső szavakkal segítjük őt, amely szavak nem nemzenek ismereteket, hiszen az ismert szavakat senki sem tanulja, az ismeretlen szavakról pedig csak akkor mondjuk, hogy megtanultuk, ha már ismerjük értelmüket, amelyet takarnak. Ha tehát

¹ Ugyanezt mondja Aquinói szent Tamás is: „Unde et secundum hoc unus alium docere dicitur, quod istum discursum rationis, quem in se facit naturali ratione, alteri exponit per signa; et sic ratio naturalis discipuli per huiusmodi sibi proposita, sicut per quaedam instrumenta, pervenit in cognitionem ignotorum. Sicut ergo medicus dicitur causare sanitatem in infirmo natura operante, ita etiam dicitur causare scientiam in aliquo operatione naturali illius; et hoc est docere.“ (De veritate. qu. 11, a. 1.) — Lásd még Summa theologiae. 1^a qu. 117, a. 1.

valamibe kapaszkodnunk kell a tanításnál, hogy egy másik a mi segítségünkkel ismereteket szerezhessen, akkor e valaminek a tanítványban már benn kell lennie, mielőtt a tanítást megkezdjük; a tanítványnak már bizonyos ismereteket kell bírnia, amelyekből a nevelő kiindul, hogy rávezesse a tanítványt az előtte még ismeretlen igazságokra. És tényleg az első elvek azok, amelyekből bizonyítással és következtetésekkel ismereteket szerezhethünk és szereztethetünk. Az első elvek azok az általános igazságok, amelyek mintegy magvai további ismereteinknek, amelyekből tehát minden ismeretünk származik vagy reá támaszkodik. És ha az egyik nevelőt egy másik váltja fel, ez a tanítványnak szintén már meglévő ismereteiből indul ki, hogy őt új igazságokra vezesse. Tehát a nevelésben már bizonyos ismereteknek kell lenniök, mielőtt a legelső nevelő a tanítást megkezdje. Ezeket a nevelt magától szerzi meg a nevelő minden közreműködése nélkül.¹ Ezért **a tanításnál a kiinduló pont a nevelésben van.**

A tanítás célja.

162. A tanítás a nevelésnek egyik eszköze s ezért **a tanításnak nem lehet más célja a nevelésben, mint maga a nevelés.**² Ebből a következő igazságokat kapjuk.

a) **A tanításnak nevelés alatt az a legfontosabb dolga, hogy megismertesse az Istent, az Isten dicsőítésének és az örök boldogság megnyerésének az útját.** U. i. a nevelés az ember születésével kezdődik, tehát az ember megszületése előtt nem ismerheti az Istent. Továbbá a nevelés befejezésével már kell ismernie az Istent, mert a nevelés csak akkor fejeződhet be, amikor az ember az élet okos felhasználására már képes. Az élet okos felhasználása pedig csak az Istenre való tekintettel történhet. Ha tehát az ember nevelése előtt nem ismerheti meg az Istent, de nevelésének befejezésével már ismernie kell, akkor **az emberrel az Istent és az Isten iránt való köteleességeket a nevelés ismerteti meg tanítás által.**

b) **A tanításnak kötelessége megismertetni mind-ama részleges javakat is, melyek a földi boldogsághoz tartoznak.**

c) **A tanításnak nagyon is hangsúlyoznia kell a**

¹ „L'enfant n'a pas besoin qu'un maître lui apprenne les principes d'identité, de contradiction, de substance, de raison d'être, de causalité, de finalité. A propos de tout, il cherche la cause et nous fatigue de ses pourquoi; si même il ne possédait pas ses principes, comme le dit Aristote, l'action du maître sur lui ne serait pas possible; tout enseignement suppose dans le disciple une connaissance préalable.” (Carrigou-Lagrange: Dieu son Existence et sa Nature. ⁵ 1928, 133. oldal.)

² „L'Éducation est le but: l'Instruction n'est qu'un des moyens.” (Dupanloup: De l'Éducation. ^{16.} 1923, I. kötet 137. oldal.)

**földi boldogság eszköz jellegét az Isten dicsőítésében
s az örök boldogság megnyerésében.**

163. Lássuk a következő következtetést:

Az élet okos felhasználása megköveteli az Isten megismerését;

a nevelés előtt nem ismerhető meg az Isten; a nevelés befejezésével már kell ismernünk az Istent,

tehát a nevelésnek kell megismertetnie az Istent és dicsőítésének a módját.

E következtetés alakilag, anyagilag és tartalmilag helyes, következőleg a zárótétel biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy a tanításnak nevelés alatt határozottan és kifejezetten, bár sokszor csak közvetve az Isten dicsőítésére való képesítésre kell vonatkoznia.** Ebből következik, hogy **a nevelésben a tanításnak csak addig van jogosultsága, míg közvetlenül vagy közvetve, de határozottan és kifejezetten az embernek igazi végső céljára való képesítést tartja szem előtt.**

A mondottakból három negatív tételt is kapunk:

a) *Nem szabad olyasmit tanítanunk, ami az Isten dicsőítésével és örök boldogságunkkal a legtávolabbról is ellenkezik.*¹

b) *Elhallgatnunk sem szabad az Istent és örök boldogságunkat.*

c) *Olyasmit sem szabad tanítanunk, ami végső célunkat homályban tarthatná.*

164. A tanítás az akaratra is hat, bár csak közvetlenül az észen át. Az ember célját akaratával éri el, a nevelés eszközeivel pedig arra törekszik, hogy az ember céljának a megvalósítására képes legyen. Ezért **a tanításnak a végső célja az akaratra való hatás.**² Más szavakkal: **a tanításnál a cselekvés célja a szükséges ismeretek elsajátítása, a cselekvő célja pedig az, hogy a nevelt a nyert ismeretek alapján rendezze be és használja fel földi életét a végső cél elérése végett.**

A tanítás felosztása.

165. Tanítani annyit tesz, mint külső eszközökkel arra törekedni, hogy más valaki bizonyos szellemi tartalmat elsajátítson. A

¹ „Daraus ergibt sich die unbedingte Forderung, dass der Erzieher nur Stichhaltiges, Begründetes, d. h. objektiv Gesichertes vermitteln, bezw. verlange; anders handeln hiesse freveln an der Kinderseele, an der sich entfaltenden Menschenpersönlichkeit.“ (R. Geis: Gewissen und objektives Gesetz. 1927, 26. oldal.)

² „Aufgabe der Erziehung ist es in der rechten Weise auf die Entwicklung der menschlichen Strebekraft einzuwirken . . . Ein Haupthilfsmittel dazu ist der Unterricht, dessen wichtigster Zweck in der Beeinflussung des Willens durch die rechte Erkenntnis liegt.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie, II. kötet, 5 kiadás, 1921, 10. oldal.)

külső eszközök és a szellemi tartalom alapot ad a tanítás felosztására.

a) A külső eszközök szerint megkülönböztetünk *szóbeli és írásbeli tanítást* aszerint, amint az ismeretek közlése élő beszéd, vagy írott szó (írás, könyv) útján történik.

b) A szellemi tartalom szerint is kétféle a tanítás: *oktatás és (általános) tanítás*.

^{a)} Az *oktatás* abban áll, hogy az előadott dolognak a „miért”-jére és „miként”-jére mutatunk rá, azaz a dolgot vagy jelenséget okaiban és alapjaiban magyarázzuk, tehát megmagyarázzuk a lényegét, a célt, az okot, a viszonyt. Az oktatás által nyert ismeretek egybekapcsolódnak és egymásra támaszkodnak.

^{b)} Az *általános tanítás* abban áll, hogy a nevelt előadásunk alapján megismeri ugyan a dolgot vagy jelenséget, de nem okaiban és alapjaiban, vagy csak részben ismeri meg okaiban és alapjaiban.

166. Lássuk most, hogy milyen tanítást követel a nevelés: szóbelit-e, avagy írásbelit?

a) Az, akit nevelünk, még gyöngé és járatlan a gondolkodásban és ha később éppen a nevelés fáradozása folytán erősödik is a gondolkodásban való jártassága, még mindig állandó vezetésre szorul, hogy a gondolkodás biztos legyen, a nevelt ítéleteiben ne ingadozzék s így cselekedeteiben határozott és állhatatos legyen. Ez pedig megköveteli, hogy a nevelő a lehető legközvetlenebb összeköttetésben legyen neveltjével. A lehető legközvetlenebb érintkezés pedig a szóbeli érintkezés.

b) Továbbá a nevelés alatt álló ember roppant ingatag és a tapasztalat szerint ez nemcsak a kicsinyeknél van így, hanem a 18—20—22 éves ifjakinál is. Sőt az ifjakinál súlyosbítja a bajt az is, hogy a nem teljesen kifejlődött test a rossz felé húzza őket: a testiségre, a kicsapongásra. Tudják a nevelésből, hogy mit és miképpen kell cselekedniök és mégis ingadoznak. Ezért folytonos intésre és figyelmeztetésre, állandó parancsra van szükségük, hogy a jó úton megmaradjanak. De még ez is kevés. Az ember minden cselekedetének egyeznie kell céljával. Hogy ez a megegyezés megvan-e, azt a távolból nem tudhatjuk, hanem közvetlenül a nevelt mellett kell lennünk, hogy figyelhessük és ellenőrizhessük. Más szavakkal: **a neveltnak állandó felügyelet alatt kell lennie.** Ez pedig a legközvetlenebb érintkezést, t. i. szóbeli érintkezést követeli.

Tehát *a nevelés szóbeli tanítást követel.*

Írásbeli tanítás szintén szerepel a nevelésben s ez többnyire nyomtatott betű által történik. Az *írásbeli tanítás mindig a szóbeli tanítás szolgálatában áll.*

167. Oktatás által a lényegét, okot és célt ismertetjük meg. És mert a nevelés célja, de egyúttal lényege is az Isten dicsőítésén át az örök boldogságra való képesítés és ezért földi boldogságra is képesít; továbbá az Isten minden dolgok legutolsó alapja,

az örök boldogság az ember végső célja, a földi boldogság pedig eszköz végső célunkhoz, tehát a cél határozott megjelölését kívánja s végül mindeme dolgoknak a megismerése a lényegök és célok, az okok és okozatok folytonos láncolatának az ismeretét követeli, azért *a nevelés lényege szerint oktatást követel.*

Oktatással a nevelés minden fokozatán találkozunk, és minél jobban fejlődik a nevelt korban és tehetségeiben, annál túlnyomóbb az oktatás.

Az általános tanítás a nevelés alsóbb fokozatain gyakori, t. i. midőn a nevelt még gyermekkorát éli, mert ekkor az ész még nem annyira fejlett, hogy mindennek az okát vagy célját megismerhetné. De amint az ész mindinkább fejlődik, az általános tanítást lassan-lassan az oktatással kell fölcserélnünk.

Megismerésünk természete olyan, hogy mindig az ok és a cél után kutat, mert a pusztá tények nem elégítik ki. **Ezt az okot mindaddig, míg megismerésére képes lesz a nevelt, a nevelő tekintélye helyettesíti.** Ekkor a nevelő tekintélye az az ok, amelynél fogva a nevelt, az igazságot igazságnak fogadja el. És hogy a nevelt ily esetekben a nevelő tekintélyét elfogadja, arra bizonyos kötelezettséget érez, amiről már volt szó.

MÁSODIK FEJEZET.

Példa.

A példa fogalma.

168. Mi a példa? Az emberiség általános közfelfogása szerint a példa cselekedetekből áll, amelyekkel egy másik emberre jó vagy rossz irányban hatunk, akár tudatos ez a hatás, akár nem. Midőn a cselekedetekkel jó irányban hatunk, ez a *tulajdonképeni példa* és ha rossz irányban hatunk, akkor *botránynak* mondjuk. Tehát **a nevelésben a példa a nevelő cselekedeteinek hatása neveltjére.**

A példának csak jónak szabad lennie. U. i. a nevelő tanításával, csak igazságokat közölhet. Ha most a nevelő magaviselete nem egyezik tanításával, akkor a tanításnak s a nevelő magatartásának nem-megegyezősége megteveszti a neveltet és meddővé teszi a nevelő fáradozását. De erről később.

169. A tanításnál nem vetettük föl a kérdést, vajjon szükséges-e, mert a nevelésben való szükségességét mindenki természetesen mondja. De a példánál már föl kell vetnünk e kérdést, mert itt más felfogással találkozunk, legalább is a gyakorlatban.

a) A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az akarat bár hallgat az észre, jobban mondva: meghallgatja az ész szavát, mások cselekedeteit is figyeli. És ismét csak a tapasztalat bizonyítja, hogy kez-

detben, amikor az ember gyermek-, kamasz- és ifjúkorát éli, az akarat inkább hallgat arra, hogy miképpen cselekedjenek mások, mint saját eszére. Ez nem is annyira csodálatos, hiszen kezdetben nagyon fejletlen az ész és azért a célnak megfelelő eszközök jóságát nem képes tisztán felismerni, miért is a mérlegelésnél és elhatározásnál mások cselekedeteit veszi tekintetbe. És ha később éppen a nevelés fáradozása folytán ismeri a célt és a hozzá szükséges eszközöket, mégis az akarat gyöngesége és rosszra való hajlandósága miatt másokra is akar támaszkodni, hogy cselekedeteikből erőt merítsen.

b) A nevelés tényének a végrehajtásában tulajdonképpen az akarat fejlesztése s ezért kell, hogy a nevelésnek olyan eszköze is legyen, amely mintegy egyenesen és közvetlenül hasson az akaratra, mert a tanítás csak közvetve, t. i. az észen át gyakorol befolyást az akaratra. És mert a tapasztalat szerint a példa az, mely mintegy közvetlenül ragadja meg az akaratot, azért a példa szükséges a nevelésben.

c) Az ember minden cselekedete elgondolásból és végrehajtásból származik. Az elgondolás az értelem dolga, a végrehajtás az akaraté. Az értelem és akarat az a két tehetség, amelyekkel az ember céljait megvalósítja. E két tehetség kölcsönösen hat egymásra. Az értelem mozgatja az akaratot, mint célmegismerő tehetség, mert az akarat cselekvéseit mindig a megismerés előzi meg. De az akarat is mozgatja az értelmet, mert az akarat akarja, hogy az értelem értsen.¹ És mert az akarat mint hatóok mozgatja az értelmet, nem mint az értelem cél-ok gyanánt az akaratot, azért a nevelésben kell lennie oly eszköznek is, mely az akaratot jobban ragadja meg, hogy azután az akarat az értelmet mozgassa. Ez az eszköz a tapasztalat szerint a példa.

A példa annyira fontos eszköze a nevelésnek, mint a tanítás; sőt a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a legtöbb esetben nagyobb befolyással van a gyermekre és ifjúra, mint a tanítás. Innen magyarázható a régi latin közmondás: a szó mozgat, de a példa vonz. (*Verba movent, exempla trahunt.*)

A mondottakból következik, hogy **a példát szükségessé teszi az akarat gyöngesége és maga a nevelés.**

170. Hogy a tanítás egymagában elégséges volna a nevelésben, azt először Sokrates tanította.² Ő azt mondotta, hogy elég-

¹ Aquinói szent Tamás: *Summa theologiae*. 1^a qu. 82, a. 4. — Lásd még: *De veritate* qu. 14, a. 1 és 2.

² Sokrates véleményét már Aquinói szent Tamás is megcáfolta, ki így szólt: „(Opinio Sokratís) . . . procedit ex suppositione falsi; pars enim appetitiva obedit rationi non omnino ad nutum, sed cum aliqua contradictione . . . Sic igitur ad hoc quod homo bene agat, requiritur quod non solum ratio sit bene disposita per habitum virtutis intellectualis, sed etiam quod vis appetitiva sit bene disposita per habitum virtutis moralis.” (*Summa theologiae*. 1^a 2^{ae} qu. 58, a. 2.)

séges a jót (erényt) ismernünk és már is tesszük. Ez volt a véleménye Leibniznak is és általában a XVIII. századnak.¹

Ez azonban nagy tévedés, amit a mindennapi tapasztalat fényesen bizonyított. Mily sokszor ismerjük a jót és még sem tesszük! Mily sokszor határozzuk el magunkat valami üdvös dologra s midőn a végrehajtásról van szó, a legkisebb nehézség miatt, amely gyakran csak látszólagos, elállunk elhatározásunktól.² Mindez azt bizonyítja, hogy a jó megismerése, tehát a pusztá tanítás nem elégséges eszköze a nevelésnek. A tanítás szükséges, mert ismernünk kell a jót, de ez még nem elégséges.³ Sokkal szükségesebb, hogy az akaratot mintegy közvetlenül is megragadjuk, mert tanítás által csak közvetve hathatunk rá.⁴ Az akaratra való eme majdnem közvetlen hatást a példa eszközli.

A tanítás csak akkor lehetne elégséges eszköze a nevelésnek, ha a megismerés és cselekvés azonosulna egymással. Azonban más a megismerés és más a cselekvés, egymástól lényegesen különböznek.⁵ Ezért **a nevelésben a pusztá tanítás nem elégséges, hanem a példára is szükségünk van.**

171. De valóban eszköz-e a példa?

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a példa nagyon is erősen megragadja az akaratot. De az akarat csak az ész megismerése után képes cselekedni. Tehát a nevelés csak az észen át hathat

¹ Hogy a tudás elégséges volna a boldogsághoz és erényességhez, azt a felvilágosodás kora a XVIII. században meggyőződésként vallotta. E hamis állítás még napjainkban is kísért, amint ezt Foerster is megállapítja *Jugendlehre* című művében: „Wenn in der modernen Schule die bewusste Mitarbeit an der Charakterbildung noch nicht so in den Vordergrund gerückt ist, wie es der Zustand unserer Kultur erfordert, so verdanken wir das vor allem einer grossen Illusion des achtzehnten Jahrhunderts, die immer noch nicht überwunden ist: der Illusion nämlich, dass Volksbildung auch ohne weitere Volksgesittung bedeutet, dass die sittliche Bildung also ein Nebenprodukt der intellektuellen Aufklärung sei. So wie die Manchesterlehre auf ökonomischem Gebiete den Glauben verbreitete, dass man die Kräfte nur zu entfesseln brauche, um zur Harmonie der Volkswirtschaft zu kommen, so treffen wir auf dem Bildungsgebiete vielfach noch den Glauben, dass die Ausbildung aller Verstandeskräfte des Individuum von selbst zur Übereinstimmung mit der sittlichen Ordnung führen werde.“ (Jubileumi kiadás. 1921, 6—7. oldal.)

² A szentírás ezt mondja: „Servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non praecepit et non fecit secundum voluntatem eius, populabit multis.“ (Luk. 12, 47.) Szent Jakab apostol pedig ezt mondja: „Scienti igitur bonum facere et non facienti peccatum est illi.“ (4, 17.)

³ „Die Ausbildung des Verstandes kann dich zu einem guten Fachmann machen; ein guter Mensch bist du deshalb noch nicht.“ (H. Fischer: *Ich will.* 1920, 4. oldal.)

⁴ „Annak a nevelőnek a működése, aki neveltjére mindenkor rendszeres etikai hatásokat fejt ki, de ő maga nem etikusan jár el, aligha lesz eredményes.“ (Vida Imre: *A neveléstudomány történelembőlcséleti vonatkozásai.* 1928, 28. oldal.)

⁵ „Autre chose est, en effet, de connaitre les lois de l'agir humain, de savoir que tout homme doit s'appliquer à l'exercice de la prudence, de la justice, de la force, de la tempérance, et autre chose de conformer sa conduite aux exigences de ces lois.“ (Gillet: *L'éducation de la conscience.* 8 ezer 1913, 89. oldal.)

az akaratra, mert az akaratnak az a természete, hogy az ész után működjék. És mert a példa nagyon is megragadja az akaratot, azért a példa is az észen át hat az akaratra. Tehát a példa az ember mindkét szellemi tehetségére hat és ezért **a példa való-ságos eszköze a nevelésnek.**

Megtörténhet, hogy az akarat elé valamiképen oly jó lép, mely az embernek teste vagy lelke szerint nagy kielégülést vagy nagy örömet okozhat úgy, hogy az akarat meg sem várja az értelem megfontolását s máris cselekszik. És ez eléggé gyakori eset a közönséges életben. Azonban még ekkor is mondhatjuk, hogy az akarat az ész után cselekszik, mert a megfontolást megelőző hirtelen cselekedetével mintegy elfojtja az észet, vagyis kényszeríti, hogy az előállott jót valóban kívánatosnak mondja. De az ilyen cselekedeteket nem is mondhatjuk a tulajdonképeni értelemben vett emberi tevékenységnek, mert az ember méltósága az észnélküli lények fölött abban áll, hogy van szabadsága és tud uralkodni magán. Ezért a tulajdonképeni emberi cselekedet az, mely megfontolt akaratból származik.¹ Mivel pedig a nevelés az embert emberi tevékenykedésre akarja bírni, mert ezt parancsolja a cél, azért *a nevelés tényleg csak az észen át hathat az akaratra.*

172. A példa a következőképen hat az észen át az akaratra. A példában a gyermek és ifjú gyöngye akarata készen kapja azt, hogy valami kívánatos-e vagy sem, mert úgy gondolkodik, hogy az, ami másnak és különösen nevelőjének kívánatos, neki is az és amit nevelője tesz, neki is szabad. Továbbá a példában készen kapja a gyermek és ifjú az elégséges érvet és okot arra, hogy hasonlóképen cselekedjék, mert ismét csak úgy gondolkodik, hogy az, ami másnak és különösen nevelőjének kívánatos, neki is az, és ahogyan nevelője cselekszik, neki is szabad úgy. A példában előállított cselekvésmód megragadja az akaratot, az akarat pedig azután kényszeríti az észet, hogy kívánatosnak mondja a példa követését. Ez sokszor csak pillanat műve, mégis az ész működése mindenkor megelőzi az akarat cselekvéseit még a legközvetlenebb példánál is, bár az ész az akarat hatalma alatt mond valamit kívánatosnak.

Az ész csak a matematika (geometria) területén föltétlen úr, mert itt az igazságok az egyéniség minden árnyalatától függetlenek; minden más téren az igazság valamiképen összefügg hajlamainkkal; akaratirányainkkal.² Ezért az akarat befolyásolja az észet, hiszen az igazság kereséséhez mindig akarat kell. De az akarat nemcsak befolyásolja az észet, hanem érdekeinek a szolgálatába is állítja.³ Ekkor az akarat rákényszeríti az észet, hogy bizonyítékokat keressen kívánságai számára. Midőn az akarat előtt megjele-

¹ Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 1, a. 3; qu. 10, a. 1; qu. 20, a. 1 és 2.

² Trikáli József: A gondolkodás művészete. 1926, 199. oldal.

³ Ezért mondja Pascal, bár csak részben van igaza: le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît point.

nik a példa, máris kényszeríti az észet, hogy a látott cselekvésmódot jónak mondja. Így hat a példa az észen át az akaratra.

173. És hogyan van az akaratnak befolyása az értelemre?¹

E kérdés eldöntésénél az értelem tevékenységét kétféleképpen kell vennünk. Először úgy, amennyiben az értelem működik s ekkor az értelem az akarat befolyása alatt áll. Tehát az értelem akkor működik, amikor az akarat parancsolja. Mindazáltal az értelem legelső tényét nem az akarat parancsolja; sőt vannak más értelmi tevékenységek is, melyek a tárgy jelenlétében természeti szükségességgel történnek, mielőtt az akarat működésbe lépne. Tehát minden gondolkodási előrehaladás az akarat befolyása alatt történik, még pedig a) vagy ösztönzőleg, midőn az akarat az értelmet munkára serkenti, hogy ezt vagy azt a meghatározott dolgot megismerje; b) vagy gátlólag, amikor attól a tárgytól elfordítja és más tárgy felé tereli.

Eddig úgy tekintettük az értelmet, mint működésben lévő s e tevékenységek az akarat befolyása alatt állanak. Másodszor tekinthetjük az értelmet úgy, mint tárgyra irányulót. Ekkor mindenekelőtt úgy tekinthetjük, mint valami dologról az igazság felfogóját s ez nincs hatalmunk alatt, mert ez az értelem természeti vagy természetfölötti világosságánál történik. De úgy is tekinthetjük az értelmet, hogy hozzájárul ahhoz, amit felfog. Ha ebben az esetben a) a dolgok, amelyeket az értelem felfog, olyanok, hogy az értelem természeténél fogva járul hozzájuk, ilyenek pl. a legelsőbb alapelvek, akkor nincs hatalmunkban. Pl. az értelem kénytelen elfogadni az ellenmondás elvét. b) Azonban sok olyan igazság van, melynek nincs ily kényszerítő hatalma. És itt, különösen az erkölcsi területen az akarat befolyása alatt áll az ész. **És ez az a terület, amelyen a példa föltétlenül szükséges a nevelésben.**

Ki a fő tényező a példánál: a nevelő-e, avagy a nevelt?

174. a) A tanításnál a fő tényező a nevelt, mert neki kell erőfeszítéseket tennie az értésnél és következtetésnél vagy bizonyításnál. A példánál pedig a fő tényező a nevelő, mert a „mit“, „hogyan“ és „miképen“ készen áll a nevelt előtt s azt készségesen elfogadja amaz ítéleténél fogva, hogy az és ahogyan nevelője tesz, neki is szabad.

b) Továbbá a készség és biztosság megszerzésénél, vagyis hogy a nevelt a jóban mindig és minden körülmények között állhatatos legyen, nem elégségesek csupán az ész érvei, hanem az akarat mindezt másokon is és különösen nevelőin akarja tapasztalni, hogy a példában támaszt nyerjen az elhatározásnál és a cselekedet végrehajtásánál. E támasz nélkül vajmi keveset ér

¹ J. Bessmer: Das menschliche Wollen. 1915, 90. és következő oldalai; Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1a 2ae qu. 17, a. 6.

a tanítás. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy nevelés alatt nem a tanítás érvei imponálnak az akaratnak, hanem a nevelő példája s ezért az akarat a nevelő példájának hatása alatt rákényszerítheti az észet, hogy ő is kíváncsi legyen mondja azt, amit nevelője tesz és a tanítás érveit fogadja el. Ebben van a példának az óriási jelentősége s ezért **a példa révén lesz a nevelő a nevelés befolyásosabbik tényezője.** Tanítsunk bármilyen jól, tanítsuk bár a legfölségesebb igazságokat, ez mind semmit sem ér, ha hiányzik a jó példa.

c) Végül hogy a nevelő jó példát adjon, az teljesen tőle függ, ebbe a nevelt nem szólhat bele, míg a dolgok megismerésénél és megtartásánál az erőfeszítéseket a nevelt végzi. Tehát **a példánál a fő tényező a nevelő.**

175. Mi annak az oka, hogy a példánál a fő tényező a nevelő?

A nevelés csak az éssen át hathat az akaratra s ezért a példánál, bármilyen megragadó is legyen, az ész működése megelőzi az akarat tevékenységét. Ha most az ész működése mindig megelőzi az akarat tevékenységét s az akarat rákényszerítheti az észet, hogy valamit kíváncsi legyen mondjon, továbbá az ész csak bizonyos elvek alapján mondhat valamit kíváncsi legyen, ha mindjárt az elvekből vont következtetésekbe hiba is csúszhat és végül ezek az elvek más elveknek a következményei, e más elvek pedig ismét más elveknek a következményei és így tovább, míg végül oly elvekhez jutunk, t. i. az első elvekhez, melyeket a nevelt segítség és támogatás nélkül szerez meg, azért az első elvek között olyanoknak is kell lennie, amelynek megismerésénél a nevelt akarata kötelezettséget érez arra, hogy nevelője szavát megfogadja és cselekedeteit utánozza. És tényleg az első elvek között van ilyen elv is, t. i. a nevelt nevelőjének tisztelettel tartozik, amiben benne van, hogy engedelmességgel is tartozik neki. Tehát e kötelezettség fölébredése megelőzi a nevelőnek minden, a tulajdonképeni nevelésre vonatkozó működését. És mert a nevelt e kötelezettség hatása alatt követi nevelője cselekedeteit, bár e cselekedetek erkölcsi megítélésénél az első elvekből vont következtetések láncolatában a nevelt esze tévedhet, azért **annak, hogy a példánál a nevelő a fő tényező, oka a neveltben van, még pedig abban, hogy kötelezettséget érez arra, hogy nevelőjének szavát és cselekedeteit kövesse. E kötelezettség azt is követeli a nevelőtől, hogy azt tanulja és úgy tanulja és akkor tanulja, amit nevelője tanít, ahogyan és amikor nevelője tanítja.**

A mondottakból egyúttal az is következik, hogy **a példa követésénél a kiinduló pont a neveltben van.** Ez természetes is, mert a nevelt szabadakaratú lény s ezért a mérlegelésnél és elhatározásnál nem külső okok kényszerítik őt, hanem arról maga dönt, bár befolyás alatt.

176. Így azután **a gyermek részéről is jogunk van őt**

nevelni. Tehát a nevelés jogának az alapja a gyermek részéről nem a gyermekben szunnyadó érzelem,¹ hanem bizonyos kötelezettség, mely értelmének működésével lép föl.

Mivel a gyermek önként veti alá magát nevelőjének, azért nem mondhatjuk, hogy a nevelés megsérti a gyermek személyes szabadságát. A gyermek erkölcsi ítéletet alkotott szabadon, t. i. magát nevelőjének alávetni tartozik s emez ítéletnél fogva aláveti magát nevelőjének önként; tehát szabadságát nem sértjük meg.²

177. A neveltben még a tulajdonképeni nevelés megkezdése előtt ama kötelezettség ébred föl, hogy nevelőjének alávesse magát, amiből minden más ítélet kizárásával, tehát közvetlen következtetéssel azt az igazságot vezeti le, hogy nevelőjének engedelmisséggel is tartozik. Ezt az apró gyermek nem teszi szabályos nyelvtani mondatokkal, de teszi szabályos logikai ítéletekkel. Tehát a nevelt még a tulajdonképeni nevelés megkezdése előtt már tudja, hogy nevelőjének engedelmisséggel tartozik. A köteles engedelmisségből kiindulva így okoskodik: amit nevelőm tesz, az jó, tehát szabad, következőleg nekem is szabad. Ez nem egészen helyes okoskodás, mert a nevelő rosszul is cselekedhet, de az apró gyermeknél menthető, mert kevés a tapasztalata s emberismerete egyenlő a semmivel; és mert a köteles engedelmisségnél fogva nevelőjét föltétlen tekintélynek tartja. Ezért eszének fejletlenségénél fogva a nevelő cselekedeteit nem bírálja, hanem jóknak fogadja el és vakon követi.

Ez az okoskodás a kamaszoknál és ifjaknál már nem menthető, mert ők képesek megítélni a nevelő rossz cselekedeteit; mindazáltal okoskodásuk némiképen érthető. U. i. a kamasz és ifjú nevelőjének engedelmisséggel tartozik. Ha azonban a nevelő tanításával ellenkezően cselekszik, akkor cselekedeteivel azt mondja, hogy nem igaz az, amit tanít, hanem annak éppen az ellenkezője igaz, amit cselekedeteivel megerősít. És mert a gyöngé, rosszra-hajló és a jóban még nem állhatatos akaratnak a cselekedet impónál és a rosszat éppen nevelőjén látja, akiről tudja, hogy őt vezetni tartozik, azért először megbotránkozik, azután megínog és végül követi nevelőjét a rosszban.

Tehát *midőn a nevelt a jóban követi nevelőjét, ezt ama kötelezettség hatása alatt teszi, hogy nevelőjének engedelmisséggel tartozik és őt követnie kell; ha pedig a rosszban követi nevelőjét, ezt ama helytelen, de menthető és érthető következtetésnél fogva teszi, hogy az neki is szabad, amit nevelője tesz.* Ebből következik: a) **abbán, hogy az ember jó vagy rossz legyen, majdnem, döntő része van a nevelőnek;** b) **a nevelőnek tündöklő példát kell adnia s mintegy töké-**

¹ Hogy a gyermek részéről a nevelés jogának az alapja a benne szunnyadó érzelem, azt pl. Hegel mondja.

² Lásd e kérdést még Gräfe „Allgemeine Pädagogik“ művében I. kötet (1855) 405. és következő oldalakon.

letes embernek kell lennie, hogy neveltjeit ne tévessze meg. A tanítás gyöngébb is lehet, de a példának tökéletesnek kell lennie.

178. Itt még az a kérdés, hogy miképen tudja meg a nevelt, ki az ő nevelője, akinek engedelmességgel tartozik?

A tulajdonképeni nevelés nem kezdődhet rögtön a megszületés után, hanem valamivel későbbben, t. i. midőn a lélek mint szellem is kezd megnyilatkozni s megalkotja a gondolkodás és erkölcsiség első alapfogalmait és első alapítéleteit. Az embernek legelső nevelője, mint már mondtuk, kötelezettséget érez arra, hogy az eléje állított tehetetlen és gyámoltalan emberkét nevelje. De a legelső nevelő még nem kezdheti meg a tulajdonképeni nevelést, mert nincs, amibe kapaszkodjék, hogy azután abból kiinduljon, mert a gyermek még nem alkotta meg az értelmi és erkölcsi rend alapfogalmait és alapítéleteit. Ezért a legelső nevelő eleinte csak gondolzza és ápolja a gyermeket, amire szintén kötelezettséget érez (már mondtuk) mert kötelezettséget érez arra, hogy a gyermeket az életnek megtartsa. Így a gyermek lassan fejlődik s midőn szelleme is kezd bontogatni szárnyait és tapasztalja a nevelő részéről a gondosságot, jóságot és szeretetet, akkor erre a nevelőre alkalmazza azt az ítéletet, hogy neki engedelmességgel tartozik. Így tudja meg a gyermek, hogy ki az ő első nevelője.

A gyermek akarata az egyetemes jó, t. i. a boldogság hatalma alatt áll, ezt szükségképen akarja. Az első nevelő szeretetéből és gondosságából megsejti az apró gyermek, hogy ez az első nevelő az egyetemes jó felé fogja őt vezetni s ezért ezt a szeretetet és gondosságot mint első részleges jót gyámoltalanságánál fogva a nevelő részéről elfogadja s értelme ébredésével az egyetemes jó mint cél hatalma alatt megalkotja ezt az ítéletet: ennek a nevelőnek alá kell vetnem magamat s neki engedelmességgel tartozom, mert a tapasztalt szeretetből és gondosságból azt következteti, hogy ez a nevelő őt az egyetemes jó felé fogja vezetni. Így a gyermek önként veti alá magát első nevelőjének s emez önkéntes alávetettség folytán megismeri első nevelőjét.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ember több nevelő kezén megy keresztül. Hogy miképen ismeri meg az ember legelső nevelőjén kívül többi nevelőjét és a legelső nevelő milyen úton-módon lesz nevelő, arról később lesz szó. Most még föltételezzük, amint eddig is hallgatagon föltételeztük, hogy az embernek csak egy nevelője van. E föltevés a nevelésre és nevelőre már lehozott és még lehozandó igazságainkat semmiképen sem befolyásolja.

179. A mondottakból következik, hogy a nevelt ezt a tételt: a nevelt köteles magát alávetni nevelőjének és neki engedelmességgel tartozik, nem mint általános elvet fogja fel, hanem konkrét és meghatározott személyre vonatkoztatja s e meghatározott személyre való vonatkoztatást nem következtetéssel kapja, hiszen az elvet mint általánosat nem ismeri, amelyből e következtetés lehozható, hanem tapasztalat által nyeri úgy, hogy nevelőjének tapasztalt gondosságából, jóságából és szeretetéből kiindulva meg-

alkotja ezt az ítéletet: *ennek az embernek engedelmisséggel tartozom*. Tehát ez az elv: a nevelt köteles magát alávetni nevelőjének és neki engedelmisséggel tartozik, — a tudományban általános elv, de a gyermek, midőn legelőször alkotja meg ezt az ítéletet, mint egyetlen egy személyre vonatkozó ítéletet fogja fel.

180. Még egy kérdés vár eldöntésre. Ha a példánál a kiinduló pontot a nevelt szolgáltatja, hogyan lesz mégis a nevelő a fő tényező a példánál?

Ennek oka a nevelt ama kötelezettségében van, amely szerint magát alávetni tartozik nevelőjének. E kötelezettségnél fogva a nevelt tudja és érzi, hogy mindenben köteles nevelőjét követni s ezért is kényszeríti az ész az akarat, hogy a nevelő cselekvésmódját kívánatosnak mondja. A nevelt e kötelezettségnél fogva a nevelő cselekvésmódját elégséges oknak és érvnek fogja fel, hogy ő is hasonlóképpen cselekedjék. Így lesz a nevelő a nevelés befolyásosabbik tényezője. Sőt e kötelezettség hatása alatt a nevelt a nevelő szavát is megfogadja, mert föltételezi, hogy a nevelő tanítása szerint cselekszik. **A tanítás minden ereje a nevelő példájában van.** (Erről még lesz szó.)

E kötelezettség tulajdonképpen az akaratra vonatkozik, de az akaraton át az ész is hatalmában tartja. Ha a nevelt oly igazság birtokába jut, amelynek okát, célját, lényegét eszének gyöngeségénél fogva még nem ismerheti meg, az igazságot mégis igazságnak fogadja el, mert az előbb említett kötelezettségnél fogva az akarat erre rákényszeríti az ész. Ez az oka annak, hogy, *ha a nevelt valaminek az okát még nem ismerheti meg, ezt az okot a nevelő tekintélye pótolja.*

A mondottakból egyúttal következik, hogy **a nevelő nagyobb befolyásának az alapja a neveltben van.**

Kiben van a nevelés kiinduló pontja?

181. a) A nevelésnek két eszköze van: a tanítás és példa. Mindkettőnél a kiinduló pont a neveltben van, tehát a nevelés kiinduló pontját a nevelt szolgáltatja.

b) A földi és örök boldogság megnyerése minden embernek a célja s ezért a nevelt természetében kell lennie ama lehetségeseknek, hogy a boldogságra képesíthető legyen. E lehetséges-séghez nem elégséges csupán a lélek az ő tehetségeivel, mert akkor a ma született gyermek már is elérte célját, ami pedig nyilvánvalóan nem igaz. Ezért kell, hogy a lélek tehetségeivel a tehetségeknek megfelelően célja felé törjön, vagyis működést fejtsen ki céljára való tekintettel. Azonban minden teremtetett lény, midőn működik, lényeges tökéletességét a járulékos és megszerezhető tökéletességekkel tökéletesíti. Tehát ezt kell tennie az embernek is. Már most a tapasztalat szerint az ember teljesen képtelen arra, hogy mindjárt megszületése után magára hagyatva kifejtse lelke tehetségeinek járulékos és megszerezhető tökéletességeit s ezért egy másik

ember áll melléje, hogy őt ebben segítse, vagyis neveli. De a nevelő hogyan segítse neveltjét, ha előtte csak a pusztá lélek áll az ő pusztá tehetségeivel? Hol kezdje a munkát, amikor a pusztá tehetségek sem alkalmat, sem módot nem nyújtanak neki erre? Tehát kell lennie valami kiinduló pontnak, amely megadja az alkalmat és módot, hogy a nevelő munkáját végezhesse. E kiinduló pont nem lehet a nevelőben vagy a nevelten kívül más alanyban, mert ekkor is a neveltnek csak pusztá tehetségei vannak a nevelő előtt a működésre való minden alkalom és mód nyújtása nélkül. Tehát a kiinduló pontnak a neveltben kell lennie. És tényleg az értelmi rend első alapfogalmai és alapítéletei azok, amelyek által az ember összes járulékos és megszerezhető tökéletességei kifejlődhetnek. Ezeket az alapfogalmakat és alapítéleteket a nevelt maga alkotja meg minden külső segítség nélkül s ezért **a nevelés kiinduló pontját a nevelt szolgáltatja.**

c) Tagadhatatlan az a tény, hogy az ember szabadakaratú lény. Tehát végső célja felé szabadon törekednie, következőleg a szükséges eszközöket is szabadon választja meg. Igaz, hogy az ember az egyetemes jó, t. i. a boldogság hatalma alatt áll; de az, hogy mibe helyezze boldogságát: Istenbe-e vagy más valamibe, már az ember szabad elhatározásától függ. Tehát az ember végső célja felé való törekvésében és az eszközök megválasztásában szabad. És e tekintetben már legelső lépésénél is szabad, bármilyen közvetett összeköttetésben is legyen ez a legeslegelső lépés a végső cél elérésével. Ha nem volna szabad az első lépésnél, tehát az első lépést kényszer hatalma alatt tenné, akkor a második, harmadik, negyedik, . . . lépésre is kényszeríthető lenne s végeredményben a földi és örök boldogság állapotába is helyezhetné az embert a nevelés. Ez pedig nyilvánvalóan nem igaz. Tehát az ember a végső cél felé már legeslegelső lépését is szabadon teszi meg. Mit mond ez? Bármennyire is figyeljük az apró gyermeket, sohasem leszünk képesek megmondani, hogy a végső cél felé mikor tette meg legelső lépését. Tehát az apró gyermek nemcsak minden kényszerből mentesen teszi meg legelső lépését végső célja felé, hanem minden befolyástól is mentesen, azaz teljesen magától minden segítség nélkül.

Ez a legelső lépés az, hogy megalkotja az erkölcsi rend legelső értelmi fogalmain, t. i. a jó és rossz fogalmát s azután rögtön megalkotja az erkölcsi rend legelső alapítéletét, t. i. a jót tenünk és a rosszat kerülnünk kell.¹ Így az apró gyermek akarata előtt már van valami; de ez annyira határozatlan és általános előtte, hogy csak egyetlen egy esetre tudja alkalmazni s ez: legelső nevelőjének köteles magát alávetni s neki engedelmes-séggel tartozik. Erre is a nevelő részéről tapasztalt szeretet, gondosság és jóság vezet rá a gyermeket. Ekkor a gyermek akarata legelső nevelője akaratának aláveti magát s ezzel beleegyezését

¹ Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a 2^{ae} qu. 94, a. 2.

adja, hogy őt nevelője vezesse. Midőn ezt a nevelő jóval később észreveszi, akkor megkezdí a tulajdonképeni nevelést. Tehát a nevelő csak akkor kezdheti meg a tulajdonképeni nevelést, amikor neveltje minden kényszer és befolyás nélkül a legteljesebb szabad elhatározással önként aláveti magát nevelőjének, vagyis **a nevelésben a kiinduló pontot a nevelt szolgáltatja.**

Hogy a gyermeknek mely életévében történik ez az önkéntes alávetés, azt pontosan sohasem fogjuk tudni megmondani. Mindenesetre a harmadik életévben ez már megtörtént. A legelső nevelő gondolja és ápolja a gyermeket, vesződik vele s így észrevétlenül belekezd a nevelésbe, amint előtte is észrevétlenül volt, hogy neveltje mikor vetette alá magát neki.

182. Mi annak a legmélyebb alapja, hogy a nevelés kiinduló pontja a neveltben van?

Az ember célra van teremtve és célja elérése végett megvan benne a vágy is a cél elérésére. Az ember természeténél fogva az egyetemes jó, a boldogság után vágyik s ezért kell, hogy természeténél fogva megismerhesse az egyetemes jót.¹ Azonban az egyetemes jót nem ismerhetjük meg rögtön, hanem csak a következtetések hosszú láncolatán át. Így azután kell, hogy a következtetések kezdetét is természeténél fogva megismerhesse az ember. E következtetések kezdetei pedig az értelmi és erkölcsi rend alaptételei, amelyek minden bizonyítás nélkül nyilvánvaló igazságok. Ez nemcsak azt követeli, hogy az ember az értelmi és erkölcsi rend alapelveit megismerhesse, hanem a megismerésben csálhatatlannak is kell lennie, vagyis az értelmi és erkölcsi rend alapelveinek közvetlenül nyilvánvalóknak kell lenniök, azaz az alany úgy tartalmazza az állítmányt, hogy e kettő között semmiféle kapocsnak nem szabad lennie, mely egyiket a másíkból magyarázná. U. i. az ember meghatározott célra van rendelve s célja után ellenállhatatlanul vágyik és még akkor is, ha az egyetemes jót az ész tévedése folytán valamely részleges jóba helyezi, amikor alanyilag azt a részleges jót tartja legfőbb jónak. Az embernek meghatározott célra való rendelése azt követeli, hogy az ember e cél felé legeslegelső lépéseit, melyeket az értelmi és erkölcsi rend első alapelveinek megismerésével tesz meg, teljes biztossággal tegye meg, itt csálhatatlan legyen. Ha az ember itt nem lenne csálhatatlan, akkor legelső lépésénél bizonytalanságnak lenne kitéve, ami ellenkezik ellenállhatatlan vágyódásával a boldogság után. E csálhatatlanságnak végső alapja nem maga az értelem, hanem az értelemnek ama készsége, melynél fogva az egyetemes jót megismerheti s azután az akarat utána törekedhet (synderesis). Az értelem e készségénél fogva az egyetemes jó eléréséhez szükséges legeslegelső értelmi és erkölcsi igazságokat csálhatatlanul ismeri meg és midőn az erkölcsi alapelveket az akarat elé állítja, azokat az aka-

¹ „Quod naturaliter desideratur ab homine, naturaliter cognoscitur ab eodem.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologia. 1^a. qu. 2, a. 1, ad 1.)

rat készségesen elfogadja, mert csálhatatlanok, közvetlenül nyilvánvalók. Emez erkölcsi alapelvek elfogadásánál az akarat nem választ, hanem szükségképen fogadja el azokat. Tehát az akarat elfogadja azokat, mint természet és nem mint vágyó tehetség. Ilyen pl. a jót tennünk, a rosszat kerülnünk kell stb.

Midőn a gyermek megismeri tapasztalat által, hogy legelső nevelője az annyira óhajtott boldogság birtokába akarja őt juttatni, megalkotja ezt az ítéletet: ezt az embert tisztelnem kell. Most ez a kérdés: az akarat mint természet vagy mint vágyó tehetség fogadja-e el ezt az erkölcsi igazságot?

Mint vágyó tehetség fogadja el, mert amaz erkölcsi igazság részleges jóra vonatkozik, a részleges javak pedig az akaratnak mint vágyó tehetségnek a hatalma alatt állanak. De mert ez az erkölcsi igazság emez erkölcsi igazságnak a következménye: a jót tennünk kell, amelyet az akarat mint természet fogad el, azért **annak legmélyebb alapja, hogy a nevelés kiinduló pontja a neveltben van, az akaratban mint természetben van,** hiszen az akaratnak mint vágyó tehetségnek az akarat mint természet a célja.

Különbség a tanítás és példa között.

183. Ha a tanítás és példa a nevelésnek két különböző eszköze, akkor kell, hogy közöttük lényeges különbség legyen, amely nem engedi, hogy egyiket a másikra visszavezessük. Mi ez a lényeges különbség?

Mind a tanítás, mind a példa az észen át hat az akaratra s ezért itt nem lehet lényeges különbség közöttük. Hogy a példa erősebben hat az akaratra, mint a tanítás, ez nem lényeges, hanem csak fokozati különbség. Továbbá a tanításnál is, a példánál is a kiinduló pont a neveltben van s ezért itt sincs különbség a két eszköz között. A különbséget máshol kell keresnünk. *A tanítás és példa között az a lényeges különbség van, hogy a tanításnál a fő tényező a nevelt, míg a példánál a nevelő.* E különbség teszi a kettőt mássá és mássá.

A példa mint a nevelés képviselője.

184. A példa főképen az akarattal van viszonyban, az akaratot akarja végső célja felé irányítani. Ez a tanításnak is célja, de a példa közvetlenebbül és nagyobb sikerrel képes megvalósítani, hiszen a példánál a fő tényező a nevelő. A nevelés tényének a keresztülvitelében nem más, mint az akarat fejlesztése. És mert a példa hatása nagyobb és közvetlenebb az akaratra, mint a tanításé, sőt a példa már vonz is, míg a tanítás csak mozgat; továbbá a példánál a fő tényező a nevelő, míg a tanításnál a nevelt és végül a tanítás csak előfeltétele az akaratra való hatás-

nak, azért **a nevelés tulajdonképeni képviselője a példa.**¹

185. Tehát a tanítás és példa nem mellérendelt eszközök, hanem alárendeltség van közöttük, még pedig **a tanítás van alárendelve a példának.** Tanítunk, hogy neveltjeink megismerve a jót a jó példák követése által földi boldogságukon át örök boldogságukat megnyerhessék.

A nevelt aláveti magát nevelője akaratának s ezzel beleegyezését adja, hogy a nevelő befolyását érvényesítse. De e nagyobb befolyás csak a példában van meg s ezért, hogy a nevelő valóban vezethesse neveltjét, kell, hogy a példán át a tanítás is hatalma alatt legyen. Tehát ismét azt kapjuk, hogy **a tanítás alárendelve van a példának.**

186. Miképen lehetséges az, hogy a tanítás a példának van alárendelve, amikor a tanításnál a fő tényező a nevelt?

Az értelemnek az a természete, hogy értsen és tudjon, az értésnek és tudásnak a célja pedig a nevelésben az, hogy az akarat jól cselekedjék. Midőn az ész már valamit jól ismer, akkor az akarat előtt áll a valóban kíváncsú s szükséges eszközökkel. De csak mintegy elméletben, míg a gyakorlati megvalósítás útját a példa állítja az akarat elé. Továbbá a tanításnál a fő tényező a nevelt, de csak a megértésnél s a kötelezettség, amelyet a nevelt érez s amelyről tud és amely szerint nevelője szavát meg kell fogadnia, egyúttal arra is kötelezi a neveltet, hogy úgy fogja fel a dolgokat, amint azokat nevelője előadja. Így a nevelésben az ész az akarat hatalma alatt áll, az akarat pedig a nevelő nagyobb befolyása alatt. Tehát természetes, hogy **a tanítás a példa szolgálatában áll.**

187. Mivel a nevelt kötelezve van úgy fogni fel a dolgokat, amint azokat nevelője előadja, ha még meg van bizonyosodva arról, hogy nevelője csak a szintiszta igazságot mondja, bár a nevelt is tesz erőlesztéseket, hogy a dolgokat megérthesse, azért *a nevelő roppant lelkiismeretes legyen a tanításnál* annál is inkább, mert a nevelt nehezen képes megbizonyosodni arról, hogy nevelője mikor állít igazat és mikor mond hamisat, különösen a gyermek- és kamaszkorban, de sokszor még az ifjúkorban is.

188. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a neveltek bizonyos százaléka nem a jó és fölemelő példákat követi, hanem más példák felé hajlik. Hogyan lehet tehát a nevelés képviselője a példa?

a) A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ott, ahol a példa nem

¹ Sailer a példát a nevelés lelkének mondja. (Über Erziehung für Erzieher. ² Kiadta: F. X. Kunz. 1910, 163. oldal.) — Foerster pedig így nyilatkozik: „Wir sind alle überzeugt, dass nur das Beispiel wahrhaft erziehend wirken kann.“ (Religion und Charakterbildung. 7—12 ezer. 1925, 174. oldal.) L. Habrich pedig ezt mondja: „Das eigene Beispiel des Erziehers ist streng genommen allein als Erziehungsmittel zu betrachten, weil er nur dieses in seiner Gewalt hat.“ (Pädagogische Psychologie, III. kötet, 2 kiadás. 1922, 282. oldal.)

megfelelő, a példával a legbensőbb összeköttetésben lévő *felügyelet és szoktatás* sem megfelelő; e kettő nélkül pedig eredményes nevelésről beszélnünk nem lehet. (Ennek kifejtése a második könyvnek a feladata.)

b) Ha a példa nem megfelelő, akkor a nevelő cselekvésmódjával meghazudtolja tanítását s azt bizonyítja, hogy nem igaz az, amit tanított. Így **jó példa nélkül a tanítás teljesen fölösleges fáradozás**. Ezt a tapasztalat megdönthetetlenül bizonyítja.

c) Végül az, hogy a neveltek bizonyos százaléka nem követi a nevelő jó példáját, nem rontja le a nevelésben a példa főképviseletét. U. i. a jó példánál megvan a megegyezés a cselekvésmód és a tanítás között s ez serkentőleg hat a neveltre, míg a nevelt az ember rosszra való hajlandóságánál fogva még inkább hajlik a rossz felé és meg is a rossz úton, ha e megegyezés nincs meg.

A nevelés és az erényességre való képesítés.

189. A példával az a célunk, hogy állhatatossá tegyük az embert abban, hogy életét s benne mindent végső céljának megfelelően használjon fel. Ha állhatatossá akarjuk tenni az embert, akkor mindenekelőtt készséggé kell tennünk az akaratot abban, hogy a jót mindig és minden körülmények között tegye, a rosszat pedig állandóan kerülje. Az akaratnak e készségét és hajlamát erénynek nevezzük. És mert az erényesség az, amivel célunkat elérhetjük, hiszen az ember az erény gyakorlására született¹ és ha az erényekben mindvégig kitartunk, el is érjük; továbbá tanítással is csak erényességre törekedhetünk, azért **a nevelés tulajdonképpen az erényességre való képesítés**.²

190. Így a nevelésnek újabb meghatározását kaptuk. Melyik az igazi?

Midőn azt mondjuk, hogy a nevelés az erényességre való képesítés, ezzel nem adtuk meg a nevelés tudományos meghatározását, mert értelmünk nem így fogja fel a nevelést. Értelmünk úgy fogja fel a nevelést, mint az embernek az Isten dicsőítésére való képesítését és ebből, miután keresi, hogy mi az oka és alapja a nevelés meghatározásának, következtetésekkel levezeti, hogy a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel. Innen értelmünk tovább következtet és keresi, hogy

¹ „Unicuique rationali creaturae inest naturalis inclinatio ad id quod est consonum legi aeternae. Sumus enim innati ad habendum virtutes.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 93, a. 6.)

² „Sie (die Tugend) ist wichtig als letztes und höchstes Ziel aller Erziehung.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie. III. kötet, 2 kiadás, 1922, 92. oldal.) — Ugyanezt mondja, csak más szavakkal Rayneri is: „Das grösste Gut, das man durch Erziehung geben kann, ist die Vervollkommnung der menschlichen Person oder die Tugend.“ (Pädagogik in fünf Büchern. Olaszból németre fordították: A. Keel és F. X. Kunz. 1909, 137. oldal.)

micsoda tökéletességekkel kell birnia az akaratnak, hogy végső célját elérhesse. Az értelem azt találja, hogy e tökéletesség az erényesség, még pedig az egyedüli tökéletesség úgy, hogy az, ki mindvégig erényes, eléri végső célját. Tehát jogos e következtetés: **a nevelés az erényességre való képesítés.**

Az erényességre való képesítés csak levezetett lényeges jegye a nevelés fogalmának és nem alapján lényeges jegye, következésképpen nem kell kifejezetten benne lennie a nevelés meghatározásában. Mindazáltal teljesen igaz az, hogy a nevelés az erényességre való képesítés, mert akkor, amikor a nevelést megvalósítani akarjuk, minden igyekezetünk abban merül ki és mindent még a legcsekélyebbet is annak rendelünk alá, hogy az embert erényessé tegyük.

191. Állítsuk fel a következő következtetést:

A nevelés az embernek az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés;
az ember akaratával dicséri az Istent és nyeri meg örök boldogságát;
ezért az akaratnak erényesnek kell lennie,
tehát a nevelés az embernek az erényességre való képesítése.

Ez a következtetés alakilag, anyagilag és tartalmilag teljesen helyes, következésképpen a zárótétel biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy a nevelés a gyakorlatban az erényességre való képesítés, ha az akaratot igazi végső céljára való tekintettel fejlesztjük.**¹

A példa fontossága.

192. Még nem is olyan régen a példát nagyon elhanyagolták a túlságba vitt észfejllesztés miatt. Ha azt gondoljuk, hogy erényesek leszünk, ha az erényeket ismerjük; ha az erényeket elsősorban az észbe helyezzük, akkor természetes, hogy minden igyekezetünk az ész fejlesztésében merül ki és a példát kevésbé értékeljük. E felfogás elterjedésében nagy része volt Kantnak is, ki az eszt imádta s a példának nem nagy jelentőséget tulajdonított. Mai nap már másképpen gondolkodnak.

A példa óriási fontosságát még inkább emeli a következő megfontolás.

a) Nevelésre kivétel nélkül mindenkinek szüksége van s a nevelés képviselője a példa.

¹ Mégis nincs igaza Herbartnak, ki a nevelés legfőbb célját az erényességbe, az erkölcsösség jellemzőségeibe helyezi (Charakterstärke der Sittlichkeit), mert az erényesség csak eszköz, mely célt követel, az eszközzel pedig semmit sem lehet meghatározni. Herbartnak az erényességen túl kellett volna tekintenie; de ezt nem tehette, mert erkölcstanának alaphibája az, hogy Isten nélkül akarta fölépíteni. Herbartnak rossz a metafizikája, tehát rossz az erkölcstana is és így természetes, hogy a nevelés valódi meghatározását sem tudta megadni.

b) A példa óriási fontosságát még a neveltek utánzási hajlama is emeli.

c) A gyermek és ifjú a példát mint elégséges okot és érvet fogja fel, hogy ő is hasonlóképen cselekedjék.

d) *A példa folytonos tanítás, sokkal folytonosabb, mint a szóbeli és ami még fontosabb: sokkal gyakorlatiasabb.* A példa tanít s egyúttal a tanultak végrehajtásának a módját is megmutatja teljes közvetlenséggel.¹ Ebben van a példa gyakorlatiassága.²

e) A példa a mostani természetfölötti rendben sokat, végtelenül sokat nyert fontosságában, mert már nemcsak a tapasztalat és ész bizonyítja jelentőségét, hanem természetfölötti kijelentések is, t. i. Jézus Krisztus szavai. A rossz példa botránkoztat és ezerszeresen, ha nevelő a rossz példaadó. A botránkoztatóra pedig Jézus azt mondta, hogy jobb lenne neki, ha malomkövet kötnének a nyakára s úgy sülyesztenék a tenger mélyére. Tehát a példa végtelenül sokat nyert fontosságában, mert egy Isten nyilatkoztatta ki a rossz példa rettenetesen büntetésreméltó voltát. A nevelőnek a legsúlyosabb bűn terhe alatt kötelessége jó példát adni és e kötelesség nemcsak állásából vagy állapotából folyik, hanem mint embernek is jó példát kell adnia, mert Jézus Krisztus kijelentése általános.³

Különböző példák.

193. A nevelő példaképe annak, akit nevel. De másokat is állíthat eléje példaképül, hogy még jobban hathasson akaratára. U. i. a nevelő példakép. Azonban vannak egyes erények, melyek a nevelőben nem annyira szembeszökők a nevelt előtt, mint egy másik emberben és ha szembeszökők is, a megszokottságnál fogva a nevelt nem tartja szembeszökőknek, bár jóknak tartja. Továbbá a nevelő jóra tanítja az embert s azon fáradozik, hogy a jónak állandó gyakorlására bírja őt. Tehát a jót nemcsak eléje

¹ „Durch das Beispiel wird dem Zögling die Ausführbarkeit der sittlichen Folgerungen wirksam vor Augen geführt.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie. II. kötet, 5. kiadás, 1921, 298. oldal.)

² Ezt Seneca így fejezi ki: longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla. Hasonlóképpen fejezi ki magát Agathan is: „Un maître zélé enseigne d'abord ses disciples par de bons exemples; c'est la première leçon qu'il donne pour imiter Jésus-Christ, qui a commencé par pratiquer avant d'enseigner. Il veut, en effet, parvenir au but qu'il se propose; mais il n'y parviendra que par le chemin le plus long, s'il se contente de parler: le plus court est celui de l'exemple. Les enfants apprennent plus par les yeux que par les oreilles.“ (Les douze Vertus d'un bon Maître. 1896, 109. oldal.)

A példa óriási fontosságát mindegyik komoly pedagógus elismeri. Különösen szépen, bár röviden festi ezt Fináczy Ernő „Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya“ című értekezésében. (Filozófiai Könyvtár. Szerkeszti: Kornis Gyula: Fináczy Ernő. Világnézet és nevelés. 1925, 34–35. oldal.) Általában főképpen a kath. nevelők emelik ki legjobban a példa fontosságát. Pl. Dupanloup (De l'Éducation. 161923, II. kötet 335. és következő oldalakon, ahol az erénységben való példáról beszél), Sachse (Geschichte und Theorie der Erziehungsstrafe. 1913, 292. és következő oldalakon), Dursch-Kahl (Pädagogik oder Wissenschaft der christlichen Erziehung auf dem Standpunkte des kath. Glaubens. 1916, 193. és következő oldalakon) stb.

³ Szent Pál apostol is kiemeli a példa fontosságát: „Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate.“ (I. Tim. 4, 12.)

kell állítanunk, hanem a jó gyakorlásának a módját és elérhetőségének a lehetőségét is meg kell mutatnunk. De hogyan? A legtermészetesebb és mintegy magától kínálkozó eszköz példák bemutatása. E példák idegen példák, tehát nem a nevelő példája s lehet távollévő és meghalt emberek cselekvésmódja is. A nevelt e példákban nemcsak azt tanulja meg, hogy a jó gyakorolható és miképen, hanem a gyakorlás magasztos és fönséges voltát is szemlélheti, ami buzdítólag hat reá. Tehát *a nevelés idegen példákat is köteles felhasználni.*

194. Milyen viszony van a nevelő példája és az idegen példák között?

Mivel az idegen példák a jónak és erénynek hősies fokban való gyakorlását állítják a nevelt elé s a tapasztalat szerint a hősiesség és kiválóság nagyon is hat az akaratra, azért a nevelőnek arra kell törekednie, hogy az idegen példák vezessenek, az ő példája pedig e hatást élessze és állandóan ébren tartsa. Más szavakkal: a nevelt a bemutatott idegen példákat kövesse s e követésben a nevelő példájára támaszkodjék. Tehát *a nevelő példája csak eszköz abban, hogy a nevelt az idegen jó példákat kövesse.*

Igy azután *a tanítás is azt fogja célozni, hogy a nevelt a nevelő példáján át az idegen jó példákat kövesse.*

Itt azonban nagy nehézséggel találkozunk, mert nem vagyunk képesek olyan példát állítani a nevelt elé, amely minden erényt hősies fokban és tündöklő kiválóságban mutatna be. Kénytelenek vagyunk sok példához fordulni. E sokaságban még nem volna hiba, ha e példák közül mindegyik sok erényben volna tündöklő, mert ekkor e sok példa egyöntetűen hatna s ez egyöntetű hatásnál fogva a nevelt mint egységes példát fogná fel. A nehézség ott van, hogy e példák csak egy-két erényt tündököltetnek, mellettük pedig hibák és gyöngeségek vannak, melyek sokszor még az erényre is árnyat vetnek; de az erények gyakorlásában lankadást is tapasztalunk. Ez pedig zavarólag hat, mert az ember az erény kedvéért a hibát néha nem ítéli meg a helyes módon, hanem szépíteni igyekszik.

A Krisztus előtti korban nem találunk igazi példát. Szerencsénkre ez Jézus Krisztussal megváltozott. A nevelő Jézus Krisztus után nemcsak a saját cselekedeteit állíthatja példaképül a nevelt elé, nemcsak más és magához hasonló gyöngé emberek tetteit, hanem a szentek példáit is, kik az erényekben annyira tündököltek. A szentek példáiban az az óriási előny van, hogy minden cselekedetük a végső célra mutat.¹ Ilyen példákat az ókor nem tud felmutatni, de még távolról sem tud ilyeneket felmutatni.²

¹ Különösen szépen festi a szentek példáit Kempis Tamás „Krisztus követése” című halhatatlan művének 18. fejezetében. — A szentek példáira lásd még pl. Linus Bopp „Die erzieherischen Eigenwerte der katholischen Kirche” (1928) művének 125. és következő oldalait és J. Minichthaler: Religionspädagogische Auswertung von Heiligenleben. 1929.

² „Sajnos, nekünk nincsenek laikus szentjeink, miként a kath. egyháznak, akiknek életrajzai az ifjúság használatára valók”, mondja Payot. (Az akar

A nevelő a nevelt elé állíthatja a legtökéletesebb példaképet, t. i. magát Jézus Krisztust is. Az ókori pogány bölcs azt mondotta, hogy, ha valaki az erény szépségét a maga valóságában megláthatná, ez csodálatosan elragadná őt s az ember megszeretné azt. Amit a pogány bölcs sejtett, az Jézus Krisztusban beteljesedett, mert ő minden erénynek a szó legszorosabb értelmében vett legtökéletesebb példaképe.¹ Innen van az, hogy a Krisztus előtti kor sohasem volt képes olyan jellemeket és olyan tömegben felmutatni, mint a kereszténység. Regulus meghal, hogy adott szavát ne szegje meg; azonban cselekedetében van kis önzés, hogy a rómaiak magasztalják. Cincinatus diktatorsága után újra az ekeszavát fogja meg, de ő sem ment az önzéstől. Mennyivel nagyobb hős ezeknél a keresztény vértanuk közül a legkisebb is! Van-e az egész ókorban Hunyadi Jánosunkhoz hasonló jellemes hős? Nincs. Hannibal, midőn szerencséjének csillaga véglegesen letűnt, mérget ivott; ellenben Napoleon fogságában Istenével kibékülve halt meg. Igazi jellemeket csak a kereszténység képes felmutatni.²

A nevelés második eszköze a példa. **Ez a példa Jézus Krisztus után maga Jézus Krisztus és minden más példa, mely a nevelésben még számításba jöhet, csupán eszköz abban, hogy a nevelt Jézust kövesse.**

Szükséges-e a nevelésben mindkét eszköz?

195. A nevelés eszköztől azt kívánjuk, hogy az ember mindkét szellemi tehetségére hasson: az észre is, az akaratra is. Mivel a nevelés két eszköze közül mindegyik az embernek mindkét szellemi tehetségére hat, azért talán nem mindenkor szükséges, hogy a nevelésben mindkét eszközt alkalmazzuk?

a) A nevelés eszközeit az ember természetéből vezettük le, amelyen a nevelés célja is nyugszik. Az ember természete mind a két eszközt követeli, tehát a nevelés is.

b) Az ember természete azt követeli, hogy gondolatai és cselekedetei között meglegyen az összhang. És ez a nevelőnél még inkább érvényes. Tehát a nevelő cselekedeteinek, vagyis példájának olyannak kell lennie, hogy egyezzek azzal, amit tanít. Más szavakkal: a nevelőnek csak azt szabad tanítania, amit cselekednie kell az embernek és csak azt szabad cselekednie, amit tanítania kell. Ez pedig azt jelenti, hogy a nevelő a tanítást is, a példát is alkalmazza, még pedig erkölcsi szükségességgel.

c) A nevelés képviselője a példa. De a nevelt nem elégszik meg pusztán azzal, hogy cselekedetei erkölcsi jóságának az okát csak a példában lássa, hanem értelmes természeténél fogva észé-

nevelése. Fordította: Weszely Ödön. 2. kiadás, 1912, II. kötet, 215. oldal.) Mindenestre szent laikusok vannak, de a laikus moral alapján, amint ezt Payot szeretné, nincsenek és nem is lesznek soha.

¹ „Il n'y a pas un devoir de la vie personnelle ou sociale, dont le Christ ne lui ait laissé l'exemple: un exemple sensible qui le frappe, et le rappelle au sentiment de ses devoirs envers Dieu, le prochain et soi-même.“ (Gillet: La valeur éducative de la morale catholique. 1920, 183. oldal.) — Lásd még: Schütz Antal: Krisztus (1932) 115. és következő oldalait. — A zsidó Grosz A. László „Krisztus zsidó megvilágításban“ (1926) művének 23. oldalán ezt mondja: „Az Ő tökéletességét még képzeletben sem lehet fokozni, mert a tökéletességnek magasabb foka, mint amelyen Ő állott, nincs, nem is lehet.“

² Hasonlóképpen nyilatkozik J. Bessmer is. (Das menschliche Wollen. 1915, 244. oldal.)

vel is akarja megismerni az okot, mert megismerhető is. Továbbá mily sokszor kell cselekednie a neveltnek akkor is, amikor nincs nevelőjének közvetlen közelében, tehát példáját sem láthatja közvetlenül. De a nevelt más példákat is lát, amelyek kisebb-nagyobb fokban mind befolyásolják őt. Ha tehát azt akarjuk, hogy a nevelt a nevelő távollétében és minden példa dacára helyesen cselekedjék, akkor meg kell őt tanítanunk az erkölcsi téren jól ítélni, vagyis a példa mellett a tanítás is szükséges. — Éppen így a tanítás is megköveteli a példát, hiszen ennek a szolgálatában áll.

d) A választáshoz kettő szükséges: a) hogy az értelem mindent jól megfontoljon és b) az akarat a jól felvilágosított értelem által eléje állítottat elfogadja.¹ Tehát a nevelésben szükséges az értelemre is hatni, de az akaratra is. Itt most az a kérdés, hogy mivel a megismerés megelőzi az akarat működését, van-e az értelem oly erős, hogy egymagában is képes legyen megindítani az akaratot s a jó irányban megtartani.

Nem oly erős. Amit az értelem közvetlen nyilvánvalósággal ismer meg, azt az akarat vonakodás nélkül elfogadja; de azt, amit az ész csak közvetett nyilvánvalósággal ismer meg, az az akaratot csupán erkölcsileg kötelezi s az ilyen igazságok elfogadásához az ész érvein kívül az akarat készsége is szükséges, mert emez igazságoknak nemcsak elméleti, hanem főképen gyakorlati jelentőségük is van, t. i. a leg súlyosabb következményekkel járnak. Mivel pedig a nevelés főképen oly igazságokat közöl, melyek csak a közvetett nyilvánvalóság szerint igazak, azért elfogadásukhoz az akarat készsége is szükséges. Már most a tapasztalat napnál fényesebben bizonyítja, hogy a tanítás egymagában nem képes készségessé tenni az akaratot, hanem a példára is szükség van.

e) Forduljunk most a tapasztalathoz. Ez azt mondja, hogy az embernek körülbelül 20 éves koráig a tanítást is, a példát is kell alkalmaznunk. Kezdetben, körülbelül a 15 éves korig azért, mert az ész még nem annyira fejlett, hogy rendszeres tanítás nélkül meglehetne s az akarat még annyira állhatatlan, hogy megköveteli a példát mint támaszt. 15 éves korig azzal van elfoglalva az ember, hogy bizonyos dolgokat, melyek a földi és örök boldogság megalapozásához szükségesek, elsajátítson s bennük készségre tegyen szert. E korig rakjuk le az ember későbbi tökéletesedésének az alapjait, tehát ezeknek szilárdaknak kell lenniök. Ezért szükséges a tanítás is, a példa is. — A 15—20 éves korban azért szükséges mind a két eszköz, hogy tanítás által a 15 éves korig lerakott alapokból levonjuk a következményeket s ez alapokra építsünk, továbbá az ész a megfelelő korlátok között tarthassa az akaratot s ez által az akarat megismerje ama módot amellyel az eme korban lázongani kezdő szenvedélyeket meg-

¹ Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a 2^{ae} qu. 14, a. 1 a corpusban és ad 1.

fékezhesse; a példára pedig azért van szüksége az akaratnak, hogy a nevelő cselekedetei által biztatást és bátorítást nyerjen a szenvedélyek megtörésére, az erények gyakorlására s ebben a nevelt akarata a nevelő példájában szilárd támaszt kapjon. A 15—20 éves kor a legveszedelmesebb kor. Ekkor két kézzel, vagyis mind a két eszközzel kell dolgoznunk, mert akkor, ha az ember most siklik le a jó útról, nem tér vissza oda, vagy csak nagyon sok keserű csalódás után.

Tehát a nevelésben mind a két eszköz szükséges.

196. A 20 éves korig a példán van a hangsúly, a tanítás pedig csak segíti a példát. A 20—24 éves korban is a nevelés fő képviselője a példa, de a tanítás már többet nyer fontosságában. Ekkor a példától már csak annyit kíván a nevelt, hogy az átlagosnál magasabban álló ember cselekedeteit tükröztesse vissza. 20 éves korig a példának világító oszlopnak kell lennie, a nevelőnek magasan kell kiemelkednie a tucatemberek közül, hogy valóban hathasson. A 20—24 éves korban pedig az ész már érettebb, a kisebb botlásokat nem tekinti példának, hanem botlásnak mondja s az akarat, bár még mindig támaszt keres, már elégségesnek tartja a közepesnél magasabb példát is. A mondottakból következik, hogy **ott, ahol tanítás van, példa is szükséges, még pedig a tanítás a legrendszerezesebb legyen, a példa pedig a 20 éves korig tökéletes és azon túl a becsületes és tisztességes élet cselekedeteit tükröztesse vissza**, tehát olyan életét, amely mentes minden nagyobb bűntől, mely megbotránkoztatólathatna, mint: vallástalanság, a vallási kötelesek elhanyagolása, erkölcstelenség, hazafiatlanság, kötelességmulasztás, iszákosság, káromkodás, kicsapongás stb.¹

A tanítástól sohasem választható el a példa. A példától már elválasztható a tanítás, ha az ész már annyira fejlett, hogy magára hagyatva is haladhat. Ez az eset akkor következik be, amikor valaki 18—20 éves koráig tanulmányait befejezte s azután szülőinek védőszárnyai alatt marad, vagy más nevelőnek oltalma alá kerül, aki neki egyúttal föllebvalója, kenyéradó gazdája vagy munkaadó mestere, míg az önállósághoz szükséges biztosságot megszerzi. Azonban még ekkor is szükséges némi útbaigazítás, különösen a biztosság megszerzésénél; de ez már nem az a rendszeres tanítás, amelyben a neveltnek korábban volt része. **Midőn a nevelést csupán a példa képviseli, akkor a példának a lehető legtökéletesebbnek kell lennie, hogy taníthasson is.** Tehát a föllebvalónak,

¹ „Für den Lehrer gibt es nach der Auffassung des Schülers kein Privatleben, in dem er tun und lassen kann, was er will. Ähnlich wie man von einem wahren Priester und Seelsorger verlangt, dass er den Gläubigen immer und überall mit gutem Beispiel vorangeht, so verlangt das der Schüler auch von seinem Lehrer. Er bleibt mit seiner ganzen vorbildhaften Persönlichkeit den Schülern gegenüber verantwortlich.“ (Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik, 1931, 4. füzet, 2 értekezés.)

kenyéradó gazdának és munkaadó mesternek az erényességben tündökölnie kell.

A nevelés külső jelei.

197. A nevelésnek két eszköze van: a tanítás és példa. De *a tanítás és példa a nevelésnek külső jele is*, mert csak ezeken át tudjuk megmondani, hogy valakinek az eljárása nevelés-e vagy sem. Aki hosszabb ideig figyeli valakinek a tanítását és példáját, az biztosan megítélheti, vajjon eljárása nevelés-e vagy sem.

A tanítás és példa természetes jele a nevelésnek, mert természetes vonatkozásban van vele, hiszen a nevelés fogalmából vezetjük le. Igaz, hogy a szó mesterséges jele a fogalomnak. De mi tanításunkkal azt a logikai folyamatot akarjuk létrehozni a neveltben, amely bennünk van s így a szó mint a fogalomnak mesterséges jele csak közvetítő a nevelő és nevelt gondolkodása között, vagyis a tanítás mint tanítás nem valami mesterséges dolog.

MÁSODIK SZAKASZ.

A nevelés eszközei a nevelt részéről.

198. A nevelt szintén cselekvőleg vesz részt a nevelésben, tehát az ő részéről is kell lennie eszköznek, amellyel végső céljára való tekintettel tökéletesedjék. Azonban ezek tulajdonképpen nem a nevelés eszközei, hanem a tökéletesedésé, mert a nevelt nem nevel, hanem tökéletesedik. Mindazáltal megemlékezünk róluk, mert a nevelés segíti az embert tökéletesedésében és mert a nevelés nem oldhatja meg feladatát, ha nem ismeri az emberi tökéletesedés eszközeit.

A nevelés eszközeinek a meghatározásánál a nevelt részéről ugyanazon okok beszélnek, mint a nevelés eszközeinek a meghatározásánál a nevelő részéről, mert a nevelés eszközeit a nevelt részéről szintén csak az emberre vonatkoztatva határozhatjuk meg. Tehát a) *a nevelés eszközei a nevelt részéről a lélek mint szellem után igazodnak*, b) *a nevelésnek a nevelt részéről csak két eszköze van*.

Sőt a nevelő és nevelt eszközei még nagyon különbözők sem lehetnek, hiszen az egyik fél tökéletesíti, a másik pedig tökéletesedik, vagyis tökéletesíti önmagát. A tökéletesítés és tökéletesedés útja-módja végső célunkra való tekintettel ugyanaz.

199. A nevelés eszközei a nevelt részéről a *tanulás és követés*. Lássuk ezeket egyenként!

a) Mivel a tökéletesedés eszközei nem nagyon különböznek a nevelés eszközeitől és a tanításnak a tanulás felel meg, azért *tanulni annyit tesz, mint külső eszközökkel szellemi tartalmat elsajátítani*.

A tanulástól jól megkülönböztetendő a *feltalálás*. Midőn a természetes észet külsőleg segítjük valamely igazság megismerésében, ez tanulás; *ha pedig az ész önerejével, tehát külső segítség nélkül jut valamely igazság birtokába, ezt feltalálásnak nevezzük.*

A nevelésben a feltalálás is szerepel. Az ember nem azért tanul, hogy csak azt tudja, amit tanult. Ha ez így volna, az emberiség nem lenne képes haladni s a nevelés sem érné el célját. U. i. a nevelt a nevelés befejezése után lényegesen más viszonyok közé kerül, mint volt nevelés alatt s ezért kell, hogy a nevelés alatt tanultakat más viszonyokra is alkalmazni tudja, még pedig magára hagyatva, vagyis feltalálólólag járjon el. És hogy ezt megtehesse az ember, abban előbb, tehát nevelés alatt kell gyakoroltatnunk őt. Így a *feltalálás fontos szerepet játszik a nevelésben.* (Erről a második könyvben bőven lesz szó.)

b) Midőn a nevelő példát ad, vagy példákat állít a nevelt elé, akkor a nevelt e példáknak megfelelően igyekszik cselekedni. E megfelelő cselekvésmódot *követésnek* mondjuk.

Követésnek azt is mondjuk, hogy másnak a szavát megfogadjuk és aszerint cselekszünk. Ekkor a szó, illetőleg a tanítás úgy tűnik fel a nevelt előtt, mintha a nevelő is aszerint cselekednék. A nevelt megfogadja a szót, mert azt gondolja, hogy nevelője hasonlóképen cselekszik. Ekkor a nevelő cselekedete nem áll a nevelt előtt, csak a tanítás után gondolja, hogy nevelője is hasonlóképen fog cselekedni, mert állandóan tapasztalja, hogy nevelőjének tanítása magaviseletével egyezik. Ha azonban csak egyszer is észreveszi, hogy nevelőjénél a tanítás és cselekedetek között nincs megegyezés, akkor bizalmatlankodni fog és ha másodszor is észreveszi, akkor nevelője szavát már nem fogadja meg. És ha mégis engedelmeskedik, ezt immel-ámmal teszi; sőt lesi az alkalmat, hogy nevelője felügyelete alól megszökjék és másképen cselekedjék.

A mondottakból még inkább következik, hogy **a nevelés tulajdonképeni képviselője a példa.** És mert a nevelt csak azért fogadja meg nevelője szavát — eltekintve ama kötelezettségtől, hogy nevelőjének magát alávetni tartozik — mert föltételezi, hogy nevelője hasonlóképen cselekszik, azért **a tanítás minden ereje a nevelő példájában van.**

HARMADIK RÉSZ.

A nevelés lehetőségessége és szükségessége. A tudatosság és tervszerűség szükségessége.

ELSŐ SZAKASZ.

A nevelés lehetőségessége.

A lehetőségességről általában.

200. Hogy valami lehetséges legyen, szükséges: a) hogy ne foglaljon magában ellenmondást, b) legyen olyan ok, amely a lehetséges lényt a létbe állíthatja, valósággá teheti, a nevelésnél pedig akarati tényé teheti. Hogy a lehetséges ne foglaljon magában ellenmondást, az a dolog *belső* vagy *metafizikai lehetőségessége* s az ok, amely a lehetőséget valósággá teheti, a dolognak *külső* vagy *fizikai lehetősége*.

Midőn a nevelés lehetőségességéről van szó, akkor azt keressük, vajjon lehetségesek-e olyan cselekedetek, amelyek arra irányuljanak, hogy az embert a földi boldogságon át az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére képesíthessünk; továbbá van-e olyan ok, amely e lehetséges cselekedeteket ténylegesítheti.

A nevelés másik tényezőjéről sem szabad megfeledkeznünk, ki a nevelő befolyása alatt önelhatározásból tökéletesedik. Ha tehát a nevelés lehetséges, akkor lehetségesnek kell lennie annak is, hogy a nevelt a nevelő befolyása alatt tökéletesedjék. Sőt ennek lehetőségessége előbbi, mint a nevelő működésének a lehetséges-sége.

Lehetséges-e nevelés?

201. A nevelés lehetőségességénél az első kérdés ez: lehetséges-e, hogy valaki másnak örök boldogságán dolgozzék?

Amikor mást örök boldogságának megnyerésére képesítünk, mindenekelőtt azt kell reménylenünk, hogy neveltünk örök üdvösségét nyerje el. Tehát a nevelés lehetőségességénél az első kérdés így alakul: remélhetjük-e másnak örök boldogságát?

Remélhetjük, mert a nevelt éppen az örök boldogságért van a földön. De e reménynek nemcsak a neveltben van alapja, hanem a nevelőben is. Igaz, hogy a remény mindenekelőtt a saját javunkat tekintí, nem pedig a másét. De ha a szeretet által más-sal össze vagyunk kötve, amint ez a nevelésben van, akkor más-

nak is remélhetünk valami jót, tehát remélhetjük, hogy neveltünk eléri örök boldogságát, amennyiben a szeretet által össze vagyunk vele kötve.¹ Így a remény a szeretet által kiváltja a szándékot és azután ama cselekedeteket, amelyek a neveltnek az örök boldogságra való képesítését célozzák. Tehát *nevelés lehetséges*.

202. A bevezetésben mondtuk, hogy a nevelés négy dolgot tételez föl: Isten, lélek, szabad akarat és másvilági cél. A nevelést kitevő cselekedetek nem foglalnak magukban ellenmondást, mert egyrészt Isten, lélek, szabad akarat, másvilági cél valóságok, másrészt pedig az Isten dicsőíthető, az örök boldogság megnyerhető, de a földi boldogság is. Ezért abban sincs ellenmondás, hogy másokat minderre képesíthessünk. Sőt, mert Isten, lélek, szabad akarat és másvilági cél valóságok, azért kell is, hogy legyenek olyan cselekedetek, melyek az Isten dicsőítésére, az örök és földi boldogság megnyerésére irányuljanak és így olyan cselekedeteknek is kell lenniök, amelyek az erre való képesítést a tehetetlen és önállótlan embernél eszközölhetik, következőleg a nevelt tökéletesedhet is önelhatározásból a nevelő befolyása alatt. És ha mindez lehetséges, akkor van olyan ok is, amely e cselekedeteket ténylegesítheti. Ez az ok egyrészt a nevelt, aki képes arra, hogy neveljék, másrészt a nevelő, aki képes arra, hogy neveljen. Tehát *nevelés lehetséges; sőt van is,*² mert tapasztalati tény.

203. **A nevelés belső lehetségessége az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés, a nevelés alanya és tárgya pedig a nevelés külső lehetségessége.**

Az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére való képesítés nélkül a nevelés belsőleg, vagyis metafizikailag lehetetlen. Azonban az még nem elégséges a nevelés megvalósításához, miszerint valljuk, hogy Isten nélkül nincs nevelés. Ha valamely célt vallunk, de nem törekszünk utána, nem érjük el. Tehát **a nevelés megvalósításához szükséges, hogy komolyan, őszintén és teljes lelkiismeretességgel törekedjünk a reánk bízott embereket a földi boldogságra való képesítésen át az örök boldogságra képesíteni.**

Az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés nélkül a nevelés erkölcsileg is lehetetlen, vagyis lehetetlen, hogy valaki egyenesen és közvetlenül azon dolgozzék, hogy a reá bízott ember ideiglenesen és

¹ „Motus semper est ad proprium terminum proporcionatum mobili. Et ideo spes directe respicit proprium bonum, non autem quod ad alium pertinet. Sed praesupposita unione amoris ad alterum iam aliquis potest sperare et desiderare aliquid alteri sicut sibi; et secundum hoc aliquis potest sperare alteri vitam aeternam, inquantum est ei unitus per amorem.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 2^a 2^{ae} qu. 17, a. 3.)

² Marcell Mihály: A bontakozó élet. I. kötet. Az egyéniség összetevői. 1931, 50. és következő oldalai.

örökre szerencsétlen legyen, bár — sajnos — találkozunk ilyen törekvésekkel is.

204. Hogy a nevelés lehetséges, azt az ókor nagy gondolkodói nyíltan vallották. Ezt vallotta és vallja a kereszténység is; sőt a kereszténység nevelésével csodát is művelt: az erkölcsi lezüllött ókort megnemesítette, a vándorló népeket letelepítette s rábirta őket arra, hogy a vasat, amelyet eddig egymás öldöklésére használtak, a kultúra szolgálatába állítsák. A nevelés lehetségességét vallották a XVII. és XVIII. század bölcselei és pedagógusai mindnyájan. A nevelés erejében való bizalom csak a XIX. században rendült meg, midőn az Isten léte kérdésessé tétetett mind ismeretelméleti, mind metafizikai, mind lélektani szempontból. Isten lévén az emberi élet „-ja és -ja, amint léte kérdéses kezdett lenni, ez érezte hatását a nevelésnél is és a nevelésnél annál inkább, mert az Isten dicsőítésére való képesítés a nevelés lényege. Lassan Isten nélkül kezdtek nevelni s ahol még volt szó Istentől, nem vették komolyan, de a mult hagyományai-val nem akartak rögtön szakítani. Így a nevelés részben vagy egészben elszakadt az Istentől, aminek természetes következménye lett a nevelés sikertelensége s ennek az erkölcsi sülyedés. Így rendült meg a nevelés erejében való bizalom, mert a XIX. században vagy nem neveltek, vagy felületesen végezték a nevelést, tehát nevelés helyett valami mást tettek. Ahol pedig nem nevelnek vagy rosszul nevelnek, természetes, hogy ott a nevelésnek nem is lehet sikere.

A XIX. században a vallástalanság terjedésével megrendült a nevelés erejébe vetett bizalom s ezt az átörökléssel kezdték magyarázni és palástolni. De a kath. nevelők tovább is vallották a nevelés lehetségességét, sőt mások is segítségükre jöttek.¹ Mai nap is vannak még néhányan, kik tagadják a nevelés lehetőségét; mindazáltal mondhatjuk, hogy már általánosan elismerik a nevelés lehetségességét. Nagyon helyesen jegyzi meg Herbart, hogy a nevelhetőség a neveléstan alapfogalma. És tényleg „ha nem lehetséges nevelés, akkor nincs értelme a nevelői tevékenységnek, nincs és nem is lehetséges neveléstudomány.”²

Átöröklés és nevelés.

205. Akik a nevelés lehetőségét tagadták és tagadják, az átöröklésre hivatkoztak és hivatkoznak.

Az átöröklés tanának az első lökést a darwinizmus adta meg,

¹ Köztük első volt Herbart (Umriss pädagogischer Vorlesungen, mely 1835-ben jelent meg és 1842-ben bővített kiadásban), kit azután többen követtek, mint pl. Tuiskan Ziller (Einleitung in die allgemeine Pädagogik. 1901), Wilhelm Rein (Pädagogik im Grundriss, 1900; Pädagogik in systematischer Darstellung.² 1912), stb. A franciák között Payot hirdeti a jellem fejleszthetőségét, tehát a nevelés lehetőségét is. (Az akarat nevelése. Fordította: Weszely Ödön. 2 kiadás. 1912.)

² Weszely Ödön: Bevezetés a neveléstudományba. 1923, 114. oldal.

hogy bebizonyítsa az egyes tulajdonságok örökölhetőségét. Midőn 1859-ben megjelent Darwinnak a műve a fajok eredetéről, Francis Galton (1822—1911) igyekezett bizonyítani az örökölhetőséget s így ő lett az átöröklés tanának első kutatója.

Az átöröklés tanának a leghíresebb kutatója Mendel Gergely, ágostonrendi szerzetes, ki 1822-től—1824-ig végezte kísérleteit. Kísérletei által felállította az u. n. Mendel-féle átöröklési törvényeket, amelyek sok növény- és állatváltozatnál igazaknak bizonyultak. A Mendel-féle szabályokat később messzemenően kezdték alkalmazni és ezalatt következtetéseikben súlyos hibákat követtek el.

Mivel az ember is az élőlényekhez tartozik, azért közel-fekvő volt a gondolat, hogy az átöröklés tanát az emberre is kiterjesszék. Ezt meg is tették, még pedig először a testi átörökléssel s azután a lelki átörökléssel foglalkoztak. Az embernél a lelki átöröklést először Th. Ribot hangoztatta¹, akit azután mások is követtek.

A nevelést az átöröklés tana csak annyiban érdekli, amennyiben az emberre is vonatkozik.²

206. Az átöröklés abban áll, hogy bizonyos sajátságokat örökölhetünk szüleinktől, illetőleg elődeinktől. Kérdés most az, hogy a sajátságok, amiket örökölhetünk, testi vagy lelki sajátságok-e, avagy mindkettőfélek.

Az ember is az élő természet tagja s ezért, ha van átöröklés, akkor tünetényeiben az embernek is igazodnia kell az élő lényekhez. Már pedig a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a növényeknél és állatoknál van átöröklés, tehát az embernél is van. Pl. a négerektől csak négerek születnek. Ismeretes a zsidók jellegzetes arcvonása is, bármilyen éghajlat alatt lakjanak. Azt is tudjuk, hogy akkor, ha a szülők egyes betegségekből szenvednek, gyermekeik hajlamosak lehetnek eme betegségekre (görvélykór, tüdővész). Azt is tudjuk, hogy az elődök egyes betegségei vagy bűnös szokásai az utódokban bizonyos szervezeti fogyatkozások által nyilatkoznak meg. Pl. az egyik előd iszákossága az utódokban nagyfokú ideggyöngeségben, nyavalyatörésben stb. nyilatkozik meg. Röviden: átöröklés van a testi szervezetenél.³

Mivel a nevelésnek főképen a lélekkel van dolga, azért minket az érdekel, vajon van-e átöröklés a lelki tehetségeknél és a testi átöröklés milyen befolyással van a nevelésre, mert ez mondja meg, hogy lehetséges-e nevelés vagy sem.

¹ L'hérédité psychol. 21882.

² Az átöröklésre lásd a következő műveket: a) Punnet: Az átöröklés. Fordította: Soós Lajos. 1928; b) Gockler Lajos: Átöröklés és nevelés. 1928; c) Marosi Arnold: Átöröklés és nemzetvédelem. 1924; d) Ranschburg Pál: Az emberi elme. Érzelem, ösztön, akarat, egyéniség. 1923, 206. és következő oldalak; e) Zborovszky Ferenc: A keresztény család. 1929; f) Gillet: Religion et Pédagogie. 1914, 174. és következő oldalak, 212. és következő oldalak.

³ Marosi Arnold: Átöröklés és nemzetvédelem. 1924, 47—65. oldal.

Minden egyes ember lelkét az Isten teremti a szülőktől nemzet testbe s ezért a lélekhez, valamint tehetségeihez a testet kialakító életfolyamatoknak semmi közük. Mindazáltal a lelki élet terén is találkozunk az átöröklés jelenségeivel.¹ Ennek az az oka, hogy a lélek és test nem laza összeköttetésben van egymással, hanem a kettő állományi (substantiás) egységet alkot s ezért lelkünknek megnyilvánulásai nem merőben szellemi megnyilvánulások, hanem test-szellemi megnyilvánulások és ilyen lelki életünk tartalmának túlnyomó része. „A test a léleknek anyagszállítója és eszköze; és ebben a kölcsönös tevékenységben a legfinomabban össze van hangolva a test és lélek. Következésképp bizonyos testi dispozíciók átöröklésével együtt jár egy meghatározott jelleg, tehát bizonyos lelki átöröklés . . . Isten, ki a lelket lényegesen szubsztanciás formának szánta, olyan lelket teremt minden egyes esetben, amely egészen hozzásimul a testhez.”² Tehát *van lelki átöröklés az öröklött testi dispozícióknak megfelelően.*

207. Mindazáltal nem szabad azt gondolnunk, hogy a nevelés tehetetlen a lelki átörökléssel szemben,³ a gyermek olyan lesz, amilyennek született, az öröklött tulajdonságok kérlelhetetlenül kifejlődnek az életben.⁴ Lássuk tehát, igaz-e az, hogy a nevelés tehetetlen a lelki átörökléssel szemben.

¹ Ugyanott 65—81. oldal.

² Schütz Antal: Dogmatika. 1923, I. kötet 328. oldal. — Hasonlóképen nyilatkozik M. J. Scheeben is: „Vor allem wird die auf physischer Einwirkung beruhende Abhängigkeit und Einheit, worin das Gezeugte in körperlicher Hinsicht während der Dauer des Zeugungsprocesses zum Zeugenden steht, und die daraus resultierende Aenlichkeit in körperlichen Eigenschaften (z. B. in Bezug auf Gesundheit und Krankheit) durch die Erschaffung der Seele von Seiten Gottes gar nicht tangirt, weil Gott die Seele eben in einen solchen Körper hineinschafft, wie er durch die Einwirkung des zeugenden Principis wird. Eben darum bleibt auch der physische Einfluss des Zeugenden auf die besondere Beschaffenheit des animalischen Lebens, z. B. im Bezug auf Tüchtigkeit der Sinne oder sinnliche Leidenschaften bestehen, weil diese unmittelbar durch die organische Beschaffenheit des Körpers bedingt wird. Ja, weil und inwiefern auch die geistigen Kräfte hinsichtlich ihrer Bethätigung und Entwicklung wieder durch die Beschaffenheit des animalischen Lebens bedingt sind, hat das zeugende Princip sogar einen indirekten physischen Einfluss auf die geistige Beschaffenheit des Gezeugten.“ (Handbuch der katholischen Dogmatik. 1927, II. kötet, 189—190. oldal.) — Aquinói szent Tamás pedig így nyilatkozik: „Homo generat sibi simile, in quantum per virtutem seminis eius disponitur materia ad susceptionem talis formae.“ (Summa theologica. 1^a qu. 118, a 2, ad 4.) „Totus homo egreditur de femore generantis, propter hoc quod virtus seminis de femore egredientis operatur ad unionem corporis et animae, disponendo materiam ultima dispositione; quae est necessitans ad formam; ex qua unione homo habet quod sit homo.“ (De potentia Dei. qu. 3, a. 9, ad 3.)

³ Ez a véleménye pl. Guyonnak. (Éducation et Héritité. 1883.)

⁴ Mai nap a Freud Zsigmond orvosról elnevezett freudizmus hirdeti az átöröklés mindenhatóságát, hogy a sexualis bűnöket mentegesse. A freudizmus, melynek visszatartózkodóbbnál visszatartózkodóbb tételei vannak (pl. a szülőnek gyermeke iránt való szeretetét fajtalanságra vezeti vissza), nagyon veszedelmes, mert a férfias küzdés helyett a szenvedélyek előtt való gyáva meghódolást hirdeti.

a) Tekintsünk magunkra és tapasztalni fogjuk, hogy legalább bizonyos időre egyes hibákat képesek vagyunk megjavítani. Ha tehát ezt megtehetjük egyszer, akkor megtehetjük másodszor, harmadszor, . . . n-edszer is és így erőfeszítéseink ismétlésével a hibát ki is pusztíthatjuk magunkból. Így van ez a nevelésnél is. Sőt a neveltnél még könnyebb dolga van, mint a befejezett nevelésű embernek, mert nála az öröklött tulajdonságok még nem tulajdonságok, hanem csak hajlamok, amelyek jó nevelés mellett vagy nem nyilatkoznak meg, vagy ha megnyilatkoznak, a nevelt nevelője segítségével a hibákat mindig megjavíthatja.

Ha jó a nevelés, a hajlamnak nincs alkalmja megerősödni, mert mindegyik megnyilatkozásánál a nevelt nevelője segítségével elnyomja. A rossz hajlamnak mindenkor elfojtásával a hajlam folytonosan gyöngül, végül pedig el is enyészhet.

Hogy a nevelés tehetetlen volna a lelki átörökléssel szemben, ez ellen a tények beszélnek, de a lelkiismeretes nevelők tapasztalata is az.¹

b) Az akarat oly tehetség, mely tevékenységében független a testtől, vagyis nincs testi szervezethez kötve, de még az agyhoz sem. Ezért az akarat megbetegedésre nem képes. Tehát az akarat életben az összes zavarok nem az akaratban mint akaratban birják alapjukat, hanem más lelki tehetségben s végül oly tehetség rendellenességében, melynek működése testi szervhez van kötve. Az akarat közvetlenül a szellemi megismeréstől függ s ezért az akarat élet zavarai az értelmi tevékenység zavaraira vezethetők vissza. Azonban az értelem mint ilyen szintén nem képes megbetegedésre s ezért az értelmi élet zavarai oly tehetségek rendellenességeire vezethetők vissza, melyeknek működése testi szervezethez van kötve, mint: képzelet, emlékezet, érzéki megismerés.

Továbbá az akarat élet zavarai az érzéki vágyó tehetségre is visszavezethetők. U. i. az érzéki vágyó tehetség igyekszik az akaratot magával ragadni és bár az akarat ellenállhat, sőt meg is törheti, mégis a beteges érzéki vágyódás zavarokat okozhat az akarat életben, mert mind a szellemi, mind az érzéki vágyódás a lélekben gyökeredzik.

A léleknek az a rendeltetése, hogy a testtel egységes állományi egésznek alkotva a testben és a testen át uralkodjék az anyagon, tehát uralkodjék az esetlegesen öröklött testi dispoziciókon is. Ezért az esetlegesen káros átöröklés csak viszonylagos, amelyet akaratunkkal, ha küzdelem árán is megjavíthatunk. Mivel az akarat megbetegedésre nem képes, azért az akarat életben mutat-

¹ „Nous affirmons la possibilité de l'éducation morale contre ceux qui prétendent, au nom de l'hérédité psychologique, que le tempérament des individus est fixé une fois pour toutes, et soumis absolument au déterminisme des conditions psychologiques. La preuve du contraire, c'est que depuis toujours, dans la plupart des cas normaux, l'éducation a réussi. Elle est donc possible.“ (Gillet: Religion et Pédagogie. 1914, 174. oldal.)

kozó zavarok, amelyek testi szervhez kötött hajlamból származnak, lassan eltüntethetők. A velűnkszületett vagy szerzett hajlamok legyőzhetők s a harc nehézsége nem vonja maga után annak lehetetlenségét.¹

Az akarat a velűnkszületett káros lelki átörökléseket legyőzheti. Ha pedig legyőzheti, akkor képesíthető is arra, hogy legyőzhesse, vagyis nevelhető.

Tehát Lombroso született gonosztevője nem létezik.² Ezt legcsattanósabban bizonyítja Don Bosco működése, ki a legrosszabb gyermekeknél is csodálatos eredményeket ért el.³ Don Bosco intézeteiből, bár ezek nagy részben az utca porából szedték föl tanítványaikat, az ő haláláig 300.000 tanítvány került ki, akik az életben különbözőképpen helyezkedtek el; de nem akadt közöttük egy sem, akit a bíróságnak el kellett volna ítélnie.⁴ Ez a sok ezerre menő tény megdönthetetlenül bizonyítja, hogy született gonosztevők nincsenek és hogy a lelki átöröklés jó nevelés mellett legyőzhető.⁵

¹ Ezért mondja Gillet, miután már idézte Manouvrier szavait: „Voici donc un savant qualifié qui appuie sur l'expérience, rejette la théorie de l'omnipotence héréditaire en matière criminelle. Il soutient au contraire que les instincts héréditaires peuvent être efficacement combattus et neutralisés par d'autres influences.“ Néhány sorral alább pedig ezt mondja: „M. Manouvrier, en effet, admet innéité des certaines tendances physiologique anormales, Mais, á ses yeux, leur innéité n'est pas la cause suffisante de leur nécessité. Innées ou acquises ces tendances peuvent être combattues et la difficulté de la lutte n'entraîne pas son impossibilité.“ (Religion et Pédagogie. 1914, 216. oldal.) — Gockler Lajos pedig így nyilatkozik: „Az erkölcsi átöröklés kérdését így kell föltenni: lehet-e valamit átörökölni, ami kizárja azt, hogy valaki belátással cselekedjék? Lehet-e valamit átörökölni, ami megakadályozza az embert abban, hogy az erkölcsi törvényeket a maga cselekedeteinél vezérelve elfogadjá és követhesse. Ezekre a kérdésekre nem-mel kell válaszolnunk.“ (Átöröklés és nevelés. 1928, 103. oldal.) — Lásd még: Marcell Mihály: A bontakozó élet. I. kötet: Az egyéniség összetevői, 1931, 63. oldal.)

² Gockler Lajos is azt mondja, hogy született gonosztevők nincsenek és a bűnözésre való hajlam nem öröklődik át. (Ugyanott 99. és 105. oldal.)

³ Vele történt, hogy 1855-ben 300 fiatal bűnöst, miután lelkigyakorlatot tartott nekik s őket meggyóntatta és megáldoztatta, a miniszter engedélyével a börtönből egy napi sétára vitte anélkül, hogy a bűnösök rendőri felügyelet alatt lettek volna és mégis egyetlen egy sem kísérelte meg a szökést.“ (L. Habrich: Aus dem Leben und der Wirksamkeit Don Boscos. 1924, 110. oldal.)

⁴ Ugyanott 118. oldal.

⁵ Itt Foerster hivatkozik Bernardonak londoni működésére: „Dieser Volksfreund nimmt seit dem Jahre 1866 alle heimatlosen Strassenkinder, die er in England findet, auf und erzieht sie in besonderen Instituten. Zweifellos befinden sich darunter sehr viele uneheliche Kinder, Nachkommen von Trinkern, Verbrechern, Vagabunden usw. Dennoch sind von 48.057 Aufgenommenen nur etwa 6 Prozent missraten. 6128 solcher Zöglinge wurden in Kanada angesiedelt und von diesen sind in 27 Jahren nach einer amtlichen Untersuchung nur 52 wegen kleiner Verbrechen bestraft worden, ein Prozentsatz, der nach den Äusserungen des Referenten einer staatlichen Untersuchungsbehörde geringer ist, als der Prozentsatz der bestraften Parlamentsmitglieder im gleichen Zeitraum.“ (Jugendlehre. Jubileumi kiadás. 1921, 686. oldal 1-ső jegyzet.) — Szelényi így nyilatkozik: „Az ember nemcsak természeti, hanem erkölcsi lény is, aki legalább bizonyos fokig ellenszegülhet a természetnek, sőt azt le is győzheti.“ (A neveléstan alapvonalai. 1922, 13. oldal.)

c) Az akaratnak az a természete, hogy az ész után induljon, mert az ember mint értelmes lény csak célra való tekintettel cselekszik. A cél megismerése az észhez, megvalósítása pedig az akarathoz tartozik. Ha tehát az ember képes célokat megismerni, akkor képes azokat megvalósítani is. Így azoknak, kik azt állítják, hogy a nevelés tehetetlen az átörökléssel szemben, előbb azt kellene bebizonyítaniok, hogy a káros lelki átöröklésben szenvedő nem képes oly célokat megismerni, melyek öröklött hajlamaival ellenkeznek. De ezt még meg sem kísérlik, mert nem is bizonyítható. Tehát a káros lelki átöröklésben szenvedő is megismerheti végső célját s ezért minden nehézség dacára törekedhet is utána, vagyis nevelés lehetséges.

d) A léleknek minden embernél, akár vannak lelki átöröklései, akár nincsenek, ugyanolyan tehetségei vannak. Már most az emberi lélek képes megismerni az igazságot, tehát képes megismerni az erkölcsi törvényeket is. Az erkölcsi törvény pedig nem fizikai vagy biológiai kényszerrel érvényesíti a maga erejét,¹ hanem azzal, hogy szabad állásfoglalásra hívja fel az embert. Tehát minden embernél megvan a választás lehetősége, hogy az erkölcstörvényeket megtartsa vagy elvesse, bár lehetséges, hogy a káros lelki átöröklésben szenvedőnél az erkölcstörvények megtartása kissé nehezebb, mint más embernél. És ha megvan a választás lehetősége, akkor megvan annak a lehetősége is, hogy az erkölcstörvények megtartását válassza s ezzel megvan annak a lehetősége is, hogy az erkölcstörvényeket megtartsa. — Hogy tudunk jó és rossz között különbséget tenni, ez egyúttal arra is kötelez minket, hogy a jót tegyük. Ez az erkölcsi kötelezettség nem fizikai vagy biológiai megkötöttség, hanem ennek éppen az ellenkezője: megfontolás alapján szabadon határozzuk el magunkat a jó gyakorlására. Tehát a jót gyakorolhatjuk még lelki átörökléseknél is, vagyis nevelés lehetséges.²

e) Végül ha a káros lelki átöröklések föltétlenül megkötnek az embert, akkor az így megkötött ember nem volna nevelhető. Tehát lenne olyan emberünk, ki természeténél fogva nevelésre szorul és még sem volna nevelhető. Vagyis lenne olyan

¹ „Az erkölcsi törvények sui generis, természettudományi fogalmakkal ki sem fejezhető területen mozognak s így csak a naív, empedokleszi színvonalon álló tudomány álláspontján törekedhetünk arra, hogy őket a természet-törvények elemzéséből levezessük. Csakis azon a fokon nézhető el az etikai naturalizmus, mely még nem tud különbséget tenni analogia és magyarázat között. Az illetéktelen biologizmus tévedésének végső oka az erkölcsi automia elhanyagolása, melynél fogva némely kutató nem látja, hogy az erkölcsi értékesség nem igazolható valami kívül álló mozzanatból, hanem csak önmagából.” (Pauler Ákos: Az etikai megismerés természete. 1907, 49. oldal.)

² A nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése. Hogy az akarat még a lelki átöröklésben is fejleszthető végső céljára való tekintettel, ezt mondja J. Bessmer is, midőn így szól: „Unsere Ausführungen haben gezeigt, dass eine Willensbildung möglich ist, das vielfach selbst die krankhafte Willensschwäche überwunden werden kann.“ (Das menschliche Wollen. 1915, 242. oldal.)

emberünk, aki egyúttal nem ember, ami ellenmondás. Tehát **nevelés lehetséges és ez biztos ismeret.**

Lelki átöröklések vannak, de ezek nem teszik lehetetlenné a nevelést, csak egyes esetekben megnehezítik a nevelő munkáját.¹

208. Még az a kérdés, hogy hol van a nevelhetőség határa?

A nevelés az akaraton fordul meg. Tehát a nevelés elméletben minden embert a tökéletesség ugyanazon fokára emelhet, mert az akarat megbetegedésre nem képes és uralkodhat még a beteges hajlamokon is. Azonban ez a gyakorlatban nincs így. Azt tapasztaljuk, hogy ugyanaz a nevelő az egyik neveltől csodákat művel, míg a másikkal alig boldogul. Mi ennek az oka?

Ennek oka nem lehet a velünk született dispoziciókban. Ez a dispozició velünk születik ugyan, de hatását csak akkor érezteti, ha van rá ok vagy alkalom. Ha tehát mindezeket az okokat és alkalmakat távol tartjuk a neveltől és mindegyik emberrel sajátosságainak megfelelően bánunk, akkor mindegyik nevelt ugyanama tökéletességi fokra emelhető. Itt tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a lelki átöröklésben szenvedő cselekedeteiért csak annyiban felelős, amennyiben szabadon cselekedhet és így a felelősséget magára veheti. Az ember erkölcsi méltóságának az a zsinórmértéke, hogy mennyiben képes tudása és lelkiismerete szerint a jót tenni. Így a terhelt fogyatékos cselekvésmódja ugyanama körülmények között éppen olyan értékes lehet, mint a nem terhelté. Sőt ha a terhelt cselekvésmódja felülhaladja a mértéket, amelyet az általános szabályok szerint tőle várhatunk, akkor még nagyobb is az érdeme.

Ha a gyakorlatban nem vagyunk képesek mindegyik neveltrel ugyanazt a sikert elérni, ennek oka kettőben keresendő: a) vagy a nevelőben, ki helytelen és nem a nevelt sajátosságainak megfelelő eljárásával a káros lelki dispozicióknak okot vagy alkalmat szolgáltat, hogy rossz hatásaikat kifejthesék; b) vagy a környezetben, amely valami úton-módon szintén okot vagy alkalmat szolgáltat a káros dispozicióknak, hogy hatásaikat kifejthesék.

A káros lelki átöröklésben szenvedővel nagyon csínján kell bánnunk, ami a nevelő részéről nagy erőfeszítéseket és még nagyobb lelkiismeretességet igényel.² Az ókornak nem volt kedve

¹ „Gewiss, erbliche Belastung, schlimme Veranlagung bilden eine Gefahr, aber diese Gefahr kann besiegt werden . . . Die natürlichen Anlagen können durch Mangel an Betätigung in ihrer Entfaltung zurückgehalten werden; sie können zum völligen Absterben, zum Verschwinden gebracht werden; schwache Tugendkeime — in der normalen Menschennatur fehlen sie nie — können durch Pflege zur Erstärkung gebracht, so dass sie kräftiger werden, als jene bösen Triebe, von denen sie anfangs an Stärke übertroffen worden . . . Das ist zunächst Sache der erziehlichen Leitung.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie. III. kötet, 2. kiadás, 1922, 119—120. oldal.)

² Ez a megfontolás adta Zborovszky Ferenc ajkára a következő szavakat: „Akik súlyos, gyógyíthatatlan örökletes bajokban szenvednek, vagy akik terhelték, azok ne kössenek házasságot, mert az élet megmászhatatlan törvé-

vesződni e szerencsétlenekkel s azért megszületett a rómaiak ajkán ez a közmondás: a természetet kiűzhetjük bottal, mégis újra visszatér (naturam expellas furca, tamen usque recurret).

A nevelés megvalósítása és Jézus Krisztus.

209. Nevelés lehetséges, sőt van is. A jelenben van nevelés. Azonban volt idő, midőn az emberiség nem ismerte az igazi nevelést s ezért tényét sem tudta végrehajtani; a nevelésnek csak egyes részeit vezette keresztül, de magát az egész nevelést nem. Tehát kellett a nevelés lehetségességéhez, illetőleg megvalósításához valami, amit az ókor nélkülözött, de mi már nem nélkülözünk.

Ez a valami a megváltás. Egy Istennek kellett az égből a földre szállania, hogy a nevelés megvalósítható legyen. A nevelés lehetséges volt Jézus előtt is, mert belső és külső lehetségessége akkor is megvolt, de megvalósítása késett és csak Jézus után vagyunk képesek jól nevelni. Jézus tanítása által az ember megismerte céját s ezzel együtt rögtön megismerte az igazi nevelést is és a gyakorlatba is át tudta vinni. Tehát **a nevelés megvalósítására Jézus segítette az emberiséget.** Ezért mondhatjuk, hogy **a nevelés megteremtője Jézus Krisztus.**

210. Most az a kérdés, hogy Jézus a nevelés lehetségességéhez adott-e valami új dolgot, hogy megvalósítható legyen?

Semmit sem adott a nevelés lehetségességéhez, mert akkor, ha adott volna, most sem lennénk képesek megismerni a nevelést természetes eszünkkel, hanem csak a természetfölötti kinyilatkoztatás útján. Már pedig mi természetes eszünkkel ismerjük meg a nevelést és emez ismeretünket a természetfölötti kinyilatkoztatás és a belőle vont következtetések csak tökéletesítik. Jézus Krisztus semmi új dolgot nem adott a nevelés lehetségességéhez, hogy megvalósítható legyen, csak megmutatta a természetes észnek a gondolkodás természetes útját célunk megismeréséhez. Most is természetes eszünkkel ismerjük meg a nevelést. De azért, mert természetes eszünket Jézus terelte a természetes gondolkodás útjára, **a valódi nevelés megvalósítása a megváltás tényének a gyümölcse.**

A nevelés Jézus előtt is lehetséges volt, tehát megvalósítható is volt, de megvalósítása késett, mert az emberiségnek nem volt oly nevelője, ki természetünknek megmutatta volna célunk megismeréséhez a gondolkodás természetes útját. Amikor ez a nevelő Jézus Krisztus személyében megjelent a földön, az emberiség megismerte végső célját és a nevelést is. És mert az embernek az a legnagyobb jótevője, ki őt neveli s a nevelés valódi eszméjére s így megvalósítására is Jézus segítette az emberiséget, azért **Jézus Krisztus e tekintetben is az emberiségnek a legnagyobb jótevője.**

211. A nevelés megismerhetősége az Isten megismerhetőségétől függ. Már pedig a legtudósabb embernél is az Istenről való meggyőződésében van némi hit-elem s ezért **a nevelés megismerésében és megvalósításában némi természetfölöttiség is van.** (A hit kegyelem, tehát természetfölötti.) E természetfölöttiség abban áll, hogy Isten a hit kegyelmével segíti az embert, hogy a természetes istenmegismerés nehézségeit leküzdhesse és ezen keresztül segíti az embert a nevelés megvalósításában is.

nyei szerint féregrágtá, korhadt fának nem lehetnek egészséges hajtásai. Az ilyen gyermek sorsa már születése pillanatában meg van pecsételve s e szerencsétlen gyermek az élet nyomorát szomorú életének minden percében érezni fogja." (Katholikus Szemle, 1927. év VIII. füzet 468. oldal.)

MÁSODIK SZAKASZ.

A nevelés szükségessége.

Szükséges-e a nevelés?

212. *Szükségesnek azt mondjuk, aminek ellentéte lehetetlen.* Ha az ellentét lehetetlensége minden föltétel között áll, akkor *abszolút szükségességet* kapunk; ha pedig az ellentét csak bizonyos föltételek mellett lehetetlen, akkor *föltételes a szükségesség.*

Továbbá megkülönböztetünk a) *metafizikai szükségességet*, aminek ellentéte belsőleg lehetetlen; pl. az ember mint ilyen metafizikai szükségesség; b) *fizikai szükségességet*, aminek ellentéte a fizikai törvények szerint lehetetlen; pl. hogy a meleg kiterjeszti a testeket, az fizikai szükségesség; c) *erkölcsi szükségességet*, aminek ellentéte erkölcsileg lehetetlen; pl. hogy az anya szereti gyermekét, az erkölcsi szükségesség. A metafizikai szükségesség abszolút, míg a másik kettő föltételes.

213. Nevelés lehetséges, sőt van is. Hát lehet-e a nevelést szükségesnek is mondanunk?

Az ember föltétlenül mások segítségére szorul, hogy mind a két boldogságát megnyerhesse s ezért *a nevelés szükséges.* Azonban ez nem metafizikai szükségesség, mert pl. az anya gyermekét születése után nevelés helyett meg is fojthatja. *A nevelésnél fellépő szükségesség erkölcsi szükségesség*, azaz erkölcsileg lehetetlen, hogy a ránk bizott és nevelés végett elfogadott embert ne neveljük. Tehát *a nevelés feltételes szükségesség.*

Magában a nevelésben mint nevelésben már van metafizikai szükségesség. Ez az, hogy annak ki nevelni akar, föltétlenül az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére kell képesítenie az embert, különben nem nevel, hanem valami mást tesz. **Az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés, tehát a nevelés lényege a nevelés metafizikai szükségessége.**

Mi tette a nevelést szükségessé?

214. A nevelés szükséges sok mindenfeléért. Ez mind igaz. Most azonban azt az okot fogjuk keresni, amely a nevelés szükségességét szükségessé tette. Ha ezt az okot meg akarjuk találni, akkor az ember természetét kell vizsgálunk, mert végeredményben itt kell lennie annak a valaminek, ami a nevelést szükségessé tette.

Figyelmes vizsgálódás után olyan valamit veszünk észre az emberen, ami nagyon is gondolkodóba ejt mindenkit; de bármennyire is törjük rajta fejünket, természetes eszünkkel megmagyarázni nem tudjuk. Az ember mindenáron boldog akar lenni. Az ember csak azért lehet boldog, mert van értelme és szabad

akarata, amely tehetségeivel birtokába juthat mindama járulékos és megszerezhető tökéletességeknek, melyek a földi és örök boldogság megszerzéséhez szükségesek. Az értelem természete az igazság kutatása, az akaraté pedig a jó után való törekvés. Már most a tapasztalat azt mondja, hogy az értelem nem mindig találja meg az igazságot és még az olyan dolgokban is folytonosan téved, amelyek az embernek a legszükségesebbek, boldogságával a legszorosabb viszonyban vannak. Sőt itt téved legtöbbet. Az akarat pedig nem mindig törekszik igazi java után, hanem sokszor valami csillogó, de mindig üres jót tart céljának, ami azután életét megkeseríti és örökre szerencsétlenné is teheti. Az ember természete más, mint amilyennek sokszor mutatkozik¹ s ezért szükséges a nevelés. Mily óriási erőfeszítéseket tesz a nevelés, hogy az embert értelmes természetének megfelelő cselekvésmódra bírja és még ennek dacára is élete folytonos bukás, szakadatlan tévedés. Mondhatjuk, hogy a nevelés minden igyekezete abban merül ki, hogy az embert értelmes természetének megfelelő cselekvésmódra bírja. Tehát *azért szükséges a nevelés, mert nélküle az ember értelmes természetének nem megfelelően cselekednék.*

Ezt az eddigiekből is tudtuk, sőt az ókor is tudta, hiszen már Aristoteles megmondotta, hogy cselekvéseink zsinórmértéke értelmes természetünk. De hogy mi annak az oka, hogy az ember értelmes természetének nem megfelelően cselekszik és a nevelés is csak óriási erőfeszítésekkel képes ezt ellensúlyozni, vagyis végeredményben minek a következménye az, hogy nevelésre szorunk, arra, a természetes ész világa mellett hiába várunk feleletet. Itt a természetes ész oly rejtély előtt áll, amelybe képtelen behatolni. Az ész a tapasztalatra támaszkodva azt veszi észre, hogy minden dolog természete szerint működik, csak egyedül az ember az, aki sokszor természetének nem megfelelően cselekszik. Életünk szakadatlan fény és árnyék, de több van benne az árnyékból.² Természetes eszünkkel teljesen megmagyarázhatatlan, hogy mi ennek az oka. Az egyes népek története aranykorról is beszél s ezt a messze multba helyezi.³ Hátha van ennek valami alapja?!

¹ „Mindnyájan ismerjük a nagyság és nyomor ama különös vegyülékét, mely természetünkben nyilatkozik. Egyrészt az igazság hő szeretete, nemes vágyak, jóra való törekvések, irtózás a vétectől, fölülemelkedés a mulandó dolgokon; másrészt tudatlanság és restség, akaratgyengeség a rosszra való ellenállásban, nehézség a jó gyakorlásában, dulakodó szenvedélyek, hajlandóság a romlottságra, hajhászása a mulandó érdekeknek. A törekvések és vágyak ez ellentétessége, a hajlamok széthúzása, az erő és gyengeség, a nagyság és nyomorúság e különös keveredése csak úgy fejthető meg kielégítőleg, ha egyrészt az emberi természet bukásáig, másrészt az embernek a természetfölkötti rendbe emeltetéséig megyünk vissza.“ (Gonzalez Zefirin: Tanulmányok Aquinói szent Tamás bölcsezetéről. Fordította: Michalek Manó, 1885, III. kötet, 358—359. oldal.)

² J. Bessmer: Das menschliche Wollen. 1915, 245—249. oldal.

³ „Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo, sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat. Poena metusque aberant, nec verba minacia fixo aere legebantur, nec suplex turba timebat iudicis ora sui, sed erant sine iudice tuti...“ (Ovidius.)

Az ész itt mélységesen hallgat. Előtte teljesen érthetetlen, hogy az ember annyiszor cselekszik értelmes természetének ellenére. Erre bölcséleti úton, tehát észérvekkel megfelelni képtelenek vagyunk. Tehát **a természetes ész világánál a nevelés szükségességének szükségessége nem tudunk felvilágosítást adni.**

215. A természetfölötti kinyilatkoztatás már ad feleletet kérdésünkre. Az egyház a természetfölötti kinyilatkoztatásra támaszkodva azt tanítja, hogy az Isten az ártatlanság állapotában teremtette az embert. Ez ártatlanságban az érzékiség teljesen alá volt vetve az észszerű akaratnak, az ember lelki egyensúlyozottságban élt. E lelki egyensúlyozottság középpontja az akaratban volt, mely az észtól, a hittől és az Isten szeretetétől vezetve hatalma alatt tartotta az érzékiség hajlamait. De az ember e harmonikus egyensúlyozottságot megrontotta magában, midőn cselekvéseinek középpontját szándékosan kimozdította. Más szavakkal: az ember vétkezett.

Az első szülők a bűnbeesés után elvesztették az ártatlanság állapotát, amelyben az Isten teremtette őket, mert szándékosan rontották meg az egyensúlyozottságot, mely őket jellemezte. Ennek következménye az lett, hogy az érzékiség és az észszerű akarat között megbomlott a helyes egyensúly, értelmük meghomályosodott, akaratuk meggyöngyült s a rosszra hajlandó lett. Az első emberek amaz állapotba kerültek, amely az emberi természetnek megfelel, midőn teljesen a saját erejére van hagyatva, sőt ez a természet a bűn által megrokkant.

Amint Ádám gyermekei örökösei lettek volna atyjuk ártatlansági állapotának, ha Ádám megtartja Isten parancsát, úgy öröklik bűnét is terhes következményeivel együtt. E bűnt *áteredő bűnnek* nevezzük.¹

A tudomány is elismeri, hogy valami nincs rendjén az emberben.² A tudomány azt tanítja, hogy az ember nem születik az erkölcsi egyensúlyozottság állapotában, ahol az érzékiség véglegesen alá volna vetve az észszerű akaratnak, hanem értelmi és erkölcsi fejlődésünket befolyásolják a velünk született dispoziciók, a környezet, nevelés stb., bár nem is mint ok, de mint föltétel. A tudomány mindezt a megfigyelés eszközeivel és a maga módszereivel képtelen megmagyarázni. Erre csak a természetfölötti kinyilatkoztatás tud feleletet adni.

Tehát az áteredő bűnnek említett rettenetes következményei más következményekkel együtt minden emberre átszállottak úgy, hogy minden ember e bűnben születik és viseli terhes következményeit. Az értelem és akarat természete az első emberpár vétkezése után is az örök igazság keresése és az örök jó után való törekvés, de mert a lélek az áteredő bűnnel és következményeivel terhelt, azért az ember folytonosan téved és botlik. Az áteredő bűn által megbomlott a helyes egyensúly az érzékiség és az ész által vezetett akarat között s lett szükséges, hogy az egyensúly helyreállításán dolgozzunk, vagyis úgy vezettessünk az örök igazsághoz és örök jóshoz. Tehát **végeeredményben a nevelés szükségessége az áteredő bűnnek a következménye.**

A keresztségben az Isten eltörli ugyan az áteredő bűnt, de nem káros következményeit is és ezért a keresztség szentségének a fölvétele nem fosztja meg a nevelést szükségességétől.

216. Lássuk most, hogy az áteredő bűn miképpen tette szükségessé a nevelést?

Az áteredő bűn elsődlegesen a lélekben van, mert a vétek alanya az

¹ Az áteredő bűnre lásd a következő műveket: a) Aquinói szent Tamás: Summa theologiae, 82. és következő questioit, valamint: De malo és De veritate műveket; b) Schütz Antal: Dogmatika, 1923, I. kötet, 357. és következő oldalait; c) M. J. Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik, 1927, II. kötet, 633 és következő oldalait.

² Nagyon tanulságos Foerster „Religion und Charakterbildung“ (1926) művének „Die Lehre von der Erbsünde und die moderne Pädagogik“ (100—139. oldal) című fejezete.

ember s az ember faji jellegét a lélek adja meg.¹ De az áteredő bűn másodlagosan a testben is van, amennyiben a test eszközi ok az emberi természetet átszarmaztatásánál az utódokba.² Tehát az áteredő bűn megtámadta a lelket is, a testet is.

Most az a kérdés, hogy az áteredő bűn hol van és mit támadott meg elsődlegesen: a lélekben-e, avagy a tehetségekben? Mivel az áteredő bűn az egész lélekre átmegegy, azért a lélek lényegében és tehetségeiben is van. Az áteredő bűn elsődlegesen a lélek lényegében van, mert a lélekből származnak a tehetségek.³

Tehát az áteredő bűn a lélek lényege révén megtámadta a tehetségeket is. És melyiket elsődlegesen? Mindenesetre az akaratot, mert az akarat mozgatja a többi tehetséget és mert a bűn s vele a büntetés csak szabad cselekedetekből áll elő; már pedig csak az akarat szabad tehetség.⁴ És mert a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése, azért **az áteredő bűn főképpen azért tette szükségessé a nevelést, mert elsősorban az akaratot támadta meg.**

217. Ha az ember az áteredő bűn miatt szorul nevelésre, szükséges lett volna-e a nevelés, ha őszeleink megmaradtak volna ártatlanságukban, vagyis nem vétkeztek volna?

Nem lett volna szükséges, mert az érzékiség teljesen alárendelve maradt volna az észszerű akaratnak. Valószínű, hogy valami irányítás-félének még akkor is kellett volna lennie.⁵ U. i. az ember az ártatlanság állapotában is társas lény maradt volna s ezért törekedett volna valami társulás megalapítására. Tehát szükséges lett volna az állam. És mert állam vezetés, rendezés és irányítás nélkül nem lehetséges,⁶ azért valami nevelésfélének is kellett volna lennie. Továbbá a társadalomban való éléshez szükséges, hogy a vezetők eszköz használatának teljes birtokában legyenek. De az emberek az ártatlanság állapotában is csak úgy születtek volna, mint ma, t. i. eszköz használatára csak lassú fejlődés által jutottak volna.⁷ E fejlődés pedig vezetést követel. Így az ártatlanság állapotában is lett volna valami vezetés, illetőleg nevelés, csak a nevelés mostani erőfeszítéseire nem lett volna szükség.⁸

218. Az ember az áteredő bűn következtében a rosszra hajlandó lett, de nem lett egészen rossz. Elvesztette ugyan a természetfölötti kegyelmet és a természetfölötti javak megszerzéséhez a képességet, de természete és természete-

¹ „Proprium subjectum peccati cuiuscumque sit id quod est proprium hominis, scilicet anima rationalis, secundum quam homo est homo; et sic peccatum originale est in anima rationali tamquam in proprio subjecto.“ (Aquinói szent Tamás: De malo, qu. 4, a. 3.) — Lásd még: Summa theologica. 1^a 2^{ae} qu. 83, a. 1.

² „Semen carnale sicut est instrumentalis causa traductionis humanae naturae in prolem, ita est instrumentalis causa traductionis peccati originalis; et ita peccatum originale est in carne, id est in carnale semine virtute, sicut in causa instrumentaria.“ (Ugyanott.)

³ „Omnibus modis peccatum originale per prius est in essentia animae quam in potentiis et ab essentia animae derivatur ad potentias.“ (Ugyanott qu. 4, a. 4.) — Lásd még: Summa theologica. 1^a 2^{ae} qu. 83, a. 2.

⁴ „Patet quod peccatum originale per prius est in voluntate inter omnes potentias animae.“ (Ugyanott qu. 4, a. 5.) — Lásd még: Summa theologica. 1^a 2^{ae} qu. 84, a. 6.)

⁵ Ez Aquinói szent Tamás a társulásra vonatkozó véleményének alkalmazása a nevelésre.

⁶ „Homines in statu innocentiae socialiter vixissent. Socialis autem vita multorum esse non posset, nisi aliquis praesideret, qui ad bonum commune intenderet.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a qu. 96, a. 4.)

⁷ Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a qu. 101, a. 2.

⁸ Az Isten természetes állapotában is megteremthette volna az embert. De akkor más természetes eszközöket adott volna az ember kezébe úgy, hogy célja elérésénél nem kellett volna oly nehézségekkel küzdenie, mint most. De az Istennek más tervei voltak. (Schütz.)

tes tehetségei nem romlottak meg; természetes tehetségei meggyöngültek ugyan, de nem veszték el, nem szűntek meg. Ilyen állapotban kapja a nevelés az embert születésekor. Ezért a nevelésnek számolnia kell az áteredő bűnnel és következményeivel. És tényleg mindazok a pedagógusok, kik elfogadják a nevelésnek valódi meghatározását, vagy elismerik a vallásos nevelés föltétlen szükségességét úgy, hogy vallásosság nélkül nincs nevelés, vagy tárgyalásukban mindjárt természetfölötti alapra helyezkednek, figyelembe veszik az áteredő bűnt. Így mindenekelőtt a kath. egyház nevelési rendszerének alapja az áteredő bűnről szóló tanítása. Ez természetes is, mert csakis a kath. egyháznak feltétlenül hiteles tanítása által tudjuk és ismerjük az áteredő bűnt káros következményeivel együtt. A kath. egyház után a kath. pedagógusok is az áteredő bűn tanításának az alapján állanak,¹ sőt már protestáns pedagógusok is kezdenek az áteredő bűn tanításának alapjára helyezkedni.²

219. A nevelés szükségessége az áteredő bűnnek a következménye. Ebből nevezetes következtetéseket kapunk.

a) Az áteredő bűnnek terhes következménye a többi között: az értelem meghomályosodása, az akarat meggyöngülése és rosszra való hajlandósága. Mindez az Istentől az áteredő bűnnek a büntetése. Ezért az, ami az áteredő bűn következményének a következménye, szintén büntetés az Istentől. Tehát **a nevelés az erkölcsi rendben büntetés az Istentől az áteredő bűnért.** És mert a bűn szükségképen vonja maga után a büntetést, azért **a nevelés szükségessége büntetés jellegében van.**

A nevelés magában véve nem büntetésjellegű, mert akkor, ha az Isten az embert természetes állapotában teremtette volna, szükséges lett volna a nevelés. De a mostani természetfölötti rendben büntetés a nevelés.

b) A nevelés célja az, hogy az embert az örök boldogság megnyerésére képesítse és természetes, hogy olyan fokban, amennyire azt ama rend tökéletesedési lehetősége megengedi, amelyben az emberiség él. A kath. egyház a természetfölötti kinyilatkoztatás alapján azt tanítja, hogy az ember az Isten végtelen jóságából magasabb boldogságra van hivatva, mint amilyen őt természete szerint megilleti és e magasabb boldogság az Istennek színről-színre való látása. Azonban az Istent csak az láthatja színről-színre, ki mindenekelőtt az áteredő bűntől mentes. Ezért a nevelésnek az a legelső kötelessége, hogy a nevelt az áteredő bűntől mentesíttessék. És mert ez a keresztség szentsége által történik, azért **a nevelésnek az a legelső kötelessége, hogy a nevelt megkereszteltesse.**

c) A mai rendben a nevelésnek az a célja, hogy az Isten színelátására képesítsen. Ez azonban az áteredő bűn miatt lehetetlen lett és lehetetlen volt addig, míg Jézus nem váltotta meg az emberiséget és nem rendelte a keresztség szentségét. Tehát a mai rendben a nevelés lehetőségességéhez, t. i. az Isten színelátására való képesítéshez nem elégséges csupán az, amit a nevelés lehetőségességéről az előzőekben mondtunk, hanem még hozzájárul a megváltás ténye is.

A megváltás ténye a nevelésnek mint nevelésnek a lehetőségességéhez

¹ Pl. Stökl (Lehrbuch der Pädagogik. 1873.); Gillet (Religion et Pédagogie. 1914.); Bessmer (Das menschliche Wollen. 1915.); Sailer (Über Erziehung für Erzieher.² Kiadta: F. X. Kunz. 1910. — A 156. oldalon a jegyzetben ezt olvassuk: „Die Lehre von der Erbsünde in der Tat eine der hauptsächlichsten Voraussetzungen und Grundbedingungen nicht nur der christlichen, sondern überhaupt der Pädagogik.“); Göttler (System der Erziehung im Umriss.⁴ 1927.); Linus Bopp (Die erzieherischen Eigenwerte der katholischen Kirche. 1928.); Rayneri (Pädagogik in fünf Büchern. Olaszból németre fordította: A. Keel és F. X. Kunz. 1909.) stb.

² Pl. Baurinck (A keresztyén pedagógia alapelvei. Fordította: Marton János. 1923.). — Foerster pedig kifejezetten mondja: „Dass die Lehre von der Erbsünde ein Fundament aller gesunden Pädagogik ist.“ (Erziehung und Selbsterziehung. 1918, 58. oldal.) Sőt Foerster a modern vallásnélküli erkölcsbölcselek alaphibáját abban látja, hogy tagadják az áteredő bűn tanát. (Religion und Charakterbildung. 1926, 83. és következő oldalak.)

új dolgot nem ad, hanem csak eltávolítja azt az akadályt, t. i. a keresztség által az áteredő bűnt, amely miatt a nevelés a mai rendben nem képesíthet az Isten színelátására. Ha tehát a mai rendben a nevelés lehetőségességéhez a megváltás ténye is hozzájárul, akkor a nevelés megvalósításához is hozzájárul a megváltás ténye, vagyis **a valódi nevelés megvalósítása a megváltásnak a gyümölcse.**

d) Jézus Krisztus megváltotta az emberiséget. Hogy a megváltás gyümölcseiben minden ember részesülhessen, azért Jézus egyházat alapított és szervezett s rábízta tanításának szeplőtelen megőrzését és a kegyelmi eszközöket. Tehát a megváltás gyümölcseinek az osztogatója a Jézus által alapított egyház. De a nevelés is a megváltás gyümölcse. Ezért **az egyház minden embernek egyenként és összesen nevelője, vagyis a nevelés az egyház ügykörébe tartozik.**

e) Az áteredő bűnnek az az egyik következménye, hogy az érzékiség elszabadult az észszerű akarat uralma alól, megbillent az egyensúly az érzékiség és az akarat között. Az áteredő bűn a legnagyobb sebet az akaraton ejtette. Mivel a nevelés az áteredő bűn következménye, azért a nevelés feladata helyreállítani az emberben az egyensúlyt az érzékiség és az akarat között, azaz a nevelésnek arra kell törekednie, hogy az érzékiség teljesen alá legyen vetve az akaratnak. Tehát **a nevelés tulajdonképpen az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel.**

Ellenvetések.

220. A nevelésnél kétféle szélsőséges irányzattal találkozunk. Az egyik azt mondja, hogy az ember egészen rossz, amikor a nevelés kezébe kerül, a másik pedig azt mondja, hogy egészen jó. Lássuk ezeket egyenként!

a) Az első irány a reformációnak az eredménye, amely azt tanította, hogy az áteredő bűn miatt az ember képtelen az Isten kegyelmével szabadon működni. Mivel e felfogást már maguk a protestánsok is feladták tarthatatlansága miatt, azért ez irányzatnak csak történeti jelentősége van s ezért mi sem foglalkozunk vele.¹

b) A másik irányzat azt mondja, hogy az ember természetlől fogva jó és csak később, nevezetesen a nevelés által lesz rossz.² Ennek az iránynak a legfanatikusabb képviselője Rousseau³ volt. Ő azt tanította, hogy az újszülött gyermek jó s ezért a nevelésnek nincs más dolga, mint távoltartani a gyermektől a káros hatásokat. Minél jobban átengedjük a gyermeket természetes ösztönének, annál jobban fog fejlődni.⁴

¹ Mai nap a Freud Zsigmond orvos nevéről elnevezett freudizmus ragaszkodik ama rögeszméhez, hogy az ember természete mindenestül aljas és romlott.

² Az újabb nevelés tanba e téves gondolatot Locke hozta be.

³ Rousseau műve: *Emile ou de l'éducation*, mely 1762-ben jelent meg.

⁴ Rousseau jellemző szavai: „L'enfant n'est méchant que parce qu'il est faible, rendez le fort, il sera bon.“ (Euvres V. 90). „Le premier de tous les biens n'est pas l'autorité, mais la liberté. L'homme vraiment libre ne veut que ce qu'il peut et fait ce qui lui plaît Voilà ma maxime fondamentale.“ (Euvres V. 123.) — Rousseau nevelői mivoltára roppant jellemző, hogy csak törvénytelen gyermekei voltak és mind lelencházakba kerültek. Csodálatos hogy az ilyen ember a nevelés tanban tekintély lehet.

Rousseaunak a nevelésről vallott téves nézetei Németországba is eljutottak Basedow révén. Míg Rousseau csak elméletben vallotta eszméit, addig Basedow nemcsak könyvben¹ terjesztette eszméit, hanem nevelőintézeteivel a gyakorlati életbe is át akarta vinni.

Basedownak sok híve volt, de talán egyik sem népszerűsítette annyira Rousseau elveit, mint J. H. Campe az ő Robinson-jával,² amelyben racionalisztikus alapon állva azt akarja megmutatni, hogy az ember magára hagyatva lassan mily magas kultúrfokra emelkedhet. Ide számíthatjuk Kantot is, ki az ő pedagógiai értékezeiben szintén hódolt emez irányzatnak. Nálunk ez iránynak semmi hatása nem volt.

Mindezek az áteredő bűnt is tagadják. A XIX. században Diesterweg (1790—1866) volt nagy ellensége az áteredő bűn tanának és mindazok, kik ellenségei a vallásos nevelésnek, mint a marxismus, ennek ikertestvére a kommunizmus stb. Még a XX. században is vannak egyesek, kik az áteredő bűn tanát tagadják.³

HARMADIK SZAKASZ.

Tudatosság és tervszerűség.

221. A nevelés cselekedetekből áll. Mivel minden cselekedet elgondolásból és végrehajtásból áll, azért a neveléshez elgondolás és végrehajtás szükséges. Más szavakkal: *a nevelésben tudatosan és tervszerűen kell eljárunk.* A tudatosság magára a nevelésre vonatkozik, a nevelés lényegére, tulajdonságaira s a belőlük folyó következményekre, míg a tervszerűség a nevelés tényének a végrehajtására.

222. Tudatosság és tervszerűség szükséges annak a részéről, aki nevel. Ez természetes. De a nevelt részéről is szükséges. U. i. a nevelt tökéletesedik, még pedig önelhatározásból. És hogy tökéletesedhessen, ismernie kell a célt, amelyért tökéletesednie kell és ismernie kell az eszközöket és módokat, amelyekkel s ahogyan tökéletesedhet végső céljára való tekintettel s mindezt gyakorlatilag is kell megvalósítania. Tehát tudatosan és tervszerűen kell dolgoznia.

A nevelt részéről a tudatosság nem kezdődik mindjárt a nevelés megkezdésekor, hanem valamivel később, t. i. midőn már képes céljának a megismerésére. Eddig a nevelt tudatosságát a nevelő tekintélye helyettesíti. Amikor a nevelt már megismerte célját, innen kezdve haláláig mindent végső céljára való tekintet-

¹ Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker. 1770.

² Robinson der Jüngere (1779—1780), mely Németországban 1896-ig 118 kiadást ért.

³ Ilyen pl. Ellen Key, L. Gurlitt, G Wyneken.

tel kell tennie. A tudatosságot a nevelés alatt állandóan segítjük, erősítjük és mélyítjük. — A nevelt részéről a tervszerűség sem kezdődik a nevelés megkezdésekor, hanem később és benne állandóan a nevelőre szorul.

A tudatosságot eléggé hamar szerzi meg az ember, amit azután a nevelés egész folyamán jobban és jobban megalapozunk és mélyítünk, de a tervszerűsége való nevelés már nehezebb feladat. Sőt mondhatjuk, hogy a nevelés minden munkája abban merül ki, hogy e terv- és célszerűsége nevelje az embert. És amikor az ember a tervszerűségben önálló lesz, akkor a nevelés befejeződik, s az ember nagykorú lesz.

NEGYEDIK RÉSZ.

A nevelés tulajdonságai.

A tulajdonságról általában.

223. A *tulajdonság* oly lényeges jegy, amely ugyan nem segíti fölépíteni a dolog fogalmát, mindazáltal benne van mind-ama dolgokban, melyeknek ugyanaz a lényegük van. Tehát a tulajdonság levezetett lényeges jegy.

Minden meghatározott lénynak meghatározottságai vannak, amelyek azt más lényektől megkülönböztetik. Ha e meghatározottságok között találunk olyant, mely a valóságban azonosul a dologgal, akkor e meghatározottságot ama dolog *alapjában lényeges tulajdonságának* nevezzük. Ezért az alapjában lényeges tulajdonság nem járulékos tökéletessége a dolognak, amelyben találjuk, hanem maga a dolog. Más szavakkal: az alapjában lényeges tulajdonság a dolognak alapjában lényeges tökéletessége, mely azonosul a dolog fogalmának fajkülönbségével, mert a fajkülönbség mondja meg, hogy mi az a dolog, míg a nemfogalom a potentialis lényeg. *Az alapjában lényeges tulajdonság a valóságban azonosul magával a dologgal, illetőleg fajkülönbségével, de a megismerési rendben későbbi a dolgot fogalmilag fölépítő fajkülönbségnél és ezért tulajdonság.*

Midőn a nevelés alapjában lényeges tulajdonságát keressük, akkor azt kutatjuk, vajjon van-e olyan valami a nevelés lényegéből kifolyólag, amire ha képesítjük az embert, akkor az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesítjük, még pedig a földi boldogságra való képesítésen át. Ha van ilyen valami, akkor ez a nevelésnek alapjában lényeges tulajdonsága, mely a valóságban azonosul a neveléssel.

A nevelés alapjában lényeges tulajdonságának az ismerete nagyon fontos. U. i. a fajkülönbség azt mondja, hogy mi a nevelés, míg az alapjában lényeges tulajdonság, tehát a fajkülönbség

mint tulajdonság azt mondja, hogy milyen a nevelés. E milyenségre adott felelet útbaigazítást ad a nevelés megvalósítására. És ebben áll a nevelés tulajdonságának a fontossága. Ha tudjuk, hogy mi valami és milyennek kell lennie, már könnyen meghatározhatjuk megvalósításának a módját is.

224. Az alapján lényeges jegyekből kapjuk a levezetett lényeges jegyeket, amelyekből kiindulva szintén megmondhatjuk, hogy milyennek kell lennie a nevelésnek. Az így nyert tulajdonság már nem alapján lényeges tulajdonság, hanem *levezetett tulajdonság*, mert a valóságban nem azonosul a neveléssel. A levezetett tulajdonság is tulajdonság, mert levezetett lényeges jegy és megfelel e kérdésre: milyen legyen a nevelés, de a felelet nem vonatkozik a nevelés egészére, hanem csak egyes részeire. A levezetett tulajdonság is megmondja, hogy milyen legyen a nevelés, tehát az eljárásra is ad útbaigazítást, de nem az egész eljárásra, hanem csak egy részére, míg az alapján lényeges tulajdonság átfogja az egész nevelést a levezetett tulajdonsággal együtt.

A levezetett tulajdonságot *másodtulajdonságnak* is nevezzük, amikor az alapján lényeges tulajdonságot *elsődleges tulajdonságnak* is nevezhetjük. Mi a következőkben a levezetett tulajdonságot másodtulajdonságnak fogjuk nevezni.

225. Továbbá a nevelés cselekedetekből áll. Ezért a nevelést megilletik ama tulajdonságok is, amelyek a cselekedeteket illetik meg. Mivel e tulajdonságot már nem a nevelés lényegéből vezetjük le, de levezetett lényeges jegyéből sem kapjuk, hanem a cselekedetek kísérője, azért a nevelésnek *nemi (genericus) tulajdonsága*, míg az alapján lényeges és levezetett tulajdonság a nevelésnek *faji (specificus) tulajdonsága*. A nemi tulajdonságot *harmadtulajdonságnak* is mondjuk s mi ezt az elnevezést tartjuk meg.

ELSŐ SZAKASZ.

A nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága.

Hány alapján lényeges tulajdonsága van a nevelésnek?

226. Minden néven nevezendő lénynak, tehát az erkölcsi lénynak is három tulajdonsága van: egység, igazság, jóság. Egység, midőn magában tekintjük; igazság, midőn az értelemmel való megegyezőségében tekintjük; jóság, midőn az akarattal való megegyezőségében tekintjük. Mivel a nevelés lény, azért a lénynak transcendentális tulajdonságai a nevelésre is illenek, vagyis *a nevelés tulajdonságai: az egység, igazság, jóság*.

Itt azonban nem azt keressük, hogy milyen tulajdonságai vannak a nevelésnek mint lénynak. Itt azt keressük, hogy annak

az erkölcsi lénynek, amelyet meghatározottsága és minden más erkölcsi lénytől való különbözősége szerint nevelésnek mondunk, a lénynek transcendentális tulajdonságain kívül micsoda olyan különös alapiában lényeges tulajdonsága van, amelyre ha képesítjük az embert, egyúttal neveljük is őt.

227. Midőn bármely lény alapiában lényeges tulajdonságát keressük, akkor nem azt keressük, hogy ama dolog milyen tökéletességeket zár magába lényegénél fogva, hiszen az alapiában lényeges tulajdonság azonosul magával a dologgal. Ekkor a lényt vagy magában tekintjük, vagy az értelemmel való megegyezésében, vagy az akarattal való megegyezésében. Ha tehát azt keressük, hogy valamely lény pl. az értelemmel való megegyezésében milyen különös tulajdonsággal bír, akkor azt keressük, hogy annak a lénynek meghatározottsága szerint milyen igazságnak kell lennie, hogy az a meghatározott lény legyen, ami. És hogy a meghatározott lényt, midőn alapiában lényeges tulajdonságát keressük, önmagában, az értelemmel vagy az akarattal való megegyezésében tekintjük-e, azt a szemügyre vett lény meghatározottsága mondja meg. Lássuk ezután a nevelés meghatározottságát!

A nevelés meghatározója az ő célja. Már most tekinthetjük a célt magában is, midőn az értelem analizáló tevékenységébe fogja; tekinthetjük az értelemmel való megegyezésében is, midőn állítmányokat mondunk róla; de akkor, midőn a cél megvalósításáról van szó, már lehetetlen elválasztanunk az akarattól, mert a cél az akaratnak a tárgya,¹ amikor az értelem minden tevékenysége, amely ama célra vonatkozik, csupán eszköz, hogy az akarat azt a célt megvalósíthassa. A célt megvalósításában különös módon csakis az akarattal való megegyezésében vehetjük szemügyre. És mert a nevelés meghatározója az ő célja és a nevelés csak a gyakorlatban él, azért akkor, midőn a nevelésnek alapiában lényeges tulajdonságát keressük, a nevelést csak az akarattal való megegyezésében vizsgálhatjuk. — Továbbá a nevelés tényének a végrehajtásában az akarat fejlesztése és mind a nevelő, mind a nevelt részéről az akaratban van. Ebből ismét az következik, hogy a nevelést különös módon csak az akarattal való megegyezésében vizsgálhatjuk és ezért **a nevelésnek csak egyetlen egy alapiában lényeges tulajdonsága van.** Ez természetes is, mert az alapiában lényeges tulajdonság a valóságban azonosul a fajkülönbséggel s a nevelésnek csak egy fajkülönbsége van.

228. **A nevelés valami jó,** mert egyezik az akarattal. De hogy milyen meghatározott jó a nevelés, azt alapiában lényeges tulajdonsága fogja megmutatni. Még megegyezzük, hogy az a meghatározott jó, amelyet a nevelés alapiában lényeges tulajdonsága kifejez, csak erkölcsi jó lehet, mert a nevelés az erkölcs birodalmába tartozik. Tehát **a nevelés erkölcsi jó.**

¹ Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 1^a qu. 48, a 1, a d 2; 1^a 2^{ae} qu. 1, a 1 ad 2; 1^a 2^{ae} qu. 7. a. 4. stb.

229. Tehát a nevelés valami erkölcsi jó. Azonban azt is mondtuk, hogy a nevelés szükségessége büntetés jellegében van. És mert a büntetés az emberiség általános felfogása szerint valami rossz, azért a nevelés jó is, meg rossz is. Hogyan egyeztethető össze ez?

A nevelés az embert legmagasabb javának a birtokába igyekszik juttatni s ezért nem lehet valami rossz, hanem csak valami jó. Ha tehát a nevelés mégis büntetésként szerepel az áteredő bűnért, akkor büntetési jellegét nem a nevelésben mint nevelésben kell keresnünk, hanem máshol. De hol?

Az Isten, midőn megteremtette az első embereket, őket az érzékiség és az akarat között a teljes rendezettség kegyelmével ruházta fel. E rendezettséget az emberiség az első emberek bukásával elvesztette, az értelem meghomályosodott, az akarat meggyöngyült s a rosszra hajlandó lett. Az ember csak akkor éri el végső célját, ha ez az elveszett rendezettség valami módon helyreáll, mert ekkor az ember az Istent dicsőíti. És mert rajta a nevelés dolgozik, azért a nevelés csak valami jó lehet. De mert a nevelés mostani erőfeszítéseire nem lett volna szükség, ha az első emberpár nem vétkezett volna és mert vétkezett, szükség van rá és csak azért, mert vétkezett, azért **a nevelésnek büntetési jellege is van.**

E büntetésjelleg nem arra vonatkozik, mintha a nevelés valami rossz lenne, hiszen a természetes rendben szükséges lett volna a nevelés, hanem arra, hogy akkor, ha az első emberpár megmarad ártatlanságában, az Isten kegyelme fölöslegessé és teljesen nélkülözhetővé teszi a nevelés mostani erőfeszítéseit, míg most magunknak kell az elveszett rendezettség helyreállításán dolgoznunk, természetes, hogy az Isten kegyelmével, amit az ártatlanságban az Isten kegyelme maga eszközölt volna. Talán mondhatjuk, hogy akkor, ha az első emberpár megmarad ártatlanságában, az Isten maga nevelt volna bennünket, míg most a nevelés munkája megoszlik az isteni kegyelem és az ember között.

Mi a nevelésnek alapjában lényeges tulajdonsága?

230. Ember van, de Isten is van, s ezért a teremtés ténye is valóság. Az ember képes megismerni csupán természetes eszével is, még pedig a bizonyosságig, hogy ő teremtmény, teremtője pedig az, kit mi Istennek nevezünk. Természetes eszünkkel képesek vagyunk megismerni, hogy a teremtés következtében az ember és Isten között bizonyos viszony van, amelyből az emberre bizonyos kötelességek háramlanak és ezek: az Istent megismerje, Őt tisztelje és szeresse, Neki hódoljon és Őt imádjá. Röviden: az embernek kötelessége az Istent dicsőíteni. Ha ezeket az ész által megismerhető kötelességeket az akarat nemcsak elfogadja, hanem meg is valósítja, létrejön a *vallás*. Tehát a vallás nemcsak a természetfölötti rendben szükséglete az embernek, hanem a természetes rendben is az lett volna,¹ hiszen fogalmának megalkotásában sehol sem hivatkoztunk a természetfölötti kinyilatkoztatásra. És tényleg nem volt és nincs nép vallás nélkül;² pedig

¹ Aquinói szent Tamás a vallásosságot az erkölcsi erények közé sorozza (Summa theologica. 2^a 2^{ae} qu. 85, a. 5.), amivel azt is mondja, hogy a vallás a természetes rendben is szükséglete lett volna az embernek.

² „L'athéisme n'est nulle part qu'à l'état erratique. Partout et toujours la masse de population lui a échappé; nulle part, ni une des grandes races humaines un mène une division quelque peu importante de ces races n'est athée.” (A. Eymieu: Le gouvernement de soi-même.²⁰ 1927, III. kötet, 205. oldal, 2. jegyzet.)

voltak és most is vannak népek, melyek semmit sem tudtak és tudnak a természetfölötti kinyilatkoztatásról.

A vallás az ész és akarat dolga, mégis lényege az akaratban van, mert bármennyire is ismerem az ember és Isten között lévő viszonyt, ha a belőle folyó következményeket nem valósítja meg akaratom, vallást nem kapok. Tehát *a vallás lényege az akaratban van, amihez az ész megismerése csak szükséges és nélkülözhetetlen föltétel.* Ezek után a vallás meghatározását így adhatjuk: *a vallás az ember és Isten között lévő s az ész által megismerhető viszonynak következményeivel együtt az akarat által való megvalósítása.* És mert ez tulajdonképpen az Isten dicsőítése, azért *a vallás az Isten dicsőítésének a megvalósítása.*¹

Ha a vallás az igaz Istennek megfelelő dicsőítésére vonatkozik, akkor *igaz vallást* kapunk és ha egy képzelt istenre vagy az igaz Istennek nem megfelelő dicsőítésére vonatkozik, akkor a vallás *hamis.*² Természetes, hogy a következőkben vallás alatt az igaz vallást értjük.

231. a) Az ember akkor éri el végső célját, ha az ember és Isten közötti viszonyból folyó összes következményeket az akarat elfogadja és megvalósítja. Sőt az ember nemcsak, hogy ekkor éri el a célját, hanem ez a célja is. Más szavakkal: az embernek a célja vallási kötelességeinek a teljesítése, aminek jutalma az örök boldogság. Ha tehát a nevelésnek kötelessége az Isten dicsőítésére képesíteni, akkor tulajdonképpen szóval és példával vallási kötelességeinek a teljesítésére kell őt képesítenie, mert ez a kettő a valóságban egy és ugyanaz. Tehát amikor az embert vallási kötelességeinek a teljesítésére képesítjük, akkor ezzel egy időben az Isten dicsőítésére is képesítünk, következésképp **a nevelésnek vallásosnak kell lennie.**

b) Ezt az igazságot más úton is lehozhatjuk. U. i. a nevelés tényének a végrehajtásában tulajdonképpen nem más, mint az erényességre való képesítés. Az erényesség akaratunknak tartós készsége és hajlama arra, hogy a jót állandóan tegyük s a rosszat állandóan kerüljük. Ha most minden jót, amely végső célunkra vonatkozik, állandóan teszünk, akkor vallásosak vagyunk, mert az Istent dicsőítjük. És mert akkor ama jókat is tesszük, amelyek önmagunkra és embertársainkra, vagy állapotbeli és hivatásbeli kötelességeinkre vonatkoznak, hiszen e jó cselekedetek csak következményei a vallásos kötelességeknek, amennyiben ép-

¹ „Religio est virtus, per quam homines Deo debitum cultum et reverentiam exhibent.“ (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 2a 2ae qu. 81, a. 1.)

² A vallásra lásd a következő műveket: a) Aquinói szent Tamásnak előbb említett questióját; b) Kühár Flóris: Bevezetés a vallás lélektanába és A vallásbölcselet fő kérdései. 1930.; c) Wiedermann Károly: A vallás lélektana. 1911.; d) A. Stöckl: Lehrbuch der Religionsphilosophie. 1878.; e) J. P. Steffes: Religionsphilosophie. 1925. (Kösel: Philosophische Handbibliothek 9 kötete.) — Lásd még Lehmen, Gutberlet, Vogt, Cathrein már említett bölcseleti műveit, valamint Schütz dogmatikáját.

pen a vallás kötelez minket arra, hogy minden néven nevezendő kötelességünket pontosan és lelkiismeretesen teljesítsük, mivel ez is az Isten dicsőítéséhez tartozik, azért a minden téren való erényesség és vallásosság a valóságban azonosul.¹ Mivel pedig a nevelésnek az a kötelessége, hogy minden téren erényessé tegye az embert, vagyis az embert arra akarja készsége tenni, hogy mindent az Isten dicsőítésére való tekintettel tegyen, azért **az erényességre való képesítés és vallásosságra való képesítés a valóságban azonosul.** Ebből következik, hogy **a nevelésnek vallásosnak kell lennie.**²

c) Vallás nélkül nem lehet egységes életfelfogást és világnézetet adnunk, mert végül mégis szükséges, hogy az összes erkölcsi jókat: a kötelességeket és erényeket összefoglaljuk s egy közös forrásból eredeztessük. Tulajdonképen ez készítette Kantot arra, hogy postulatumként elfogadja az Isten létét és a halhatatlanságot, mert tudta, hogy e nélkül az egész erkölcsi élet nemcsak üres, hanem lehetetlen is. Ha megpróbálnók az emberek közé bevinni, hogy nincs Isten, az emberek rövid idő múlva mint vadállatok tépnék egymást.³

232. Az Isten dicsőítésére képesíteni és vallásosságra képesíteni a valóságban azonosul, mert akkor, amikor vallásosságra képesítünk, arra képesítjük az embert, hogy az ember és Isten között lévő viszonyt következményeivel együtt megvalósítsa. És mert e viszony és következményei az ember összes cselekedeteit átfogják, azért a vallásosságra való képesítés által arra képesítjük az embert, hogy mindent az Isten dicsőítésének s az örök boldogság megnyerésének rendeljen alá. Ahol tehát olyan törekvéssel találkozunk, mely a neveltet vallásossá igyekszik tenni, ott egyidejűleg a teljes lényegű nevelést is találjuk és ahol nevelés van, ott egyidejűleg a vallásosságra való képesítés is megvan. Tehát **a vallásosság a nevelésnek alapjában lényeges tulajdonsága, mert mást vallásosságra képesíteni és mást az Isten dicsőítésére képesíteni a valóságban azonosul,**

¹ „Quamvis religiosi dici possint communiter omnes, qui Deum colunt, specialiter tamen religiosi dicuntur, qui totam vitam suam divino cultui dedicant.“ (Aquinoi szent Tamás: Summa theologica. 2^a 2^{ae} qu. 81, a. 1 ad 5.)

² W. Rein is követeli a vallásos nevelést: „Es bedarf keines Nachweises, dass die Religion allein Antwort auf die letzten Fragen zu geben und somit unsere Weltanschauung und Lebensauffassung zu einem einheitlichen Abschluss zu bringen vermag. Wer in der Erziehung auf diesen Abschluss verzichtet, hält vor den letzten Fragen inne, gibt Kenntnisse ohne inneren durchgreifenden Zusammenhang, vernachlässigt die Beeinflussung des religiösen Gefühls, das nach einer Antwort über die letzten Gründe lechzt, und zieht sich damit vom innersten Kern der Charakterbildung zurück.“ (Pädagogik in systematischer Darstellung. I. kötet, 3 kiadás, 1927, 158—159. oldal.)

³ A francia forradalom megpróbálta Isten nélkül rendezni be az állami életet és néhány év múlva a rettenetes züllés arra kényszerítette Robespierret, hogy a templomok homlokzatára felírassa: Le peuple français croit en Dieu et à l'immortalité de l'âme.

tehát egymással fölcserélhető. Mind a kettő a teljes lényegű nevelést adja vissza, csak más és más szavakkal. **Nevelés és vallásos nevelés ugyanaz.**¹ A nevelés mellett a „vallásos” jelző nem mond többet, mint a jelzőnélküli nevelés, csak kifejezetten mondja meg azt, ami a nevelés fogalmában hallgatólagosan már benne van.

233. Lássuk a következő két következtetést. Az egyik:

A nevelés az Isten dicsőítésére való képesítés;
az Istent dicsőíteni annyi, mint vallásosnak lenni,
tehát a nevelés tényének a végrehajtásában nem más,
mint vallásosságra való képesítés.

A másik:

Ha van a nevelésben olyan valami, amire való képesítés azonosul a neveléssel, akkor az a valami a nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága;
a nevelés a valóságban azonosul a vallásosságra való képesítéssel,
tehát a vallásosság a nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága.

Mindkét következtetés alakilag, anyagilag és tartalmilag teljesen helyes, következésképp a zárótételek biztos ismeretek. Tehát **biztos ismeret a következő két tétel:** a) **a nevelés tényének végrehajtásában tulajdonképpen nem más, mint a vallásosságra való képesítés;** b) **a vallásosság a nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága.**

234. Nemcsak a nevelés lényege követeli, hogy a nevelés vallásos legyen, hanem alárendelt eleme, a földi boldogságra való képesítés is, ami természetes. A földi boldogságra való képesítés levezetett lényeges jegye a nevelésnek, tehát a nevelés lényegére mutat s ezért mindazt követeli, amit a nevelés lényege követel. Továbbá a nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága a valóságban azonosul a neveléssel s ezért átfogja a nevelést egészében és részeiben. Ebből következik, hogy **a földi boldogságra, vagyis a földi élet helyes felhasználására való képesítés a vallásosságra való képesítésnek a következménye.** Ebből pedig következik, hogy **a földi boldogságra való képesítés vallásos nevelést követel.**

Lássuk e kérdést roppant fontossága miatt részletesebben.

A földi boldogság bizonyos javak birtokában áll. Az összes földi javakat négy csoportba oszthatjuk: a) erények és ami az erényes élethez segíthet, mint valamely foglalkozási ág, pálya, hivatás, állás, méltóság, általában a társadalomban való elhelyezkedés;

¹ Ezt Sailer így fejezi ki: „Die Erziehung ist religiös und ist religiös in ihrem Wesen, in ihrer Tendenz und in ihren Arbeiten.“ (Über Erziehung für Erzieher.² Kiadta: F. X. Kunz. 1910, 117. oldal.) — Dupanloup pedig így nyilatkozik: „Dans l'Éducation, comme ailleurs, la Religion est le but suprême, le commencement et la fin, l'alpha et l'oméga de tout ce qui se fait.“ (De l'Éducation.¹⁶ 1923, I. kötet, 110. oldal.)

b) a szellemi erők megfelelő fejlettsége, mint: éles ész, gyors felfogó képesség, jó emlékező tehetség, színes és gazdag képzelet, akaraterő; c) testi javak, mint: egészség, erő, fejlettség, hosszú élet; d) végül a külső szerencsejavak, mint: jólét, gazdagság, hatalom stb.¹ A szellemi erők megfelelő fejlettségét s a testi javakat mindjárt kikapcsolhatjuk, mert ezeket kivétel nélkül minden ember eszköznek tekinti vagy az erényesség, vagy a külső szerencsejavak megszerzésénél. Tehát a földi boldogság lényege vagy az erényesség, vagy a külső szerencsejavak. És melyik a kettő közül?

A külső szerencsejavak nem lehetnek a földi boldogság lényege,² mert — eltekintve attól, hogy nem mindenki szerezheti meg azokat, hanem csak nagyon kevesen — még bírásuk is örökös erőfeszítéseket igényel és sohasem elégíti ki, még némileg sem; már pedig a földi boldogság is megkívánja, hogy a lényegét kitevő jó, ha bírjuk, bizonyos mértékben kielégítsen minket. Az erény is örökös harcot igényel, de nyomában jár bizonyos nyugodtság, a kielégülésnek bizonyos foka s ezt kivétel nélkül minden ember megszerezheti, mert csak tőle függ, hogy erényes legyen.

Minden ember boldog akar lenni már itt a földön is. Ezért a földi boldogság lényege csak olyan valami lehet, amit kivétel nélkül minden ember elérhet. Mivel pedig a földi javak közül egyedül az erényesség az, amit kivétel nélkül minden ember elérhet, azért *a földi boldogság lényege az erényesség.*³ Ezt mondják az erkölcsbölcselek is mindnyájan és még azok is, kik Istent és másvilágot tagadnak.

Azonban az erényesség tartós hajlam és készség az erkölcsi-leg jó cselekedetek végrehajtásához, az erkölcsösség zsinórmértéke pedig értelmes emberi természetünk. Ha tehát erényesek akarunk lenni, akkor meg kell szerezniünk ama készséget, hogy állandóan értelmes természetünknek megfelelően cselekedjünk, azaz mind-ama viszonyoknak megfelelően, amelyben önmagunkhoz, embertársainkhoz és főképen az Istenhez állunk. És főképen az Istenhez, hiszen Ő teremtett minket és mert teremtett, azért akarja is azt, ami tőlünk természetünk szerint megkövetelhető. Ebből következik, hogy mindenekelőtt ismernünk kell az ember és Isten között lévő viszonyt következményeivel együtt és azután elfogadnunk kell. Ez pedig vallás. Ha elfogadjuk és megvalósítjuk az ember és Isten között lévő viszonyt következményeivel együtt, akkor ama viszonyoknak is megfelelően cselekszünk, amelyben önmagunkhoz és embertársainkhoz állunk, vagyis minden téren erényesek vagyunk. Tehát a vallás eszközli azt, hogy igazán és minden téren erényesek legyünk s ezért *az erényességnek a lényege a vallásosság.*

Ha az erényesség lényege a vallásosság és az erényesség a *földi boldogságnak a lényege, akkor a vallásosság a földi boldog-*

¹ V. Cathrein (Moralphilosophie) nyomán.

² Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1a 2ae qu. 2. (az egész.)

³ Már Cicero megmondotta, hogy egyedül az erény teszi boldoggá az embert. (Virtus sola vitam efficit beatam.)

ságnak is a lényege. Vallás nélkül nincs igazi földi boldogság, vallásosság nélkül nem lehet szó az élet okos felhasználásáról. Ebből következik, hogy **a földi boldogságra való képesítés lényege szerint vallásos nevelést követel.** Ha a nevelés nem vallásos, akkor a földi boldogságra való képesítésről szó sem lehet, mert éppen a lényegét nem valósítjuk meg s ezért nem is képesíthetünk az élet okos felhasználására.

235. Itt még egy kis nehézséget kell eloszlatnunk. Mondottuk, hogy a nevelés a gyakorlatban tulajdonképpen nem más, mint az erényességre való képesítés. Főntebb pedig azt mondtuk, hogy a földi boldogság lényege az erényesség. Ebből tehát következik, hogy a nevelés tulajdonképpen nem más, mint a földi boldogságra való képesítés.

Felelet. Való az, hogy a nevelés tényének a megvalósításában tulajdonképpen nem más, mint az erényességre való képesítés, ha az akaratot igazi végső céljára való tekintettel fejlesztjük. Ha tehát a nevelés célját megvalósítani akarjuk, akkor arra képesítjük az embert, amivel a cél megvalósítható, tehát erényességre s ezért a nevelés a gyakorlatban az erényességre való képesítés. A nevelés az Isten dicsőítésére való képesítés végett képesít az erényességre; és mert az Isten dicsőítésére való képesítés végett a földi boldogságra való képesítés is szükséges, ide pedig az erényességre való képesítés nélkülözhetetlen, azért a nevelés nem a földi boldogságra való képesítés, hanem **a földi boldogságra való képesítés benne van a nevelésben, mint az eszköz a céljában.**

236. Nevelni annyit tesz, mint az Isten dicsőítésére képesíteni. Azonban nevelés és vallásosságra való képesítés a valóságban azonosul s ezért a nevelésnek még a következő meghatározását adhatjuk: a nevelés az embernek vallásosságra való képesítése. E két meghatározás közül mind a kettő ugyanazt a nevelést adja vissza. Kérdés tehát, hogy melyik takarja a nevelés igazi fogalmát?

Mind a kettő ugyanazt a nevelést fejezi ki, csak-hogy megnyilvánulásának más és más alakjában. Az első meghatározás mintegy a lehetőségesség állapotában tekinti a nevelést, a második — midőn úgyszólván — a lehetőségesség állapotából a valóság és ténylegesség állapotába helyezzük át. És mert a lehetőségnek nem lehet más lényege, mint van akkor, ha valóság és tény lesz és megfordítva, azért **a két meghatározás egy és ugyanazt a nevelést fejezi ki.** Mégis a nevelés tudományos meghatározása ez: **a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése,** mert az ész így fogja fel, míg a vallásosságra való képesítést belőle csak levezeti. **A két meghatározás a valóság rendjében egy és ugyanazt fejezi ki, és egyidejű, de a megismerési rendben, bár itt is mind a kettő ugyanazt fejezi ki, egymásutániság van közöttük, amennyi-**

ben az Isten dicsőítésére való képesítés az előzmény és a vallásosságra való képesítés a következmény.

237. Azt is mondtuk, hogy a nevelés tényének végrehajtásában tulajdonképpen nem más, mint az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel. Lássuk tehát, hogy milyen viszony van az akarat fejlesztése és a vallásosságra való képesítés között?

Mind a kettő egy és ugyanazt a nevelést fejezi ki, mind a kettő a valóságban azonosul. Mind a két meghatározás a nevelést ténylegességében és végrehajtásának állapotában tekinti, de az akarat fejlesztése csak általánosságban mondja meg, hogy mire irányul a nevelés minden fáradozása, míg a vallásosságra való képesítés már közelebbről meghatározza, hogy miképpen fejleszthető az akarat. Az akarat fejlesztése a megismerési rendben előbbi és csak azután következtetésekkel jutunk a vallásosságra való képesítéshez.

238. Ezek után a megismerési rendben a sorrend ez:

Első a nevelés tudományos meghatározása: a nevelés az Isten dicsőítésére való képesítés.

Ebből okoskodással levezetjük, hogy a nevelés tényének a végrehajtásában tulajdonképpen nem más, mint az akarat fejlesztése végső céljára.

Ebből ismét okoskodással levezetjük, hogy az akarat fejlesztése tulajdonképpen nem más, mint az erényességre való képesítés.

Végül ismét okoskodással kapjuk, hogy az erényességre való képesítés tulajdonképpen nem más, mint a vallásosságra való képesítés, mert az erényesség lényege a vallásosság.

A gyakorlatban pedig a sorrend megfordított:

Midőn vallásosságra képesítünk, ezzel egyszerre s egyidőben a minden téren való erényességre is képesítünk.

Midőn erényességre képesítünk, ezzel egyszerre s egyidőben az akaratot is fejlesztjük végső céljára.

Midőn az akaratot fejlesztjük végső céljára, ezzel egyszerre s egyidőben az Isten dicsőítésére is képesítünk.

239. A mondottakból nevezetes következtetéseket kapunk.

a) A vallás az egyház ügykörébe tartozik, hiszen léptenyomon azt halljuk az ellenséges tábor részéről, hogy az egyház csak a vallással törődjék. Itt egyház alatt nem a fennálló egyházakat értjük, hanem általában az egyházat.

Tehát a vallás az egyház ügykörébe tartozik. Azonban a nevelés tényének a végrehajtásában nem más, mint vallásosságra való képesítés. Így a vallás és vallásosságra való képesítés összetartozik s amint a vallás az egyház ügykörébe tartozik, úgy a vallásosságra való képesítés is. Mivel pedig a vallásosságra való képesítés azonosul a neveléssel, azért **a nevelés az egyház ügykörébe tartozik.** Hogy azután a nevelés milyen viszony-

ban van a mai egyházakkal és főképen a kath. egyházzal, arról később lesz szó.

b) Mindazok, kik nem a mi meghatározásunkkal adják a nevelés meghatározását, de későbbi fejtegetéseikben mégis elfogadják, hogy a nevelésnek vallásosnak kell lennie, következetlenek. U. i., ha céllal adjuk a meghatározást, akkor a logika törvényei szerint a dolgot legmagasabb céljával határozzuk meg, midőn a többi cél csak közbeeső cél és a legmagasabb célhoz viszonyítva esz-köz, tehát a többi célt a fogalom további fejtegetésében nyerjük. Már most ha a nevelés nem az Isten dicsőítésére való képesítés, hanem valami más, de a nevelésnek vallásosnak is kell lennie, vagyis az Isten dicsőítésére is kell képesítenie, akkor ellenmondást kapunk. U. i. az Isten dicsőítése az embernek a legmagasabb célja, amit a vallásos nevelés szükségességének hangoztatói elismernek. Azonban a nevelésnek általuk adott meghatározása szerint az Isten dicsőítése alacsonyabb cél is annál a célnál, amelyet ők a nevelés céljának mondanak. Így azután az Isten dicsőítése egyszerre és egyidőben magasabb és alacsonyabb cél is egy másik célnál, ami nyilvánvaló ellenmondás. — Hasonlóképen kapjuk, hogy az örök boldogság egyszerre s egyidőben magasabb és alacsonyabb java az embernek valamely részleges jónál, ami szintén nyilvánvaló ellenmondás. *Ha tehát elfogadjuk, hogy a nevelésnek vallásosnak kell lennie, akkor, hogy ellenmondásba ne keveredjünk, azt is el kell fogadnunk, hogy a nevelés az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.*

És ha vallás alatt Jacobi bölcseleivel holmi érzélgősséget, érzelmi vallást értenek,¹ vagy Wundttal valami eszményben való hitet,² vagy Schleiermacherrel a „végtelen” fogalmával szemben való függőséget, akkor ez nem egyéb, mint a „vallás” szóval való vakmerő és félrevezető játék.

Ellenvetések.

240. Vannak egyesek, kik tagadják azt, hogy a nevelésnek vallásosnak kell lennie, sőt ellenvetésekkel is próbálkoznak élni. Mivel a nevelés vallásossága ellen logikailag megalapozott ellenvetés nem tehető, azért mi ez ellenvetésekkel nem foglalkozunk annál is inkább, mert a nevelés vallásosságának tagadói egyúttal az Isten létét is tagadják; már pedig akkor, ha őket cáfolni akar-nók, mindenekelőtt az Isten létét kellene bebizonyítanunk és ez nem feladata a neveléstannak.

Némelyek nem is érvelnek, hanem azért tagadják a nevelés vallásos voltát, mert szerintük a tudósok és különösen a természettudósok mindnyájan elvetették a vallást. Itt az a csodála-

¹ Jacobi azt vallotta, hogy értelme egészen pogány, kedélye teljesen keresztény.

² Tehát Wundt szerint a szociáldemokraták hite az ő kommunista államukban „vallásos”.

tos, hogy bölcséleti és neveléstani kérdés eldöntésénél természettudósokra hivatkoznak. Egyes természettudósok hitetlensége, vagy az összesek vallástalanúsága is nem érv a vallás ellen. De nem is áll úgy a dolog, amint azt a hitetlenség feltüntetni szeretné. A korszakot alkotó tudósok, bármi téren is mélyen hittek és hisznek az Istenben és vallásos kötelességeiket teljesítették és teljesítik.¹ Kopernikus, Kepler és Newton, Secchi, Leverier, Faye és Lamon, Mayer Róbert, Faucoult és Frauenhofer, Lavoiser, Dalton és Berzelius, Chewreul, Dumas és Liebig, Ritter Károly, Matheur Fontain Maury, André de Luc és Cuvier, Élie Beaumont, Pasteur és Cauchy stb. mind vallásos emberek voltak, pedig ugyancsak köszönhet nekik valamit a tudomány.² Csak a reklámtudósok vallástalanok, kiknél a kevés és felületes tudás megzavarta az észet.³

241. Lássunk még néhány bölcséleti irányt, hogy lehet-e rajtuk neveléstant fölépítenünk.

a) *Materializmus.* A materializmus azt tanítja, hogy csak anyagi dolgok vannak s ezért mindent tagad, ami nem anyag: Istent, a testtől különböző lelkünket, a halhatatlanságot. A lelki jelenségeket is a fizikaiakból akarja levezetni.

Ma már a materializmust mindegyik gondolkodó, még a vallástalan bölcsélet is feladta, mert a lelki jelenségeket semmiképpen sem volt képes kimagyarázni a fizikaiakból. Mindazáltal materialisztikus felfogással még mindig találkozunk a bölcséletben és más tudományokban, de mint világnézet véglegesen megbukott, csak a szocialista felfogásban van még még agitációs eszköz.

Materialista alapon nevelnünk nem lehet. Hogyan is nevel-

¹ Hogy a természettudomány ellentétben van-e a vallással, az elvi kérdés, amelynek megfejtéséhez nem szükségesek tekintélyek. De ha valakit a tekintélyrv is érdekkel, az is megvan. Hogy miképpen vélekednek a vallásról a természettudományok mai méltó képviselői, arról az Akademie des Sciences ma élő tagjai is tanuskodnak. Ennek az akadémiának a tagjai Robert de Flers indítványára sorban nyilatkoztak (a nyilatkozatok megjelentek a Figaróban 1926 év május 2—22-ig). Az Akademie des Sciences-nak minden tagja elítéli azt a tudománytalan szöveget, hogy a tudomány és vallás között ellentét van. (Magyar Kultúra, 1926 évi július—augusztusi füzet.)

² Kneller: Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaften. Ezt a munkát a budapesti növendékpapság magyarra fordította ily címen: A kereszténység és a modern természettudomány úttörői. 1908. Sőt rövid kivonatban az apológiai füzetek között is megjelent Martinovichtól ily címen: Atheista-e a modern tudomány? 1915. — Lásd még: Magdics Gáspár: A természettudományok útjai Istenhez. 1932, 398. és következő oldalai.

Más tereken is a nagy emberek mind vallásosak. Lásd erre: Tóth Tihamér: A vallásos ifjú. I. kötet 216—219. oldalait, vagy Szuszai Antal: Apologetika.² 1911, 26—32. oldalait.

A természettudomány és vallás viszonyáról lásd még a következő műveket: J. Reinke: Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion (1925), mely 3-ik kiadásában még jobban megközelítette a kath. álláspontot.

³ Egy francia állattani laboratórium fölé ez van írva: „La science n'a ni religion ni patrie.” Amikor ezt Pasteur elolvasta, így felelt: „Mais les savants ont religion et patrie.”

jen a materializmus, amikor előtte csak anyag van s az anyag minden nevelésre képtelen. Nagyon jól mondta Lotze: a materializmus az emberi elme legnagyobb megtévedése.¹

b) *Naturalizmus*. A naturalizmus a fennálló kultúrát természetellenesnek és károsnak mondja s ezért azt ajánlja, hogy térjünk vissza a természethez, hagyjuk az embert szabadon fejlődni s a nevelés csak a káros behatásoktól védje a neveltet. Ennek az iránynak a legjellegzetesebb képviselője a nevelés terén Rousseau volt.

A naturalizmus negatív nevelése nem nevelés. És tényleg a gyakorlatban sohasem volt követője, mert ez irány legelkeszebb hangoztatói, Basedow-val élükön a filantropisták, valamiképpen nevelni akarták az embert, hiszen pozitív módon akartak rá hatni.

c) *Pozitivizmus*. A pozitivizmus azt tanítja, hogy csak tapasztalati tényeket ismerhetünk meg biztosan, míg a többi ismeret csupán képzelgés. Atyja Comte Agoston (1798—1857), kinek alap gondolata az volt, hogy az emberiség fejlődése három fokon megy át: a teológiai, metafizikai és az exakt vagy pozitív tudományok fokán. Szerinte most azon a ponton állunk, hogy társadalmunkat a pozitív tudományok alapján kezdhjük berendezni. A harmadik fok nem ismer Istent, tehát vallást sem fogad el. Ezért a pozitivizmus nem más, mint materializmus, csak más név alatt.

Comte pedagógiája nem a jelenlegi állapotokra szól, hanem arra az időre, amikorra a társadalom már teljesen berendezkedett a pozitív tudományok elvei szerint. Tehát pedagógiája utópia s már ezért is elvetendő.

d) *Monizmus*. A monizmus (egyelvűség) az a világnézet, mely azt tanítja, hogy a látszólagos sok jelenség, aminek tanui vagyunk, végeredményben egyetlen egy alannak a megnyilvánulásai. A monizmus minden dualizmust tagad: világ és annak oka, test és lélek, értelem és akarat, megismerő alany és tárgy, földi élet és másvilág, törvényhozó és lelkiismeret, tudomány és hit — a monizmus szerint csak egy dolog.²

A monizmus minden dualizmust tagad, tehát tagadnia kell a nevelő és nevelt dualizmusát is, vagyis nevelés nincs. És ha a monizmus szerint minden jelenség végeredményben ugyanannak az egyetlen alannak a megnyilatkozása, akkor a nevelés két tényezőjében tulajdonképpen ugyanaz az alany nyilatkozik meg. Tehát akkor, amikor a nevelő dicséri, bünteti, tanítja stb. a neveltet, akkor az a bizonyos alany önmagát dicséri, bünteti, tanítja stb. Ez talán mókának is kissé sok.

e) *Pantheizmus*. A pantheizmus az a bölcséleti irányzat, amely azt tanítja, hogy a valóságot úgy kell felfognunk, mint egyetlen egy lényt s e lény Isten. A valóságnak változó alakulá-

¹ „Eine materialistische Bildungslehre ist ein Widerspruch in sich.“ (Eggersdorfer: Jugendbildung.³ 1930, 52. oldal.)

² E bölcséleti irányok rövid, de velős összefoglalását és bírálatát lásd Bangha Bélának „Istenhit és Istentagadás“ (1923) című művében.

sai az Isten létének csak átmeneti módosulásai. Tehát a pantheizmus nem más, mint kimondott monizmus.

f) *Szocializmus*. A szocializmus tulajdonképpen nem más, mint a materializmus elveinek minden téren való következetes keresztülvitele. Megteremtője Marx Károly, ki az akkor divatos materializmust tette szocialista rendszerének tengelyévé.¹

Ha figyelmesen tanulmányozzuk e bölcséleti rendszereket, azt vesszük észre, hogy bennük alig van valami pozitív, hanem tagadásokon állanak; és ha vannak bennük állítások, ezek többnyire hamisak. Mindenesetre az embert legjobban érdeklő kérdésekre vagy tagadásokkal vagy hamis állításokkal felelnek.² Már pedig tagadásokon és hamis állításokon nem lehet nevelési rendszert fölépíteni.

Bármelyik oldalról is vizsgáljuk e bölcséleti irányokat, akár arról, hogy mennyiben állanak meg az ész ítélőszéke előtt, akár arról, hogy mennyiben felelnek meg az ember boldogságvágyának, azt kapjuk, hogy e bölcséleti irányok nem lehetnek a nevelés tan alapjai. És mert e bölcséleti irányok kimerítik az összes bölcséleti tévedéseket, azért **nincs más út, mint a filozófia perennis alapjára helyezkedni és rajta építeni föl a nevelési rendszert.**

Lehet-e vallás nélkül erkölcsösen nevelnünk?

242. A nevelésnek sok meghatározását ismerjük s mindegyik elfogadja későbbi fejtegetéseiben, hogy a nevelésnek erkölcsösnek kell lennie. Ezt elfogadják még a vallás tagadói is. Vessük föl tehát a kérdést, vajon lehet-e erkölcsösen nevelnünk vallás nélkül?

Az erkölcsösséghez két feltétel szükséges: a) hogy az ész megismerje a cselekedetet az erkölcsi zsinórmértékhez való viszonyában és b) az akarat szabadon határozza el magát a cselekvés végrehajtására. Tehát az erkölcsösség ama meghatározott mód, ahogyan a cselekedet az ésből és akaratból létrejön, vagy az *erkölcsösség „a cselekedeteknek függősége a szabad akarattól és az erkölcsi zsinórmértéket szem előtt tartó észről.”*³ Ha a szabad cselekedet megfelel az erkölcsi zsinórmértéknek, akkor *erkölcsileg*

¹ II. Vilmos német császár, 1889 május 1-én a porosz közoktatásügyi minisztériumhoz intézett leiratában ezt mondja: „Die Schule muss bestrebt sein, schon der Jugend die Überzeugung zu verschaffen, dass die Lehren der Socialismus nicht nur den göttlichen Geboten und der christlichen Sittenlehre widersprechen, sondern in der Wirklichkeit unausführbar und ihren Konsequenzen dem einzelnen und dem Ganzen gleich verderblich sind.“

² Az istenhit legnagyobb ellensége a szocializmus annyira, hogy a szocialista vezérek azért eszelik ki a különböző fejlődési és gazdasági elméleteket, hogy az emberek szívéből kiirthassák az istenhitet. De hogy a szocialisták maguk sem bizonyosak abban, hogy nincs Isten, bizonyítják egyik legnagyobb vezérüknek, Bebelnek, a német birodalmi gyűlésen mondott szavai: „Ha mégis van Isten, akkor mi horogra kerültünk.“ (Spirago: Példatár főleg hitszónokok és hitoktatók számára. Fordította: Bezerédj László. 1927, 26. oldal.)

³ V. Cathrein: Moralphilosophie. 1911. I. kötet 156. oldal.

jó, ellenben pedig *erkölcsileg* rossz. Ez a viszony értelmes emberi természetünk¹ ama viszonyaiban, amelyben az Istenhez, önmagunkhoz, embertársainkhoz s az értelemnélküli lényekhez állunk. Ez a közelebbi zsinórmérték. A távolabbi zsinórmérték az Isten akaratát, mert az Isten teremtette az embert s az összes lényeket, tehát akarja is, ami természetük szerint való úgy, hogy a lények csak az Isten akaratát hirdetik. Így azután az *erkölcsi rend alapja az Isten*. És mert végső célunk az Isten, de az erkölcsi rendnek is alapja az Isten, azért Isten nélkül nincs erkölcsösség, legföljebb egyes cselekedeteink lesznek — ha lesznek — erkölcsösek. De ha Isten nélkül nincs erkölcsösség² s az ember köteles megismerni az ember és Isten között lévő viszonyt s az eme viszonyból folyó kötelességeket köteles elfogadni és megvalósítani, ez pedig vallás, akkor az *erkölcs a vallás édes leánya és vallás nélkül még elgondolni sem lehet erkölcsi rendet*.³

A mondottakból következik, hogy **vallás nélkül erkölcsösen nevelni lehetetlenség. A vallás nélküli erkölcsös nevelés belső lehetetlenséget foglal magában**, mert tagadja a nevelés lehetőségességének belső alapjait.

Vallás nélkül nincs erkölcsösség⁴ Igaz, hogy vallás nélkül is

¹ „Regula autem et mensura humanorum actuum est ratio, quae est principium primum actuum humanorum.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 1^a 2^{ae} qu. 90, a. 1.) — „La raison, ce chef d'oeuvre de la nature, voilà donc la véritable fondement de la moralité. Et ce n'est pas moi qui dis cela, ce sont les philosophes; c'est Platon, Aristote, Spinoza, Kant lui-même, les intelligences les plus profondes de l'humanité. Et que parle-t-on des philosophes! Mais c'est tout le monde qui proclame le droit de la raison à fonder la morale, grands ou petits, forts ou faibles, ceux qui ont le courage de se soumettre à ses exigences, aussi bien que ceux qui subissent son ascendant, sans se résoudre à obéir à ses ordres.” (Gillet: La virilité chrétienne. 1913, 8 ezer, 14—15. oldal.)

² „Elméletileg erkölcs és istenesség el nem választható; Isten nélkül az erkölcsnek nincs végső alapja és kötelező ereje. Gyakorlatilag is bizonyos, hogy Isten-hit nélkül az erkölcsnek hiányzanék a legerősebb indítéka: ha az ember élete nem személyes Isten jelenlétében folyik le, aki tudomásul veszi minden lépését, érti minden baját és nehézségét, méltányolja minden igyekezetét, meghallja minden kiáltását, hontalanná válnék a lelke éppen legnehezebb igényeiben és támasz nélkül állna legsúlyosabb válságaiban. A laikus erkölcs egyrészt még tengődik a vallásosan nőtt erkölcs hagyatékából, mint Nietzsche is elismerte, másrészt a súlyosabb erkölcsi feladatok próbáját még nem állotta ki.” (Schütz Antal: A bölcelet elemei szent Tamás alapján. 1927, 185—186. oldal.) — Lásd még: Aquinói szent Tamás: Summa theologica. 2^a 2^{ae} qu. 81, a. 5.)

³ Az erkölcs és vallás viszonyára lásd még pl. a következő műveket: a) V. Cathrein: Moralphilosophie 1911 és Religion und moral, oder gibt es eine Moral ohne Gott? 1900; b) Hajdú Tibor: Erkölcsi tökéletesedés tan 1908; c) Gütberlet, Lehmen, Schütz már említett bölceleti művei; d) Ide tartoznak ama művek is, amelyek az erkölcsi törvény szükségességéből is következtetnek az Isten létére. Ilyen a különböző helyeken említett műveken kívül pl. Felber Gyula: Isten a természetes ész világánál. 1927. f) Ezt vallja pl. Gockler Lajos is „Jellemnevelés” című munkájában, 1923, 70. oldal.

⁴ Egy német bölcselő erre vonatkozólag így nyilatkozott: „Ich bin jung gewesen und ich bin alt geworden und lege das Zeugnis ab, dass ich nie

cselekedhetünk jól egyes kivételes esetekben, de nem az egész vonalon, nem állandóan, nem minden tekintetben és nem minden körülmények között. Az *erkölcsösségben a leglényegesebb rész az Isten iránt való kötelességek teljesítése*, mert akkor, ha ezeknek eleget teszünk, a kötelességteljesítés hatása alatt minden más kötelességünket is teljesítjük, mint az Isten iránt való kötelességek következményeit. Vallás nélkül csak néha cselekszünk jól; ez pedig még nem erkölcsösség.

Vallás nélkül nincs erkölcsös nevelés és mégis a gyakorlati életben nem vallásos, hanem *vallás-erkölcsös nevelésről* beszélnek.

Mivel a vallásos nevelés nemcsak hallgatagon, hanem kifejezetten is magában foglalja az erkölcsös nevelést úgy, hogy az, ki vallásosan nevel, már föltétlenül erkölcsösen is nevel és annak, ki erkölcsösen akar nevelni, föltétlenül vallásosan kell nevelnie, azért fölösleges vallás-erkölcsös nevelésről beszélni, hanem tökéletesen elégséges a vallásos nevelés elnevezés. Sőt a „vallás-erkölcsös” jelző megtévesztő is, mert azt a látszatot kelti föl, hogy erkölcsös nevelés a vallás alapján kívül más alapokon is lehetséges lenne.

243. A vallás nélküli erkölcsöt *független erkölcsnek* mondják. Ez nem ismer Istent és másvilágot, tehát vallást sem ismer és mégis erkölcsi rendet akar teremteni.

A független erkölcs hívei azt mondják, hogy jóknak kell lennünk ugyan, de nem valami másvilági jutalom végett, sem pedig az Isten kedvéért, hiszen mindezt tagadják, hanem csakis az erény kedvéért, vagy mint némelyek még egyszerűbben mondják: csak azért, mert kell. Azonban a független moral hívei rosszul okoskodnak.

Az ember célja, viszonya embertársaihoz, társulási hajlama, a társadalom berendezkedése és a különböző életformák azt bizonyítják, hogy kell lennie bizonyos zsinórmértéknek, amelyhez alkalmazkodnunk kell cselekedeteinkben, hogy közöttük rendet teremtsünk és minden viszonyunknak megfelelhessünk.¹ Ez a zsinórmérték teremt rendet a társadalomban, ez létesít összhangot nemcsak az egyes emberek cselekedetei között, hanem az emberek között is. Ez a zsinórmérték az ember értelmes természete s rajta keresztül az Istennek a természetes ész által megismerhető szent

in einem Menschen gründliche, durchgreifende, ausdauernde Sittlichkeit gefunden habe als bei Gottesfürchtigen — nicht nach der heutigen, sondern nach der alten, kindlichen Weise — nur bei ihnen fand ich Freudigkeit am Leben, eine herzhafte alles überwindende Heiterkeit und keine niederdrückende Angst vor dem Tode.“ (T. Pesch: Lebensphilosophie.^{18–19.} 1920, 135. oldal.)

¹ „Az élet két hatalmas rúgója mellett — a szerelem és az éhség mellett — van egy harmadik hatalmas rúgó is, ami az emberi nem fennmaradását biztosítja s amely nélkül lassú elfajulás, elkorcsosodás és végső eredményben a kipusztulás volna az emberi nem sorsa és ez az etikai alap, a vallás-erkölcsi meggyőződés.“ (Heim Pál egyetemi tanár előszavából Zborovszky Ferencnek „A keresztény család biológiai és etikai megvilágításban“ című művéhez. 1929.)

akarata, ha csak a természetes rendre vagyunk tekintettel. Ha az ember elvonatkozik a Teremtőtől, tehát a Teremtő által előírt rendtől is, mi lesz a független moralisták cselekedeteinek a zsinórmértéke? Ekkor is az értelmes természetnek kellene lennie a zsinórmértéknek; de mert ez az Istenre mutat, lerontják az ember természetét. De csak szeretnék lerontani, mert mégis kénytelenek hozzáfordulni, amikor az ember célját keresik. Így az ember értelmes természetéből kiindulva, de következtetéseikben az út felén megállva azt mondják, hogy jóknak kell lennünk, de csak az erény kedvéért. Már pedig a tapasztalat azt bizonyítja, hogy pusztán az erény kedvéért még senki sem lett jó, annál kevésbbé jobb, mert az erény nem cél, hanem csak eszköz nála magasabb jó megszerzéséhez. Az erényesség nem végső cél, de nem is lehet. Az erényesség folytonos küzdelmet és fáradalmat kíván és még akkor is, ha már bírjuk. Az ember pedig megnyugodni akar küzdelmei és szenvedései után és biztos tudatában akar lenni annak, hogy a jót, amelyet nagy fáradtsággal megszerzett, nem veszítheti el többé. De az erényességet teljesen is elveszíthetjük, ha gyakorlásában csak kissé is lankadunk.

És az abszolút „kell“? ¹ Ez szintén nem végső cél, mert ilyesmi nincs. Az abszolút „kell“ pusztán valami hangzás és e hangzáson kívül semmi jelentése nincsen.

Tehát **vallás nélkül erkölcsösen nevelni teljes lehetetlenség**, amit fényesen bizonyít a tapasztalat.² A vallás nélküli erkölcsös nevelés föltétlen bizonyossággal züllésnek viszi a társadalmat, mert alapjaiban ingatja meg.³ Vallás nélkül erkölcsösen nevelni hiábavaló erőlködés, lehetetlenségre való vállalkozás,⁴ mert belső ellenmondást foglal magában. *A vallás nélküli erkölcsös*

¹ „Il est assez piquant d'observer que des moralistes contemporains n'ont rejeté l'autorité divine de la morale, que pour aboutir à une autorité bien autrement arbitraire.“ (Gillet: L'éducation de la conscience. 8 ezer. 1909, 71—72. oldal.)

² „Dass die ethische Erziehung nur auf religiöser Grundlage möglich sei — das ist wohl eine der ältesten Traditionen der menschlichen Kultur.“ (Foerster: Religion und Charakterbildung. 1926, 42. oldal.) Foerster ezután sorba veszi a laikus morál hirdetőinek tanait Comte Agostontól kezdve és kimutatja tarthatatlanságukat.

³ „La question sociale est une question morale; la question morale est une question religieuse.“ (A. Eymieu: Le gouvernement de soi-même.²⁰ 1927, III. kötet 88. oldal.)

⁴ Foerster „Jugendlehre“ művében a jubileumi kiadás (1921) második előszavában így nyilatkozik magáról: „Seit mehr als zehn Jahren hat er sich ausschliesslich damit beschäftigt, an der Hand einer möglichst ausgedehnten Praxis der ethischen Jugendunterweisung das Problem der Charakterbildung psychologisch zu studieren und durchzudenken — das Ergebnis dieser Studien ist die Einsicht in die absolute Unzulänglichkeit aller religionslosen Jugend-erziehung.“ És így folytatja: „Und der Verfasser ist überzeugt, dass die Ansicht von der Überflüssigkeit der religiösen Bildungsmittel nur deshalb so weite Kreise moderner Pädagogen zu beherrschen vermag, weil dieselben auf dem Gebiete der Charakterpädagogik keine ausgedehnte Praxis, kein ausschliessliches und konzentriertes Studium hinter sich haben.“

*nevelés nem más, mint idomítás,*¹ mert vallás nélkül nem tudjuk, hogy cselekedeteinkben mihez alkalmazkodjunk, mert vallás nélkül nincs észszerű célja cselekedeteinknek.²

244. Még az a kérdés, hogy lehet-e az erkölcsösséget a nevelés alapján lényeges tulajdonságának mondanunk?

Midőn értelmes természetünknek megfelelően cselekszünk és midőn az Isten akaratának megfelelően cselekszünk, mindkét esetben ugyanazt a cselekedetet kapjuk. Mégis van e kettő között különbség, bár ez nem vonatkozik magára a cselekedetre. E különbség az, hogy az értelmes természetünknek megfelelő cselekvés által mint eszközzel cselekszünk az Isten akaratának mint célnak megfelelően. Ezért az erkölcsösség eszköz jellegével bír a vallásossághoz viszonyítva. És mert minden eszköz lényege céljában van, azért *az erkölcsösség lényege, értéke és értelme a vallásosságban mint céljában van, következésképp ha a nevelés erkölcsös akar lenni, akkor föltétlenül vallásosnak kell lennie és ha a nevelés vallásos, akkor már föltétlenül erkölcsös is.*

A vallásosság alapján lényeges tulajdonsága a nevelésnek. A vallásosság állapot vagy készség, amely minden cselekedetünket átfogja, míg akkor, amikor erkölcsösségre képe-sítünk, csak az egyes cselekedeteknek mutatjuk meg a helyes irányt. És ha az erkölcsileg jó cselekedetek valamelyik fájában készségre teszünk szert, akkor az erényességnek ama fáját szereztük meg; és ha az erkölcsileg jó cselekedeteknek mindegyik fájában készségre teszünk szert végső célunkra való tekintettel, akkor vallásosak vagyunk. Tehát **az erkölcsösségre való képesítés a vallásosságra való képesítés szolgálatában áll.** Nem mondhatjuk, hogy erkölcsösségre képesíteni és nevelni a valóságban azonosul, ha nem jelöljük meg az erkölcsösség célját. Ha pedig a célt is megmondjuk, akkor eljárásunk vallásosságra való képesítés, amelyet az erkölcsösségre való képesítéssel akarunk elérni. Tehát **az erkölcsösség nem alapján lényeges tulajdonsága a nevelésnek.**

Midőn azt mondjuk, hogy az erkölcsösség nem alapján

¹ „Die Religion ist der Mittelpunkt des geistigen Lebens des Menschen und die religiöse Bildung ist der Höhepunkt aller geistigen Entwicklung, denn ihr kommen die höchsten Kräfte der Menschenseele zur Entfaltung und Bethätigung. Deshalb wird jede Erziehung, welche sich die religiöse Bildung nicht zum höchsten Ziele setzt, aufhören, eine wahre, harmonische Bildung zu sein, und zur einseitigen Abrichtung, zur Dressur herabsinken. Der englische Premierminister Gladstone hat darum ganz richtig gesagt: Jedes Erziehungssystem, welches die Religion in die Zweite Linie verweist, ist ein verderbnisvolles.“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist in ihren Folgen verderblich. 1880, 71. oldal.)

² A liberális francia pedagógus, Devolve, bevallja, hogy Franciaország iskoláiba a vallás nélküli (laikus) erkölcsöt nem pedagógiai, hanem politikai okok alapján vitték be. (Foerster: Religion und Charakterbildung. 1926, 22. oldal.)

lényeges tulajdonsága a nevelésnek, ezzel nem azt mondjuk, hogy neki csak mellékes szerepe van a nevelésben. Isten ments! Ezzel csak azt állítjuk, hogy az erkölcsösségre való képesítést nem mondhatjuk azonosnak a neveléssel, mert a nevelés nem eszközzel, hanem céljával azonosul.

A nevelés rendszere.

245. A nevelésnek sok mozzanata van, amelyek mind egységbe fűződnek, közvetlenül vagy közvetve a nevelés lényegére vonatkoznak. Ahogyan az egyes mozzanatok összekapcsolódnak, hogy a földi boldogságra való képesítésen át a végső célra való képesítést szolgálják, a *nevelés rendszerének nevezzük*. Tehát *a nevelés rendszere az, hogy a benne előforduló vagy előfordulható összes mozzanatok egységes egészet alkotnak úgy, hogy közvetlenül vagy közvetve mind az ember végső céljára való képesítést tartják szem előtt*.

Hogy e sok mozzanat miképpen alkothat egységes egészet, azt mi nem önkényesen határozzuk meg, hanem a nevelés célja, az egyes mozzanatok természete s egymáshoz és a neveléshez való viszonyuk mondja meg nekünk. Tehát **hogy mi a nevelés rendszere, az a nevelés természetétől függ**. És mert a nevelés csak az ember természete után igazodik, azért a **nevelés rendszere is csak az ember természete után igazodik**.

246. Hány nevelési rendszer lehetséges?

a) A nevelés az embert végső céljára képesíti, mert a célokat tekintve csak a végső cél ugyanaz minden embernél. Tehát a nevelés meghatározásában egységes. Továbbá bármit is teszünk a nevelésben, mindent ama célra való tekintettel teszünk, amelyet a nevelés céljának mondunk. Ezért a nevelés összes mozzanatai e célra fognak irányulni, vagyis e cél valami állandó viszonyt létesít az összes mozzanatok között, következésképp **csak egyetlen egy nevelési rendszer lehetséges**.

b) Ezt mondja az is, hogy a nevelésnek csak egyetlen egy alapjában lényeges tulajdonsága van. Mert mit mond e tulajdonság? Azt, hogy milyennek kell lennie a nevelésnek és nemcsak a maga egészében, hanem részeiben is. Ha most e milyenséget a nevelés minden részében megvalósítjuk, rendszert kapunk. Tehát: a) **a nevelés rendszere az alapjában lényeges tulajdonság után igazodik**; b) **a nevelésnek csak egyetlen egy rendszere van**.

c) Ezt bizonyítja az is, hogy a neveléstannak, mely a nevelés tudománya, csak egyetlen egy deductiv elve van. Ha több nevelési rendszer is lehetséges lenne, akkor e különböző rendszereket különböző elvek tartanák össze; de akkor több deductiv elve is lenne a neveléstannak, ami a valósággal ellenkezik. Tehát **csak egy nevelési rendszer van**.

Mégis azt tapasztaljuk, hogy egyes pedagógusok különböző

nevelési rendszerek híveinek vallják magukat. Különösen az *u. n. individuális és szociális nevelési rendszerről* esik sok szó. Mi az oka annak, hogy némelyek, bár tévesen, különböző nevelési rendszerekről beszélnek, arról később lesz szó.

Bár a nevelésnek csak egy rendszere van, mégis különbségeket is veszünk észre a nevelésben, mert pl. másképen neveljük azt, aki tanító akar lenni és másképen azt, aki csizmadianak vagy orvosnak készül. Ennek a megfigyeltét is később adjuk.

247. A természetes ész világa mellett s így a természetes rendben is csak egyetlen egy nevelési rendszer lehetséges. Azonban most tényleg természetfölötti rendben élünk s ezért az a kérdés, hogy most is ugyanaz a rendszere van-e a nevelésnek, mint lett volna a természetes rendben?

Minden rendben, amelyben az ember nevelésre szorul, a nevelés az embert végső céljának az elérésére képesíti, tehát az Isten dicsőítésére. Mivel pedig ez a képesítés azt mondja, hogy a nevelésnek csak egyetlen egy alapelvben lényeges tulajdonsága van s a nevelés rendszereinek a száma a nevelés alapjaiban lényeges tulajdonságainak a száma után igazodik, azért **a mostani természetfölötti rendben is csak egyetlen egy nevelési rendszer lehetséges és ez teljesen megegyezik a természetes rend nevelési rendszerével.** Közöttük csak az a különbség van, hogy a mostani természetfölötti rendben a nevelési rendszer sokkal tökéletesebben valósítható meg, mint megvalósítható lett volna a természetes rendben, mert az Isten magasabb boldogságra hívott meg minket, mint amilyen természetünk szerint megillet bennünket és ennek megfelelően bőséges kegyelmekkel lát el minket. De e különbség nem vonatkozik a nevelési rendszer lényegére.

248. A nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága azt fejezi ki, hogy milyennek kell lennie eljárásunknak, hogy nevelés legyen. De ezzel azt is megtudjuk, hogy a nevelés egyes mozzanatai miképpen kapcsolódnak össze, milyen viszonyban vannak egymással és a nevelés rendszerével. Ebből következik, hogy **a nevelés rendszere a nevelés alapján lényeges tulajdonságától függ.** Mivel pedig a nevelésnek alapján lényeges tulajdonsága a vallásosság, mely a nevelést teljes egészében és minden részében átfogja s midőn a részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonyát úgy valósítjuk meg, ahogyan azt a nevelés célja, t. i. a vallásosságra való képesítés megköveteli, akkor a nevelés rendszerét kapjuk, azért **a nevelés rendszere maga a vallásos nevelés,** vagy szabatosabban: **a nevelés rendszere maga a nevelés,** mert nevelés és vallásos nevelés a valóságban azonosul. **Aki tehát vallásosan nevel, az rendszeresen is nevel.** Az egyes nevelőknél az eljárás a rendszerességben kisebb-nagyobb tökéletességi fokot érhet el, azonban **megvan a rendszeresség lényege már akkor, amikor valaki vallásosan nevel.** És megfordítva: **aki rendszeresen akar nevelni, annak föltétlenül vallásosan kell nevelnie,** mert akkor, ha nem nevel vallásosan, már nem is nevel s ezért rendszeres eljárása valami más, csak nem nevelés. Ha a rendszerességet a nevelésre vonatkoztatjuk, akkor a rendszeresség célja csakis a vallásosságra való képesítés lehet.

Ezt az igazságot a következő okoskodással is megkapjuk:

ha csak egyetlen egy nevelési rendszer van, akkor **a nevelési rendszer nem lehet más, mint maga a nevelés.**

249. Ezek után már okát adhatjuk annak, hogy miért hallunk több nevelési rendszerről.

Mivel a nevelési rendszer azonosul magával a neveléssel, de egyesek különböző meghatározását adják a nevelésnek, azért látszólagosan több nevelési rendszer van. De ez valóban csak látszat. Csak egyetlen egy nevelés van. Tehát a nevelésről adott meghatározások vagy mind rosszak, vagy közülük csak egy jó, következésképpen a pedagógusok által tárgyalt nevelési rendszerek, vagy mind nem nevelési rendszerek, vagy közülük csak egy lehet nevelési rendszer. Mivel pedig az a meghatározás, amelyet mi adtunk a nevelésről, teljesen biztos ismeret, amely ellen logikailag megalapozott ellenvetés nem tehető, azért a most tárgyalt nevelési rendszer a nevelési rendszer. Tehát a vallott több nevelési rendszernek az alapja nem a nevelésben van, hanem egyes pedagógusok téves felfogásában.

250. A mondottakból következik, hogy **nevelni, vallásosan nevelni és rendszeresen nevelni a valóságban azonosul.** Lássuk ezt közelebbről!

A nevelés fogalma azt mondja, hogy miképpen fogja fel az ész. A vallásos nevelés fogalma ugyanazt fejezi ki, csak hogy már végrehajtásának állapotában tekinti a nevelést. A „vallásos” jelző csak határozottabban állítja elénk azt, amit a nevelés fogalma nem oly világosan fejez ki. Végül pedig a rendszeres nevelés szintén ugyanazt fejezi ki, mint a nevelés vagy vallásos nevelés, csak hogy a nevelés összes mozzanatainak egymáshoz s a lényeghez való viszonyában.

Ezután a megismerési rendben a sorrend a következő:

Első a nevelés tudományos meghatározása, vagyis nevelni annyit tesz, mint az Isten dicsőítésére képesíteni, midőn az ész még eltekint attól, hogy a nevelés a megvalósulás vagy csak a lehetséges állapotában van-e.

Ebből okoskodással levezetjük, hogy a nevelés tényének végrehajtásában nem más, mint az akarat fejlesztése végső céljára való tekintettel.

Ebből ismét okoskodással levezetjük, hogy a nevelés, vagyis a gyakorlatban az akarat fejlesztése nem más, mint erényességre való képesítés.

Mivel pedig az erényesség lényege a vallásosság, azért ismét okoskodással kapjuk, hogy a nevelés, azaz az akarat fejlesztése, illetőleg az erényességre való képesítés nem más, mint vallásosságra való képesítés.

Végül ha a nevelést nemcsak általánosságban vesszük szemügyre, hanem összes mozzanataiban is, akkor ugyanazt a nevelést rendszeres nevelésnek mondjuk.

Ez a megismerés sorrendje. De a nevelés tényének a végrehajtása-

ban a sorrend éppen megfordított, mert a végső cél a gyakorlatban az utolsó. Tehát:

A rendszeres neveléssel vallásosságra képesítünk;
a vallásosságra való képesítéssel az erényességre képesítünk;
az erényességre való képesítéssel az akaratot fejlesztjük;
az akarat fejlesztésével az Isten dicsőítésére képesítünk.

251. Ezek után nevezetes kérdés vetődik föl. Ha nevelés és rendszeres nevelés a valóságban azonosul, akkor talán a rendszeresség is alapjában lényeges tulajdonsága a nevelésnek.

Nevelés és rendszerességre való képesítés nem fölcserélhető fogalmak, mert mind a kettő mást és mást fejez ki, hiszen a rendszerességre való képesítés sok mindenre vonatkozhat, pl. csizmafoltozásra is. Ezért a rendszeresség nem alapjában lényeges tulajdonsága a nevelésnek. A rendszeresség minden célra való törekvést megillet s ezért megilleti a nevelést is. Ha most az elénk tűzött cél összes mozzanatai között a cél elérésének megfelelő egymásutánt és összeköttetést létesítjük, akkor rendszeresen törünk az elénk tűzött cél felé. És mert a cél csak így érhető el, azért az elénk tűzött célra való törekvés és az elénk tűzött célra való rendszeres törekvés a valóságban azonosul. A nevelésre alkalmazva: nevelés és rendszeres nevelés (és nem rendszerességre való képesítés) a valóságban azonosul. Tehát *a rendszeresség nem alapjában lényeges tulajdonsága a nevelésnek.*

252. Még egy kérdésre kell felelnünk s ez: lehet-e a vallástalan nevelésnek rendszere?

A nevelés vallásosság nélkül lehetetlen. Ekkor az, amit nevelésnek mondanak, nem nevelés, hanem valami más; sőt mert nevelésről van szó, az ilyen eljárás csak lélekvesztés lehet.¹ A lélekvesztésnek, illetőleg a vallástalan nevelésnek pedig nincs rendszere, mert ez rossz, tehát valami jónak a hiányát jelenti. A vallástalan nevelésnek nincs célja, mert a hiány nem lehet cél, cél nélkül pedig rendszer sem lehetséges. A vallástalan nevelésben nincs meg az egységesítő s amit annak mondanak, vagy nem az, mint pl. a földi boldogságra való képesítés, mert ez célját sürgeti, vagy csupán rögeszme, megbomlott agy szüleménye. Vallás nélkül nincs nevelés és ezért a vallástalan nevelésnek mint nem létezőnek nem is lehet rendszere. A vallástalan nevelés fogalmát úgy kapjuk, hogy a nevelést tagadjuk (mert nevelés és vallásos nevelés fölcserélhető fogalom), következőleg vallástalan nevelés annyit, mint nem nevelés. Tehát a vallástalan nevelés tagadás. És mert, csak az állításnak lehet rendszere, vagyis valami létezőnek, ha az

¹ „Une éducation sans Dieu . . . Un enfant, le plus aimable, élevé loin de Dieu! . . . J'ai vu quelquefois cela de près, et pour exprimer ma tristesse et mon effroi, je ne trouvais que les deux paroles de l'Ecriture: vastitas et sterilitas (sivárság és meddőség). (Jerem. 48, 3.) (Dupanloup: De l'éducation¹⁶ 1923, II. kötet 5. oldal.)

akaratban is létezik, azért *a vallástalan nevelésnek nincs rendszere.*

MÁSODIK SZAKASZ.

A nevelés másodtulajdonsága.

Hogyan határozzuk meg a nevelés másodtulajdonságát?

253. A nevelésnek alárendelt eleme is van s ez a földi boldogságra való képesítés. Ha most azt vizsgáljuk, hogy milyennek kell lennie a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés szerint, akkor azt kell vizsgálnunk, hogy mi is a földi boldogság (erről már volt szó) és a földi boldogság meg az ember közötti viszony milyennek mondja a nevelést. Az így nyert tulajdonság *másodtulajdonság*, mert a nevelésnek levezetett lényeges jegye után igazodik. Tehát **a nevelés másodtulajdonságát a földi boldogságra való képesítés határozza meg.**

Mondottuk, hogy a földi boldogságban kettőt kell megkülönböztetnünk: a) a földi boldogulást, vagyis ama társadalmi kört, amelyben érvényesülni akarunk és b) a tulajdonképeni földi boldogságot, azaz ama javakat, amelyeket a választott körben szereznünk kell, hogy végső célunkat elérhessük. Ha tehát azt akarjuk tudni, hogy milyennek kell lennie a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés szerint, akkor külön-külön tekintetbe kell vennünk a földi boldogulást és a tulajdonképeni földi boldogságot, mert csak így adhatunk pontos feleletet.

254. Milyennek kell lennie a nevelésnek a tulajdonképeni földi boldogság szerint? Mivel a tulajdonképeni földi boldogság nem más, mint a földi boldogság lényege, azért kérdésünket így is lehet föltennünk: milyennek kell lennie a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés szempontjából a földi boldogság lényege szerint? De erre a kérdésre már megfeleltünk s azt találtuk, hogy **a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés szempontjából a földi boldogság lényege szerint vallásosnak kell lennie**, mert a földi boldogság lényege az erényesség, az erényesség titka pedig a vallásosságban van.

A nevelés célja által teljesen és tökéletesen meg van határozva, még pedig csak egyféleképen. E teljes és tökéletes meghatározottság teljesen és tökéletesen megköti a nevelést a célra való tekintettel annyira, hogy benne mindent e célra való tekintettel kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy eljárásunk nevelés legyen. Mivel pedig a földi boldogságra való képesítés teljesen benne van a nevelésben, sőt tőle elválaszthatatlan, azért **a földi boldogságra való képesítés is csak vallásos nevelést követelhet.**

255. A tulajdonképeni földi boldogság vagyis az erényesség csak egyféle színezetet ad a nevelésnek, t. i. a vallásosságot. Mí-
dön tehát azt keressük, hogy hány másodtulajdonsága van a
nevelésnek, akkor a földi boldogulást, vagyis azt a társadalmi kört,
amelyben az ember elhelyezkedni akar, más szóval: az életformá-
kat vesszük tekintetbe.

Ez életformák nagyon különbözők és nemcsak alakra, hanem
tartalomra is, amennyiben a földi boldogság lényegén, t. i. az
erényességen kívül mindegyik életformához más és más köteles-
ségek vannak kötve, mert mások pl. a tanítói állás kötelességei,
mint az ügyvédségé, ennek a kötelességei pedig ismét mások,
mint a kovácmesterségé s így tovább. Mivel a nevelés másod-
tulajdonsága az életformák után igazodik, azért **a nevelésnek
sok másodtulajdonsága van.**

256. Ha a földi boldogság életformáit vesszük tekintetbe,
akkor ama kérdésnél, hogy milyen legyen a nevelés, már kissé
nehezebb a felelet. Ennek az az oka, hogy az életforma nagyon
sokféle és tartalmilag is különbözők. (Pap, tanító, földműves,
mérnök, iparos stb.) A nevelésnek tehát az összes pályákat,
foglalkozási ágakat és hivatásokat tekintetbe kell vennie és minden-
kit úgy kell nevelnie, hogy a választott életformát betölthesse úgy,
hogy ez életforma földi boldogsága lehessen, amelyen át végső
célját elérhesse. A nevelésnek tekintetbe kell vennie a gyakorlati
élet viszonyait és körülményeit is. Ezt így fejezzük ki: **a neve-
lésnek gyakorlatiasnak kell lennie.**

Azonban a gyakorlatiasság nem egyjelentésű szó minden
életformára, míg a vallásosság teljesen egy és ugyanaz minden
ember nevelésénél. A gyakorlatiasság más annál, akit szabónak
nevelünk és más annál, akit tanítónak nevelünk. De hogy a
szavakkal takarékoskodjunk, a gyakorlatiasságnak különböző
jelentéseit egy szóba foglaljuk és csak gyakorlatiasságnak neve-
zük. Tehát **a nevelésnek sok másodtulajdonsága van,
amelyeket közös néven gyakorlatiasságnak nevezünk.
Ez egy szó ugyan, de a különböző életformák szerint
különböző jelentése van.**

A gyakorlatiasságnak és vallásosságnak egymáshoz való viszonya.

257. A gyakorlatiasság csak másodtulajdonság, mert nem
mondhatjuk, hogy gyakorlatiasságra való képesítés és nevelés
fölcserélhető fogalom, hiszen még azt sem mondhatjuk, hogy a
gyakorlatiasságra való képesítés és földi boldogságra való képesítés
azonosul a valóságban, mert a földi boldogság lényegét a vallásos
nevelés adja meg. A gyakorlatiasságra való képesítés még mást is
föltételez, hogy nevelés és földi boldogságra való képesítés lehes-
sen, még pedig a vallásos nevelést. Amint a földi boldogságra való
képesítés csak az Isten dicsőítésére való képesítéssel együtt

lehetséges, éppen úgy a gyakorlatiasság is csak akkor tulajdonsága a nevelésnek, ha ez vallásos. És amint a földi boldogságra való képesítésnek csak akkor és csak addig van értéke és értelme, ha vele jár a vallásos nevelés, azért a gyakorlatiasságnak is. Tehát **a gyakorlatiasság alárendelt viszonyban van a vallásossággal szemben**, még pedig e kettő között ugyanaz a viszony van, mint a földi boldogságra való képesítés és az Isten dicsőítésére való képesítés között, vagyis **a gyakorlatiasság teljesen és tökéletesen eszköze a vallásosságra való képesítésnek**. Azért képesítjük az embereket az általuk választott életformákra, hogy emez életformák keretei között elérhessék végső céljukat.

A mondottakból következik, hogy a) **a gyakorlatiasság fontossága céljában van s ez a cél a vallásosságra való képesítés**; b) **a gyakorlatiasság lényeges tulajdonsága a nevelésnek, csak nem alapjában lényeges tulajdonsága**.

A nevelés módosulásai.

258. A gyakorlatiasságra való nevelést többféleképpen lehet keresztülvezetnünk aszerint, hogy ki milyen életformát választ magának. Mindezek egymagukban nem alkotnak nevelést, hanem csak eszközei a vallásos nevelésnek, amint a gyakorlatiasság is. Ezek csak *módosulásai* a nevelésnek, mert az emberek különböző életformákra való képesítésen át iparkodnak végső céljukat megvalósítani. **Mindenkinél és mindenütt a vallásos nevelés ugyanama módon történik, de a földi boldogságra való képesítés szempontjából tekintve az életformákat a nevelés bizonyos módosulásoknak van alávetve, amelyek a nevelés lényegét nem módosítják, csak mélyítik, de módosítják a gyakorlatiasságra való képesítést.**

259. A nevelés a különböző életformákra való képesítés miatt nagyon változatos. Mivel ez életformák mind csak keret, amelyben megélhetésünket és érvényesülésünket keressük, hogy így erényesek lehessünk s ez által célunkat elérhessük és ezt a vallásos nevelés eszközli, azért **a nevelés különböző változatait a vallásosság fűzi egységbe**. A változatosságot a földi boldogságra való képesítés adja a különböző életformák szerint, az egységet pedig a vallásosság. Tehát **a nevelés szép és szépségét a vallásosságtól kapja**.

Következmények.

260. A földi boldogság éppen úgy, mint az Isten dicsőítése s az örök boldogság megnyerése bizonyos ismereteket és készségeket követel. Ezek négyfélék: a) Olyanok, melyek a földi boldog-

ság lényegéhez, az erényességhez tartoznak. Mivel ezeket csak a vallásos nevelés által szerezhethjük meg, azért **a földi boldogságra való képesítés föltétlenül megkívánja a vallásos nevelés által a vallási ismereteket. A vallásos nevelés a leggyakorlatiasabb nevelés.** b) Olyanok, amelyekre bizonyos társadalomban (mondjuk: államban) mindenkinek szüksége van, aki ama társadalomhoz tartozik. Ezek: írás, olvasás, számolás stb. c) Olyanok, amelyekre már nem mindenkinek, hanem csak ama társadalom vezetőosztályainak van szükségük. d) Olyanok, amelyek valamely különös és meghatározott életformának (pap, tanító, kovács stb.) felelnek meg.

A gyakorlatiasságra való képesítés tulajdonképpen akkor veszi kezdetét, amikor a c) és d) ismeretek tanításáról van szó. Eddig a gyakorlatiasságra való nevelés egy meghatározott társadalomban mindenkinél ugyanaz. Tehát **a nevelés egy meghatározott társadalomban bizonyos ideig minden embernél egyforma és nem csak a vallásosságra való tekintettel, hanem a földi boldogságra való képesítés szempontjából is.** A nevelés azután a földi boldogulásra való képesítés miatt különböző irányokat vesz föl, amelyeket a vallásosságra való képesítés fog át és köt egységbe.

261. A gyakorlatiasság a földi boldogság életformái után igazodik. Ez életformák ismeretekben, készségekben és egyes különös kötelességekben különböznek egymástól. Pl. mást kell tudnia és más kötelességei vannak a tanítónak, mint a kovácsnak és így tovább. Az egyes életformák különös kötelességeire általában példa által nem nevelhetünk, mert a nevelő általában más életformában van, mint amilyenben lesznek neveltjei. És ha a neveltek ugyanazt az életformát választják is, mint amilyenben nevelőjük van (pap, tanító, tanár stb.), még akkor sem nevelhet példájával a nevelőség különös kötelességeire. A nevelő példájával csak azt közölheti, hogy a kötelességteljesítéshez szükséges készségre neveli neveltjeit, hogy e készség hatása alatt a neveltek a nevelés befejezése után az általuk választott életforma különös kötelességeit is teljesítsék. Az egyes életformákhoz szükséges ismeretek és készségek elsajátíttatása pedig a tanítás dolga és nem a példáé. Igaz, hogy különösen a készségek elsajátításához a nevelő részéről példa is szükséges, pl. hogy a szónoklásnál miképpen álljon a leendő pap, milyen legyen a testtartása stb. De ez nem a tulajdonképeni példa, mert ez még mindig a tanításhoz tartozik. Így azt kell mondanunk, hogy **a gyakorlatiasságra való képesítésben a példa nem vesz részt, vagyis a gyakorlatiasság csak a tanítástól követel kötelességeket.**

Itt még egy kis látszólagos nehézséget kell eloszlatnunk. Ha példával nem nevelünk az életformák különös kötelességeire, de az általunk választott életforma kötelességei az Isten iránt tartozó kötelességeink után legelső kötelességeink, akkor a példa teljesen fölösleges a nevelésben.

Ez az okoskodás helytelen. A példa valóságos és teljesen nélkülözhetetlen eszköze a nevelésnek annyira, hogy a nevelés tulajdonképeni képviselője a példa, míg a tanítás a példa szolgálatában áll. Példánkkal állandóan befolyásunk alatt tartjuk neveltjeinket azért, hogy egész életüket és benne mindent végső céljukkal hozzanak vonatkozásba. Példánkkal nemcsak mutatjuk a végső cél felé vezető utat, hanem járátjuk is neveltjeinkkel. De már az életformák különös kötelességeinél csak a tanítás mutatja az utat, a példa nem, mert a nevelő más meghatározott cselekedetekkel dolgozik az életformára való képesítésnél, mint amelyekkel a nevelt törekszik arra, hogy az általa választott életforma különös kötelességeit majd teljesíthesse. Ami az ember végső célját illeti, itt a nevelő példája valóságos eszköz, mert itt a nevelő és nevelt cselekedetei csak számbelileg különböznek egymástól, különben egyformák; míg az életforma különös kötelességeire való képesítésnél a nevelő és nevelt cselekedetei nemcsak számbelileg különböznek egymástól, hanem lényegben is. Így azután a gyakorlatiasság semmi különös követelményekkel nem lép föl a példával szemben. Amit a nevelőnek a példa terén meg kell tennie, azt mind egyenesen és közvetlenül a vallásosság követeli tőle.

Mégis a példa teljesen nélkülözhetetlen a gyakorlatiasságra való nevelésnél. U. i. a példával készségessé tesszük az embert arra, hogy most és később minden kötelességét hiven és pontosan teljesítse végső céljára való tekintettel. Amely kötelességek egyenesen és közvetlenül végső céljára vonatkoznak, azokat már nevelés alatt is teljesítettjük és e kötelességek nevelés után is kötelességek maradnak. Amely kötelességek pedig csak a választott életforma kötelességeinek közvetítésével vonatkoznak a végső célra, azokat a nevelés alatt még nem teljesíttethetjük, hiszen neveltünk még nincs az általa választott életformában, hanem csak lesz a nevelés befejezése után. E kötelességeket csak tanítás által jelölhetjük meg, a példával pedig készségessé tesszük neveltünket mindama kötelességek teljesítésében, amelyek a nevelés alatt kötelességei a neveltnak és neveltünk e készség hatása alatt később ama kötelességeit is hiven fogja teljesíteni, amelyek választott életformájának különös kötelességei, hiszen e kötelességeket és teljesítésük módját tanítás által megismerte, a kötelességteljesítéshez megszerzett készség pedig arra hajlamossá teszi és folytonosan sarkalja. Így a példa az életforma különös kötelességeire való képesítésénél is teljesen nélkülözhetetlen, nélküle e képesítés csak üres álom. Ezt a tapasztalat fényesen bizonyítja. Bármilyen rendszeres is az életformára való képesítés tanítás által, ha e képesítéssel nincs összekötve a nevelő tündöklő példája, akkor a nevelt megtanulja ugyan, hogy mik lesznek a jövőben kötelességei, de teljesíteni azokat vagy nem fogja, vagy csak immel-ámmal.

Tehát a gyakorlatiasság a példánál nem lép föl követelményekkel, mert azt, ami a példától követelhető, mind a vallásos-

ság követeli tőle; mindazonáltal **főképen a példa eszközlí azt, hogy a választott életforma kötelességeit pontosan és lelkiismeretesen teljesíthessük.**

A mondottakból három következményt kapunk:

a) **A gyakorlatiasság képviselője a tanítás.**
 b) **Hogy nevelünk-e, azt a példa mondja meg és hogy milyen életformára való képesítésen át nevelünk, azt a tanítás mondja meg.**

c) **A példa sokkal fontosabb a nevelésben mint a tanítás.**

A nevelés mellékrendszerei.

262. A nevelés másodtulajdonsága azt fejezi ki, hogy milyennek kell lennie a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés szempontjából tekintve az életformákat. Így az egyes emberek illetőleg egyes embercsoportok nevelése bizonyos színezetet kap: de ez a színezet nem rendszer, mert a földi boldogságra való képesítés alárendelt elem, következőleg nem ez fűzi egységbe a nevelés mozzanatait, tehát nem ez határozza meg a nevelés rendszerét. A rendszer a cél és lényeg után igazodik, nem pedig azután, amivel a célt és lényeget megvalósítjuk. Mindazonáltal bizonyos értelemben itt is beszélhetünk rendszerről, mert a meghatározott életformára való képesítés az egyes ismereteket és készségeket bizonyos alcélnak vagy másodcélnak rendeli alá, vagy pedig az ismereteket és készségeket valamely életformának megfelelően csoportosítja. Így beszélünk tanítói nevelési rendszerről, a különböző ipari pályák nevelési rendszeréről stb. Ezek közül egyik sem a tulajdonképeni nevelési rendszer, hanem csak annyiban mondhatók rendszernek, amennyiben az ismereteket és készségeket valamely életforma szerint így vagy úgy csoportosítják, míg az igazi nevelési rendszer a nevelésben mindent, tehát az ismereteknek az életformák szerint való csoportosítását is az Isten dicsőítésére való képesítés végett összpontosít. E rendszereket *mellékrendszereknek* nevezzük. **A mellékrendszerek száma annyi, amennyi jelentése van a gyakorlatiasságnak a különböző életformák szerint,** sőt számuk még szaporodhat is a társadalom fejlődésével és tagozódásával. Ez által a tulajdonképeni rendszer módosul, de lényegében ugyanaz marad. Tehát **a nevelésnek csak egyetlen egy rendszere van, mely a földi boldogság életformái miatt a mellékrendszerek által módosul, de lényegében ugyanaz marad.**

A mondottakból három következményt kapunk:

a) **A nevelés módosulásai és a nevelés rendszerei ugyanazt fejezik ki.**

b) **A mellékrendszereket is a tanítás képviseli.**

c) **A mellékrendszerek sohasem léphetnek föl önállóan, hanem csak a tulajdonképeni rendszerrel együtt.**

HARMADIK SZAKASZ.

A nevelés harmadtulajdonsága.**Tudatosság és tervszerűség.**

263. A nevelésnek tudatosnak és tervszerűnek kell lennie. E kettő milyen tulajdonsága a nevelésnek?

A nevelés bizonyos cselekedetek összesége, amelyekkel meghatározott célt akarunk elérni. Mivel pedig minden cselekedet és még inkább bizonyos összetartozó cselekedetek complexuma tudatosságot és tervszerűséget követel, azért a nevelés is. Tehát a tudatosság és tervszerűség tulajdonsága a nevelésnek, de nem alapjában lényeges és nem levezetett lényeges jegyéből kapjuk. E két tulajdonságot a cselekedetek természetéből kapjuk s ezért **a tudatosság és tervszerűség harmadtulajdonsága a nevelésnek.** Tehát *a tudatosság és tervszerűség nem faji, hanem nemi tulajdonsága a nevelésnek.*

Midőn azt mondjuk, hogy a tudatosság és tervszerűség harmadtulajdonsága a nevelésnek, ezzel nem azt állítjuk, hogy e kettő valami harmadrendű a nevelésben. Ezzel csak azt fejezzük ki, hogy a tudatosságot és tervszerűséget és a nevelés többi harmadtulajdonságát nem a nevelés fogalmából vagy alárendelt eleméből kapjuk, hanem általában a cselekedetek természetéből. *A harmadtulajdonság is lényeges, csak nem faji, hanem nemi tulajdonság.*

264. Milyen viszony van a tervszerű és vallásos nevelés között?

Midőn a nevelő a rendszernek és mellékrendszereknek megfelelően jár el, vagyis a nevelés összes mozzanatait, rész után részt ugyanazon viszony szerint létesít, amelyet a nevelés rendszere magában foglal, akkor a nevelő tervszerűen jár el. Tehát *a nevelésben a tervszerűség nem más, mint a rendszerben és mellékrendszerben foglalt viszonyoknak a gyakorlatban való megvalósítása.* Ebből következik, hogy csak akkor nevelhetünk tervszerűen, ha vallásosan nevelünk, mert a tervszerűség a rendszert valósítja meg, a rendszer pedig vonatkoztatva a nevelésre egyenlő a vallásosságra való képesítéssel. Más szavakkal: **tervszerű nevelés csak vallásos nevelés mellett lehetséges.**

A tervszerűség a rendszerben és mellékrendszerekben foglalt viszonyok szerint valósítja meg a nevelést. Tehát *a tervszerűség a gyakorlatiasságra is vonatkozik.* Mivel pedig a gyakorlatiasság eszköze a vallásosságra való képesítésnek, azért **a gyakorlatiasság csak akkor lehet tervszerű, ha a nevelés vallásos.**

Rendszeresség.

265. **A rendszeresség is csak harmadtulajdonsága**

a nevelésnek, mert az összetartozó cselekedeteknek a tulajdonsága. Tehát *a rendszeresség nem faji, hanem nemi tulajdonság.*

266. Milyen viszony van a rendszeresség és tervszerűség között?

A rendszeresség és tervszerűség között benső viszony van, mégis fogalmaik szerint különböznek egymástól. A rendszeresség ténylegességében és végrehajtásának állapotában tekinti a nevelést, mint egységes egészet és így határozza meg az összes mozzanatoknak egymáshoz és a lényeghez való viszonyát. A tervszerűség szintén ténylegességében és végrehajtásának állapotában tekinti a nevelést, de már nem a maga egészében, hanem részeiben. Ezért a tervszerűség a rendszer után igazodik, azaz a rendszer mindent rendbe foglal még a nevelés tényének a végrehajtása előtt és a rendet a tervszerűség lépésről-lépésre megvalósítja. A tervszerűség a nevelést részeiben tekinti s ezért tulajdonképpen nem beszélhetünk tervszerű nevelésről, hanem csak a nevelést kitevő cselekedetek tervszerűségéről, amiből azután a rendszer, illetőleg a nevelés épül föl. Tehát

első a nevelés fogalma, amidőn még eltekintünk attól, hogy a nevelés ténylegességében van-e, vagy csak lehetőségességében;

a második az akarat fejlesztése, mely egyenlő a neveléssel, de már végrehajtásának állapotában tekinti;

a harmadik az erényességre való képesítés, mely szintén egyenlő a neveléssel és szintén végrehajtásának állapotában tekinti a nevelést, de már kissé meghatározza, hogy mivel lehet az akaratot fejleszteni;

a negyedik a vallásosságra való képesítés, mely szintén egyenlő a neveléssel és szintén ténylegességében tekinti a nevelést, de már közelebbről meghatározza, hogy mikor nevelünk erényességre, ha az akaratot fejleszteni akarjuk;

az ötödik a rendszeres nevelés (és nem rendszerességre való képesítés), mely szintén egyenlő a neveléssel és a nevelést szintén végrehajtásának állapotában tekinti, de már a részeknek egymáshoz és a lényeghez való viszonyában. A rendszeresség már nem csak általánosságban tekinti a nevelést, hanem részeiben is, bár összes részeiben egyszerre;

a hatodik a gyakorlatiasság, mely a nevelés rendszerét az egyes életformáknak megfelelően módosítja a mellékrendszerekkel és a nevelést szintén ténylegességében tekinti; végül a hetedik a tervszerűség, mely szintén ténylegességében tekinti a nevelést, de nem a maga egészében, hanem részeiben, amint rész után részt megvalósítunk.

Igy van ez a megismerési rendben. De éppen fordítva van, mikor a nevelés végrehajtásán dolgozunk, t. i.

a tervszerűséggel a gyakorlatiasságon át a mellékrendszerek segítségével megvalósítjuk a rendszeres nevelést; a rendszeres neveléssel egyidőben megvalósítottuk a vallásosságra való képesítést; a vallásosságra való képesítéssel egyidőben megvalósítottuk az erényességre való képesítést; az erényességre való képesítéssel egyidőben megvalósítottuk az akarat fejlesztését; az akarat fejlesztésével egyidőben megvalósítottuk az Isten dicsőítésére való képesítést.

267. Az akarat fejlesztése, az erényességre való képesítés, a vallásos nevelés, a gyakorlatias nevelés, a rendszeres nevelés és a tervszerű nevelés a nevelést ténylegességében és végrehajtásának állapotában tekinti, mégis nagy különbség van a tervszerűség és az előbbiek között. Az előbbiek ténylegességében tekintik a nevelést, de még csak általánosságban határozzák meg, bár fokozatosan nagyobb és nagyobb határozottsággal, hogy mi a teendők. És mert csak meghatározzák, azért a nevelés tényleges keresztültvitelében nem vesznek részt. De már a tervszerűség a nevelés tényleges keresztültvitelén dolgozik, amikor a részeknek egymásutánjával megvalósítja és létbe hívja a nevelést. Ezt más szavakkal így fejezhetjük ki: **az ész minden porcikájában megismeri a nevelést és e megismerés után az akarat megvalósítja.**

A mondottakból következik, hogy *a tervszerűség veszi alkalmazásba a nevelés eszközeit, a tanítást és példát.*

A nevelés negyedtulajdonsága.

268. A társadalomban szükséges munkák fel vannak osztva az emberek között úgy, hogy mindegyik munkakör egy-egy életformát határoz meg és megfordítva. Így azután mindegyik ember valamely életformában, illetőleg egy meghatározott munkakörben van. Azonban e munkakörök vagy életformák, bár mint ilyenek elhatárolódnak egymástól a nekik megfelelő kötelességek által, magát az embert még sem zárják valamely életformákba úgy, hogy más életformájú emberekkel ne kelljen és nem volna szabad érintkeznie.

Minden ember földi boldogságát tekintve mindenekelőtt valamely életforma kötelességeihez van kötve; mindazáltal más emberekkel is érintkezésben van és kell is lennie, a választott életforma különös kötelességein kívül más kötelességei is vannak s ezek a társadalmi és honpolgári kötelességek. Tehát minden embernek földi boldogulását tekintve kétféle kötelességei vannak: a) a választott életforma különös kötelességei és nevezzük ezeket *hivatásbeli kötelességeknek*; b) más kötelességei a különböző életformájú emberekkel való érintkezés miatt, és amiatt, mert társadalmi lény és nevezzük ezeket *társadalmi kötelességeknek*.

A hivatásbeli kötelességek a különböző életformák után igazodnak. Az életformák a gyakorlatiasság tulajdonságát adják a nevelésnek, amiről már volt szó. Itt tehát a társadalmi kötelességekről lesz szó s azt fogjuk kutatni, hogy van-e a nevelésnek tennivalója a társadalmi kötelességeknél.

269. A nevelés a társadalomba állítja az embert, mert ez általában szükséges föltétele annak, hogy az ember célját elérje. De a nevelés nem általánosságban állítja az embert a társadalomba, hanem meghatározott életformán át. A tapasztalat bizonyosága szerint a földi boldoguláshoz nem elégséges csupán a hivatásbeli kötelességek ismerete és teljesítése, hanem társadalmi kötelességeinket is kell ismernünk és teljesítenünk. Különböben a társadalom tagozódása és szükségleteink különbözősége kényszerít is arra, hogy mindenféle életformájú emberrel érintkezzünk, tehát ismernünk és teljesítenünk kell társadalmi kötelességeinket is. Így a társadalmi kötelességek ismerete és teljesítése szükséges föltétel a földi boldoguláshoz. És mert a nevelés a földi boldogulásra is képesít, azért *a nevelésnek a társadalmi kötelességeket is meg kell ismertetnie és e kötelességek teljesítésére készséggé kell tennie az embert.*

270. A társadalmi kötelességekben mindenekelőtt megkülönböztetjük az embereknek egymással való köteles viselkedését, t. i. az igazságosságot, türelmet, előzékenységet és a felebaráti szeretetnek száz meg száz megnyilatkozását. Mivel ez erényesség s az erényességet vallásossággal szerezzük meg, azért e tekintetben a nevelésnek nincs külön tulajdonsága, hiszen ezt a vallásosságra való képesítés eszközli.

A társadalmi kötelességekben még bizonyos ismeretek is vannak. A különböző életformájú embereknek egymással való érintkezése időtöltés, szórakozás, üdülés, művelődés céljából és más szempontokból (pl. honpolgári kötelességek teljesítése) teljesen lehetetlen lenne, ha az életformáknak vagy az életformák egyes csoportjainak a különös ismereteken kívül nem volnának olyan közös ismereteik, amelyek az érintkezést lehetővé teszik. Az államba való tömörülés és az emberek magánérdekei is szükségessé teszik, hogy a különböző életformájú emberek között bizonyos ismeretek közősek legyenek. Tehát a nevelésnek ezeket az ismereteket is nyújtani kell. Hogy a nevelés ezeket az ismereteket miképpen adja: rendszeres tanítás által, vagy csak alkalomadtán, vagy pedig a nevelt nevelői révén bizonyos körökben mozogva szerzi meg, annak fejtegetése már nem az általános neveléstan feladata, hanem a különös neveléstané. Az általános neveléstan csak azt állapítja meg, hogy a nevelésnek ezeket az ismereteket is kell tanítania, míg a tanítás mikéntjét és módját a különös neveléstanra bizza.

Tekintve ezeket az ismereteket bizonyos életformájú emberek nevelése a gyakorlatiasságon kívül még egy színezést kap, mely általánosabb, mint a gyakorlatiasság s ezt a nevelés *negyed-*

tulajdonságának nevezzük. Tehát a negyedtulajdonság több életforma közös ismeretei után igazodik s ezért *a negyedtulajdonság csak a tanítás részére ír elő kötelelességeket.*

HARMADIK KÖTET.

A nevelés viszonyaiban.

271. Midőn a nevelést viszonyaiban vizsgáljuk, akkor vizsgálhatjuk közvetlen és közvetett viszonyaiban. A nevelés azzal van közvetlen viszonyban, ami nélkül végrehajtása lehetetlen s ez az ember, vagy ami benne van a nevelésben s ez a földi boldogságra való képesítés, amit képzésnek is mondanak, vagy ami a nevelés befejezésével önmagától áll elő s ez a műveltség. A nevelés azzal van közvetett viszonyban, amit az ember örök és földi boldogsága érdekében létesített, mint: társadalom, állam, egyház, kultúra és civilizáció. Lássuk ezeket egyenkint!

ELSŐ RÉSZ.

A nevelés közvetlen viszonyaiban.

ELSŐ SZAKASZ.

Az ember.

A nevelés és az egyes ember.

272. Mondottuk már, hogy a nevelés egyedüli tárgya az ember, de nem az egyedtől elvonatkoztatott ember, mert ezt nevelnünk nem lehet. Lehetséges, hogy egyszerre több embert is nevelünk; de az embert sohasem vonatkoztatjuk el személyiségétől, hanem ekkor is a konkrét, az egyediesített embert neveljük. Tehát **a nevelés az egyes emberért van, még pedig minden egyes emberért külön-külön.**

Bár azt valljuk, mert kell is vallanunk, hogy a nevelés az egyes emberért van, nevelésünk még sem *individuais nevelés*, hanem *szociális* is. Aki nem rontja le az ember természetét, hanem elfogadja, hogy az ember társas lény, és végső célja az Isten dicsőítése, az a következtetések szakadatlan során azt kapja, hogy az u. n. *individuais* és *szociális neveléstannak* össze kell kapcsolódnia, e kettő csak egy neveléstan.

273. A mondottakból következik, hogy minden egyes embert külön-külön kell nevelnünk. Midőn az embereket így külön-külön neveljük, ezt *egyéni nevelésnek* mondják.

Minden egyes ember egy-egy külön világ. Nem egyezik szülőivel, bár lehet közöttük hasonlatosság és nem egyezik mással sem. Az egyes emberek tehetségei fokozatilag különbözők, hajlamaik elütők és vérmérsékletük sem egyezik. Némelyik éles eszével tűnik ki, a másik érzelmeinek játéklabdája, a harmadik akaratereje által kelt feltűnést, a negyedik akaratnélküli báb, az ötödik lassan, de mélyen gondolkodik és így tovább. Ha most az egyes ember erőit és tehetségeit úgy fejlesztjük, hogy meglegyen közöttük a helyes összhang, vagyis az alsóbbak a felsőbbeknek engedelmeskedjenek; továbbá az egyes ember jó tulajdonságait különös módon fejlesztjük, a rosszakat pedig elnyomjuk, és mindezt úgy tesszük, hogy a szemügyre vett egyes ember ingadozás és megtántorodás nélkül haladjon végső célja felé, akkor azt mondjuk, hogy az embert egyéniséggé neveltük. **Ha tehát van egyéniséggé való nevelés, akkor az embert akkor neveljük egyéniséggé, ha mindig és minden körülmények között ingadozás és megtántorodás nélkül halad végső célja felé.** Mivel pedig ezt a vallásos nevelés eszközli és egyenlő is a vallásos neveléssel, azért **nevelés, vallásos nevelés és egyéniséggé való nevelés a valóságban azonosak.**

Hogy valaki ingadozás nélkül haladjon végső célja felé, az az akarat dolga. Ezért **az egyéniséggé való nevelésben a hangsúly az akaraton van.** Ez természetes is, mert a nevelés tényének a végrehajtásában tulajdonképpen nem más, mint az akarat fejlesztése.

Lássuk e kérdést egy másik oldaláról! Minden befejezett önálló állományi lény *egyed (suppositum)* és ha ez az értelmes lényekhez tartozik, akkor *személynek* mondjuk. Egyesek az emberi személyt *egyénnek* mondják. Ebben a fogalomban az egyéniséget (személyiséget) tulajdonképpen meghatározó elem az értelmiség. Mivel mindegyik ember értelmes lény, azért egyén is. Ebből következik, hogy egyént nevelni és embert nevelni ugyanaz, tehát az emberré való nevelés és az egyéniséggé való nevelés is ugyanaz. Így *egyéniséggé való nevelésről beszélni fölösleges a nevelésben.*

Az egyéniséget más értelemben is veszik és értik alatta a teljesen meghatározott egyedi embert minden sajátosságával egyetemben, vagyis értik alatta az egyedi lényegű embert, pl. Pétert, Pált. Ha úgy fogjuk fel az egyéniséget, akkor azt kell mondanunk, hogy *egyéniséggé való nevelés nincs*, mert a nevelés célja nem az ember egyedi lényege után igazodik, hanem faji lényege után. A nevelésben tekintetbe vesszük az egyedi ember sajátosságait is, de csak azért, hogy az egyes ember faji jellegének megfelelő célját elérhesse. Ha lenne egyéniséggé való nevelés, akkor a nevelés az egyes emberek egyedi lényege után igazodnék s így annyi nevelésünk lenne, ahány ember van a világon, mert minden embernek más és más az egyedi lényege. De akkor neveléstudomány sem lenne lehetséges.

Ha volna egyéniséggé való nevelés, akkor Pétert Péterré, Pált Pállá kellene nevelnünk, mi pedig minden egyes embert egyedi lényegén túl emberré akarunk nevelni. És tényleg a pedagógusok az ilyen értelemben vett egyéniséggé nevelést elvetik és azt mondják, hogy az egyéniség célja a személyiség,¹ t. i. az egyedi embert azért neveljük, hogy faji jellegének megfelelő célját elérhesse.

Az egyéniséget rendszeren személyiségnek mondják. Ha tehát e két szó által takart dolgokat azonosnak mondjuk, akkor az előbb mondottak szerint *személyiséggé való nevelésről beszélni fölösleges*, mert ez egyenlő az emberré való neveléssel.

Van a személyiségnek más jelentése is. Némelyek azt mondják, hogy a személyiséget „világos értelem, gazdag kedély és vallásos alapokon nyugvó erkölcsi jellem tüntet ki”.² Mások meg azt mondják, hogy a személyiségnek általánosan elfogadott meghatározása az erkölcsi jellemben látja a személyiség lényegét.³ Tehát a személyiség az erkölcsi jellem. Így *a nevelés nem lehet egyenlő a személyiséggé neveléssel*, mert a nevelés az erkölcsi jellem céljára mutat. A személyiséggé való nevelés benne lehet a nevelésben, de maga nem nevelés.

274. Hogyan van az, hogy a nevelés az ember faji jellegének megfelelő cél után törekszik és tárgya mégis az egyedi lényegében meghatározott ember?

A nevelés az ember faji jellegének megfelelő cél után törekszik. De ez a faji jelleg az egyes emberekben valósul meg s ezért a nevelés tárgya az egyes ember, vagyis a nevelés az egyes embert faji jellegének megfelelő célra képesíti, amikor az egyedi ember különös sajátosságait is tekintetbe veszi, hogy a faji cél megvalósítható legyen.

Tömeges nevelés.

275. A nevelés az egyes emberért van. Minden embernek egy és ugyanaz a végső célja van s minden ember ugyanama módon és ugyanamaz eszközökkel éri el végső célját, bár az egyes embereknél a mód keresztülvitelében és az eszközök alkalmazásában különböző tökéletességi fokozatokat veszünk észre. Továbbá ha a földi boldogság lényegét, az erényességet vesszük szemügyre, itt is azt tapasztaljuk, hogy ezt is minden ember ugyanama módon és ugyanamaz eszközökkel szerezheti meg. Végül ha a földi boldogulást, vagyis a különböző életformákat

¹ Pl. Lechnitzky Gyula: Alkotó munkára való nevelés, 1912. 19. oldal.

² Szelényi: A neveléstan alapvonalai. 1922, 95. oldal. — Valami hasonlót mond Göttler is (sittlich normierte Selbstbestimmung): System der Pädagogik im Umriss. 1927, 12. oldal.

³ Pl. Stössner: „Man bezeichnet den sittlichen Charakter in seiner durch die individuelle Eigenart und die besonderen Lebensverhältnisse geschaffenen Ausgestaltung auch als Persönlichkeit“. (Erziehungslehre.⁴ 1927, 31. oldal.)

vesszük szemügyre, akkor itt szintén azt tapasztaljuk, hogy az egyes életformáknál a szükséges eszközök és alkalmazásmódjuk ugyanaz, legfőlebb mindez az egyes embereknél többé vagy kevésbé tökéletes. Pl. mindegyik tanítónak ugyanazt kell tennie, bár az egyes tanítók nagyobb szorgalmuk és szigorúbb lelkiismeretességük által nagyobb eredményt érnek el.

Hogy ez így van, annak alapja az emberben van. Minden embernek ugyanaz a természete van s ezért minden embernél a végső cél ugyanaz és az eléréséhez szükséges eszközök, valamint alkalmazásmódjuk is ugyanolyan, következőleg a nevelés lényege s ahogyan a lényeg megvalósítható, szintén egyforma minden embernél. Továbbá az életformákat az létesíti, hogy az ember társadalomban él, a társadalom pedig az emberi természet szükséglete. Az embert szellemi és anyagi szükségletei kényszerítik társulásra és mert sok embernek ugyanama szellemi vagy anyagi szükségletei vannak, azért az életformák száma nem annyi, amennyi ember él a világon, hanem kevesebb. Így mindegyik életformában általában sok ember van. Végül minden embernél a gondolkodás ugyanama módon történik és ezért valamely dolgot egyszerre s egyidőben többen is megismerhetnek; továbbá minden embernél az akarat természete szerint az ész után működik s elfogadja a helyesen felvilágosított ész szavát. Ezért több ember egyformán is cselekedhet. Ha mindezeket tekintetbe vesszük, azt kell mondanunk, hogy *lehetséges, miszerint egy nevelő egyszerre s egyidőben több embert is neveljen* (pl. az iskolában.).

Azt, hogy egy ember egyszerre s egyidőben több embert nevel, *tömeges nevelésnek* mondjuk és azt, hogy egy embert nevel, *egyes nevelésnek* nevezzük. Az *egyes nevelés egyéni nevelés is*, mert az egyes nevelésnél kénytelenek vagyunk annak az egy embernek összes sajátosságaira tekintettel lenni. (U. i. egyéniséggé való nevelés nincs, de egyéni nevelés van, amennyiben a konkrét nevelt összes sajátosságait számba vesszük.) *De már az egyéni nevelés nem mindig egyes nevelés is*, mert az egyéni nevelés csak azt kívánja, hogy minden embert külön-külön neveljünk és ezt tömegben is elvégezhetjük. A külön-külön nevelés nem azt jelenti, hogy a nevelésre szorulókat különválasztva is legyenek.

A tömeges nevelésben is a nevelés az egyes emberért van. Hát hogyan lehetséges tömeges nevelésben egyéni nevelés? Úgy, hogy ami minden embernél, vagy az életformát tekintve sok embernél megegyező, a tömeges nevelésben egyszerre s egyidőben végezzük és amiben neveltjeink elütnek egymástól, abban minden egyes neveltünkhöz külön-külön fordulunk. (A részletesebb kifejtés a különös neveléstan feladata.)

276. A tömeges neveléssel csak akkor érünk célt, ha a következőkre vagyunk tekintettel.

a) A tömeget alkotó egyes neveltek között ne legyenek aránytalan különbségek tekintve az életkort, az értelmi felfogó képességet és az akarat gonoszságát. Tehát a 6 és 20 éveset,

valamint a hülyét és a normális felfogó képességgel bírót nem nevelhetjük egyszerre s egy tömegben, hanem mindegyiknek más és más nevelő kell, mert az aránytalan sajátságok egymást károsan befolyásolják s a tömeghatás nem érvényesülhet, vagy csak a rosszban fog érvényesülni. Éppen így ki kell zárunk a tömeges nevelésből azt is, akinél határozott és javulni nem akaró gonosszággal találkozunk. Általában bizonyos tömeg neveléséből mindazokat ki kell zárunk, akik a nevelőnek minden fáradozása dacára is észrevehető módon hátráltatják a többinek előrehaladását akár az ismeretszerzésben, akár az erkölcsi tökéletesedésben. Az ilyeneket fogatkozásaik szerint külön-külön tömegbe kell fogunk, mert itt már senkit sem hátráltatnak.

b) A tömeg csak akkora legyen, amelyben egyéni nevelés még lehetséges.

277. Amint az ember természete, a gondolkodás és akarat törvényei, továbbá a végső cél azonossága s az egyes életformák megengedik a tömeges nevelést, éppen úgy *a nevelés megengedi egy embernél a nevelők sokaságát is* (család), de *lehetséges tömeges nevelés is nevelők sokaságával* (család, középiskola).

Bármennyien is vesznek részt valakinek vagy valamely tömegnek a nevelésében, kell, hogy mindegyik nevelő a nevelés céljának és lényegének megfelelően járjon el. Az egyes nevelők a nevelés egyes részeit valósítják meg úgy, amint azt a nevelés rendszere előírja; megvalósítják tanítással és példával. Hogy azután ez tényleg is megtörténjék, azért a több nevelő közül az egyik különös tekintéllyel ruháztatik fel és a többi nevelő fölé emeltetik, hogy őrkdjék a nevelés tulajdonképeni rendszerének a szigorú és következetes megtartásán és őrkdjék, hogy mindegyik nevelő a maga területén lelkiismeretesen teljesítse kötelességét, mert *a cél nem oszlik meg*. (Ez az ember az igazgató, a családban az apa.)

MÁSODIK SZAKASZ.

Képzés.

A képzés fogalma.

278. Ha a földi boldogságra való képesítésnél eltekintünk lényegétől és céljától, illetőleg ezt csak annyiban vesszük tekintetbe, amennyiben a földi boldogságra való képesítésnek valami cél, valami lényeg megfelel és csupán az életformákra való képesítést vesszük szemügyre, akkor ezt *képzésnek* nevezzük. Ily értelemben fogják fel a képzést nemcsak a pedagógusok, hanem a köznapi élet is, hiszen ilyen értelemben beszélnek tanítóképzésről, orvosképzésről, bábaképzésről, iparosok képzéséről stb. A földi boldogság valamely életformájára való képesítés és képzés telje-

sen azonosul egymással és nemcsak a tárgyi rendben, hanem fogalmilag is. Tehát **képezni annyit tesz, mint másokat arra képesíteni, hogy a földi boldogság valamely életformájának megfelelőhessenek.**¹

Mivel a földi boldogság valamely életformájára való képesítés és képzés fogalma egymással fölcserélhető, továbbá a földi boldogság különböző életformáira való képesítés a nevelés gyakorlatiassága, azért **a nevelésben a képzés és gyakorlatiasság a valóságban azonosul.**

279. Mivel a képzés az életformákra való képesítéssel és a gyakorlatiassággal egyenlő, azért a képzésről mindaz érvényes, amit az életformákra való képesítésről és a gyakorlatiasságról mondtunk. Tehát a) **a képzés eszköze a nevelésnek;**² b) **a képzés eszköze a vallásosságra való képesítésnek;** c) **a képzés (képző nevelés) a nevelésnek másodtulajonsága, amely egy szó ugyan, de a különböző életformák szerint különböző jelentése van;** d) **a képzés alárendelt viszonyban van a vallásosságra való képesítéssel szemben;** e) **a képzés fontossága céljában van, amely cél a vallásosságra való képesítés;**³ f) **a képzés miatt a nevelés bizonyos módosulásoknak van alávetve, amelyek a nevelés lényegét nem befolyásolják, csak mélyítik, de módosítják a földi boldogságra való képesítést;** g) **a képzés legelső követelménye a vallásos nevelés;** h) **a**

¹ A mi meghatározásunkhoz valami hasonlót mond Eggersdorfer: „Bildung als pädagogische Funktion ist die Entbindung beseelten Lernens durch erziehliches Lehren eines tiefen und geschlossenen Bildungsgutes, das der Bildungslage und den Lebensaufgaben des werdenden Menschen angemessen ist.“ (Jugendbildung,³ 1930, 14. oldal.) Hasonló a mi meghatározásunkhoz, mert a következő oldalon ezt mondja: „Die Normalform pädagogischer Bildungsarbeit bleibt aber doch der Unterricht“. Tehát a képzés valamely életformára való képesítés tanítás által. — A képzésre lásd meg: P. Schneider: Bildungsbegriff und Bildungsideal im Wandel der Zeiten. 1930; Kerschensteiner: Grundaxiom des Bildungsprozesses 1917; E. Spranger: Kultur und Erziehung.³ 1925.

² „Erziehung ist der weitere Begriff und Bildung in unserem Sinne ist nur ein Factor, ein dienender Factor im Erziehungsprocess.“ (B. Rosenmöller: Das katholische Bildungsideal und die Bildungskrise műnek negyedik értékeze: Die Bildungskrisis. 72. oldal.)

³ „Die Bildung des Zöglings zur Religion ist also die Krone aller Bildung.“ (Sailer: Über Erziehung für Erzieher.² Kiadta: F. X. Kuncz. 1910, 171. oldal.) — Willmann Ottó az ő híres Didaktik als Bildungslehre című művében teljes határozottsággal állítja, hogy a képzés középpontja a vallás-erkölcsi cél. — M. Müller pedig így határozza meg a képzést: „Die Bildung ist uns nichts anders als auf Gott bezogene Menschenwerdung.“ (B. Rosenmöller: Das katholische Bildungsideal und die Bildungskrise műnek második értékeze: Katholische Frauenbildung, 1926, 37. oldal.) — Hogy a képzéshez föltétlenül szükséges a vallás, arra lásd még O. Willmannak: Didaktik als Bildungslehre (4. kiadás, 1909) 316—321. oldalait. Willmann e paragrafust Pallmernek (protestans pedagógus) e szavaival fejezi be: „Der einfachste Christ, in welchem das Evangelium den Egoismus und Materialismus überwunden hat, ist in der Tat ein gebildeter Mann, weil das Christentum seinem Denken, Reden und Tun ein Ebenmass verleiht, alles Rohe und Gemeine ihm abtut und so auch sein äusseres Leben schön macht.“

képzés csak a tanítástól követel köteleességeket; h) a képzés képviselője a tanítás; j) hogy nevelünk-e, azt a példa mondja meg és hogy milyen életformára való képesítéssel át nevelünk, azt a képzés mondja meg; k) a képzés létesíti a nevelés különböző mellékrendszereit; l) a képzés nem választható el a neveléstől; m) a puszta képzés erkölcsi lehetetlenség; n) a képzés az egyes emberért van; o) lehetséges tömeges képzés, egy embernek a képzése nevelők sokaságával és tömeges képzés nevelők sokaságával.

Mi teszi szükségessé a nevelők sokaságát?

280. A nevelés fogalma semmit sem mond arról, hogy hányan végezzék. De a nevelés fogalmának további taglalásában azt kaptuk, hogy a nevelést végezheti egy nevelő, de végezheti több nevelő is egyszerre. Mi teszi szükségessé a nevelők egyidejű sokaságát? Lássuk e kérdésnél mindenekelőtt a nevelés eszközeit!

A nevelők sokaságát a tanítás követeli és nem a példa. Innen van az, hogy a gyakorlatiasság és képzés nem a példától követel köteleességeket, hanem csak a tanítástól. **A példa összes köteleességeit az a körülmény írja elő, hogy valaki nevelő lett, nem pedig az, hogy bizonyos életformára való képesítéssel át nevel.**

A nevelés minden embernél egységes a célban. Ezt az egységesítést a tanításnak is, a példának is kell mutatnia, hiszen mind a kettő természetes jele a nevelésnek. Ezt a tanítás úgy mutatja, hogy az életformákhoz szükséges ismereteket a végső cél megnyerésére való tekintettel tanítja. Azonban a végső cél megnyerésére nem elégséges csupán az ismeret, hanem itt a fő dolog az, hogy a tanultak szerint éljünk is. És mert az ilyen életet a példa tükrözteti vissza, mely az erények gyakorlásában nyilatkozik meg és az erények minden nevelőnél ugyanazok, azért a példa minden nevelőnél ugyanolyan. Ez is az oka annak, hogy **a nevelés képviselője a példa.** Tehát mindegyik nevelő ugyanazt a példát adja s ezért ha szükséges a nevelők egyidejű sokasága, ezt **a tanítás követeli.**

Természetes, hogy a nevelők egyidejű sokasága a példára is jótékony hatással van, mert több nevelőnek egyöntetű cselekvésmódja jobban ragadja meg a nevelt akaratát és állandóbb hatással van rá. Így **a nevelők egyidejű sokasága a példa hatását tökéletesíti.**

Ha a tanítás bizonyos esetekben megköveteli a nevelők egyidejű sokaságát, ez nem magáért a tanításért van, hanem azért, aminek eszköze a tanítás, t. i. a nevelésért, hogy ez minél tökéletesebb legyen. Tehát **a nevelők sokaságát a tanítás követeli a nevelés tökéletesítése végett.**

281. A nevelésnek két eleme van: a) az Isten dicsőítésére,

vagyis a vallásosságra való képesítés és b) a földi boldogságra való képesítés, amely megkívánja az egyes életformákra való képesítést, amit képzésnek mondunk. E két elem közül melyik kívánja inkább a nevelők egyidejű sokaságát?

A vallásosságra való képesítés minden embernél ugyanaz és azért ezt egy nevelő is elvégezheti. Lehetséges, hogy az egyik nevelőt egy másik váltja fel; de ez egymásutániség és nem egyidejűség. Az egymásután következő nevelők mint egy nevelő lépnek föl, mert mindegyik ott folytatja a nevelés munkáját, ahol az előbbi abbahagyta. Tehát *a vallásosságra való képesítés egy nevelővel, vagy egymásután következő több nevelővel is lehetséges és nem követeli meg föltétlenül a nevelők egyidejű sokaságát.*

Ha most a vallástant mint tudományt vesszük egész terjedelmében, akkor már lehetséges a nevelők egyidejű sokasága azoknál, kik leendő hivatásuknál fogva nagy részletességgel és szigorúan tudományos következtetességgel tanulják. A vallástannak mai óriási terjedelménél fogva kevés olyan nevelő van, ki az egészet tudná és értené úgy, hogy tudományos magyarázatára is képes legyen.

Lássuk most a képzést! A földi boldogulás egyes életformái oly természetűek, hogy több tudományban egyszerre nagyobb és teljesebb tudást követelnek. Mivel pedig a tudományok mai állása és óriási terjedelme mellett kevés olyan nevelő van, aki a valamely életformához szükséges tudományokat mind tudná és értené úgy, hogy tudományos magyarázatukra is képes lenne, azért *a képzés egyes életformáknál megköveteli a nevelők egyidejű sokaságát.*

A tudományok közlése csak a tanítás részére ír elő köteleseégeket. De a különböző tudományok tanítását a földi boldogság életformáira való képesítés, vagyis a képzés követeli s ezért igazunk volt akkor, amikor azt mondtuk, hogy *a gyakorlatiasság és képzés csak a tanítás részére ír elő köteleseégeket.*

282. Ha jól meggondoljuk a dolgot, akkor azt kell mondanunk, hogy tulajdonképen nem a képzés követeli a nevelők egyidejű sokaságát, hanem maga a nevelés. U. i. a földi boldogságra való képesítés teljesen benne van a nevelésben. A nevelés megköveteli, hogy a földi boldogságra is képesítsünk, mert ez általában szükséges föltétele a nevelés jó megvalósításának. Ámde a földi boldogságra való képesítés valamely életformára való képesítést, vagyis képzést követel s ezért tulajdonképen a nevelés követeli a képzést. Ha tehát a képzés a nevelők egyidejű sokaságát követeli, akkor **a nevelők sokaságát a nevelés követeli a képzésre való tekintettel.** Ebből következik, hogy bármennyi nevelő is vesz részt a nevelésben, mindegyik nevelőnek az lesz a célja, hogy a nevelés célja megvalósuljon. Tehát **a nevelők egyidejű sokaságánál a nevelés célja nem oszlik meg, hanem egységes marad.** Ebből pedig az következik, hogy **a nevelt mindegyik nevelőjének hatalma alatt**

**áll s azért mindegyik nevelőnek kötelessége is oda-
hatni, hogy neveltje elérje célját.**

HARMADIK SZAKASZ.

Műveltség

A műveltség fogalma.

283. A műveltség szóhoz többféle értelmet fűznek, amelyek többnyire nem földik a szónak tulajdonképeni értelmet. Némelyek azt mondják műveltnak, aki társaságban ügyesen mozog, szellemesen társalog, kellemesen szórakoztat. Ez különösen a hölgyvilág felfogása. Ez azonban helytelen felfogás, mert valami külsőséget tesz meg lényegnek. Mindenesetre a felsoroltak jó tulajdonságok, de még nem műveltség. A műveltség ennél mélyebb és tartalmasabb valami. — Mások azt mondják műveltnak, aki bizonyos tudást megszerez és ezt mások előtt is csillogtatni tudja. Ez sem műveltség, mert a műveltség nemcsak tudásból áll. — Ismét mások azt mondják, hogy művelt az, ki valamely tudományban jár-tas, ennek keretén belül gyűjt, rendez, megtart. Ez sem műveltség, mert a pusztá tudás nem műveltség. Az ilyen embert lehet tanultnak vagy tudósnak mondanunk, de nem műveltnak. Ezért nem mondhatjuk műveltnak azt sem, ki valamely tudományt előbbre vissz. — Végül műveltnak mondják azt is, ki több nyelven beszél. Ez sem műveltség, bár hozzájárulhat a műveltség mélyítéséhez.

Mi tehát a műveltség? A műveltség alapja és lényege a lelki nemesség, az erkölcsi tökéletesség bizonyos foka, amihez még megfelelő tudás is járul. E tudás egyrészt arra vonatkozik, hogy miképen lehet erkölcsileg tökéletesednünk, másrészt amaz életformára, amelyet a társadalomban betöltünk. Tehát *az erkölcsi tökéletesség bizonyos fokát és annyi tudást, amennyit az erkölcsi tökéletesedés és az illetőnek társadalmi életformája megkövetel, műveltségnek nevezünk.* Minél tökéletesebb valaki erkölcsileg és minél tökéletesebb az életformájának megfelelő tudása, vagy tudása más területekre is kiterjed, annál műveltebbnek mondjuk őt. **A műveltség alapja és lényege az erkölcsi tökéletesség.** Bizonyos tudás csak akkor műveltség, ha erkölcsi tökéletességgel párosul.

Nevelés és műveltség.

284. A műveltség lényege az erkölcsi tökéletesség és az legalább is oly fokban, hogy az ember erkölcsi tökéletesedését önállóan eszközölhesse. Aki erkölcsi tökéletesedésében nem önálló,

hanem vezetésre szorul, az nem mondható műveltnek. Tehát addig senkinél sem beszélhetünk műveltségről, míg nevelése tart. Így **a műveltség a nevelés befejezésével kezdődik.** Itt ne tévesszen meg bennünket az, hogy némelyek művelt ifjakról, sőt már művelt gyermekekről is beszélnek. Az ilyen beszédet csak átvitt értelemben szabad vennünk, amint a köznapi élet az ilyen átvitt értelmet különös előszeretettel használja.

A nevelés befejezésével a nevelés eszközt ad a műveltségben az embernek, hogy mindkét boldogsága felé haladhasson. Ez eszközön a nevelés folytonosan épít, de bővítése és betetőzése már az egyes ember dolga.

A mondottakból következik, hogy **nevelés nélkül nincs műveltség.**

285. Mivel nevelés nélkül nincs műveltség, a nevelés pedig tulajdonképpen a vallásosságra való képesítés, azért **vallás nélkül nincs műveltség.** A vallástalan ember nem művelt, mert, ha egyszer-másszor jól is cselekszik erkölcsileg, ezt cél nélkül teszi; már pedig a cselekedetek végső céljának az ismerete a tudás legfontosabb tárgya.

De hogyan is mondhatnók műveltnek a vallástalan embert?! A műveltség mással való viszonyunkban lép föl s ezért mindig cselekedetekben nyilatkozik meg. Már pedig nincs fontosabb viszony az emberre nézve, mint az Istenhez való viszonya és abban, ki legfontosabb viszonyának nem tesz eleget, nem bízhatunk, hogy más viszonyának eleget fog tenni.¹ Ezért azt, ki legfontosabb viszonyának nem tesz eleget, nem mondhatjuk műveltnek. Tehát *a vallástalan és vallásközönyös ember nem művelt.*²

286. Mondhatjuk-e azt, hogy a nevelés célja művelté tenni az embert? Nem mondhatjuk, mert a műveltség nem végső célja az embernek. A nevelés az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést célozza, amit az erkölcsi tökéletességre való képesítéssel ér el. És ha ebben önálló lesz az ember, akkor műveltnek mondjuk őt. Így a műveltség nem más, mint az embernek a nevelés befejezése után való állapota. Amikor az ember önálló lesz, ezt nemcsak önállóságnak, hanem műveltségnek is mondjuk. Tehát *a műveltség nem végső célja a nevelésnek.* A műveltség állapotába való áthelyezés lehet a cselekvés célja, de nem a cselekvő célja.

Különböző műveltségek.

287. Ha most szétnéznünk a társadalomban, különböző

¹ „Fiam, akinek nincs hite, annak te se higgyél”. (Krupp gyáros halálós ágyán fiához.)

² „Az a legműveltebb, aki legjobban szereti az Istent. Csak az ilyen ember éri el azt, amit a műveltségnek közvetíteni kell: a boldogságot.” (Szűz Mária Virágos Kertje. XLVIII. évfolyam 1932 év június 6. füzet, 92. oldal.)

műveltségű emberekkel találkozunk. Mi ennek az oka? A nevelés talán különböző műveltségi fokozatokat létesít?

A műveltség lényege és fő eleme az erkölcsi tökéletesség. Ami ezt illeti, a nevelés minden embert ugyanama műveltségi fokra igyekszik állítani. Mindenkinek célja az Isten dicsőítése s az örök boldogság megnyerése s ezt mindenki erkölcsi tökéletesedésével éri el, tehát a nevelés e tekintetben nem tehet különbséget ember és ember között. De mert az emberek az életben, sőt már nevelés alatt is különböző kedvvel és erővel dolgoznak erkölcsi tökéletesedésükön, azért erkölcsi tekintetben különböző műveltségi fokok vannak.

A műveltség másik eleme a tudás és ebben már a nevelés is különböztet, de még sem az egész vonalon. Ami az erkölcsi tökéletesedésre vonatkozó tudást illeti, ebben nem tesz különbséget ember és ember között, hanem mindenkit teljes tudással bocsát el magától. Minden ember a nevelés által az erkölcsi tökéletesedésre való tekintettel annyira teljes és tökéletes tudást szerezhet, hogy a legalacsonyabb sorsban élő ember is az élet-szentség legmagasabb fokára emelkedhet (különösen a kath. egyházban), ha komolyan törekszik végső céljának az elérésére. Igaz, hogy ez a tudás az egyes társadalmi állások súlyának és a polgári foglalkozások fontosságának megfelelően kevésbé vagy jobban részletesebb, azonban mindegyik életformánál annyira teljes, hogy kivétel nélkül minden ember az életszentség legmagasabb fokára emelkedhet, mert ebben az ismeretek hiánya senkit sem gátol. Ami a műveltség lényegét, az erkölcsi tökéletesedést illeti, a nevelés minden embert teljes tudással hagy magára. Lehet valakinek a tudása e tekintetben részletesebb, mondjuk: tudományosabb, de nem teljesebb úgy, hogy az erkölcsi tökéletesedést hátráltatná.

A többi tudásban már különböztet a nevelés és nagyon is különböztet. A különböző életformák különböző minőségű és mennyiségű ismerteket követelnek. Ezért a nevelés az egyik embernek ilyen, a másiknak olyan ismereteket nyújt; az egyiknek kevesebbet, a másiknak többet ad az életforma szerint. Midőn a nevelés különbséget tesz az egyes emberek tudása között, ezt a földi boldogulásra való képesítés követeli tőle, mert a társadalomban való elhelyezkedés nem egyforma. Sőt azt kell mondanunk, hogy nem is a nevelés teszi a különbséget, hanem maguk a nevelésre szoruló, midőn életformát választanak; a nevelés pedig csak alkalmazkodik az életformák ismeretmennyiségéhez és ismeretminőségéhez. Tehát **a nevelés a műveltség lényegét tekintve ugyanama fokra akar állítani minden embert, még a tudásban is és ezt a nevelés lényege követeli; de a többi tudásban már különbséget tesz az életformák szerint.**

288. A műveltség mértéke a tudás; a gyakorlati életben tudással mérik a műveltséget. De ez nem biztos mérték, sokszor

csal és különösen napjainkban. Ennek az az oka, hogy a nevelés letérőben van a helyes útról, sőt egyes helyeken már le is tért.

A műveltség mértékének mi is elfogadjuk a tudást, azonban mindig föltételezzük, hogy az erkölcsi tökéletesedésre való komoly törekvés áll a tudás mögött. És midőn így különböző műveltségeket különböztetünk meg, e megkülönböztetés csakis a tudásra vonatkozik, nem pedig a műveltség lényegére is. Minden néven nevezendő műveltség a lényegben, vagyis az erkölcsi tökéletesedésben egyforma, bár fokozatok vannak itt, míg a tudásban nem csak fokozatokat, hanem különbségeket is találunk. Tehát a parasztember az erkölcsi tökéletességet tekintve olyan művelt lehet, sőt műveltebb is, mint az egyetemet végzett ember, bár a tudásban van közöttük különbség.

Az ismereteknek azt a minőségét és mennyiségét, amelyre bizonyos társadalomban mindenkinek szüksége van, hogy ama társadalomban boldogulhasson, *általános műveltségnek* mondjuk. A műveltség az általános műveltségen nyugszik, mert a magasabb tudás alapja a mindenkinek szükséges ismeretekben van. És mert az általános műveltséget a nevelés adja, azért még inkább mondhatjuk, hogy **nevelés nélkül nincs műveltség.**

Az általános műveltség mértéke a legszükségesebb ismeretek. Mivel ez ismeretek mennyisége és minősége változik a társadalom fejlődésével, azért az általános műveltség is változik, tehát nem állandó, sőt ugyanazon időben különböző is lehet az egyes országok társadalmi viszonyai szerint. Minél nagyobbak valamely ország legnépesebb társadalmi osztályának az igényei a tudásban, annál több és több ismeret szükséges, hogy az ember helyét megállhassa; de akkor magasabb és több az a tudás is, amelyet kivétel nélkül minden embertől megkövetelhetünk. Mivel pedig a nevelés állítja az embert a társadalomba és folytonosan új meg új rajokat bocsát belé, továbbá tanítása által állandóan terjeszti és népszerűsíti a tudást, következőleg kedvet ad más és újabb ismeretek megszerzéséhez is és ez által a legszükségesebb ismeretek minőségét és mennyiségét emeli, azért az *általános műveltségnek és ezzel együtt magának a műveltségnek is a terjesztője a nevelés.*

Ha most az életre tekintünk, azt kell mondanunk, hogy akkor, amikor az ember megszerezte az általános műveltség mértékét, még nincs az általános műveltség birtokában, mert a legszükségesebb ismereteket oly korában szerezheti meg, amikor még semmi esetre sem mondhatjuk nevelését befejezettnek, hiszen hiányzik nála az erkölcsi tökéletesedésben való önállóság. A nevelés ezután még tovább folytatódik, vagy legalább is nevelői felügyelet alatt áll az ember és általánosan, de általában is csak akkor lesz művelt, ha nevelése befejeződik.

Az általános műveltségen kívül megkülönböztetünk még *középiskolai, egyetemi, egyetemes, philosophiai, klasszikus, természet-tudományos és szakműveltséget.* Ezeket is a nevelés nyújtja, bár egyes esetekben — amint ezt az élet bizonyítja is — az ember

magányosan is megszerezheti, ha nevelése már befejeződött. De akkor is a nevelés adja a magasabb műveltségek előfeltételeit, mert a nevelés fejleszti ki az ember erőit és tehetségeit annyira, hogy önállóan is képes tökéletesedni.

MÁSODIK RÉSZ.

A nevelés közvetett viszonyaiban.

289. A nevelés közvetett viszonyban van az állammal, egyházzal, kultúrával és civilizációval. Lássuk ezeket egyenkint!

ELSŐ SZAKASZ.

Állam.

A nevelés mint szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele az államnak.

290. A nevelés az egyes emberért van. Mivel pedig az egyes ember mindig valamely államban él, azért a nevelés az állammal is viszonyban van. De ez nem közvetlen viszony, mert csak az emberen át van vele viszonyban. Milyen viszony van a nevelés és állam között?

a) Az ember nem pusztán magának van szánva. Zárt egység ugyan, de szellemi tehetségeinél fogva arra van rendelve, hogy e tehetségeket másokkal folytatott szellemi közlődésben fejtsse ki és így közösségben érvényesítse. Tehát az embert nem lehet elvonatkoztatnunk a többi embertől, hanem minden ember valamely társadalomban, valamely államban él.

A társadalmon kívül álló ember történelmileg ismeretlen, lélektanilag pedig lehetetlen. „Az önmagát teljesen kielégítő, vagy egyetlen fogalommal kifejezve: az ember eszméjét a saját erejéből megvalósító egyed nemcsak erkölcsi, hanem valóságos fizikai lehetetlenséget rejt magában. „Az egyén kiegészítésre szorul és ebbeli szükséglete nem beképzelt, nem is fölösleges kívánságok kielégítésére irányul, hanem az ember természetében, testi és lelki életének szervezetében s az ezekkel szorosan összefüggő eszményi ember megvalósításának követelményében gyökerezik.”¹ Az embert a fajfenntartás ösztöne és a faji tökéletesedés ellenállhatatlanul hajtja a társadalom felé s ennek kifejeződése: az állam felé. Tehát az ember jogosan alkot államokat és az államba mint jogalany lép be.

¹ Horváth Sándor: Állameszme és a népek önrendelkezési joga. 1918, 9. oldal.

És mi állítja a tehetetlenül világra jövő és még azután is sokáig önállóan embert a társadalomba és mi teszi az állam hasznos polgárává? Csakis a nevelés. Nevelés nélkül elzüllik az ember, réme lesz az egyeseknek, terhe a társadalomnak és nyüge az államnak. Nevelés nélkül nincs társadalom, nincs állam. Igaz, hogy a társulási hajlam az ember természetében bírja alapját; az ember mintegy ösztönszerűen keresi a másokkal való érintkezést. Azonban ez a társulási hajlam még nem elégséges ahhoz, hogy társaságban valóban is éljünk. Ide még más is szükséges, mert a társulási hajlam pusztán képesség, hogy embertársainkkal közösségekben élhessünk. Szükséges még e hajlam kifejlesztése s észszerű irányba való terelése; szükséges, hogy a fejlődő és növekedő ember erői és tehetségei a megfelelő módon kifejlesztessenek s mindamaz ismeretek birtokába jusson, amelyek által a társadalomban valahol elhelyezkedhet. Mivel pedig a nevelés fejleszti az ember erőit és tehetségeit s adja meg a szükséges ismereteket, azért **a nevelés szükséges föltétele és nélkülözhetetlen alapja az államnak.**

b) Az emberek államokba tömörülnek. Midőn másokkal társaságban élünk, viszonyban vagyunk velük, amely viszonyból kötelességek hármlanak reánk, de jogok is megilletnek minket. E jogok és kötelességek összetettsége zsinórmértéket követel, amelyhez mindenkinek alkalmazkodnia kell, hogy jogainkkal észszerűen élhessünk és kötelességeinknek pontosan megfelelhessünk. Ez a zsinórmérték egyúttal zsinórmértéke jogainknak és kötelességeinknek is, mert az, amihez alkalmazkodnunk kell cselekedeteinkben, szabályozója jogainknak is, de kötelességeinknek is. Ez a zsinórmérték nem lehet az állam, mert ez emberek nélkül üres fogalom; de nem lehet a társulási hajlam sem, mert ez bizonyos törvények szerint működik, amelyeket nem a társulási hajlam létesített. E zsinórmérték előbbi az államnál, de előbbi a társulási hajlamnál is. Az állam és a társulási hajlam csak úgy keletkeztethet, hogy van előttünk valaki, aki törvényeiket meghatározta és alanyukat, t. i. az embert megteremtette. Ez a valaki, ez a zsinórmérték az Isten akarata. Igaz, hogy e zsinórmérték megismerése végett nem fordulunk egyenesen és közvetlenül az Isten akaratahoz. Ezért bennünk van annak az eszköze, aminek segítségével az Isten akaratát megismerhetjük s azután teljesíthetjük. Ez az eszköz értelmes természetünk, mert általa törtetünk célunk felé és létesítjük mindazt, ami célunk eléréséhez közvetlen vagy közvetve szükséges. Tehát ez a zsinórmérték az Istennek természetes eszünk által (és a természettőlotti rendben a természettőlotti kinyilatkoztatás által) megismerhető szent akarata. Az Isten akaratának a megismerésére s azután teljesítésére pedig a nevelés tanít meg minket. De bármi is legyen e zsinórmérték, mindenesetre a nevelés ismerteti meg velünk és tanít meg arra, hogy hozzá alkalmazkodjunk. Tehát **a nevelés szükséges föltétele és nélkülözhetetlen alapja az államnak.**

c) Abban mindenki megegyezik, hogy az állam célja közjólét létesítése és fenntartása. És mi a közjólét? Az egyesek földi boldogsága. Ha mindenki boldogulhat és tehetségeit kifejezheti a maga és mások javára, akkor megvan a közjólét. Tehát a közjólét sok embernek egymáshoz való viszonyát fejezi ki úgy, hogy minden egyes ember embertársaiban földi boldogságának segítő társát és támaszát találja meg. De ha az emberek viszonyban vannak egymással, kell, hogy e viszonyt valami szabályozza is. E viszony szabályozója nem lehet mindenben az állam, mert az állam is csak következménye e viszonyoknak, tehát neki is van szabályozója, vagyis bizonyos zsinórmértékhez kell alkalmazkodnia. Az államhatalom kezelői emberek s mert emberek, mindenféle néven nevezendő cselekedeteiknek zsinórmértéke utolsó elemzésben az Istennek a természetes ész által (és a természetfölötti kinyilatkoztatás által) megismerhető szent akarata; tehát az államhatalom minden ténykedésének is a zsinórmértéke az Isten akarata. Midőn az emberek államokat alkotnak, megmarad értelmes természetük, következésképp értelmes természetüknek megfelelően kell kormányozni őket. És midőn valaki az államhatalom kezelője lesz, szintén megmarad értelmes természete, következésképp értelmes természetének megfelelően kell kormányoznia. Azonban az ember értelmes természete az Isten akaratának megfelelő cselekvésmódot követeli. És mert az Isten akaratának megismerése és teljesítése vallás, azért **vallás nélkül nincs közjólét és a vallás alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.**¹ A vallás természetünk legtermészetesebb szükséglete s ezért természetes, hogy annak is, amit az ember céljára való tekintettel akár közvetlenül, akár közvetve létesít, természetszerű szükséglete a vallás. Mint-hogy pedig az ember azért létesít államokat, hogy életét a legcélszerűbben használhassa fel és az életnek célszerű és észszerű felhasználása csak akkor történhet, ha a földi élet céljára, az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való tekintettel éljük le életünket, azért az államalkotás közvetve végső célunkra való tekintettel történik, vagyis **a vallás természetszerű szükséglete az államnak is.** De az embert a nevelés teszi vallásossá, hiszen a nevelés tényének a végrehajtásában nem más, mint a vallásosságra való képesítés. Ezért **a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.**

291. Lássuk a következő következtetést:

Az államnak nélkülözhetetlen föltétele, hogy észszerűen kormányozzák;

észszerű kormányzás csak akkor lehetséges, ha mind a kormányzók, mind a kormányzottak az ember értelmes természetének megfelelően cselekszenek;

¹ „Ész és tapasztalat bizonyítja, hogy vallás nélkül nincs erkölcs, ezért nem is hazafi, aki a vallást, a társadalom e hatalmas pillérét, aláássa.” (Washington.)

értelmes természetünknek megfelelő cselekvésmód megköveteli, hogy mindig és mindenben az Isten akaratához alkalmazkodjunk;
 az Isten akaratához való állandó alkalmazkodás vallásosság;
 vallásosságra csak nevelés által vagyunk képesek;
 tehát a nevelés alapja és szükséges föltétele az államnak.

Ez a következtetés alakilag teljesen helyes, a zárótételt megelőző előzmények pedig nemcsak biztos ismeretek, hanem szétválaszthatatlan egymásutánban is vannak egymással, következőleg a zárótétel biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.**

A nevelés mint közös ügy.

292. Az eszmék birodalmában semminek sincs annyi ellensége, mint a vallásnak. Azt mondják, hogy az ellen nincs kifogásuk, ha otthon vallásosak vagyunk és templomba járunk, de a szobából a közéletbe vinni a vallást, vagy a templomból az iskolába már nem szabad, mert a vallás magánügy és nem közös ügy.

A vallás nem magánügy, mert magában foglalja az erkölcsiiséget s így szabályozza az embereknek egymáshoz való viszonyát, a jogokat és kötelességeket. A vallás magánügy, ha az embereket külön-külön vesszük; de akkor, amikor az emberek államba tömörülnek, mindaz, ami az embereknek, egymáshoz való viszonyát szabályozza, már közös ügy is és még inkább a vallás, mert legalkalmasabb arra, hogy az embert a társadalmi együttélés törvényeinek megfelelő viselkedésre és cselekvésre ösztönözze. Az ember természetének megfelelően köteles dicsőíteni az Istent. De az ember, bár elsősorban zárt egység, mindazáltal lényegesen társadalmi lény is és ezért társadalmilag is köteles dicsőíteni az Istent, vagyis **a vallás közös ügy is.** Hogy egyesek miképen gyakorolják vallásukat, ahhoz senkinek semmi köze, ha ez által társadalmi és állami élet még lehetséges és ennyiben a vallás magánügy; de hogy a törvényes többség semmit sem tehet a vallás ellen, sőt mindenben támogatni köteles és az ellene intézett támadásokat megtorolnia kell, mert — mint előbb mondtunk — a vallás szükséges alapja, és nélkülözhetetlen föltétele az államnak, annyiban **a vallás közös ügy.**¹

Hogy a vallás közös ügy is, ebből nevezetes következtetést vonhatunk le. U. i. a vallás közös ügy is. Azonban a nevelés tényének a végrehajtásában a vallásosságra való képesítés és ezért

¹ „A vallás mint az egyén legintimebb, legbelsőbb ügye magánügy, de nemcsak magánügy, hanem szellemi téren a legfontosabb közügy is.” (Weszely Ödön: Korszerű nevelési problémák. 1927, 139. oldal.)

a nevelésnek szigorú kötelessége is vallásosságra képesíteni. Továbbá csak nevelés által lehetünk vallásosak. Így *a vallás révén a nevelés is közös ügy*. A nevelés magánügy, ha az embereket külön-külön vesszük; de akkor, ha az emberek államba tömörülnek, a nevelés közös ügy is, hiszen a nevelés szükséges alapja az államnak. Hogy egyesek miképpen nevelik neveltjeiket, ahhoz senkinek semmi köze, ha ez által társadalmi és állami élet lehetséges és ennyiben a nevelés magánügy; de hogy a törvényes felsőbb-ség semmit sem tehet a nevelés ellenére, sőt mindenben támogatni köteles és az ellene intézett támadásokat megtorolnia kell, ennyiben *a nevelés közös ügy*.

Ezt az igazságot más uton is megkaphatjuk. U. i. az ember lényegesen társas lény, mert létében és tevékenységében másokra van utalva. Ezért az ember közösségeket, államokat alkot. Az államnak anyagi elemei a személyek és javak. Az ember az által lesz a közösség eleme, hogy igényeinek kielégítése végett másokra van utalva. Ezek az igények részint mint indítékok készítetik az embert társulásra, részint mint célok sarkalják tevékenységre. A személyek és javak magukban véve és bármennyi is legyen egymás mellett, még nem alkotnak államot. Az államalkotáshoz még egy formai elem is szükséges, mely az egyedekből és javakból közösséget csinál. Ez az egységetadó közösségi tényező a közös célok (javak) és a közös normák (szokás, jog). A közösséget emberek alkotják s ezért a közösség úgy lesz emberi és nem merőben mechanikai egység, ha a sajátos emberi lét és tevékenység mozzanatai fűzik egybe: ezek pedig a célok. Tehát az emberek az által alkotnak államot, hogy többen ugyanazt a célt teszik értékelésük és tevékenységük zsinórmértékévé, ami által a közösségtudat és közösségérzés származik.¹ Tehát az államot sok egyes embernek a közös célokon alapuló tudata és akarata alkotja. Ezért az államnak kell is arra törekednie, hogy tagjaiban ez a köztudat és közakarat meglegyen. De hogyan törekedjék erre? Másképpen nem lehet, mint úgy, hogy segíti és támogatja a nevelést, mert egyedül a nevelés állíthatja az embert a társadalomba. Így azután az állam formai elemét alkotó célok között a nevelés is ott van, vagyis **a nevelés közös ügy is**.

Az állam eszköz jellege a neveléshez viszonyítva.

293. Az ember társulási hajlamánál fogva alkot államokat. Ez a társulási hajlam alárendelve van az észnek és akaratnak; sőt az ész és akarat hozta létre, mert úgy társulni, ahogyan az emberek társulnak, csak eszes és szabadakaratú lények társulhatnak. Az ember értelemmel és szabadakarattal felruházott lény, ez az ő természete. Tehát mindent, amit az ember természetének

¹ Schütz Antal: A bölcsélet elemei szent Tamás alapján. 1927, 204–205. oldal.

megfelelően hoz létre, az ész és akarat hozza létre. Ezért mindez az ész és akarat céljáért van. A társulási hajlamot is az ész és akarat hozta létre s ezért mindaz, amit az ember társulási hajlamánál fogva létrehoz, közvetlenül vagy közvetve az ész és akarat céljának van alárendelve. Az ész célja a legfőbb igazságnak, az Istennek, minél tökéletesebb megismerése, az akarat célja pedig a legfőbb igazságnak, mint legfőbb jóságnak minél tökéletesebb bírása, vagyis az örök boldogság. Tehát az állam az ember végső céljának van alárendelve s így vele szemben eszköz jellegével bír, ha közvetve is, t. i. a földi boldoguláson, illetve a földi boldogságon át.

Ebből nevezetes következtetést kapunk. A nevelés az embert végső céljára képesíti és ennél a földi boldogságra és földi boldogulásra való képesítést eszközként használja fel. A nevelés beállítja az embert a társadalomba és az állam hasznos polgárává teszi, de csupán azért, hogy az egyes embert végső céljára képesítse. A nevelés az egyes emberért van s az egyes ember érdekében felhasznál minden intézményt és alkotást. Az állam eszköz az ember céljához viszonyítva, ha közvetve is és ezért a nevelés felhasználja a társadalom tagozottságát s az állam teljes berendezkedését, hogy az életformákra való képesítésen át az örök boldogságra képesíthesse. Más szavakkal: **az állam a neveléshez viszonyítva eszköz jellegével bír.**

Ezt az igazságot más úton is lehozhatjuk. U. i. a nevelés közös ügy. És mikor lesz valamiből közös ügy is? Akkor, ha az soknak a célja. Már most a nevelés szükséges alapja az államnak s ezért kell, hogy minden egyes állampolgár céljának tartsa a jó nevelést. Más szavakkal: kell, hogy az állampolgárok összességét képviselő államhatalomnak is részben célja legyen a jó nevelés. Ha tehát az államnak céljai között valami módon a nevelés is helyet foglal, akkor **az állam csak eszköz jellegű lehet a neveléshez viszonyítva.**

294. Bizonyos, hogy a nevelés célja magasabb az állam céljánál, mert az, ami az állam meghatározását adja, t. i. sokaknál a földi boldogság, illetőleg földi boldogulás előmozdítása (közjólét), a nevelés keresztülvitelében csak eszközszámba megy. Továbbá bizonyos az is, hogy a nevelés mindig valamely államban fejt ki működését, vagyis mind a nevelő mind a nevelt, valamely állam kötelékébe tartozik. Így most az a kérdés, hogy az állam és nevelés egymás mellett haladnak-e, avagy az egyik a másiknak van alárendelve, mint eszköz.

Mindenesetre a nevelés nem lehet alárendelve az államnak, mert magasabb a célja. Az is bizonyos, hogy egymás mellett sem haladhatnak egyrészt, mert a nevelés alapja az államnak, másrészt mert a nevelés céljának elérése végett kénytelen felhasználni a különböző életformákat, amiben már az állam segítségére szorul. Így azután az állam segíti a nevelést, azaz eszköze neki.

Tehát **az biztos ismeret, hogy az állam eszköze a nevelésnek.**

Midőn azt mondjuk, hogy az állam eszköze a nevelésnek, ezt nem oly értelemben mondjuk, mint amilyen értelemben eszköze a nevelésnek a tanítás és példa; de oly értelemben sem, mint amilyen értelemben eszköze a nevelésnek a földi boldogságra való képesítés, az életformákra való képesítés és más hasonló; végül oly értelemben sem mondjuk, mint amilyen értelemben eszköze a nevelésnek a nevelő. Az állammal mint állammal semmit sem érhetünk el a nevelésben. Ezt így kell értenünk; az államnak kötelessége mindazt megtenni, ami céljánál fogva az erkölcstörvények szerint a nevelés érdekében a földi boldogságra és boldogulásra való képesítés szempontjából szükséges. (Később ezt kissé részletezni fogjuk.) **Az állam eszköze a nevelésnek, de a nevelést csak kívülről segíti munkájában. Az állam megteszi a megelőző óvintézkedéseket, hogy a nevelés zavartalanul végezhesse munkáját és mindamaz előfeltételeket teremti meg, melyek a nevelés sikeres munkájához szükségesek.**

295. A nevelés alapja az államnak, de egyúttal az állam eszköze a nevelésnek. Ez — mondhatják néhányan nyilvánvaló ellenmondás, mert az, ami alap, nem lehet eszköz és ami eszköz, nem lehet alap.

Felelet. Az ellenmondáshoz szükséges, hogy az igazaknak tartott ítéletek között a tárgyi rendben egyidejűség legyen. Már pedig ítéleteink közt nincs egyidejűség. U. i. a) a nevelés szükséges alapja az államnak. Itt a nevelés azokra vonatkozik, akiknél az már befejeződött. Ez természetes. Az államot azok igazgatják s lehetnek az állam cselekvő tagjai, akiknél a nevelés már befejezést nyert. És mert őket a nevelés tette az állam hasznos polgáraivá, azért a nevelés szükséges alapja az államnak. b) Az állam eszköze a nevelésnek. Itt a nevelés azokra vonatkozik, akiknél az még folyamatban van, tehát akik még nem, hanem csak lesznek cselekvő tagjai az államnak. **A felnőtt nemzedéknek nyert nevelése szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele az államnak, de egyúttal az állam eszköze a most fejlődő nemzedék nevelésének.** Tehát itt nincs egyidejűség, mert az államnak eszközvolta a most fejlődő nemzedékre vonatkozik és hogy a nevelés alapja az államnak, az a befejezett nevelésű emberekre vonatkozik, következésképp itt nincs ellenmondás. Így **igaz ez a két állítás: a) a nevelés szükséges alapja az államnak és b) az állam eszköze a nevelésnek.**

MÁSODIK SZAKASZ.

Egyház.

Az egyházzal általában.

296. Az embereket nemcsak a földi érdekek készítetik társulásra, hanem még inkább a vallás, mely az embernek legfőbb szükséglete. Az embert sok szükségletén kívül főképen az ény-szeríti társulásra, hogy az ember eszméjét megvalósítsa, amit csak társaságban tehet. Az *eszményi ember pedig a vallásos ember*. Végül az ember lényegesen társadalmi lény is és ezért az Istent nemcsak egyénileg kell tisztelnie szobájának négy fala között, hanem nyilvánosan és társadalmilag is. Így az emberek vallás szerint is tömörülnek. Az ugyanazon vallás szerint tömörülők, hogy vallásuk gyakorlásában segílyt és támaszt nyerjenek, *egyházat* alkotnak. Midőn az emberek egyházat alkotnak, ezzel nemcsak az a céljuk, hogy benne mint szervezett társadalomban végső céljukon munkálkodhassanak, hanem meg is bízzák az egyházat, hogy vezesse őket a végső cél felé.

Az egyház természetes társaság, mert természetünk szükséglete minden fontosabb dologban a társulás. És van-e valami fontosabb, mint a vallás?!

Bár az egyház természetes társaság, mégis nem minden egyház, mely a történelem folyamán keletkezett, igaz egyház is. A vallások különbözők; és mert e különbözőségeket a bennük előforduló tévedések okozzák, azért nem minden egyház igaz egyház is. Mindazáltal az egyházalkotás, vagyis az ugyanazon vallás szerint való tömörülés természetünk szükséglete s ezért az egyház természetes társaság.

Lássuk ezután, hogy milyen viszonyban van a nevelés az egyházzal. A föltett kérdés eldöntésénél célszerű lesz e szakaszt két fejezetre osztani. Az elsőben a nevelés és egyház viszonyáról lesz szó, amint ezt a természetes ész világa mellett felfoghatjuk. Itt egyház alatt nem értjük valamelyik mostani egyházat, hanem általában az egyházat és ezt „egyház” szóval jelöljük. A második fejezetben pedig a nevelés és a kath. egyház viszonyáról lesz szó.

ELSŐ FEJEZET.

A nevelés és egyház viszonya.

A nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az egyháznak.

297. Az ember természetétől sarkalva társulási hajlamánál fogva létesít egyházat. De e társulási hajlam magában véve még

nem elégséges az egyházalkotáshoz. Szükséges még e hajlam kifejlesztése, mert anélkül a társulási hajlam csak társulási hajlam marad, alkotásokat nem hoz létre; szükséges, hogy a fejlődő ember erői kifejlesztessenek és mindamaz ismeretek birtokába jusson, amelyek szükségesek, hogy ő az egyházban végső célján munkálkodjék. Mivel mindezt a nevelés eszközli, azért **a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az egyháznak.**

Az egyház eszköz a neveléshez viszonyítva.

298. Mielőtt egyház lett volna, nevelés már volt, mert egyház nem lehetséges, ha nincs nevelés, amennyiben minden embernek szüksége van nevelésre. Ha tehát az ember egyházat létesített, akkor nem lehet az egyházért a nevelés, hanem megfordítva: az egyháznak részben célja a nevelés, hogy ne csak a felnőtteket, hanem már a kiskorúakat is vezethesse végső céljuk felé, mert csak így vezetheti a felnőtteket is. Ebből következik, hogy **az egyház eszköze a nevelésnek.** Itt is úgy van, mint az államnál, t. i. **a felnőtt nemzedék nyert nevelése szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az egyháznak és az egyház eszköze a fejlődő nemzedék nevelésének.**

A nevelés és a mostani egyházak viszonya.

299. Amit eddig mondtunk az egyházzól, az szóról-szóra igaz a mostani egyházakról is, kivéve a kath. egyházat, mely természetfölötti társaság s azért róla külön lesz szó.

Az általában vett egyháznak a neveléshez való viszonyát nem abból vezettük le, hogy igaz egyház vagy sem, hanem az egyházalkotások természetéből és a nevelés szükségességéből. Mivel pedig az egyházalkotás természete a mostani egyházaknál is az, mi az általában vett egyháznál és a nevelés szükséges, azért a) **minden egyháznak szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a nevelés,** b) **az egyház eszköz a neveléshez viszonyítva.**

MÁSODIK FEJEZET.

A nevelés és a kath. egyház viszonya.

A kath. egyházzól általában.

300. Innen-onnan kétezer esztendeje lesz annak, hogy végbement a történelem legnagyobb eseménye, Jézus Krisztus kereszthalála. A nagypénteki csodás események mintegy jelzik, hogy Jézus Krisztus halálával új világ kezdődik. Jézus Krisztus iszonyú testi kínok és még nagyobb lelki keserűségek árán megváltott bennünket, kiengesztelt minket Istenünkkel. Lehozta az égből az igaz tanítást és hogy ez veszendőbe ne menjen, megszervezte egyházát és reá bízta tanításának szeplőtelen megőrzését és terjesztését. És hogy minden népek tudják, hogy hol van letéve az igaz tanítás és tévelyek ne csúszhassanak bele,

azért Jézus egyházát a hit és erkölcs dolgában a csatlakozhatatlanság jegyével ruházta fel.

A kath. egyházat Jézus Krisztus, tehát egy Isten alapította. *A kath. egyház az egész földön élő keresztények látható társasága, akik egy közös fő alatt ugyanazt a hitet vallják és ugyanama szentségekkel élnek.*

Mondhatja valaki, hogy a kath. egyházzal mint isteni alapításról tárgyalni nem a neveléstan feladata, hanem a hittudományé. Igen, a kath. egyház isteni alapításának a bebizonyítása a hittudomány feladata s ezzel mi nem is foglalkozunk. Deha a hittudomány már bebizonyította a kath. egyház alapításának isteni voltát, amint be is bizonyította, akkor a keresztény nevelőnek kötelessége azzal foglalkozni, hogy milyen viszony van a nevelés és a kath. egyház között. És itt csak erről lesz szó. Ezt kifejezni pedig a neveléstan feladata. A neveléstan elfogadja a hittudományra támaszkodva a kath. egyház isteni alapítását s azután belőle levonja következtetéseit a nevelésre.

Mondhatjuk-e, hogy a kath. egyháznak is szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a nevelés?

301. A kath. egyházat Jézus Krisztus, tehát egy Isten alapította. A kath. egyház nem folytatása az idők folyamán keletkezett valamelyik egyháznak és nem is keletkezett valamelyik egyházból való kiválás által. Sőt úgy sem keletkezett, hogy minden más egyháztól függetlenül ember alapította volna. A kath. egyház alapítása teljesen független minden emberi tevékenységtől. Alapítója közvetlenül az Isten, ki ezt személyesen végezte közvetítő nélkül. Tehát *a kath. egyház megalapításánál a nevelésnek semmi, de semmi része nincs.*

Talán mégis mondhatjuk, hogy fennmaradásához szükséges a nevelés. Ezt sem mondhatjuk. Jézus Krisztus határozottan kijelentette, hogy Péter szikláján még a poklok sem vesznek erőt és megígérte, hogy egyházával marad a világ végezetéig. Mivel pedig az Isten végtelenül igaz kijelentéseiben és végtelenül hű ígéreteinek megtartásában, azért a kath. egyház állni fog, ha a nevelők mindnyájan is összesesküsznek ellene, sőt még akkor is állni fog, ha a poklok rohannák meg. Hogy milyen szenvedések várnak még a kath. egyházra, azt nem tudjuk; azonban a már átélt üldöztetések és szenvedések, amelyekben minden emberi alkotmány elpusztult volna, kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a kath. egyháznak fennmaradásában nincs szüksége a pusztá emberi munkára és tevékenységre, azt természetfölötti erő segíti és támogatja. Elszakíthatnak tőle országokat, sőt földeket is, összezsugoríthatják bármilyen kicsinyre, a kath. egyház állni fog az ördögök és emberek minden erőlködése ellenére.¹ E mellett kezeskedik az Isten szava s ezt bizonyítja a történelem.

Továbbá „a kinyilatkoztatás félremagyarázhatatlan tanúsága szerint a kath. egyház előbb van, mint a hívek: a mennyország az a királyi ember, aki meggy kegyelmi kincseivel fölkeresni alattvalóit, nem pedig nép, mely keres és választ királyt.”² Jézus Krisztus megadta a tanítást, megalapította a szentségeket s azután kegyelmével egyházába hívja a kiválasztottakat, hogy őket tanításával és szentségeivel boldogítsa. A kath. egyház teljesen az Isten kegyelmén épül föl; a kegyelem pedig nem emberi tevékenység, bár az ember közreműködhet vele és kell is. Tehát **a szó legszorosabb értelmében a kath. egyháznak nem szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a nevelés.**

Hát akkor a kath. egyháznak nincs szüksége nevelésre? Szüksége van, de nem oly értelemben, hogy nélküle föltétlenül el kellene pusztulnia, mint elpusztulna bármelyik állam, vagy a többi egyház. A kath. egyháznak is szüksége van a nevelésre, hogy erősödjék, fejlődjék hitélete mélyebb és mélyebb legyen és a támadásoknak ellenállhasson. A kath. egyháznak is, mint az embe-

¹ M. J. Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik. IV. kötet, 1927, 359 és következő oldalai.

² Schütz Antal: Dogmatika. II. kötet, 1923, 137. oldal.

rek között fennálló társaságnak szüksége van a nevelésre, mert az embernek is szüksége van rá. Mivel minden intézménynek, mely az emberek örök és földi boldogságát célozza, szüksége van a nevelésre, azért **a kath. egyháznak is alapja a nevelés.** De még egyszerhangoztatjuk, hogy nem oly értelemben, mintha nevelés nélkül föltétlenül pusztulás lenne, a sorsa.

Ezt szabatosabban így mondjuk: **A kath. egyháznak nincs szüksége nevelésre, de szüksége van az egyes embernek, hogy a kath. egyházban az Isten segítségével munkálkodjék örök és földi boldogságán.**

Mondhatjuk-e, hogy a kath. egyház eszköze a nevelésnek?

302. Minden egyház eszköze a nevelésnek, tehát a kath. egyház is. Ez Jézus Krisztus szavaiból is következik. Midőn Jézus azt mondotta az apostoloknak: menjetek és tanítsatok minden népeket, ezzel a nevelés szolgálatába is állította az egyházat. Különben is a kath. egyház minden időben és minden helyen a legkészségesebben állt és áll a nevelés szolgálatába, sőt működése kezdettől fogva nem más, mint a nevelés szolgálatában való szakadatlan tevékenykedés és ez így lesz a világ végéig. Tehát már a kath. egyház működése is azt bizonyítja, hogy **a kath. egyház eszköze a nevelésnek,** vagyis kívülről segíti a nevelést.

303. A kath. egyház nemcsak eszköze a nevelésnek, hanem ennél több is. Jézus a kath. egyház megalapításával minden más egyház létjogosultságát megszüntette, vagyis a kath. ember csak halálos bűn terhe alatt hagyhatja el egyházát és a másvallású, ha megismeri a kath. egyház igaz voltát, köteles katolikussá lenni és ha még sem lesz, szintén halálos bünt követ el. Továbbá hit és erkölcs dolgában Jézus Krisztus egyenes parancsa folytán az egyedül illetékes tényező a kath. egyház. Mivel pedig a hit és erkölcs célja az Isten dicsőítésén át az ember örök boldogítása s ez a nevelésnek is célja, azért **a nevelés irányítója és vezetője a katolikusoknál a kath. egyház.**

„Az egyház rendeltetése a megváltás gyümölcseinek alkalmazása által kiépíteni Krisztus titokzatos testét. Az egyháznak az a rendeltetése, hogy az egész emberiségben érvényesüljön az Isten-ember titka. A hivatottaknak azért kell szervezett, jogilag is megalapozott természetfölötti társaságba egyesülni, hogy együttesen élettartalmukká tegyék az örök Igében megnyilatkozó szent igazságot és az igazság egységében a Szentlélek bensőséges szeretetével az Atyának adják át magukat; a Krisztus-követőknek azért kell az Igazságban és Szeretben eggyé fogniok, hogy eggyé lehessenek az Atyával. A helyes felebaráti szeretet az Isten-szeretésbe tartozik; az ember-szeretés az Isten-szeretés számára csak gyakorlóter és előfok; az emberszeretés megbízható indítékait, egységét és koronáját az Isten-szeretés adja. Az egyház erről az oldalról tekintve nem más, mint a világtörténetileg megszervezett és megvalósított, Istenben gyökerező, természetfölöttileg megkoronázott és véglegesült emberszeretet: tabernaculum Dei cum hominibus. Ez az eszmény azonban a jelen életben az egyház számára még feladat: Krisztus megváltó igazságának, kegyelmének és törvényének közlése és közvetítése által az Istenben való közös élet számára meg kell nevelnie az embereket.¹ Így azután az egyház, hogy fonséges rendeltetését, Krisztus titokzatos testének kiépítését, megvalósíthassa, igénybe veszi a nevelést is, mint eszközt, még pedig isteni parancs folytán, vagyis **a nevelés a kath. egyház kezében van.**

De hogyan lehetséges az, hogy a kath. egyház a neveléshez viszonyítva eszköz és mégis a nevelés eszköz a kath. egyház kezében? Ugy, hogy az egyház egyes tagjait, kik arra önként vállalkoznak, a nevelés szolgálatába állítja, hogy az ő irányítása és útmutatása szerint neveljenek ama célból, hogy az egyes emberek megnyerjék örök boldogságukat és a megváltás gyümölcseinek alkalmazása által Krisztus teste kiépüljön.

¹ Schütz Antal: Dogmatika, 1923, II. kötet, 135-136. oldal.

HARMADIK SZAKASZ.

Civilizáció és kultúra.

A civilizáció fogalma.

304. Hogy társadalmi és állami élet lehessen, oda a tömörülé-
 lésen kívül még más valami is szükséges, mert az embereknek
 egymásmellettsége és egymásutánisága csak szükséges föltétele a
 közös életnek. Ezért bizonyos berendezések és életformák keletkez-
 tek, amelyek az embert tarsulásra serkentik és a közösség tagjává
 teszik. E berendezéseket és életformákat *civilizációnak* nevezzük.
 Ha a civilizációt meg akarjuk érteni, akkor előbb az ember célját
 kell ismernünk, mert az ember alkotja meg a civilizációt. Ennek
 alapján a civilizáció meghatározása ez: „*a civilizáció a társadalom*
azon alakja, mely tagjainak céljuk elérését legkönnyebbé teszi.”¹

A civilizáció a társadalmi együttélést akarja lehetővé tenni
 és minél tökéletesebbé, tehát szabályoznia kell az embereknek
 egymáshoz való viszonyát. Ezért a civilizáció alapja nem lehet
 más, mint ami már is szabályozza az embereknek egymáshoz
 való viszonyát. Tehát a civilizáció a vallási és állami törvényeken,
 az erkölcsön, a jogon és a szociális renden nyugszik.²

Mindennek zsinórmértéke az ember értelmes természete az
 Istenhez, önmagunkhoz és embertársainkhoz való viszonyában
 (és még zsinórmértéke a természetfölötti kinyilatkoztatás). A
 civilizáció mindezt a minél rendezettebb és békésebb társadalmi
 együttélésre való tekintettel tételekbe foglalja, hogy mindenkinek
 a magatartását szabályozhassa.

Civilizáció és nevelés.

305. Mivel a nevelés teszi alkalmassá az embert a társas
 életre, amennyiben megtanítja őt arra, hogy mindennemű csele-
 kedetében mihez alkalmazkodjék és ezt az alkalmazkodást tulajdon-
 ságává akarja tenni, azért **a nevelés szükséges alapja és
 nélkülözhetetlen föltétele a civilizációnak.**

A civilizáció tulajdonképpen nem más, mint maga a társadalmi
 és állami élet, midőn berendezkedéseivel és életformáival a társas
 együttélést és tökéletesítését dolgozik. Mivel pedig az állam a
 neveléshez viszonyítva eszköz jellegű, azért **a civilizáció is a
 nevelés szolgálatában áll, mint eszköz.** Az állam segíti
 és védi a nevelést és mindezt civilizációjával eszközli. **Az egymást
 követő nemzedékek során a nevelés szükséges alapja
 a civilizációnak és a civilizáció eszköze a nevelésnek.**

¹ Godefroid Kurth: A modern civilizáció kezdetei. Fordította: Michel
 Károly. 1928, 9. oldal.

² O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre. 1909, 66. oldal.

A kultura fogalma.

306. Ama sok működési teret, amelyen az emberi szellem tevékenységét kifejti s amely működést a munka javakkal jutalmaz, *kultúrának* nevezzük. A kultúrában megkülönböztetünk a) *anyagi kultúrát* mely az anyagnak minél tökéletesebb kihasználását célozza földi boldogulásunkban és ide tartozik az ipar, földművelés, bányászat, kereskedelem, közlekedés stb.; b) *szellemi kultúrát*, mely az anyagnak minél tökéletesebb kihasználásában főképen az Isten dicsőítésére s az ember mindkét boldogságára van tekintettel. Ide tartozik a hit, vallás, erkölcs, tudomány művészet, munka stb.¹ A szellemi kultúra nagyon közel áll a civilizációhoz, mert eszközöket ad neki, hogy a társas együttélést lehetőségessé tegye és szabályozza. Sőt talán mondhatjuk, hogy a szellemi kultúra nem más, mint maga a civilizáció, midőn intézkedéseivel a társadalmi együttélést szabályozza.

Az anyagi kultúra egymagában megrontja az egyes embert s rajta keresztül az államot és társadalmat, mert nincs benne semmi magasabb, ami az önzésnek és szenvedélynek gátat emelhetne, sőt előmozdítja az anyagi élvezeteket, mert egyedüli törekvése az anyagot élvezeteinkben és kényelmünkben minél jobban kihasználni.² Az anyagi kultúra csak akkor áldásos ha a szellemi kultúrával kötjük össze, mely a vallást,³ erkölcsöt, tudományt, munkát hangoztatja s ez által eszközt ad a civilizációnak, hogy a társadalmi együttélést lehetőségessé tegye és tökéletesítse, az önzést korlátozza, a különböző érdekeket szabályozza és nemcsak a megfelelő törvények által, hanem főképen a lelkiismeret szava által.

Tehát a civilizáció szabályozója az anyagi kultúrának a szellemi kultúra segítségével. És ha szabályozója, akkor kell, hogy a szellemi kultúra valamely zsinórmértéket mutasson a civilizációnak, amelyhez ennek alkalmazkodnia kell, hogy valóban szabályozhasson. E zsinórmérték nem lehet más, mint az, ami már is zsinórmértéke az ember cselekedeteinek, t. i. az ember értelmes természete viszonyaiban és végelemzésben az Isten akarata, más szavakkal: az erkölcstörvények (és a természetfölötti kinyilatkoztatás.).

Kultúra és nevelés.

307. A civilizáció a szellemi kultúra segítségével a különböző érdekeket szabályozza. Midőn érdekről van szó, akkor egyúttal

¹ O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre. 41909, 66 és következő oldalak.

² „Ha tehát a kultúra mozgalma nem ismer magasabb célt az emberi jólétnél, akkor üres fantom, önmagában való ellenmondás.“ (R. Eucken: Az élet értéke és értelme. Fordította: Schöpfung Aladár. 2. kiadás. 1928, 46. oldal.)

³ Hogy a kultúra nem lehet vallás nélkül, erre lásd: F. Zach: Modernes oder katholisches Kultúrideal (1925) művét.

jóról is van szó. U. i. ha érdekeim és igényeim vannak, akkor valami után vágyódom, ami nekem kívánatos; ami pedig kívánatos, az csak jó lehet. Ezért az érdek fogalma a jó fogalmát zárja magába, következőleg az akarattal a legbensőbb viszonyban van, mert a jó a dolognak az akarattal való megegyezősége. Midőn tehát a civilizáció a szellemi kultúra segítségével a különböző érdekeket kiegyenlíteni akarja, akkor az akaratot kell bizonyos zsinórmértékhez kötnie. Ez a zsinórmérték az Isten akarata az erkölcstörvény által. És mert az Isten akaratának a megismérésére és teljesítésére a nevelés tanít meg minket és csak a nevelés, azért **a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele a kultúrának.** Hasonlóképpen kapjuk, hogy **a kultúra eszköz jellegével bír a neveléshez viszonyítva. Az egymást követő nemzedékek során a kultúrának és civilizációnak szükséges alapja a nevelés és a kultúra meg a civilizáció eszköze a nevelésnek.**

308. Némelyek azt mondják, hogy a nevelés a kultúra (műveltség) vívmányainak a továbbadása. E meghatározások különböző változatokban fordulnak elő, de az alapgondolat mindig a kultúra (műveltség) fogalma.¹ Lehet-e tehát a nevelés célját a kultúrával adnunk?

¹ Akik a kultúra tovább fejlesztésében látják a nevelés célját, azok közül a legelső Platon (Kr. e. 427—347.) Mégis tulajdonképpen a két utolsó század az, mely a kultúrába helyezi a nevelés célját. Kultúrával magyarázza a nevelést pl. Stuart Mill vagy Paulsen Ferenc (1911), ki azt mondja, hogy „a nevelés az ideális kultúrjavarok átszármaztatása az idősebb nemzedékről a következőkre.” Így adja a nevelés meghatározását G. Kerschensteiner is. (Die deutsche Schulerziehung. 1916), ki azt mondja, hogy a nevelés a közösség kultúrtevékenysége, mely a kultúrjavakat sajátíttatja el a növendékekkel. Hasonló nyomokon járnak mások is. Pl. Wessely: „A nevelés kulturális célzatú hatásösszege.” (Bevezetés a neveléstudományba. 1923, 123. oldal.) Barankay: „A nevelés az az etikai és általános kiképzés, amelyben az elődök tervszerűen részesítik az utódokat oly célból, hogy ezek képesek legyenek az eddig elért művelődési fokot nemcsak fenntartani, hanem magasabbra is emelni.” (A nevelő hatás elmélete. 1921, 61. oldal.) — Willmann a nevelés meghatározását Didaktik als Bildungslehre művének bevezetésében (Einleitung) adja. De e felfogását jobban összesűriti Roloff-Willmann pedagógiai lexikonjában, melyben az első kötet 1158. oldalán ezt mondja: „Können wir die Erziehung definieren, als die fürsorgende, führende und bleibende Einwirkung gereifter Menschen auf die werdender, um diesen an den die Lebensgemeinschaften begründen der Gütern Anteil zu geben.“ — Stössner, miután a nevelésnek már egy meghatározást adott, még így határozza meg: „So kann man Erziehung erklären, als die Übermittlung der Kultur (Bildung) und Zivilisation (Gesittung) der Vorfahren an das kommende Geschlecht.“ (Erziehungslehre.⁴ 1927. 3. oldal.) — Ide tartoznak az u. n. szocialis pedagógia művelőinek (Bergemann, Natorp, Budde.) meghatározásai is, melyek azt mondják, hogy a nevelés legfőbb célja a közösség jóléte. (Erziehung für die Gemeinschaft.) — Végül ide számít hatjuk ama meghatározásokat is, amelyek a nevelés célját a társadalom tovább fejlesztésében látják. Így adja a nevelés meghatározását pl. P. Barth, ki ezt mondja: „Die Erziehung ist Fortpflanzung der Gesellschaft.“ (Die Elemente der Erziehung- und Unterrichtslehre.¹⁰ 1925. 5. oldal.) — Nálunk Peres Sándor adja így a nevelés meghatározását: „A nevelés az az öntudatos és

A nevelés meghatározásában a célnak olyan valaminek kell lennie, amit mindegyik nevelő megértsen. Már pedig a kultúra (műveltség) alap gondolatával megadott meghatározásokban legalább is a „kultúra” szót a legalsó néposztály gyermekei nem értik. Hát akkor hogyan nevelnek itt az apák és anyák?!

Az így adott meghatározásoknak más hibájuk is van. U. i. a kultúra az emberi tevékenységnek az a mezeje, amelyen működését kifejezheti, hogy munka által javakat szerezzen. Tehát a kultúrának az egyik területe még nem kultúra, hanem valamely ország társadalmában az emberi tevékenységnek csak összes területeit együttvéve mondhatjuk kultúrának. Tehát a kultúra gyűjtő fogalom, mint pl. az erdő vagy sereg fogalma. Ezért, ha a nevelés alap gondolata a kultúra lesz, akkor a nevelés csak amaz esetben teljesítheti feladatát, ha minden embert az egész kultúra birtokába teszi. Így pl. Magyarországon a nevelés által minden embert egyszerre bányásznak, orvosnak, tanítónak, vargának stb. kellene képesítenünk. Ez valamikor a szocialisták álma volt, de tarthatatlansága miatt már ők is feladták.

Ha pedig azt mondjuk, hogy a kultúrára való nevelés által az egyik embert bányásszá, a másikat asztalossá stb. képezzük ki, akkor az elsőnél a nevelés lényege a bányászásra való képesítés, a másodiknál az asztalosságra való képesítés stb. Ekkor pedig oly fogalmunk lenne a nevelésben, amelynek több lényege van s ez metafizikai lehetetlenség.

Aki jól végiggondolja a kultúrát és nevelést, a nevelői tevékenység meghatározásánál, ha kultúrával magyarázza a nevelést, nemcsak lefelé következtet a nevelésnek általa adott meghatározásából, hanem a kultúrán felül is kénytelen tekinteni (ami a céllal adott meghatározásoknál logikai hiba); kénytelen a világból kilépni és az Istennél megállapodni.¹ Tehát nem a kultúra a végső célja a nevelésnek, mert az embernek sem végső célja.² Így a nevelés meghatározását nem adhatjuk a kultúrával.

NEGYEDIK KÖTET.

Nevelők.

Bevezetés.

309. Már eddig is volt szó nevelőről, de teljes meghatározását még nem adtuk meg, hanem elfogadtuk, hogy az, ki a nevelés tényét végrehajtja, nevelő. Kellett is beszélünk a nevelő-

tervszerű munka, mely a gyermeket a nemzeti társadalom tényező tagjává alakítja.“ (Neveléstan, 1904, 3. oldal.)

¹ Ennek fényes példája a nagynevű és híres Willmann Ottó, ki, bár lelkes herbartista volt, mégis kénytelen volt a Herbart-féle rendszer és a maga által alkotott meghatározás kereteit áttörni és magasabbra emelkedni.

² H. Rost: Die Kulturkraft des Katholicismus.^{3,4.} 1923, 1 és 2. fejezet.

ről, mert a nevelés és tényének végrehajtása elválaszthatatlan tőle, hiszen a nevelés csak a gyakorlatban él. De az eddigiekben csak annyiban vettük tekintetbe a nevelőt, amennyiben a nevelés tényét végrehajtja. Most azonban a nevelőnek szigorúan tudományos meghatározásáról s a belőle folyó következményekről lesz szó.

Milyen meghatározása van a nevelőnek?

310. Ha a nevelő meghatározását akarjuk megadni, akkor fogalmát legalább is oly két fogalomra kell bontanunk, amelyek együttesen ugyanazt a lényegét fejezik ki. E fogalmak nem fejezhetik ki a nevelő fizikai részeit, mert a nevelőnek mint ilyennek nincsenek fizikai részei. A nevelő mint ember fizikai részekből áll, t. i. testből és lélekből; de akkor, amikor valakiről azt mondjuk, hogy ő nevelő, a nevelőség nem áll fizikai részekből. Tehát *a nevelőnek fizikai meghatározása nincs.*

A nevelőnek metafizikai részei sincsenek. E részek lennének a nem (genus) és a fajkülönbség. U. i. a nevelő összetartozó cselekedeteket akar keresztülvezetni. Mivel a cselekedetek céljuk után igazodnak, azért a nevelőnek is e cél után kell igazodnia. A cél pedig, mert cél, a nevelőn kívül van s ezért *a nevelőnek metafizikai meghatározása sincs.*

A nevelő összetartozó cselekedetek keresztülvitelére vállalkozik, amelyekkel meghatározott célt akar megvalósítani. Aki nem e célra törekszik, az nem nevelő, hanem az, amilyen célra törekszik, talán orvos, szabó stb. Tehát **a nevelőség lényege a céljában van, következésképpen a nevelőség meghatározója is az ő célja.** És mert a nevelőséget céllal határozzuk meg, azért *a nevelőnek csak leíró meghatározását adhatjuk.* E leíró meghatározásban megjelöljük a nemet, amelybe a nevelő tartozik, de a fajkülönbséget már nem magában adjuk, hanem mással helyettesítjük, t. i. a céllal.

A mondottakból következik, hogy **a nevelő meghatározásában a fajkülönbséget az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés helyettesíti,** mert a nevelő a nevelés tényét hajtja végre.

Melyik nembe (genus) tartozik a nevelő fogalmilag?

311. Mindenkit az után szoktunk elnevezni, amit tesz. Tehát az, aki ugrál, ugráló; aki bíraskodik, bíró stb.; aki nevel, nevelő. Ennyiben helyes a nevelőnek ez a meghatározása: nevelő az, aki nevel; szabatosabban: nevelő az, ki az Isten dicsőítésére képesít. Mindazáltal e meghatározás még hiányos, mert csak a fajkülönbséget helyettesítő cél van meg benne, míg a nem (genus), amelybe a nevelő fogalmilag tartozik, hiányzik belőle. Hát melyik nembe tartozik a nevelő fogalmilag?

A nevelésnek két tényezője van: a nevelő és a nevelt, akik között alárendeltségi viszony van. Ez alárendeltségből nevezetes

következményt vonhatunk le, amellyel megadhatjuk a nevelőség nemfogalmát.

A társas együttélés, ha két személyből is áll a társaság, azt parancsolja, hogy akkor, ha két személy között olyan viszony van, melynél fogva az egyik alárendeltje a másiknak, a másiknak valamely joggal igazolnia kell, hogy az első alárendeltje lehessen. A társas együttélés a tekintély elvén épül föl s ezért minden néven nevezendő parancsolónak valamely joggal kell igazolnia, hogy parancsolhat s a másik neki alárendeltje. Ezt követeli az ember méltósága is. Ezért a nevelőnek valamely joggal kell kimutatnia, hogy ő valóban nevelője ennek vagy annak az embernek. E jogot *nevelési jognak* nevezzük.

A mondottakból következik: a) **hogy valaki nevelő lehessen szükséges, hogy joga is legyen nevelni;** b) **a nevelőség a jog rendjébe, a jog nemébe (genus) tartozik;** c) **a neveléshez föltétlenül szükséges a másik tényező alárendeltsége; ezt az alárendeltséget nem a nevelés létesíti, hanem a jog, amelynél fogva valakinek szabad nevelnie.**

A nevelőség meghatározása.

312. Hogy a nevelőség a jog nemébe tartozik, az az emberiség közmeggyőződése és bár egyesek nem ismerik névszerint e jogot, a valóságban nagyon is ismerik. E jog a nevelőség fogalmát bizonyos nembe (genus) sorozza, a fajkülönbséget helyettesítő cél pedig, t. i. e jog célja a nevelőséget a jog rendjébe tartozó minden mástól megkülönbözteti. Ezek után a nevelő meghatározását így kell megadnunk: **a nevelőség jog az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítéshez. Ez biztos ismeret.**

A nevelési jog.

313. a) Minden jog előbbi, mint a vele való élés és ezért *a nevelési jog is előbbi a nevelés tényének a végrehajtásánál.* Pl. a szülő jogot kap a házasságban gyermekeinek a neveléséhez, de a nevelést csak akkor kezdi meg, amikor az Isten megáldja gyermekkel. Vagy: a tanító előbb kap megbízatást bizonyos gyermekcsoport neveléséhez és csak azután kezd nevelni.

b) *A nevelési jog meghatározott személyre vonatkozik,* mert az egyedtől elvonatkoztatott ember nem nevelhet. Hogy miképpen történik e meghatározott személy kijelölése, arról később lesz szó, midőn az egyes nevelőkről szólnunk.

c) *Az, akit egy meghatározott személynek nevelnie kell, szintén meghatározott személy.* A tömeges nevelésnél is mind a nevelők, mind a neveltek meghatározott személyek. Tehát *a nevelés-*

nek mind a két tényezője meghatározott személy, vagyis Péter nevelője Pálnak.

314. Itt most az a kérdés vetődik föl, vajon lehet-e nevelő egy meghatározott társaság, pl. egyház vagy állam?

Ha a társaság fogalmában vagy fogalmából lehozott lényeges jegyei között nem bírja a nevelés fogalmát, akkor nem lehet nevelő, mert ennek a társaságnak alacsonyabb a célja, mint a nevelése. De ha a társaság fogalmában vagy levezetett lényeges jegyei között a nevelés is ott van, akkor már lehet nevelő ez a társaság. De legyen erről ennyi elég, mert e fontos kérdésről később bőven lesz szó.

315. Midőn valaki a nevelési joggal felruháztatik, akkor a nevelés tényét már végrehajthatja. És midőn e valaki elé odaállítjuk a meghatározott személyt, akinél a nevelést megvalósíthatja, akkor már nemcsak hogy megvalósíthatja, hanem meg is kell valósítania. Pl. a házasság által a férfi és nő nevelők lesznek és amikor megszületik a gyermek, akkor nemcsak hogy nevelhetik őt, hanem kötelességük is nevelni. Tehát **a neveléshez való jog nemcsak jog, hanem kötelesség is; jog olyanokkal szemben, akik nincsenek megbízva ennek vagy annak a nevelésével és kötelesség azzal szemben, aki élénk állítatik, hogy neveljük őt.**

Ezt az igazságot más úton is lehozhatjuk. U. i. a nevelés viszonyban jelentkezik. E viszony elfogadása nem kötelesség, hanem szabad elhatározásunktól függ. Ha azonban elfogadjuk e viszonyt, akkor e viszonynak megfelelően is kell eljárunk, vagyis már kell nevelnünk. Tehát **a neveléshez való jog nemcsak jog, hanem kötelesség is.**

316. És mi jellemzőbb a nevelésre: a jog-e avagy a kötelesség?

A nevelés kötelesség azzal szemben, akit nevelnünk kell és jog azzal szemben, aki nincs megbízva annak a bizonyos embernek a nevelésével. Tehát a nevelés a kötelesség nemébe tartozik azzal szemben, akit nevelünk és a jog nemébe tartozik egy harmadikkal szemben. Mivel a nevelésnek és a harmadiknak a léte egyidejű, azért *a nevelés egyidejűleg jog és kötelesség.* De hogyan lehetséges az, hogy a nevelés egyidejűleg két nembe tartozzék?

Mindenesetre a jog és kötelesség neme (genus) nem lehet egymásmellé rendelt nem, mert ez ellenmondásra vezetne, hanem közöttük alárendeltség van. Most az a kérdés, hogy melyik van a másiknak alárendelve: a jog-e a kötelességnek avagy a kötelesség a jognak?

Mindenesetre a jog előbbi a kötelességnél, mert mindenki, ha nevelő lesz, előbb ruháztatik fel a nevelési joggal és csak azután e jog alapján végzi a nevelés kötelességét. Tehát **a nevelési jognak a célja a nevelés mint kötelesség.** És e cél a nevelési jog lényegéhez tartozik, mert a cél az, mely a nevelési jogot minden más jogtól lényegesen megkülönbözteti. Így a nevelési jog meghatározásában a nevelés mint kötelesség a fajkülönb-

séget helyettesítő cél. Mivel minden dolognak a tulajdonképeni meghatározója a fajkülönbség, illetőleg az azt helyettesítő cél, hiszen a nem (genus) csak potenciális lényeg, azért **a nevelésnek jellemzőbb vonása a kötelesség, mint a jog.**

317. Mit mond ez? Azt, hogy valaki csak azért ruháztatik fel a nevelési joggal, hogy a nevelést mint kötelességet teljesítse. Tehát a nevelőség meghatározását így is adhatjuk: **a nevelőség kötelesség, hogy mást az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesítsünk.**

Igy a nevelőségnek két meghatározását ismerjük: a) a nevelőség jog az Isten dicsőítésére való képesítéshez és b) a nevelőség kötelesség, hogy mást az Isten dicsőítésére képesítsünk. Melyik e kettő közül a nevelőségnek igazi meghatározása?

Ha a nevelő a nevelttel áll szemben, akkor a nevelőség meghatározása a második és ha a nevelő egy harmadik személlyel áll szemben, akkor a nevelőség meghatározása az első. A nevelőségnek a tulajdonképeni meghatározása az első meghatározás, mert így fogja fel az ész, de a jog kötelességgé teszi a nevelést.

A mondottakból következik, hogy **a nevelő fogalmában a fajkülönbséget helyettesítő cél, t. i. az Isten dicsőítése s az örök boldogság megnyerésére való képesítés foglalja magában a nevelő minden kötelességét.** A neveléshez szükséges viszony és jog csak kötelességgé teszi valakinek a nevelést, míg e kötelességeket a nevelési jog célja részletezi.

318. Az alárendeltség a nevelési jognak a következménye, az alárendeltségnek pedig az a következménye, hogy a nevelt köteles megfogadni a nevelő szavát és parancsait. **E kötelességekben van alapja annak, hogy a nevelő nagyobbik befolyású tényezője a nevelésnek, mint a nevelt.** Innen van az, hogy **a nevelő nagyobbik befolyása nem a szellemi megismerő tehetségre vonatkozik, hanem az akaratra,** mert a kötelesség az akarat dolga.

A nevelt valami úton-módon megtudja (később lesz róla szó), hogy ő bizonyos nevelőnek alárendelve van s akkor minden okoskodás nélkül megismeri, hogy kötelessége nevelőjének engedelmeskedni. Tehát **a nevelő nagyobbik befolyása az akaratra vonatkozik és e befolyás a nevelt ama kötelezettségében bírja alapját, hogy engedelmességgel tartozik nevelőjének.** Mivel pedig e kötelezettség az alárendeltségi viszonyban gyökeredzik s az alárendeltségi viszony a nevelési jognak a következménye, azért **a nevelő nagyobbik befolyása a nevelési jogban bírja alapját.**

319. Ki vagy mi a nevelési jognak az alapja? Itt nem a közelebbi alapot keressük, hiszen az egyes nevelőkről külön-külön még nem volt szó, hanem a nevelési jognak a végső alapjáról.

Mivel minden jognak a végső alapja és forrása az Isten, azért a nevelési jognak is. Nincs jog, amely végeredményben nem

az Istentől származnék.¹ Az Isten megteremtette az embert, tehát akarja is, amire az ember értelmes természeténél fogva képes, következőleg akarja, hogy az ember Őt tehetségeinek mértéke szerint dicsőítse s ez által örökre boldog legyen. De az embernek szüksége van a nevelésre, hogy az ember természetének megfelelően dicsőíthesse az Istent s ezért az Isten azt is akarja, hogy legyenek egyesek, kik neveléssel foglalkoznak. Tehát **a nevelési jog az Istenben bírja alapját.**²

Az Isten, mint a nevelési jognak legfőbb ura, egyeseket e joggal felruház. E felruházás nem úgy történik, hogy az Isten velük közvetlenül érintkezésbe lép s valami érzékelhető módon tudtukra adja, hogy őket bízta meg ennek vagy annak a nevelésével, bár ez is lehetséges. A nevelési joggal való e felruházás valami más úton-módon történik, de mindig úgy, hogy a körülményekből, viszonyokból és állapotból teljes bizonyossággal következtethetünk arra, hogy ez vagy az jogos nevelője-e ennek vagy annak. Ezért azután mi is, hogy valakiről megmondhassuk, vajjon jogos nevelő-e, a viszonyokat, körülményeket, állapotokat és az intézmények természetét fogjuk vizsgálni és nem fordulunk közvetlenül az Istenhez, hiszen nem is tehetjük.

Megtörténhetik az is, hogy az Isten valamelyik nevelőnek egy meghatározott személyhez kötött nevelési jogát megszünteti, hogy azt Ő maga végezze. Ez történt pl. Keresztelő szent Jánosnál, ki egészen kicsiny korában elhagyta szülőit és pusztába ment, ahol a Szentlélek Isten vezetése alatt volt addig, míg tetszett az Istennek, hogy fölléptesse őt.

Hány nevelője van az embernek?

320. Hogy hány nevelője van az embernek és kik azok, annak eldöntése végett legcélszerűbb szemügyre venni mindazokat, akik az emberrel érintkezésben és reá hatással vannak. Mégis nem szükséges mindezeket külön-külön szemügyre vennünk, hanem elégséges ezt csoportok szerint megtennünk. Így találkozunk valódi nevelőkkel és olyanokkal, akiknek a hatásai csak hasonlitanak a neveléshez, tehát e hatások nem nevelések. Ezért e kötetet két részre osztjuk. Az elsőben a valódi nevelőkről lesz szó, a másodikban pedig azokról, akiknek a hatásai csak hasonlitanak a nevelői hatásokhoz.

¹ „In omnibus autem moventibus ordinatis oportet quod virtus secundi moventis derivetur a virtute moventis primi . . . Unde in omnibus gubernantibus idem videmus, quod ratio gubernationis a primo gubernante ad secundos derivatur; sicut ratio-eorum quae sunt agenda in civitate, derivatur a rege per praeceptum in inferiores administratores . . . Cum ergo lex aeterna sit ratio gubernationis in supremo gubernante, necesse est quod omnes rationes gubernationis quae sunt in inferioribus gubernantibus, a lege aeterna deriventur.“ (Aquinoi szent Tamás: Summa theologica. 1^a 2^{az} qu. 93, a 3.).

² A kath. nevelők ezt mindnyájan vallják, pl. Dupanloup, Gillet, Sailer, Stöckl, Göttler, Tóth Tihamér, Marcell Károly stb.

ELSŐ RESZ.

Valódi nevelők.

320. Valódi nevelő az, ki mást az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesít és ehhez joga van, de kötelessége is.

A valódi nevelőket három nagy csoportba oszthatjuk: család, iskola és a többi nevelő. Ez a szokásos felosztás. Azonban e felosztásnak nincs logikai alapja, mert e három rész nem mellérendelt rész, hiszen pl. a család nevelési joga magasabb, mint az iskoláé, sőt az iskola nevelési joga a család nevelési jogából származik.

Lehetséges egy másik felosztás is. U. i. az összes valódi nevelőket két nagy csoportba oszthatjuk: *természetes* és *megbízott nevelőkre*. Mivel e felosztás tudományos felosztás, mert természetes alapja van, azért mi ezt a felosztást tartjuk meg.

ELSŐ SZAKASZ.

Természetes nevelők.

321. Természetes nevelőknek ama nevelőket nevezük, akik nevelési jogukat minden nevelői közvetítés kizárásával egyenesen és közvetlenül az Istenre vezetik vissza. Természeteseknek azért nevezzük őket, mert valamely természetes jelből, amelynél nevelő nem szerepel közvetítő gyanánt, tudjuk meg, hogy az Istentől közvetlenül ők vannak megbízva ennek vagy annak a nevelésével. Ilyen **természetes nevelők csak a szülők, illetőleg a család.**

Hogy egyedül a szülők a természetes nevelők, az teljesen kiviláglik akkor, ha majd az összes nevelőkön keresztülmegyünk és mindegyiknél külön-külön vizsgáljuk a nevelési jog közelebbi alapját. (A végső alap az Isten.)

322. Hogy a szülők az egyedüli természetes nevelők, ebből nevezetes következményt kapunk.

Mivel a szülők az egyedüli természetes nevelők, tehát minden más nevelő nevelési jogának az alapját a szülők természetes nevelői jogában bírja; továbbá a nevelés csak a gyakorlatban él, azért a nevelés lényegével és lényegéből folyó következményeivel arra vonatkozik, amit a szülőnek meg kell tennie gyermekével, és azért a nevelés és családi nevelés, vagyis a szülőknek gyermekeikkel való kötelessége a valóságban teljesen azonosul. Ha tehát van még más nevelés is, mint pl. iskolai nevelés, ez nem független a családi neveléstől, hanem benne van a családi nevelésben, mint a változat a fajban. Tehát **a nevelés egységes fajt alkot, amelyen belül lehetnek változatok s ezt az egységet a szülőknek gyermekeikkel szemben való kötelessége képviseli.** Így azután **a családi nevelés nem faja, de nem**

is változata a nevelésnek, hanem maga a nevelés, de neki már vannak változatai. A mondottakból egyúttal következik, hogy a „nevelés” szónak csak egyetlen egy értelme van és lehet.

A családról általában.¹

323. Itt a földön minden élő lény arra törekszik, hogy faja ne vesszen ki. Az ember is. Az embereket a fajfenntartás ösztöne arra készíti, hogy a férfi és nő házasságra lépjen; más szavakkal: az emberek családokat alapítanak, hogy fajukat fenntarthassák. Vannak ugyan kivételes esetek is, midőn egyesek lemondanak a családalapításról. De ezek nagyon is kivételes esetek és mind lelkiismeretük, mind mások előtt igazolniuk kell, hogy melyik az a magasabb érdek, amely követeli, hogy a családalapítástól elálljanak, vagy melyik az az ész által is elfogadható gátló körülmény, amely nekik nagyon nehézzé teszi a családalapítást.

A házasság csak egy férfi és egy nő között lehetséges az erkölcstörvények szerint. Az erkölcstörvények szerint nő- vagy férfiközösség nincs.

Mi a házasság? A római jogban Modestinus így határozta meg: „A házasság a férfi és nő egyesülése, teljes életközösség a vallási és polgári jogok megosztása alapján.”² Ez a meghatározás az alapja Justinianus klasszikus meghatározásának: „A házasság a férfi és nő egyesülése megoszthatatlan, kizárólagos és teljes életközösségre.”³ Ezt a meghatározást az egyházjogászok is elfogadták.⁴

Midőn a férfi és nő házasságra lépnek, akkor családot alkotnak. A család a legelső és legrégebbi társaság, minden más társaságnak alapja és sejtje. A család szükséges az emberiségnek, hogy ne pusztuljon ki s ezért az Isten is akarja, hogy az emberek csalá-

¹ A családról lásd pl. a következő műveket: a) V. Cathrein: *Moralphilosophie*.⁵ 2 kötet 1911 és *Katholikus világnézet*. Fordította: a budapesti növendékpapság. 1911; b) Gutberlet: *Lehrbuch der Philosophie*. 5 kötet (*Éthik und Naturrecht*³) 1901; c) A. Lehmen: *Lehrbuch der Philosophie*. 4 kötet (*Moralphilosophie*²) 1909; d) Kecskés Pál: *A házasság etikája*, 1928; e) Schütz Antal: *Dogmatika*. 2 kötet 1923; f) Mihályfi Ákos: *Az emberek megszentelése*. 1921, Schütz Antal; *A házasság*, 1933.

² *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*“

³ „*Matrimonium est maris et feminae coniunctio, individuum vitae consuetudinem retinens.*“

⁴ Pl. Aquinói szent Tamás így határozza meg a házasságot: „*Matrimonium est quaedam indissolubilis maritalis coniunctio inter legitimas personas individuum vitae consuetudinem retinens.*“ (*Summa theologiae*. 3^a qu. 44, a. 3.) — Vagy Schütz ezt mondja: „Formai mivoltát tekintve a házasság egy férfiúnak és egy nőnek nemi életközössége (*matrimonium in esse*); létesítő oka egy férfiúnak és egy nőnek törvényszerű szerződése állandó nemi jellegű életközösségre (*matrimonium in fieri*).“ (*Dogmatika*. 1923, II. kötet 449—450. oldal.)

dot alapítsanak. Tehát **a család az Isten akaratán nyugszik s ezért belső szerkezetét, célját és rendeltetését az Isten határozta meg, még pedig öröktől fogva örök időkre, következőleg azon ember semmit sem változtathat.** A család célja és szerkezete az emberrel s az ember két nemével már meg van adva, amit kutathatunk, de rajta nem változtathatunk.

A család gyermekeket hoz a világra; de nem ez az egyedi célja, mert ha csak ez lenne a célja, az emberiség már régen kipusztult volna. **A család célja gyermekeket hozni a világra és őket megnevelni.**¹

Hogy a család célja gyermekeket hozni a világra, az annyira nyilvánvaló igazság, hogy külön bizonyítanunk fölösleges. Hogy a család célja a gyermekek megnevelése is, ez szintén teljesen bizonyos igazság, mindazáltal bizonyítanunk is kell, egyrészt a tudomány miatt, másrészt pedig, mert egyes irányzatok tagadják a szülők nevelési jogát (szocializmus) és egyes szülőknek különös fel fogásuk van kötelességeikről.

A nevelés a szülők kötelessége.

324. a) Hogy a nevelés a szülők kötelessége, ezt bizonyítja mindenekelőtt az emberiség közmegegyezése.

b) Az embernek hosszú ideig tartó tehetetlensége, valamint az, hogy itt a földön egyedül az ember az, ki nevelés nélkül semmit sem tud és semmihez sem ért, azt bizonyítja, hogy az embert nevelnünk kell. Az embert mások képesítik a boldogságra és természetes, hogy ezek a mások csak a szülők lehetnek, akik által életet nyer.

c) Az embernek társulási hajlama azt mondja, hogy az ember csak társaságban képes életét fenntartani, mint állat menthetetlenül elvész. De a társas élethez elkerülhetetlenül szükséges a nevelés, mert kell lennie valakinek, ki a tehetetlen és sokáig önállótlan gyermeket a társas életre előkészítse és arra alkalmassá tegye. Ezt a nevelés eszközli. Ha tehát az ember csak mások segítségével képes életét fenntartani és a társadalomban elhelyezkedni, vagyis csak neveléssel, akkor kell is őt valakinek nevelnie. Ez a valaki nem lehet más, mint ismét a szülő, ki a gyermeknek életet adott.

d) Minden lénynek van célja és van természete. A cél és természet együvé tartozó dolgok. A cél megfelel a természetnek s a természet a megfelelő cél után törekszik. Az érzénelküli lények vasszükségességgel törnek céljuk felé úgy, hogy megszűnik a létük, amint megszűnik náluk a célra való törekvés. Vannak

¹ „Le mariage, cette haute et primordiale institution du genre humain n'a pas de plus grand but que l'Éducation des enfants.“ (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁶ 1923, II. kötet 107. oldal.)

azonban lények és ilyen az ember, aki nincs alávétve mindenben a vasszükségességnek, hanem tevékenységében bizonyos határig szabad. Ha az ember nem törekszik igazi célja felé, vagy nem úgy törekszik, ahogyan azt értelmes természete követeli, ugyan nem pusztul el, mint az érzéklű lények, de természetében bizonyos rendellenesség támad, ami kihat arra is, ami az emberrel viszonyban van. E káros hatás megnyilatkozik a lelkiismeret-furdalásban, a bűnök által keletkezett betegségekben, a testi korcsosodásban, a szellemi erő tompulásában, a szenvedélyek tobzódásában, a társadalmi kötelékek lazulásában, ami által a társadalmi együttélés nehezebbé és nehezebbé lesz, végül a forrongásban, zendülésben és forradalomban. Ez mind a fajfenntartás kárára van, mert a nemzedékek egymásután korcsosodnak testileg, szellemileg és erkölcsileg, ami csak az enyészethez vezethet. A fajfenntartás megkívánja, hogy a faj minden egyede természetének megfelelően törjön célja felé, különben az embernél beáll a testi és szellemi korcsosodás, mi a kihalásnak az előjele. Tehát a fajfenntartás az egyedeknek céljukra való törekvését kívánja, következésképpen mondhatjuk, hogy *a fajfenntartás célja az, hogy az egymásután következő egyedek céljukat elérjék*. Azonban az ember csak nevelés által éri el célját s ezért *a fajfenntartás is követeli a nevelést*.¹ Mivel pedig a fajfenntartás a szülők kötelessége, azért a fajfenntartás szempontjából is a nevelés a szülők kötelessége.

A nemzés és szoptatás nem önmagáért van, hanem bizonyos kötelességeket von maga után. E kötelesség nem lehet más, mint a nemzés által nyert emberi életet és a szoptatás által az életnek megtartott embert céljának elérésére képesíteni, mert erre az ember magától nem képes. Tehát nevelnünk kell az embert s **a nevelés csak a szülők kötelessége**, mert ők a nemzők s az ember életének a fenntartói. Így azt kell mondanunk, hogy *a fajfenntartás egyenesen parancsolja, hogy az emberrel való vesződés az ember végső céljára való tekintettel történjék*, mert az ember csak társaságban élhet, a társas együttélés pedig megköveteli az embernek a végső célra való képesítését, amint erről már volt is szó.

325. A nevelés a szülők kötelessége, mely a szülői állapot természetéből folyik. A szülők a szülői állapottal magukra vállalták az emberi faj fenntartását és magukra vállalták, hogy az egyes embert céljának elérésére képesítik. E vállalkozás miatt a nevelés kötelesség a szülőknél. E kötelesség kivétel nélkül minden szülő által megismerhető, amint a valóságban minden szülő

¹ „Generatio et educatio unum eundemque finem principalem matrimonii, quatenus educatio est completio generationis. Sine enim educatione proles periret: sine educatione corporali periret corporaliter, sine educatione spiritali spiritualiter.“ (J. Gredt: Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae? II. kötet 1932. 398. oldal.)

tudja is, hogy gyermekét nevelnie kell. A szülői állapot az a természetes jel, amelyből megtudjuk, hogy a szülő köteles nevelni gyermekét és amely által megismerjük, hogy az Isten minden közvetítő kizárásával egyenesen a szülők vállaira rakta a nevelés kötelességét.

A nevelés a szülők természetes kötelessége, mert független az emberi társulástól és tettelektől, minden időben minden ember mint érvényeset elismerte és mert ez szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele a rendezett és békés társadalmi együttélésnek. Társadalom és állam még nem volt s a szülők már is kötelességüknek tartották gyermekeik megnevelését. A szülőket nem a társadalom vagy állam kötelezi gyermekeik nevelésére, hiszen a család előbbi a társadalomnál és államnál. A szülőket egyenesen az Isten kötelezi gyermekeik nevelésére a szülői állapot révén s ezért **a nevelés a szülők természetes kötelessége**, még pedig **a nevelés egyedül a szülőknél természetes kötelesség.**

Mivel a szülőket a családi állapot révén egyenesen az Isten kötelezi a nevelésre s a nevelés lényege is az Istenre vonatkozik, azért a család mint természetes intézmény nem csupán valami világi ügy, vagy pusztán polgári szerződés, hanem főképen erkölcsi és szent. Így azután **a család, illetőleg a házasság első sorban vallási ügy.**¹

326. Hogy a szülőknek kötelességük gyermekeik megnevelése, ezt bizonyítanunk kell, de csak a tudományban, nem pedig a szülőknél is. Mindenki, amikor szülő lesz, segítség és okoskodás nélkül tudja, hogy neki kötelessége gyermekét megnevelni. A szülői állapot annyira természetes jele a szülők nevelői kötelességének, hogy a szülők állapotukból minden közvetítő ítélet kizárásával közvetlen ítélettel ismerik meg nevelői voltuk kötelességét. Tehát a szülők azt az igazságot, hogy nekik kötelességük gyermekeik megnevelése, nem következtetéssel ismerik meg, hanem a szülői állapotból kifolyólag minden harmadik ítélet kizárásával közvetlen ítélet által. A szülők így gondolkodnak: én szülője vagyok ennek a gyermeknek, tehát köteles vagyok őt megnevelni. Itt közvetítő ítélet nincs. Tehát **a szülőknél mint szülőknél alapigazság az ő nevelői mivoltuk kötelessége.**

Amint a szülők előtt megjelenik gyermekük, nemcsak azt ismerik meg rögtön, hogy ők kötelesek megnevelni gyermeküket, hanem azt is, hogy ez természetes kötelességük nekik. Igaz, hogy sok szülő nem él e szavakkal: én természetes nevelő vagyok; de egész viselkedése azt árulja el, hogy nagyon is tudatában van nevelői mivoltának, bár a tudományos kifejezőmódot nem használja. Tehát **hogy a szülőknek természetes kötelességük**

¹ Scheeben: Handbuch der katholischen Dogmatik, IV. kötet, 1927, 772-és következő oldalak.

gyermekük megnevelése, az náluk mint szülőknél alapigazság.

Midőn azt mondjuk, hogy a szülőknél alapigazság az ő nevelői mivoltuk kötelessége, sőt alapigazság az is, hogy a nevelés természetes kötelességük, ezzel nem azt mondjuk, hogy ez oly alapigazság, mint a tudományok alapelvei, pl. az ellenmondás elve, az okság elve stb. A tudományok alapelvei nem szorulnak bizonyításra és nem is bizonyíthatók, mert önmagukban világosak mindenkinek előtt. Hogy a szülőnek természetes kötelessége gyermekét nevelni, ez a tudományban bizonyításra szorul ugyan, de a szülők mint szülők önmagában világos, tehát bizonyításra nem szoruló igazságnak tartják. Ezt a tapasztalat fényesen bizonyítja.

327. Mivel a szülőknél alapigazság az, hogy nekik természetes kötelességük gyermekük megnevelése; továbbá néhány ember kivételével előbb-utóbb mindenből szülő lesz, tehát mindenki alapigazságnak fogja tartani, hogy neki mint szülőnek természetes kötelessége gyermekét megnevelni, azért **az teljesen biztos ismeret, hogy a szülőnek természetes kötelessége a nevelés.**

A nevelés a szülők joga.

328. a) A nevelés nemcsak kötelesség a szülőkre nézve, hanem még más is. A tapasztalat szerint mindegyik szülő azt mondja, hogy gyermekük az övé s ezt mondják mások is. Azonban a gyermek nem olyan tulajdona a szülőnek, mint pl. a fa, állat, föld stb. Valamely dolog akkor lesz tulajdonunk, ha azt valamely igazságos jognál fogva bírjuk. A gyermek a szülőé. De nem az ismeretes birtoklási jogoknál fogva, hiszen a gyermek nem tárgy. A tulajdonnak nincs joga a tulajdonossal szemben, míg a gyermeknek anyja méhében is megvannak a maga jogai még szülőivel szemben is. A gyermek nem az ismeretes birtoklási jogoknál fogva a szülőé, hanem más jognál fogva, amely lényegesen különbözik a többi birtoklási jogtól. Melyik ez a jog?

A nemzés és szoptatás nem adja meg ezt a jogot egymagában. Ha csak ez volna a jogcím, akkor pl. a tehénnek is joga volna borjához. Ide valami magasabb szükséges. A jog, amelynél fogva a gyermek a szülőé, a nevelés joga. A gyermek csak a szülőké, mert csak nekik van joguk gyermekük neveléséhez. A fajfenntartás szoros kötelességgé teszi a szülőnek gyermekük megnevelését és mert a nevelés kizárólagosan a szülők kötelessége, azért a nevelés mint jog is a szülőké és e jognál fogva a gyermek is az övéké. Tehát **a nevelés joga a szülőké.**¹

¹ „A család természetjogi közösség, a közösségi szervezetnek reorganizáló, szaporodási sejtje, melynek alapvető jogai és érdekei elsődlegesek minden más társadalmival, nevezetesen az állammal szemben; így pl. a családé a gyermek test-lelki nevelésének a joga.“ Schütz Antal: A bölcsélet elemei szent Tamás alapján. 1927, 220. oldal.)

b) Mielőtt a szülőkről mint nevelőkről szó lett volna, már azt kaptuk, hogy a nevelés nemcsak kötelesség, hanem jog is. Már most a szülőknél kötelesség a nevelés, tehát jog is. Tehát **a nevelési jog a szülőké.**

A nevelés a szülőkre nézve egyszerre és egyidőben kötelesség is, jog is: kötelesség gyermekeikkel szemben és jog minden más emberrel szemben.

329. Teljesen hasonló módon, mint a szülők nevelési kötelességénél, kapjuk a következő igazságokat: a) **a nevelés a szülők természetes joga;** b) **hogy a szülőknél természetes joguk van gyermekeik megnevelésénél, az náluk mint szülőknél alapigazság;** c) **az teljesen biztos ismeret, hogy a szülőnek természetes joga van gyermeke neveléséhez.**¹

Tehát a nevelés a szülők természetes joga és természetes kötelessége. Ezt összefoglalva így fejezzük ki: **a szülők természetes nevelők.**² Mivel pedig itt a földön senkit és semmit sem találunk olyant, akinél vagy aminél a nevelés természetes jog és természetes kötelesség lenne, azért **a nevelés joga és a nevelés kötelessége természetes úton kizárólagosan a szülőké, vagyis a szülők az egyedüli természetes nevelők.**³ És ha mégis észrevesszük, hogy a nevelés tényének a megvalósításán mások is fáradoznak, akkor **ezeknek a más nevelőknek a neveléshez való joga a családnak a neveléshez való jogában birja alapját, vagy természetfölötti jagon nevelő.**⁴

Ellenvetések.

330. a) Van egy irányzat, az ú. n. marxiszocializmus és a vele azonos kommunizmus, amely tagadja a szülőknek nevelési

¹ „... die Familie der Hauptträger der Erziehung ist. Sie hat die ursprünglichsten und natürlichsten Rechte an der Jugenderziehung.“ (W. Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung, II.² 1911, 11. oldal.)

² A. Stöckl: Lehrbuch der Pädagogik. 1873, 50. és következő oldalak.

— V. Cathrein: Moralphilosophie II. kötet 1911, 404 és következő oldalak.

— V. Cathrein: Katholikus világnézet. Fordította: a budapesti növendékpapság. 1911, 431. és következő oldalak. — A. Lehmen: Lehrbuch der Philosophie. IV. kötet (Moralphilosophie) 1909, 260. és következő oldalak, 272. és következő oldalak.

³ „Les parents sont les premiers maîtres, les instituteurs naturels, les instituteurs nécessaires et providentiels de leurs enfants.“ (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁰ 1923, II. kötet, 163. oldal.)

⁴ „Ils (t. i. a szülőkön kívül a többi nevelő) n'ont et ils ne peuvent évidemment avoir qu'une autorité transmise et empruntée de ceux à qui elle appartient naturellement par un droit primitif, et transmise aussi par eux. Et de là vient que nulle puissance humaine ne peut imposer un instituteur à un enfant malgré son père et sa mère. Il y aurait dans cette contrainte quelque chose qui blesserait la nature.“ (Ugyanott.)

jogát és e jogot az ú. n. szocialista államnak adja. A szocializmus¹ azt tanítja, hogy a házasság magánszerződés a férfi és nő között; az ember szabadon elégíti ki nemi ösztönét azzal, akivel akarja, erről nem tartozik számot adni senkinek és csak addig él mással közösségben, amíg neki tetszik. Röviden: házasság vagy család nincs, csak szabad szerelem van. A szocializmus e tanításából levonta a következményeket is a nevelésre. Azt tanítja, hogy a gyermek legfőbb addig marad anyjánál, míg szoptatnia kell őt s azután az állam veszi át. És hogy mennyire sikeres lesz ez a nevelés, abban a szocialista írók képzelete kifogyhatatlan. Azonban mindez üres ábránd, „mely kancsalul festett egékbe néz.”

A szocialisták ellen leginkább a szülők beszélnek s őket teljesen megcáfolják, mert mindegyik szülő mint szülő, még a szocialista szülő is magára nézve alapigazságnak tartja, hogy neki természetes joga és természetes kötelessége gyermekének a megnevelése.

b) Van még egy irányzat, amely némiképen a szülők nevelési joga ellen beszél. Ez az új államelmélet, amely szerint az államnak mindenütt van működési joga, köre és tere s a magán-tevékenységeket lefoglalhatja magának. Mivel ez az irányzat a nevelés terén főképpen az iskolakérdésben hallatja szavát, azért róla később szólunk, t. i. akkor, amikor az iskola és állam viszonyát fejtegetjük.

A szülők nevelési jogának természetfölöttisége.

331. A szülők nevelési jogában és kötelességében a természetességnél valamivel több is van a kereszténységben.

Jézus Krisztus a házasságot szentség méltóságára emelte² s ez által a belőle származó nevelési jogot és kötelességet különös módon szentelte meg, mintegy természetfölötti módon is nevelőkké tette a szülőket. A szülők természetes jogon nevelőik gyermekeiknek a családi állapot révén. De mert Jézus szentség méltóságára emelte a házasságot, azért **a szülőknek nevelési jogában némi természetfölöttiség is van a kereszténységben.** E természetfölöttiség nem azt mondja, hogy a szülők természetfölötti jogon nevelők, hanem csak azt, hogy a szülőknek a természetes ész által a neveléshez való jogukra és kötelességeikre lehozott igazságot Jézus Krisztus a házasságnak szentség méltóságára való emelésével különös módon megszentelte és megpecsételte s a szülőket nevelői kötelességeik teljesítésében kegyelmével különös módon segíti. Úgy is mondhatjuk, hogy Jézus Krisztus a házasságnak szentség méltóságára való emelésével szentesítette a természetes ész által lehozott azt az igazságot, hogy a szülők gyermekeik természetes nevelői.

¹ A szocializmus bírálatára lásd pl. a következő műveket: a) V. Cathrein: Moralphilosophie. II. kötet. 1911; b) F. X. Kiefl: Socialismus und Religion. 1919; c) J. Biederlack: A társadalmi kérdés mibenléte és megoldása. Fordította: Kiss János. 1903; d) Jehlicska Ferenc: Társadalmi kérdés és etika. 1908.

² „C'est un beau et touchant spectacle de le voir, à Cana, honorer d'abord de sa présence les nocces innocentes de deux pauvres époux, ajouter par un miracle éclatant au bonheur de leur fête; et bientôt après élevant cette vénérable alliance à la dignité la plus haute, lui imprimer un nouveau et plus auguste caractère, et en faire un sacrement de la loi évangélique: Sacramentum hoc magnum est in Christo et in Ecclesia; en un mot, consacrer à ce point la société conjugale qu'elle devient une partie de la Religion; la protéger enfin

De tovább is mehetünk. „Az újszövetségben maga a házassági szerződés teszi a házasság szentségi lényegét. E tétel azt jelenti, hogy a keresztény házasságban a merő házassági szerződés és a szentség között nincs valós, hanem csak értékyszerű, illetve logikai észbeli különbség. Más szóval minden keresztény házasság egyben szentség s amely állítólagos keresztény házasság nem szentség, az nem is igazi, érvényes házasság.”¹ Keresztények között a természetes házasság csak szentségi házasság lehet és ha a házasság nem szentségi házasság, akkor természetes házasság sem. Ebből következik, hogy keresztények között a természetes házasságból származó nevelési jog és kötelesség, valamint a szentségi házasságból származó nevelési jog és kötelesség között nincs valós különbség, vagyis keresztények között a nevelési jog és kötelesség a szülőknél csak a szentségi házasságból származhat. Tehát a kereszténységben a szülők természetes nevelői mivolta és természetfölötti nevelői mivolta között nincs valós különbség, vagyis **a keresztény szülők természetfölötti jogon nevelők.**

A mondottakból nevezetesen következtetést vonhatunk le. U. i. a szentség a kegyelmi rendbe tartozik, a kegyelmi rend pedig az Isten dicsőítésén át az örök üdvösség megnyerhetését célozza. A házasság szentség, tehát a kegyelmi rendbe tartozik, következésképp a házasság célja, t. i. **a nevelés szintén a kegyelmi rendbe tartozik a keresztények között.** Mivel pedig a kegyelmi rend az Isten dicsőítésén át az örök boldogság megnyerhetését célozza, azért **a nevelés az embernek az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítése. Így a természetes ész világa mellett a nevelés meghatározására lehozott igazságot a mostani természetfölötti rend szentesíti.**

Itt még egy kis megjegyzést kell tennünk. Midőn azt mondjuk, hogy a nevelés a kegyelmi rendbe tartozik, ezt nem úgy kell értenünk, mintha a nevelés szentség volna. Ezt úgy kell értenünk, hogy a házasságalépők a házasságban természetfölötti módon lesznek nevelők és természetfölötti kegyelmet kapnak, hogy állapotuk kötelességeit hiven teljesítsék. Mivel pedig ennek az állapotnak a legfőbb kötelessége a nevelés, azért a házasságban nyert kegyelem a nevelés helyes keresztülvitelére is vonatkozik s ennyiben a nevelés a kegyelmi rendbe tartozik. Szabatosabban: **a nevelés annyiban tartozik a kegyelmi rendbe, amennyiben a szülők nevelési jogában és kötelességében természetfölöttiség is van a kereszténységben.**

A szülők nevelési jogának igazolása.

332. Minden jogot igazolnunk kell s ezért a nevelőnek is igazolnia kell nevelési jogát az előtt, akit nevel, de mások előtt is. Így van ez a szülőnél is, mert ő is nevelő. Hogyan igazolja ezt a szülő gyermeke előtt?

A nevelés a gyermek megszületése után rögtön megkezdődik. Azonban a tulajdonképeni nevelésbe csak akkor foghatunk, ha a gyermek értelme ébredezni kezd, tehát a lélek mint szellem is kezdi kifejteni tevékenységét. A szellem a gyermek két-három éves korában már működik, és ezért a szülőnek már akkor kell igazolnia gyermeke előtt nevelési jogát, amikor az két-három éves. Hát hogyan tegye ezt a szülő az apróság előtt, mert bizonyos, hogy az apa és anya hiába lép két-három éves gyermeke elé,

contre l'impatience et le caprice des passions par la vigueur des lois les plus saintes, et sanctionner à jamais son unité, son indissolubilité, sa sainteté.“ (Dupanloup: De l'Éducation. 161923, II. kötet, 118. oldal.)

¹ Schütz Antal: Dogmatika. 1923, II. kötet, 455. oldal.

hogy neki a szülői mivoltáról, a nevelési jogról, vagy a tekintélyről bölcséleti előadást tartson.

Mivel a szülő természetes nevelője gyermekének, azért nevelési jogát természetes úton igazolja gyermeke előtt valamely természetes jel által, amely igazolásnál még a beszéd sem lehet közvetítő, mert hiába is akarná ezt bizonyítani gyermeke előtt. Hát hogyan történik ez az igazolás?

A nevelés abban áll, hogy az embert az Isten dicsőítésére, az örök és földi boldogságra képesítjük, amihez föltétlenül szükséges az értelem fölébredése. Míg az értelem csak szunnyad s a lélek csak élteti a testet, addig csupán gondozzuk a gyermeket, ami szintén a neveléshez tartozik, mint előfeltétel s ezt kötelessége megtenni a szülőnek, mert a nevelés kötelesség. Mikor a lélek mint szellem is megkezdí tevékenységét, még egy pillanatig várunk kell, hogy a gyermek értelme megalkossa a gondolkodás és erkölcsösség első alapfogalmait és alapítéleteit és csak azután foghatunk a tulajdonképeni nevelésbe, mert gondolkodásunk természete olyan, hogy csak haladó mozgással ismer, tehát igazságot igazság után s az akarat természete olyan, hogy csak a megismerés után működik. Ha tehát nevelni akarunk, akkor valamibe kapaszkodnunk kell, hogy tovább haladhassunk s ezt az első valamit, vagyis a szükséges alapfogalmakat és alapítéleteket nem a nevelés segítségével szerzi meg a gyermek, hanem magától, külső segítség nélkül. Ez alapítéletek között van ez is: a szülőket tisztelnünk kell, amiben bennfoglaltatik a szülők nevelési jogának igazolása is. Ha ez az ítélet nem volna meg az első alapítéletek között, amelyeket a gyermek maga alkot meg minden külső segítség nélkül, akkor a tulajdonképeni nevelést sohasem kezdenők meg, mert nem volna jogcím ahhoz, hogy a gyermekhez közelítsünk és őt alárendeltünké tegyük. Midőn nevelünk, akkor az értelemhez és akarathoz szólunk, mert a nevelés eszközei az értelem és akarat után igazodnak. Előbb az értelemhez kell szólanunk, hogy az akaratot megmozgathassuk. De mielőtt szólnánk az értelemhez, a gyermek akaratának már előbb el kell fogadnia a szülőt mint nevelőt; vagyis mielőtt a tulajdonképeni nevelést megkezdénők, a gyermek akaratának már tudnia kell, hogy miképen viselkedjek szülőjével szemben, t. i. tisztelettel s ebből kifolyólag engedelmes-séggel. Ezt pedig az akarat csak akkor tudhatja meg, ha az értelem még előbb megalkotta a következő erkölcsi ítéletet: a szülőket tisztelnünk kell, amiben bennfoglaltatik a szülők nevelési jogának igazolása is. Mielőtt a szülő megkezdéné a tulajdonképeni nevelést, a gyermeknek már tudnia kell, hogy ő alárendeltje szülőjének s ezért ezt az alárendeltséget minden külső segítség nélkül magától ismeri meg a gyermek. Tehát **a szülők nevelési jogának igazolását maga a gyermek végzi el minden külső segítség nélkül.**

333. A gyermek így gondolkodik: én gyámoltalan vagyok, mindent szülőimtől kapok s ők a legnagyobb szeretettel gondos-

kodnak rólam, tehát tisztelnem kell őket. A gyermek az erkölcsösség alapfogalmainra támaszkodva, valamint szülőinek tapasztalt szeretetéből kiindulva minden harmadik ítélet kizárásával közvetlen ítélet által jut el a szülői tisztelethez, ami által igazolja szülőinek nevelési jogát. Így **alapigazság az a gyermek előtt, hogy szülője az ő nevelője.**

Hogy a szülőnek nevelési jogát a gyermek igazolja, ez a tudományban bizonyításra szorul, de nem a gyermeknél. A gyermek ezt alapigazságnak tartja s ezt cselekedeteivel tükrözteti vissza. Ez rendjén is van így. Így a szülő is, meg a gyermek is alapigazságnak mondják azt, ami a nevelés végrehajtásának megkezdéséhez föltétlenül szükséges, t. i. **a szülő jogos nevelőnek tartja magát és a gyermek jogos nevelőjének tartja szülőjét.**

334. Itt még három megjegyzést kell tennünk:

a) Midőn a gyermek igazolja a szülők nevelési jogát, nem szabad azt gondolnunk, hogy ezt szabályos nyelvtani mondatokkal teszi. Óh nem! csak szabályos logikai ítéletekkel.

b) A gyermek amaz igazság általános voltáról, hogy a szülőket tisztelnünk kell, amiben benne van a szülők nevelési jogának igazolása is, semmit sem tud, hanem azt csak szülőire vonatkoztatja és mindannyiszor tényleg használja ezt az ítéletet, ahányszor szüksége van reá a következtetésnél.

c) Nem szabad azt gondolnunk, hogy a szülőnek lesnie kell a pillanatot, amikor gyermeke az ő nevelési jogát igazolja. Óh nem! A szülő gondozza és ápolja gyermekét, miközben a szellem is fölébred s ennek tekintetéssel, mosollyal vagy más útonmódon jelét adja. A szülő ezután szeretetétől sarkalva kétszeres gondossággal forgolódik gyermeke körül és így észrevétlenül belekezd a nevelésbe, amint a szülő részére is észrevétlen volt, hogy gyermeke mikor igazolta az ő nevelési jogát. Midőn a gyermek szülőinek intéseit és figyelmeztetéseit, parancsait és utasításait csak némileg is megérti, ez biztos jele annak, hogy már tudja: szülője jogos nevelője.

335. a) Mondottuk, hogy nevelés az, ami a szülők kötelessége gyermekeikkel szemben úgy, hogy a szülők kötelessége gyermekeikkel szemben és nevelés a valóságban azonosul. De tudjuk azt is, hogy a szülők az egyedüli természetes nevelők és minden más nevelőnek nevelési joga a szülők természetes nevelői mivoltában birja alapját. Ebből következik, hogy minden embernek a nevelése a szülői házban kezdődik. Továbbá mivel a szülők nevelési jogát maga a gyermek igazolja minden külső segítség nélkül és addig nem foghatunk a neveléshez, míg ez az igazolás nem történik meg, mert addig a gyermeket nem tehetjük alárendeltünké, végül a gyermek a szülőknek tartozó engedelmességnél fogva fogad el más embert nevelőnek (erről később is lesz szó), azért **a nevelés kiindulópontja magában a gyermekben van.** A nevelés a gyermekből indul ki s azután melléje állunk és segítjük őt.

b) Mikor a gyermek már igazolta szülőinek nevelési jogát, akkor akarata önként aláveti magát szülőinek. Ezért van az, hogy **a nevelésben a szülő a nagyobbik befolyású tényező.**

336. A szülőnek nemcsak gyermeke előtt kell igazolnia nevelési jogát, hanem mások előtt is.

Mások előtt ez az igazolás rendezett társadalomban úgy történik, hogy a férfi és nő a megfelelő formában az illetékes hatóság előtt igazolják házasságralépésüket. Ezzel a szülők még csak általában igazolták, hogy nekik joguk van a neveléshez. Midőn megszületik a gyermek, akkor annak a megfelelő igazolásával, hogy az a gyermek az övéké, egyúttal igazolták, hogy annak a gyermeknek a neveléséhez joguk van.

337. Kérdés most az, hogy a gyermek kinek a nevelési jogát igazolja előbb: az apáét-e vagy az anyáét, avagy mind a kettőét egyszerre?

A gyermek megalkotva az erkölcsösség alapfogalmaint és belőlük az első alapítéleteket és tapasztalva saját gyámoltalanságát, valamint a szülők szeretetét és gondosságát, megalkotja a nevelésre vonatkozó első alapigazságot is: a szülőket tisztelnie kell, amivel a szülőknek nevelési jogát is igazolja. Minthogy az első időkben majdnem állandóan csak az anya foglalkozik a gyermekkel, mert ilyen a család munkamegosztása s ezért a gyermek elsősorban az anya részéről tapasztalja a szeretetet és gondosságot, ami őt a szülők nevelési jogának az igazolásához vezeti, azért *a gyermek előbb igazolja anyjának a nevelési jogát, mint apjáét.* Ezt bizonyítja az is, hogy ebben az időben, ha az apa figyelmezteti gyermekét, a gyermek anyjához fut és nála keres menedéket.

De a gyermek azt is észreveszi, hogy legszűkebb környezetben az apa a föltétlen úr, akinek még az anya is engedelmeskedik és azt is tapasztalja, hogy az apa éppen olyan szeretettel viseltetik vele szemben, mint az anya. Ezért a tiszteletet, mely anyjával szemben már fölébredt, az apára is vonatkoztatja s ezzel igazolja az apának nevelési jogát, még pedig szintén minden külső segítség nélkül. E két igazolás gyors egymásutánban történik úgy, hogy az apa nevelési jogának igazolásánál közvetítő személyt nem fogadhatunk el, még az anya közvetítését sem. Tehát *az apa és anya egyszerre s egyidőben lesznek nevelők, de a nevelési jogot a gyermek időben előbb igazolja anyjánál, mint apjánál.*

Az apa és anya együttes nevelői tevékenysége nem zavarja-e a nevelést?

338. A gyermek két különböző hatás alatt áll a szülői házban. Ez azonban nem hat zavarólag a nevelésre, hanem ellenkezőleg a legjobb hatással van reá. Ami az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést illeti, az apa és anya hatása egyforma, mert mind a kettő egy és ugyanazon az úton

halad végső célja felé. Ez az egyformaság annyira hatással van a gyermekekre, hogy önkénytelenül is követi szülőit. Itt a hatások csak annyiban különbözök, amennyiben különböző alanyokból indulnak ki, különben egyformák. Lehetséges, hogy az apa hatása jobban ragadja meg a gyermekeket, de ezt az anya hatása bensőbbé és odaadóbbá teszi úgy, hogy a két hatás, midőn a gyermek felfogja, mint egységes lép föl vele szemben. Innen magyarázható az, hogy a vallásos szülőknek nagyon kevés kivétellel vallásos gyermekeik vannak.

Ha most a földi boldogságra vetjük tekintetünket, itt az apa és anya hatása nemcsak különböző alanyokból indul ki, hanem különböző is és a gyermek is különbözőképen fogja fel. Ennek oka a férfi és női természet különbözőségében rejlik, amennyiben más a férfi hivatása és más a nőé. Ami az örök boldogság megnyerését illeti, mind az apa, mind az anya ugyanazon cél felé törtet ugyanazon a módon és ugyanazokkal az eszközökkel. Ez a földi boldogulásnál kissé másképen van. A földi boldogulás is vágya mind a kettőnek és együtt is haladnak erre felé s együtt is használják eszközül végső céljuk elérésénél; de már azok az eszközök, valamint módjuk és formájuk, amelyekkel s ahogyan a földi boldogulást elérni akarják, mások az apánál és mások az anyánál. Innen a hatás különbözősége és nemcsak magában a hatásban, hanem ama benyomásban is, ahogyan azt a gyermek felfogja.

A gyermek az apában a cselekvést és tetterőt, a küzdelmet, erőfeszítést és akaratot látja, míg az anyánál a csendes nyugodtságot és odaadást, a szerető gondosságot és melegséget tapasztalja. Innen van az, hogy az apának nagyobb befolyása van a gyermek akaratára, az anyának pedig az észre. Az apa fárad, küzd, verejtékezik s ez a gyermek akaratát ragadja meg, míg az anya a szerzett javakat kiosztja és beosztja s ez az észére van hatással.¹ A földi boldogságra való képesítés szempontjából az apa és anya hatása különböző és a gyermek is különbözőképen fogja fel; de ez előnye a családi nevelésnek, mert a gyermek ez által megtanulja megismerni az életet és egyúttal észreveszi azt is, hogy ez egyedül és kizárólagosan az örök boldogságért van. A családban látja a gyermek, hogy a sok különböző cselekvési mód a földi boldogság után nem célunk, hanem eszköz a legmagasabb jó elérésénél s ezért helyes irányítás mellett a gyermek még nagykorúságában is örök boldogsága után fog törekedni. Tehát az apa és anya hatásai különbözők ugyan, de egységesen lépnek fel a célban, mert az

¹ „Des Mannes Sinnen und Trachten drängt nach Aussen zum werktätigen Schaffen. Das Reich der Frau ist die Häuslichkeit, wo sie das, was der Mann erworben, hegt und pflegt. Aufgabe des Mannes ist es, machtvoll und mutig ins Leben einzugreifen, zu entdecken, zu kämpfen. Frauenart zeigt sich darin, dass sie in stiller, selbstloser Hingabe für Mann und Kinder sorgt und durch Güte und Liebe herrscht.“ (Hardy Schilgen: Du und Sie. 46–50 ezer. 1930, 5. oldal.) — Lásd még a következő oldalakat!

Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való törekvés egységesíti e hatásokat, sőt e hatások egymást segítik és kiegészítik. Ezért *a családi nevelésnél jobb nevelést még elgondolni is nehéz, ha t. i. a szülők megteszik kötelességüket.*¹ Tehát *a családban a két nevelő együttes működése nagyon jó befolyással van a nevelésre, azt minden tekintetben előmozdítja és sikerét elősegíti.*

Lássuk e kérdést még más oldalról is. A szülők természetes úton nevelők, még pedig mind az apa, mind az anya. A szülőket a természet teszi nevelőkké. Ha az által, hogy egyszerre lesznek a gyermek nevelői természetes úton, a nevelés valahol hiányt szenvedne, akkor a természet által létesített családi és szülői állapot s az ebből származó nevelési jog és nevelési kötelesség természetellenes lenne. Már pedig a természet természetellenes állapotokat és viszonyokat nem létesít, hanem inkább olyanokat, amelyek által a belőlük folyó kötelességek még jobban teljesíthetők és a belőlük folyó eredmények biztosabban elérhetők. Tehát *az apa és anya együttes nevelői mivolta csak jótékonyan hathat a nevelésre.*

339. Lássuk még, hogy mi teszi szükségessé az apa és anya együttes nevelői működését.

Ha a család célja a gyermekek megnevelése s a házasság felbonthatatlan, akkor a család célja az oka annak, hogy a házasság felbonthatatlan. Ebből következik, hogy *az apa és anya együttes nevelői voltának fő oka a nevelés.*

Azonban a nevelésnek két eleme van: a) az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés és b) a földi boldogságra való képesítés. E két elem közül melyik követeli parancsolóan a két nevelő együttes működését?

A vallásosságra való képesítés — amint ezt már mondtunk — csak megengedi egy embernél ugyanazon időben a nevelők egyidejű sokaságát, bár a maga előnyére, de nem követeli föltétlenül. A nevelők egyidejű sokaságát a földi boldogulásra való képesítés, vagyis a képzés követeli, amint már ezt is mondtunk. Ha ezt a család egymaga végzi, vagy idegen erőre bizza felügyelete mellett, mindkét esetben az apának szüksége van az anyára s az anyának az apára, hogy a család fenntartása, megélhetése, valamint a neveléshez szükséges eszközök (segítségek) és járulékos dolgok megszerzése végett az egyik fél javakat szerezzen, a másik fél pedig a javakat beossza és elossza. Mivel e javak megszerzése, valamint beosztása és elosztása a család földi boldogságához és földi boldogulásához tartozik, azért a földi boldogság és boldogulás követeli az apa és anya együttes nevelői működését. Itt jól vigyázzunk: a család földi boldogsága és boldogulása, nem pedig a földi boldogulásra vagy boldogságra való képesítés. De a család földi boldogságának és boldogulásának a célja, hogy a gyermek minden tekintetben helyes nevelést kapjon. És mert az eszköz mindig a célért van, tehát a szülők együttes

¹ Armstroff: Schule und Haus. 1912, 12. oldal.

működése a család földi boldogságáért és boldogulásáért, a család földi boldogsága és boldogulása pedig a gyermekek megneveléséért, azért azt kell mondanunk, hogy *a szülők együttes nevelői működését maga az egész nevelés követeli.*

340. A mondottakból következik, hogy akkor, ha a gyermeknek nevelése közben az egyik szülő meghal, ez általában nagy nehézséget okoz a másik szülőnek a nevelésben, amit a gyermek is nagyon megszenvedhet. Ha az ilyen félárva nevelése teljesen kielégítő, ez a másik szülőnek általában óriási erőfeszítésébe került és ha ezen erőfeszítésre valamely okból (betegség, nyomasztó szegénység, több gyermek stb.) képtelen, akkor a gyermek szenved meg nevelésében. Ezért **a természetes ész azt követeli, hogy az özvegyeket és árvákat különös módon szeressük, egyrészt, hogy az özvegy a nevelés munkájában támaszt kapjon, másrészt pedig, hogy a gyermek nevelése megfelelő legyen.**

Ki a családi nevelés irányítója?

341. Ha valamely célt ketten vagy többen akarnak elérni közösen, kell, hogy közülük az egyik irányítsa a többi működését, midőn ez a többi fölött különös tekintéllyel ruháztatik fel. Így van ez a családban is. Kell tehát, hogy a két fél közül az egyik különös tekintéllyel ruháztassék fel a másik fölött és örködjék az egész nevelésnek szigorú és következetes keresztülvitelén. Az apa és anya közül melyik az, ki e különös tekintéllyel fel van ruházva?

A szülők természetes úton nevelők s ezért csak természetes úton lesz közülük az egyik a nagyobbik tekintély a nevelésben és csakis e természetes út mondja meg, hogy ki legyen a nagyobbik tekintély. E természetes út a család belső szerkezete, amelynek alapján azt mondja a bölcsélet, hogy a család feje az apa, következésképp **a családi nevelés irányítója és felügyelője az apa, ki e tekintélyét minden közvetítő személy kizárásával egyenesen az Istentől nyeri apaságában.**¹

A természetes ész által lehozott ezt az igazságot a természetfölötti nyilvánlatkoztatás is megerősíti. A Szentírásban azt olvassuk, hogy Isten így szólt Évához a bűnbeesés után: „... férjed hatalma alatt leszel és ő uralkodik rajtad.” És mert a férjnek e hatalma nem részleges, hanem általános, azért a nevelésre is kiterjeszkedik, vagyis **a családi nevelés irányítója és felügyelője az apa.**

342. Mégis lássuk, hogy az apa és anya hatása közül

¹ „Ergo in parentibus inest potestas — auctoritas — in filios. Huius potestatis primatus residet apud patrem.” (J. Gredt: Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae. 2. II. kötet, 1912, 398. oldal.) — „Manifestum est autem quod ad educationem hominis non solum requiritur cura matris, a quo nutritur, sed multo magis cura patris, a quo est instituendus et defendendus, et in bonis tam interioribus quam exterioribus promovendus.” (Aquinói szent Tamás: Summa theologiae. 2^a 2^{ae} qu. 154, a. 2.)

melyik a nagyobbik? Többnyire azt vesszük észre, mintha a gyermek jobban vonzódnék anyjához, mint apjához. Azonban figyelmes vizsgálódás azt mondja, hogy ez csak látszat. E látszatot az kelti föl, hogy a családban a javak elosztója és beosztója az anya s ezért a gyermek gyakrabban fordul anyjához, mint apjához; vagy a gyermeknek olyanok a szükségletei, amelyekről gondoskodni az anya kötelessége; vagy végül a megszokás teszi azt, hogy a gyermek többször fordul anyjához, mert a családban folyó munkamegosztás miatt a gyermek többet van anyjával, mint apjával.

Némelyek azt mondják, hogy az anya hatása nagyobb az apáénál s ezt mondja a többség. Mi az apa nevelői hatását tartjuk nagyobbknak s ezt a család belső szerkezetéből magyarázzuk. Férfi és nő ugyan egyenrangúak a családban, mégis a család feje az apa (inter pares primus) és irányítója a nevelésnek. Az apa hat a gyermekre, de az anyára is, mint nagyobb tekintély és az anya e hatás alatt kétszeresen hat a gyermekre. Lehetséges, hogy a gyermek látszat szerint jobban vonzódik anyjához, többet beszél róla s inkább őt utánozza. Azonban mindennek az alapja a példás és vallásos apában van, mert tanítása és kifogástalan viselkedése azt eszközli, hogy a gyermek még inkább hallgasson anyjára, még inkább kövesse példáját. Végül az apa hatása jobban ragadja meg az akaratot, ami által a gyermek készségesebb lesz az anyai tanítások és példa követésére. A tapasztalat is azt bizonyítja, hogy az apa nagyobb tekintély a gyermek előtt, mint az anya, következésképp nagyobb is a nevelői hatása. Tehát **az apa nevelői hatását nagyobbknak kell mondanunk, de ez a hatás az anyán keresztül érvényesül a gyermeknél.**

Hogy általánosan mégis az anyát mondják a nagyobb befolyású nevelőnek, ennek két oka van. Az első az udvariaságban keresendő, mert a férfi a maga előnyeit a nőre ruházza. A második abban, hogy mai nap a férfiak szeretnek megfelekedni nevelői kötelességeikről s ezt egészen az asszonyra bízni. Az asszonyt mondják a nagyobb hatású nevelőnek, hogy ennek örve alatt kivonják magukat nevelői kötelességeik alól.

Az oly családban, amelyikben az apa és anya különbözőképpen fogják fel nevelői kötelességeiket, a hatások is különbözők, ami veszedelmes, mert a különböző hatásokat semmi sem egységesíti. Mivel e hatások célban való különbözősége nem elégíti ki a gyermeket, az egységesítőt máshol fogja keresni. De a gyermek még minden tekintetben gyönge és nevelésre szorul, tehát önállóan nem képes fölfedezni azt az egységesítőt, amit a családban nélkülöz. Ezért idegen hatások alá kerül és környezetét fogja majmolni. A környezet hatása pedig nem tervszerű és nem tudatos, tehát itt sem találja meg az egységesítőt annál is inkább, mert senkisem világosítja fel arról s a környezet hatásai sokszor még a gyermek szenvedélyeinek is hizelegnek. Így a gyermek kisiklik szülőinek vezetése alól; a környezetből hol ezt, hol azt

fogja követni, amint szenvedélyei parancsolják s ebben a szülők különböző hatásai megerősítik őt. A gyermeknek ezer vezetője lesz és mégis elvész, ha csak később más nevelők nem mentik meg őt. Ha megmenekül is, későbbi korában mégis észrevehető rajta, hogy családi nevelésében valami hiba volt. Az ilyen gyermek még hosszú ideig szertelen, nagyon hajlik a tunyaságra és rosszra.

Ha az ilyen családban az apa feledkezik meg nevelői kötelességeiről, az igazi jó anya még megmentheti a gyermeket, bár ez sok fáradságába és könnyébe fog kerülni s a gyermek is sok lelki rázkódáson fog keresztülmenni. Ekkor az apa nevelői hatása kisebb, mert nem is nevel, sőt csak károsan befolyásolja az anya fáradozását.

És ha az anya is megfeledkezik kötelességéről, akkor a gyermek elveszett, ha csak más nevelők nem mentik meg őt, mert itt az apa sem teszi meg kötelességét. A család feje az apa. Ha az anya nem úgy jár el nevelői dolgában, amint kell, akkor az apa sem teszi meg kötelességét, mert nem szorítja rá felelőségét, ki hatalma alatt áll. Itt mindkettő vétkes, de főképen az apa.

A gyermek rossz neveléseért mindenekelőtt az apa felelős.

Az anya nem lehet kenyérkereső.

343. A szülők nevelnek. Hogy nevelhessenek, együtt kell lenniök a gyermekkel, mert csak így taníthatják őt szóval és példával. Az apa főképen az anyán át hat a gyermekre és hatása imponálóbb. Ezért kevesebbet is kell foglalkoznia a gyermekkel, mint az anyának, akinek, hogy hatása egyenlő erejű és értékű legyen az apáéval, huzamosabb ideig kell hatnia. És tényleg így is van. Az apa az, ki többet van távol a családtól, mert a megélhetés gondjai üzik el onnan, hogy máshol munkát s így a család számára kenyeret keressen, vagy foglalkozása és a társadalomban elfoglalt állása oly természetű, hogy a nap bizonyos részében nem lehet családjával. Míg az apa távol van, addig az anya veszi védő szárnyai alá a gyermeket. Ez a természet rendje is. Míg az apa tűzhelyétől távol fárad családjáért, addig otthon az anya foglalkozzék a gyermekkel. Ez nincs a nevelés kárára, mert ilyen a család szerkezete.

Azonban az már természetellenes, hogy a mai gazdasági viszonyok az anyát is kikergetik a családból és kenyérkeresővé lenni kényszerítik. Ki lesz akkor a gyermekkel, mert egymagára nem hagyható?! Ovodába küldjük? De ide csak a beszélni és járni tudók mehetnek. És akkor is ki ad neki enni? Különben is nem lehet ott egész nap és ha haza jön, mi lesz vele, mert egyik szülője sincs otthon. Iskolába küldjük a gyermeket? Itt is ama nehézségekkel találkozunk, mint az ovodánál. Hagyjuk őt csatagolni, hagyjuk őt egészen magára? De hiszen a gyermek minden

tekintetben gondozásra és felügyeletre szoruló s állandó vezetőre van szüksége. Igaz, hogy vannak a gyermeknek állandó vezetői, t. i. apja és anyja, de közülük egyik sincs a gyermeknél. Így a szülők csak névleges vezetők, az igazi vezetők az ezer idegen befolyás és hatás.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy azok a gyermekek, kikről a megélhetés gondjai elúzik a szülőket, vagy elzülленnek, vagy a szerencsésebbik esetben, ha t. i. más nevelők veszik őket kezükbe, folytonosan csetlenek-botlanak, nem teljesen megbízhatók, mert hiányzott és talán most is hiányzik az az állandó felügyelet, amit csak a szülői ház adhat meg.

A gyermek örök és földi boldogsága megkívánja, hogy legalább az anya legyen otthon gyermeke mellett. Ezért a férfit úgy kell fizetni munkájáért, hogy ne szoruljon az asszony keresetére, legalább is olyan keresetére ne szoruljon, mely elüzi gyermekétől. A mai gazdasági viszonyok sok helyen csak ártalmára vannak a nevelésnek. És ha ezt sokan nem akarják megérteni, azért, mert az állam eszköz jellegével bír a neveléshez viszonyítva, tehát azt segítenie és védenie kell, az államnak hatalmi szóval kell rendeznie a viszonyokat úgy, hogy a férfi keresete olyan legyen, amelyből az asszony keresete nélkül is képes családját fenntartani társadalmi állásának megfelelően. Ezt követeli az államtól az is, hogy a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele neki. Nem az apa és anya érdeke követeli ezt, hiszen ők a szülői állapottal magukra vállaltak minden bajt, fáradozást és nélkülözést. Ezt a nevelés követeli, vagyis a gyermek boldogsága s ezen át az állam jóléte és békéje.

A szülők közül legalább is az anyának állandóan otthon kell lennie a nevelés miatt és a nevelés végett. Ezért a leghatározottabban kárhoztatandó minden olyan törekvés, amely az anyát a családból kiszakítani akarja, vagy azt eredményezheti, hogy az anya elhanyagolja kötelességét, vagy megfélekezze róla. Tehát anya nem lehet gyári munkás, nem alkalmazható kereskedésekben és irodákban, nem lehet tisztviselő vagy hivatalnok stb. Elítélendő, hogy nők férfitájakat és férfitájakat töltenek be,¹ mert mindez a nevelői kötelességek elhanyagolásával is jár. Továbbá a nevelés miatt nem szabad megengednünk, hogy nők férfitájakra előkészítő iskolákba járjanak (erről még lesz szó); nem szabad megengednünk, hogy nőknek képviselőválasztási joguk legyen és még inkább megengedhetlenebb, hogy képviselőkké választhatók is legyenek.² Az csak üres szóbeszéd, hogy a nők így akarják megmenteni a családi tüzhelyet, mert valóban feldúl-

¹ „Nagyon helyes szociális törekvés az, hogy adjuk vissza az anyát a családnak.“ Szelényi Ödön: A neveléstan alapvonalai. 1922, 32. oldal.)

² Lásd erre vonatkozólag pl. Foerster „Élet és jellem“ című művének „A nő kultúrmissziója“ című fejezetét, 315—318. oldal. Fordította: Schütz Antal. (1920.)

ják, hiszen nevelői kötelességeiket hanyagolják el.¹ Sőt az ilyen beszéd csak azt árulja el, hogy a nők is nagyon jól tudják, hol van a helyük. Tehát **a nő a nevelés miatt nem lehet kenyérkereső és a nyílt porondon nem küzdhet. A nőnek egyedüli helye a családi szentély.**

Szülők és a nevelés keresztülvitele.

344. A nevelés keresztülvitele sok tudást és nagy gyakorlatot igényel. Igaz, hogy sok szülő alig valamit vagy éppen semmit sem hallott a neveléstudományról s a gyakorlatot sem szerezhette meg, amikor szülő lett és mégis társadalmi állásának megfelelően jól neveli gyermekét. Ez nem azt jelenti, hogy a nevelés könnyű munka s nem szükséges hozzá ismeret és gyakorlat. Ez csak azt bizonyítja, hogy *a nevelés a szülőknél isteni adomány*, amit ők a házasságban az Istentől kapnak. A család az Isten akaratán nyugszik s az apa és anya természetes úton nevelők. Mivel pedig a legtöbb ember minden előzetes ismeret és gyakorlat nélkül lesz szülő, tehát nevelő is, azért akkor, amikor szülő lesz, az Isten az ismerethiányt és gyakorlatlanságot segítségével pótolja. A szülő teljesítse kötelességét gyermekével szemben, amint azt természetes esze, lelkiismerete és a másoknál tapasztalt jó példa mondja és ha lelkiismeretesen jár el dolgaiban, az Isten segítsége sohasem marad el: a nevelés minden előzetes tanulás és gyakorlat nélkül jó lesz.

Mindazáltal nem mondhatjuk, hogy a szülő minden előzetes ismeret nélkül kezdi meg a nevelést. A társas együttélés folytán mindenki, mielőtt szülő lenne, már tudja, hogy miképpen kell bánnia a csecsemővel. És amint a gyermek nő és fejlődik, a természetes ész, mások tanácsa és útbaigazítása, valamint a másoknál szerzett tapasztalat biztosan megmondja, hogy a nevelés körül mi a kötelessége. Amikor pedig a gyermek olyan korba kerül, mely a nevelés körül fokozottabb munkálkodást és behatóbb eljárást követel a társadalom mai fejlettségében, akkor éppen a társadalom fejlődése folytán létesült intézmények (pl. iskolák) segítik a szülőt nevelői munkájában. Ezek az intézmények azért létesültek, hogy a szülők megadhassák gyermekeik nevelésének a szükséges bevégeztséget.

Ezek az intézmények azt bizonyítják, hogy a társadalom mostani fejlettségében sok tudásra és nagy gyakorlatra van szükség a nevelésben. E tudás és gyakorlat különböző okok miatt hiányzik a legtöbb szülőnél s ezért létesültek a különböző nevelési intézmények, hogy a szülőket segítsék a nevelésben.

¹ „Átok ül minden „közéleti“ nőietlen női munkán, nemcsak azért, mert a külső munka ideje és elhasznált élettereje hiányzik az otthonokban, hanem a végzett munka is a maga természetellenességével visszasságokat teremt.“ (Magyar Kultúra. 1928 évi június 20-iki száma.)

MÁSODIK SZAKASZ.

Megbízott nevelők.

345. Az embernek csak egyetlen egy természetes nevelője van s ez a szülő. De a tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ember nevelésével nemcsak a szülők foglalkoznak, hanem mások is, akik szintén jogos nevelőknek mondják magukat. Ha ezek a mások jogos nevelők, akkor nevelői joguk csakis a szülők nevelési jogában birja alapját és természetes, hogy a szülőkön át az Isten akaratában. Mindama nevelőket, kik jogosan nevelnek, de nem természetes úton nevelők, *megbízott nevelőknek* mondjuk. Tehát **a megbízott nevelő nem természetes úton nevelő, hanem nevelői joga közvetlenül a szülő természetes nevelői jogában birja alapját és közvetve a szülőkön át az Isten akaratában.** A megbízott nevelő szabatos meghatározása ez: **megbízott nevelő az, ki a szülők meghatalmazása alapján képesít az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére.**

A megbízott nevelő nem természetes úton nevelő. Itt a „nem természetes” kifejezés nem azt jelenti, hogy valami mesterséges úton lesz nevelő, hanem azt, hogy a szülőknek mint nevelőknek közvetítésével kapja nevelési jogát, míg a szülők nevelési jogánál ilyen nevelői közvetítés nincs, tehát ők természetes nevelők.

A megbízott nevelő meghatározásában a fajkülönbséget helyettesítő cél az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés. Mivel a nevelő minden kötelességét a meghatározásában lévő fajkülönbséget helyettesítő cél határozza meg, azért **a megbízott nevelő minden kötelességét az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés foglalja magában.**

E szakaszt, hogy következetesen tárgyalhassuk, két fejezetre osztjuk. Az elsőben arról lesz szó, vajjon a szülők megbízhatnak-e más gyermekek nevelésével. Míg e kérdést nem döntöttük el, addig nem beszélhetünk megbízott nevelőkről, akiről a második fejezetben lesz szó.

ELSŐ FEJEZET.

Megbízhatnak-e a szülők más gyermekeik nevelésével?**Szabad-e a szülőknek gyermekeik neveléséről lemondaniok?**

346. Tudvalévő dolog, hogy bizonyos jogokat másokra is átruházhatunk adás-vevés vagy ajándékozás által. Ilyen jog-e a nevelési jog a szülőknél?

a) Aki szülő, az már képtelen lerontani szülői állapotának természetét; képtelen megtenni, hogy ne legyen szülő. És ha erre képtelen, akkor a szülői állapot kötelességeit teljesítenie kell és ezt annál is inkább, mert mindenki szabad akaratból lép házasságra, tehát szabad akaratból kerül a szülői állapotba is. Míg a gyermek él és a nevelés nincs befejezve, a szülő köteles gondoskodni gyermeke neveléséről. Tehát **a szülő nem mondhat le gyermeke neveléséről.**

b) A házasság célja az emberi nem fenntartása. Hogy azonban az emberi nem fennmaradjon, azért mindenekelőtt gondoskodnunk kell az egyes ember fennmaradásáról, hogy azután az egyes emberek további fenntartói lehessenek az emberi nemnek. De ide nem elégséges csupán a nemzés és a szoptatás, hanem föltétlenül szükséges a nevelés is, amint ezt már mondtuk. Aki az emberi nem fenntartására vállalkozik, annak az emberi nem fenntartásához föltétlenül szükséges nevelésre is kell vállalkoznia, mert ez a kettő együvé tartozik, amennyiben annak, ki a célt akarja, az eszközöket is akarnia kell. Es mert a szülő szülői állapota révén már fenntartója az emberi nemnek, azért a szülői állapottól, elválaszthatatlan nevelési jogról és nevelési kötelességről nem mondhat le. Tehát **a szülők nem mondhatnak le a nevelésről.**

c) Ha a szülő lemondhatna gyermeke neveléséről, akkor a házasság célja csak a nemi ösztön kielégítése lenne. Ez pedig oly lealacsonyítása a házasságnak, amitől minden egészséges észjárású ember visszaborzad.

A szocializmus ama tanítása, hogy a szülők csak nemzenek és a szocialista állam nevel, nem egyéb, mint örült álom. A szocializmusnak állami nevelése oly örület, amelynek kivitele sohasem következik be az egész emberiségnél. Az emberiség igen nagy örjögésekre képes, de olyanra még sem, mint a szocializmusnak állami nevelése.

d) Mindaddig, míg valamely állapotban vagyunk, amaz állapot kötelességeiről nem mondhatunk le. Mivel pedig a szülő, ha már szülő lett, mindig szülői állapotában marad, azért **a szülő a nevelés kötelességeiről nem mondhat le.** És mert a nevelés ugyanakkor jog is, amikor kötelesség, azért **a szülő a nevelés jogáról nem mondhat le.** Összefoglalva: **a szülő nem mondhat le a nevelésről.**

A mondottakból következik, hogy az örökbefogadás is tulajdonképpen nem más, mint a neveléssel való megbízatás, ha t. i. a gyermek nevelése még nincs befejezve, nem pedig a nevelésről való lemondás.

347. Hogy a szülő nem mondhat le gyermeke neveléséről, azt mindegyik tisztességes úton lett szülő tudja. A szülői állapot annyira természetes jele annak, hogy a nevelés joga és kötelessége kizárólagosan a szülőké, tehát róluk nem mondhat le, hogy azt még a legegyszerűbb szülő is tudja s aszerint cselekszik. Amint valaki szülő lesz, akkor minden következtetés nélkül, tehát

minden harmadik ítélet közvetítése nélkül rögtön világos lesz előtte, hogy gyermeke neveléséről nem mondhat le. Amint a szülőknél mint szülőknél alapigazság az, hogy nekik természetes joguk és kötelességük gyermekeik megnevelése, éppen úgy **a szülőknél mint szülőknél alapigazság az is, hogy a nevelésről nem mondhatnak le.** És mert előbb vagy utóbb a házasság által mindenki szülő lesz, tehát mindenkinél alapigazság az, hogy a szülő nem mondhat le gyermeke neveléséről, azért **az teljesen biztos ismeret, hogy a szülő nem mondhat le a nevelésről.**¹

Szabad-e a szülőknek valakit megbízniok gyermekeik nevelésével?

348. A szülő nem mondhat le gyermeke neveléséről. Ha tehát mégis azt tapasztaljuk, hogy az ember nevelésével nemcsak szülői foglalkoznak, hanem mások is, akkor ez csak megbízás folytán lehetséges. Mivel ez a megbízás az embereknel általános és ellene senki nem emel szót, azért valószínű, hogy a szülőnek szabad mást megbíznia gyermeke nevelésével. Sőt ez nemcsak valószínű, hanem bizonyos is. Lássuk!

a) A szülőnek csak egyetlen egy kötelessége van gyermekével szemben s ez a nevelés. A szülőnek minden kötelessége gyermekével e szóba foglalható: nevelés, mert mind a nevelésből származnak, vagy a neveléshez szükséges előfeltételek, járulékok és külső segítségek.

A szülő köteles gyermekét nevelni. Azonban talán a legtöbb szülő nem képes megadni gyermekének a teljes nevelést, vagy a nevelés szükséges bevégeztetését a társadalom mostani fejlettségében s ezért a nevelői kötelesség üzi és hajtja őket, hogy valami úton-módon mégis eleget tegyenek kötelességeiknek.² És mert a nevelés mint természetes jog kizárólagosan az övéké, azért e jognál fogva másokra bizzák gyermekeik nevelését. A szülőket a nevelés mint kötelesség arra kényszeríti, hogy a neveléssel mint jogukkal éljenek és gyermekeik érdekében segítség után nézzenek. Így keletkezett és keletkezik a neveléssel való megbízás. Tehát **a szülőnek szabad mást megbíznia gyermeke nevelésével.**

¹ „L'autorité paternelle n'est pas amissible, ni même abdicable, comme autorité sociale, comme les autres autorités humaines. Sous aucun doute, elle n'est pas la plus étendue, mais elle est la plus intime, la plus profonde, la plus imprescriptible de toutes les autorités.“ (Dupanloup: De l'Éducation. 161923, II. kötet, 139. oldal.) És a következő oldalon ezt mondja: „Le père n'est pas simplement revêtu de l'autorité paternelle: il la possède.“

² „Sie (die Familie) kann nur solange die Erziehung allein besorgen, als die Bildung des Volkes sich noch in den Anfängen bewegt. Sobald die Kulturarbeit höhere Stufen erreicht, kann die Familie nicht mehr Schritt halten mit der nötigen Weitergabe der inneren Kulturgüter. Sie sieht sich daher genötigt, eine Hilfe zu suchen.“ (W. Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung. II. 2.1911, 9. oldal.)

b) A társadalom mostani fejlettségében annyi észszerű kíváncsisággal lép a család elé a nevelésnél, hogy a tapasztalat bizonyossága szerint a legtöbb szülő képtelen megadni gyermekének a megfelelő nevelést, vagy a nevelés szükséges bevégeztségét. A társadalom az ember természetén alapszik és a család is természetes társaság, sőt a legtermészetesebb. Ha tehát az ember természetén alapuló társadalom észszerű fejlődése akadályozza a szintén természetes társaságot, t. i. a családot a család természetéből folyó nevelői kötelességeinek teljesítésében s a család természetére szerint nem mondhat le a nevelésről, akkor joga van neki mást megbízni a neveléssel. Tehát **a szülőknek szabad mást megbízniuk a neveléssel.**

c) Ha a szülő nem bízhatna meg mást gyermeke nevelésével, akkor a társadalmat sok hasznos és kiváló tagjától fosztanók meg, mert az alacsonyabb és legalacsonyabb osztályokból talán senki sem emelkedhetne a vezető osztályokba. Már pedig, hogy mennyi az értékes elem a társadalom szempontjából a legelső néprétegekben, azt csak az tudja, aki velük folytonosan érintkezik. Hogy a társadalom állandóan fejlődik és idáig fejlődött műveltségben és bámulatos kultúrájában, az egyedül annak köszönhető, hogy a szülők mást bíznak meg gyermekeik nevelésével.

349. A szülő nemcsak megbízhat mást gyermeke nevelésével, hanem köteles is erre, ha azt veszi észre, hogy ő valamely oknál fogva a gyermek jövő társadalmi állásának megfelelően nem képes befejezni a nevelést, vagy azt tapasztalja, hogy már vannak olyan intézmények, amelyek teljesen kielégítően nevelnek, sőt bizonyos tekintetben tökéletesebb nevelést adnak, mint a család. Ez a családnak ama kötelességéből folyik, hogy gyermekének a lehető legjobb neveléséről gondoskodni föltétlenül tartozik. Ha tehát ezt valamely oknál fogva nem képes megtenni, akkor köteles segítség után nézni és másra bízni a nevelést. **A neveléssel való megbízatás a szülők természetes nevelői jogán és természetes nevelői kötelességén alapszik. A szülőket a nevelés, mint kötelesség arra kényszeríti, hogy a neveléssel mint természetes jogukkal éljenek és gyermekeik nevelésével mást megbízzanak.**

A megbízásból folyó következmények.

350. A szülőket a nevelés mint természetes kötelesség arra kényszeríti a társadalom észszerű fejlődése folytán, hogy a neveléssel mint természetes jogukkal éljenek és gyermekeik nevelésével mást megbízzanak. Tehát a társadalom fejlődése mint gátló körülmény szerepel abban, hogy a szülők egymaguk végezhessek a nevelést; de még sem gátló körülmény abban, hogy a nevelés megbízott nevelővel teljesen megfelelő legyen. Ez természetes. A társadalom az emberi természet szükséglete s a család a legtermészetesebb társaság. Már pedig a természet sohasem létesít

olyant, ami által működésében akadályoztassék, hanem mindig csak olyant, ami alkalmasabbá teszi a működésre és ami által a megfelelő cél tökéletesebben érhető el. Ha tehát az ember természetétől sarkalva társadalmakat létesít s ezeket észszerű irányban fejlesztve a fejlődés a szülőket természetes kötelességüknek, t. i. a nevelésnek megfelelő keresztülvitelében gátolja, akkor ez az akadályozás csak előnyére lehet és lesz a nevelésnek. Előnyére lesz, mert a szülők a nevelés nagy munkáját kénytelenek lesznek megosztani a megbízott és maguk között, ami által a nevelés teljesebb, bevégeztebb és tökéletesebb lesz. Tehát **a megbízás a nevelés tökéletesítését célozza.**

E tökéletesítésből következik, hogy **a megbízott nevelőnek vallásosan kell nevelnie**, mert a nevelés tökéletesítése abban áll, hogy minél jobban megvalósítsuk a lényegét, t. i. a vallásosságra való képesítést.

351. Most az a kérdés, hogy a megbízott nevelő mi által tökéletesíti a nevelést?

A neveléssel való megbízás úgy történik, hogy a társadalom észszerű fejlődése a szülők nevelői kötelességeinek teljesítése elé akadályokat gördít, amelyeket a szülők vagy sehogyan, vagy csak nagyon nehezen képesek legyőzni. Így az a kérdés, hogy ezek az akadályok miben gátolják a szülőket: az örök boldogság megnyerésére való képesítésben-e, avagy a földi boldogulásra való képesítésben?

Az emberek társadalmakba tömörülnek, hogy földi életüket minél okosabban használhassák fel és minél könnyebben boldogulhassanak. Ez a közvetlen célja (cselekvés célja) a társadalomba való tömörülésnek, míg a távolabbi cél (cselekvő célja) a földi élet célja, t. i. az Isten dicsőítése. Ha tehát a társadalom észszerű fejlődése nehézségeket gördít a szülők nevelői kötelességeinek a teljesítése elé, akkor ezek a nehézségek a társadalomba való tömörülésnek nem távolabbi, hanem közelebbi céljára vonatkoznak. Más szavakkal: a szülők nevelői kötelességeinek a teljesítésénél a nehézség a földi boldogulásra való képesítésben van s ezért **a megbízott nevelő a földi boldogulásra való képesítés által tökéletesíti az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést.**

352. Mivel a földi boldogulásra való tökéletesebb képesítés által lesz tökéletesebb a nevelés, azért a nevelés a társadalomnak különlegesebb céljait is szolgálatába állítja, mint a műveltséget és művelődést, kultúrát, közjólétet s végül az államot teljes berendezkedésével és egész szervezetével. A nevelésnek végső célja mindig az Isten dicsőítésére való képesítés; de a nevelés azért, hogy az embert végső céljának elérésére képesítse, a földi élet okos felhasználására is fogja képesíteni. Mivel pedig ide az szükséges, hogy az embert a társadalomban való kellő elhelyezkedésre képesítse s így a földi boldogulásra is, azért a nevelés e végett mindazt felhasználja, ami a társadalomba való tömörülés folytán állt elő,

mint: műveltség, kultúra, közjólét, állam. Így a nevelésben a végső cél elérésénél közbeeső célként szerepel a műveltség és kultúra fejlesztése, a közjólét általánosítása és az állam fenntartása. Mindez közbeeső cél, tehát a végső céllal szemben, t. i. az Isten dicsőítésére való képesítéssel szemben csak eszköz jellegével bír.

Mindezt a nevelés a társadalom mostani fejlettségében főképen a megbízott nevelők által éri el. Így **a társadalom, midőn észszerű fejlődésével nehézségeket gördít a szülők nevelői kötelelességeinek teljesítése elé, hogy őket kényszerítse megbízott nevelő után nézni, egyúttal a maga fejlődését is biztosítja.** Más szavakkal: **hogy az ember végső célját elérhesse és a társadalomba való tömörülés által a közbeeső célok is megvalósuljanak, az a nevelés feladata s a mostani időkben főképen a megbízott nevelők kötelelessége; de a megbízott nevelők nevelési joga a szülők természetes nevelői jogában bírja alapját.**

A mondottakból következik, hogy **a nevelés lefoglalja magának az emberi tevékenység egész mezejét** és ezért természetes is, hogy **az egyes ember, a társadalom és az állam életében a legfontosabb tényező a nevelés és a legfontosabb személyiségek a nevelők.**

353. A szülő minden kötelelessége gyermekével szemben nevelés. A nevelés lényegét általában csak a földi boldogságra s valamely életformára való képesítés által érhetjük el és viszont ez utóbbi kettő csak az Isten dicsőítésére való tekintettel történhet. Hogy a szavakkal takarékoskodjunk, azért az örök és földi boldogságra, valamint az életformákra való képesítést nevezzük röviden a *nevelés lényegének*. Mégis még egyszer hangsúlyozzuk, hogy ez csupán a szavakkal való takarékoskodás miatt történik, mert a nevelés tulajdonképeni lényege az Isten dicsőítésére való képesítés. — Továbbá ha a nevelés lényegét megvalósítani akarjuk, akkor a gyermek életben maradásáról, egészségéről, testi fejlődéséről stb. is kell gondoskodnunk. Tehát ez is benne van a nevelésben és ezért benne van az is, ami a gyermek fenntartásához szükséges, mint: ruha, lakás, élelem stb. Mindezeket nevezzük a *nevelés járulékeinak*. A járulékokhoz számítsuk még mindamaz aprólkos dolgokat is, amelyek a lényeg megvalósításánál szükségesek, mint: könyv, papír stb. és az esetleges fizetnivalók.

Ezek után az a kérdés, hogy e kettő közül melyikkel bízhatják meg a szülők a megbízott nevelőt: a lényeggel-e, avagy a járulékokkal?

a) A szülőket bizonyos körülmények gátolják a nevelés keresztülvitelében. A család megélhetésének a gondjai s a társadalomban való boldogulás megszaporodott föltételei megnehezíteték ugyan egyes családoknál a nevelés járulékeinak megszerzését, de általában nem annyira, hogy szorgalommal, mértékletességgel és okos beosztással e nehézségek nem volnának eléggé könnyen

legyőzhető. De már a nevelés lényegének a megvalósítását e gátló körülmények annyira megnehezítik, hogy a gyermek érdeke s a társadalom nyugodt és biztos fejlődése megköveteli, hogy a legtöbb szülő más valakire bizza gyermeke nevelését. Tehát **a szülők megbízása a nevelés lényegére vonatkozik.**

b) Ha a megbízás a nevelés tökéletesítését célozza, akkor csakis arra terjedhet ki, ami a nevelést neveléssé teszi s amivel a tökéletesítés megvalósítható. Ez pedig a lényeg. Tehát **a szülők megbízása a nevelés lényegére vonatkozik.**

Mindazáltal a megbízott a nevelés járulékait is magára vállalhatja, amikor a szülő mindent teljes értékében fizetni köteles.

354. Amit eddig a neveléssel való megbízásról mondtunk, abból nevezetes következmények folynak.

a) Valakit valamivel megbízni annyit tesz, mint vele végeztetni azt a munkát, amelyet nekünk kellene végeznünk. A megbízottnak a munkát úgy kell végeznie, amint nekünk kellene végeznünk, ha végeznők. Ennek mértéke a munka természete és a megbízás terjedelme. Mivel pedig a nevelés természete vallásos nevelést követel s a szülői megbízás terjedelme a nevelés lényegére vonatkozik, mely szintén vallásos nevelést követel, azért **minden néven nevezendő nevelőnek vallásosan kell nevelnie** és még akkor is, ha a szülő kifejezetten tudtára adná a megbízottnak, hogy ezt nem kívánja tőle, mert a szülőnek nincs joga ilyen észszerűtlen kívánságokkal előállani.

b) A megbízás terjedelme magában foglalja a nevelés tulajdonképeni lényegét a földi boldogulásra való képesítéssel vagyis a képzéssel együtt. Ezért **minden egyes megbízott nevelőnek képezve kell vallásosan nevelnie.** Más szavakkal: **az életformára való képesítésnek vallásosnak kell lennie.**

c) Ha a szülő megbízott nevelő után néz, akkor a megbízottnak föltétlenül valamely életformára való képesítésen át kell nevelnie, mert így tökéletesíti a nevelést. A valamely életformára való képesítés nélkül nincs megbízás, nincs megbízott nevelő, míg a családi nevelésben van olyan eset, melyben a gyermek teljes nevelésben részesült és szülői még sem képesítették valamely életformára. Pl. a 4—5 éves korában elhalt gyermek valódi nevelésben részesült minden életformára való képesítés nélkül, míg pl. az elemi iskola első osztályában a gyermek az írás- és olvasástanulás által a földi boldogulásnak már legelemibb föltételeit is elsajátítja. Így a megbízott nevelő meghatározásában kifejezetten benne lesz a valamely életformára való képesítés, mert ez nála alapjában lényeges jegy, míg a pusztá nevelő (tehát a természetes nevelő) meghatározásában ez levezetett lényeges jegy. Tehát **megbízott nevelő az, ki a szülők meghatalmazása alapján valamely életformára való képesítésen át képesít az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére.** Vagy rövidebben: **megbízott nevelő az, ki a természetes nevelők meghatalmazása alapján nevel.** Ennek megfelelően

a szülő meghatározását így adhatjuk: **szülő az, ki természetes jogon nevel.**

A mondottakból három nevezetes következtetést kapunk.

α) *Míg a gyermeknél a földi boldogulás legáltalánosabb föltételeire való képesítés nem kezdhető meg, addig megbízott nevelőre nincsen szükség és a szülő nem is bízhatja másra gyermekét.*

β) *Ha különböző megbízott nevelők vannak (tanító, mester, gazda), akkor mindegyiknek a meghatározásában kifejezetten meg kell mondanunk azt, hogy melyik az az életforma, amelyikre képesít, hogy a nevelést tökéletesítse.*

γ) A szülő csak akkor nézhet megbízott nevelő után, ha a gyermek testileg és szellemileg már annyira érett, hogy a földi boldogulásra való képesítés a legáltalánosabb módon megkezdhető. A kor, amikor a gyermek a legelső megbízott nevelőnek átadható, csak tapasztalat útján határozható meg. A tapasztalat pedig azt mondja, hogy *a kor, amelyben a gyermek a legelső megbízott nevelőnek átadható, általában a 6—7 éves kor.*

355. A megbízás azt fejezi ki, hogy mással végeztetünk oly munkát, amelyet nekünk kellene végeznünk. Tehát mi felelősek vagyunk a megbízott munkájáért és hogy felelősek lehessünk, kell, hogy a megbízott munkája fölött a felügyeleti jog a mienk legyen. E felügyeleti jog pedig azt követeli, hogy felelősségre vonhassuk a megbízottat, ha nem úgy tesz, amint azt az önként magára vállalt munka természete s a megbízás terjedelme parancsolja. Ebből következik, hogy **a megbízott nevelő fölött a felügyeleti jog és a felelősségrevonás joga a szülőké.** Más szavakkal: **a szülő a megbízott nevelőnek az ítélő bírása.**

Hogy miképpen történik e felügyelet és felelősségrevonás, erről akkor szólunk, amikor a megbízott nevelőket egyenkint tárgyaljuk.

Ellenvetés.

356. Mondhatják, hogy mivel a megbízás a társadalmi fejlődés eredménye, ez pedig a földi boldogulást célozza, azért a megbízás nem vonatkozhat az örök boldogság megnyerésére való képesítésre, hanem csak a földi boldogulásra s ennek megfelelően valamely életformára való képesítésre.

Felelet. Ez az okoskodás helytelen. A helyes okoskodás a következő. A társadalmi fejlődés megszorította a földi boldogulás föltételeit, amelyek megnehezítették a szülők nevelői munkáját, hogy egymaguk végezzék s ezzel egyszerre s egyidőben ráeszméltették őket arra, hogy a munkamegosztás elvét, amelynek hasznát a családban és a társadalomban már tapasztalták, a nevelésre is átvigyék. Tehát *a társadalmi fejlődés csak mint alkalmi ok s nem mint hatóok szerepel a megbízásban* és ezért nem a társadalmi fejlődés szabja meg a megbízás célját, hanem annak a

célja, amit a társadalmi fejlődés a szülőknél megnehezített. Már pedig a társadalmi fejlődés a földi boldogulásra és az életformára való képesítést nehezítette meg, aminek a célja az Isten dicsőítésére való képesítés. A társadalmi fejlődés csak ösztönözte a szülőket, hogy a földi boldogulásra való képesítés által a nevelés tulajdonképeni lényegének helyes és teljes keresztülvitele céljából megbízottak után nézzenek s ezért a megbízás célja a nevelés lényege. Tehát **a megbízás az Isten dicsőítésére való képesítésre vonatkozik, amit a megbízott a földi boldogulásra s valamely életformára való tökéletesebb képesítés által tökéletesít.**

Kit bízhatnak meg a szülők a neveléssel?

357. Mindenekelőtt természetes, hogy megbízott nevelő csak ember lehet. Ezt nem kell bizonyítanunk. Azonban az embert kétféleképpen tekinthetjük: a) magában, és b) embertársaival közösségben, vagyis társadalomban. Ezek után fölített kérdésünk így alakul: megbízható-e az egyes ember közvetlenül a szülők által a neveléssel, vagy közvetve valamely társadalom által azok közül, amelyeket az emberiség alkotott?

a) Hogy az ember közvetlenül is megbízható a neveléssel a szülők által, az természetes, mert a szülők az egyedüli természetes nevelők, tehát csak tőlük indulhat ki a megbízás. Ilyen nevelők a házi tanítók, mesterek, gazdák stb.

b) Ha pedig a szülők előbb valamely társadalmat bíznak meg a neveléssel, hogy azután ez a megfelelő alany után nézzen, ki a nevelést végrehajtsa, akkor az a kérdés, hogy van-e olyan társadalom, mely a neveléssel megbízható? (pl. állam, egyház.)

Társadalom is megbízható neveléssel, ha fogalma magába zárja akár meghatározásában, akár levezetett lényeges jegyként az Isten dicsőítésére való képesítést és vezetést. Sőt kell is lennie ilyen társadalomnak. U. i. az ember nemcsak zárt egység, t. i. személy, ki „feladatoknak, tevékenységeknek és felelőségeknek önálló alanya, de lényegesen a közösség számára is van alkotva; sem léte, sem fennmaradása, sem emberhez méltó kifejtőzése nem lehetséges, ha nem kapcsolódik bele szervesen a közösségbe.”¹ Tehát az ember természeténél fogva alkot társadalmakat. És ha az ember természetén alapuló társadalom észszerű fejlődése a legtermészetesebb társaságnak, t. i. a családnak természetéből folyó nevelői kötelezségeinek teljesítése elé nehézségeket gördít és a természet sohasem cselekszik természetellenesen, hanem ellenkezőleg mindig úgy, hogy alkalmasabb legyen a működésre és céljait minél tökéletesebben megvalósítsa, akkor **a társadalomnak arról is kell gondoskodnia, hogy a szülők a nevelés helyes keresztülvitele elé tornyosuló akadályokat le-**

¹ Schütz Antal: A bölcselet elemei szent Tamás alapján. 1927, 207. oldal.

győzhessék, még pedig annyira, hogy így a nevelés tökéletesebb is legyen. És mert erről valamely társaság gondoskodik, azért van olyan társaság, amely a neveléssel megbízható és a nevelést tökéletesíti. Természetes, hogy ez a társaság nem lehet valamely részleges társaság, hanem oly társaságnak kell lennie, amely minden más társaságtól függetlenül kormányozza önmagát az erkölcsstörvények alapján, különben a másik társaság lenne megbízva a neveléssel, amelynek ez alárendelve van. Tehát **van olyan független társaság, mely a neveléssel megbízható s ez biztos ismeret.** Ebből egyúttal következik, hogy **a nevelés közös ügy is.**

Hogy melyik ez a társaság és miképen történik megbízatása, arról később lesz szó.

Mondottuk, hogy a nevelőnek meghatározott személynek kell lennie. Midőn társaság van megbízva a neveléssel, ez a társaság teljesen meghatározott társaság, meghatározott társadalmi személy (a jogászok szerint jogi személy), aki azután meghatározott emberi személyeket állít a nevelés szolgálatába.

MÁSODIK FEJEZET.

Megbízott nevelők.

Hány megbízott nevelő van?

358. Hogy mennyi a megbízott nevelő és kik ezek, azt csak tapasztalat által mondhatjuk meg, t. i. úgy, hogy sorba vesszük mindazokat, akik a természetes nevelőkön kívül neveléssel foglalkoznak, vagy neveléssel is kellene foglalkozniuk. De még sem soroljuk fel az összes megbízott nevelőket, hanem csak a nevezetesebbeket, akik különösen fontos szerepet játszanak sokaknak a nevelésénél. Legfontosabb megbízott nevelő az iskola, amelyben a nevelés legjobban van megszervezve.

I.

Iskola.

Az „iskola“ elnevezésről általában.¹

359. Az ókorban e szóval: iskola (schola) különösen azt a kört jelölték, amelyet valamelyik bölcselő (filozófus) alkotott magának. A bölcselő hallgatói iskolát alkottak. Idők folyamán az „iskola“ jelentése mindig változott. Az egyházi nyelvben vallás-

¹ O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre. 4. 1909. 581. és következő oldalak.

tanítást jelentett és még később a kolostorokat is Krisztus iskoláinak nevezték. A középkorban a cégeket is iskolának mondták, később pedig az egyetemek iskoláit nevezték ennek. Mai nap is több jelentése van az „iskola” szónak. Főképen bizonyos nevelési intézményeket értenek alatta, de iskolának nevezik az egyes bölcséleti irányokat is, vagy egyes tudósok és írók követőit. Mi a következőkben „iskola” alatt azt fogjuk érteni, amit a legtöbb ember ért alatta, t. i. minden rendű és rangú iskolát a népiskolától az egyetemig. Így körülhatároltuk, hogy az iskola sok jelentése közül melyikről lesz szó.

Hogy az iskoláról következetesen tárgyalhassunk, azért e részt két alrészre osztjuk. Az elsőben magáról az iskoláról lesz szó, a másodikban pedig arról, hogy kié az iskola.

1.

Iskola fogalma.

360. Mindenekelőtt az iskola fogalmát kell megalkotnunk. Minden fogalomban két alaptulajdonságot különböztetünk meg: a) a tartalmat és b) a terjedelmet. Azért e részt más két részre osztjuk. Az elsőben megalkotjuk az iskola fogalmát és levezetjük a belőle folyó következményeket, a másodikban pedig az iskola fogalmának a terjedelméről szólnunk, vagyis az iskola felosztásáról.

A.

Az iskola fogalma tartalma szerint.

Milyen meghatározása van az iskolának?

361. Hogy az iskola logikai fogalmát megalkothassuk, azért meghatározását adjuk. Tehát az a legelső kérdés, hogy milyen meghatározása van az iskolának.

Az iskola bizonyos célért keletkezett, amely cél lényegéhez tartozik úgyannyira, hogy cél nélkül, bárminek is mondjuk e célt, nem gondolható el iskola. Tehát a cél az iskola meghatározásában kifejezetten benne lesz, vagyis **az iskola lényege céljában van**. Ebből következik, hogy *az iskolának nincs metafizikai vagy fizikai meghatározása, hanem az iskolának csak leíró meghatározását adhatjuk*. E meghatározásban megjelöljük a nemet (genus), de a fajkülönbséget már nem magában adjuk, hanem a céllal helyettesítjük.

Mivel az iskola lényege céljában van, azért **az iskola minden kötelességét célja határozza meg**. De a cél az iskolának nemcsak minden kötelességét határozza meg, hanem minden viszonyát is.

362. Hogy az iskola meghatározását megadhassuk, előbb megkeressük a nemet, amelybe fogalmilag tartozik.

Midőn oly valami létesül a társadalomban, ami az egymásután következő nemzedékeknek hasznos és szükséges, hogy a társadalom fennállhasson, vagy nyugodt fejlődése biztosítható, vagy a társadalom összes tagjai, illetőleg tagjainak bizonyos csoportjai valamely célt vállalva megvalósíthatassanak, vagy az egyes emberek személyi céljaik megvalósításában társadalmi segítséget is nyerjenek, akkor azt a valamit *intézménynek* nevezzük.

Ha most az iskolára tekintünk, azt vesszük észre, hogy az iskola társadalmilag keletkezett, hiszen csak társadalomban lehet iskola. Ezért az iskolának társadalmi célja is van és még célja az iskolabáráknak valami személyi célja is, amelynek eléréséhez azonban a társadalom fejlődése miatt társadalmi segítségre is van szükség. Ebből következik, hogy **az iskola intézmény**, vagyis **a nem (genus), amelybe az iskola fogalmilag tartozik, az intézmény.**

Minden intézmény valamely helyen működik, tehát az iskola is. Ezt a helyet az iskola elnevezés csak esetlegesen illeti meg, lényegesen pedig azt a munkát, amely e helyen folyik. *Az iskola nem hely, hanem intézmény, amely bizonyos helyen működik.* Tehát helytelenek ama meghatározások, amelyek az iskolát helynek mondják.¹

Mivel minden intézménynek a meghatározója az ő célja, azért az iskolának is, vagyis **az iskola meghatározója az ő célja.** De az, ami valamit meghatároz, annak alapján lényeges jegye is és ezért **az iskola lényege céljában van.**

Ezek után nincs más hátra, mint az iskola céljának, vagyis lényegének a meghatározása.

Mi az iskola lényege vagyis célja?

363. Hogy e célt kétséget kizáró módon meghatározhassuk, előbb bizonyos tényeket szögezzünk le s csak azután fogjuk keresni, hogy mi hozta létre az iskolákat.

a) Tények.

364. Az iskolánál a következő tények vannak: a) iskolába általában csak azok járnak, kiknél a nevelés még nem fejeződött be; b) az iskola közvetlenül a szülői házból kapja az embert, vagy egyes kivételes esetekben olyanok kezéből, kik a szülőket teljes joggal helyettesítik; c) az iskola hosszú ideig: éveken át foglalkozik az emberrel.

E három tény teljes határozottsággal megmondja, hogy mi az iskola célja. U. i. a nevelés alatt álló ember a szülői házból kerül az iskolába, ahol hosszú éveken át foglalkoznak vele. Tehát

¹ Így adja az iskola meghatározását pl. Dreisziger Ferenc: „Iskola általában minden olyan hely, ahol többen közös oktatásban részesülnek.” (Tanítók Könyve. 1907, II. kötet, 5. oldal.)

a szülők valamivel megbízzák az iskolát. És mi lehet ez a valami? A szülők minden kötelessége a gyermekkel szemben a nevelés fogalma alá tartozik és ezért az a valami, amivel a szülők az iskolát megbízzák, nem lehet más, mint a nevelés. És a nevelésben nem a járulékok, hanem a lényeg, mert a szülői megbízás a gyermek érdekében föltétlenül a nevelés lényegére vonatkozik, amint már mondtuk. Tehát **az iskolának a célja a nevelés lényegének a megvalósítása, vagyis a földi boldogulás föltételeire való képesítésen át az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.**

365. Ez ellen két ellenvetés tehető.

a) Az első ez: Most tény az, hogy a nevelés alatt álló ember a szülői házból kerül az iskolába; de akkor, ha a szocialista állam létesül, nem a szülői ház, hanem a szocialista állam fogja küldeni az embert az iskolába; tehát az iskola célja más, hiszen a szocialista állam nem ismer Istent és másvilágot.

Felelet. Mi a mostani tények alapján vontuk le következtéseinket. És ha a mostani tények alapján mindegyik iskola szigorú lelkiismeretességgel felelne meg céljának, akkor a mostani tények mindig tények maradnának s az emberek még nem is álmodnának szocialista államról. De tegyük föl, hogy az emberiség, vagy csak egyik része is örjöngeni kezd és valahol megvalósul a szocialista állam. Mi következik ebből? Talán más lesz az iskolák célja? A szocialista állam megvalósulása azt jelenti, hogy letörte a szülők természetes jogát, erőszakos kézzel megakadályozza őket legszentebb természetes kötelességeik teljesítésében, a társadalmat kizökkentette természetes fejlődési irányából, természetellenes útra terelte s felforgató törekvéseibe az iskolát is befogta. Ezután nemsokára minden összeroppanik, midőn a romokból a társadalom ismét régi elveivel és szervezetével fog feltámadni, tehát az iskola célja az lesz, ami most, t. i. az Isten dicsőítésére való képesítés. Ha a szocialista államban mások lesznek a tények, ez csak a szülők természetes jogának a letörésével lehetséges, következésképp az iskola célja is csak erőszakos úton lesz más és nem természetes módon.

b) A második ellenvetés ez: Tény az, hogy a szülők küldik nevelés alatt álló gyermekeiket az iskolába. Ezt azonban az állam törvényeinek a kényszere alatt teszik, amennyiben a törvények azt mondják, hogy bizonyos iskolába (népiskolába) mindenkinek kell járnia s a társadalom és állam egyes állásait valamely (magasabb) iskola elvégzéséhez kötik. Ebből következik, hogy az iskolák célját is az állam határozza meg, amely cél lehet az, amelyet mi mondunk, vagy más aszerint, hogy milyen az állam felfogása időről-időre.

Felelet. Ha valamely intézmény megváltoztatja célját, akkor megszűnik az az intézmény lenni, ami volt és helyébe lép a más célú intézmény. Minden intézménynek állandó célja van, amelynek megvalósítását tökéletesíthetjük, vagy más célokkal, amelyek

amaz intézmény főcéljával szoros viszonyban vannak, bővíthetjük, de eredeti és legfőbb célján nem változtathatunk, mert e változtatás az intézmény megszűnését jelentené. Mivel pedig az iskola intézmény, azért célja nem változhat időről-időre. Ha tehát az iskola célja megváltoznék, akkor meg is szűnnék az iskola mint iskola, bár elnevezése talán fennmaradna. Azonban az iskolákat a társadalmi fejlődés hozta létre, bár e fejlődés csak alkalmi okként szerepel az iskola keletkezésében; a társadalmi fejlettség, amint ezt mindenki nagyon jól tudja, most is követel oly intézményeket, amelyek a nevelés alatt álló nemzedéket a földi boldogulás megszorodott föltételeire való képesítésen át az Isten dicsőítésére képesítsék. Tehát ily célú intézmények most is fognak létesülni. És mert az iskola már előbb megszűnt, de elnevezése fennmaradt, a régebbi iskolával azonos célú és most létesült intézményt valami másnak fogják elnevezni. Mivel pedig ez az új intézmény tulajdonképpen nem más, mint a régi iskola feltámadása, azért **az iskola célja az Isten dicsőítésére való képesítés.**

Továbbá midőn az államnak még esze ágában sem volt iskolai törvényeket hozni, iskolák már voltak. Ha tehát az állam szükségesnek látja törvényeivel segíteni az iskolát, akkor a törvények az iskolának már meglévő céljához fognak alkalmazkodni, vagyis **az iskola célja nem függ az állam felfogásától, az iskola célja teljesen független az állam hatalmi szavától, sőt az állam köteles alkalmazkodni az iskola céljához.** — Ha pedig az állam is kényszeríti a szülőket, hogy gyermekeiket iskolába járassák, vagy egyes pályákat és foglalkozási ágakat valamely iskola elvégzéséhez köti, ez csak azt jelenti, hogy az iskola végső célját oly közbeeső céllal mint eszközzel igyekszik elérni, mely az állam céljával szoros és benső viszonyban van.

b) Mi hozta létre az iskolákat?

366. Bár a felsorolt tények alapján teljes határozottsággal képesek vagyunk megmondani az iskola célját, mégis, hogy a mondottakat nagyobb világosságba helyezzük, keresni fogjuk, hogy mi hozta létre az iskolákat.

Ha a szülők másra bizzák a nevelést, ez csak akkor lehetséges, ha van valami, ami őket akadályozza nevelői kötelességeik teljesítésében, vagy pedig van valami ami — tekintve a társadalom fejlettségét, a nevelést bizonyos szempontból tökéletesebben hajtja végre, mint a szülők. Lássuk ezt közelebbről!

A gátló körülmények főképen a társadalomban való boldogulás mindinkább szaporodó föltételei, amelyek a szülőknek nagyon nehézé teszik a nevelést. Mivel pedig e föltételek a társadalom folytonos és állandó fejlődésének az eredményei, azért *az iskolák keletkezésének közelebbi oka a társadalom fejlődése.*

Mit mond ez? Tudjuk, hogy a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a társadalomnak és államnak. A társadalom fejlődése az ember egyedüli természetes nevelőinek munkája elé nehezen leküzdhető akadályokat gördít. Ha a család a legtermészetesebb társaság, a társadalomalkotás pedig az emberi természet szükséglete, továbbá a természet sohasem létesít olyant, ami által működésében akadályoztatnék, hanem mindig csak olyant, ami alkalmasabbá teszi a működésre, hogy valamely cél minél tökéletesebben legyen elérhető, azért *kell, hogy a társadalmi fejlődés folytán olyan valami is létesüljön, aminek segítségével a szülők a nevelői kötelességeik elé tornyosuló akadályokat legyőzhessék úgy, hogy a nevelés tökéletesebb legyen.* Ez a valami az, hogy a szülők nevelői jogukkal élve iskolákat létesítettek. Így az iskola a földi boldogulás megszorodott föltételeire képesít. Mivel e képesítés egyenlő a valamely életformára való képesítéssel, ez pedig a földi boldogságra való képesítésért van s végül ez az örök boldogságra való képesítésért, azért **az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.** Így azután azt is tudjuk, hogy **az iskola a nevelés tökéletesítője.**

Már tudjuk, hogy az iskola keletkezésének az oka a társadalom fejlődése volt. De a társadalom fejlődése nem létesítő oka az iskolának, hanem csak alkalmi oka neki, mert csak alkalmat adott a szülőknek, hogy a nevelés tökéletesítése végett iskolákat létesítsenek. Most a tulajdonképeni létesítő okot fogjuk keresni. Itt tehát létesítő ok alatt nem azt az okot értjük, amely miatt a szülők nem képesek megadni a teljes nevelést, vagy a nevelés szükséges bevégeztségét, hanem azt az okot értjük, amely ez okok miatt feljogosítja a szülőket, sőt kötelességükké teszi, hogy iskolákat létesítsenek.

Mondottuk már, midőn a szülők nevelői megbízásáról általában szóltunk, hogy a megbízás alapja a szülők természetes nevelői jogában és természetes nevelői kötelességében van. Tehát **az iskola létesítő oka a szülők természetes nevelői kötelessége, amely a szülők természetes nevelői jogával életbe hívta az iskolákat.**

A nevelésben két elemet különböztetünk meg: a) a fő elemet, mely egyúttal a nevelés lényege s ez az Isten dicsőítésére s az örök boldogságra való képesítés; b) az alárendelt elemet, vagyis a földi boldogulás életformáira való képesítést. Lássuk, hogy e két elem közül melyik volt döntőbb az iskola keletkezésénél. Hogy e kérdésre biztos feleletet adhassunk, előbb a történelemhez fordulunk s azután a bölcsülethez.

„) Mit mond a történelem?

367. Midőn a történelemhez fordulunk, előbb a pogány ókort s azután a kereszténységet kérdezzük meg.

a) A szó szoros értelmében a pogány ókor nem adhat feleletet kérdésünkre, mert a szó tulajdonképeni értelmében nem nevelt, csak a nevelés egyes részletkérdéseit iparkodott megvalósítani. A pogány ókor azért sem adhat feleletet kérdésünkre, mert ha voltak is iskolái, a mai iskolák nem azoknak a folytatásai vagy további fejlődései, hanem teljesen új fejlődések és keletkezések folytatásai. A mai iskola más szükségletekből keletkezett úgy,¹ hogy a mai és pogány iskolák között alig van más kapcsolat, mint a közös név.

Mégis a pogány ókori iskola is csak az idők fejleménye volt, tehát keletkezésében valamely ok közreműködött. És ha ez az ok nem is az, amelynek lennie kellett volna, mindazáltal következtetésekkel rávezet minket arra, hogy mi lett volna a pogány ókori iskola létesítő oka, ha ismerte volna az ember igazi célját.

A pogány ókori iskola létesítő oka nem lehet más, mint az, amit az ókori pedagógusok mondtak. Ők pedig azt mondták, hogy azért kell nevelnünk az embert, hogy az erényesség után törekedve hasznos tagja lehessen az államnak és földi szerencséjét megalapozhassa. A pogány ókor a nevelés tengelyévé az erényességet tette, de majdnem kizárólagosan csak azért, hogy ez az államnak használjon. A görögök és rómaiak szerint az ember elsősorban társadalmi lény, az államnak születik és nevelkedik; az embert mint zárt egységet, mint egyéniséget vagy nem ismerték vagy félreismerték.² Tehát a pogány ókor iskolái azért keletkeztek, hogy az állam minél derekabb polgárokat nyerjen, mert a pogány ókor ezt tartotta az ember végső céljának. Ebből jogos az a következtetés, hogy akkor, ha az ókor ismerte volna az ember valódi végső célját, erre való tekintettel létesítette volna iskoláit. E következtetés jogosságát bizonyítja az is, hogy az emberiség, amint a kereszténység által megismerte az ember valódi végső célját, az iskolákat e célra való tekintettel létesítette.

Ugyanazon eredményre jutunk a mai kor pogány felfogásából is. Mindazok, kik az iskola helytelen meghatározását adják, nyíltan vagy hallgatólagosan azt mondják az iskola céljának, amit az ember végső céljának mondanak. Ha tehát akarnók ismerni az ember igazi végső célját, akkor az erre a célra való képesítést mondanók az iskola céljának és létesítő okának, következésképp az iskola célja és létesítő oka az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.

b) A kereszténység föllépésével és terjedésével az iskolák, még a legmagasabbak is, t. i. az egyetemek az egyház szorgal-

¹ Lásd erre vonatkozólag pl. O. Willmann: *Didaktik als Bildungslehre* (4 kiadás 1909) vagy Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története* (1914) című művét.

² Godefroid Kurth: *A modern civilizáció kezdetei*. Fordította: Michel Károly. 1928.

mazásával, támogatásával és közreműködésével keletkeztek¹ és ha voltak is iskolák, mint pl. a középkor városi iskolái, amelyek a városi hatóságok kezdeményezésére és közreműködésével létesültek, még ezek is teljesen és önként az egyház befolyása és hatalma alá kerültek. Minden néven nevezendő iskola az egyház befolyása és irányítása mellett keletkezett és fejlődött. Így az iskolák hangosan hirdették, hogy, bár földi érdekek is játszottak szerepet keletkezésükben, a fő szempont mégis az volt, hogy az egyeseket s az összességet a vallásosság szelleme hassa át. Ezt neveléstani nyelvre lefordítva így mondjuk: **az iskolák keletkezésében a döntő tényező az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés volt.**

A kereszténység a pogány iskolákkal szemben keresztény iskolákat létesített. Azután a pogány iskolák lassan eltűntek és csak az új keletkezésű s más szükségletekből származó keresztény iskolák maradtak meg, melyeknek folytatásai, továbbfejlődései vagy elágazásai a mai iskolák. Ezért **a mai iskolák keletkezésének is döntő tényezője az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés volt.**

3) Mit mond a bölcsélet?

368. Keressük most bölcséleti úton, hogy mi az iskola tulajdonképeni létesítő oka?

a) Az iskola nevelés alatt álló emberekkel foglalkozik, akiket, — mint már mondtunk — a földi boldogulás megszaporodott föltételeire is kell képesítenie. A földi boldogulás föltételei csupán eszköz, hogy a földi életet a társadalom fejlődésének megfelelően felhasználhassuk. És mire való tekintettel? Csakis arra való tekintettel, ami a földi élet célja. Midőn iskola létesül, hogy a földi boldogulás föltételeire képesítsen, ezzel hallgatólagosan meg van adva az iskola legfőbb célja is, mert az, ami a földi boldogulás föltételeire való képesítésnek az észszerű célja, az iskolának is célja. Kifejezetten a földi boldogulás föltételeire való képesítés létesítette az iskolákat; de ez a képesítés a társadalom észszerű fejlődése mellett célját követeli, mert az eszköz minden gondolkodó embernél célját sürgeti. Midőn a társadalom fejlődése folytán a földi boldogulás föltételei megszaporodtak, e föltételek mint gátló körülmények jelentkeztek a családi nevelés előtt, de nem úgy, hogy a nevelés megvalósítását nehezítették volna meg, hanem úgy, hogy csak a szülőket gátolták meg nevelői kötelességeik teljesítésében. Nem a nevelés megvalósítását gátolták meg, hanem csak a szülők elé gördítettek nehézségeket, hogy ők egymaguk vigyék keresztül a nevelést. E föltételek gátolják ugyan a

¹ Hogy az iskola fejlődéstörténetében összefügg az egyházzal, arra lásd: Hans Liebrecht: Die christliche Bekenntnisschule im Urteil der modernen Pädagogik. 1929.

szülőket nevelői kötelességeik teljesítésében, de nem gátolják a nevelés megvalósítását segítség mellett, hiszen e föltételek benne vannak a nevelésben, mert a nevelésben általában szükséges a földi boldogulás föltételeire való képesítés. Ha tehát e föltételek benne vannak a nevelésben és a nevelésben mindent céljára való tekintettel kell végezni, akkor bárki is képesítsen e föltételekre, ezt a nevelés céljára való tekintettel kell végeznie, vagyis az iskolában a teljes lényegű nevelés folyik. Tehát **az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.**

b) Tudjuk, hogy a földi boldogulásra való képesítés észszerűen nem választható el az örök boldogság megnyerésére való képesítéstől s ezért az, ki az elsőre vállalkozott, ezzel a másodikra is vállalkozott, mert az eszköz csak céljával együtt alkot egységes egészet. Mivel pedig az iskola a földi boldogulásra való képesítésre vállalkozott, azért **az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.**

Minden eszközt a cél hoz létre. Ezért az iskolákat is a földi boldogulás megszaporodott föltételeire való képesítésen át a nevelés célja hozza létre, vagyis **az iskola célja és létesítő oka az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.**

369. Még egy kérdés vár eldöntésre s ez: miképen lehetséges az, hogy a nevelés célja létesíti az iskolákat, mikor tudvalevő dolog, hogy a cél utóbbi a nevelés minden mozzanatánál. Erre ez a felelet.

Igen, a nevelés célja utóbbi a nevelés minden mozzanatánál, de csak akkor, amikor a nevelés a megvalósítás állapotában van, a szándékban azonban a cél az első. Ezért a cél, midőn a szülők nevelői kötelességeik teljesítésében a földi boldogulás megszaporodott föltételei miatt akadályokra és nehézségekre találtak, mozgásba hozta a szülőket mint hatóokat, hogy a földi boldogulás megszaporodott föltételei miatt, de az örök boldogság megnyerésére való képesítés végett iskolákat létesítsenek. És nem szükséges, hogy a szülők kifejezetten is a nevelés céljára való tekintettel létesítsék az iskolákat, mert az, aminek közvetítésével a nevelés célja tevékenységre bírta a szülőket mint hatóokat az iskolák létesítésében, csak a nevelés céljára való tekintettel volt lehetséges.

Összegezzük a mondottakat: **az iskolákat létrehozta a szülők természetes nevelői joga ösztönözve természetes nevelői kötelességüktől, amiben az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés volt a döntő tényező erkölcsi befolyásával és alkalmi ok gyanánt a társadalom fejlődése folytán a földi boldogulás megszaporodott föltételei szolgáltak.** Tehát a kereszténység nagyon is helyes irányban fejlesztette a társadalmat, midőn az iskola céljává a nevelés valódi célját tette. Ha

pedig valahol iskola keletkezik és célja nem lesz a nevelés valódi célja, ott a társadalom fejlődésében valami hiba van, jobban mondva: egyesek erőszakos kézzel kizökkenteni akarják a társadalmat természetes és észszerű fejlődéséből.

Mi az iskola meghatározása?

370. Miután már tudjuk, hogy az iskola melyik nembe (genus) tartozik, t. i. intézmény és ismerjük az iskola leíró meghatározásában a fajkülönbséget helyettesítő célt, azért már megadhatjuk az iskola meghatározását. Tehát **az iskola intézmény, mely a reá bízott embereket az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesíti.** Vagy rövidebben: **az iskola nevelési intézmény.**

A megadott meghatározás még nem teljes, valami még hiányzik belőle. U. i. az iskola megbízás folytán nevelő. A megbízott nevelő meghatározásában — mint már mondtunk — kifejezetten benne van a földi boldogulás valamely életformájára való képesítés is, mert ez nála alapjában lényeges jegy. És ez még hiányzik meghatározásunkból. Így a megadott meghatározás nem rossz ugyan, de csonka, amelyet csak később fogunk kiegészíteni.

371. Az iskola nevelési intézmény. Ezt az igazságot a következő logikai mozzanatokon át kaptuk:

A nevelés célja az Isten dicsőítésére való képesítés, amihez általában szükséges a földi boldogulás föltételeire való képesítés;

e képesítésen át az Isten dicsőítésére való képesítés a szülők kötelessége;

a földi boldogulás föltételeire való képesítésen át az Isten dicsőítésére való képesítéssel a szülők mást megbízhatnak, ha erre észszerű okuk van;

a szülők az Isten dicsőítésére a földi boldogulás megszorodott föltételei miatt nem képesek a megfelelő módon képesíteni s ezek a gátló körülmények észszerűek; ezért a szülők megbízott nevelő után néznek és iskolákat létesítenek;

tehát az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.

Mivel e logikai sorban minden ismeret biztos ismeret és a következtetés alakilag és tartalmilag helyes, azért a zárótétel is biztos ismeret. Tehát **az biztos ismeret, hogy az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés.**

372. Bár még csonka az iskola meghatározása, mégis néhány következtetést levonhatunk belőle.

a) **A nevelés és iskola célja azonos a lényegben.** Köztük csak az a különbség, hogy a (családi) nevelésben a földi boldogulás valamely föltételeire való képesítés logikailag csak

levezetett lényeges jegy, míg az iskolánál alapiában lényeges jegy; de már a nevelés tényleges keresztülvitelénél mindkét nevelésben benne van a földi boldogulás föltételeire való képesítés: az iskolánál azért, mert fogalmában ez a képesítés alapiában lényeges jegy, a családi nevelésnél pedig azért, mert akkor, ha a szülői ház nem akarja gyermekét az iskolába küldeni, neki kötelessége az iskolában folyó földi boldogulásra való képesítést keresztülvezetni.

b) *Az iskola és nevelés a nevelés alárendelt elemében is, t. i. a földi boldogulásra való képesítésben is megegyezik, ha mind a kettőt végrehajtásának állapotában tekintjük.*

c) *Az iskola a nevelés fajfogalmának a fajtája vagy változata.*

d) **Az iskola az Isten dicsőítésére való képesítéssel szemben alárendelt viszonyban van s hozzá képest eszköz jellegével bír és ez az alárendeltség meg eszközvölt az iskola lényegéhez tartozik.**

e) **Az iskola teljes meghatározottságában és minden következményében az emberrel a társadalom észszerű fejlődése folytán már adva van, amelyet nekünk csak ki kell fejtenünk. Ebből következik, hogy az iskolai nevelésnek közelebbi zsinórmértéke a társadalomba beleállított ember értelmes természete, távolabbi zsinórmértéke pedig az Isten akarata.**

f) **Az iskola minden kötelességét az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés határozza meg ama boldogulási föltételekkel együtt, amelyekre képesít.**

g) **Lehetetlen, hogy valakinek logikailag megalapozott állandó meggyőződése az legyen, hogy az iskolának nem kell képesítenie az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére.**

h) **Az iskola fontossága céljában van.**

b.

Az iskola lényegéből folyó következményeiben.

373. Midőn az iskolát lényegéből folyó következményeiben tárgyaljuk, ezt nem tesszük oly részletességgel, mint a nevelésnél tettük. Ennek az az oka, hogy az iskola és nevelés azonos lévén a célban, azért az iskolára mindamaz igazságok érvényesek, amelyeket eddig a nevelésről mondtunk. Azért ezeket az igazságokat csak újra leszögezzük az iskolára vonatkozólag is, ami által a fölösleges ismétléseket elkerüljük. A tárgyalás csak ott lesz behatóbb, ahol a nevelésre lehozott igazságok különös fontosságúak az iskolánál, vagy újabb igazságokat is kaphatunk. A következetes tárgyalás miatt e részt több alrészre osztjuk fel.

“

A földi boldogságra való képesítés.

Az iskola és a földi boldogságra való képesítés.

374. Iskola és nevelés a lényegben azonos fogalom. A nevelés általában akkor éri el célját, ha a földi boldogságra és boldogulásra is képesít. Mivel pedig az iskola nevel, azért az iskolai nevelésben legalább is úgy benne van a földi boldogságra és boldogulásra való képesítés, mint a nevelésben. Tehát a) **a földi boldogságra és boldogulásra való képesítés az iskolai nevelésben is benne van s ennek szükséges és nélkülözhetetlen eszköze;** b) **a földi boldogságra és boldogulásra való képesítés az iskolában sem választható el az Isten dicsőítésére való képesítéstől és ez biztos ismeret.**

Az iskolák keletkezésében a döntő tényező az Isten dicsőítésére való képesítés volt, de a földi boldogságra és boldogulásra való képesítésnek is jelentékeny szerepe volt. Még pedig **a földi boldogságra való képesítés a földi boldogulás megszorozott föltételei által vesz részt az iskola keletkezésében, hogy minél tökéletesebb legyen az Isten dicsőítésére való képesítés.** Tehát **az iskola a nevelés tökéletesítője.**

375. A nevelés cél végett van, tehát célokat állít az ember elé. A cél pedig tökéletesíti azt, akinek a célt meg kell valósítania, mert azt követeli, hogy a képességek működésbe jöjjenek és a működés tökéletesség. Így **a nevelés tökéletesíti az embert mint természetet, de mint személyt is.** Az embert mint természetet, mert a cél elérése végett az erre szolgáló tehetségeknek tökéletesedniök kell és az embert mint személyt, mert az emberben a legfőbbet és legértékesebbet, t. i. az erkölcsi szabadságot az erényekkel ékesíti. Így van ez az iskolánál is.

Az iskola a társadalom fejlődésének az eredménye. Mivel pedig a társadalmi fejlődés a társadalomalkotás következménye s ez az ember természetén alapszik, továbbá azt, amit a természet létesít, a maga előnyére és tökéletesítésére létesíti, azért **az iskola az emberi természet tökéletesítése végett van.** De az iskola nem úgy tökéletesíti az embert, mintha olyan valami volna, ami az ember lényegéből kifolyólag az ember lényegéhez járulhat, tehát nem úgy, mintha az ember járulékos tökéletessége lenne, hanem úgy, hogy a szülőket természetes nevelői kötelességeik teljesítésében segíti, hogy a nevelés behatóbb, teljesebb és bevezettebb legyen. Az iskola tökéletesíti az embert, mert eszköz abban, hogy az ember járulékos tökéletességei, t. i. az erényesség és tudomány a földi boldogulás föltételeire való képesítés által az Isten dicsőítésére való tekintettel minél jobban kifejlesztessenek az emberben. Így **az iskola az embert mint személyt is töké-**

letesíti. Tehát az iskola úgy tökéletesíti az embert, hogy különös módon megmutatja a földi boldogulás egyes föltételeinek végső célunkhoz való eszköz jellegét és arra törekszik, hogy az ember ne csak így gondolkodjék, hanem főképen ennek megfelelően cselekedjék is.

Az iskolai nevelés anyaga.

376. A földi boldogulás megszorodott föltételei jelentékeny szerepet játszanak az iskola keletkezéseiben, hiszen a nevelés e föltételeken át ösztönözte a szülőket iskolák létesítésére. Így azután a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés lényegesen hozzá tartozik az iskolai neveléshez úgyannyira, hogy az az iskola, amelyik eltekintene e föltételekre való képesítéstől, elveszítené iskolai jellegét és valami más megbízott nevelő lenne. A földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés és iskola között valamivel szorosabb viszony van, mint e föltételekre való képesítés és nevelés között. U. i. a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítésnek föltétlenül benne kell lennie az iskolai nevelésben, mert e föltételekre való képesítés részben megokolja az iskola keletkezését. De a (családi) nevelésben gondolható, sőt van is olyan eset, amikor teljes nevelést végzünk a földi boldogulás föltételeire való képesítés nélkül. Egy példa jobban megvilágítja a dolgot. A 6—7 éves gyermek iskolába jár, ahol a földi boldogulás elemeire is képesítik a betűvetés által, míg az 5 éves korában elhalt gyermek eddig valódi nevelésben részesült, de a földi boldogulás föltételeire való képesítés nélkül. **Tehát az iskolai nevelés anyaga az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés és még a földi boldogulás föltételeire való képesítés.**

377. Azonban a megsokasodott boldogulási föltételek mind nem alkothatják az iskolai nevelés anyagát, mert akkor csak egy megbízott nevelő lenne; már pedig a tapasztalat azt mondja, hogy más megbízott nevelők is vannak (mester, gazda). De az iskola nem is képes a földi boldogulás összes föltételeire képesíteni. Tehát a földi boldogulás föltételei közül melyek azok, melyek az iskolai nevelés anyagában vannak?

E föltételek között vannak a) tudományos ismeretek és a hozzájuk szükséges előfeltételek (írás, olvasás); b) készségek, melyeket az egyes mesterségek, munkák és ipari foglalkozások követelnek, de amelyek bizonyos ismereteket is megkívánnak. A történelem tanúsága szerint az iskolák keletkezésébe az elsőosztályú föltételek folytak bele és így van ez ma is. Ebből következik, hogy **a földi boldogulás föltételei közül a tudományos ismeretek és a hozzájuk szükséges előfeltételek alkotják az iskolai nevelés anyagát.**

378. Az iskola nevelési intézmény. De ez — mint mondtuk — csonka meghatározása az iskolának, mert az iskola meg-

bizott nevelő, tehát meghatározásában kifejezetten benne kell lennie annak, hogy a földi boldogulás, mely föltételeivel képesít az Isten dicsőítésére.

Az előbb mondtuk, hogy az iskola a tudományos ismeretek által képesít az Isten dicsőítésére. Ezek után az iskola meghatározását így kell adnunk: **az iskola oly intézmény, mely tudományos ismeretek közlése által képesít az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére.** Vagy rövidebben: **az iskola tudományos ismeretek közlése által nevelési intézmény.**

Ez az iskolának teljes meghatározása, amelyben hallgatólagosan mindaz benne van, amit az iskoláról tudnunk kell és amit róla tudhatunk. Midőn azt mondjuk, hogy az iskola intézmény, ezzel megjelöljük a nemet, amelybe az iskola tartozik. „Nevelési” ezzel jelöljük a fajkülönbséget helyettesítő célt, amely által az iskola az intézmény nemfogalmába tartozó minden más intézménytől különbözik, amelyik nem nevel. És mert különböző megbizott nevelők vannak (mester, gazda), akik a földi boldogulás más és más föltételeivel nevelnek, de különböző nevelési intézmények is vannak (iskola, árvaház), azért az iskolát minden más nevelőtől és nevelési intézménytől az különbözteti meg, hogy tudományos ismeretek közlése által tör célja felé.

379. Amint a nevelésnek számtalan rossz meghatározásával találkozunk, úgy az iskola meghatározása körül is sok helytelenségre bukkanunk. Ama szoros viszonyból fogva, amelyben az iskola a neveléshez áll, a nevelésnek mindegyik rossz meghatározását némi toldással az iskolára is vonatkoztatják. Az iskola helytelen meghatározásaiban a leggyakoribb alapgondolat a kultúrjavak átszármaztatása, amelyet azután különböző fogalmazásban adnak.¹

Vannak még néhányan, kik nem mindegyik iskolát tartják nevelési intézménynek, hanem különbséget tesznek nevelési iskola (Erziehungsschule) és hivatásiskola (Berufsschule) között.²

Mindezekre a fentebbiekben adtuk meg a feleletet.

380. Végül még egy ellenvetésre kell megfelelnünk.

Az iskola a tudományos ismeretek közlése által képesít és egész munkáját az Isten dicsőítésére való képesítés egységesíti. De ez lehetetlen — mondja az ellenvetés — mert mindegyik iskola annyira különböző ismereteket közvetít, hogy nem lehet közöttük egységesítő.

¹ Így adja az iskola meghatározását pl. Weszely: „Az iskola a közműveltség érdekében a közműveltség átszármaztatására állított intézmény.” (Nevelés- és tanítástan tanító- és tanítónőképző intézetek használatára, valamint a továbbképzés céljaira 1921, 23. oldal.) — Stössner pedig ezt mondja: „Es (das Ziel der Schule) kann liegen in der Übermittlung allgemeiner Kulturgüter, deren Besitz für jeden notwendig ist, und in der besonderen Vorbereitung für einen Lebensberuf.” (Erziehungslehre. 1927, 132. oldal.)

² Pl. Göttler: System der Erziehung im Umriss. 1927, 139. oldal.

Felelet. Az ismeretek közvetítése a tanítás dolga, a tanítás pedig csak eszköze a nevelésnek. Az egyes iskolák tanítják a különböző ismereteket, hogy az ember tudjon elhelyezkedni a társadalomban és így törjön végső célja felé. Tehát a különböző ismeretek közlése a végső célra való képesítésben bírja egységesítőjét. Mivel pedig a végső célra való komoly törekvés igazi világnézetet követel és az igazi világnézet abban áll, hogy tudjuk, honnan van a világ és mi az ember szerepe a világban, azért a különböző ismeretek közvetítésével az igazi világnézet kialakítása által képesítünk a végső célra. Így az igazi világnézet egységesíti ismereteinket és magunkviselését egységes cél felé irányítja.¹

.

Az iskolai nevelés eszközei.

Hány eszköze van az iskolai nevelésnek.

381. Mivel az iskola a nevelés tényét hajtja végre, csak tökéletesebben, azért az iskolai nevelésnek is ugyanazok az eszközei, mint a nevelésnek. Tehát **az iskolai nevelésnek is csak két eszköze van: a tanítás és példa.** Így azután a tanításra és példára mindaz érvényes az iskolánál is, amit már róluk mondtunk. Tehát: a) **a tanítás az iskolai nevelésnek nélkülözhetetlen és valóságos eszköze;** b) **a tanítás közelebbi célja megismertetni mindazt, ami Isten dicsőítésére, az örök üdvösség megnyerésére és a földi boldogságra vonatkozik, végső célja pedig az, hogy az ember az Istent valóban dicsőítse és valóban törekedjék végső célja felé;** c) **a tanításnak csak addig van létjogosultsága, míg közvetlenül vagy közvetve, de határozottan és kifejezetten az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést tartja szem előtt;**² d) **a példa szükséges és valóságos eszköze az iskolai nevelésnek, melyet szükségessé tesz az akarat gyöngesége és maga az iskolai nevelés;** e) **a példánál a főtenyező az iskolai nevelő és ennek oka a tanítvány-**

¹ Nagyon tanulságos itt Schütz Antalnak „Az Ige szolgálatában“ (1928) művének „Középiskolai ifjúság“ elolvasása.

² Nagyon helytelen Quint Józsefnek az az állítása, amelyet Molnár Oskárnak „A tanítási módszer történeti fejlődése“ (1926) művének előszavában mond: „Az iskolának csak neveléssel kell foglalkoznia, aminek természetes következménye, hogy tanítással is foglalkozik. — Ennek a műnek a 14. oldalán pedig ezt a különös kijelentést olvassuk: „A nevelés szintén elsőrendű funkció (t. i. az iskolánál), mely nem olvad bele a tanításba, s melynek ennél fogva megvan a maga külön útja.“ Természetes, hogy a nevelés nem olvad bele a tanításba, mert megfordítva van: a tanítás olvad bele a nevelésbe. Ezért a nevelésnek nincs más útja, mint a tanításnak, hanem a tanítás amaz úton jár, amelyen a nevelés.

ban van, mégpedig ama kötelezettségében, hogy iskolai nevelője szavát és cselekedeteit kövesse; f) a példának a közelebbi célja az, hogy hajlandóvá tegyünk az embert az Isten dicsőítésére s az örök boldogság felé való törekvésre, valamint hogy földi boldogulását minden tartozékával együtt végső céljának megfelelően használja fel, végső célja pedig az, hogy mindezt állandóan és megszakítás nélkül tegye; g) az iskolai nevelésnek a tulajdonképeni képviselője a példa, amelynek alárendelve van a tanítás; h) az iskolai nevelés idegen példákat is köteles felhasználni, midőn az iskolai nevelő példája csak eszköz abban, hogy a tanítvány az idegen jó példákat kövesse; i) minden példának, melyet az iskola felhasznál, végső célja az, hogy az ember minél hasonlóbb legyen Jézushoz.

Az iskola a nevelés tökéletesítője. Ezt nemcsak úgy éri el, hogy a földi boldogulás megszaporodott föltételeire való képesítés által tökéletesíti a nevelést, hanem úgy is, hogy a nevelés eszközeit tökéletesebb formában alkalmazza, mint a szülők. Tehát **az iskolai nevelők példájának általában tökéletesebbnek kell lennie a szülők példájánál.**

Hogy valamely intézmény iskola-e, azt a benne folyó munka mondja meg. E munka pedig a nevelés. És hogy ténylegesen is nevelnek-e az iskolában, azt a nevelés eszközei mondják meg nekünk. Tehát a nevelés eszközeinek az alkalmazása teljes bizonyossággal megmondja nekünk, hogy valamely intézmény iskola-e s ezért **az iskolai nevelésnek is külső jelei a tanítás és példa.**

Szükséges-e az iskolai nevelésben mind a két eszköz?

382. a) Az iskola tökéletesítője a nevelésnek s ezért mind-
amaz eszközöket kell alkalmaznia, melyeket a nevelés nyújt.

b) Az iskola tudományokat tanít s ezért tanítás is van benne. Ha a nevelésben tanítás van, akkor a példának is ott kell lennie.

c) Az iskola tanít és megmutatja, hogy a földi boldogulás föltételei, amelyekre az iskola képesít, miképen használhatók fel végső célunk elérésénél. Azonban az iskolai nevelő a földi boldogulás egyik életformáját már választotta s ez a nevelőség, amiről a tanítvány tud s ezért tapasztalni is akarja nevelőjén, vajjon úgy cselekszik-e, amint tanít. Így a tanítás megköveteli a példát is. Tehát **az iskolai nevelésben mindkét eszköz szükséges.**

Az iskola lényege szerint.

Az iskolai nevelés elemei.

383. Mivel az iskola a nevelés tényét hajtja végre, azért ugyanaz a két eleme van, mint az általában vett nevelésnek. Tehát **az iskolai nevelésnek két eleme van: a) az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés és ez a fő elem, amelynek alárendelve van b) a földi boldogságra és boldogulásra való képesítés.**

Az iskolai nevelés tulajdonságai.

384. Az iskola meghatározásában két fajkülönbséget helyettesítő cél van. Az egyik „nevelési“, amely az iskolát az összes intézmények közül kiemeli és nevelési intézménnyé teszi; a másik a tudományos ismeretek közlése, amely az iskolát minden más nevelőtől különbözteti meg. Mivel az alapjában lényeges tulajdonság a nevelés lényege után igazodik, vagyis a meghatározásban kifejezetten bennlévő jegyek után, azért *az iskolai nevelésnek több alapjában lényeges tulajdonsága van, mint az általában vett nevelésnek.* És ez természetes is. Az iskola fogalma a nevelés fajfogalmának egyik változata s ezért az iskola terjedelemben szűkebb fogalom, mint a nevelés fogalma és megfordítva: a nevelés fogalma tartalmilag általánosabb az iskola fogalmánál. Ezért kell, hogy az iskola meghatározásában több alapjában lényeges jegy legyen kifejezetten, mint a nevelés meghatározásában, következésképp az iskolának több alapjában lényeges tulajdonsága van az általában vett nevelésnél. Lássuk a tulajdonságokat egyenkint!

a) Vallásosság.

385. Mivel az iskola a nevelés tényét hajtja végre, még pedig teljes lényege szerint, azért az iskolának egyik alapjában lényeges tulajdonsága az, ami az általában vett nevelésnek egyetlen egy alapjában lényeges tulajdonsága. Tehát: a) **az iskolai nevelésnek vallásosnak kell lennie;**¹ b) **az iskolai nevelésnek egyik alapjában lényeges tulajdonsága a vallásosság;** c) **másokat vallásosságra képesíteni tudomá-**

¹ Ezt Foerster így fejezi ki: „Das Schulzimmer und das Himmelreich sind nicht zu trennen.“ (Religion und Charakterbildung. 7—12 ezer, 1925, 193. oldal.) — Ugyanezen könyv 456. oldalán pedig ezt mondja: „Die Folgerung unterstreichen, dass eine wirkliche Charakterbildung . . . nur von der Konfessionsschule und nicht von einer neutralen Schule erwartet werden kann, die nur ein Ausdruck des modernen Entwurzeltseins ist und der jede organische Pädagogik fehlen muss.“

nyos ismeretek közlése által és másokat az Isten dicsőítésére képesíteni szintén tudományos ismeretek közlése által egymással fölcserélhető fogalom; d) ha az iskolai nevelés nem vallásos, akkor nem nevelés, tehát az iskola sem iskola; i) az teljesen biztos ismeret, hogy az iskolának egyik alájában lényeges tulajdonsága a vallásosság; g) az iskola az egyház ügykörébe tartozik; h) a földi boldogságra való képesítés vallásos nevelést követel az iskolától; j) ha az iskola erkölcsösségre akar nevelni, akkor föltétlenül vallásosan kell nevelnie.¹

Nemcsak bölceleti alapon követeljük az iskolai nevelés vallásosságát, hanem történelmi alapon is. Amikor vallásos nevelést követelünk az iskolától, akkor tulajdonképen visszaköveteljük a régi gyakorlatot. Az iskola a XVII. századig vallásos volt: vallásos volt az ókorban, vallásos volt a középkorban.² A XVIII. században előtérbe kerül az állami iskola gondolata s ezzel kezd gyengülni a vallásos nevelés úgy, hogy ma már vallás nélküli iskolák is vannak. E téren a vezetők Franciaország és az Egyesült-Államok, de már itt is kezdenek a szemek megnyilni. Pl. a francia pedagógusok legnagyobb része már elismeri a vallás nevelő hatását, az Egyesült-Államokban pedig itt-ott vallásos iskolát követelnek.

b) Gyakorlatiasság.

386. Az általában vett nevelésnek másodtulajdonsága a gyakorlatiasság, amely a földi boldogság különböző életformái után igazodik. Az iskola meghatározásában a tudományos ismeretek közléseivel már határozottan megmondja, hogy a földi boldogság életformáinak mely föltételeire képesít s ezért az iskolánál a gyakorlatiasság alapján lényeges tulajdonság. Tehát **az iskolának másik alapján lényeges tulajdonsága a gyakorlatiasság.** És mert a tudományos ismereteket követelő pályák és foglalkozási ágak száma nagy s közülük mindegyik más és más minőségű és mennyiségű tudományos ismereteket követel, azért **a gyakorlatiasságnak az iskolánál is sok jelentése**

¹ Az Egyesült Államok állami iskoláiban nem tanítanak vallástant, sőt a tanítónak óvakodnia kell minden olyan kijelentéstől, mely a vallásra vonatkozik. Így természetes, hogy az iskolából kikerülők semmit sem törődnek a vallással. Burke, Colorado állam legfőbb törvényszéki bírása, rámutatott 1927-ben arra, hogy hová fognak vezetni ezek a vallás nélküli iskolák. Azt mondja, hogy a bűnösök és bűnözők 68 %-a olyan, aki vallás nélküli iskolába járt. Azt mondja, hogy a vallás nélküli iskolák bűnösöket és gonosztevőket nevelnek. Emez adatok hatása alatt New-York államban mozgalom indult meg, hogy az állami iskolákban hetenkint legalább egy hittanóra legyen.

² O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre 41909. — Fináczy Ernő: Az ókori nevelés története. 1922 és A középkori nevelés története. 1914.

van. De hogy a szavakkal takarékoskodjunk, e sok jelentést egy-szóba foglaljuk és gyakorlatiasságnak nevezzük.

387. Az alapijában lényeges tulajdonságok, amelyek ugyan-
abban a dologban találatnak, egységes egészet alkotnak, különben
a dolog nem volna egy, egységes egész. Ha valamely dologban
több alapijában lényeges tulajdonság van, ezek csak úgy alkothat-
nak egységes egészet, ha fölé- és alárendeltségi viszonyban vannak
egymással, nem pedig mellérendeltségi viszonyban, mert a mellé-
rendeltség több egységes egészet tételez föl. Tehát *az iskola két
alapijában lényeges tulajdonsága fölé- és alárendeltségi viszony-
ban van egymással.*

És melyik legyen alárendeltségi viszonyban? Természetes,
hogy az, amelyik már az általában vett nevelésnél is alárendelt-
ségi viszonyban van, mert az iskola a nevelést teljes lényege sze-
rint valósítja meg. Tehát **az iskolánál is a gyakorlatiasság
alá van rendelve a vallásosságnak és hozzá képest
eszköz jellegével bír.**

388. Mivel az iskola két alapijában lényeges tulajdonságánál
ugyanaz az alárendeltségi viszony van, mint az általában vett
nevelésnél az alapijában lényeges és a másodtulajdonság között,
azért az iskola két alapijában lényeges tulajdonságának egymáshoz
való viszonyára mindamaz igazságok érvényesek, amelyeket az
általában vett nevelésnél az alapijában lényeges és másodtulajdon-
ságának egymáshoz való viszonyára már lehoztunk. Tehát: a) **a
gyakorlatiasság fontossága az iskolában is céljában
van s ez a cél a vallásosság;** b) **az iskolai nevelésnél
is a változatosság az egységgel párosul;** c) **az iskolai
nevelés szép és szépségét a vallásosságtól kapja;** d) **a
gyakorlatiasság az iskolai nevelésben is csak a taní-
tásra vonatkozik és nem lép föl követelményekkel a
példával szemben, mert azt, ami a példától követelhető,
mind a vallásosság követeli tőle; mindazáltal főképen
a példa eszközli azt, hogy a választott életforma
kötelelességeit pontosan és lelkiismeretesen teljesítsük;**
e) **a gyakorlatiasság képviselője az iskolában is a
tanítás;** f) **hogy az iskola nevel-e, azt a példa mondja
meg és hogy melyik életformára való képesítésen át
nevel, azt pedig a tanítás mondja meg.**

Az iskolai nevelés rendszere.

389. Az iskola a nevelés megvalósítója, következőleg rend-
szerének is kell lennie. E rendszer nem függ önkényüinktől, tőlünk
teljesen független, mert az iskola célja is már adva van az ember
természetével és a társadalom észszerű fejlődésével. Tehát, **hogy
mi az iskola rendszere az az iskola céljától, az iskola
lényegétől függ.**

A nevelés rendszere az alapijában lényeges tulajdonságtól

függ, tehát *az iskolai nevelés rendszere is az alapján lényeges tulajdonságtól függ*. De az iskolának két alapján lényeges tulajdonsága van; e kettő közül melyiktől függ az iskolai nevelés rendszere? *Mind a kettőtől*, mert mind a kettő átfogja a nevelést teljes egészében és minden részében; *mind a kettőtől*, mert akkor, amikor az iskola célját megvalósítani akarja, a részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonyának meghatározásában mindkét alapján lényeges tulajdonság részt vesz. Vegyük e tulajdonságokat egyenkint.

Ami a vallásosságot illeti, ez minden embernél ugyanaz és ezért e tekintetben az iskola nem tehet különbséget ember és ember között. Azonban ami a gyakorlatiasságot illeti, e tekintetben már különbséget tesz ember és ember között, mert lehetetlen egy embert mindamaz életformára képesíteniünk, amelyek tudományos ismereteket követelnek. Ezért más ismeretekkel látja el azt, aki tanítónak, orvosnak stb. készül és más ismeretekkel, aki iparosnak készül vagy még nem választott magának határozott életformát. A mondottakból következik, hogy **az iskolai nevelés rendszerében az egyik rész minden ember iskolai nevelésében állandó s ez a vallásosságra való képesítés, míg a másik rész az egyes embereknél különböző aszerint, hogy ki milyen életformát választ magának és ez a gyakorlatiasságra való képesítés**. Ez tökéletesen egyezik azzal, hogy a vallásoságnak csak egyetlen egy értelme van, míg a gyakorlatiasságnak annyi jelentése van, amennyi az életformák száma, amelyekre az iskola képesít.

390. Még mindig nem tudjuk, hogy hány rendszere van az iskolának?

Mivel az iskola rendszerében az egyik rész különböző a különböző életformák szerint és e különbözőség az iskolának egyik alapján lényeges, bár alárendelt alapján lényeges tulajdonsága szerint szükséges, azért *az iskolának több rendszere van*. De van az iskola rendszerében olyan rész is, amelyik mindegyik iskola rendszerében ugyanaz s ezért azt is mondhatjuk, hogy *az iskolának csak egy rendszere van*. Hogyan egyeztethető össze ez a két állítás?

Ami valamely dologban mindig és szükségképen állandó, az a dolog lényege s ami a dologban különböző lehet, de lényegesen hozzá tartozik a dologhoz, az azt jelenti, hogy a dolog így is, meg úgy is megnyilvánulhat, ezzel, de azzal az eszközzel is megvalósítható. A nevelés rendszerére vonatkozólag ezt így fejezzük ki. Bármilyen életformára is neveljen az iskola, ezt mindig az Isten dicsőítésére való tekintettel teszi, de e célját a különböző életformák szerint a tudományos ismeretek különböző csoportosításával éri el. Tehát **az iskola rendszere lényegében egy, vagy: az iskolának csak egy rendszere van, amelyet a különböző életformák szerint a tudományos ismeretek különböző csoportosításával valósít meg**.

A mondottakból következik, hogy a) **az iskola rendszerének a lényege maga a vallásos nevelés és ezért annak, ki az iskolában rendszeresen akar nevelni, vallásosan kell nevelnie;** b) **a vallásos iskolai nevelés és rendszeres iskolai nevelés a valóságban azonosul.**

391. Minden iskolának csak egyetlen egy legfőbb célja van s ez a vallásosságra való képesítés. De mindegyik iskolának a legfőbb célon kívül egy különleges célja is van, t. i. valamely életformára való képesítés. E különleges cél módosítja az iskolai nevelés rendszerét s létesíti az ú. n. *alrendszereket*. Ezek az alrendszerek nem mellékrendszerek, mert az iskola meghatározásában kifejezetten bennlévő jegyéből vezettük le. Ezek az alrendszerek megegyeznek az általában vett nevelésnek ama mellékrendszereivel, amelyek tudományos ismereteket követelő életformákra képesítenek. Ezek a rendszerek a nevelésben mint nevelésben mellékrendszerek, de az iskolai nevelésben nem mellékrendszerek, mert mindegyik iskolának a meghatározásában kifejezetten benne lévő jegyéből folyó kötelessége, hogy valamelyik alrendszerhez alkalmazkodjék.

Az alrendszerekkel szemben az iskola rendszerének a lényegét *főrendszernek* mondjuk. Tehát **az iskolának van egy főrendszere és van több alrendszere.** Most már értjük, miért mondottuk előbb, hogy az iskolának egy rendszere van, de több rendszere is van.

A mondottakból következik, hogy a) **az iskola főrendszere maga a vallásos nevelés;** b) **amelyik iskola nem nevel vallásosan, annak nincs főrendszere, következésképp semmi rendszere sincs;** c) **az alrendszerek csupán eszközei a főrendszernek, tehát az alrendszerek célja a főrendszer;** d) **az alrendszerek sohasem léphetnek föl önállóan, hanem mindig csak a főrendszerrel együtt;** e) **az alrendszereket a tanítás képviseli.**

392. Az iskola legfőbb célja, tehát főrendszere is az ember természetétől függ. Hát mi létesíti a különböző alrendszereket? Szintén az ember természete, de nem úgy tekintve az embert, mint magábanállót, hanem mint társadalmi lényt, mert csak a társadalomalkotás és a társadalom fejlődése következtében jöttek létre a különböző iskolák.

A főrendszer csak az alrendszerekkel valósítható meg és az alrendszerek csak a főrendszerrel együtt léphetnek föl. Ha tehát a főrendszer az individuális pedagógiát képviselné, az alrendszerek a szociális pedagógiát, akkor a neveléstannak individuális és szociális neveléstannra való felosztása teljesen rossz. *Nincs individuális és szociális neveléstan, mint két mellérendelt rész, hanem csak neveléstan van,* mely arra tanít, miképen neveljük az embert társadalmi kötelességeire, hogy végső célját elérhesse.

Az iskola másodtulajdonsága.

393. Az iskolai nevelés, mert nevelés, cselekedetekből áll. Az iskola ama tulajdonságait, amelyeket nem alapjában lényeges jegyeiből nyerünk, hanem a cselekedetek természetéből kapunk, *másodtulajdonságnak* nevezzük. Így e tulajdonságok azok, melyek az általában vett nevelésnek a harmadtulajdonságai. Tehát a) **a másodtulajdonság is lényeges, csak nem faji, hanem nemi tulajdonság, míg a vallásosság és gyakorlatiaság az iskolai nevelésnek faji tulajdonsága;** b) **az iskolai nevelésnek másodtulajdonsága a tudatosság és tervszerűség;** c) **tervszerű iskolai nevelés csak vallásos nevelés mellett lehetséges;** d) **a gyakorlatiaság csak akkor lehet tervszerű, ha az iskolai nevelés vallásos;** e) **a tervszerűség az iskolai nevelésben is eszköze a vallásosságnak és gyakorlatiaságnak;** f) **az iskolai nevelés keresztülvitele a tervszerűség feladata.**

c.

Az iskola viszonyaiban.

394. Itt is mint az általában vett nevelésnél tettük, az iskolát előbb közvetlen s azután közvetett viszonyaiban fogjuk vizsgálni. Az iskola, mint a nevelésnek teljes lényege szerint való végrehajtója, azzal van közvetlen viszonyban, amivel a nevelés. Ezek: ember, képzés és műveltség. Közvetett viszonyban pedig az állammal, egyházzal, kultúrával és civilizációval van.

a)

Az iskola közvetlen viszonyaiban.

Az iskola és az egyes ember.

395. a) Tudjuk, hogy a nevelés az egyes emberért van. Mivel pedig az iskola lényegesen nevelési intézmény, azért **az iskola is az egyes emberért van.**

b) Az iskola a társadalom fejlődésének eredménye ugyan, de még sem azért létesült kizárólagosan, hogy a társadalom fejlődését előmozdítsa. A társadalom fejlődése azért létesítette az iskolát, hogy a nevelést tökéletesítse. Ezt az iskola úgy eszközli, hogy a társadalom fejlődése által megszorított boldogulási föltételek közül egyeseket különös módon állít a nevelés szolgálatába. Az iskola célja csupán a nevelés; de azt, hogy célját minél tökéletesebben megvalósíthassa, ami miatt létesült, arra vonatkoztatja, ami végett létesült, vagyis a társadalom fejlődése által meg-sokasodott boldogulási föltételeket az ember végső céljára való

tekintettel használja fel. Tehát az iskola a nevelésért van és ezért **az iskola az egyes emberért van.**

396. Hogy az iskola az egyes emberért van, az ellen a következő ellenvetés tehető. Az iskola meghatározásában kifejezetten benne van az, hogy tudományos ismeretek közlése által nevel. Mivel pedig ezek az ismeretek a földi boldoguláshoz tartoznak és a földi boldogulás a közjóléthez, azért az iskola meghatározásában némileg a közjólét is benne van. Ebből következik, hogy az iskola nemcsak az egyes emberért van, hanem a közjólétért is.

Felelet. Tegyük föl, hogy a tudományos ismeretek közlésével a közjólét nemcsak némileg, hanem teljesen kifejezetten benne van az iskola meghatározásában. Ekkor sem lehet az iskola a közjólétért, mert a tudományos ismeretek közlése, tehát a közjólét is csupán eszköz (cselekvés célja), amely bizonyos célért (cselekvő célja) van és ezért azt, hogy miért van az iskola, a cél (cselekvő célja) fogja megmondani és nem az eszköz (cselekvés célja). És mert ez a cél az egyes ember célja, mely nem a közjólét, azért **az iskola az egyes emberért van.**

Mindazáltal a közjólétért is van az iskola, de nem mint végső célért, hanem annyiban, amennyiben a közjólétet eszközként használja fel, hogy az egyes embert végső célja elérésére képesítse. **Az iskola az egyes emberért van; a közjólétért pedig csak annyiban, amennyiben annak, ki a célt akarja, a megfelelő eszközöket is akarnia kell.**

Az az iskolának és embernek teljes félreismerése, ha azt mondják, hogy az iskola csupán a társadalomért van. Ilyen felfogása van pl. a *Parker-féle iskolának*. Ez Chicagóban létesült reformiskola, amelynek célja a tanítványokat nem a maguk számára, hanem a társadalom számára nevelni. Ezért itt a nevelésből számúzva van minden, ami a versengést fölkeltené, mint: érdemjegy, jutalom, buzdítás, intelem. Itt nem az egyes tanítványt tekintik egy egységnek, hanem az egész osztályt.

397. Bár az iskola az egyes emberért van, mindazáltal az is visszatükröződik külső arculatján és belső életén, hogy a társadalom fejlődésének az eredménye. Ez úgy tükröződik vissza belső életén, hogy a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés különös gondja, külső arculatja pedig úgy mutatja ezt, hogy tömöríti tanítványait, vagyis *az iskolai nevelés tömeges nevelés.*

Az iskola a nevelés tökéletesítője. Ezt nemcsak a tudományos ismeretek közlésével teszi, vagy a nevelés eszközeinek tökéletesebb alkalmazásával, hanem tömeges nevelésével is, mert a) szolgálatába szegődtetni a tömeghatást is, ami az akaratra nagy befolyással van; b) irányításával e tömeghatást nemesíti, ami által minden egyes tanítványát nemesített tömeghatás alá helyezi; c) tömeges nevelésével különös módon fejleszti a szociális erényeket. Így az iskola kétszeresen hat az egyes emberre, t. i. közvetlenül és a tömegen át közvetve. Az iskola tömeges és egyéni neve-

lésével megoldja azt a kettős kérdést, hogy az egyes embert neveli az egyes ember végső céljára, de az ember társulási hajlamának megfelelően társadalmiasan és a társadalmon át.

Az iskola és a képzés.

398. Az iskola lényege és legfőbb célja a nevelés és ezért mindaz, amit a képzésről a neveléssel kapcsolatban mondtunk, szóról-szóra érvényes akkor is, ha az iskolával kapcsolatban van róla szó. Tehát: a) **az iskolai nevelésben a képzés és gyakorlatiasság összeesik a valóságban, e kettő egymással azonosul;** b) **a képzés eszköze az iskolai nevelésnek, még pedig a vallásos iskolai nevelésnek;**¹ c) **a képzés egy szó ugyan, de a különböző életformák szerint különböző jelentése van;** d) **a képzés csak a tanítástól követel köteleességeket s ezért a képzés képviselője az iskolában is a tanítás;** e) **hogy az iskola nevel-e, azt a példa mondja meg és hogy mely életformára való képesítésen át nevel, azt a képzés mondja meg;** f) **a képzés létesíti az iskola különböző alrendszereit;** g) **a képzés az iskolában sem választható el a neveléstől, vagyis a vallásosságra való képesítéstől.**

399. Némelyek az iskolát csak képzőintézményeknek mondják, hogy halálos csapást mérhessenek a vallásos nevelésre. Ezért nagyon fontos ez a kérdés: lehetnek-e az iskolák csupán képzőintézmények, mert az iskola az igazi nevelés előőrse és előharcosa. E kérdésre tulajdonképen már föntebb megfelleltünk, mindazáltal még egyszer megfellelünk rá, de nem azért, hogy biztosabbá tegyük ezt az ismeretet, hanem csak azért, hogy roppant fontossága miatt jobban részletezzük. Tehát lehetnek-e az iskolák csak képzőintézmények? Nem lehetnek a következő okokból.

a) A szülők megbízása nem a képzésre vonatkozik egyenesen, hanem a nevelésre, mely a képzést is magában foglalja. A szülők első kötelessége gyermekeik égi üdvösségéről gondoskodni és csak azután földi boldogulásukról s ez utóbbit eszközként kell felhasználniok az előbbinél. Ezért úgy kell képesíteniök a szülőknek gyermekeiket a földi boldogságra, hogy örök üdvösségüket megnyerhessék, vagyis a képzést a vallásos nevelésnek kell alárendelniök. Ámde a mai változott viszonyok között a szülők nem képesek ennek megfelelni s ezért az iskolára bizzák gyermekeiket. Az iskola megbízás folytán nevelési intézmény, következésképpen e megbízásnak megfelelően kell eljárnia, vagyis úgy, ahogyan a szülőknek is eljárniok kellene, ha lenne rá módjuk, alkalmuk és ide-

¹ „Die Sittlichkeit regelt alles Wollen, die Religion aber bindet und bewegt es. Bildung geht diesen letzten Werten nach und findet erst in der Hinordnung alles Wollens auf Gott ein umfassendes Motiv der Lebensgestaltung.“ (Eggersdorfer: Jugendbildung³, 1930, 23. oldal.)

jük, t. i. a képzést a vallásos nevelés szolgálatába állítani. Tehát **az iskola nem lehet csupán képzőintézmény.**

b) Az ember égi üdvössége és földi boldogsága parancsolóan tiltja, hogy az iskola csupán képzőintézmény legyen. Míg az ember nevelése jövőbeli társadalmi állásának megfelelően nincs befejezve, addig még álmodnunk sem lehet a pusztán képzésről. Iskolába csak olyanok járnak, kiknél a nevelés még nincs befejezve. Tehát ameddig a képzés tart, addig kell tartania a vallásos nevelésnek is. Az embernek első kötelessége tudni, hogy miért él, mert minden a végső cél után igazodik és ezt annál jobban kell tudnia, minél magasabb vagy felelősséggel teljesebb állást tölt be. E tudás nélkül működése meddő, mert a célt nem ismeri; fáradozása hiábavaló, mert a végső cél nem-ismerésével életét mint eszközt nem tudja felhasználni s ezért kedv és öröm nélkül tesz mindent; munkája pedig haszontalan, mert csak önző érdekekből cselekszik. De a tudás még nem elégséges, hanem szükséges, hogy az ember egész életét s benne mindent végső céljának megfelelően használjon fel. Aki nem akarja ismerni igazi célját, vagy azt nem veszi komolyan, az értelmes természetét sem fogadja el cselekedetei zsinórmértékének, tehát folytonosan fog vétetni ama viszony ellen, amelyben embertársaival van s így kétségessé, vagy legalább is nehezebbé teszi a társas együttélést. Jaj is ama társadalomnak, amelyben az iskolák csak képeznek, mert senkisé nem alkalmazkodik ama zsinórmértékhez, amely egyedül teszi lehetővé, hogy közösségben élhessünk. Tehát **az iskolák nem lehetnek csupán képzőintézmények.**

c) Az iskola a nevelés tökéletesítője, még pedig úgy, hogy azt, ami miatt létet kapott, arra vonatkoztatva kell felhasználnia, ami végett a létet kapta. Az iskola létet kapott a társadalom fejlődése folytán megszorodott boldogulási föltételek miatt és az, ami végett a létet kapta, az embernek a végső célra való képesítése. Mivel az, ami miatt valami létet kap és az, ami végett a létet kapja, attól a valamitől nem választható el, azért az iskolától nem választható el sem a földi boldogulásra való képesítés, amit képzéssel igyekszünk elérni, sem pedig a végső célra való képesítés. Más szavakkal: **az iskolától nem választható el sem a képzés, sem a nevelés.** Ezt így is lehet kifejeznünk: **az iskola képezve nevel.**

A mondottak ellen az az ellenvetés tehető, hogy az iskola csak képzőintézmény is lehet, ha ez a szülők kifejezett akarata.

Felelet. Az iskola még akkor sem lehet csak képzőintézmény, mert a szülőknek nincs joguk ilyen észszerűtlen kívánságokkal előállni és az iskolának nincs joga ilyen észszerűtlen kívánságakat teljesíteni.

Iskola és műveltség.

400. A földi boldogulás megsokasodott föltételei közül csak azok folytak bele az iskola keletkezésébe, amelyek tudományos ismereteket követelnek. Mondhatjuk azt is, hogy az iskolák keletkezése a tudás nagybodásának és terjedésének köszönhető. Ha tehát a műveltség mértéke a tudás, föltéve, hogy mögötte az erkölcsi tökéletesedés áll, akkor *a műveltség és iskola között nagyon szoros viszony van.*

Az iskola tudást is nyújt, sőt a különböző ismeretek közlése kötelessége is neki. Nincs pálya, foglalkozás, hivatás és életforma, mely legalább is valamit nem kívánna a tudományos ismeretekből s ezért minden ember keresztülmege az iskolán. Lehetőséges, hogy egyes kiváltságosak nagy tudásra tennének szert iskolák nélkül is; de ha az összes iskolák aajtai bezárulnának, a tudományosság és vele együtt a műveltség rohamosan esnék. Az iskolák a tudományosság fenntartói és átszármaztatói egyik nemzedékről a másakra s ezért **a mostani viszonyok között a műveltség fenntartói az iskolák, vagyis iskolák nélkül nincs műveltség.**

401. Az emberiség egész tudása oly életformák között oszlik meg, amelyekre éppen az iskola képesít. Ezért az iskola az összes tudományokat tanítja egész terjedelmükben. Ezt követeli az ok, amely miatt az iskola létesült és a cél, amely végett létesült. A társadalom fejlődése azt követeli, hogy az iskola az összes tudományokat tanítsa, amelyek eddig ismeretesek és oly terjedelemben, amilyenben eddig ismeretesek, mert e miatt keletkezett. Az iskola legfőbb célja t. i. a nevelés lényege szintén ezt követeli, mert az iskola csak akkor lehet tökéletesítője a tudományos ismereteket követelő életformák nevelésének, ha a tudományokat egész terjedelmükkel állítja a nevelés szolgálatába.¹ Tehát **az iskola az összes tudományokat egész terjedelmükben tanítja.** Ennél többet nem tehet. Az iskola csak a már készet állítja a nevelés szolgálatába s ezért a tudomány előbbrevitele már nem feladata, hanem az egyes emberek kötelessége, az arra hivatottaké.

Még megjegyezzük, hogy midőn ezt mondjuk: az iskola az összes tudományokat tanítja egész terjedelmükben, ezt nem úgy kell értenünk, hogy még legcsekélyebb részletükben is. Az iskola az összes tudományokat tanítja egész terjedelmükben, de a részletekben csak annyit nyújt, amennyi szükséges az egyes társadalmi életformáknak.

A mondottakból még inkább kiviláglik, hogy **iskolák nél-**

¹ „Die Wissenschaft ist ein einheitlicher Organismus, die Wissenschaften sind dessen Glieder, Äste eines Stammes, wie man mit zutreffendem Bilde von Wissenszweigen spricht. Dieser Stamm aber ist das religiöse Wissen.“ (O. Willmann: Aus der Werkstatt der Philosophia perennis. 1912, 4. oldal.)

kül nincs általános műveltség, nincs szakműveltség; röviden: semmilyen műveltség nincs.

402. A mondottakból két következtetést kapunk.

a) Mivel az iskola az összes tudományokat tanítja egész terjedelmükben, de mindennek elsajátítására egy ember képtelen, azért **az iskolának tagozódnia kell**, vagyis **különböző iskolafajtákra van szükség**, amelyek a különböző életformák szerint a tudományokat különböző csoportosításokban vagy különböző részeikben tanítják. Erről később bővebben lesz szó.

b) *Kell lennie oly iskolafajtának is, amelyben egynél több nevelő működik.* Ezekben az iskolákban tömeges nevelés van nevelők sokaságával.

Az iskola közvetett viszonyaiban.

Iskola és állam.

403. Mielőtt iskola lett volna, társadalom és állam már volt, tehát társadalomhoz és államhoz nem föltétlenül szükséges az iskola. Valamilyen egyszerű társadalmi és állami élet akkor is lehetséges, ha nincsenek iskolák. Iskolák csak akkor és csak ott keletkeztek, amikor és ahol a társadalom fejlődése már oly fokot ért el, hogy a családi nevelés egymagában bizonyos életformáknál a tudás miatt elégtelennek bizonyult. Tehát midőn az iskola és állam között lévő viszonyt keressük, akkor a társadalom fejlődésének oly magas fokát kell szem előtt tartanunk, melyben a családi nevelés az iskola segítségét is követeli. Ezért leghelyesebb lesz, ha a mostani állapotokat tartjuk szem előtt, mert most tényleg szükség van iskolákra.

404. Lássuk mindenekelőtt, hogy az iskola szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele-e az államnak?

a) A nevelés az államnak szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele. Azonban a társadalom fejlődése folytán a családi nevelés nem volt képes minden igénynek és követelésnek eleget tenni s így iskolák keletkeztek. A föltételek, amelyekkel az iskola megbízott, oly természetűek, hogy föltétlenül szükségesek oly társadalomban, amelyben iskolák keletkeztek egyrészt, mert a föltételek egyik részének tudása, t. i. amelyek az általános műveltséghez tartoznak, mindenkinek szükséges, hogy ama társadalomban boldogulhasson és érvényesülhessen, vagy legalább is becsülésben és tekintélyben ne szenvedjen embertársai részéről, másrészt pedig, mert a magasabb tudás szükséges azoknak, kik a társadalom magasabb állásai után törekeshetnek, hogy helyüket a maguk és mások javára megállhassák. E magasabb tudás közvetve mindenkinek is szükséges, hogy a vezetők helyesen irányíthassák a tár-

sadalmat és államot, vagy a magasabb állásokban levők a társadalom fejlődésének megfelelően láthassák el munkakörüket és ezáltal oly állapotok keletkezzenek, amelyekben mindenki minden zavargás nélkül a legcélszerűbben használhassa fel életét végső célja elérésénél. Így az iskola mindenkinek szükséges, mindenkinek egyenkint és összesen. Ebből következik, hogy **az iskola szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.**

b) A nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak. Mivel pedig az iskola a nevelés tökéletesítője és azzal bizatott meg, hogy a boldogulási föltételek közül a legfontosabbakat és legszükségesebbeket állítsa a nevelés rendszerébe, azért **az iskola szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.** Szabatosabban: **a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak, de ezt a mai változott viszonyok között főképen iskolák által való-sítja meg.**

c) Amit a természet létesít, azt a maga előnyére és hasznára létesíti. A társadalom az ember természetén alapszik és észszerű fejlődésének az eredménye az iskola. A társadalom fejlődése megsokasította a földi boldogulás föltételeit, ami által a nevelés természetes hordozóinak munkája elé nehézségeket gördített. De a társadalmi fejlődés nem azért gördítette a nehézségeket a szülők nevelői munkája elé, hogy a nevelést lehetetlenné tegye, hiszen a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a társadalomnak és államnak, hanem azért, hogy a szülőket ösztönözze a földi boldogulás föltételeire való képesítésen át a nevelés tökéletesítésére. A szülők e tökéletesítésre képteleneknek bizonyultak és bizonyulnak különböző okokból s ezért a nevelés mint cél mozgásba hozta őket mint hatóokat, hogy a földi boldogulás megszorodott föltételei miatt segítség után nézzenek a nevelésben. Így létesültek az iskolák. Tehát az iskolába ugyanaz a nevelés költözött be, amely a szülők kötelessége lenne, ha nem létesültek volna iskolák, vagy a szülők iskolák nélkül akarnák megnevelni gyermekeiket. Mivel pedig a nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak, azért **a mai változott viszonyok között az iskola is szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak.**

405. Az iskola az egész nevelés megvalósítója lényege szerint s ezért mindaz, mi a neveléshez alárendelt viszonyban van és hozzáképest eszköz jellegével bír, az iskolához is alárendelt viszonyban van és vele szemben eszköz jellegével bír. Tehát **az állam eszköz jellegével bír az iskolával szemben,** még pedig — mint a nevelésnél mondtuk — a) **a felnőtt nemzedék iskolai nevelése szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak, de egyúttal az állam eszköze a fejlődő és növekedő nemzedék iskolai nevelésének;** b) **az állam mint eszköz csak kívülről segíti az iskolát munkájában s ezért a megelőző óvintézkedéseket teszi**

meg, hogy az iskola zavartalanul végezhesse munkáját és mindamaz előfeltételeket teremti meg, melyek az iskola sikeres működéséhez szükségesek.

Iskolák még nem voltak, midőn állam már volt, következésképp nem az iskola teszi eszközévé az államot. Ezt más valami teszi, ami előbbi az államnál s ami az államot létesítette és az iskolát iskolává teszi. Ez a más valami a nevelés, mert nevelés és családi nevelés a valóságban azonosul, hiszen a nevelés csak a gyakorlatban él és a nevelés egyedüli természetes hordozói a szülők. Mivel pedig a nevelés a mai változott viszonyok között nagy részben az iskolák által működik, azért **a nevelés szegődte az iskola szolgálatába az államot mint eszközt.**

406. Hogy az állam eszköze az iskolai nevelésnek, ez ellen a következő ellenvetés tehető. Az iskola a társadalom fejlődésének az eredménye. Amit a társadalom fejlődése hoz létre, azt önmagáért hozza létre, tehát a társadalomért és államért, következésképp nem az állam eszköze az iskolának, hanem megfordítva: az iskola eszköze az államnak.

Felelet. Ha az okoskodást következetesen vezetjük keresztül és a kiinduló pontig megyünk vissza, akkor éppen mellettünk bizonyít. A helyes okoskodás a következő.

Nevelés és családi nevelés a valóságban azonosul. A család minden társulást megelőző társaság, megelőzi az államot, következésképp család, illetőleg nevelés már volt, amikor állam még nem volt. Sőt az állam a nevelés eredménye, mert akkor, ha nincs nevelés, nincs olyan valami, ami az ember társulási hajlamát észszerűen kifejlessze úgy, hogy az ember valóban is éljen társadalomban tekintve, hogy tehetetlenül jelenik meg a földön és minden tekintetben nevelésre szorul. Tehát az államokat a nevelés létesítette. És miért? Az államért nem, mert ez a nevelésnél később lett. Minden létesülő valamely célért van, amely cél előbbi, mint a létesülő dolog, bár a megvalósításban utóbbi, mint a már létesült dolog. Az állam előtt van a család, az ő természetes jogaival és kötelességeivel. Így tehát az állam a családjáért van, illetőleg ama célért, amelyért a család van. És mert a család célja gyermekek nemzése és nevelése, azért az állam egyrészt a helyes nevelésért van.

A családok államba tömörültek, hogy életüket a legcélszerűbb módon használhassák fel azért, amiért a földi élet van és az Isten által nekik ajándékozott gyermekeket a földi élet legokosabb felhasználására képesítsék arra való tekintettel, ami a földi élet célja. Tehát az államba való tömörülésnek kettős célja van. Az egyik cél a felnőttekért, a befejezett nevelésű emberekért van, a másik pedig a most fejlődő és növekedő nemzedékért van. A felnőttekre vonatkozólag az államba való tömörülésnek az a célja, hogy a tömörülés segítse őket a földi élet legokosabb felhasználásában az ember végső céljára való tekintettel; vagyis a felnőtteknél az államba való tömörülésnek közvetlen célja a földi boldogulás előmozdítása, közvetett célja pedig az, hogy a földi boldoguláson át

minél könnyebben és biztosabban legyen elérhető az örök boldogság. A most fejlődő nemzedékre vonatkozólag pedig az államba való tömörülésnek csak közvetett célja van s ez az Isten dicsőítésére való képesítés, vagyis a nevelés, mert a fejlődő nemzedék az élet okos felhasználására még képtelen, csak képes lesz a nevelés által és ekkor is csak abban az esetben, ha a nevelés megmutatja, hogy a földi életet mire való tekintettel kell felhasználnia és midőn képes lesz, vagyis a felnőtt nemzedék sorába kerül, akkor szintén földi boldogulásán át fog törekedni örök boldogsága felé. A fejlődő nemzedék államban él ugyan, de nem mint annak hasznos és tevékeny tagja, hanem a szülőkön át él az államban, hogy majdan annak hasznos és tevékeny tagja legyen az ember végső céljára való tekintettel. Tehát az állam a fejlődő nemzedéknél a szülők természetes nevelői jogának és kötelességének eszköze, hogy a szülők gyermekeiket a földi boldoguláson át képesíthessék végső céljukra azért, hogy ha már képesítették őket erre, azután ők mint felnőttek földi boldogulásukon át, tehát a társadalomban való elhelyezkedésen át valóban is törekedjenek végső céljuk felé. Tehát **az állam a szülők természetes nevelői mivoltának eszköze.**

De a mai változott viszonyok között az állammá való szervezkedés magában véve már nem elégséges eszköze a családi nevelésnek, hogy ez feladatát minden tekintetben megoldhassa s ezért, mert a társadalom észszerű fejlődése gördített akadályokat a legtermészetesebb társaság, t. i. a család természetes nevelői kötelességeinek teljesítése elé, a nevelés a társadalom észszerű fejlődése folytán a családnak kötelességei elé gördített akadályok miatt a szülőket mint hatóokat mozgásba hozta, hogy iskolákat létesítsenek és így a családi nevelés az eléje tornyosuló akadályokat legyőzhesse. Így a nevelés beköltözött az iskolákba is, még pedig ugyanaz a nevelés, amelyet eddig a család végzett és tovább is végezne, ha nem volnának iskolák. Ebből következik, hogy az állam viszonya a neveléshez ugyanaz marad akkor is, ha a nevelés munkája az iskolában folyik, vagyis **az állam a nevelésen át eszköze az iskolának.**

407. Mert az állam eszköz az iskolával szemben, azért az iskola több az államnál. Ezt más úton is megkapjuk.

Ha két dolgot cél határoz meg, akkor közülük az a magasabbik, amelyiknek a célja magasabbik. Az iskolát is, az államot is célja határozza meg. Már most az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés, mert minden más cél, melyet e közben el kell érnie, csupán eszköz legfőbb céljához viszonyítva, míg az állam legfőbb célja az emberek földi boldogulására vonatkozik és csak közvetve az Isten dicsőítésére, t. i. amennyiben az állam minden tevékenységének a zsinórmértéke az erkölcstörvények és következményeik. Mivel az iskola célja magasabb az állam céljánál, sőt az iskola az állam célját csak eszközként használja fel, azért **az iskola több az államnál.**

Ebből egyúttal következik, hogy **az iskola nem az államhoz tartozik**, hanem más valakihez. Más szavakkal: mivel az iskola intézmény, tehát valamely társadalomban van; de az állam társadalmához nem tartozik, azért **az iskolának oly társadalomban kell lennie, mely különbözik az államtól.**

408. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy sok iskola van, amelyet nem a szülők létesítettek, hanem a közhatalom, mondjuk: az állam; már pedig annak, amit az állam létesít, ura is az állam és nem eszköze.

Felelet. Fogadjuk el, hogy az összes iskolákat az állam létesítette a múltban és létesíti a jelenben. Mit bizonyít ez? Azt, hogy a társadalom fejlődése már oly fokot ért el, hogy az államnak már intézményesen és intézményekkel is kell segítenie a szülőket, hogy gyermekeik nevelésének a megfelelő bevégeztséget és a szükséges teljességet megadhasák. A család előbbi az államnál, tehát a nevelés is előbbi az államnál, sőt az állam a nevelésnek egyik eredménye. Ha nincs nevelés, állam sincs. Tehát az állam mint okozat jelenik meg a neveléshez viszonyítva. Már pedig az lehetetlen, hogy az okozat ura legyen az oknak, hanem megfordítva: az ok ura az okozatnak, vagyis **az állam eszköze a nevelésnek.** Mivel pedig az iskola lényegesen nevelői intézmény, azért, ha az állam is létesíti az iskolákat, még sem változik meg eszköz jellege a neveléshez, tehát **az állam eszköz marad az iskolához is**, amelyben mindig lényegesen nevelés folyik. Sőt, **hogy az állam iskolákat létesít, ez eszközjellegének a következménye**, amiről később lesz szó.

Iskola és egyház.

409. Az egyház célja az embereket az Isten dicsőítésére és az örök boldogságra vezetni, tehát legalább is egyenrangú az iskola céljával. Ezért az iskola és egyház között más viszony van, mint az iskola és állam között. E viszonyról később lesz szó.

Iskola és kultúra, meg civilizáció.

410. Az iskola és kultúra, meg civilizáció között ugyanaz a viszony van, mint a nevelés és kultúra, meg civilizáció között. Tehát **az egymást követő nemzedékek során az iskola szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele a kultúrának és civilizációnak, a kultúra és civilizáció pedig eszköze az iskolának.**

d)

Az iskolában működő nevelők.

Tanító.

411. Az iskolában működő nevelőt *tanítónak* nevezik. Egyes iskolai nevelőket még *tanároknak* is neveznek és hivatalosan is. *Mi minden iskolai nevelőt tanítónak fogunk nevezni.*

A tanító nevelő, de egyedül és kizárólagosan azért, mert a szülők bízták meg őt gyermekeik nevelésével. Tehát a tanító nemcsak azért nevelő, mert a nevelés tényét végrehajtja, hanem főképen azért, mert megvan a neveléshez való joga. **A tanító megbízás folytán nevelő, tehát a szó szoros értelmében vett nevelő.**

A tanító minden kötelességét az határozza meg, hogy ő iskolai nevelő. Más szavakkal: **a tanító minden kötelességét az iskola meghatározása foglalja magában.**

412. Hogy miképen történik a tanítónak a neveléssel való megbízása, arról később lesz szó, amikor az egyes iskolafajtákat tárgyaljuk.

A szülők megbízzák a tanítót gyermekeik nevelésével, amely megbízás következtében **a szülőké marad az iskola ellenőrzésének és a tanító felelősségrevonásának a joga.** Hogy miképen történik ez, arról is csak később lesz szó.

A tanító nevelői jogának igazolása.

413. A tanító jogos nevelő, de nevelési jogát igazolnia kell mind a tanítványok, mind mások előtt. Hogyan tegye ezt a tanító?

Ez az igazolás nem a tanító dolga, hanem a szülőké, mert ők a megbízók. A tanító nem természetes úton nevelő, hanem megbízás folytán és ennek megfelelően nevelési jogának az igazolása is a természetes nevelők által történik. Tehát *a tanítónak a nevelési jogát a szülők igazolják gyermekeik előtt.* Ez az igazolás úgy történik, hogy a szülők az iskolai év elején elvezetik gyermekeiket az iskolába (beiratás) és a tanítóra bizzák őket, ami által megtörtént a tanító nevelési jogának igazolása a tanítvány előtt. A tanítvány pedig a szülőknek köteles engedelmeségnél fogva elfogadja a tanítót nevelőjének.

414. A mondottakból két következtetést kapunk.

a) *Az iskolai nevelésnek is a végső kiinduló pontja magában a tanítványban van,* mert annak, hogy a szülők igazolhatják a tanítónak nevelési jogát, végső alapja az, hogy a gyermek már előbb igazolta minden külső segítség nélkül szülőinek nevelési jogát.

b) Iskolai nevelés csak azután kezdődhet, ha a gyermek

előtt már igazolódott, hogy a tanító jogos nevelő. De ez az igazolás csak akkor lehetséges, ha a gyermek még előbb igazolta szülőinek nevelési jogát. Tehát **iskolai nevelés csakis a szülőknek természetes nevelői jogának a közvetítésével lehetséges.** Ebből pedig az következik, hogy **az iskola szorosan beletartozik a szülők természetes nevelői jogába.**

415. A tanítónak nemcsak a tanítványokkal szemben kell igazolnia nevelési jogát, hanem másokkal szemben is. Ezt is a szülők teszik meg és úgy történik, hogy a szülők a törvényes formák között valakit megválasztanak tanítónak, ami által igazolva van mindenki előtt, hogy a megválasztott tanító jogos nevelő.

Család és iskola hatása.

416. Midőn a gyermek iskolába kerül, új nevelőt kap a tanítóban. Így már három nevelője van: apja, anyja és tanítója. A nevelőknek ez a sokasága nem hátráltatja-e a nevelés sikerét?

Semmi esetre sem. Sőt e három nevelőnek egyöntetűsége a célban és eszközökben oly hatással van az emberre, hogy jó családból származó gyermek jó iskola mellett majdnem bizonyosan megmarad a jó úton.

Az iskola a nevelés tökéletesítője s már ezért sem hátráltatja a nevelést, hanem csak jótékonyan befolyásolhatja. Az iskola a nevelés eszközeinek tökéletesebb alkalmazásával és azzal, hogy a földi boldogulás egyes föltételeit szervesen illeszti a nevelés rendszerébe, csak hasznára lehet a nevelésnek. Ehhez járul még az is, hogy a hasonló korú és hasonló értelmi felfogó képességgel bíró gyermekeket és ifjakat tömöríti s őket nemesített tömeghatás alá helyezi. A tapasztalat is az iskola jótékony befolyása mellett bizonyít.¹

417. És melyik hatásosabb: a család-e, avagy az iskola?

a) Ha rossz a család, de jó az iskola, a gyermek bizonyos lelki megrázkódtatásokon keresztül fog menni, mert a célban és eszközökben nem lát egységességet. Mégis nem bizonyos, hogy a rossz útra tér, sőt ez a lelki megrázkódtatás még hasznára is lehet, mert sok dologra, ami a rossz házi nevelés miatt kérdéses volt előtte, az iskolában biztos feleletet kap és nemcsak tanítás által, hanem a tanító példája által is. Ha a tanító annyira ügyes, hogy a szülők nagyon is közvetlen hatását képes ellensúlyozni tökéletesebb tanításával és példájával, valamint az iskola nemesített tömeghatásának a felhasználásával, a gyermek (ifjú) megmenthető, bár a rossz családi nevelés következményeit soká fogja érezni s a tanítónak nagy erőfeszítéseket kell tennie. Ha a tanító fáradozásához a szülők közül legalább az egyiknek, különösen az anyának

¹ A. Matthias: Wie erziehen wir unsern Sohn, Benjamin? 141922, 128. és következő oldalak.

a segítsége is járul, akkor a gyermek (ifjú) mentve van. A családok többnyire nem rosszak, csak bizonyos tekintetben hanyagok és könnyelműek és azért a jó iskola mindig a jó útra állíthatja az embert.

b) Ha a család jó s az iskola rossz, akkor a gyermek (ifjú) szintén bizonyos lelki megrázkódtatásokon fog keresztülmenni s olyan helyzet áll elő, mint amikor a család rossz és az iskola jó. Sőt ez a helyzet veszedelmesebb, mert az iskola egyszerre sok tanítványt ront s rajtuk keresztül rontja a családokat és bomlasztja a társadalmat. Ha ez hosszabb ideig tart, romboló hatása állandóan nagyobb és nagyobb körre terjed, de mélyebb és mélyebb is lesz, mert több és több tanítványban gyöngíti az erkölcsi érzéket és tompítja a lelkiismeret szavát. A rossz iskola teljes társadalmi felbomlást eredményezhet.

c) Ha jó a család és jó az iskola, hatásaik kölcsönösen segítik és kiegészítik egymást. Nehéz is megmondani, hogy melyiknek a hatása nagyobb. A nevelést a szülők kezdik meg és amikor a gyermek az iskolába kerül, akkor is a szülők vannak vele többet s hatásuk közvetlenebb és folytonosabb. Továbbá az iskola csak a szülők megbízása folytán nevelő s a tanítvány is úgy fogja fel az iskolát, mint a szülőknek való segédkezést. Viszont az iskola nagyon megragadja a tanítványt, mert hasonló korú és hasonló képzettségű társaktól van körülvéve, akik mindnyájan megegyező módon cselekszenek. E megegyező mód pedig tömeghatással van összekötve, ami nagyon is befolyásol és annál inkább, mert e tömeghatás naponként érvényesülhet. Az iskola nevelése tökéletesebb a családi nevelésnél, mert mindent teljes rendszerességgel visz keresztül és a megnevesített tömeghatást is rendszerébe állítja, mégis a közvetlenebb és folytonosabb hatást nagyobbnak kell mondanunk. Az iskola teljesebb és bevégezettebb nevelést ad, mint a család és mégis a család nevelői befolyása nagyobb az iskoláénál, mert a tanítvány szülőit tartja tulajdonképeni nevelőinek, az iskolát pedig csak mint segítséget fogja fel a család nevelői munkájában. E kérdés eldöntésénél pedig a tanítvány felfogása az irányadó, mert ő osztályozza a hatásokat és nem mi. A tanítvány az iskola hatását is felfogja s ennek megfelelően cselekszik, de csak azért, illetőleg főképen azért, mert szülői is ezt követelik tőle. Az iskola a szülők által érezteti hatását. Ezért a családi nevelést nagyobb befolyásúnak kell mondanunk. Ezt mondja a tapasztalat is. A tanítvány jobban vonzódik szülőihez és az élet bármilyen körülményei között is mint oltárkép élnek lelkében, míg a tanító emléke idővel veszít erejéből, jobban és jobban elmosódik és különösen azoké, kik első tanítói voltak (a népiskolában). Ennek oka pedig nemcsak a verségi kötelek, hanem elsősorban a nevelés bensősége és közvetlenebb volta. Tehát *a család befolyásosabb, mint az iskola.*

Tanító vagy tanítónő?

418. Ha végig tekintünk iskoláinkon, azt tapasztaljuk, hogy nagyon is sok nő működik bennük. Helyes-e ez, azaz ki legyen tanító: férfi-e vagy nő?

Az iskola történeti fejlődése azt mondja, hogy napjainkig csak férfiak voltak tanítók, tehát a történelem a férfiaknak ad előnyt a nők fölött. Igaz, hogy a nő élethivatása, hogy anya legyen s emez állapotában nevelő is. De ugyanannyi joggal mondhatjuk ezt a férfiúról is, mert a férfi élethivatása, hogy apa legyen s emez állapotában szintén nevelő. Így tehát ezt nem használhatjuk fel érvek mellett, vajjon a férfi, avagy a nő legyen-e tanító. Az sem perdöntő érv a nők mellett, hogy az iskolában ők helyettesítik az anyát, mert a természet rendje szerint apja is van az embernek és ha az iskolában van anyja, nincs apja. Éppen így rossz érv a férfiak mellett, hogy ők helyettesítik az apát, mert akkor meg anyja nincs az iskolában a tanítványnak. Az ilyen és hasonló érveket elhagyjuk, mert semmit sem bizonyítanak.

A nevelés lényege sem ad feleletet arra, hogy férfi vagy nő legyen-e a tanító. A nevelés hordozója bárki lehet nemre való tekintet nélkül, amint valóban is a legfontosabb nevelők, t. i. apa és anya mind a két nemet képviselik. Tehát kérdésünk megoldását más úton kell keresnünk.

Ha a családra tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy bár az apa és anya egyenlő értékű nevelők, mégis az apa a befolyásosabbik tényező, mert ő irányítja a család egész belső életét, tehát a nevelést is és ha az apa megfelelkezik nevelői kötelességeiről, akkor az anya a helyes irányítás hiányában általában ingadozó és tétozózó lesz. Továbbá azt tapasztaljuk, hogy a fiúgyermek jobban ragaszkodik apjához s az ő szokásait és természetét veszi föl, a leány pedig anyját utánozza, mintha csak előre sejténék, hogy majdan hivatásuk is az lesz, ami az apáé, illetőleg anyáé. Az apa és anya nevelői hatása egyforma a fiú- és leánygyermekekre, mégis e hatások különbségének bizonyos árnyalatát vesszük észre. Ez pedig az, hogy az apa hatása jobban ragadja meg a fiút, mint a leányt, az anya hatása jobban ragadja meg a leányt, mint a fiút. Ez könnyen érthető is, mert a fiú természete közelebb áll az apa természetéhez, a leányé pedig az anyáéhoz. Ez okból a családon tett megfigyelés azt mondja, hogy az iskolában a fiúk nevelője férfi legyen, a leányoké pedig a nő.

De menjünk tovább! Lehet-e a fiúk tanítója nő? Mindenesetre lehet, mert a nevelés lényegére nézve teljesen közömbös, hogy ki végzi, csak jól végezze. Az iskola fogalma sem mondja meg, hogy férfi vagy nő nevelősködjék-e benne. Forduljunk ezért a tapasztalathoz.

A tapasztalat azt mondja, hogy a nő jó nevelő a leányiskolában, még jobb nevelő a családban és itt mind a fiúknál, mind a leányoknál, de a fiúiskolában nem állja meg a helyét annyira bizto-

san, mint a férfi. Az anya nagyon jó nevelője fiúgyermekének, mert az apa is segít neki a nevelésben; de az iskolában fiúgyermekeket nevelni nem tud, mert hiányzik a férfi irányító befolyása. A nőnek más a természete s ennek megfelelően más a hivatása is, mint a fiúnak. A férfi és nő különböző természete okozza, hogy a fiúgyermek férfi nevelőt kíván az iskolában, aki jobban képes rá hatni és jövő hivatására előkészíteni. Ami a férfi hivatása, az lesz a fiú hivatása is és ezért férfinevelőt kíván az iskolában. Tehát *a fiúkat férfi nevelje az iskolában és ne nő.*

Már a leányokat nemcsak a férfi, hanem a nő is jól nevelheti, mégis a nőnél bizonyos nehézségek vannak. U. i. az iskolában a nevelés a hivatás mellett kenyérkereset is és ez a férfit illeti meg. Továbbá, ha a nő anya és tanítóskodik, akkor saját gyermekeit magukra hagyja, pedig az apa sincs otthon, mert ő az igazi kenyérkereső és családfenntartó. Mi lesz itt a gyermekekkel? És ha anya lesz, az anyaság jelei testén is meglátszanak. Így menjen az iskolába? Vagy talán ezen időre szabadságoltassék. és helyébe más állíttassék? Ezt kell tennünk, mást nem lehet.

De akkor az iskola munkájában zökkenés áll be a sok szabadságolás miatt. Azonban az anya a gyermek megszületése után sem mehet az iskolába, de még később sem, mert a gyermeknek folytonosan és állandóan olyanok a szükségletei, hogy a családban folyó munka miatt mindig anyjára szorul. Vagy talán cselédre bizassék a gyermek? Hát ez meg már micsoda rend, hogy az anya idegen gyermekeket neveljen és saját gyermekeit cseléd nevelje. Hagyjuk félbe, gondolatnak is furcsa ez, hát még a valóságban.

És ha a nő mindig leány marad? Akkor sem állja meg a helyét úgy, mint a férfi. Ne feledjük, hogy a teljesen magára hagyatott nő mindig veszélyben van, különösen napjainkban. A nőnek Istentől rendelt hivatása az, hogy másra támaszkodjék, ha az élet viharaiban helyét meg akarja állani.¹ De kire támaszkodjék a hajadon tanítónő, hiszen teljesen magára van hagyatva. Tehát *a leányiskolákban is lehetőleg férfiak nevelősködjének.*

Mivel a leányiskolákban is lehetőleg férfiak nevelősködjének, azért ez a „lehetőleg” azt bizonyítja, hogy egyes esetekben nők is tanítóskodhatnak leányoknál. Ez az eset akkor következik be, amikor a nőnek elhatározott szándéka hajadonnak maradni; de ekkor is több nőnek kell együtt élnie egy vezető felügyelete alatt, amint ez a kath. nőszervezetknél van. Itt a társulatban vagy szervezetben való élés támasztéka a gyöngé nőnek, a szabályok és

¹ „Felületes emberek odavetik, hogy a tanítónők, ovónők és ápolónők, szóval akiknek emberek gondozása a foglalkozásuk, kifejezhetik anyai lényüket. Pedig a női odaadásnak erős személyi vonásai vannak és ahol a családi kötelek őseje hiányzik, ott nehéz küzdelmet kell vívnia a nőnek a szellemi anyaságért és ezért a lelke minden egészséges nőnek otthonra vágyik: az iskola, a gyermekkert, ápolószoba egynek sem lesz otthona.” (Helene Weber.) (Magyar Kultúra 1928. évi június 20-i száma.)

fogadalma pedig örzöi. Így a nő is megállja helyét a leányiskolákban, mert a szabályok, fogadalma és a közös élet a férfit helyettesíti.

Végül az iskolai nevelősködésre készülnünk kell és ezt a készüléket valamely iskolában szerezzük meg. Azonban — mint lesz róla szó — nem szabad lennie oly iskolának, mely a nőt kenyérkereseti pályára előkészítse. Tehát **az iskolákban csak férfitanítók lehetnek.**

A családi nevelés is tiltakozik az ellen, hogy nők tanítókodjanak. A családi nevelés megköveteli, hogy a szülők közül legalább is az egyik állandóan otthon legyen. Mivel pedig a család tulajdonképeni fenntartója és kenyérkeresője az apa, akinek hivatásánál vagy foglalkozásánál fogva gyakran kell távol lennie családjától, azért a családi nevelés határozottan kárhozzát minden olyan törekvést, amely az anyát elvonja vagy elvonhatja az otthonról s így gyermekétől is. Tehát **a családi nevelés ellene van annak, hogy nők tanítók legyenek.**

419. Lássuk még az ellenvetéseket!

a) Az első ellenvetés azt mondja, hogy a fiúk nyersességét jobban képes megtörni a nő, mint a férfi.

Felelet. Ezt a férfi is megteszi az iskolában. Midőn a gyermek iskolába jár, az anya továbbra is nevelője gyermekének s ezért ő neki is kell a fiúgyermek nyersességének a megtörésén dolgoznia. Ezt jó családi nevelés mellett az anya is elvégzi és nincs szüksége tanítónőkre.

b) Némelyek azt mondják, hogy a nőknek a fiúiskolákban is kell némi teret adnunk, t. i. midőn a gyermek először lép az iskolába. Ezért a népiskola első osztályaiban nők is taníthatnak. Érvelésük a következő. A kis gyermek megszokta a családban, hogy főképpen az anya foglalatatoskodjék vele s amikor az iskolába kerül férfi keze alá, ez szokatlan néki s ezért zökkenés áll be a gyermekkel való bánásmódban, ami az iskolai nevelésre káros hatással lehet.

Felelet. Ez az érvelés rossz megfigyelésen alapszik. Való dolog, hogy az iskolabajárásig főképen az anya foglalkozik a gyermekkel, mert a gyermeknek még olyan szükségletei vannak, amelyeknek kielégítése a családban folyó élet miatt leginkább az anya kötelessége. De az anyának e foglalkozása nem kizárólagos, mert az apa is vesződik a gyermekkel és legalább is annyi ideig, mint a tanító a népiskola első osztályában. Különben is a család az apa irányítása alatt áll és így a gyermek már megszokta, hogy férfi hatalma alatt legyen. Ezért nincs is zökkenés a gyermek életében, amikor a népiskola első osztályába kerül, legalább is a tapasztalat ilyesmiről nem tud. Továbbá a tanító szereti is az apróságokat és bárkitől is tapasztalja a gyermek a szeretetet, ez bizalmat kelt benne, a bizalom pedig áthidalja az esetleges nehézségeket. E bizalom folytán a gyermek hamar beletörődik az új környezetbe és az új rendbe annál is inkább, mert ez változa-

tosságot hoz életébe. Végül a gyermek a szülők intései és csekély tapasztalata alapján már tudja is, hogy mi vár reá az iskolában s ezért semmin sem lepődik meg. Az lehetséges, hogy bámulni és csodálkozni fog, mert új neki a környezet, az is lehetséges, hogy az első napokban kissé ügyetlen lesz az iskolában, de olyan meglepődöttségről, mely a gyermek életében zökkenéssel járna s az iskolai nevelést károsan befolyásolná, a legélesebb megfigyelés sem tud. Az iskolában lassan és fokozatosan megy a szoktatás és a tapasztalat szerint a gyermekek legnagyobb része már másnap otthonos az iskolában. A tapasztalat semmit sem tud arról, hogy a gyermek visszasírná anyját. És ha mégis némi gyermek fél vagy sír, ennek nem az az oka, hogy fértanító van az iskolában, hanem a szülői ház rossz előkészítése. De ez a gyermek is hamarosan megbékül, ha szeretettel közeledünk feléje; könnyei még potyognak s arca már is mosolyog, ami azt bizonyítja, hogy már megnyugodott. Tehát a népiskola első osztályában is csak férfiak taníthatnak.

B.

Az iskola fogalma terjedelme szerint.

420. A fogalom terjedelme alatt értjük az alanyok számát, amelyekre a fogalom vonatkozik. Ha az alanyok számát akarjuk tudni, akkor a fogalmat osztanunk kell. Ezért e részt két újabb részre osztjuk. Az elsőben keressük, hogy mi az iskola felosztásának az alapja, a másodikban pedig a különböző iskolákról lesz szó.

..

Az iskola felosztása.

Egységes-e az iskola?

421. Ha széttekintünk az iskolák között, azt tapasztaljuk, hogy ezek különbözők. Tehát az a kérdés vetődik föl, hogy egységes-e az iskola, azaz csak egyfajta iskola van-e, vagy többféle; a létező iskolák egy fajt alkotnak-e? vagy többet, vagy pedig egy és ugyanazon fajtnak csak különböző változatai-e?

a) Az iskola nevelési intézmény. Mivel pedig a nevelés egységes, azért **az iskola célja és lényege szerint egységes.**

b) Az iskola meghatározása egységes, tehát **az iskola is egységes.** Ha valamire nem illik rá az iskola meghatározása, az már nem iskola, hanem valami más.

c) A nyelvhasználat is az iskolák egysége mellett bizonyít. Mi nép-, közép-, fő-, gazdasági stb. iskoláról beszélünk. Ez azt mondja, hogy az összes iskolák lényegben azonosak, míg a „nép“, „közép“

és más egyéb meghatározói az egyes iskoláknak az egységes iskolának csak különböző változatait jelentik, nem pedig a fajkülönbségeket helyettesítő célokat, amelyek által a lényegben különböző iskolákat kapnók. Mivel pedig e változatok a fajnak egész lényegét bírják, azért **az iskola egységes.**

Mi tagozza az iskolát?

422. Tehát az iskola egységes. Azonban a gyakorlati élet azt bizonyítja, hogy különböző iskolák vannak s ezért kell, hogy valami tagozza az iskolát. Mi lehet az a valami, ami az egységes iskolát tagozza?

Az iskola tökéletesítője a nevelésnek, amennyiben a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés által igyekszik a nevelés lényegét megvalósítani. Ha tehát van valami, ami az egységes iskolát tagozza, akkor az nem lehet más, mint az, ami által az iskola tökéletesíti a nevelést, vagyis a földi boldogulás ama föltételei, amelyekre az iskola képesít. Lássuk ezt kissé részletesebben.

a) A földi boldogulás, tekintve a különböző életformákat, nagyon viszonylagos fogalom, hiszen az emberek különböző pályát vagy foglalkozási ágat választanak maguknak. Egy és ugyanaz az iskola nem ölelheti fel a földi boldogulás összes változatait, amelyekre az iskolák képesítenek, mert teljes lehetetlenség a földi boldogulás minden ilyen változatára képesíteni az embert. Ezért az iskola tagozódik. Tehát **a földi boldogulás föltételeire való képesítés szempontjából az iskola nem egységes, hanem nagyon is különböző iskolafajták lehetnek.** Sőt minél jobban tagozódik a társadalom, annál jobban tagozódik az iskola is, annál több iskola fajtára van szükség, mert a földi boldogulás fajtái is szaporodnak. Tehát a meglévő iskolafajtákhoz újabb iskolafajták is járulhatnak.

b) Az iskolának csak egyetlen főrendszere van s ez a vallásos nevelés és ezért itt nem lehetnek különbözőségek. Azonban az iskola főrendszerén belül már bizonyos csoportosításokat veszünk észre, az u. n. alrendszereket, amelyek az egyes tudományokat vagy a tudományok egyes részeit így vagy úgy csoportosítják az egyes életformák szerint. Tehát **az iskola főrendszerét tekintve egységes, de az alrendszerek szempontjából már különböző iskolák vannak.**

423. Ha szemügyre vesszük az összes iskolákat, azt kell mondanunk, hogy nemcsak a nevelés lényegében egyeznek, hanem alárendelt elemében is, t. i. a földi boldogságra való képesítésben is. U. i. mindegyik iskola az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesít s ezt a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés által köteles elérni. És ha ez utóbbit az örök boldogság megnyerésére való tekintettel teszi, akkor a földi boldogságra is képesít. Tehát az iskolák megegyeznek a nevelés lényegében és alárendelt elemében. Más szavakkal: mindegyik iskolánál a

nevelésnek alapjában lényeges jegye és levezetett lényeges jegye ugyanaz. Ezért az egyik iskola mint iskola éppen olyan iskola, mint a másik. Ebből következik, hogy az, ami az egyik iskolát a másiktól megkülönbözteti, nem fajkülönbség, ami által az egyik iskola az iskola fogalmában lévő minden más iskolától különböznék. Ami az iskolákat egymástól megkülönbözteti, az olyan egyediféle különbség, mint amilyen különbség van Péter és Pál között, amennyiben pl. Péter tanultabb vagy nagyobb tudós, mint Pál; vagy, amilyen különbség van a különböző foglalkozású emberek között. És tényleg az iskolákat a földi boldogság tagozza, de nem lényege szerint, tehát nem az erényességre való képesítés szerint, hanem csupán a különböző életformák szerint, amelyek a földi boldogságnál csak esetlegességek, mint az embereknél a tudás különböző fokozatai, vagy a különböző foglalkozások. Tehát az iskolák nem fajkülönbség szerint különböznek egymástól, hanem olyan egyediféle különbség szerint és ezért a különböző iskolákat olyan egyediféléknek mondhatjuk, melyekben ugyanaz a lényeg sokasodik. Ebből következik, hogy **a különböző iskolák nem alkotnak külön-külön fajt, hanem a fajfogalom iskola, amely a különböző rendű és rangú iskolákban mintegy egyediesítettik.**

b)

Milyen különböző iskolák vannak?

424. Az iskola egységes, de lényege sokasodik, vagyis az iskola tagozódik. Mindegyik pálya és foglalkozás bizonyos ismereteket követel, még pedig mindegyik más és más ismereteket. Ezért **az iskola a tudományos ismeretek mennyisége és minősége szerint tagozódik.** Lássuk tehát az iskolákat egyenkint!

Ovoda.

425. A mostani gazdasági helyzet olyan, hogy sok-sok családban nemcsak az apa kenyérkereső, hanem az anya is; mind a kettő az otthonon kívül kénytelen dolgozni, hogy a család megélhetését biztosíthassák. Mi lesz az ilyen családban az apró gyermekekkel? Bizonyos, hogy magukra nem hagyhatók. Ezek a szülők rendesen oly helyre küldik gyermekeiket, ahol a nap bizonyos szakában állandóan felügyelet alatt vannak. E helyet *ovodának* nevezzük.

Az ovoda nevelési intézmény. Ezt mondja az ovoda történeti fejlődése is. Ovodák először Hollandiában keletkeztek, „játékiskolák” néven, ahol a felügyelet nélkül lévő apró gyermekeket gyűjtötték össze, hogy itt egy felnőtt felügyelete mellett játszva szórakozzanak. Az ovodának tulajdonképeni megteremtője F. Fröbel (1782—1852) volt Németországban, kit szintén az a gondolat vezetett ez intézmény megalkotására, hogy a felügyelet nélkül lévő apró gyermekek nevelés nélkül ne maradjanak. Nálunk, Magyarországon, Brunswick

Teréz grófnő alapította meg az első ovodát Budán 1828-ban „Angyalkert” néven, mely intézménynek szintén az volt a célja, hogy a felügyelet nélkül lévő apró gyermekeket összegyűjtse és nevelje. Ugyanez a gondolat vezette Pape-Carpentier Máriát (1815—1878) is, ki a francia ovodának volt a megszervezője.

Tehát a szülők azért küldik gyermekeiket az ovodába, hogy addig, míg ők az otthontól távol vannak, gyermekeik nevelés nélkül ne maradjanak. Ezért **az ovoda nevelési intézmény.** Ebből következik, hogy a) **az ovodának vallásosan kell nevelnie,** b) **az ovoda minden kötelességét a nevelés határozza meg.**

426. Az ovoda nem iskola, mert nem képesít a földi boldogulás egyetlen föltételére sem, még általánosságban sem, ami pedig az iskola lényegéhez tartozik. Az ovoda nem a földi boldogulás megszorodott föltételei miatt létesült, amelyekre a család nem képesíthetné, vagy csak nehezen képesíthetné gyermekét. Az ovoda létesítésénél is a nevelés hozta mozgásba a szülőket, mint hatóókot s ezért **az ovoda nevelési intézmény;** de nem a földi boldogulás megszorodott föltételei miatt, hanem a szerencsétlen gazdasági viszonyok miatt, hogy a 4—6 éves gyermek legalább is oly nevelésben részesüljön a földi boldogulás minden föltételére való képesítés kizárásával, amilyenben részesülne, ha szülői közül legalább is anyja állandóan otthon lehetne. Tehát **az ovoda nem iskola.**

Mégis a köznapi élet az ovodát is iskolának mondja, bizonyára a benne folyó tömeges nevelés miatt, amiben külsőleg hasonlít az iskolához. Iskolának mondja az ovodát a hivatalos felfogás is. E felfogás nem árt, ha nem forgatja ki az ovodát mivoltából.

427. Mondottuk, hogy a szülő csak akkor bízhatja gyermekét más nevelőre, ha a földi boldogulásra való képesítés miatt nem képes, vagy csak nehezen volna képes gyermekének megadni a teljes nevelést, vagy a nevelés szükséges bevégeztségét. De az ovodában nincs földi boldogulásra való képesítés. Azonban ovodák vannak és tényleg sok helyen szükségesek. Ez azt bizonyítja, hogy a társadalom fejlődésében valahol hiba van, mert úgy gátolja a szülőket nevelői kötelességeik teljesítésében, ami ellenkezik a társadalom észszerű fejlődésével. Így azt kell mondanunk, hogy ovoda úgy szükséges, mint a fegyház és a börtön, azzal a különbséggel, hogy az első menteni akar, a második pedig javítani.

Ha pedig oly család is járattja gyermekét az ovodába, amelyben legalább is az anya otthon lehet, akkor az ovodabaküldés csak kényelemszeretetből történik. Az ilyen családban restelnek az apró gyermekkel foglalkozni.

Az ovoda nem föltétlenül szükséges intézmény. Ha jók a gazdasági viszonyok és a szülők hivatásuk magaslatán állanak, akkor ovodára nincs szükség.

Népiskola.

428. Midőn a gyermeknek testi fejlődésével szelleme is annyira megerősödik, hogy a földi boldogulás egyes föltételeinek az elsajátítására már képes, akkor megkezdjük az ezen föltételekre való képesítést is. E föltételek az ismeretek közé tartoznak és tanításukat a *népiskola* kezdi meg. Tehát a gyermek a népiskolába kerül, ahol a földi boldogulás egyes föltételeire képesítik. A földi boldogságra való képesítés tekintve az életformákat a népiskolában kezdődik.

Vannak ismeretek, amelyek kivétel nélkül minden embernek szükségesek, ki ama bizonyos társadalomban él, amely ezeket az ismereteket megkívánja, vagy legalább is nélkülük bajosabban boldogul, vagy e tudás hiánya miatt becsülésben és tekintélyben szenved embertársai részéről. Továbbá vannak ismeretek, amelyek ugyan nem mondhatók minden embernél szükségeseknek, de mondhatjuk azt, hogy azokat tudni mindenkinek jó, illő és hasznos. Az iskolát, mely a legszükségesebb ismereteket nyújtja, amelyeket valamely társadalom annak tart a boldoguláshoz és még amaz ismereteket is közli, amelyeknek tudása ama bizonyos társadalomban jó, illő és hasznos, *elemi iskolának* nevezzük, de *népiskolának* vagy *elemi népiskolának* is mondják.

429. A népiskola a legszükségesebb ismereteket közli, amelyek mindenkinek nélkülözhetetlenek és ezért egyetlen pályára vagy foglalkozási ágra sem képesít, hanem az összes életformák betöltéséhez az elemi alapokat rakja le. Nincs életforma, amely a boldoguláshoz csak annyit kívánna, amennyi az összes életformák közös elemi alapismerete, vagyis amennyit a népiskola nyújt. Ha tehát valakit valamely meghatározott életformára akarunk képesíteni, akkor nem elégséges csupán a népiskola, hanem más nevelők közreműködése is szükséges, akik a) vagy párhuzamosan haladnak a népiskolával, pl. a szülők; b) vagy ha a gyermek az ipari pályára megy, a mesterek; c) vagy a népiskola után tovább nevelik az embert, mint a szülők, a magasabb iskolák stb. A népiskola a társadalom fejlődése folytán megkívánt boldogulási föltételek közül az ismeretek elemi alapjait rakja le a nevelésben, míg a nevelésnek teljessé tétele és betetőzése már más nevelők kötelessége.

430. **A népiskola a szó szoros értelmében vett iskola,** mert az összes életformákra való képesítéshez az elemi alapokat rakja le s ezért az életformákra való képesítéssel a legszorosabb viszonyban van.

Ha most a népiskola meghatározását akarjuk megadni, ezt kell mondanunk: *a népiskola az összes életformákhoz szükséges közös elemi ismereteket nyújtó iskola.*

A népiskolákban tanított ismereteket nevezzük *elemi ismereteknek*. Ezeket az ismereteket nem határozhatja meg a társadalom vezető vagy középosztályának a tudása, mert mindezek keve-

sen vannak a tömeghez képest. Ezeket az ismereteket ama néposztály vagy néposztályok szükséges tudása határozza meg, amely vagy amelyek valamely társadalom zömét, számbeli túlsúlyát adja, amely néposztálynak vagy néposztályoknak a népiskolai és családi nevelésén kívül nincs szükségük más nevelők munkájára. Amit e néposztálynak tudnia kell, az benne van minden osztály tudásában, ha t. i. a néposztály meghatározott foglalkozásától eltekintünk. Tehát **hogy mit és mennyit tanítson a népiskola hazánkban, azt a parasztság szükséges tudása határozza meg.** Más szavakkal: **a népiskolának azt és annyi kell tanítania hazánkban, hogy mindegyik parasztember a népiskolában szerzett ismereteire támaszkodva s a rendelkezésére álló idő okos és helyes felhasználásával, valamint tapasztalatainak értékesítésével az erényességben és tudásban végső céljára való tekintettel tökéletesedhessen és tudását a maga, hozzátartozói s a köz javára hasznosíthassa.**

Tehát kinek az iskolája a népiskola? Tulajdonképpen mindenkié, mert minden embernek keresztül kell mennie rajta. Mindazáltal azt is mondhatjuk, hogy **hazánkban a népiskola a parasztság iskolája.** Ezt elfogadhatjuk hazánkban a népiskola meghatározásának is, mert mindazt magában foglalja, ami a népiskolának kötelessége. U. i. iskola azt fejezi ki, hogy a népiskola nevelési intézmény, „parasztság” parasztságnak mint birtokos jelző (genitivus) azt fejezi ki, hogy a földi boldogságra képesítés szempontjából tekintve az életformákat milyen és mennyi ismeretet kell tanítania.

A népiskola a parasztságnak egyedüli iskolája, vagyis a parasztembernek mint parasztembernek, hogy az életben boldogulhasson, más iskolára nincs szüksége, mint a népiskolára.

431. Tudjuk, hogy az iskolát az iskolai nevelés alrendszerei tagozzák. Tehát mindegyik iskola az iskolai nevelésnek valamelyik alrendszerét képviseli. Kérdés, lehet-e mondanunk, hogy a népiskola az iskolai nevelésnek valamelyik alrendszere?

Az alrendszer az egyes ismereteket a földi boldogulásra való képesítés szempontjából bizonyos alcélnak vagy másodcélnak megfelelően csoportosítja. Mivel a népiskola az összes életformák közös elemi alapismereteit adja, amelyet a parasztság szükséges tudása képvisel. azért a népiskola egyetlen egy életforma szerint sem csoportosítja az ismereteket, vagyis a népiskolai nevelés nem alrendszere az iskolai nevelésnek. És még akkor sem, ha a népiskola falun van, ahol a gyermekek a földműves pályára mennek s ezért a népiskola a földművesosztály különlegesebb ismereteiből is közöl valamit. Még akkor sem, mert az, amit a falusi gyermek a földművesosztály különlegesebb ismereteiből tanul a népiskolában, oly kevés, hogy ez az ismeret mindegyik társadalmi osztály közös tudásához tartozik s ezért mindezt a városi gyermekek is tanulják vagy a népiskolában vagy a magasabb iskolákban. Tehát **a nép-**

iskolai nevelés nem alrendszere az iskolai nevelésnek.

432. A mondottakból nevezetes következtetést vonhatunk le. U. i. ha az iskola egységes, ha az iskolát nem az iskola végső célja tagozza, hanem az ezen célnak alárendelt elem, t. i. a földi boldogság különböző életformáira való képesítés és ez létesíti az iskola alrendszereit úgy, hogy mindegyik iskola az iskolai nevelésnek valamelyik alrendszerét képviseli, de a népiskola nem alrendszere az iskolai nevelésnek, akkor **a népiskola az iskola alap-típusa.** Tehát a többi iskolát úgy kell tekintenünk, mint a népiskolából kifejlődött vagy kiágazott iskolát, illetőleg a népiskolából kifejlődött vagy kiágazott iskolának további fejlődését vagy kiágazását.

A mondottakból az is következik, hogy **a népiskola minden más iskolának az alapja.**

433. Mivel a népiskola nem alrendszere az iskolának, de magának a népiskolának sincsenek alrendszerei, azért *a népiskola felosztásáról a tulajdonképeni értelemben nem lehet szó.* Mindazáltal mégis beszélnek a népiskola felosztásáról. A népiskolát két részre osztják: a) *mindennapi népiskolára*, amelybe a gyermek mindennap jár és b) *ismétlőiskolára*, amelybe a gyermek a mindennapi iskola elvégzése után néhány éven át hetenkint egyszer-kétszer jár. Ezt a felosztást nem tekinthetjük a tulajdonképeni felosztásnak, hanem csak ugyanazon iskolaváltozat két tagozatának.

Középiskola.

434. Midőn a gyermek a népiskolát elvégzi, nevelése még nincs befejezve, hanem amaz alapokon, amelyeket a népiskola lerakott, más nevelőknek építeniök kell. Ha a gyermek oly természetű pályára akar lépni, vagy oly foglalkozást választ magának, vagy a társadalomban oly helyet akar elfoglalni, amely a népiskola után ismét iskolát követel, akkor rendszerint a középiskolába megy át.

Vannak olyan ismeretek, amelyek nem mindenkinek nélkülözhetetlenek, de a társadalom közép- és vezetőosztályainak elengedhetetlenek. Továbbá sokan egyes tudományoknak akarják szentelni életüket, vagy oly pályát választanak, illetőleg oly társadalmi állást akarnak elfoglalni, mely bizonyos tudományokból teljes tudást követel. De a népiskolából kikerülve roppant nehézséggel járna egy bizonyos tudománynak adni magunkat, mert minden tudomány teljes elsajátítása megköveteli, hogy hozzá előkészüljünk részint úgy, hogy oly műveltségre tegyünk szert, amely szükséges bármely tudomány teljes elsajátításához és ama körhöz, amelybe tudományunk révén emelkedni fogunk, részint pedig úgy, hogy megtanuljunk tudományosan gondolkodni. A jelzett ismeretek közlését és valamely tudomány teljes elsajátításához az előkészítést a *középiskola* végzi. A középiskola tanítványait a népiskolából kapja, hogy azután a legmagasabb iskolának adja át őket. Tehát a közép-

iskola a népiskola és a legmagasabb iskola között foglal helyet és innen van elnevezése is.

Ha most a középiskola meghatározását akarjuk adni, ezt kell mondanunk: *a középiskola az egyetem előkészítő iskolája*, mert legjellegzetesebb vonása az, hogy a tudományok teljes elsajátításához készít elő, a tudományok teljes elsajátítása pedig az egyetem feladata.

A középiskola meghatározását így is adhatjuk: *a középiskola a középosztályok és vezetőosztályok iskolája*, mert mindenkinek, ki emez osztályokhoz akar tartozni, keresztül kell mennie a középiskolán.

435. Lehet-e a középiskolát felosztanunk? Bármely változatú iskola felosztásának alapja az, hogy vannak-e alrendszerei? Hát vannak-e a középiskolának alrendszerei?

Az alrendszerek az életformák után igazodnak. Tehát az a kérdés, hogy hány és melyik életformára képesít a középiskola?

A középiskola egyetlen egy életformára sem képesít, t. i. meghatározott életformára nem, hanem a közép- és vezetőosztályok számára nevel; már pedig az ezen osztályokban lévő meghatározott életformákra más iskolák (főiskolák) képesítenek. A középiskola a közép- és vezetőosztályok életformáinak közös és alpműveltségét nyújtja; és mert ez mindegyik életformánál ugyanaz, azért mindegyik középiskola ugyanazt tanítja, vagyis *a középiskolának nincsenek alrendszerei*. Ebből következik, hogy *a középiskolát osztanunk nem lehet*, mert hiányzik az osztás alapja. Tehát **a középiskola egységes** és ezért igazuk van azoknak, kik egységes középiskolát követelnek.

Mégis osztják a középiskolát, sőt ezt teszi a hivatalos fel fogás is. A középiskolának három változatát különböztetik meg. a) Az első a *humanisztikus gimnázium*,¹ amelyben a középiskolának megfelelő ismereteken kívül a régi nyelvek (latin és görög) fontos szerepet játszanak. A gimnázium a klasszikus nevelés megkezdője. b) A második a *reáliskola*, amelyben nem a régi, hanem a most élő nyelveket tanítják és a természettudományokat talán behatób-

¹ Németországban a matematikai és természettudományi oktatás céljából „Verein zur Förderung des mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterrichtes” címen egyesület alakult, mely minden évben más és más főiskolai városban tartja gyűlését. Az 1926. évben Drezdában tartotta gyűlését ápr. 5—9 napján. E gyűlés egyik tárgya volt: a főiskola és középiskola kölcsönös viszonya. Tudnunk kell, hogy Németországban a középiskolák ezek: humanisztikus gimnázium, reálgimnázium, reformgimnázium és reáliskola. Azt várta volna az ember, hogy e gyűlésen a matematikai és természettudományi tanárok vagy a reáliskolát vagy a reálgimnáziumot, vagy a reformgimnáziumot fogják mondani a főiskola legjobb előkészítő iskolájának. Mégis mi történt? Az általános felfogás az volt, hogy a főiskolának a legjobb előkészítő iskolája a humanisztikus gimnázium s azután a reálgimnázium. — Midőn hazánkban a gimnázium mellett a reáliskolákat kezdték szervezni, akkor a budapesti műegyetemi tanári karnak ugyanaz volt a véleménye az egységes (humanisztikus) gimnáziumról, mint most a német tanári karnak. Mindez közvetve azt bizonyítja, hogy *a középiskolának egységessé kell lennie*.

ban tárgyalják. c) Legújabbán e két iskola keverékével az u. n. *reálgimnáziummal* találkozunk, amely szintén azt bizonyítja, hogy a középiskolának egységesnek kell lennie.

A középiskolákkal szemben nagy az elégedetlenség s ezért az u. n. *reformiskolák* keletkeznek. A *reformiskolák mind középiskolák*. Magyarországon nincsenek reformiskolák, csak külföldön.

Szakiskola és egyetem.

436. Vannak iskolák, amelyek csak egy és meghatározott életformának nevelnek. Ezeket *szakiskoláknak* nevezzük.

A szakiskolák három csoportba oszthatók. a) Az első csoportba azok tartoznak, amelyek a középiskolánál magasabb rangúak és a középiskola elvégzését követelik. Ilyenek pl. az állatorvosi iskola, a bányászati és erdészeti iskola, a magasabb gazdasági iskolák stb., a műegyetem és az egyetem különböző szakai. b) A második csoportba azok tartoznak, amelyek a középiskolákkal egyenrangúak és a középiskola néhány osztályát kívánják előkészítésül. Ilyen pl. a kereskedelmi iskola. c) Végül a harmadik csoportba azok tartoznak, amelyek a középiskolánál alacsonyabb rangúak. Ilyen pl. a földművesiskola.

437. Ha az ember oly pályát választ magának, mely valamely tudományból vagy több tudományból teljes tudást követel, akkor *egyetemre (műegyetem)* megy. Az egyetemet *főiskolának* is nevezzük. De a szakiskolák közül azokat, melyek a középiskolánál magasabbak és bizonyos irányban teljes tudást követelnek, szintén főiskoláknak nevezzük.

Fiú- és leányiskolák.

438. A társadalom fejlődése folytán a nevelés tökéletesítése végett különböző rendű és rangú iskolák létesültek, amelyekbe nemcsak fiúk, hanem leányok is járnak, ami által fiú- és leányiskolákat különböztetünk meg. Helyes-e az, hogy leányaink előtt megnyitjuk összes iskoláinkat?

A nevelés fogalmából nem kapunk feleletet kérdésünkre, mert a nevelés fogalma nem tesz különbséget ember és ember között, tehát fiú és leány között sem. De már az iskola fogalmából következtetve és a tapasztalatra támaszkodva már határozott feleletet adhatunk kérdésünkre.

Az iskola nevelési intézmény és a nevelés tökéletesítése végett keletkezett. Az iskola úgy tökéletesíti a nevelést, hogy a megszorodott boldogulási föltételek miatt bizonyos életformákra való képesítést részben vagy egészben rendszerébe állítja. Most az a kérdés, hogy kinél szaporodtak meg az életformák: a férfinál-e, avagy a nőnél és a megszorodott boldogulási föltételek kire vonatkoznak: a férfira-e, avagy a nőre?

Az életforma csak a férfinál szaporodott meg, mert a férfinak

kötelessége családjáról gondoskodni s hogy ezt később megtehesse, erre előre készülnie kell. A nőnél csak egyetlen egy életforma van, t. i. a férjhezmenés által az anyaság¹ és akkor a férfi által szerzett javakat kiosztja és beosztja, a gyermekeket a férfi irányítása mellett neveli. Ide az előkészület a leányság, midőn szülőinek a védőszárnyai alatt van s itt tanulja meg jövőendő hivatásához a szükségeseket.

A nő hivatása és természete szerint csak másra támaszkodhat, megélhetéséről mindig mások gondoskodnak s ezért életformája változatlan s ilyen is marad. A nőnek, hogy egyetlen életformájának megfelelhessen, nincs szüksége magasabb iskolákra, mert a szükségeseket elsajátíthatja otthon szülőtől és férjének oldala mellett. Tehát az *életforma csak a férfinél sokasodott meg, következőleg a megszaporodott boldogulási föltételek is csak a férfire vonatkoznak.*

439. Az iskola a nevelés tökéletesítője úgy, hogy az egyes életformákra való képesítést részben vagy egészen rendszerébe állítja. Az iskolák között különböző rendű és rangú iskolákkal találkozunk; de van közöttük egy olyan is, amelyik semmi életformára sem képesít és még bizonyos életformák felé sem irányítja az ember tekintetét, mint pl. a középiskola, hanem minden életformához a szükséges alapokat rakja le. Ez a népiskola. A népiskola csak olyat tanít, ami kivétel nélkül mindenkinek szükséges, tehát a nőnek is, hogy később mint feleség a férfi által szerzett javakat ki- és beoszthassa s gyermekeinek nevelésénél a férfi irányítása mellett felhasználhassa. A népiskola a földi boldogulás legáltalánosabb föltételeit állítja a nevelés rendszerébe s e legáltalánosabb föltételek a nőnek is szükségesek. Ezért *a népiskola mind a két nemnek egyformán szükséges.*

A többi ma létező iskola nem szükséges a nőnek, mert azok már valamely meghatározott pályára vagy foglalkozási ágra készítene elő (a különböző szakiskolák), vagy pedig ugyan még határozatlan, de némi módon mégis meghatározott életformák felé irányítják az embert (középiskola, polgári iskola). Mivel pedig az élet-

¹ Ezt mondja M. Müller is: „Ob Mütterlichkeit das Grundprincip des gesamten Frauenseins und Wirkens ist. Diese Frage wird heute in breitesten Kreisen der Frauenbewegung, auch in der liberalen und socialistischen bejaht.“ (B. Rosemüller: Das katholische Bildungsideal und die Bildungskrisen. 1926, második értékezés 39. oldal.) — Foerster is ama meggyőződésben van, hogy a nőnek egyedüli hivatása az anyaság. A nőnek az otthont kell megalapoznia s innen kell a világproblémákra hatnia. Ezért Selma Lagerlöf norvég költőnő egyik értékezését idézve így ír: „Der Mann habe den Staat, die Frau das Heim begründet, heute aber seien die Aufgaben des Staates so schwierig geworden, rufen so laut nach feineren Kräften, dass die Frau, die das Heim begründet hat, nun auch im Staatsleben neben den Mann treten müsse. Das ist gewiss richtig, aber diese neue Mitarbeit der Frau kann nur dann etwas wirklich Neues bringen, wenn die Frau sich nicht selber verliert, ihre eingeborene Stärke nicht preisgibt, sondern aus dem Geist des Heims heraus auf die Weltprobleme einwirkt. Im Geist des Heims wurzelt die sociale Grundkraft der Frau.“ (Erziehung und Selbsterziehung. 1918, 171. oldal.)

formák között nem szerepel a nő életformája, továbbá, hogy a nő egyetlen életformájának megfelelőhessen, a népiskolán kívül csak a szülői házra és saját családi tűzhelyére van szüksége, azért **a népiskolánál minden magasabb iskolát, amelyet eddig bírnak, a nők elől be kell zárunk.**

A nőknek nincs szüksége olyan iskolákra, amelyek közvetlenül vagy közvetve kenyérkereseti pályára képesítenek, mert hivatása nem a kenyérkereset és családfenntartás.

440. De menjünk tovább! A közép- és felsőosztály családi tűzhelyének bensőbbé és melegebbé tételéhez nem elegendő csupán annyi, amennyit a széles néprétegeknél találunk. Általában a családi tűzhely bensőségéhez és melegéhez a szerelmen kívül még az is szükséges, hogy a férj és feleség gondolat- és érzésvilága között ne legyen aránytalan különbség, hogy a feleség a férj lelkivilágát megérthesse s eszmekörében mozoghasson. Ebből sokat elsajátíthat a nő szülői körében, de nem mindent, mert ez tudást is igényel, amennyiben ez a tudás segíti a nőt, hogy majdan férjének gondolat- és érzésvilágába beetalálja magát. Ezért a közép- és felsőosztály leánygyermekai részére a népiskolánál magasabb iskola is szükséges, de nem szükségesek a mostani és kenyérkereseti pályákra előkészítő iskolák. E leányok részére a népiskolánál magasabb, vagy még ennél is magasabb iskola szervezendő, ahol a magasabb vagy még magasabb műveltséget megszerezhetik; de ez iskoláknak nem szabad lenniük oly intézményeknek, amelyek közvetlenül vagy közvetve valamely életformára képesítenek. Nevezzük ezeket az iskolákat *leányiskoláknak*, amelyek között fokozatok is lehetnek. *E leányiskolák életformára nem képesítenek és ezért tulajdonképpen nem is iskolák, hanem csak nevelőintézmények.*

441. Az iskolák a társadalom fejlődése folytán keletkeztek a nevelés tökéletesítése végett. Amit a társadalom fejlődése hoz létre, azt a maga előnyére is hozza létre s ezért az iskolák a nevelés tökéletesítése által a társadalom javára is vannak. Tehát az iskolák a társadalom tökéletesítői is, de csak akkor, ha a társadalom természetének megfelelnek, mert valami csak akkor tökéletesítője egy másiknak, ha a másik természetének megfelel. Már pedig a társadalom alaptermészete az, hogy mindazok, kiknek hatalom alatt kell lenniük, hatalom alatt is legyenek a társadalom minden részében és rétegében s ne adassék nekik mód vagy alkalom, hogy önállóak legyenek és vezető szerephez jussanak. A társadalmi együttélés a helyes fölé-, alá- és mellérendeltségben áll és minél tökéletesebb ez, annál tökéletesebb a társadalom és annál biztosabb természetes fejlődése. Tehát a társadalomban lényeges kellék a helyes fölé-, alá- és mellérendeltség az emberi méltóság megsértése nélkül. Ha azonban e viszonyt megsértjük, akkor a társadalom természete ellen cselekszünk és minél nagyobb területen vagy fontosabb dologban sértjük meg e viszonyt, annál inkább cselekszünk a társadalmi együttélés ellen, ami által nehezzé vagy lehetetlenné is tehetjük a társadalom fennállását.

Ha most a nőre tekintünk, azt vesszük észre, hogy neki természeténél és hivatásánál fogva állandóan hatalom alatt kell lennie, tehát nem szabad neki módot és alkalmat adnunk arra, hogy önálló lehessen, ha nem akarunk a társadalom természetének ellenére cselekedni. Ezért **a mostani magasabb iskolák, amelyek a népiskola fölött vannak, elzárandók a nők elől.** A kenyérkereseti leányiskolák azt eredményezik, hogy a női típust, melynek az a törekvése, hogy jó anya és gondos háziasszony legyen, száműzik. Ez pedig a család válsága s ezzel együtt a társadalom válsága is. A kenyérkereseti leányiskolák férfiasítják a nőt s ez által a házassági köteleket is támadják. Már pedig minden irányzat, amely a házassági köteleket támadja és lazítja, nemcsak a társadalom ellen van, hanem a nő ellen is van és társadalmi helyzetét veszélyezteti. Ha a nők előtt az iskolákat megnyitjuk és ez által férfiasítjuk őket, akkor a nőt kivetkőztetjük eredeti mivoltából. Igaza van Marcel Prévost feminista írónak, ki ezt mondja: „a nő, ki elférfiasodik, oly virág, mely elvesztette illatát.”¹

Társadalmunk ezer sebből vérzik és egyik legveszélyesebb sebe a sok önálló nő, akik a társadalom megterhelését jelentik, mert az önálló nő az erkölcs legnagyobb veszélye. Már pedig ott, ahol az erkölcs veszélyben van, a társadalom biztossága is nagyon gyöngye lábakon áll. Az önálló nő férjét sem tudja tűzhelyéhez kötni, ami által bomlik a család s vele együtt a társadalom.

A nőnek hivatásánál és természeténél fogva állandóan hatalom alatt kell lennie s megélhetéséről mindig a férfi gondoskodik. Ezért a nő szüleinek a védőszárnyai alatt van s innen a házasság által feleség és anya lesz. Ha a nőt ezenkívül még más életformákba is akarjuk gyűrti, ez nemcsak a nő természete és hivatása ellen van, hanem a társadalom ellen is. Ha tehát vannak a társadalomban életformák, ezek csak a férfiert vannak. Mivel pedig a különböző iskolák a különböző életformák miatt keletkeztek, azért **a népiskolánál magasabb iskolák a férfiert vannak, következőleg a nőket ki kell zárunk belőlük.**

Végül futólag megemlítjük, hogy *a nők kenyérkereső tevékenységének általánossá válása az összehasonlító statisztika szerint a házassági termékenység megcsökkenését is maga után vonta.*

442. A mondottak ellen több ellenvetés tehető.

a) A gazdasági viszonyok olyanok, hogy a férfi csak később gondolhat családalapításra, mint azelőtt, aminek közetkeztében a nő is kénytelen önálló kereseti forrás után nézni és sokszor magasabb iskolákba járni, hogy szülei terhén segítsen, vagy magát eltarthassa.

Felelet. Ez csupán kifogás. Ha a gazdasági viszonyok megrosszabbodtak, akkor nem a nőt kell idomítanunk a rossz gazdasági viszonyokhoz, hanem megfordítva: a gazdasági viszonyokat kell megváltoztatnunk, hogy mind a férfi, mind a nő betölthesse hiva-

¹ „La femme qui se virilise est une fleur qui perd son parfum.”

tását, mert nem a nő van a gazdasági viszonyokért, hanem a gazdasági viszonyok vannak az emberért. A mai gazdasági viszonyok rosszak; de ezeket nem azzal javítjuk meg, hogy a nőt természetes hivatásától elvonjuk és kenyérkeresővé lenni kényszerítjük. Ezzel csak rontunk, mert a rosszat más rosszal tetézzük. Mióta nők is vannak férfipályákon, azóta még rosszabbak a gazdasági viszonyok, mert a meglévő bajokhoz a sok önálló nő is járul és ez végveszéllyel fenyegeti a társadalmat.

A tapasztalat azt mondja, hogy a nőből akkor lesz jó feleség és jó anya, ha a szülői házból kerül a házasságba, mert a nő házasságához ez a természetes út. Ha a nő egyideig önálló és csak azután lesz feleség, nehezen vagy semmiképen sem törődik bele a családi életbe, szükséges alárendeltségbe, ami megzavarja a családi életet, sőt sokszor pokollá is teszi azt, de a gyermekek nevelésére is gyakran káros hatással van. Figyeljük meg az ilyen családból származó gyermekeket! Mily gyakran vétenek a köteles engedelmesség ellen; még gyermekek s már is önállósít fitogtatnak, mert ezt tapasztalják a családban az anyánál is. A nőnek természeténél és hivatásánál fogva másra kell támaszkodnia és hatalom alatt kell lennie; de ha egyszer megízleli az önállóságot, nincs veszedelmesebb nála, mert természetes állapotából van kiforgatva. Ha társadalmunkat megjavítani akarjuk, mindenekelőtt a nőt kell visszaadnunk természetes hivatásának. Ide pedig az első lépés: a nőket minden férfipályától visszatartani, következőleg **a nők elől minden magasabb iskolát el kell zárunk.**

b) Az iskola a nevelés tökéletesítője. Ha tehát a mostani magasabb iskolák csak a férfiért vannak, akkor ezek az iskolák csak a férfi nevelését tökéletesítik. Hát a nő nevelésének a tökéletesítésére nincs szükség?

Felelet. A nevelés lényege a végső célra való képesítés, amit a népiskola s a felsőbb körök leánygyermekai részére még megszervezendő különböző fokú leányiskolák a szülői házzal karöltve teljes tökéletességgel elvégeznek a nőnél, mert így a leányok mindamaz ismereteket megkapják, melyek a legnagyobb életszentséghez is elegendők és az akarat művelésével elő is készítetnek a legnagyobb életszentségre. Midőn pedig a nő feleség lesz, férjére támaszkodva tökéletesedhet annyira, mint akár a legtökéletesebb férfi, sőt még túlszárnyalhatja is. A nevelés sikere a lényegét tekintve nem az ismeretek mennyiségétől és minőségétől függ, hanem az akarat nemességétől. A nevelés sikeréhez szükségesek bizonyos ismeretek is, hogy az akarat képes legyen helyesen cselekedni; de ezeket mind nyújtja a népiskola s a még megszervezendő leányiskolák. És ha a leányiskola, a népiskola és a szülői ház az akarat nemesítése körül mindazt megteszi, amit kell, akkor a nő az életszentség legmagasabb fokára is emelkedhet, mert az, hogy emelkedjék, csak akaratától függ, amiben egyes ismeretek hiánya nem gátolja őt. Másképen van ez a férfinél. A férfinél az egyes életformák olyanok, hogy alaposabb és mélyebb tudást kö-

vetelnek és azért azt is meg kell mutatnunk, hogy e tudás milyen viszonyban van a végső cél elérésével, hogy az ész mindig a valódi célt és a biztos utat mutathassa az akaratnak. Ezért van az, hogy a magasabb iskolák az erkölcsi tökéletesedésre vonatkozólag részletesebb és behatóbb ismereteket közölnek, mint a népiskola, vagy a még megszervezendő leányiskolák, de nem teljesebbeket. A nőnek az a természete, hogy hatalom alatt legyen s ezért tekintélyérvekkel is megelégszik ott, ahol a férfinek észérvekre van szüksége. Tehát a nő nevelése éppen annyira tökéletes a népiskola, a leányiskolák és a család munkája által, mint a férfi nevelése a különböző kenyérkereseti iskolák által, mert a nevelés a hangsúlyt az akaratra teszi s az akarat művelése mindkét nemnél egyforma, csak a földi boldoguláshoz szükséges ismeretek mások a férfinél és mások a nőnél.

2.

Kié az iskola?

443. E kérdés eldöntésénél hárman jöhetnek tekintetbe: a) a szülők, mert ők a nevelés természetes hordozói, b) az állam és c) az egyház, mert mind a kettő jogot formál az iskolához. Lássuk ezeket egyenkint!

A.

Szülők és iskola.

444. A nevelés joga teljesen és kizárólagosan a szülőké úgy, hogy ha más valaki is jogosan nevel, az csak a szülők megbízása folytán lehetséges. Midőn az iskola birtoklásával kapcsolatban a szülőkről van szó, akkor a szülőket bármilyen társadalomba vagy államba tömörülve gondolhatjuk, csak egyházba nem. Hogy miért, erről az egyháznál lesz szó.

a) Az iskola megbízás folytán nevel, vagyis a tanító a szülők megbízottja és alkalmazottja, akit a szülők választanak. Mivel minden intézmény azé, ki abba az alkalmazottat beleállítja, hogy megbízása szerint járjon el, azért **az iskola a szülőké.**

b) Továbbá az iskola lényegesen nevelési intézmény, a nevelés joga pedig kizárólagosan a szülőké. A nevelés olyan joga a szülőeknek, amelyről akarva sem mondhatnak le s ezért **a szülők iskolához való jogukról sem mondhatnak le.**

c) Az iskola a nevelés tökéletesítője. Azonban a nevelés a valóságban azonosul a családi neveléssel, mert a nevelésnek egyedi és kizárólagosan természetes hordozói a szülők. Tehát az iskola a családi nevelés tökéletesítője s ezért **az iskola a szülőké.**

445. Az iskola a szülőké s ezért **az iskola ellenőrzésének és a tanító felelősségrevonásának a joga is a szülőké.**

E jogok minden szülőt megilletnek. Azonban sokszor lehetetlen, hogy a szülők ellenőrzési és felelősségrevonási kötelességüket teljesíthessék. Míg a gyermek a népiskolába jár, addig a szülők teljesíthetik kötelességeiket, mert népiskolába minden gyermek jár s ezért mindegyik kis körzet tart fenn népiskolát; de meg a népiskolai nevelés megbírálására a szülők általában képesek. Már a közép- és főiskoláknál több körülmény akadályozza a szülőket jogaik gyakorlásában és kötelességeik teljesítésében, mint pl. a nagy távolság, mert nem mindegyik kis körzet tart fenn közép- és főiskolát; elfoglaltságuk stb. és főképen az ilyen dolgokhoz való nem értés. Tehát kell, hogy ekkor a szülőket valaki helyettesítse, valaki a szülők nevében az ellenőrzői kötelességet teljesítse és a felelősségrevonás jogával éljen. Azonban e valakinek nagyon is igazolnia kell, hogy ő jogos képviselője a szülőknek, tehát jogosan teszi azt az iskolában, amit tesz. Hogy ki ez a valaki, arról később lesz szó.

446. A tanítóválasztásnak, az iskola ellenőrzésének és a tanító felelősségrevonásának a jogát a szülők a népiskolánál az *iskolaszék intézménye által* gyakorolják.

Mai nap az iskolaszék intézménye ellen hangok emelkednek és eltörlését kívánják. Helyes volna-e az iskolaszék intézményének a megszüntetése?

A nevelés joga teljesen és kizárólagosan a szülőké s ezért azt bízhatják meg gyermekeik nevelésével, akit akarnak, ha az illető előreláthatólag képes lesz a nevelés helyes keresztülvezetésére. Ezért a tanítóválasztás joga őket illeti meg. Ebből kifolyólag az iskola ellenőrzésének és a tanító felelősségrevonásának a joga szintén a szülőké. A szülők e jogaikat a társadalmi együttélés törvényeinek megfelelően bizonyos intézmény által gyakorolják, amelyet iskolaszéknek nevezünk. Tehát **az iskolaszék jogosan fennálló intézmény**, melynek alapja a szülők természetes nevelői jogában van. Ebből következik, hogy **az iskolaszék eltörlése jogtalan kívánság** és az, ki ezt követeli, a szülők nevelői joga ellen beszél. **A népiskola s az iskolaszék összetartozó intézmények.** Ha az elsőnek van létjogosultsága, akkor a másodiknak is. Az iskolaszék eltörléséről még szó sem lehet, ha nem akarunk összeütközésbe kerülni a természetes jogrenddel.

Lássuk most az iskolaszék ellen felhozható ellenvetéseket!

a) Az iskolaszék ellenzői azt mondják, hogy az iskolaszék tagjai általában nem képesek megítélni a tanító munkáját s itt különösen a falusi iskolaszékeket értik.

Felelet. Hogy a falusi iskolaszékek nem képesek megítélni, vajjon a tanító módszeresen és teljes rendszerességgel tanít-e, az valószínű; de nem is ez az iskolaszék feladata. Az iskolaszék feladata ellenőrizni azt, vajjon jól nevel-e a tanító, tudnak-e a gyermekek és megteszi-e a tanító mindazt, amit az előírások, törvények, rendeletek és jogszokások előírnak. Ezt pedig a falusi iskolaszékek is képesek megítélni, amint ezt a tapasztalat bizonyítja. A

tanító kötelessége a teljesen módszeres és rendszeres eljárás, amihez az iskolaszék nem szól. De hogy mindennek van-e eredménye és az eredmény megfelel-e a népiskolai nevelésnek, azt a falusi iskolaszékek nagyon is jól meg tudják bírálni. Tehát **az iskolaszék megszüntetése erkölcsi lehetetlenség.**

b) A második ellenvetés az, hogy az iskolaszék sokhelyen nem teszi meg kötelességét.

Felelet. Ha nem teszi meg kötelességét, akkor annak rendje s módja szerint szorítani kell a kötelességteljesítésre. Hány tanító van, ki szintén nem teszi meg kötelességét és ezért még senki-nek eszébe nem jutott követelni, hogy szüntessük meg a népiskolát.

És mi az oka annak, hogy egyes falusi tanítók annyira kívánják az iskolaszék eltörlését, bár az ész föltétlen megtartását követeli? Ennek oka az, hogy a falusi iskolaszéknek tagjai parasztemberek. Az bántja a falusi tanítókat, hogy parasztemberek az ő fölötteseik. Pedig ebben semmi bántó nincs, mert a parasztember nem mint parasztember áll a tanítóval szemben, hanem mint szülő.

B.

Állam és iskola.

Az államról általában.

447. A társadalmon kívül álló ember történelmileg ismeretlen, lélektanilag pedig lehetetlenség, mert az embertől emberföltöttit kíván. Az önmagát teljesen kielégítő, vagy egyetlen fogalommal kifejezve az *ember eszméjét* a saját erejéből megvalósító egyed nemcsak erkölcsi, hanem valóságos fizikai lehetetlenséget rejt magában.¹ — „Az egyén kiegészítésre szorul s ebbeni szükséglete nem beképzelt, nem is fölösleges kívánságok kielégítésére irányul, hanem az ember természetében, testi és lelki életének szervezetében s az ezekkel szorosan összefüggő eszményi ember megvalósításának követelményében gyökerezik.”² Az embert a fajfenntartás ösztöne és a faji tökéletesedés ellenállhatatlanul hajtja a társadalom felé.

Az embert fajfenntartási ösztöne családalapításra utalja. A család minden társadalmi alakulás összejtje. Azonban a családalapítás nem elégíti ki az embert, mert majdnem a természettel adott ama hiányokban szenved és oly szükségletei vannak, mint az egyes embernek. Tehát az embernek a családon túl tágabb társadalmi alakulásra van szüksége, mely az egyes embernek és a családnak a természettől adott hiányain segíthet és szükségleteinek

¹ Horváth Sándor: Állameszme és a népek önrendelkezési joga. 1918, 9. oldal.

² Ugyanott 9. oldal.

eleget tehet. Így azután több család u. n. törzsszervezetet létesített. Azonban e szervezetek sem elégítik ki az ember testi és szellemi szükségleteit. Ezért e szervezetek csak átmeneti alakok oly társadalmi alakuláshoz, mely az ember összes érdekeinek a megvalósítását és összes hiányainak kielégítését igéri. Ha ilyen társadalom valósul, akkor az lényegében már nem fejlődik tovább, csak külső megjelenési formája fejlődik. E társadalmi alakulást *államnak* nevezzük. Tehát „a társadalomnak az az érdekközössége, mely az általános közjót, tehát az ember földi életére és ennek minden ágára kiterjedő valódi javak és eszmények megvalósítását, vagy — amennyiben ezek egyik-másika hatalmi körén túl esnek — ezek védelmét és előmozdítását ismeri céljának — az állam.”¹

Az ember értelemmel és szabad akarattal felruházott lény. Értelmével megismeri, hogy mi az ő végső célja és rendeltetése; megismeri az eszközöket, amelyekkel célja megvalósítható, akaratával pedig az eszközök között választ és alkalmazásba veszi azokat. Az ész azt mondja, hogy az ember célja elsősorban az Isten dicsőítése és az örök boldogság megnyerése, amihez a földi élet minden járulékával csupán előkészület. Az ész úgy találta s így találja most is, hogy a földi életet akkor használjuk fel a legcélszerűbben végső célunk elérésénél, ha földi boldogulásunk érdekében másokkal közösségbe lépünk és velük társulunk. Sőt az ész azt mondja, hogy ez a társulás nemcsak célszerű, hanem szükséges is. Amit az ész jónak talált, azt az akarat végrehajtotta s a földi boldogulás érdekében létesültek az államok. Tehát az államot az ész és akarat hozta létre mint eszközt arra, hogy földi életünket a legcélszerűbben használhassuk fel végső célunk elérésénél. Mivel pedig az ész és akarat az ember lényegéből, az ember természetéből folyik, azért mindaz, amit az ész és akarat jogosan létesít, az ember természetében bírja alapját. Tehát az állam is. Továbbá az ész és akarat az Istentől van. Ezért mindaz, amit az ész és akarat jogosan létesít, végeredményben az Istenben bírja alapját. Tehát az állam is.

A mondottakból a következő igazságokat kapjuk.

a) Az állam közvetlen célja az emberek földi boldogulásának előmozdítása, más szavakkal: közjólét teremtése és közvetett célja az Isten dicsőítése s hogy polgárai végső céljukon dolgozhassanak.² Az állam közvetett célját úgy valósítja meg, hogy minden

¹ Ugyanott 12. oldal.

² „A társadalmi kötelességek és jogok meghatározása gyakorlatilag teljesen haszontalan lenne az emberre nézve, ha nem léteznék politikai hatalom, melynek hivatása tiszteletet szerezni ama jogoknak. És a közhatalom ez intézményének az ember társadalmi jogaira és kötelességeire való felügyelet nem egyedüli tárgya. Az emberi társadalom s következésképp a politikai hatalom és intézmények egyik fő-fő hivatása: növelni, a társadalom többi tagjainak erőivel hatványozni az egyed erejét s következésképpen alkalmassá tenni azt, hogy nagyobb biztonsággal követhesse rendeltetését s leküzdhesse az akadályokat, amelyek ama rendeltetés elérésének útjában állhatnak.” (Gonzalez Zefirin:

tevékenységében szigorúan ragaszkodik a természetes erkölcs-törvényekhez, hiszen ezek az ész és akarat törvényei, amelyek az államot létrehozták.

b) Az állam nem helyezkedhet szembe az ember természetével s azzal, amit az ember természeténél fogva elérni akar, sőt köteles is. Tehát nem helyezkedhet szembe az Isten dicsőítésével s az ember végső céljával, hanem rajta munkálkodnia kell, ha közvetve is, t. i. az erkölcs-törvényekhez való alkalmazkodás által a földi boldoguláson át.

c) Az állam minden tevékenységének közelebbi zsinórmértéke az ember értelmes természete, mert a természetes erkölcs-törvényeknek is közelebbi zsinórmértékük az ember értelmes természete; távolabbi zsinórmértéke pedig az ember értelmes természetén át az Istennek az ész által megismerhető szent akarat. Midőn az állam e zsinórmértékhez alkalmazkodik, akkor közvetett célján is dolgozik.

448. Tudjuk, hogy az állam eszköz a neveléshez viszonyítva s a nevelés révén a mai változott viszonyok között az iskolához viszonyítva is. Így azután tudjuk azt is, hogy milyen viszony van az állam és iskola között. Mégis újra fölvetjük e kérdést: milyen viszonyban van az állam az iskolával, de már azért, hogy teljesen kifejtessük következményeiben is. És hogy e kérdésre pontosan megfelelhessünk, azért e címet két részre osztjuk. Az első részben azt fogjuk vizsgálni, hogy milyen jogai és kötelességei vannak az államnak az iskola körül, a másodikban pedig azt, hogy van-e létjogosultsága az állami iskolának.

a.

Az állam jogai és kötelességei az iskola körül.

Van-e joga az államnak az iskola körül?

449. E tétel fejtegetésénél abból indulunk ki, amit bölcselők és államtudósok elfogadnak. Ez pedig az, hogy az állam célja a közjólét, vagyis olyan állapotok teremtése, amelyben mindenki megtalálhassa földi boldogulását másnak anyagi és erkölcsi megkárosítása nélkül.

Lássuk most az iskolát! Az iskola a földi boldogulás föltételeire való képesítés által tökéletesíti a nevelést úgy, hogy a) vagy valamely meghatározott életformára képesít, b) vagy csak bizonyos életformákra való képesítésre előkészít, c) vagy mindegyik életformához a szükséges alapismereteket adja meg. Mindez a leg-szorosabb viszonyban van a közjóléttel, mert a közjólét a társadalomban való boldogulás, ez pedig megköveteli, hogy a földi

boldogulás megfelelő föltételeinek a birtokában legyünk. Tehát *az iskola szoros viszonyban van a közjóléttel*. Mivel pedig az állam céljánál fogva a közjólét legfőbb öre, azért az iskola az állammal is viszonyban van, amely viszonyból bizonyos jogok illetik meg az iskola körül. Ha az iskola keletkezésébe a földi boldogulás megszorodott föltételein át a közjólét is belejátszott és a közjólét legfőbb öre az állam, akkor természetes, hogy **az államnak vannak jogai az iskola körül**.

Melyek ezek a jogok? Két ilyen jogot ismerünk: a felügyeleti jogot és az iskolakényszer jogát. Lássuk ezeket egyenkint!

c) Felügyeleti jog.

450. Az államnak kötelessége mindent megtenni, amely célból az ész és akarat az államot létrehozta; tehát kötelessége úgy rendezni a társadalmi állapotokat, hogy földi boldogulásunkon át minél bizonyosabb legyen végső célunk elérése. Lássuk most az iskolát!

a) A közjólét elengedhetetlen követelménye, hogy az ember a megfelelő nevelésben részesüljön, mert a nevelés az, ami beállítja az embert a társadalomba s a közjólét hasznos munkásává teszi. Minthogy a mai változott viszonyok között az iskola vállalta magára, hogy egészben vagy részben majd ő állítja az embert a társadalomba s teszi a közjólét hasznos munkásává, továbbá a közjólét legfőbb öre az állam, ezért joga van ahhoz, hogy meggyőződjék arról, vajjon jól nevel-e az iskola a közjólétre való tekintettel. Tehát az állam ellenőriz. Ezt más szavakkal így fejezzük ki: **az államnak van felügyeleti joga az iskolák fölött**.

b) Az állam a közjólét legfőbb öre s az iskola, hogy a nevelést tökéletesíthesse, a közjóléthez szükséges egyes föltételekre képesít. Tehát az állam és iskola működésének bizonyos tere közös, t. i. a közjólét tere. És mert a közös területen az állam a legfőbb úr, azért e téren az iskola az állam felügyelete alá tartozik. Tehát **az államnak felügyeleti joga van az iskolák fölött**.

451. Mekkora az állam felügyeleti jogának a terjedelme? Midőn e kérdésre felelni akarunk, akkor tulajdonképpen azt keressük, hogy mi az állam kötelessége felügyeleti jogánál fogva. Lássuk e kötelességeket!

a) **A felügyeleti jognál fogva az államnak mindenekelőtt kötelessége megkövetelni, hogy az iskolák vallásosan neveljenek**, mert a közjólét alapja s a társadalmi együttélés lehetőségének nélkülözhetetlen föltétele a vallásosság. Tehát **holmi laikus erkölcsstanokat nem szabad megtűr-**

nie az államnak az iskolákban,¹ mert ezek a vallástalanságot terjesztik, következőleg a közjólét ellen is vannak.

Azonban az állam csak oly területen gyakorolhatja felügyeleti jogát, mely az állam és iskola között közös; már pedig a vallásosság több az állam céljánál, mert ez az állam céljának is célja. A vallásos nevelés keresztülvitele nem az állam feladata. Hát akkor hogyan ügyel az állam arra, hogy az iskolák vallásosan neveljenek?

Felelet. Itt az állam csak követel vagyis kötelezővé teszi a vallásos nevelést és az erre illetékes tényezőt (egyházat) mindenben támogatja a vallásos nevelés keresztülvitelében, mert az az iskola, amely nem nevel vallásosan, a közjólét ellen dolgozik. Már pedig a közjólétet védeni és az ellene irányuló cselekedeteket megelőzni kötelessége az államnak. (Erről még lesz szó.)

b) Az állam határozott jellegű önálló valóság, társadalmi személy (a jogászok szerint jogi személy), mely önrendelkezési joggal bír ama területen, amelyért létesült. Az állam önrendelkezési joggal bíró társadalmi személy, melynek célja a közjó előmozdítása. Az állam mint erkölcsi személy maga határozza meg, hogy miben áll a közjó. Úgy van az állam, mint az egyedi személy. Az egyedi személy az egyetemes jónak hatalma alatt áll, de az, hogy mibe helyezze végső célját, szabad elhatározásától függ. Ezért joga van az államnak megszabni, hogy legalább is mely ismeretek és mily nagy mennyiségük alkotja valamely pályán vagy foglalkozási ágban a közjólét föltételét. Tehát **joga van az államnak megszabni azt is, hogy az egyes iskolák a közjólétre való tekintettel legalább is mit és legalább is mennyit tanítsanak.**

Ekkor az állam a képzésben segíti az iskolákat. De a képzés egymagában nem állhat meg, képzés nevelés nélkül erkölcsi lehetetlenség, tehát erkölcsi lehetetlenség vallásos nevelés nélkül is. Ezért **ha az állam a képzésben segíteni akarja az iskolákat, akkor mindenekelőtt vallásos nevelést kell követelnie tőlük.**

c) *Az államnak joga van előírni azt is, hogy milyen egészségügyi követelmények kívántatnak az iskolától, mert az egészség szintén a közjóléthez tartozik.*

452. Az államnak egyenes és közvetlen célja a közjólét, mindnyájunk földi boldogulása. A nevelés pedig egyenesen és közvetlenül a végső cél megnyerésére való képesítésért van, amihez a földi boldogulást, csak eszközként használja fel. Mivel az államnál a földi boldogulás cél természetével bír, míg a nevelésnél teljesen és tökéletesen eszköz jellegével, azért a nevelés, hogy minél tökéletesebben használhassa fel a földi boldogulásra való

¹ Nagyon tanulságos itt az elolvasásra J. Bricout: *Ce qu'on enseigne aux enfants dans nos écoles publiques* (1910) című műnek elolvasása különösen a 135. oldaltól kezdve.

képesítést a végső célra való képesítésnél, szolgálatába szegődte az államot is. *És az államnak a természetörvények erejénél fogva kötelessége is a nevelés szolgálatába állani*, mert célja a közjólét, tehát midazt kell segítenie, ami a közjólét szempontjából szükséges; már pedig nevelés nélkül nincs közjólét. Továbbá a mai változott viszonyok között az iskola szükséges és nélkülözhetetlen eszköze a nevelésnek, illetőleg a nevelés tökéletesítésének. Ezért *a nevelés az iskola szolgálatába is állítja az államot*. Eddig az állam, csak a családi nevelés szolgálatában állott és itt úgy teljesítette kötelességét, hogy védte a családot, hogy nevelői kötelességét teljesíthesse s mindazt távoltartotta a társadalomtól, ami a család nevelői munkáját gátolhatja vagy leronthatja. Most pedig, amikor a társadalom fejlődése folytán iskolák is létesültek a nevelés tökéletesítése végett, az állam továbbra is a nevelés szolgálatában marad, de már nemcsak a családi nevelést szolgálja, hanem az iskolai nevelést is, hiszen akkor, amikor az iskolai nevelést szolgálja, tulajdonképpen a családi nevelést szolgálja, mert az iskola a családi nevelés eszköze.

És hogyan szolgálja az állam az iskolákat? Úgy, hogy megköveteli tőlük a vallásos nevelést, továbbá megszabja a közjólét követelményeit az ismeretekben és az egészségben. És mert ez a felügyeleti joghoz tartozik, azért **az államnak iskolák fölötti felügyeleti joga a neveléshez való eszközjellegének a következménye.**

453. Hogy az állam eszköz jellegével bír az iskolához viszonyítva, ebből két nevezetes következtetést kapunk.

a) **Minden rendű és rangú iskola tanítóját az állam köteles fizetni.**

*) Az természetes, hogy a tanító megélhetéséről mások kötelesek gondoskodni s e mások csak a szülők lehetnek. Mivel pedig a szülők rendezett társadalmi életet élnek, amelynek képviselője, fenntartója és védője az állam, azért e mások a szülők nevében az állam.

*) Az állam mint eszköz az iskolához viszonyítva köteles mindama föltételeket megteremteni, melyek az iskolai nevelés sikeréhez szükségesek. Már pedig az iskolai nevelés sikeréhez elengedhetetlenül szükséges a megelégedett és jól fizetett tanítóság.

b) Ugyanezen okok miatt **az összes iskoláknak építője és anyagi ügyeiknek ellátója az állam.**

454. A felügyeleti jog azt mondja, hogy az államnak joga van a közjólétre való tekintettel bizonyos követelésekkel föllépni az iskolákkal szemben és joga van e követelések teljesítését ellenőrizni. Most az a kérdés merül föl, vajjon van-e joga az államnak követeléseinél a miként való végrehajtásra is utasításokat adni, vagyis van-e joga tanterveket adni, óraszámot meghatározni, az iskola rendjébe beleszólni, a tanítóval rendelkezni stb., vagy rövidebben: az iskolai nevelést irányítani. Ezt mi *az iskolában való rendezkedésnek és rendelkezésnek* nevezzük. Halljuk a feleletet!

a) Az iskola célja magasabb az állam céljánál. Tehát azt, hogy miképen illesztendők a nevelés rendszerébe az állam jogos követelése és miképen kell az iskolának eljárnia, hogy az állam követeléseinek eleget tehessen, nem az állam mondja meg.

b) Midőn az állam a közjólétre való tekintettel bizonyos követelésekkel lép föl az iskolával szemben, akkor csak kívülről segíti az iskolát. És mert csak kívülről segíti, azért nem rendezkedhet és nem rendelkezhet benne.

c) A nevelés nem tartozik az államhoz, mert a nevelés célja magasabb az állam céljánál. És mert az iskola lényegesen nevelési intézmény, azért az iskola kívül esik az állam rendezkedési és rendelkezési körén.

Tehát **az államnak nincs joga az iskolában rendezkedni és rendelkezni.**

2) Iskolakényszer.

455. Azt, hogy törvények követelik vagy követelhetik a szülőtől, hogy gyermekeiket iskolába járassák, még pedig büntetés terhe alatt, *iskolakényszernek* nevezzük. Jogos-e az iskolakényszer?

a) A szülők kötelessége úgy nevelni gyermekeiket, hogy ideiglenes boldogságukat s rajta keresztül végső céljukat elérhessék, ami csak vallásos nevelés mellett lehetséges. A család képes arra, hogy a gyermeket vallásossá tegye s a tisztességes és becsületes szülők meg is teszik ebbeli kötelességüket. A vallásosság egyúttal a közjólétnek is, az államnak is szükséges alapja s nélkülözhetetlen feltétele s ezért az államnak mint államnak és mint a közjólét legfőbb örének kötelessége arról gondoskodni, hogy a fejlődő nemzedék vallásos nevelésben részesüljön. Ha tehát az állam valami úton-módon észrevenné, hogy a szülők elhanyagolják a vallásos nevelés kötelességeit, akkor törvényekkel arra kényszerítheti őket, hogy iskolába járassák gyermekeiket, mert ott feltétlenül vallásos nevelésben fognak részesülni. Tehát **joga van az államnak az iskolakényszer behozni.**

Az iskolakényszer behozatala joga az államnak, de nem köteles vele élni; legalább is van olyan eset, amikor nem köteles vele élni, míg felügyeleti jogát köteles gyakorolni, ha iskolák már vannak.

b) A legtöbb szülő azért küldi gyermekét az iskolába, hogy ott a szükséges ismereteket megszerezze. A társadalom mostani fejlettségében nem képesek a szülők megadni gyermekeiknek a szükséges ismereteket s azért a nevelés másik eleme szerint is a közjólétre való tekintettel **szükségesnek, tehát jogosnak is kell mondanunk az iskolakényszer.**

456. Az iskolakényszer behozatalát jogossá teszi a nevelés mindkét eleme; mégis a földi boldogságra való képesítés tekintettel az egyes életformákra volt alkalmi oka annak, hogy az egyes államok az iskolakényszer jogával éltek. Mindazáltal az iskolakény-

szer végső célja nem a földi boldogulásra való képesítés. Az államnál az iskolakényszer célja a közjólét, és ezen át minden ember földi boldogulásának lehetősége, mert az államnak is az a célja. De az iskolánál az iskolakényszernek a célja a nevelés lényege, azaz hogy minden egyes ember a földi boldogulás bizonyos föltételeinek helyes felhasználása által végső célját elérhesse. Az iskolakényszer iskolába küldi a fejlődő nemzedéket és bármi is volt az állam részéről az iskolakényszer behozatalának a célja, a fejlődő nemzedék az iskolában szigorúan vallásos nevelésben fog-részesülni. Ezért mondhatjuk, hogy **az iskolakényszer a földi boldogulás megsokasodott föltételei miatt, de az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés végett lépett életbe.**

457. Az iskolakényszer nem mindegyik iskolára vonatkozik. Az iskolakényszer azt akarja elérni, hogy mindenki valóban vallásos nevelésben részesüljön és mindenkinek megadassék a lehetőség, hogy a mai viszonyoknak megfelelően a társadalomban elhelyezkedni tudjon. Ha most végig tekintünk az iskolákon, azt vesszük észre, hogy a népiskola a vallásos nevelés szempontjából annyit ad, hogy ennek elvégzésével a szülő vagy más nevelő részéről csak jó példa, felügyelet és némi útbaigazítás szükséges, hogy az ember vallásos maradjon. Ami pedig a társadalomban való elhelyezkedést illeti, a népiskola ennek az alapja, mert a többi iskolába csak a népiskolán át juthatunk. A többi iskola nem lehet mindenkire kötelező, mert amaz ismeretekre, amelyekre a magasabb iskolák tanítanak, nem mindenkinek van szüksége, de nincs is mindenkinek hajlama és kedve a magasabb tanulmányokhoz. Tehát *az iskolakényszer csak a népiskolára vonatkozhat.*

A többi iskola is kötelező, de már nem mindenkire, hanem csak azokra, kik oly pályát, vagy foglalkozási ágat választanak, amely több ismeretet igényel, mint amennyit a népiskola nyújt. Ezeknek azt az iskolát vagy iskolákat kell járniok, amely ezeket az ismereteket nyújtja.

Tehát az iskolakényszer kétféle: a) *általános*, mely azt mondja, hogy a népiskola mindenkire kötelező; b) *részleges*, mely azt mondja, hogy a magasabb iskolák csak bizonyos emberekre kötelezők.

458. Az államnak joga van behozni az iskolakényszer, ha azt szükségesnek gondolja. Azonban e jogával csak akkor élhet, ha egyúttal felügyeleti jogánál fogva vallásos nevelést követel az összes iskoláktól. Ez természetes. Ha az állam arra kényszeríti a szülőket, hogy nevelés végett iskolába küldjék gyermekeiket, akkor azt is kell követelnie az összes iskoláktól, hogy valóban neveljenek, tehát vallásosan. Amint az állam eltekint az iskolai nevelés vallásosságától, vagy azt nem veszi komolyan, vagy még inkább megtűri, hogy az iskolák vallás nélkül működjenek, akkor az iskolakényszer behozatalának a jogát elvesztette, mert az egyes ember örök és

ideiglenes boldogsága ellen cselekszik, tehát a közjólét ellen is dolgozik s a társadalmi együttélés lehetőségének alapját ássa alá.

Az iskolakényszernek az a célja, hogy mindenki megszerezze azokat az ismereteket, amelyeket a közjólét társadalmi elhelyezkedésétől megkíván. De ezek az ismeretek nem lényege a közjólétnek. A közjólét lényege az, hogy mindenki tegye kötelességét, amiben az ismeretek csak segítik az embert. Tehát a közjólét mindenekelőtt azt követeli, hogy megszerezzük a kötelességteljesítéshez a hajlamot és képességet, aminek azután természetes következménye az, hogy a választott életformának megfelelő ismeretek után is törekszünk. Ha tehát az állam az iskolakényszerrel azt célozza, hogy mindenki a választott életformának megfelelő ismereteket megszerezze, akkor mindenekelőtt arra kell törekednie, hogy a kötelességteljesítéshez szükséges hajlamot és készséget szereztesse meg. Mivel pedig ennek megszerzése csak vallásos nevelés mellett lehetséges, azért **az iskolakényszernek csak addig van jogosultsága, míg az állam minden rendű és rangú iskolától vallásos nevelést követel.** Vallás nélküli vagy vallásellenes iskola és iskolakényszer egyidőben nem más, mint örület.

459. Az iskolakényszer behozatalával a következő kötelességei vannak az államnak.

a) **Mindenekelőtt kötelessége megkövetelni, hogy az összes iskolák vallásosan neveljenek.** Erről már volt szó.

b) Ha az állam az iskolakényszer jogával él, akkor arról is köteles gondoskodni, hogy a) a szülők e kényszernek eleget tehesse, b) őket abban nehezen legyőzhető vagy legyőzhetetlen gátló körülmény ne akadályozza meg.

“) Az első esetben arról kell gondoskodnia az államnak, hogy megfelelő számban legyen népiskola. A többi iskola megfelelő számáról szintén kell gondoskodnia; de itt már arra kell ügyelnie, hogy túltermelés ne álljon elő, mert az, hogy a végzett emberek nem kapnak elhelyezkedést, a közjólét kára lehet. Népiskolát korlátlan számban állíthat az állam, mert a népiskola egyetlen életformára sem képesít; de a többi iskolát már csak korlátozott számban.¹

“) A második esetben arról kell gondoskodnia az államnak, hogy nehezen legyőzhető gátló körülmények ne akadályozzák a szülőket gyermekeik iskoláztatásában. Ez okból a beíratási díjak és más olyan fizettségek, melyek csakis ama szülőket terhelik, akiknek gyermekei iskolába járnak, a népiskolánál eltörölendők, illetőleg a közösségre hárítandók. A népoktatás jobban mondva:

¹ „Auctoritas politica legibus potest cavere, ut liberi omnes iuxta uniuscuiusque indolem sufficienter instruantur. Auctoritatis politicae praeterea est, curare, ut scholae et media apta instructionis praesto sint, si parentes per se solos haec curare aut negligunt aut nequeunt.“ (J. Gredt: Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae.² II. kötet, 1912, 408. oldal.)

a népnevelés ingyenes legyen. Az ingyenes népnevelésnél a fizettségekre ez legyen a zsinórmérték: minden fizettség, mely nem terhelné a szülőket akkor, ha gyermekeik népiskolai nevelését a családban ők maguk végeznék, a közösségre hárítandó.

A népnevelésnek ingyenesnek kell lennie; de a többi iskolának nem, mert a magasabb iskolákba csak azok járnak, akik akarnak. Hogy azonban minden tehetség érvényesülhessen, azért az okosság azt parancsolja, hogy a szegénysorsú szülők gyermekeit, ha a magasabb iskoláztatás a gyermekek szülőire anyagi viszonyaikhoz mérten nagy áldozattal jár, segélyezzük ösztöndíjakkal, étkezéssel, beiratási díjak elengedésével stb. Azonban a gyöngétehetségűeket, bár a vagyonos osztályhoz tartozzanak, akiket csak a szülők nagyravágyása és úrhatnásága küld a magasabb iskolákba, könyörtelenül ki kell szorítanunk.

b)

Van-e létjogosultsága az állami iskolának?

460. Midőn azt kérdezzük, vajjon van-e létjogosultsága az állami iskolának, akkor azt keressük, van-e joga az államnak az egyes iskolákban tanítókat kinevezni, őket felelősségre vonni, tantervet adni, óraszámot meghatározni, az iskolában rendezkedni és rendelkezni, az iskolai nevelést irányítani, röviden: van-e joga az államnak az iskolákat vagy csak egyes iskolákat a magáénak mondani.

Ez a kérdés mibenléte. Hogy e nagyon fontos kérdést eldöntsük, mindenekelőtt azt keressük, hogy általában véve van-e létjogosultsága az állami iskolának s azután az egyes iskolákat vesszük szemügyre, mert vannak érvek az általános érveken kívül, amelyek különlegesen vonatkoznak valamely iskolafajtára. Ekkor középiskola alatt amaz iskolákat értjük, melyek a népiskola és főiskola között vannak, főiskola alatt pedig azokat az iskolákat értjük, melyek a középiskolánál magasabbak.

Van-e létjogosultsága az állami iskolának általában?

461. Mondottuk már, hogy az államnak nincs joga rendezkedni és rendelkezni az iskolában. Ebből pedig következik, hogy **az állami iskolának nincs létjogosultsága.** Sőt erre az igazságra a felügyeleti jogtól függetlenül is eljutottunk, midőn azt mondottuk, hogy az iskola nem tartozik az államhoz. Most újra szólunk e dologról.

a) Az iskola célja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés, amiben a földi boldogulásra való képesítés nem több, mint eszköz. Az állam célja pedig a közjólét, tehát kötelessége az összesség földi boldogulásán dolgozni. Ami az állam célja, az az iskolánál csupán eszköz, következőleg az iskola magasabbra tör, mint az állam. Igaz, hogy az államnak

is kötelessége az Isten dicsőítésén s az ember örök boldogságán dolgozni, de csak közvetve, míg közvetlen célja a közjólét előmozdítása, vagyis a földi boldogulás. Az állam csak közvetve dolgozik az Isten dicsőítésén s az emberek örök boldogságán, amennyiben a közjólétnek megfelelő állapotok előteremtésénél intézkedéseinek és rendelkezéseinek a zsinórmértéke a természet-törvények s ezek az Isten akaratát hirdetik. Ellenben az iskola egyenesen és közvetlenül dolgozik az Isten dicsőítésén s az ember örök boldogságán s a közjólétet csak azért veszi tekintetbe, hogy az egyes életformákra való képesítés által a végső célra való képesítést a társadalom fejlődésének megfelelően tökéletesíthesse. Tehát az iskola célja magasabb az állam céljánál s ezért az állam nem lehet ura az iskolának, vagyis **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**¹

b) Az iskola célja magasabb az állam céljánál. Ha mégis az állam ura lehetne az iskolának, ez az ellenmondás elvébe ütköznék. U. i. ha az állam ura az iskolának, akkor az iskola csupán eszköz lenne abban, hogy az állam vele célját elérhesse. Ebből következik, hogy az iskola célja nem volna magasabb az állam céljánál. Így az iskolában olyan intézményünk lenne, amelynek célja magasabb az állam céljánál, de ugyanakkor nem magasabb nála, ami nyilvánvaló ellenmondás. Tehát **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**²

c) A társadalom fejlődése csak alkalmi ok volt az iskolák keletkezésénél, mert a nevelés hozta mozgásba a szülőket mint hatóokot az iskolák keletkezésénél a földi boldogulás megszapordott föltételein át. Ezért a nevelés hozta létre az iskolákat. De a nevelés magasabb valami, mint az állam s ezért **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**

d) Az állam célja a közjólét. Hogy azonban az állam közjólétet teremthessen, szükséges, hogy bizonyos mértékben rendelkezék az emberekkel. A közjóléthez kettő szükséges: a) hogy az állam megfelelő társadalmi állapotokat teremtsen és b) hogy az ember képes legyen felhasználni a meglévő társadalmi állapotokat

¹ Mager a mondottakhoz hasonlóan így szól: „Warum soll der Staat nicht Schulherr und warum sollen die Landesschulen nicht Staatssache sein? Weil die Natur des Staates und die Natur der Schulen es verbieten.“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist im Princip verwerflich. 1880, 27. oldal.)

² „Ergo auctoritatis politicae est, non absorbere, sed tueri et defendere iura non tantum individuorum singillatim consideratorum, sed etiam societatis domesticae (család); societas enim domestica cum iuribus suis existit ante civilem . . . Ergo auctoritas politica nequit exspoliari parentes iure educationis, sibi arrogando hoc ius; potest tamen poenis animadvertere in parentes, qui educationis officium negligunt. Ergo auctoritas civilis nequit cogere parentes, ut liberos per certum tempus scholis publicis (állami iskolának) tradant. Puerorum enim institutio scholaris ad educationem pertinet. Juvat tamen parentes, si per se solos omnia educationis munera explere non valent, in educandis instituendisque liberis socios adhibere, quos tamen a parentibus dependere necesse est.“ (J. Gredt: Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae.² II. kötet, 1912, 408. oldal.)

földi boldogulásánál. És hogy az ember erre képes legyen, kell, hogy önálló is legyen a földi boldogságra való törekvésben, tehát nevelése befejezett legyen, vagyis az ember nagykorú legyen. Ezért az állam csak a nagykorúakkal rendelkezhet bizonyos mértékben.

A kiskorúak nincsenek az állam rendelkezései alatt,¹ mert a viszonyok felhasználására még nem képesek, legfőllebb néhány tilalom, de nem parancs vonatkozhat rájuk, amely tilalmak oly vétségeket illetnek, amelyek a társadalmi együttélést megnehezítik vagy lehetetlenné teszik (ölés, rablás, gyújtogatás stb.). És ha az állam a közjólétre való tekintettel a kiskorúaknak is kénytelen valamit parancsolni (pl. minden gyermek iskolába járjon), ezt csak jogos nevelőiken keresztül tehetik s e parancs áthágásáért nem a kiskorúak, hanem csupán jogos nevelőik (szülők) vonhatók felelősségre az állam által. Tehát a kiskorúak kiesnek az állam rendelkezései alól. Mivel pedig az iskola a kiskorúakért van, hiszen csak azok járnak iskolába, akiknek a nevelése még nem fejeződött be, azért az állam nem birtokosa az iskolának. Tehát **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**

e) Az állami iskolának csak akkor lehetne létjogosultsága, ha az állam be tudná bizonyítani, hogy csak akkor érheti el célját, ha az összes vagy csak egyes iskolák birtokosa lenne. De ezt eddig még nem bizonyította be s ezért **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**

462. Az biztos ismeret, hogy az iskola nevelési intézmény, vagyis az embert végső céljának elérésére képesíti. De az is biztos ismeret, hogy az állam célja a közjólét, vagyis oly társadalmi állapotok előteremtése, amelyekben mindenki megtalálhassa földi boldogulását. Ezek után az is biztos ismeret, hogy az iskola célja magasabb az állam céljánál. Mivel pedig az is biztos ismeret, hogy az alacsonyabb célú nem lehet ura a magasabb célúnak, azért **az is biztos ismeret, hogy az állami iskolának nincs létjogosultsága.**

Ellenvetések.

463. Hogy az állami iskolának nincs létjogosultsága, az ellen a következő ellenvetések tehetők.

a) Mondottuk, hogy a közjólét második követelménye az, hogy az ember képes legyen felhasználni a társadalmi állapotokat

¹ Schleiermacher ezt mondja: „Staat und Erziehung sind zwei Begriffe, die an und für sich nicht zusammenfallen; denn der Staat ist ein Verhältnis der erwachsenen Menschen unter sich, und in dem Begriff liegt keine Beziehung darauf, woher die Erwachsenen kommen; und Erziehung ist ein Verhältniss der Generationen unter sich, in dem die eine erzieht und die andere erzogen wird; und die Erziehung kann sehr gut gedacht werden ohne den Staat und vor ihm . . . Wie kommt der Staat rechtmässiger Weise dazu, einen tätigen Anteil an der Erziehung des Volkes zu nehmen?“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist im Princip verwerflich. 1880, 25. oldal.)

földi boldogulásánál. Erre támaszkodva az első ellenvetés így hangzik: ha a közjólét megköveteli, hogy az ember képes legyen a társadalmi állapotokat felhasználni földi boldogulásánál és az állam a közjólét legfőbb öre, akkor az államnak képesítenie is kell rá az embert, amit iskolák által végezhet s ezért az iskola az államé.

Felelet. Az embert az képesíti a társadalmi viszonyok kellő felhasználására, aki neki életet ad, aki által ő a társadalomban megjelenik. Ez pedig nem az állam, hanem a szülő. Azonban a társadalomban való elhelyezkedésnek egyes föltételeit a szülők már nem képesek meghatározni s mert a családok azért tömörülnek államba, hogy földi életüket minél okosabban felhasználhassák, azért az állam segítségére siet az iskolának s ebben ellenőrizi is. Ez pedig az állam felügyeleti joga s nem birtoklási joga.¹

b) Az iskola meghatározásában kifejezetten benne van, hogy a tudományos ismeretek közlése által nevel. Mivel pedig ezek az ismeretek a közjóléthez tartoznak és a közjólét legfőbb öre az állam, azért már az iskola meghatározása is azt mondja, hogy az iskola az államé.

Felelet. Az iskola meghatározásában kifejezetten benne lévő földi boldogulási föltételekre való képesítés csak eszköz az iskola végső céljánál s ezért az állam is, mint e boldogulási föltételek legfőbb szabályozója csak eszköz lehet az iskolával szemben.

c) Azt mondják, hogy az állami iskola nem lehet veszedelmes, mert az állam megengedi a vallásoktatást.

Felelet. Ez nem elég, mert így a vallástan csak tantárgy, pedig középpontnak kell lennie.² E kérdést majd csak a következő kötetben tárgyaljuk, midőn a vallástanról, illetőleg az iskola tantárgyairól lesz szó.

Végül nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy **a romboló irányzat is állami iskola után kiabál, mert tudja, hogy**

¹ Ez a következtetés: ha a közjólét megköveteli, hogy az ember a társadalmi állapotokat felhasználhassa földi boldogulásánál, akkor az államnak képesítenie is kell rá az embert, amit iskolák által végezhet s ezért az iskola az államé, — teljesen hamis. E következtetés szerint így is szabad okoskodnunk: a közjólét megköveteli, hogy az emberek egészségesek legyenek s mert az egészség részint a táplálkozástól is függ, azért az államnak kell táplálnia az embereket. Tehát az állam közös konyhákat állítana fel, ahol az emberek csak azt ennék, amit az állam rájuk parancsol. Ez teljes Marx-féle okoskodás, mely jó lehet a gondolkodni nem akaró és félrevezetett munkás tömegeknek, de lealacsonyító a józan esztét használó emberhez.

² Curley, baltimorei (Egyesült-Államok) püspök, kitűnően jegyzi meg: „Egyesek azt állították, hogy a katolikus oktatás nem egyéb, mint az állami, de hozzáadva a hittant s az állami oktatás nem egyéb, mint a katolikus iskolaké levonva belőlük a hittant. Mind a két állítás hamis és aki így beszél, nem érti meg a katolikus iskolaiügy célját.” (Magyar Kultúra 1926 évi szeptemberi füzet 430. oldal, 1. jegyzet.)

az állam, ha az iskola ura lesz, iskoláival megrontja a népet.¹

Van-e létjogosultsága az állami népiskolának?

464. A népiskola nem kezdi meg a nevelést, hanem csak folytatja, illetőleg tökéletesíti. A nevelés kezdete a szülőknél van s a népiskola csak segíti a szülőket a nevelésben. A nevelés kezdete a szülők joga, tehát a folytatás is, hiszen a kezdet nem más nevelés, mint a folytatás, e kettő csak egy nevelést alkot. Mivel pedig a nevelés kezdete a szülők joga, azért övéké a folytatáshoz való jog is, tehát övéké az is, ami a nevelést folytatja vagy benne segítkezik. És mert a nevelés megkezdésének a joga a szülőké, azért a népiskolához való jog is az övéké, vagyis **az állami népiskolának nincs létjogosultsága.**

Van-e létjogosultsága az állami középiskolának?

465. a) A középiskola nem nemfogalom (genusfogalom). A nemfogalom: nevelés, amely alá tartozik a családi nevelés, iskola, árvaház stb. De a középiskola nem is fajfogalom. A fajfogalom iskola, amelyről a nem (genus), t. i. nevelési (intézmény) a nevelés teljes lényege szerint mondható. A középiskola csupán fajtája a fajnak, vagy egyik változata. Ebből következik, hogy mivel az iskola egységes és az egységes iskolán belül az egyik változatnak mint államinak nincs létjogosultsága, akkor az állami középiskolának sincs. De az állami népiskolának nincs létjogosultsága s ezért **az állami középiskolának és a vele egyenrangú vagy alacsonyabb rangú állami szakiskolának sincs létjogosultsága.**

b) Továbbá az iskolai nevelést nem a középiskola kezdi meg. Az iskolai nevelés kezdete a népiskolában van, amit a középiskola csupán folytat. Ha tehát az iskola egységes és az iskolai neve-

¹ F. J. Knecht (Die Staatserziehung ist in ihren Folgen verderblich, 1880, 3—4 oldal), miután elmondja, hogy az állam mennyit áldoz iskoláira, fölteszi a kérdést: mi az eredménye az állami iskolának? És így felel: „Der allgemeine Schulkrach, die Verwilderung der Jugend, die Zunahme der Vergehen und Verbrechen, die allverbreitete Unruhe, Unbehaglichkeit und Unzufriedenheit; das Wissen ist allgemeiner, die Gewissenhaftigkeit ist seltener geworden, das Kennen hat zugenommen, das Können aber hat abgenommen; Gottesfurcht und heilige Scheu sind rar geworden, Selbstüberhebung und Auflehnung gegen jede Autorität sind durch das ganze Volk hindurchgedrungen; der ideale Sinn ist mit dem Glauben gerade bei den „gebildeten“ Kreisen immer mehr geschwunden und unter dem äusseren Schliß und der Geschwätzigkeit der modernen Bildung ist eine ungeheure innere Hohlheit und Haltlosigkeit, Öde und Verrohung verborgen.“ A 7-ik oldalon pedig így nyilatkozik: „Die Staatsschule hat sich als unfähig erwiesen, das sittliche Verderben aufzuhalten; das ist ihre negative Schuld. Und sie hat, teils auf der unteren, besonders aber auf der oberen Stufe (der Gymnasien, Realschulen etc.) zum moralischen Deficit einen guten Theil selbst beigetragen; das ist ihre positive Schuld.“

lés kezdetének mint államinak nincs létjogosultsága, akkor a folytatásnak sincs. De az állami népiskolának, ahol az iskolai nevelés kezdődik nincs létjogosultsága, következésképp **az állami középiskolának és a vele egyenrangú vagy alacsonyabb rangú állami szakiskolának sincs létjogosultsága.**

Van-e létjogosultsága az állami főiskolának?

466. Amaz érvek, amelyek az állami középiskola létjogosultsága ellen beszélnek, azt is mondják, hogy **az állami főiskolának és a középiskolánál magasabb rangú állami iskolának nincs létjogosultsága.**

Az állami iskola mint büntetés.

467. És semmi körülmények között sincs létjogosultsága az állami iskolának?

a) Az állami iskolának ott van létjogosultsága, ahol valamely iskola valamely állam területén ugyanazon állam eszméjét vagy bizonyos területre való jogát minden alap nélkül tagadja. Lássuk kifejtve!

Ahol a szülők nem rokonszenveznek a magyar állameszmével, ott van létjogosultsága az állami iskolának; de nem azért, mintha az államnak volna birtoklási joga az iskolák fölött, hanem azért, mert az ellenszenv a magyar állameszme iránt feldúlja egyes vidékek csendjét és békéjét, zavargásokat, sőt néha zendüléseket okoz, ami ellenkezik a közjóléttel. Minthogy pedig a tapasztalat szerint mindegyik áramlat az iskolát igyekszik elfoglalni, hogy fenntarthassa magát, azért, hogy a nemzetiségi izgatás egyik méregfoga kihuzassék, a nemzetiségi izgatás terjedését és megerősödését szolgáló iskola megszüntetendő s helyébe állami iskola állítandó. De ha a nemzetiségi fészkelődés és békétlenkedés teljesen megszűnik, akkor az állami iskolának a létjogosultsága is megszűnik és az iskolához való jog visszazáll az illetékes tényezőre. Tehát az ilyen helyen az állami iskola nem más, mint a szülő vagy más tényező ama jogának bizonyos időre való felfüggesztése, amely azt mondja, hogy az iskola a szülőké vagy a más tényezőké. Ha valaki személyes szabadságának a jogával nem tud élni, hanem azt a közjólét ellen használja, akkor joga van az államnak az illetőnek személyes szabadságához való jogát bizonyos időre felfüggeszteni s őt börtönbe zárni vagy fegyházba küldeni. Éppen így ha (mondjuk még így) a szülők bizonyos csoportja nem tud élni az iskolához való jogával, hanem azt a közjólét ellen használja, akkor joga van az államnak, hogy a szülők eme csoportjának az iskolához való jogát bizonyos időre felfüggeszse és oda állami iskolát állítson. Tehát **az állami iskola mindig mint büntetés szerepel.**

b) Még egy eset gondolható, amelyben az állami iskolának

lehetne létjogosultsága s ez az, amikor valamely iskola állandóan rosszul nevelne.

Ahol valamely iskola állandóan rosszul nevel, ott van létjogosultsága az állami iskolának, mert a rossz nevelés ellenkezik a közjóléttel. De hol van olyan iskola, amely állandóan rosszul nevelne?! Már az iskola fogalma is tiltakozik ellene, ha benne az illetékes tényező végzi a nevelés munkáját. Az lehetséges, hogy vannak iskolák viskóépületben és hiányos felszereléssel, de olyan iskola, mely állandóan rosszul nevelne, nincs. Ennélfogva ez az ok elesik.

468. Hogy az állami iskolának nincs létjogosultsága, az onnan is következik, hogy az állam nem lehet nevelő. Lássuk ezt kifejtve!

Mondottuk már, hogy társaság is lehet nevelő, ha fogalma kifejezetten vagy legalább is hallgatólágosan magában foglalja az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést, illetőleg vezetést. Azonban az állam célja sokkal alacsonyabb a nevelés céljánál s ezért az állam fogalma nemcsak hogy kifejezetten nem foglalja magában a nevelés célját, hanem még hallgatólágosan sem; vagyis az állam céljából és természetéből, bármennyire is fejtegetjük azt, nem juthatunk ama következtetésre, hogy az állam nevelő lehetne. Az kikövetkeztethető az állam céljából és természetéből, hogy szüksége van a nevelésre, de az már nem, hogy ő végeztesse a nevelést. Tehát **az állam nem lehet nevelő.**¹ Ebből pedig következik, hogy **az állami iskolának nincs létjogosultsága.**

469. Lássuk még néhány nehézségnek a megoldását!

a) Az állam nem lehet nevelő. Hogyan egyeztethető össze ez azzal, hogy az államnak mégis szoros kötelessége megkívánni, hogy minden rendű és rangú iskola vallásosan neveljen. Midőn az állam ezt teszi, beleszól a nevelésbe.

Felelet. Nem szól bele. Az állam, midőn vallásos nevelést követel az iskoláktól, csak azt követeli tőlük, amire már a természet-törvény is kötelezi őket. A vallásos nevelés munkáját nem az állam végzi, hanem az illetékes tényező (egyház). És ha az állam

¹ „Der Staat, die weltliche Macht kann nicht erziehen; sie kann äussere Zucht üben und Gehorsam erzwingen, aber sie kann keine Tugend schaffen: sie kann den Leib tödten, aber nicht das Herz und den Willen veredeln und umgestalten; sie kann eine gewisse Legalität hervorbringen, aber sie kann keine Gewissenhaftigkeit erzeugen. Und weil der Staat nicht erziehen kann, ohne Erziehung aber der Unterricht nicht gedeiht, so erzielt die Staatsschule selbst auf dem unterrichtlichen, d. i. intellektuellen Gebiete verhältnismässig geringe Resultate.“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist in ihren Folgen verderblich. 1880, 7. oldal.) — Mager pedig így nyilatkozik: „Der Hauptgrund, warum unsere öffentlichen Schulen ein pietätsloses Geschlecht erziehen, liegt darin, dass sie Staatsschulen sind. Der Staat kann nun einmal so wenig erziehen, als die Eiche Citronen tragen kann. Wer Citronen auf Eichen pflanzen wollte, den würde man für einen Toren halten; und doch wäre ein solches Beginnen um nichts thörichter als der Gedanke, den Staat zum Schulmeister zu machen.“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist im Princip verwerflich. 1880, 28. oldal.)

az illetékes tényezőtől megtudja, hogy a tanító nem teszi meg kötelességét a vallásos nevelés terén a tanításban és példában, akkor mint a közjólét ellenségével bánik vele.

b) Az állam nem lehet nevelő s mégis bizonyos esetekben övé lehet az iskola, ha csak egyidőre is, t. i. midőn az állami iskola büntetésként szerepel. Hogyan egyeztethető össze ez a kettő?

Felelet. Az állam nem lehet nevelő természeténél fogva s ezért rossz nevelő is. Azonban még sem tör egyenesen a közjólét ellen, ha egy-két iskolát bizonyos ideig büntetésként a magáénak mond, míg ha a szülők bizonyos csoportja visszaél iskolához való jogával, akkor egyenesen a közjólét ellen cselekszik, amit az államnak mint a társadalom jogos védőjének kötelessége megakadályozni. Ez esetben a nem-állami iskola még rosszabb nevelő, mint az állami, mert az iskolának sohasem szabad ellene tennie a jogosan fennálló állami és társadalmi rendnek.

Midőn az állami iskola büntetésként szerepel, az iskola továbbra is vallásosan nevel. Ekkor is az iskolai nevelés lényege érintetlen marad, csak a földi boldogulásra való képesítésben többet rendelkezik az állam, mint amennyi őt felügyeleti jogánál fogva megilleti. Ezért övé a tanító kinevezésének a joga is, hogy a földi boldogulásra való képesítés ne irányulhasson a közjólét ellen.

C.

Egyház.

Általános megjegyzés.

470. Mondottuk, hogy társaság is lehet nevelő. Az embereket két nagy társadalom fogja át: állam és egyház. Az államról már tudjuk, hogy nem lehet nevelő, tehát az iskola birtokosa sem lehet. Lássuk most az egyházat!

Célszerű lesz e címet két részre osztani. Az elsőben az egyház és iskola viszonyáról lesz szó, amennyire ezt a természetes ész világa mellett megismerhetjük és itt eltekintünk minden meghatározott egyháztól. A második részben a mostani természetfölötti rendet vesszük vizsgálat alá s a kath. egyház és iskola viszonyáról szólunk.

a.

Az egyház és iskola viszonya.

Az egyház joga az iskola körül.

471. Az egyház célja az embereket az örök boldogság felé vezetni és az iskolának az a célja, hogy az örök boldogság megnyerésére képesítsen. Ebből következik, hogy az egyház valamely viszonyban van az iskolával. Miben áll ez a viszony?

a) Az emberek azért tömörülnek egyházba, hogy az örök boldogságra való törekvésükben vezető, segítő és támaszt nyerjenek. Tehát az egyház vezet és örködik mindabban, ami az örök boldogság megnyerését célozza. Tehát örködik az iskolák fölött is, vagyis **az egyháznak minden iskola fölött felügyeleti joga van.**

b) **Az egyháznak az iskolakényszer joga is megvan,** bár nincsenek kényszerítő eszközei, hanem csak lelkiismeretben kötelez.

Az egyház felügyeleti jogáról.

472. a) Az egyház afölött örködik, hogy az iskolák az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesítsenek. Mivel ez az iskolai nevelésnek a lényege, de ez egyúttal lényege a földi boldogságra való képesítésnek is, hiszen az iskolában mindent ama célnak rendelünk alá, hogy a földi boldogulásra való képesítésen át a földi boldogságra képesíthessünk, de csak azért, hogy az embert a végső cél megnyerésére képesíthessük, azért az egyház felügyeleti jogához tartozik mindaz, ami a nevelés lényegére s a földi boldogság lényegére vonatkozik. Tehát az egyház felügyeleti jogához tartozik: a) a vallásos élet tárgyainak, valamint mennyiségüknek és minőségüknek a meghatározása; b) a földi boldogulást célzó ismereteknek az ellenőrzése, hogy ne legyenek ellentétben a nevelés lényegével; c) a tanítványoknak a vallás gyakorlatainak való kötelező megjelenése; d) az állam megszabja, hogy a földi boldogulást célzó ismeretekből legalább is mi és mennyi tanítandó az egyes iskolákban, de az egyház mondja meg, hogy az ismeretek mennyi időn át taníttassanak. Más szavakkal: az egyház határozza meg az egyes tárgyak óraszámát és ad tanterveket. Ez természetes is. Ha az egyház az iskolai nevelés lényegére ügyel fel, akkor a lényeg megvalósítását célzó eszközöknek miként való alkalmazása szintén az egyház felügyeleti jogához tartozik. Már pedig az óraszám és tanterv azt mondja, hogy a földi boldogulás ismereteit miképpen illesszük a nevelés lényegébe. (E fontos dologról a különös neveléstanban részletesen szólunk.) e) A tanító magaviselete szintén az egyház felügyeleti jogához tartozik, mert példájával is nevel, sőt hatásosabban, mint szavával, hiszen a nevelés képviselője a példa.

b) Az egyház felügyeleti jogához más is tartozik. Az iskola nem lehet az államé, mert nem a nevelés lényege fölött örködik, hanem csak a lényegnek alárendelt elem, t. i. a földi boldogulás életformáira vonatkozó ismeretek fölött van felügyeleti joga. Ezért **az állam nem vonhatja felelősségre a tanítót, csak felelősségre vonathatja** (t. i. az egyház által). De az egyház már felelősségre vonhatja a tanítót minden egyes cselekedetért, mely a nevelés lényegével a legcsekélyebb vonatkozásban is van, mert a tanítónak minden szava és tette a nevelés lényegét köteles

szolgálni, ha közvetve is, a nevelés lényege fölött pedig az egyház örökdik. Tehát felelősségre vonhatja a tanítót azért is, ha az állam által meghatározott előírásokhoz nem alkalmazkodik, mert ez mind befolyásolja a nevelés lényegét. Így azután **az egyház minden tekintetben rendelkezik a tanítóval:** a vallásos nevelésben teljesen, a gyakorlatias nevelésben pedig legalább is annyiban, amennyit az állam felügyeleti jogánál fogva előír.

c) **Az egyház nemcsak rendelkezik a tanítóval, hanem az iskolában rendezkedik is.** Ez természetes, hiszen ez utóbbi az előbbieknél a következménye.

Tehát **az egyház felügyeleti jogának a terjedelme: szabadon rendelkezik a tanítóval és szabadon rendelkezik az iskolában.** Ebből következik, hogy *az egyház felügyeleti joga sokkal terjedelmesebb, mint az államé.*

473. Lássuk most az egyház és állam felügyeleti jogának egymáshoz való viszonyát.

Az egyháznak felügyeleti joga van minden iskola fölött, de az államnak is. Hogyan egyeztethető össze ez a kettő?

Az iskola bizonyos tekintetben mind az egyház, mind az állam jogkörébe tartozik, mégis jogösszeütközés nem lehetséges, mert mind a kettőnek a jogait a természetjörvények szabályozzák, a természetjörvények pedig nem ellenmondók.

a) Az állam mindenekelőtt megköveteli, hogy az iskola valóságosan neveljen és itt olyannak adja át a teret, aki erre illetékes. Ez az egyház.

b) Az egyház megköveteli, hogy az iskola a földi boldogulásra is képesítsen. De itt már az államhoz fordul, hogy ő mondja meg, melyek a földi boldogulásnak megfelelő ismeretek minden iskolafajtánál, mert erre meg az állam illetékes.

c) Ha az egyház azt veszi észre, hogy a tanító nem teszi meg kötelességét a tanítás vagy példa terén, illetőleg nem úgy teszi, amint elő van írva, akkor felelősségre vonja őt, megbünteti s azután átadja az államnak, hogy az is büntesse meg, mert az a tanító, ki az iskolában nem teszi meg kötelességét, nemcsak a tanítványok ellen vétkezik, hanem a közjólét ellen is.

d) És ha az állam veszi észre, hogy a tanító nem tartja meg az ő előírásait, akkor felelősségre vonhatja az egyház által s azután még ő is megbünteti a tanítót. Tehát a hanyag és lelkiismeretlen tanító kétszeres büntetésben részesül.

Van-e létjogosultsága az egyházi iskolának?

474. Még mindig nincs eldöntve, hogy van-e létjogosultsága az egyházi iskolának?

Az egyház szabadon rendelkezik a tanítóval és szabadon rendezkedik az iskolában. Ez a minden tekintetben való szabad rendelkezés és szabad rendezkezés azt mondja, hogy **minden**

iskola az egyház tulajdona.¹ Az egyháznak az iskolák fölött való felügyeleti joga oly terjedelmes, hogy összeesik birtoklási jogával.

475. Hogy mindegyik iskola az egyház tulajdona, azt a felügyeleti jogtól függetlenül is bebizonyíthatjuk.

a) Az egyház társaság s azért csak akkor felelhet meg céljának, ha intézményei is vannak, melyekkel az örök boldogság felé vezetheti az embereket. Ez intézményeket a társadalmi viszonyok hozzák létre, alakítják és fejlesztik és egyenesen az Isten dicsőítését s az örök boldogság megnyerését célozzák, ami által a közjólétre is befolyással vannak, azt emelik és irányítják.

A különböző intézményeket a társadalmi viszonyok alakulása hozta létre és fejleszté. Ha valamely intézmény csakis a földi boldogulást, vagyis a közjólétet tekinti céljának, akkor az állam birtokába kerül és ha legfőbb célja az örök boldogság megnyerhetésén dolgozni, akkor az egyház tulajdonába megy át. Amint a társadalom alakult és fejlődött, később szükségesnek bizonyult az iskola is, mint intézmény, mely hosszú időközön át a fejlődés mai fokára jutott és a társadalmi szükségletek szerint mai fajtáira tagozódott. És mely célból jött létre az iskola? Ama célból, hogy az egyes ember a változott boldogulási föltételek között is elérhesse végső célját. Tehát az iskola céljai között, bár csak mint közbeeső cél, tehát mint eszköz az is szerepel, hogy az embert a társadalomba beállítsa. És mert ez nagyon közélről érinti a közjólétet, azért az *iskola az állam felügyeleti jogához tartozik*. De az iskolának nem ez a legfőbb célja. Az iskola legfőbb célja az, hogy az embert végső céljára képesítse s ezért **az iskola egyházi intézmény**. Ebből következik, hogy **az iskola csak az egyház tulajdona lehet**.

b) Az iskola lényege az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés és ez az egyház célja is. Most az a kérdés, hogy az egyház és iskola párhuzamosan haladnak-e egymás mellett, vagy egyik a másikba van foglalva?

Az emberek korábban alkottak egyházat, mint létesítettek iskolákat. Ha tehát az iskola mint intézmény későbbi keletű az egyháznál mint társadalomnál, de azonos céljuk van, akkor nem haladhatnak párhuzamosan egymás mellett, hanem az intézmény benne van a társadalomban, mert az lehetetlen, hogy az intézmény foglalja magában a társadalmat. Tehát **az iskola benne van az egyházban**, vagyis **az iskola az egyház tulajdona**.

c) Az egyház célja az embereket az örök üdvösség felé vezetni. És mert az örök boldogságra való törekvés az ember

¹ „Dem Begriff nach gehört die Erziehung eigentlich zu dem Gebiet, das die Kirche als ihre Domäne betrachtet und zu betrachten nicht umhin kann, zum Gebiet der cura animarum, der Seelen — und Sittenleitung.“ (Paulsen: Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung. 172. oldal.)

minden cselekedetét átfogja, azért az egyház mindazt parancsolja vagy tiltja, amit az ember értelmes természete parancsol vagy tilt. Ugyanezt teszi az iskola is. De e tekintetben is van különbség egyház és iskola között. Az egyház keresi és kutatja, hogy mit kell tennie és mit kell kerülnie az embernek az örök boldogság érdekében, míg az iskola a már kész és megtalált igazságot tanítja és gyakoroltatja. Az iskola nem kutat, hanem a készet csak közli. Tehát az iskola az egyház tanítása után igazodik és hogy igazodhasson, az egyház rendelkezéseihez kell alkalmazkodnia. Tehát **az iskola nem egyéb, mint az egyházhoz tartozó intézmény, vagyis az iskola az egyház tulajdona.**

476. Még egy kis nehézséget kell eloszlatnunk. Mondottuk, hogy az egyház eszköz a neveléshez viszonyítva. De azt is mondottuk előbb, hogy az iskola, amelyben a teljes lényegű nevelés folyik, az egyház tulajdona s azért az egyház az iskolát mint eszközt használja fel. Hogyan egyeztethető össze ez a kettő?

Felelet. E két állítás között nincs ellenmondás. U. i. az iskola a nevelés eszköze, mert a nevelés tökéletesítéséért keletkezett. Mivel pedig az iskola ura az egyház és az egyház eszköze a nevelésnek, azért az egyház az iskolákat állítja a nevelés szolgálatába. Szabatosabban: **az egyház a mai változott viszonyok között az iskolák által lesz a nevelés eszköze.**

477. Lássuk a következő következtetést: Minden intézmény abban a társadalomban van, amelynek célja az intézmény célját, t. i. az intézményt meghatározó célt magában foglalja. Az intézmény a nála alacsonyabb célú társadalomban nem lehet.

De az iskola célját az egyház foglalja magában, tehát az iskola az egyházban van, vagyis az iskola az egyház tulajdona.

E következtetésben a föltétel és középtétel biztos ismeret; továbbá a következtetés menete is helyes, következésképpen **az is biztos ismeret, hogy az iskola az egyház tulajdona.**

478. Az iskola az egyházé, mindazáltal az államnak megvan a felügyeleti joga az egyházi iskola fölött. **Az egyház köteles az állam jogos és észszerű előírásait iskoláiban keresztülvezetni és köteles iskoláiban teret adni az államnak, hogy előírásainak végrehajtását ellenőrizhesse.**

Midőn az állam az egyházi iskolák fölött felügyeletet gyakorol, ezzel nem az egyházat őrzi ellen, mert az lehetetlen, hogy az alacsonyabb célú társadalom a magasabb célúnak felügyelője legyen. Ezzel az állam a tanítót mint állampolgárt őrzi ellen, hogy megteszi-e a közzététel érdekében azt, amire önként vállalkozott.

479. Mondottuk már, hogy az iskola a szülőké; most pedig azt mondjuk, hogy az iskola az egyházé. Hogyan lehetséges ez?

Mindaddig, míg nem beszéltünk egyházzal, nem mondhattuk, hogy az iskola az egyházé. Mindaddig, míg az emberek nem

társulnak egyházba, addig az iskola teljesen a szülőké, a tanító a szülők megbízottja. És midőn az emberek egyházba tömörülnek, akkor mindama dolgok, melyek a társadalom fejlődése folytán keletkeznek s az örök boldogság megnyerhetésével a legszorosabb viszonyban vannak úgy, hogy egyenesen az örök boldogság megnyerhetéseért vannak, az egyház tulajdonába mennek át. Lássuk ezt kifejtve!

Az emberek egyházat alkotnak, hogy az örök boldogságra való törekvésükben vezetőt kapjanak. Tehát az emberek az egyházalkotás által megbízták az egyházat, hogy őket az örök boldogság felé vezesse. Később a társadalom fejlődésével iskolák keletkeztek, melyeknek szintén az örök boldogság felé való vezetés a céljuk és szintén megbízás folytán. Az iskoláknak adott megbízás a kiskorúak vezetésére szól, az egyháznak adott megbízás pedig a nagykorúakra és kiskorúakra egyaránt vonatkozik, következésképp **az iskola az egyházban van.** Midőn az emberek az egyházalkotás terére léptek, akkor az egyházat mindamaz intézmények vezetésével megbízták, amelyek az idők folyamán keletkezni fognak, hogy az embereket az örök boldogságra vezessék. Így az iskolák megbízás folytán lesznek az egyház tulajdonai. **Az iskolák a nevelés jogán a szülőkéi s a szülők megbízása folytán az egyházéi.**

Midőn az emberek egyházat alkotnak, ebben egyúttal benne van az egyház részére ama megbízás is, hogy akkor, ha a társadalom fejlődése szükségessé teszi, a kiskorúakat iskolákban nevelje. Tehát **az egyház a szülők megbízása folytán nevelő s e megbízás erejénél fogva veszi birtokába az iskolákat.** Azonban e megbízást nem úgy kell értelmeznünk, mintha az valami szerződésen vagy hallgatólagos beleegyezésen nyugodnék. Amint az emberek oly társadalmat alkotnak, mely az örök boldogság felé vezeti az embereket, tehát egyházat alkotnak, akkor a szülők megmaradnak a nevelés jogában, de a nevelés végrehajtásának egyes eszközei, amelyek mint intézmények a társadalom fejlődése folytán keletkeznek, az egyházat illetik meg a neveléssel való megbízás miatt. Ezt más szavakkal így mondjuk: **az iskola az egyházalkotás természeténél fogva az egyházé.**

A mondottakból következik, hogy **a tanító az egyház megbízottja és alkalmazottja.**

480. Mivel a szülő mindig nevelője marad gyermekének és a nevelés természetes joga neki, azért az iskola még az egyházalkotás után is a szülőké. De az iskola az egyházalkotás természetéből származó megbízás folytán az egyházé is. **Az iskola természetes tulajdonosai a szülők és az egyházalkotás természeténél fogva pedig az egyház is birtokosa az iskolának.** Mivel pedig az egyháznak az iskolák fölött való birtoklási joga a szülők természetes nevelői jogának a leszármazottja, azért az egyház az iskolák fölött való birtoklási jogával csak segíti a szülőket a nevelésben. Ebből következik, hogy az egyháznak az iskolák

fölött való birtoklási joga nem semmisíti meg a szülőknek az iskolák fölött való jogait; ellenkezőleg tökéletesíti ama jogának gyakorlását, hogy az iskolát ellenőrizték és vezetőjét szükség esetén felelősségre vonják. Tehát a szülők az egyházalkotás után is gyakorolják az iskola ellenőrzésének és a tanító felelősségrevonásának a jogát, de már az egyház utasításai és rendelkezései szerint. Ott, ahol a szülők erre képesek s a viszonyok és körülmények megengedik, a szülők az egyház által előírt törvényes formák között felügyelnek az iskolára, ellenőrzik a tanítót, befolyanak a tanítóválasztásba s a tanító felelősségrevonásában is résztvesznek. Ez történik a népiskolánál az *iskolaszék* intézménye által. De a többi iskolánál mindezt az egyház vagy maga végzi, vagy — ha a társadalom már annyira fejlődött — az egyházi társadalom bevonásával, mondjuk ezt jobb elnevezés híján autonomiának, mert a szülők különböző okokból képtelenek erre. Erre az egyháznak az a jogcíme, hogy az emberek egyházat alkottak és ez teljes jogcím, mert az egyházalkotás természetében van.

A mai egyházak és az iskola.

481. Eddig az egyházzal általában volt szó. Most azt fogjuk keresni, hogy milyen viszony van a mai egyházak és az iskola között. Midőn e kérdésre felelünk, egyház alatt a mostani egyházak mindegyikét értjük, *csak a kath. egyházat nem*, mert róla külön szólnunk, mivel isteni alapítás.

Az egyháznak az iskolára vonatkozó jogait az egyházalkotás természetéből vezettük le. Mivel pedig az egyházalkotás természete a mostani egyházaknál is az, mi az általában vett egyháznál, azért a mostani egyházakat az iskolákra vonatkozólag mindama jogok megilletik, amelyek az általában vett egyházat. Ezért **az iskola az egyházé; az egyház szabadon rendezkedik az iskolában és szabadon rendelkezik a tanítóval.**

482. Ha azonban azt venné észre az állam, hogy az egyház valahol ellene tör, tehát a közjólét ellen cselekszik iskoláival, akkor joga van az államnak a közjólét ellen cselekvő összes egyházi iskolákat bezárni s helyettük állami iskolákat állítani, illetőleg azokat állami iskoláknak nyilvánítani.

Midőn az állam valahol megfosztja az egyházat egyes iskoláitól, akkor az egyház megszűnik birtokosa lenni amaz iskoláknak, de felügyeleti jogát a vallásos nevelés fölött nem veszíti el. A vallásos nevelés fölött továbbra is felügyel, de nem rendezkedik az iskolában és nem rendelkezik a tanítóval, tehát a tanítót felelősségre sem vonhatja, csak felelősségre vonathatja az állam által. Röviden: oly viszonyba kerül az egyház az iskolával, mint volt vele előbb az állam.

Midőn az egyház valahol egyes iskolák fölött birtoklási jogát elveszíti, ez azon a vidéken büntetésként szerepel, következésképp az egyháznak ezen iskolák fölött való birtoklási jogának

elvesztése csak bizonyos időre szól. És ekkor az állam nem az egyházat bünteti, hanem az egyház híveit mint állampolgárokat, mert az állampolgárok vannak hatalma alatt.

Még megjegyezzük, hogy midőn az állam egyes iskolákat államiaknak nyilvánít, minden egyes iskolánál külön-külön kell kimutatnia, hogy mi okból lett állami.

Egyház-állam.

483. Lehetséges-e az, hogy az állam és egyház összeolvadjon, vagyis az egyház átveszi az állam céljait is, tehát az állam beolvad az egyházba, vagy az állam veszi át az egyház céljait is, tehát az egyház olvad az államba. Az ilyen egyház-állam, illetőleg állam-egyház az ókorban általános volt és legtökéletesebb volt a zsidóknál, bár itt isteni intézkedés folytán.

Ha a természetes rendet tekintjük, akkor az ilyen összeolvadásban nincs ellenmondás, tehát lehetséges. Más kérdés azonban az, hogy az így összeolvadt állam-egyházban vagy egyház-államban melyik a vezető: az állam-e, avagy az egyház.

A természetes rendben mind az állam, mind az egyház az Istentől ered az emberi természet társas jellegének megteremtése által. Az ember társas jellegénél fogva másokkal tömörül és természetes, hogy elsősorban végső célja érdekében, mert e tömörülés a földi élet helyes és okos felhasználása miatt van, ami a végső cél nélkül lehetetlen. Azonban a végső cél elérése, illetőleg a földi élet helyes és okos felhasználása a földi javakon át történik és ezért a földi javakról való szervezett társadalmi, tehát állami gondoskodás csak eszköz végső célunkhoz viszonyítva. És mert a cél és eszköze összetartozó dolgok, azért a természetes rendben sem egyház, sem állam nem keletkezett volna, hanem oly szervezett társadalom, amely egymagában valósította volna meg az állam és egyház céljait.¹ Nevezzük e szervezett társaságot **egyház-államnak**. A mondottakból következik, hogy **a természetes rendben az összes iskolák birtokosa az egyház-állam lett volna.**

Az ember nemcsak a természetes rendben lett volna társas lény, hanem most is az. Ha tehát a hívek jóhiszeműen vannak egyházukban, vagyis Istentől alapított természetfölötti társaságot nem ismernek, akkor a természetes ész világa mellett más szervezett társadalom nem lehetséges, mint egyház-állam. Tehát

¹ „Si consideramus civitatem in statu naturae purae, in quo nulla existit societas perfecta supernaturalis seu Ecclesia, civitas est simpliciter societas suprema, cuius est curam gerere circa beatitudinem imperfectam huius vitae, qua mediante homo attingat beatitudinem perfectam (naturalem) in vita futura. Quapropter in hoc ordine ad societatem civilem etiam cura religionis et cultus divini publici spectasset. Hominis enim, ut animalis rationalis socialis, est colere Deum non tantum privatim, sed etiam publice et socialiter.“ (J. Gredt: Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae.² II. kötet, 1912, 405. oldal.)

ma is lehetséges egyház-állam. És ha van ilyen egyház-állam, akkor **ez az egyház-állam az összes iskolák birtokosa.**¹

Az állam mint állam, tehát mint földi cél megvalósítására irányuló szervezett társadalom nem lehet az iskolák birtokosa. De ha az állam (a jóhiszeműséget föltételezve) nem ismer Istentől alapított természetfölötti társaságot, akkor köteles az egyház céljait is megvalósítani s mint egyház-állam birtokosa az iskoláknak. Az ilyen állam iskolák fölötti birtoklási joga onnan származik, hogy egyház is.

b.

A kath. egyház és iskola viszonya.

A kath. egyház mint nevelő.

484. A kath. egyházat Jézus Krisztus, tehát egy Isten alapította. Senkinek sem mondotta Jézus: menjetek és tanítsatok minden népeket, senkinek másnak, csak a kath. egyháznak. Jézus egyházára bízta tanításának megőrzését és terjesztését, valamint a kegyelmi eszközöket is, hogy az embereket egyenkint és összesen megszentelje és üdvözítse. Tehát **a kath. egyház minden embernek egyenkint és összesen nevelője, tanítója és megszentelője.**

A kath. egyház nevelője az embernek, de nem természetes módon, sem megbízás folytán, hanem Jézus Krisztus, tehát egy Isten rendelkezése által. **A kath. egyház természetfölötti módon nevelője az embernek.**²

Az egyházalkotás az emberi természet szükséglete s enniben a kath. egyház is az egyházalkotás természeténél fogva nevelője az embernek. Azonban Jézus Krisztus a kath. egyház megalapításával megmutatta az egyházalkotás igazi útját és megjelölte, hogy melyik az igazi egyház, ami által minden más egyház létjogosultsága megszűnt (vagyis ha valaki katolikus, akkor más egyházba nem léphet át bűn nélkül és a másvallású köteles a kath. egyházba lépni, ha megismeri igaz voltát). Így az emberi természet által követelt egyház minden joga és kötelessége a kath. egyházra szállt át. De Jézus még más természetfölötti jogokkal és kötelességekkel is felruházta egyházát, hogy minél jobb és biztosabb vezetők legyen az örök boldogságra.

A kath. egyház természetes társaság, amennyiben az egyházalkotás természetünk szükséglete s ezért **a kath. egyház az egyházalkotás természeténél fogva nevelőnk.** Azonban a kath. egyház természetfölötti társaság is, mert Isten a megalapítója és szervezője, bár természetünk hajlamain és szükségletein nyugszik s ezért **a kath. egyház természetfölötti módon is nevelője az embernek.** Fő és legjellegzetesebb vonása a kath. egyháznak a természetfölöttiség. A kath. egyháznak egyenes és közvetlen megalapítója és szervezője az Isten, ki ezt a munkát nem a természet által, hanem személyesen végezte s ezért **a kath. egyháznak fő jogcíme a neveléshez a természetfölöttiség.** És mert az egyházalkotás az emberi természet szükségletein és hajlamain nyugszik, továbbá a természetfölötti rend nem rontja le a természetes rendet, hanem rajta épül föl, azért **a kath. egyháznak a neveléshez való természetfölötti joga magában foglalja az egyházalkotás természetéből származó szülői megbízást is, még pedig isteni parancs folytán.**

¹ Alistali Farkas Jakab protestáns pap és tanító 1652-ben megjelent „De Scholis” című művében azt fejtegeti, hogy az iskola az államnak és egyháznak közös ügye s ezért mindkettő közösen tartja fenn az iskolákat. De ha az állam idegen az igaz vallástól (ez alatt a protestáns vallást érti), akkor az iskola egyedüli birtokosa az egyház.

² Linus Bopp is azt mondja, hogy Jézus Krisztus új nevelési szervezetet létesített, midőn a kath. egyházat megalapította. (Die erzieherischen Eigenwerte der kath. Kirche. 1928, 309—310 oldal.)

485. A kath. egyház csálhatatlan hit és erkölcs dolgában és csálhatatlan az Isten dicsőítéséhez, valamint az örök boldogság megnyeréséhez szükséges eszközök megjelölésében, következésképp **a legjobb nevelő is a kath. egyház.**¹

Jézus Krisztus a kath. egyházra bízta tanításának megőrzését, terjesztését és a kegyelmi eszközöket s ezért **a hivatásos kath. nevelőknek is — a szülőknek, tanítóknak — az egyház által ajánlott, sőt parancsolt úton kell haladniuk nevelésükben.**

A kath. egyház a legjobb nevelő. Minden más nevelés a kath. nevelésen kívül a legszerencsésebb esetben az embernek csak egyes jó tulajdonságait fejleszti naggyá; de oly mindenoldalú és harmónikus kifejlesztést, amely teljesen megfelel az Isten által kiszabott rendeltetésnek, csak a kath. nevelés adhat. Ez természetes is. Egyedül a kath. egyház van birtokában a kegyelmi eszközöknek, amelyekkel a legtökéletesebb nevelés eszközölhető. Ez eszközök közül ne említsünk meg mást, csak az Oltáriszentséget. Ezi a kath. nevelésen kívül minden más nevelés nélkülözi; pedig micsoda hatalmas eszköz ez a nevelés kezében! Ami szépség, nagyszerűség és hősiesség van a kath. egyházban, az mind az Oltáriszentség eredménye.

A kath. egyház a földi boldogságot és a közjólétet tekintve is a legjobb nevelő. U. i. a földi boldogság nem más, mint a földi élet helyes és okos felhasználása végső célunkra való tekintettel. Minél tökéletesebben törekszünk végső célunk felé, annál tökéletesebb földi boldogságunk is. Már pedig a fentebb mondottak szerint a végső célra való legtökéletesebb képesítést a kath. egyház adja, tehát ő adja a földi boldogságra való legtökéletesebb képesítést is. — Ami pedig a közjólétet illeti, ennek alapja és nélkülözhetetlen föltétele a vallás. Minél tökéletesebb a vallás és minél tökéletesebben gyakorolják, annál tökéletesebb a közjólét. Már pedig a kath. vallás a legtökéletesebb vallás és a vallásosságra való képesítés a legtökéletesebb módon a kath. egyházban történik.²

486. Mivel a kath. egyház nevelője az embernek s az iskola is nevelési intézmény, azért lássuk még, hogy milyen viszony van a kath. egyház és iskola között.

A kath. egyház is egyház s ezért mindama jogok megilletik, amelyek az egyházalkotás természetéből az egyházat megilletik. Tehát **a kath. egyháznak van birtoklási joga az iskolák fölött és szabadon rendezkedik iskoláiban, szabadon rendelkezik tanítóival.**³ Azonban a kath. egyház természetfölötti társaság és a neveléshez való fő jogcíme természetfölöttiségében van. Ezért mi is a kath. egyháznak az iskolához való viszonyát természetfölöttiségéből fogjuk levezetni.

A kath. egyház felügyeleti joga.

487. A kath. egyház Jézus Krisztus, tehát egy Isten rendelkezéséből minden

¹ Hogy a kath. egyház a legjobb nevelő, azt elismerik azok is, kik távol állanak tőle. Pl. Jules Payot így nyilatkozik: „A XVII. században és a XVIII. század egy részében kétségtelenül a vallás uralkodott a lelkeken: az akarat nevelésének kérdése nem léphetett előtérbe a maga egész általánosságában: azok az erők, amelyekkel a kath. egyház, ez a példátlanul álló jellemnevelő, rendelkezett, elégségesek voltak arra, hogy a hívők életének célját és irányát nagy körvonalakban megadják.“ (Az akarat nevelése. Fordította: Weszely Ödön. 2. kiadás, 1912. Előszó.)

² „Nincsen tökéletes és teljes nevelés, mint csak a keresztény nevelés.“ (XI. Pius körlevele 1929. év december 31. Szent-István Társulat kiadása. 6. oldal.)

³ Nekünk nem szabad megengednünk az államosítást. „Előbb lemondhatunk templomainkról, mint iskoláinkról. Mert oltárt szükségből állíthatunk az iskolában is; de ha nem lesznek iskoláink, csakhamar elfogynak hiveink is, üresek lesznek templomaink.“ (Mihályfi Ákos: Az igehirdetés. 1927, 366. oldal.)

embernek együttvéve és minden embernek külön-külön nevelője és megszentelője. Mi következik ebből? Mivel a nevelésben a leglényegesebb rész az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítés és ez Jézus parancsa szerint a kath. egyház kötelessége; továbbá az iskola a nevelés teljes lénységét végzi, csak hogy különös feladata a földi boldogulás egyes föltételeire való képesítés is, azért **a kath. egyháznak mindamaz iskolák fölött van felügyeleti joga, amelyekbe kath. gyermekek és ifjak járnak.** Ez a felügyeleti jog nemcsak arra terjed ki, hogy a kath. gyermekek (ifjak) a megfelelő óraszámban tanulják-e a vallástant, hanem annak az iskolának egész nevelési rendszerére. Ha a kath. egyház, illetőleg képviselője azt venné észre, hogy valamely iskola nevelési rendszere ártalmas a kath. gyermekekre (ifjúra) végső célja elérésében, akkor a szülő az egyház parancsára köteles kivenni gyermekét amaz iskolából és őt máshol helyezni el.¹ Jézus, tehát egy Isten adta a kath. egyháznak ama hivatást és hatalmat, hogy a lelkek üdvén munkálkodjék. Ezért, ha az egyház egyeseknek vagy mindnyájunknak valamit parancsol a lelkek érdekében, nekünk gyermeki alázattal engedelmeskedniünk kell.

488. A kath. egyházat nemcsak az iskolák fölött illeti meg a felügyeleti jog, hanem a neveléstudomány fölött is.

A kath. egyház nevelő, még pedig a legjobb nevelő és természetfölötti jogon nevelő. A kath. egyház az egész emberiség nevelője. Továbbá a neveléstudomány nagyon szoros viszonyban van a bölcsellettel, hiszen ennek alárendelt tudomány; a bölcsélet révén összeköttetésben van a természetes teológiával és ennek révén a természetfölötti teológiával. A nevelés az ember végső célját tartja szem előtt s ezért sohasem szabad olyant tanítania, ami e céllal ellenkezik vagy elérését gátolhatja. A neveléstudomány majdnem teljesen benne mozog a hit és erkölcs birodalmában s mert e tekintetben nem csálhatatlan, azért könnyen tévedhet. Mindegyik kath. nevelőnek kötelessége a kath. egyház útmutatása szerint cselekedni; de akkor a neveléstudománynak is ahhoz kell alkalmazkodnia, amit az egyház tanít. **A kath. egyháznak joga van ellenőrizni a neveléstudományt, hogy tévedésekbe ne essék, azaz ne tanítson hitelleneset vagy erkölcselleneset.**

Ez az ellenőrzés nem fosztja meg a neveléstudományt önállóságától, csak a hitbeli és erkölcsi tévelyektől menti meg. A neveléstudomány tovább kutat-hat és fejtegethet, kereshet és vizsgálódhat. Az egyház csak arra vigyáz, hogy a neveléstudomány a hit és erkölcs dolgában az igazság határai között mozogjon és hogy a neveléstani vélemény ne legyen ellenmondásban a természetfölötti ki nyilatkoztatással s a természetes erkölccsel, vagy következményeiben ne vezessen ellenmondáshoz.

Az egyház úgy gyakorolja felügyeleti jogát a neveléstudomány fölött, hogy akkor, ha valamely neveléstani mű megjelenik s ez hit- vagy erkölcselleneset tanít, híveinek megtilthatja e könyv olvasását, illetőleg olvasását engedélyhez kötheti. Híveit pedig arra kötelezheti, hogy minden neveléstani mű kiadásához, mely bele nyúlik a hit és erkölcs birodalmába is, engedélyt kérjék ki, illetőleg a munkát egyházi cenzurának vessék alá.

¹ Az 1374. kánon így szól: „Pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mixtas, quae nempe etiam acatholicis patent, ne frequentent. Solius autem Ordinarii loci est decernere . . . in quibus rerum adiunctis tolerari possit, ut eae scholae celebrentur.“ — Az 1381. és 1382. kánon kötelességévé teszi a püspököknek, hogy felügyeljenek az összes iskolákra, nehogy bennük hitelleneset tanítsanak, vagy ilyesmi történjék. — „Ezenkívül elidegeníthetetlen joga az Egyháznak s egyúttal fölmentést nem tűrő kötelessége, hogy fiainak, a híveknek nevelését ellenőrizze, bármilyen intézetben, nyilvános vagy magánintézetekben történjék is az, nemcsak az ott nyújtott vallástanítás, hanem minden más tudományszak vagy irányelv ügyében, amennyiben azok a vallással és erkölccsel összefüggnek.“ (XI. Pius körlevele 1929. év december 31-én. Szent-István-Társulat kiadása. 12. oldal.)

Van-e létjogosultsága a kath. iskolának?

489. A kath. egyház is egyház és mert az iskola az egyház tulajdona, azért **a kath. iskolának van létjogosultsága.** De a kath. egyháznak a legjellemzőbb vonása a természetfölöttiség s ezért a következőkben iskolához való jogát természetfölötti jellegéből fogjuk levezetni.

490. a) Midőn Jézus Krisztus megalapította a kath. egyházat, ezzel minden más egyház létjogosultságát megszüntette, vagyis a kath. ember csak halálos bűn árán hagyhatja el egyházát és a másvallású, ha megismeri a kath. egyház igaz voltát, köteles a kath. egyházba lépni. Csak egy igaz egyház van s ez a kath. egyház, amely egyúttal természetfölötti is, mert megalapítója, még pedig közvetlen megalapítója és megszervezője maga az Isten, ki ezt a munkát személyesen végezte. Ezzel a kath. egyház mindama jogok birtokába lépett, melyek az egyházat a természetes rendben megillették volna, még pedig természetfölötti úton és még más természetfölötti jogokat is nyert.

A kath. egyház természetfölötti jogon nevelő és a nevelés irányítója. Mivel pedig mindegyik iskola lényegesen nevelési intézmény, azért **a kath. egyháznak minden néven nevezendő iskolához van birtoklási joga.**¹

b) Mondottuk már, hogy a szülők nevelési jogában némi természetfölöttiség is van a katolikusoknál. Jézus Krisztus a házasságot szentség méltóságára emelte, s ez által a szülők nevelési jogát is magasabbra emelte, mint volt. Így azután a szülők nevelési jogában bizonyos természetfölöttiség is van.

Midőn a szülők egyházat alkotnak, az iskola az egyház tulajdona lesz, mert az egyházalkotás természete szerint a szülők megbízzák az egyházat, hogy az iskolákat igazgassa és kormányozza. Azonban a mostani természetfölötti rendben, mert a szülők nevelési jogában természetfölöttiség is van, csak az az egyház mondhatja magáénak az iskolát, amelyik a neveléshez való jogát szintén természetfölötti jogra képes visszavezetni. Mivel pedig a kath. egyház az egyedüli egyház, amely a neveléshez való jogát természetfölötti jogból is származtathatja, sőt ez a fő jogcíme a neveléshez, azért **a katolikusok által látogatott iskola a kath. egyháznak jogos tulajdona.**²

¹ „Mögen die Gegner darüber spotten, so viel sie wollen, es bleibt doch stetshin wahr, dass die Kirche ein göttliches und ein historisches Recht auf die Schule hat. Die Kirche hat die Schule geschaffen und das Schulwesen ausgebreitet schon zur Zeit, da der Staat der Schule apatisch und selbst hemmend gegenüberstand. Und die Kirche hat das Schulwesen vervollkommenet und die ganze kunstreiche Organisation desselben in's Leben gerufen, so dass der Staat als er Schulen zu gründen anfang, nur nachzuahmen brauchte, was die Kirche vorgemacht hatte. Das Recht der Kirche auf die Schule ist deshalb wohlbegründet, wie es nur irgend ein Recht sein kann.“ (F. J. Knecht: Die Staatserziehung ist in ihren Folgen verderblich. 1880, 37. oldal.)

² Az 1375. kánon így szól: „Ecclesiae est ius scholas cuiusvis disciplinae non solum elementarias, sed etiam medias et superiores condendi.“ Az 1379. kánon így szól: „I. §. Si scholae catholicae ad normam can. 1373. sive elementariae sive mediae desint, curandum, praesertim a locorum Ordinariis, ut condantur. 2. §. Itemque si publicae studiorum Universitates doctrina sensuque catholico imbutae non sint, aptandum ut in natione vel regione Universitas catholica condatur. 3. §. Fideles ne amittant adiutricem operam pro viribus conferre in catholicas scholas condendas et sustentandas.“ — J. Greßl pedig ezt mondja: „Cum societas supernaturalis seu Ecclesia actionem habeat immediatam in individuum per baptismum regeneratum, habet etiam ius educationis spiritualis. Quapropter etiam ius ei competit circa scholam et coactionem scholarem exercere potest ita, ut obliget parentes mittendi pueros in aliquam scholam ab ipsa approbatam. Ex quo derivatur, in praesenti ordine rerum etiam auctoritatem civilem, non quidem nomine proprio, sed nomine Ecclesiae, hanc coactionem exercere et parentes cogere posse, ut mittant

491. Lássuk ez igazságot részletezve.

a) A kath. egyház egyetemes társaság, amelynek minden embert magában kell foglalnia. Azonban míg az „egy akol, egy pásztor” állapot bekövetkezik, addig az egyház joghatósága csak tagjaira terjed ki. Ebből következik, hogy **mindamaz iskolák, amelyekbe csak katolikusok járnak, a kath. egyház tulajdonát alkotják.**

b) **A kath. egyház tulajdonába tartoznak azok az iskolák is, amelyekben a katolikusok többségben vannak.** U. i. az iskolai nevelés lényege az Isten dicsőítésére s az örök boldogságra való képesítés és ennek irányítása az Isten parancsa szerint a kath. egyház kötelessége, de legőköleletesebben is ő képes megvalósítani. És mert ez az iskolának a célja s benne a katolikusok vannak többségben, azért az iskola nevelési rendszere a katolikusok után igazodik, következésképp az ilyen iskola a kath. egyház tulajdona.

c) **Minden iskola, amely egykor a kath. egyházé volt, bár jelenleg kevesebb is benne a kath. tanítvány, mint a másvallású, a kath. egyház jogos tulajdona marad** azért, mert az a kath. egyházé volt s a kath. egyház az egyszer jogosan meghódított területet senkinek sem engedheti át önként; az erőszak pedig nem szentesít jogot s a kath. egyházból kilépni senkinek sincs jogában.

d) **Az oly iskolák, melyeket a kath. egyház vagy katolikusok alapítottak, szintén a kath. egyház jogos tulajdonához tartoznak,** éppen azért, mert ők alapították.

e) Hát kié az az iskola, amelyben a katolikusok kisebbségben vannak? Keresztényeknél vitán kívül áll, hogy a természetfölötti jog magasabb, mint a természetes jog és ugyanazon a területen a természetfölötti joggal szemben a természetes jog nem gyakorolható. Továbbá az összes keresztény egyházak végeredményben a kath. egyháztól való elszakadás által keletkeztek, amit ők maguk is elismernek. Végül soha senkinek sincs helytálló oka arra, hogy a kath. egyházat elhagyja s a történelem is azt bizonyítja, hogy az elszakadás alacsony indokokból történt. Így azután a többi keresztény egyháznak a neveléshez való joga nem alapszik természetfölötti jogon. Csak a kath. egyháznak van természetfölötti joga a neveléshez. Mivel pedig itt a többi keresztény egyház természetfölötti joggal áll szemben, azért nincs felügyeleti joga oly iskolák fölött, amelyekbe katolikusok is járnak. Tehát emez iskolák fölött csak a kath. egyház felügyelhet úgy, hogy irányítsa is a nevelést, vagyis emez iskoláknál is a kath. egyház felügyeleti joga összeesik birtoklási jogával. Ezért **mindegyik iskola, amelybe katolikusok is járnak, a kath. egyház tulajdona.**¹

Következmények.

492. Mind a kath. egyház, mind az állam az Istentől rendelt tökéletes társadalom, amelyek területükön föltétlen urak. Mindazáltal, hogy a két társadalom közül mindegyiknek más és más a célja, amelyet különböző eszközökkel érnek el, mégis bizonyos viszony van közöttük. E viszonyt szükségessé teszi: a) hogy ugyanaz az ember tagja a kath. egyháznak is, az államnak is; a hívő és polgár egy személy; b) a kath. egyház céljának elérésére való törekvéssel a közjólétet alapozza, a közjólét pedig az állam célja; c) az állam a társadalmi együtt-

pueros in scholas ab Ecclesia approbatas, quatenus eius est activitate suaovere actionem Ecclesiae.“ (Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae.² II. kötet, 1912, 408—409 oldal.)

¹ „Das erste und höhere Recht an die Kinder hat nicht der Staat, sondern nächst den Eltern die Kirche in der Weltordnung Gottes. Gott will, dass die Menschen, folglich auch die Kinder vor allem angeleitet werden, Gott zu dienen und dadurch ihre ewige Bestimmung zu erreichen. Diese Anleitung ist aber gerade die Aufgabe der Kirche; darum hat sie nach dem Willen Gottes auch den ersten Anspruch auf die Ausbildung und Erziehung der Jugend in den Schulen.“ (Alban Stolz: Erziehungskunst.^{9, 10} 1921, 290—291 oldal.)

élés védelmével és a közjólét támogatásával segíti az egyházat célja megvalósításában. Tehát a kath. egyház és az állam között bizonyos viszony van. E viszony szabályozója a természetes erkölcstörvény és mert a kath. egyhárról van szó, azért szabályozója még a természetfölötti kinyilatkoztatás is következményeiben. Így a következő igazságokat kapjuk:

a) **Az egész kath. országokban az összes iskolák igazgatásának és kormányzásának a joga a kath. egyházné,** természetes, hogy az állam felügyeleti jogának a tiszteletbentartásával.

b) **Amelyik keresztény országban a katolikusok többségben vannak, ott mindamaz iskolák, amelyekbe katolikusok járnak, a kath. egyház tulajdonát alkotják.**

c) **Amelyik keresztény országban a katolikusok kisebbségben vannak, ott mindaz szóról-szóra érvényes, amit a b) alatt mondtunk.**

d) **Ha nem keresztény országban (pl. Törökországban) a katolikusok kisebbségben vannak, akkor itt a kath. egyházat ama jogok illetik meg az iskolák fölött, amelyek megilletnék az egyházat a természetes rendben.**

493. Az iskola ura az egyház, ahol egyház alatt már nemcsak a kath. egyházat értjük. Azonban az iskola a nevelés tökéletesítője is, még pedig az által, hogy a földi boldogulás egyes föltételeit a nevelés rendszerébe állítja. A földi boldogulás a közjóléthez tartozik. És mert a közjólét legfőbb öre az állam, azért az államnak felügyeleti joga van minden rendű és rangú iskola fölött, amely jognál fogva bizonyos követelésekkel léphet föl minden iskolánál. Tehát az iskolánál bizonyos joga van az egyháznak és bizonyos joga van az államnak s e jogok szorosan összekapcsolódnak. Hogy tehát az egyház és állam között az összeköttetésnek még a lehetősége is elkerültesse az iskola terén és az iskola minél tökéletesebben megfelelhessen feladatának, tekintve az egyház és állam érdekét, azért legcélszerűbb a következőt tenni:

Az állam saját szervezetébe veszi föl mindazokat, akiket az egyház az iskolai nevelés végrehajtásával s az iskolák igazgatásával, illetőleg kormányzásával megbíz; viszont az egyház szintén a saját szervezetébe veszi föl azokat, akiket az állam az iskolák felügyeletével megbíz. Más szavakkal: **az egyház és állam közösen létesítenek oly szervet,** (mindegyik egyház az állammal külön-külön), **amely az iskolák mindennemű dolgát intézi s e szervezet irányítója és vezetője az egyház lesz,** mert övé az iskola. Így teljesen elkerülhető lesz az egyház és állam között a súrlódás, az iskola pedig meg fog felelni az egyház érdekeinek, az állam érdekeinek s az egyes ember érdekeinek.

A monditakból egyúttal következik, hogy **az iskolaügyet nem intézheti az országgyűlés,** hanem tőle függetlenül az előbb említett szerv.¹

¹ Tehát az egyház és állam szétválasztása ésszerűtlen dolog.

II.

Árvaház.

494. Sok gyermek van, akinek szülői elhalnak és gyakran a gyermeknek oly korában, amikor még nagyon is rászorul a nevelésre. Mit csináljunk e szerencsétlenekkel? Mivel az ember nevelés nélkül a társadalmi és állami rendet folytonosan veszélyeztet, azért az államnak kötelessége az árvákat összegyűjteni, ha nevelésükről nem gondoskodnak a rokonok vagy más emberek s őket az u. n. árvaházakban elhelyezni, hogy nevelés nélkül ne maradjanak.

Mi tehát az árvaház? Mindenesetre nevelési intézmény. De nevelési intézmény az iskola is. Ezért az árvaház fogalmában azt is meg kell mondanunk, hogy kiknek a nevelési intézménye. Tehát *az árvaház az apátlan-anyátlan gyermekek nevelési intézménye.*

495. Midőn az állam összegyűjti az árvákat az árvaházban, akkor valakit megbíz a neveléssel és mégis e valaki nem az állam megbízottja lesz, hanem tulajdonképen a szülők. A szülők meghaltak, tehát gyermekeik neveléséről nem gondoskodhatnak. Ezért az, akinek kötelessége a társadalmi közjólétről gondoskodni s ezen keresztül közvetve minden ember örök boldogságát is szem előtt tartani, összegyűjti az árvákat és elhelyezi őket. Ez pedig az állam. Az állam mintegy közvetítője a szülők akaratának, midőn az árvákat elhelyezi s így a megbízásnak, bár látszólagosan az államtól ered, forrása mégis a szülők természetes nevelői jogában van. A szülők haláluk miatt senkire sem bízhatták gyermekeiket, jobban mondva: nem neveztek meg meghatározott alanyt, ki nevelné gyermekeiket. De az, ki már volt szülő halálos ágyánál, tudja, hogy a szülő mennyire töpreng gyermekéért még utolsó perceiben is és legtöbbször e töprengés hosszabbítja meg halálküzdelmét. Ez azt jelenti, hogy a szülő akarja valakire bízni gyermekét, csak nem tudja, hogy kire bizza. Ekkor az állam nyújtja ki gondoskodó kezét és meghatározott alanyra bizza a gyermeket. A szülő is ezt akarta, csak nem tudta, hogy ki legyen ez a valaki, míg az állam e valakit meghatározott alanyban állítja a gyermek elé. Így az állam csak közvetítője a szülők akaratának. Tehát *az árvaházak nem lehetnek az állam tulajdonai.*

Az árvaházak tulajdonosa csak az egyház lehet, mert az egyház az a természetes társaság s a kath. egyház még ezen felül az a természetfölötti társaság, mely a nevelési intézmények tulajdonosa.

Még megjegyezzük, hogy az árvaházak minden dolgát az egyház és állam által létesített közös szerv, amelyről már volt szó, látná el.

III.

Mester, gazda.

496. A társadalmi állások különböző ismereteket követelnek s ezeket az iskola nyújtja. Igen ám csak hogy az iskola nem nyújtja, de nem is nyújthatja az összes ismereteket, amelyeket az egyes polgári foglalkozások megkövetelnek és még kevésbé nyújthatja az egyes foglalkozási ágaknak megfelelő készségeket. Sok foglalkozási ág olyan, hogy az általános műveltséghez tartozó ismereteken kívül még oly ismereteket s velük kapcsolatban még oly készségeket is követel, melyeket az iskola nem nyújthat. Ha a gyermek az általános műveltséghez tartozó ismereteket már megszerezte s hajlama és kedve van az ipari pályára, de a választott mesterséget nem sajátíthatja el szülőitől, akkor a szülők más családra bizzák gyermeküket. Ez a másik család azután a szülők megbízása folytán nevelője lesz a gyermeknek, vagyis köteles őt nemcsak a mesterségben kioktatni, hanem örök boldogságáról is gondoskodni. Ennek oka a következő:

A gyermek nevelése a földi boldogulás szempontjából még nem fejeződött be, tehát nem fejeződött be az örök boldogságra való képesítés szempontjából sem. Míg a nevelés nincs befejezve, addig a földi boldogulásra való képesítés, vagyis a mesterségben való kioktatás és a végső célra való képesítés együtt jár. A szülő is, midőn gyermekét idegen családban helyezi el, hogy valamely mesterséget elsajátítson, nevelést is követel, mert a gyermek nevelése még befejezetlen. Továbbá a másik család elfogadja a gyermeket, hogy a mesterségben kioktassa. Azonban e kioktatás nemcsak abban áll, hogy miképen kezelje a szerszámokat és miképen bánjék az anyaggal, hanem abban is, hogy miképen végezze munkáját, t. i. becsülettel, szorgalommal, szeretettel és kitartással. De az inast még takarékoszágra, józanságra, a munka szeretetére, kötelességteljesítésre stb. is kell nevelnünk, mert ez legalább is olyan fontos a mesterségben, mint a szerszámok kezelése s az anyaggal való bánásmód. Tehát mind olyan dolgokra kell tanítanunk az inasgyermeket, amit csak vallás által érhetünk el. Ahol pedig vallás van a nevelésben, ott teljes neveléssel találkozunk. Tehát **a mesterek is nevelők, nevelői az inasoknak és legényeknek (segéd).**

497. Hasonlóképen **nevelője a gazda szolgájának, a család cselédjének.** Itt azonban némi különbség van. Ez a különbség nem arra vonatkozik, mintha a gazda nem volna teljes értelemben nevelője szolgájának, a család cselédjének, hanem arra, hogy a szolga vagy cseléd nem azért szegődött el, mert szülői képtelenek voltak nevelését befejezni, hanem az anyagiak elégtelensége miatt. Ekkor a szülő gyermekének a munkaerejét idegennek a szolgálatába állítja, hogy ennek fejében gondoskodjék gyermekének örök és földi boldogságáról és még némi bért is köteles adni.

498. Midőn a mester, gazda vagy család idegent fogad magához, hogy neveléséről gondoskodják, akkor ez az idegen éppen azért, mert neveléséről kell gondoskodni és ez lényegben nem különbözik a mester (gazda, család) gyermekeinek a nevelésétől, mintegy ama család tagja lesz. Tehát ami a bánásmódot illeti, az idegen olyan bánásmódban részesül, mint a tulajdon gyermekek. Röviden: az idegen és a tulajdon gyermekek nevelése között lényeges különbségnek nem szabad lennie. Van e kettő nevelése között különbség, de nem a lényegben. Éppen ezért e különbség nem vonatkozik a végső cél megnyerésére való képesítésre s arra, ami ezzel szoros összefüggésben van, hanem vonatkozik a földi boldogulás életformáira. Ezért saját gyermekemet nevelhetem bármely pályára vagy foglalkozási ágra, míg a hozzám szegődött a földi boldogulásra való tekintettel arra az életformára fogom nevelni, amiért hozzám szegődött.

499. Vannak még más nevelők is és a társadalom fejlődése folytán a keletkezett viszonyok más és más és újabb nevelőket és nevelési intézményeket állíthatnak elő. Közülük ne említsünk meg mást, mint a föllebbvalót, az egyes iskolákkal összekötött bennlakást (internátus, konviktus), a templomot, a katonaságot stb. De róluk most hallgatunk.

Második rész.

A neveléshez hasonló hatások.

500. Az ember nemcsak nevelés alatt, hanem nevelés után is különböző hatások alatt áll, amelyek közül némelyik nagyon hasonlít a neveléshez, de még sem mondható annak. E hatásokkal a nevelés után nem foglalkozik, mert a nevelés után vannak. Azonban a nevelés alatt is vannak olyan hatások, amelyek nem a jogos nevelőtől származnak és nagyon hasonlítanak a nevelői hatásokhoz, bár nem nevelési hatások. A nevelés után e hatásokat már nem hagyhatja figyelmen kívül, mert a nevelést befolyásolhatják. De a nevelő sokszor fel is használhatja e hatásokat mint eszközöket, hogy eredményesebb legyen fáradozása s neveltjeinek megmutassa, hogy ezeket miképpen hasznosíthatják erkölcsi tökéletesedésükben most és a nevelés után. Ezért a következőkben a legfontosabb ilyen hatásokról szólunk; de itt az általános nevelés-tanban csak annyiban, amennyiben ez az általános nevelés-tan fölépítéséhez szükséges. A részletes tárgyalás a különös nevelés-tan feladata.

Környezet.

501. Környezet alatt az ember rokonságát, barátait, pajtásait, a szomszédságot értjük; röviden: mindazokat, akikkel az ember

hosszabb-rövidebb ideig érintkezésben van. Mivel az ember társágban él, azért állandóan van valami környezete, amely hat rá és befolyásolja őt s e hatásoktól nem tud egészen szabadulni. Az érettebb ember, ha jó nevelésben részesült, képes e hatásoknak ellenállni vagy hasznára fordítani; de már a gyermeket és ifjút e hatások nagyon befolyásolják.

A környezet nem nevelő, mert hiányzik nála a tervszerűség és céltudatosság, de nem is feladata a nevelés. A környezet hatása tele van véletlenségekkel. A környezet nem nevelő, mert senkitől megbízást nem kapott és a neveléshez való jog a környezet természetéből sem vezethető le. A környezet minden középponti vezetést nélkülöz, tehát tekintély nincs benne s ezért hatásai esetlegesek.

A környezet nem nevelő; mindazáltal lehetetlen tagadnunk hatását az emberre, különösen a gyermekre és ifjúra. Az ember társadalmi lény, természetétől hajtva keresi a másokkal való érintkezést. Ezt nemcsak mint felnőtt teszi, hanem már mint gyermek kezdi. Amit a gyermek kezd, azt a felnőtt folytatja.

A környezet hatása nem tervszerű, mégis érinti a gyermeket és ifjút s ezért támogatója vagy akadályozója lehet a nevelésnek. Tehát a *környezet nem nevelő, hanem csak mint segítség, vagy mint akadály szerepel a nevelésben*. Ezért úgy kell megválogatnunk a környezetet, hogy segítségére legyen a nevelésnek. Különösen jól meg kell válogatnunk a *barátokat és pajtásokat*, mert a hozzájuk való bizalom és a velük való gyakoribb érintkezés nagy hatással van a neveltre.

A környezet ereje abban rejlik, hogy tömeghatás; de gyöngéje, hogy nem tervszerű s azért az ügyes és lelkiismeretes nevelő képes ellensúlyozni, sőt hatálytalanítani is.

A nevelt legrosszabb környezete a *korcsma, lakodalom, búcsú, táncvigalom, idősebbekkel való barátkozás* stb. Minderről a különös neveléstanban lesz szó, de a cselédségről és utcáról már most is megemlékezünk röviden.

a) Cselédség.

502. Ügyelnünk kell a cselédségre is. A mai idők egyik nagy átká, hogy különösen a magasabb körökben nem nagyon szeretnek foglalkozni a gyermekkel, hanem egészen a cselédségre bizzák őt. Nem a vérségi kötelék fűzi a gyermeket szülőhöz, hanem a nevelés; a vérségi kötelék csak kötelességükké teszi a szülőknek a nevelést. Ha a gyermeket egészben vagy nagy részben a cselédségre bizzák, a cseléd látva, hogy ez is kötelessége, nevelni kezdi a gyermeket a maga módja és észjárása szerint. Tehát eljárásába bizonyos tervszerűséget visz. A gyermek ezt tapasztalva a cselédet tekinti nevelőjének, az ő utasításait és példáját fogja követni, ami által egészen kisiklik szüleinek vezetése alól. Lesz apja és anyja, de nevelője a cseléd lesz. A cseléd pe-

dig neveli a gyermeket megbízás és felügyelet nélkül. És mert látja, hogy az apa és anya nem sokat törődnek a gyermekkel, ő is hasonlóképen tesz. A tapasztalat a tanú mellettünk, hogy mi lesz az ilyen gyermekből. A későbbi nevelőknek sokat kell fáradozniuk, hogy a cseléd rossz nevelését lefaragják a gyermekről és ez sokszor csak részben sikerül. Nagyot vétkeznek az ilyen szülők és bizony büntetésként megérdemlik azt a bánásmódot, amit gyermekük részéről tapasztalnak, ha ez felnő.

b) Utca.

503. A környezethez kell számítanunk az utcát is. Utca alatt értünk mindenkit, akit a nevelt hallhat, cselekedeteit láthatja, ha csak egyszer is; de leginkább értjük alatta a házon kívül nyüzsgő tömeget, tehát magát az utcát kirakataival, lármájával, lőtás-futásával.

Az utca nem nevelő, de a neveltre való hatása tagadhatatlan, különösen nagy városokban. Az utca főképen cselekvésmódjával hat. Ereje főképen abban rejlik, hogy tömeghatás és e hatást még fokozza naponkinti ismétlődése. Az utca segíthet is a nevelésnek, de többnyire mint akadály jelenik meg előtte. Nagyobb városokban az utca káros hatását még fokozza a kirakatokban található piszkos és érzécsiklandó képek, szobrok stb.

Aki az utca zajába belevegyül, ott kószál és csatangol, nevelőjét mint vezetőt elvesztette s intéseit is elfelejtette. Az ilyen nevelt a látottak után indul s mert csak a rosszat látja meg, hiszen ez hízeleg szenvedélyeinek és nincs, aki őt a rossztól visszatartsa, mert az utcán teljesen felügyelet nélkül van, a rosszat fogja tenni. A tapasztalat tanuskodik amellet, hogy az utca mennyire romboló hatással van a neveltre s ha a nevelést ő kapja a kezébe, akkor a nevelés befejezésével, de már előbb is, börtönbe kerül az ember.

Sajtó.

504. A középkor vége tele van kavarodással, szellemi forrongással. E vajúdások közepette, mintha csak érezte volna az emberiség, hogy a pusztító írás nem eléggé gyors a gondolatok közlésére, megszületett a könyvnyomtatás. Innen kezdve a betű hatalma mindig nagyobb és nagyobb lesz annyira, hogy a mai korban valóságos világhatalom. A mostani idők életető eleme és mindennapi kenyere a sajtó.

Lássuk, hogy roppant hatalma mellett nevelő-e a sajtó?

Mindenkinek megvan a joga, hogy tollal is szolgálja a közügyet, ha arra erőt és tehetséget érez magában. Azonban ez a jog csak akkor van meg, ha a toll a jó szolgálatában áll. Amint elfordul a jótól s a rossz és bűn terjesztője lesz, elveszíti a jogát, hogy a nagy nyilvánosság elé lépjen.

Megvan a jog, hogy sajtó útján is terjeszthessük gondolatainkat, de ez nem nevelés. Nem nevelés, mert itt hiányzik a közvetlenség, ami a nevelő és nevelt között van; hiányzik a folytonosság s a végső célra való képesítés és hiányzik a nevelés képviselője: a példa. A nevelés tárgya meghatározott személy, ez pedig a sajtónál hiányzik.

A sajtó nem nevelő, hanem csak mint segítség vagy mint akadály szerepel a nevelésben és tökéletesedésben.

A nevelés a sajtót szolgálatába állítja tankönyvek, olvasókönyvek és könyvtár alakjában. Ennek részletesebb tárgyalása a különös neveléstan feladata.

Törvény.

505. Itt törvény alatt az állami törvényeket értjük.

A törvény célja, hogy a társadalmi együttélést védje, az állam társadalmának a rendjét fenntartsa, az ellene vétőket megbüntesse, a polgárok egyes jogait körülírja, egyes kötelességeiket megszabja s a társadalom és állam ellen irányuló cselekedeteket megtorolja. A törvénynek nem célja minden rossz és bűn megakadályozása; nem célja mindannak megtiltása, amittől az erényes emberek tartózkodnak, hanem csak ama vétéseket üldözi, amelyek mellett állami és társadalmi rend nem állhat meg. Tehát a törvénynek nem szabad túrnie, hogy nyilvánosan társadalomellenes tévelyeket tanítsanak, vagy a társadalmi együttélés alapjait kétségbevonják. Így nem szabad megengednie, hogy nyilvánosan az Isten létét, a másvilágot, a házasság szükségességét és felbonthatatlanságát, a magántulajdont, a jogos felsőbbségnek való köteles engedelmességet stb. tagadják, vagy komolyan kétségbevonják.

Tehát a törvény egyedül a társadalmi és állami rend fenntartására törekszik, vagyis egyedül földi dolgot céloz. De bizonyos tekintetben nevelői hatása is lehet, mert sok rossz és bűn megakadályozásán fáradozik, bár ez igyekezetében az ember végső célja csak közvetve vezeti őt, amennyiben az állami törvények a természettörvényekből levont következtetések, tehát zsinórmértékük az ember értelmes természetén át az Isten akarata.

Az állam sok jót tehet törvényeivel, ha céljának megfelelően jár el; de sok rosszat is, ha hatalmi túltengésben szenved, vagy olyanok vannak kormányon, kik a régi, de igazi erkölcsi rend ellenségei. Vannak dolgok, amelyeket az államnak föltétlenül tiltania és üldöznie kellene a társadalom s a maga jól felfogott érdekében és mégsem teszi azt, ami által tűri a rosszat, amely bár először lassan, de később annál gyorsabban bomlasztja a társadalmat. Ez által gátolja az embert örök boldogsága megnyerésében is. Így az állam legalább is közvetve a társadalom és maga ellen tör. Ilyen rossz pl. hogy megtűri tanszékekről és a sajtóban a nyílt istentagadást, a házasság felbonthatatlansága ellen intézett támadásokat, a bordélyházakat stb.

Az állami törvények nemcsak közvetve ronthatnak azáltal, hogy föltétlenül tiltandó dolgokat tűrnek, hanem közvetlenül is, mert olyan törvények is vannak, amelyek egyenesen a vallásosság ellen törnek s így ellene vannak az ember végső céljának is. Ilyen pl. a felekezetenélküliség törvénye, a házasság könnyű felbontásáról szóló törvény, némely országban a vallásnak az iskolából való száműzése stb.

A törvény bizonyos tekintetben nevelő hatású s még inkább az lehetne, ha a törvényhozókat a vallás szelleme hatná át, amint ennek így is kellene lennie.

Mindent Isten nagyobb dicsőségére!

TÁRGYMUTATÓ.

A számok a paragrafusokat jelentik és ahol a szám mellett e szó van:
oldal, az oldalszámot jelent.

Abszolút szükségesség 212
Alapjában lényeges tulajdonság fogalma 223
Anyja és apa együttes nevelői volta nem zavarja a nevelést 338
— és apa együttes nevelői voltának fő oka 339
— és apa hatása 342
— nem lehet kenyérkereső 343
Anyagi kultúra 305
Atya mint a nevelés irányítója 341
Állam fogalma 446
Állam felügyeleti joga az iskolák fölött 449
— felügyeleti jogának terjedelme 450
— felügyeleti joga neveléshez való eszközjellegének következménye 451
Állami iskola mint büntetés 466
— iskolának nincs létjogosultsága 460—465
Állam kötelessége a tanítók fizetése és iskolák fenntartása 452
— mint eszköz a neveléshez viszonyítva 292—294, 405
— mint eszköz az iskolai neveléshez viszonyítva 404, 405, 407
Államnak nincs joga rendezkedni és rendelkezni az iskolában 453
Állam nem lehet nevelő 467
Általános műveltség 287
— műveltség mértéke és változósága 287
— neveléstan 13 (oldal)
— neveléstan felosztása 2
— neveléstan fogalma 1
— tanítás 165 b.
Árvaház fogalma 493
— egyház tulajdona és nem az államé 494
Árvák iránt való szeretet 340

Befolyásolás fogalma 110, 111
Belső lehetőségesség 200
Bölcséleti neveléstan 73e, 96

Cél fogalma 57
Civilizáció fogalma 303
— és nevelés 304
Család célja és fogalma 323
— befolyásosabb, mint az iskola 416
— megszervezője az Isten 45, 323
Családi nevelés mint legjobb nevelés 338
Cselekvés és cselekvő célja 57
Cselédség 501

Egyetem 436
Egyéniséggé nevelés fogalma és akarat fejlesztése és vallásos nevelés 272
Egyház-állam 482
— birtoklási joga és szülők 478—481
— felügyeleti joga és annak terjedelme 471
— fogalma 295
Egyházi iskolának van létjogosultsága 473—476
Egyház mint eszköz a neveléshez viszonyítva 297, 298
Egyháznak van felügyeleti és iskolakényszer joga 470
Egyház rendelkezik a tanítóval és rendezkedik az iskolában 471
Elsődleges tulajdonság 224
Első nevelő kötelezettsége 119
Ember végső célja 70
Erényességre való képesítés vallásos nevelést követel 233
Erkölc és vallás 241
Erkölcsei szükségesség 212
Erkölcösség fogalma és zsinórmértéke 241
Erkölcösségre való képesítés eszköz a vallásosságra való képesítésnél 243
Ész fejlesztésének célja 90, 93

Fajfenntartás célja és nevelés 325 d.
Faji tulajdonság 225
Földi boldogság fogalma 130—133

- boldogságra való képesítés benne van a nevelésben 134, 234
- boldogságra való képesítés eszköz a nevelésben 136, 137
- boldogságra való képesítés nem alapjában lényeges jegy a nevelésben 134
- boldogságra való képesítés vallásos nevelést követel 134, 137, 138, 233, 253
- boldogulás fogalma és célja 130—132
- élet helyes felhasználására való képesítés benne van a nevelésben 134

Főiskola 436

- Gyakorlatiasság alárendeltségi viszonya a vallásossághoz 256
- és példa és tanítás 260
 - és vallásosság 259, 260
 - fontossága céljában van 256
 - lényeges tulajdonsága a nevelésnek 256

Házasság mint vallási ügy 325
Hivatásbeli kötelességek 267

Individuális neveléstan 61, 271, 391
Írásbeli tanítás 165 a.
— tanítás a szóbeli szolgálatában 166

- Iskola célja 363—367
- egyes emberért van 394, 395
 - egysége 420, 422
 - ellenőrzése 411, 444
 - elnevezése 358
 - és család hatása 415, 416
 - és képzés 397, 398
 - és kultúra megcivilizáció 409
 - és műveltség 399—401
 - és nevelés fogalma azonos a lényegben 371

Iskola és tudomány 400
Iskolai nevelés alrendszerei 390
— nevelés alrendszereinek a száma 389, 390

- nevelés anyaga 375, 376
- nevelésben a földi boldogságra való képesítés szükséges eszköz 373
- nevelésben a földi boldogságra való képesítés nem választható el az Isten dicsőítésére való képességtől 373

Iskolai nevelés elemei 382
— nevelés eszközei és számuk 380, 381
— nevelés főeleme 382
— nevelés főrendszere 390

- nevelés főrendszere és vallásos nevelés azonossága 384
- nevelés gyakorlatiassága 385—387
- nevelés kiinduló pontja 413
- nevelés lehetőségességének alapja 413
- nevelés másodtulajdonsága 392
- nevelés rendszere, lényege és száma 388
- nevelés rendszerében van állandó és változó rész 388
- nevelés tömeges nevelés 396
- nevelés tulajdonságai 383
- nevelés vallásossága 384
- nevelő példájának tökéletessége 380

Iskolakényszer fogalma 454

- és vallásos nevelés 458
 - fajtái 456
 - jogossága 454, 455
 - jogosságának föltételei 457
 - képezve nevel 398
- Iskola lényege céljában van 360, 361
— létesítő oka 365—368
— meghatározása 369, 370, 377
— meghatározója a cél 360
— mint a nevelés tökéletesítője 373, 374

- mint intézmény 361
- szükséges alapja az államnak 403
- nélkül nincs műveltség 399

Iskolaszék 445

Iskola tagozódása 421, 422
— több az államnál 406

Jézus mint a nevelés legfőbb példája 194
— mint az emberiség legnagyobb jótévője 210

Kath. egyház birtoklási joga az iskolák fölött 485, 488—492

- egyház felügyeleti joga 486
- egyház felügyeleti joga a neveléstudományban 96, 487
- egyház fogalma 299
- egyház mint a nevelés irányítója 302

— egyház mint nevelő 483

Képesítés fogalma 58, 79

Képzés alárendelt viszonya a vallásossághoz 278

— eszköze a nevelésnek és vallásos nevelésnek 278

— és gyakorlatiasság azonossága 277

— fogalma 277

— fontossága, képviselője és legelső követelménye 278

Képzésnek sok jelentése van 278

Képzés nem választható el a neveléstől 279

Kiskorúság 125

Környezet 501

Középiskola 434

— egységes és felosztása 435

Kultúra fogalma 306

— és nevelés 307, 308

Különböző példák 193, 194

Különös neveléstan 17 (oldal)

Külső lehetőségesség 200

Leányiskola 438—442

Lehetségesség fogalma 200

Levezetett tulajdonság 224

Másodtulajdonság 224, 253

— meghatározója 253

Megbízott nevelő fogalma 345, 354

— nevelő kötelességeinek meghatározója 345

— nevelőnek vallásosan kell nevelnie 350, 354

Mester, gazda 496—498

Metafizikai lehetőségesség 200

— szükségesség 212

Műveltség fogalma 283

— kezdete, lényege és mértéke 284—287

Nagykorúság fogalma 125

— mértéke 143—145

Nemi tulajdonság 225

Nevelés alanya és hordozója 18, 21

— alapján lényeges tulajdonságainak a száma 227

— anyaga 140

— az akaratnak mint vágyó tehetőségnek a fejlesztése 92, 219 e.

— az akaratnak végső céljának hatalma alatt áll 84

— az egyes emberért van 272

— végső alapja az akaratban mint természetben van 82

— az erkölcsi rendben büntetés 219 a

— befejezése a férfinél és nőnél 122

— befejezése és a test kifejlődése 124 a

— befejezésének kora 123, 144

— belső lehetőségessége 203

Nevelésben az akaratnak van elsőbbsége 93

— van állandó és változó elem 84

Nevelés alanya 107

Nevelés célja a cselekvő célja 57

— célirányossága 29, 30

— célja személyi cél 60

— célja természetes és természetfölötti cél 72

— csak emberek között lehetséges 4, 53

— egységes fajt alkot 86

— első kötelessége 219 b

— eszköz végső célunkhoz 69

— eszközeinek fogalma, meghatározója és száma 146—151

— eszközeinek jellemző tulajdonsága 153

— eszközeinek szükségessége 195, 196

— és áteredő bűn 215—219

— és átöröklés 205—208

— és Isten 10—11 (oldal)

— és Jézus Krisztus 101, 102

— és lélek 9 (oldal)

— és materializmus, monizmus, naturalizmus stb. 241

— és másvilági cél 10 (oldal)

— és ókor 100

— és szabad akarat 9 (oldal)

— és társadalom 108

— természetfölötti kinyilatkoztatás 102 b

— és tökéletesítés 79

— fogalma a neveléstan középpontja 71

— fogalma nem viszonylagos fogalom 75 e.

— fő céljainak a száma 28, 35

— gyakorlatiassága 256

— hármas feladata 92

Neveléshez szükséges gyakorlat 24

— hasonló hatások 500

— szükséges megismerés 22—25

Nevelési jog 313

— jog célja 316

— jog jog is, kötelesség is 315—317

— jog meghatározott személyre vonatkozik 313

— jog végső alapja 319

— viszony 8 b, d, 13—15

— viszony alapja 43—47

— viszony célja 8 b o, 13 b, 14 h.

— viszony eszköze a nevelésnek 50

— viszony fölé- és alárendeltségi viszony 43 a

— viszony joggá és kötelességgé teszi a nevelést 40

— viszony közelebbi célja 13 b.

— viszony közelebbi és távolabbi zsinórmértéke 49

— viszony mint járulékos, kettős stb. viszony 14

— viszony létrehozója 41

— viszony mibenléte tőlünk független 49

Nevelés járulékai 353

Nevelés keletkezése 41

— kezdete 117—119

- képviselője 184—187, 280
- kiinduló pontja 116, 181, 335
- kiinduló pontjának végső alapja 182
- kötelességeit célja határozza meg 74 a
- közelebbi és távolabbi zsinór-mértéke 69 d
- középpontja 139
- külső jelei 197
- külső lehetségesége 203
- lehetségesége 11 (oldal), 201, 202, 207
- lényege céljában van 26
- létrehozója a cél 31
- másodtulajdonságainak a meghatározója 253
- másodtulajdonságainak a száma 255
- meghatározása 63—68, 70, 71, 74, 80, 331
- meghatározásában csak egy cél van 28
- meghatározásának végső alapja 82, 83
- meghatározója a cél 26, 28, 40, 75
- megismerhetőségének alapja 74 b
- megvalósítása és Jézus Krisztus 209
- meghatározottsága az emberrel adva van 51, 69 c
- mellérendszerei 262
- mint a felebaráti szeretet eredménye 99
- mint a hit tárgya 102 c
- mint a megváltás gyümölcse 102 a, 210, 219 c
- mint alapja az államnak 290, 291
- mint alapja az egyháznak 297
- mint alapja a kath. egyháznak 301, 302
- mint a szülők joga 326—329
- mintaszülők kötelessége 324—327
- mint az erényességre való képzés 189—191
- mint az akarat fejlesztése 87, 88
- mint az egyház ügykörébe tartozó 219 d, 239
- mint befolyás 110
- mint büntetés 229
- mint egységes faj 322
- mint erény 98
- mint erkölcsi jó 228
- mint erkölcsi lény 8 b, 9, 10
- mint jó 228
- mint közös ügy 292, 357
- mint lény 6—12, 18
- módosulásai 258, 259
- nem észlény 8 a

Nevelésnek milyen meghatározása van 56

Nevelés neve 58

Nevelés oktatást követel 167

— rendszerének fogalma 245

— rendszere az ember után igazodik 245—247

— rendszereinek száma 246, 247, 262

— rendszere és vallásos nevelés 248, 250

— székhelye 8—10, 16, 23, 78

— szépsége 85, 259

— szóbeli tanítást követel 166

— szó egyértelmű 53, 54

— szó nem hasonló szó 54, 106

— szükségessége 214, 215

— szükségességének megismerése 42

— szükségességének oka 214—219

Neveléstan a bölcséletnek alárendelt tudomány 12 (oldal), 13 (oldal), 95

— és értelem 14 (oldal)

— tapasztalat 10 (oldal), 14 (oldal)

— természetfölötti kinyilatkoztatás 15—17 (oldal)

— felosztása 17 (oldal)

— fogalma 11 (oldal)

— főnsége 13 (oldal)

— fő megismerési forrása 14 (oldal)

— deductiv és reductiv elve 141, 142

— mint tudomány 11 (oldal)

— önállósága 94, 95

— tárgyalási módja 141

— tárgyi megismerési elvei 12 (oldal) 95

Nevelés tárgya 21, 105

— tényezői 109

Neveléstudomány és képzése 69

Nevelődéstudomány fejlődésének fő föltétele 70

Nevelés tulajdonsága az egység, igazság, jószág 33, 36, 37, 38, 39, 226

— változhatatlansága 69

— vége 120—128

Nevelő fogalma 13 a, 312

Nevelők sokasága és képzése 280—282

— sokasága a példa hatását tökéletesíti 280

— sokaságánál a nevelés célja nem oszlik meg 282

— sokaságát a tanítás követeli 280

Nevelő lelkiismeretessége 187

— gyakorisága 127

— nagyobb befolyása 112

— nagyobb befolyása az akaratra vonatkozik 116

— nagyobb befolyásának oka és alapja 114, 115, 180, 318

Nevelőnek milyen meghatározása van 310
 Nevelő példája eszköz az idegen példák szolgálatában 194
 Nevelőség fogalmilag a jog nemébe tartozik 311
 — lényege céljában van 310
 Nevelőség meghatározása 312
 Nevelő tekintélye mint az igazság elfogadásának oka 167
 Nevelt fogalma 13 b
 Népiskola felosztása 431, 433
 — fogalma 428
 — nem alrendszere az iskolának 431
 — meghatározása 430
 — mint a parasztság iskolája 430
 — mint az iskola alaptípusa 432
 Népnevelés ingyenessége 459 b
 Oktatás 165 b
 Ovoda 425
 — mint nevelési intézmény 425, 426
 — mint nem iskola 426
 Önállóságra való képesítés 121
 Önnevelés nincs 19, 20
 Özvegyek szeretete 340
 Példa és tanítás közötti különbség 183
 — fogalma 168
 — fontossága 177, 192, 261 c
 — hatásának mikéntje 172, 173
 — követésénél a kiinduló pont 175
 — mint a nevelés képviselője 184
 199 b, 280
 — szükségessége 169
 — valóságos eszköz 171
 Példánál főtenyező a nevelő és ennek oka 174, 175, 179
 Példától elválasztható a tanítás 196
 Fizikai lehetségség 200
 — szükségesség 212
 Rendszeresség és tervszerűség viszonya 266
 Sajtó 504
 Szakiskola 436
 Szándék fogalma 17
 Szellemi kultúra 306
 Személyiséggé való nevelés 273
 Szociális neveléstan 61, 272, 392
 Szóbeli tanítás 165 a
 Szükségesség fogalma 212
 Szülő fogalma 354 c
 Szülői megbízás alapja 349
 Szülői megbízás a nevelés tökéletesedését célozza 350, 351
 Szülők és iskola 444
 — megbízás a nevelés lényegére vonatkozik 353, 354

— megbízhatnak mást a neveléssel 348
 — és nevelés keresztülvitele 344
 — mint a megbízott nevelő felügyelői és bírái 355
 — mint egyedüli természetes nevelők 324–329
 Szülők nevelési jogában természetfölöttiség is van 331
 — nevelési jogának igazolása 332–334, 337
 Szülő nagyobb befolyása 335
 Szülők nem mondhatnak le a nevelésről 346, 347
 Tanítás a példa szolgálatában 185, 186, 188, 194
 Tanítás célja 162–164
 — ereje a példában van 180
 — felosztása 165
 — fogalma 155
 — kiinduló pontja a neveltben van 161
 — legfontosabb dolga 162 a
 — magában nem elégséges eszköz 170
 Tanításnál a fő tényező a nevelt 160
 Tanítástól nem választható el a példa 196
 Tanítás valóságos eszköz 158
 Tanító 411, 418, 419
 — a szülők megbízásából nevelő 411
 — csak férfi lehet 418–420
 Tanítói neveléssjog igazolásának végző alapja 413
 Tanító nevelési jogának igazolása 413
 Természetes nevelő fogalma 321
 — Tervszerűség és gyakorlatias nevelés 264
 — és nevelés 221, 222, 263
 — és vallásos nevelés 264
 Theológiai neveléstan 73 e, 97
 Tökéletesítés fogalma 79
 Tömeges nevelés 275, 276
 — nevelés lehetőségének föltételei 276
 — nevelés nevelők sokaságával 277
 Törvény 505
 Tudatosság és nevelés 221, 222, 263
 Tulajdonság fogalma 223
 Utca 503
 Vallás-erkölcs nevelés 242
 — és közjólét 290 c
 — fogalma 230
 — mint közös ügy 292
 Vallásnélküli erkölcsös nevelés belső

lehetetlenséget foglal magában 242,
243
Vallásos nevelés mint leggyakorla-
tiasabb nevelés 260
Vallásosság mint a nevelésnek alap-
jában lényeges tulajdonsága 230,
232, 244

Vallásosságra való képesítés és ne-
velés azonossága 232, 233, 236,
237

Vallástalan nevelésnek nincs rend-
szere 252

Valódi nevelők 320

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó	3
Bevezetés	9
A neveléstan fogalma	11
A neveléstan ismeretforrásai	14
A neveléstan felosztása	17

Első könyv.

Általános neveléstan.

Az általános neveléstan fogalma	19
---	----

Első kötet.

A nevelés fogalma	20
-----------------------------	----

Első rész.

A nevelés fogalma tartalma szerint.

Lény-e a nevelés?	21
A nevelési viszony	24
A nevelés székhelye	26
A neveléshez szükséges megismerés	28
A nevelés meghatározója	30
Hogyan keletkezik a nevelés?	36
Észnélküli lények és nevelés	42
Van-e és milyen meghatározása van a nevelésnek?	44
Melyik nembe tartozik a nevelés?	46
Mi a nevelés célja?	48
a) Mit mond az emberiség közmegegyezése?	51
b) Az ész szerepe a nevelés meghatározásában	53
Ellenvetések	65
A nevelt és nevelő viszonya	67
Mi az oka annak, hogy a nevelés meghatározása ez: a nevelés az embernek az Isten dicsőítése által az örök boldogság megnyerésére való képesítése?	70
A nevelés meghatározása és az akarat	73
Miért önálló tudomány a neveléstan?	78
Erény-e a nevelés?	80
Volt-e az ókorban nevelés?	81
Ki az igazi nevelés meglendítője?	82

Második rész.

A nevelés fogalma terjedelme szerint	84
--	----

Első szakasz.**A nevelés tárgya és alanya.**

Mi lehet a nevelés tárgya?	84
A nevelés alanya	85
A nevelés tényezői	86
Melyik a befolyásosabbik tényező?	87

Második szakasz.**Melyik életévében kell nevelnünk az embert?**

A nevelés kezdete	89
A nevelés vége	91

Második kötet.

A nevelés lényege szerint	96
-------------------------------------	----

Első rész.**A földi boldogság.**

A földi boldogság fogalma	96
Földi boldogság és nevelés	99
A neveléstan deduktív elve	102
A nagykorúság mértéke	104

Második rész.**A nevelés eszközei.**

A nevelés eszközeiről általában	105
---	-----

Első szakasz.**A nevelés eszközei a nevelő részéről.**

Hogyan határozhatók meg a nevelés eszközei?	106
A nevelés eszközeinek jellemző tulajdonsága	108
Melyek a nevelés eszközei?	108

Első fejezet.**Tanítás.**

A tanítás fogalma	109
Ki a fő tényező a tanításnál: a nevelő-e, avagy a nevelt?	111
A tanítás célja	112
A tanítás felosztása	113

Második fejezet.**Példa.**

A példa fogalma	115
Ki a fő tényező a példánál: a nevelő-e, avagy a nevelt?	119
Kiben van a nevelés kiinduló pontja?	123
Különbség a tanítás és példa között	126

A példa mint a nevelés képviselője	126
A nevelés és az erényességre való képesítés	128
A példa fontossága	129
Különböző példák	130
Szükséges-e a nevelésben mindkét eszköz?	132
A nevelés külső jelei	135

Második szakasz.

A nevelés eszközei a nevelt részéről	135
--	-----

Harmadik rész.

A nevelés lehetőségessége és szükségessége. A tudatosság és tervszerűség szükségessége.

Első szakasz.

A nevelés lehetőségessége.

A lehetőségességről általában	137
Lehetséges-e nevelés?	137
Átöröklés és nevelés	139
A nevelés megvalósítása és Jézus Krisztus	146

Második szakasz.

A nevelés szükségessége.

Szükséges-e a nevelés?	147
Mi tette a nevelést szükségessé?	147
Ellenvetések	152

Harmadik szakasz.

Tudatosság és tervszerűség	153
--------------------------------------	-----

Negyedik rész.

A nevelés tulajdonságai.

A tulajdonságról általában	154
--------------------------------------	-----

Első szakasz.

A nevelésnek alapjában lényeges tulajdonsága.

Hány alapjában lényeges tulajdonsága van a nevelésnek?	155
Mi a nevelésnek alapjában lényeges tulajdonsága?	157
Ellenvetések	164
Lehet-e vallás nélkül erkölcsösen nevelnünk?	167
A nevelés rendszere	172

Második szakasz.

A nevelés másodtulajdonsága.

Hogyan határozzuk meg a nevelés másodtulajdonságát?	176
A gyakorlatiasságnak és vallásosságnak egymáshoz való viszonya	177
A nevelés módosulásai	178

Következmények	178
A nevelés mellékrendszerei	181

Harmadik szakasz.

A nevelés harmadtulajdonsága.

Tudatosság és tervszerűség	182
Rendszeresség	182
A nevelés negyedtulajdonsága	184

Harmadik kötet.

A nevelés viszonyaiban	186
----------------------------------	-----

Első rész.

A nevelés közvetlen viszonyaiban.

Első szakasz.

Az ember.

A nevelés és az egyes ember	186
Tömeges nevelés	188

Második szakasz.

Képzés.

A képzés fogalma	190
Mi teszi szükségessé a nevelők sokaságát?	192

Harmadik szakasz.

Műveltség.

A műveltség fogalma	194
Nevelés és műveltség	194
Különböző műveltségek	195

Második rész.

A nevelés közvetett viszonyaiban	198
--	-----

Első szakasz.

Állam.

A nevelés mint szükséges alapja és nélkülözhetetlen föltétele az államnak	198
A nevelés mint közös ügy	201
Az állam eszköz jellege a neveléshez viszonyítva	202

Második szakasz.

Egyház.

Az egyházzól általában	205
----------------------------------	-----

Első fejezet.

A nevelés és egyház viszonya.

A nevelés szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele az egyháznak	205
Az egyház eszköz a neveléshez viszonyítva	206
A nevelés és a mostani egyházak viszonya	206

Második fejezet.

A nevelés és a kath. egyház viszonya.

A kath. egyházzal általában	206
Mondhatjuk-e, hogy a kath. egyháznak is szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele a nevelés?	207
Mondhatjuk-e, hogy a kath. egyház eszköze a nevelésnek?	208

Harmadik szakasz.

Civilizáció és kultúra.

A civilizáció fogalma	209
Civilizáció és nevelés	209
A kultúra fogalma	210
Kultúra és nevelés	210

Negyedik kötet.

Nevelők.

Bevezetés	212
Milyen meghatározása van a nevelőnek?	213
Melyik nembe (genus) tartozik a nevelő fogalmilag?	213
A nevelőség meghatározása	214
A nevelési jog	214
Hány nevelője van az embernek?	217

Első rész.

Valódi nevelők	218
--------------------------	-----

Első szakasz.

Természetes nevelők	218
A családról általában	219
A nevelés a szülők kötelessége	220
A nevelés a szülők joga	223
Ellenvetések	224
A szülők nevelési jogának természetfölöttisége	225
A szülők nevelési jogának igazolása	226
Az apa és anya együttes tevékenysége nem zavarja-e a nevelést?	229
Ki a családi nevelés irányítója?	232
Az anya nem lehet kenyérkereső	234
Szülők és a nevelés keresztülvitele	236

Második szakasz.

Megbizott nevelők	237
-----------------------------	-----

Első fejezet.

Megbízhatnak-e a szülők mást gyermekeik nevelésével?

Szabad-e a szülőknek gyermekeik neveléséről lemondaniok?	237
Szabad-e a szülőknek valakit megbízniok gyermekeik nevelésével?	239
A megbízásból folyó következmények	240
Ellenvetés	244
Kit bízhatnak meg a szülők a neveléssel?	245

Második fejezet.

Megbízott nevelők.

Hány megbízott nevelő van?	246
--------------------------------------	-----

I.

Iskola.

Az „iskola“ elnevezéséről általában	246
---	-----

1.

Iskola fogalma	247
--------------------------	-----

A.

Az iskola fogalma tartalma szerint.

Milyen meghatározása van az iskolának?	247
Mi az iskola lényege vagyis célja?	248
a) Tények	248
b) Mi hozta létre az iskolát?	250
c) Mit mond a történelem?	251
β) Mit mond a bölcsélet?	253
Mi az iskola meghatározása?	255

b.

Az iskola lényegéből folyó következményeiben	256
--	-----

„

A földi boldogságra való képesítés.

Az iskola és a földi boldogságra való képesítés	257
Az iskolai nevelés anyaga	258

β.

Az iskolai nevelés eszközei.

Hány eszköze van az iskolai nevelésnek?	260
Szükséges-e az iskolai nevelésben mind a két eszköz?	261

γ.

Az iskola lényege szerint.

Az iskolai nevelés elemei	262
Az iskolai nevelés tulajdonságai	262
a) Vallásosság	262
b) Gyakorlatiasság	263
Az iskolai nevelés rendszere	264
Az iskola másodtulajdonsága	267

c.

Az iskola viszonyaiban	267
----------------------------------	-----

α.

Az iskola közvetlen viszonyaiban.

Az iskola és az egyes ember	267
Az iskola és a képzés	269
Iskola és műveltség	271

β.

Az iskola közvetett viszonyaiban.

Iskola és állam	272
Iskola és egyház	276
Iskola és kultúra meg civilizáció	276

d.

Az iskolában működő nevelők.

Tanító	277
A tanító nevelői jogának igazolása	277
Család és iskola hatása	278
Tanító vagy tanítónő?	280

B.

Az iskola fogalma terjedelme szerint	283
--	-----

a.

Az iskola felosztása.

Egységes-e az iskola?	283
Mi tagozza az iskolát?	284

b.

Milyen különböző iskolák vannak?	285
Óvoda	285
Népiskola	287
Középiskola	289

Szakiskola és egyetem	291
Fiú- és leányiskolák	291

2.

Kié az iskola?	296
--------------------------	-----

A.

Szülők és iskola	296
----------------------------	-----

B.

Állam és iskola.

Az államról általában	298
---------------------------------	-----

a.

Az állam jogai és kötelességei az iskola körül.

Van-e joga az államnak az iskola körül?	300
a) Felügyeleti jog	301
b) Iskolakényszer	304

b.

Van-e létjogosultsága az állami iskolának?	307
Van-e létjogosultsága az állami iskolának általában?	307
Ellenvetések	309
Van-e létjogosultsága az állami népiskolának?	311
Van-e létjogosultsága az állami középiskolának?	311
Van-e létjogosultsága az állami főiskolának?	312
Az állami iskola mint büntetés	312

C.

Egyház.

Általános megjegyzés	314
--------------------------------	-----

a.

Az egyház és iskola viszonya.

Az egyház joga az iskola körül	314
Az egyház felügyeleti jogáról	315
Van-e létjogosultsága az egyházi iskolának?	316
A mai egyházak és az iskola	320
Egyház-állam	321

b.

A kath. egyház és iskola viszonya.

A kath. egyház mint nevelő	322
A kath. egyház felügyeleti joga	323

Van-e létjogosultsága a kath. iskolának?	325
Következmények	326

II.

Árvaház	328
-------------------	-----

III.

Mester, gazda	329
-------------------------	-----

Második rész.

A neveléshez hasonló hatások	330
Környezet	330
a) Cselédség	331
b) Utca	332
Sajtó	332
Törvény	333
Tárgymutató	335

SAJTÓHIBÁK.

A 68. oldal negyedik bekezdés első sorában „hogy a nevelésnél is” helyett „hogy a neveltnél is” olvasandó.

A 71. oldal jegyzet rovatának első sorában „sibi conveniens boni” helyett „sibi convenientis boni” olvasandó.

A 150. oldal második jegyzet negyedik sorában „causa instrumentaria” helyett „causa instrumentali” olvasandó.

A 221. oldal jegyzet rovatának első sorában „et educatio unum” helyett „et educatio integrant unum” olvasandó.

